Printed by Chintaman Sakharam Deole at the Bombay Vaibhav Press Servants of India Society's Home Sandhurst Road Girgaon Bombay

Published by Shiha Venichand Surchand for Sri Âgamodaya Samiti at the office of Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakoddhar Fund, 114 116 Javeri Bazar Bombay

श्रीशोभनमुनिवर्यविरचित

स्तुति-चतुर्विंशतिका.

(सचित्र)

મહાકવિ શ્રીધનપાલકૃત ટીકા અને પૂર્વમુનીશ્વરકૃત અવચૂરિ

તથા પરિશિષ્ટ તરીકે

ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયકૃત ઐન્દ્ર-સ્તુતિ

સંશોધન, ભાષાન્તર તથા વિવેચન કરનાર

પ્રો૦ હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ,

ન્યાયકુસુમાંજલિ, શૃંગાર-વૈરાગ્ય-તરંગિણી, ચતુર્વિંશતિકા વિગેરેના અનુવાદક.

પ્રસિદ્ધકર્તા

શાહ વેણીચંદ સુરચંદ,

સેક્રેટરી, શ્રીઆગમોદય સમિતિ, મુંબાઈ

પ્રથમ આવૃત્તિ-પ્રત ૧૨૫૦

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૮૨] વીર સંવત્ ૨૪૫૨ [

[illegible]

શાહ વેણીચંદ સૂરચંદ શ્રીમની આગમોદય સમિતિ માટે

સં૦ ૧૯૮૦/૧૯૨૪, મંત્રી સભા મુંબઈની

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની

ખર્ચમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્યું

મુદ્રક—ચિંતામણ સખારામ દેવળે, 'મુંબઈ વૈભવ પ્રેસ' સર્વન્ટ્સ ઑફ ઇન્ડિયા

સોસાયટીઝ હોમ, સૅન્ડહર્સ્ટ રોડ, ગીરગામ, મુંબઈ

શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરના પટ્ટધર

શ્રીવિજયમેઘસૂરિનો

અભિપ્રાય

સ્તુતિઓના મૂળ કાવ્યો, અવચૂરિ, અન્વય, શબ્દ-કોશ, ગુજરાતી ભાષાતર, વિવેચન વિગેરે સહિત અનેક સામગ્રીયુક્ત આ પુસ્તક સંસ્કૃત ભાષાના સામાન્ય બોધવાળા તથા તે ભાષાના અનભ્યાસીઓને પણ વિશેષ ઉપકારક થઈ પડશે તેમજ અર્થવિહીન માત્ર સ્તુતિઓ ગોખવાની રૂઢીમા પણ આનાથી સુધારો થવા સભવ છે ભાષાતરકારનો આ વિષયમા પ્રથમ પ્રયત્ન હોવા છતા સ્તુતિના પ્રત્યેક અગોને સ્ફુટ કરવા માટેનો તેમનો પ્રયાસ પ્રશસાપાત્ર છે

વડનગર
સં૰ ૧૯૭૨
દ્વિતીય ચૈત્ર

લી૰ મેઘવિજય

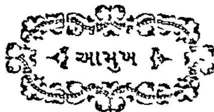

વિષયાનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠાંક.
૧ શ્રીવિજયમેઘસૂરિનો અભિપ્રાય	૫
૨ આમુખ	૭-૧૦
૩ પ્રતિકૃતિઓનું સૂચી-પત્ર	૧૧
૪ પ્રસ્તાવના...	૧-૪
૫ ઉપોદ્ઘાત-કવીશ્વર શ્રીશોભન મુનિરાજનું જીવન ચરિત્ર, કાવ્ય-સમીક્ષા	૫-૨૦
૬ વિષય-પ્રદર્શન	૨૧-૨૮
૭ સ્પષ્ટીકરણમાં સ્થાનરૂપ ગ્રન્થોની સૂચી	૨૯-૩૨
૮ મૂળ કાવ્ય	૧-૨૬
૯ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા ટીકા, અન્વય, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ સહિત	૧-૩૦૭
૧૦ શબ્દ-કોશ	૩૦૮-૩૨૬
૧૧ પદ્યાનુક્રમણિકા	૩૨૭-૩૨૮
૧૨ ઐન્દ્ર-સ્તુતિ	૩૨૯-૩૪૫

श्रीपरमात्मने नमः

શોભનમુનિવર્યપ્રણીત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા ગ્રન્થને [illegible] તથા પૂર્વમુનિવર્યકૃત અવચૂરિ સમેત બહાર પાડતા અમને [illegible] કેમકે કવિરાજ ધનપાલકૃત ટીકા પ્રથમજ અમારી તરફથી [illegible] આ સ્તુતિનુ ભાષાંતર જૂની શૈલી મુજબ [illegible] બહાર પડ્યુ છે, [illegible] મુજબ બહાર પાડવાની પહેલી તક તો અમનેજ [illegible] છે

આ ગ્રંથમા અમે સોળ વિદ્યા-દેવીઓ, શાન્તિદેવી, શ્રુતદેવતા, [illegible] દેવીઓ અને બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષ વગેરે યથાશક્ય [illegible] ભગવાન્ શ્રીપાદલિપ્તસૂરીશ્વરપ્રણીત નિર્વાણકલિકા [illegible] આપવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે એમાથી જેટલી પ્રતિકૃતિઓ [illegible] તેટલાનુ એક સૂચી-પત્ર આપ્યુ છે

જે પ્રતિકૃતિઓ અત્ર આપવામા આવી છે તે [illegible] જૈનો તેઓ પ્રત્યે બહુમાન ધરાવે એ સ્વાભાવિક છે અને [illegible] ન થવા દે એ પણ સ્વાભાવિક છે [illegible] છે કે તેઓ પણ આ પ્રતિકૃતિઓ [illegible] પ્રતિકૃતિઓ વગેરે પ્રસિદ્ધ કરતી વેળાએ અમારે [illegible]

આ સર્વ પ્રતિકૃતિઓને [illegible] વાચકવર્ગનુ આ તરફ ફરીથી ધ્યાન [illegible] પ્રેરશે નહિ

શ્રીમદ્ વિજયાનન્દ સૂરિ [illegible] શ્રીહંસવિજય મુનિરાજ તરફથી અમને [illegible] હસ્તલિખિત પ્રતિઓ [illegible]

પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની લાયબ્રેરીમાંથી ટબ્બા સહિતની પ્રતિ આપવા માટે તેઓના ટ્રસ્ટીઓનો, તેમજ ભાષાન્તરકર્તાને શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિએ શ્રી[illegible] ટીકાની પ્રતિ મોકલી આપવા કૃપા કરી હતી તે બદલ તેમનો તથા પણ્ડિતવર્ય શ્રીરમાપતિમિશ્રે 'શ્રીમોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી' (મુંબાઈ)માંથી અવચૂરિની હસ્ત-પ્રતિ મેળવી આપી તે બદલ તેમનો તથા આદ્યન્ત પ્રેસ-કૉપી તપાસી આપવા બદલ શ્રીમાણિક્યસાગરનો તેમજ પ્રુફ જોઈ આપવા બદલ આગમોદ્ધારક વ્યાખ્યાનપ્રવર જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ આનન્દસાગરસૂરિજીનો તેમજ શુદ્ધિ-પત્ર તૈયાર કરવામાં સાહાય્ય કરનારા શ્રીવિજયમેઘસૂરિનો તેમજ પરિશિષ્ટરૂપે અત્રે આપેલી ઐન્દ્ર-સ્તુતિની એક પ્રતિ જૈનાનન્દ પુસ્તકાલયના કાર્યવાહક તરફથી મળેલી હોવાથી તેમનો તથા તેની બીજી પ્રતિ શ્રીવિજયમોહનસૂરિ તરફથી મળેલી હોવાથી તેમનો પણ અંતઃકરણપૂર્વક અમો આભાર માનીએ છીએ

આ અમૂલ્ય ગ્રન્થનું સંશોધનાદિક કાર્ય સુરતવાસ્તવ્ય, પરમ જૈનધર્માવલમ્બી તેમજ શ્રીમદ્વિજયાનન્દસૂરીશ્વર (આત્મારામજી મહારાજ) અને મુનિરાજ શ્રીહર્ષવિજયને ગુરુ તરીકે પૂજનાર અને તેઓશ્રીના પાદસેવનથી જૈનધર્મના તીવ્ર અનુરાગી બનેલા સ્વર્ગસ્થ શા રસિકદાસ વરજદાસ કાપડીયાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રોફેસર હીરાલાલ રસિકદાસ એમ એ. દ્વારા કરાવવામાં આવ્યું છે એઓએ પ્રસ્તાવના અને ઉપોદ્ઘાતમાં કર્તાના જીવન વગેરેના સબંધમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે એટલે તત્સબંધી વિશેષ ઉલ્લેખ કરવાનો અમારે બાકી રહેતો નથી

આગમોદયસમિતિ દ્વારા અત્યાર સુધીમાં મોટે ભાગે મૂલ ગ્રન્થો બહાર પડતા હતા, પરન્તુ સં૦ ૧૯૭૮ ની રતલામની સભામાં ભાષાન્તર આદિ છપાવવાનો ઠરાવ થયેલો હોવાથી તદનુસાર અમે વિશેષાવશ્યક ભાષાંતર ૧ લો ભાગ બહાર પાડ્યો હતો, જેનો ૨ જો ભાગ પણ અમે થોડા સમયમાં બહાર પાડવાના છીએ.

વિશેષાવશ્યકનું ભાષાંતર માત્ર ભાષાંતર તરીકેજ બહાર પાડવાનું બની શક્યું હતું, જ્યારે આ ગ્રન્થ તો જૈન તેમજ જૈનેતર બંનેને અતિઉપયોગી થાય તેવી રીતે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યો છે

સંસ્કૃતના અલ્પ અભ્યાસીઓને સુગમતા થઈ પડે તેટલા માટે અન્વય અને શબ્દાર્થ તેમજ જિનસિદ્ધાન્તોથી અપરિચિત વર્ગને તે સમજવામાં સહાયભૂત થઈ પડે તેટલા માટે સ્પષ્ટીકરણ બનતી કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરાવ્યા છે

અમારા પ્રયાસની સફળતા પાઠક-વર્ગની પસંદગી ઉપર તેમજ આ ગ્રન્થના લેવાતા લાભ ઉપર રહેલી હોવાથી આ સબંધી વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી પરંતુ જો આ પદ્ધતિ વિશેષ ઉપયોગી માલૂમ પડશે તો ભવિષ્યમાં આવી પદ્ધતિથી ગ્રન્થો બહાર પાડવા અમારી પ્રબળ ઇચ્છા છે

આમુખ

આ ગ્રન્થ જે પદ્ધતિ મુજબ નંબર ૧ રૂ કરવામા આવ્યો છે તે પદ્ધતિ અનુસાર શ્રીબપ્પ
ભટ્ટિસૂરિવિરચિત ચતુર્વિંશતિકા, શ્રીશોભનમુનિકૃત ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ તથા
ભક્તામરસ્તોત્રની પાદપૂર્તિરૂપ કાવ્યો એ ગ્રન્થો અમોએ ભાષાન્તરકર્તા પાસે તૈયાર કરાવ્યા
છે અને તે ટૂંક સમયમા બહાર પાડી શકીશુ એવી આશા રાખીએ છિએ.

આવા ગ્રન્થો સબધી કાઇ ન્યૂનતા માલૂમ પડે તેમજ બીજી કાઇ વિશેષ માહિતી
• બહાર પાડવી રહી ગયેલી માલૂમ પડે તેમજ અન્ય કોઈ સૂચના કરવી યોગ્ય લાગે તો તે
વાચક-વર્ગ તરફથી અમને જણાવવામા આવતા ભવિષ્યમા તેવો સુધારો કરવા અમે અવશ્ય
મનનુ કરીશુ વિશેષમા આ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની આ પુસ્તકમા આપેલી તેમજ પ્રસ્તા
વનામા ભાષાન્તરકર્તાએ સૂચવેલી ટીકાઓ ઉપરાત કોઇ અન્ય ટીકાની પ્રતિ જોવામા કે
જાણવામા હોય તો તે નિવેદન કરવા પાઠક-વર્ગને અમે ભલામણ કરીએ છિયે

સસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામા રચાયેલા આગમાદિ ગ્રન્થોને સુપરરૉયલ સાઇઝમા ૧૨
પેજી પોથી આકારે બહાર પાડવામાં આવે છે, જ્યારે વિચારસાર-પ્રકરણને ડેમી ૮ પેજી
પુસ્તક આકારે અને વિશેષાવશ્યક ભાષાતરને સુપરરૉયલ સાઇઝમા ૮ પેજી પુસ્તકાકારે
અને અગ્રેજી ગ્રન્થો ક્રાઉન ૧૬ પેજી પુસ્તકાકારે બહાર પાડવામા આવ્યા છે આ ગ્રન્થને
ક્રાઉન ૮ પેજી સાઇઝમા પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યો છે અને એને માટે પાર્ચમેન્ટ
(Parchment) જાતના કાગળો વાપરવામા આવ્યા છે

જે શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ દ્વારા અપૂર્વ ગ્રન્થો બહાર પડ્યા છે તેનો સામાન્ય
ઇતિહાસ આપવો એ અસ્થાને લેખાશે નહિ

સ્થાપના—

આ સસ્થાની સ્થાપના અમદાવાદ જીલ્લાના વિરમગામ તાલુકાના ભોયણી ગામ
સવત્ ૧૯૭૧ના મહા શુદ ૧૦ (ઈ સ ૧૯૧૫ ની જાન્યુઆરીની ૨૫ મી તારીખ
સોમવારે કરવામા આવી હતી આ ભોયણી ગામની ખ્યાતિ જૈનોના ઇતિહાસમા ઘણી
જુર છે, કારણકે આ ગામ ૧૯ મા તીર્થંકર શ્રીમલ્લિનાથની યાત્રાનુ ધામ છે પન્યાસ શ્રી
નન્દસાગર (આગમોદ્ધારક શ્રીઆનન્દસાગરસૂરીશ્વર)ની સૂચનાથી સ્વર્ગસ્થ પ
શ્રીમણિવિજય પન્યાસ શ્રીમેઘવિજય (આચાર્ય શ્રીવિજયમેઘસૂરિ) અને
પ્રસિદ્ધ જૈન સાધુઓ અને ગૃહસ્થોની હાજરીમા આની સ્થાપના કરવામા આવી હતી

ઉદ્દેશ—

(૧) ગીતાર્થ મુનિરાજ પાસેથી અન્ય મુનિવર્યો આગમોની વાચના લઇ તેનો
... તથા (૨) વિદ્વાન્ મુનિરાજોની દૃષ્ટિ હેઠળ શોધાવીને
... શકાય એ ઉદ્દેશ લક્ષ્યમા રાખીને

સમર્પણ

તપાગચ્છરૂપ ગગનને વિષે સૂર્યસમાન આગમોદ્ધારક વ્યાખ્યાતા સિદ્ધાંતશિરોમણિ

શ્રી ૧૦૦૮ આનન્દસાગરસૂરીશ્વ૦

ઉદ્દેશે

આધુનિક મુદ્રણકળા વડે પ્રતિષ્ઠિત બનેલા જ નૂતન શ્રીઆગમોદય સમિતિની
સ્થાપના કરીને શ્રીજિનસિદ્ધાન્તરૂપ અમૃતથી પરિપૂર્ણ તેમજ અજ્ઞાનરૂપ
અંધકારનો નાશ કરનારા એવા જે અનેક સર્વોત્તમ ગ્રન્થો આપની
કૃપાથી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા છે તેની અખિલ જનો સમુદિત
પ્રશંસા કરે છે

આપના આપેલ ગુણો એવા અમારા જેવા જનો અતિશય મંદ મતિ [illegible]
રોધ સમિતિના સભ્યરૂપ આપના અર્ચનાર્થે શું નૈવેદ્ય અર્પે ? ના
સમર્પણથી અને કંઈ આપના કરકમળમાં આ [illegible] કરેલ ગ્રન્થનું કંઈ
નથી, પરન્તુ પ્રસ્તાવિક [illegible]
અપૂર્વ એવું જે [illegible]
આપને સમર્પણ [illegible]
[illegible]

સમર્પણ

તપાગચ્છરૂપ ગગનને વિષે સૂર્યસમાન આગમોદ્ધારક વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞ સિદ્ધાંતશિરોમણિ

શ્રી ૧૦૦૮ આનન્દસાગરસૂરીશ્વર,

ઉદયપુર

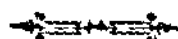
આધુનિક મુદ્રણકળા વડે પ્રગતિશીલ બનેલા જગતમાં શ્રીઆગમોદય સમિતિની
સ્થાપના કરીને શ્રીજિન-સિદ્ધાન્તરૂપ અમૃતથી પરિપૂર્ણ તેમજ અજ્ઞાનરૂપ
અંધકારનો નાશ કરનારા એવા જે અનેક સર્વોત્તમ ગ્રન્થો આપની
કૃપાથી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા છે તેની અભિજ્ઞ જનો સમુચિત
પ્રશંસા કરે છે

આપના અત્યન્ત ઋણી એવા અમારા જેવા જનો અતિશય મંદ મતિવન્ત
હોઈ સમિતિના જનકરૂપ આપના અર્ચનાર્થે શું નૈવેદ્ય અર્પે ? આ
સમર્પણથી અમે કંઈ આપના કર-કમળમાં આ ગ્રન્થ-રત્ન અર્પણ કરતા
નથી, પરંતુ પ્રભાવનાદિક જ્ઞાન-સેવાથી આશાતનાદિક પાપથી
અસ્પૃષ્ટ એવું જે કિંચિત્ પુણ્ય અમે ઉપાર્જન કર્યું હોય તે
આપને સમર્પણ કરતાં અમે અનુભૂતિની
અભિલાષા રાખીએ છીએ

ઈ, તા. ૨૭-૯-૨૭
આશ્વિન શુક્લ પ્રતિપદા
, વિક્રમ સં ૧૯૮૩

આપના ચરણ-ભ્રમર
જીવનચંદ સાકરચંદ જવેરી
તથા
શ્રીઆગમોદયસમિતિના અન્ય માનદ મંત્રીઓ

समर्पणम् ।

तपागच्छनभोनभोमणि-आगमोद्धारक-पारगामज्ञ सिद्धान्तशिरोमणि-

जैनाचार्यश्री १००८ श्रीआनन्दसागरसूरिपादाः !

प्रतिदिनं प्रगति लिपाभिधाने आधुनिके मुद्रणकलाविधाने जगति संस्थाप्य
यथार्थाभिधानां श्रीआगमोदयसमिति भवत्पादैः प्रकटीकृतान्
श्रीजिनागमामृतदीधिते भव्यकुमुदोल्लासिन तमोध्वंसिन
अनेकान् अनुत्तरान् किरणान् समुचितं स्नापयेतराम्
अभिज्ञजनवृन्दं मुक्तकण्ठं सानन्दम् ।

भवदुपकारविभारभङ्गुरा अपि अस्मादृशो मन्दातिमन्दास्तव प्रत्युपकारसङ्कल्पानुसारेण
अनया समित्या भवादृगजनरपूजायां किं विदधतेतमाम् ? भवत्कर-
कमले न वयमस्य ग्रन्थरत्नस्यार्पणं कुर्महे, किन्तु केवलं
प्रकाशनादिरूपज्ञानसेवया आशातनादिपापविशिष्ट
यच्च सुकृतमर्जयामः तदेवार्पयामः
किञ्चिदनृणित्वं कामयामः ।

अश्विनशुक्लतिथौ
१९८१ तमे वैक्रमाब्दे
मोहमयीनगर्याम् ।

भवदीयचरणचञ्चरीकः
साकरचन्द्रात्मजजीवनचन्द्रादयः
श्रीआगमोदयसमितिकार्यवाहकाः

પ્રસ્તાવના

જૈન સાહિત્ય વાટિકામા પ્રસગોપાત્ત ફરતા ફરતા મારૂ મન સ્વાભાવિક રીતે તેના [illegible] રસિક અને મનોરજક કાવ્ય-કુંજ તરફ આકર્ષાયુ તેમા પણ વળી મધુરમા મધુર [illegible] પણ તિરોહિત કરનારી, સુન્દરમાં સુન્દર સુન્દરીના સૌન્દર્યને પણ શરમાવનારી, [illegible] પોતાની ચમત્કૃતિ વડે ચકિત કરનારી એવી આ સ્તુતિચતુર્વિશતિકારૂપી લતા તરફ [illegible] પડતા તો મને અપૂર્વ આનન્દ થયો વિશેષમા એકેક જિનેશ્વરની મુખ્યતાવાળી [illegible] ચાર ચાર પદ્ય-કલિકાના ગુચ્છકથી શોભતી આ લતાના ચોવીસ ગુચ્છોના અનુપમ [illegible] આસ્વાદ લેતા મને એવો સહજ વિચાર થયો કે કાવ્ય-રસિક જનોએ તો આવી લતાનો [illegible] પરિચય કરવો જોઇએ પરંતુ જેણે સસ્કૃત સાહિત્યનો યથેષ્ટ અભ્યાસ ન કર્યો હોય તેને [illegible] દર્શાવવારૂપ સાધનની આવશ્યકતા રહેલી છે એ તરફ પણ મારૂં ધ્યાન ખેચાયુ [illegible] તેવું સાધન પૂરૂં પાડવા મેં વિચાર કર્યો આ પુસ્તક તે આ વિચારનુ પરિણામ છે [illegible] નિવેદન કરવાની બાકી રહેતી નથી

આ કાવ્યનુ પ્રાથમિક દર્શન મને કાવ્ય-માલાના સપ્તમ ગુચ્છકમા થયુ [illegible] આ કાવ્યની [1]અવચૂરિ તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતા આ કાવ્ય સમજી શકાય તેમ છે એમ મને [illegible] આટલું સાધન મળતા મે આ કાવ્યનો ગુર્જર ગિરામા અનુવાદ કરવા મે [illegible] ભાષામા લખાયેલા જૈન સ્તુતિ, સ્તોત્ર આદિના ભાષાતરો સબધી જર્મન [illegible] આ કાવ્યનુ ડૉ યાકોબી (Jacobi)એ જર્મન ભાષામા કરેલું ભાષાતર [illegible] આ વાત મેં ચેકોસ્લોવાકીયા (Czechoslovakia)ના પ્રતિનિધિ (Consu.) [illegible]

1 આ અવચૂરિના કર્તા સબધી કઇ ખબર નથી પરતુ તેઓ [illegible] સમકાલીન કે ઉત્તર કાલીન નહિ કે પૂર્વકાલીન હોવા જોઇએ [illegible] શબ્દાનુશાસન અને શ્રી અભિધાન-ચિન્તામણિમાથી [illegible] ઉપરથી પૂરવાર થાય છે

જૈનગ્ર થાવલી (પૃ [illegible]) ઉપરથી આ સ્તુતિ ચતુર્વિશતિકાન [illegible] [illegible] છે પરતુ તે [illegible] નથી [illegible] ([illegible]) અને [illegible] [illegible] માની શકાતુ નથી આ ઉપરથી જૈનગ્ર થાવલીમા [illegible] રાજમુનિ [illegible] [illegible]

અને [illegible] વિશ્વ-પીઠમા અધ્યાપક તરીકે કામ કરતા મારા મિત્ર ડૉ. પેર્ટોલ્ડ (Pertold)ને [illegible] તેમની સમતિ મળતા હું તેમની પાસે જર્મન શીખવાને સારૂ અન્ય પુસ્તક વાચતો હતો તે મૂકી દઈને આ કાવ્યનો અનુવાદ વાચવા લાગ્યો અને સમય મળતા તે અનુવાદનું મેં અંગ્રેજી ભાષામા ભાષાંતર કરવું પણ શરૂ કર્યું [1]

[illegible] જિલ્લામા હું આ કાવ્યનો અનુવાદ કરી રહ્યો હતો તેવામા શૃગાર-વૈરાગ્ય-તરંગિણીના ભાષાંતરને માટે 'પ્રકરણ-રત્નાકર'મા શોધ કરતા આ કાવ્યનો પણ અનુવાદ મારા જોવામા આવ્યો

આ કાવ્યનું પ્રકરણ-રત્નાકર (તૃતીય વિભાગ, પૃ૦ ૭૬૦–૮૧૨) મા આપેલું ભાષાતર [illegible] અભ્યાસીઓને જેવી જોઇએ તેવી સરલતા નહિ થાય એમ [illegible] પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે ઉપયોગી નીવડે એ હેતુથી આ કાવ્યના [illegible] મેં વિચાર કર્યો. સાથે સાથે આ કાવ્યમાં આવતા જૈન પારિભાષિક શબ્દો ઉપર પણ ટુંકમા વિવેચન કરવું ઇષ્ટ છે, એમ લાગવાથી તે કાર્ય પણ મેં [illegible]

વિશેષમા [illegible] અને સ્પષ્ટીકરણના વિવેચનના શીર્ષકોનો પણ ઉલ્લેખ કરવા [illegible] ભટ્ટ કેદારે રચેલ વૃત્ત-રત્નાકર તથા મહાકવિ કાલિદાસે રચેલ [illegible] તેમજ શ્રીવર્ધમાનસૂરિકૃત આચાર-દિનકરમાથી અને ખાસ [illegible] નિર્વાણ-કલિકામાથી દેવીઓના સ્વરૂપોનો તથા શ્રીસોમતિલકસૂરિ [illegible] શત્રુંજય-મંડન શ્રીઋષભદેવની સ્તુતિનો પણ સમાવેશ [illegible]

[illegible] જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી સાથે આ કાવ્ય આ રૂપમા પ્રસિદ્ધ [illegible] શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ આવું પુસ્તક [illegible] તેમણે આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય સાગરાનંદસૂરિજીને [illegible] આ કાવ્યને લગતી ટીકાઓ પ્રાપ્ત કરવા મેં પ્રયત્ન કર્યો. આ [illegible] છે તે વાતની મેં જૈનગ્રન્થાવલીમાથી

---

[1] [illegible] ભાષાંતર [illegible] આવ્યો [illegible] અને તેમની મારો પૂરો [illegible]

[illegible]

[1]માહિતી મેળવીને તે વાત મેં શ્રીમાન્ જીવણચંદને જણાવી એટલે [illegible] સ્વર્ગસ્થ ન્યાયામ્ભોનિધિ વિજયાનન્દસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય-રત્ન મુનિરાજશ્રી ઉદ્યોતવિજયજી ઉપર પત્ર લખીને મને ચાર પ્રતિઓ મેળવી આપી. તેમાંની બે પ્રતિઓમાં તો કેવળ મૂળ કાવ્યજ આપેલું હતું, જ્યારે બાકીની બે પ્રતિઓ એક એકની પ્રતિકૃતિરૂપ હતી. આ બન્ને પ્રતિઓ મહાકવિ ધનપાલકૃત એક હજાર શ્લોક પ્રમાણક ટીકાથી અલંકૃત હતી. વિશેષમાં આ ટીકાના સંબંધમાં મેં પણ સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય શ્રીવિજયાનન્દસૂરિજીના પ્રશિષ્ય રત્ન અને મારા સદ્‌ગત પિતાશ્રીના ધર્મ-સ્નેહી આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીના ઉપર પત્ર લખ્યો અને તેઓશ્રીએ મારા ઉપર કૃપા કરી ધનપાલકવિકૃત ટીકાવાળી એક [2]પ્રતિ મોકલી આપી. આ પ્રતિ શુદ્ધ હોવાથી મને તે ઘણી ઉપયોગી થઇ પડી. એ કહેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે મોટે ભાગે તેને જ આધારે આ પુસ્તકમાં કવિવર ધનપાલકૃત ટીકા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે.

આ ઉપરાંત વિવિધ વિબુધવરોએ લખેલી ટીકાઓની હસ્ત-લિખિત પ્રતિઓ મેળવવા મેં બનતો પ્રયાસ કર્યો, પરન્તુ ચાતુર્માસ (વર્ષા ઋતુ) દરમ્યાન ભંડારોમાંથી પ્રતિઓ નહિ મળી શકે તેમ હોવાથી ન છૂટકે આ કાવ્ય સપ્તભંગુરચ્છકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી અવચૂરિ અને ઉપર્યુક્ત ટીકા સહિત છપાવવા મેં વિચાર કર્યો. છપાવવાનું કાર્ય ઈ. સ. ૧૯૨૩ના ડીસેમ્બર માસમાં શરૂ થયા બાદ એકાદેક મહિના પછી 'મુનિશ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી'ના [illegible] શ્રીરમાપતિમિશ્રની મારફતે આ કાવ્યને લગતી [3]અવચૂરિ મેળવવાને હું ભાગ્યશાળી થયો. [illegible]

---

1 જૈનગ્રન્થાવલી (પૃ. ૨૯૨)માં નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે:—
શોભન-સ્તુતિ (સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા)

	શ્લોકાંક	કર્તા		
વૃત્તિ	૨૩૫૦	જયવિજય	[illegible]	[illegible]
”	૨૨૦	[illegible]	[illegible]	
”	૧૦૦૦	સિદ્ધચન્દ્ર [illegible]	[illegible]	
”	૫૨ ૫૮	ધનપાલ	[illegible]	
”	” ૬૮	દેવચન્દ્ર	[illegible]	
અવચૂરિ		સૌભાગ્યસૂરિ	[illegible]	
		[illegible]	”	
	શ્લો. ૩૨૫	[illegible]	”	
		[illegible]	[illegible]	[illegible]

રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટિ (બૉમ્બે બ્રાન્ચ)ના [illegible] વાત ઉપરથી જોઇ શકાય છે પરન્તુ એ વાતને જૈનગ્રન્થાવલીમાં [illegible]

2 આ પ્રતિ [illegible] લખ્યું છે કે:—

'સંવત્ ૧૬૬૨ વર્ષે [illegible] [illegible]

3 આ અવચૂરિ [illegible]

અમદાવાદના ડહેલાના ભંડારમાંથી મને મળી શકી આ પ્રતિઓ કાર્ય શરૂ થઇ ગયા પછી મળી તેથી ઉપર્યુક્ત અવચૂરિ અને ટીકાની સાથે તેને છપાવવાનો મારો મનોરથ ફલીભૂત થયો નહિ આથી મે તેને પૃથક્ છપાવવા વિચાર રાખ્યો.

આ પુસ્તક છપાતું હતું તે દરમ્યાન શબ્દ-કોષ, પદ્યાનુક્રમણિકા, પ્રસ્તાવના, ઉપોદ્ઘાત, [1]પરિશિષ્ટ ઇત્યાદિ તૈયાર કરી આ પુસ્તકને બને તેટલે અંશે પરિપૂર્ણ બનાવવા મે પ્રયાસ કર્યો મારો વિચાર આમા સમાસ-પ્રકરણ પણ આપવાનો હતો, પરતુ ઉપર્યુક્ત ચાર ટીકાઓ પ્રસિદ્ધ કરવાનું નક્કી થવાથી અને એથી કરીને શ્રીજયવિજયે તેમજ શ્રીસૌભાગ્યસાગરે રચેલી ટીકાઓ દ્વારા એ વિષય ઉપર પ્રકાશ પડે તેમ હોવાથી મેં આ વિચાર માંડી વાળ્યો.

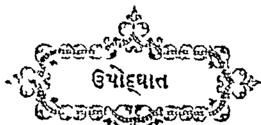
આ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરવામા આવે તે પૂર્વે એટલું તો મારે જરૂર કહેવુંજ પડશે કે આ કાર્યમા મને કેટલેક સ્થળેથી સહાય મળી છે તેમા ખાસ કરીને તો હુ સાગરાનદસૂરિજીનો ઋણી છું. કેમકે તેઓશ્રીએ આ પુસ્તક મેં છાપવા આપ્યુ તે પૂર્વે તપાસી જવાની કૃપા કરી હતી એટલુજ નહિ, પણ કેટલાક સુધારા-વધારા પણ સૂચવ્યા હતા વિશેષમા આ કાવ્યનાં બધા પ્રુફો જોકે હુ જાતે તપાસતો હતો, તો પણ પહેલી વારનું પ્રુફ જોવામા તો તેઓશ્રી પણ સહાય કરતા હતા એ પણ નિવેદન કરવું અપ્રાસગિક નહિ ગણાય કે આ કાવ્ય પરત્વે મને મારી ધર્મ-પત્ની તરફથી પૂર્ણ પ્રોત્સાહન મળતું હતું અને કેટલીક વાર તો પ્રુફો તપાસવામાં પણ તેની તરફથી મને મદદ મળતી હતી વળી મારા લઘુ બન્ધુ પ્રો મણિલાલ તરફથી છેવટનુ પ્રુફ જોવામાં મને ઘણી વાર સહાય મળી છે એ વાત પણ મારે અત્ર ઉમેરવી ભુલી જવી જોઇએ નહિ વિશેષમા શ્રીયુત જીવણચંદની વિજ્ઞપ્તિ-અનુસાર શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરિજીના શિષ્યવર્ય શ્રીવિજયમેઘસૂરિએ આ પુસ્તકનુ શુદ્ધિ-પત્ર તૈયાર કરવામા મને જે સહાય કરી છે તેનો પણ મારે અત્ર આભાર માનવો જોઇએ. અતમા આ પ્રમાણે જે જે સદ્વ્યક્તિઓએ આ કાર્યમા મને સહાય કરી છે તેનો ફરીથી ઉપકાર માનવાપૂર્વક શાસન-દેવતા તેમનુ કલ્યાણ કરો એમ ઇચ્છી હુ વિરમુ છુ

ભગતવાડી, ભુલેશ્વર,
મુબાઈ
સંવત્ ૧૯૮૨, કાર્તિક શુક્લ પચમી

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

---

[1] [illegible] શ્રીયશોવિજયે રચેલી અને આ સ્તુતિ [illegible]

કવીશ્વર શ્રીશોભન મુનિરાજનું જીવન-ચરિત્ર—

આ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકારૂપ કાવ્ય યથાર્થ રીતે સમજાય તેટલા માટે તેના કર્તા શ્રીશોભનમુનિરાજનાં જન્મ-દાતા, જન્મભૂમિ, જન્મ-સમય ઇત્યાદિ પરત્વે વિચાર કરવો આવશ્યક હોવાથી તે દિશામાં પ્રયાણ કરવામાં આવે છે તેમાં એ ધ્યાનમાં રાખવું કે એમના જીવનના સંબંધમાં એમના વડીલ બંધુ કવિવર [1]ધનપાલે રચેલી આ કાવ્ય ઉપરની ટીકાનું અવતરણ તેમજ તેમણે રચેલી તિલકમંજરીના પ્રાથમિક પદ્યો, શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિપ્રણીત પ્રભાવક-ચરિત્રમાંનો શ્રીમહેન્દ્રસૂરિપ્રબન્ધ, શ્રીમાન્ મેરુતુંગે રચેલ પ્રબન્ધ-ચિન્તામણિ, શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત સમ્યક્ત્વ-સપ્તતિ ઉપર શ્રીસંઘતિલકસૂરિએ રચેલી વૃત્તિ તથા શ્રીવિજયલક્ષ્મીસૂરિકૃત ઉપદેશ-પ્રાસાદ, શ્રીજિનલાભસૂરિકૃત આત્મ-પ્રબોધ ઇત્યાદિ સાધનો ઓછા વત્તો પ્રકાશ પાડે છે

સૌથી પ્રથમ તો આપણે પણ્ડિતરાજ ધનપાલકૃત ટીકા તપાસીએ આ ટીકાના અવતરણમાંના શ્લોકો (૧-૩) ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે શોભન મુનીશ્વરના પિતામહનું

---

૧ શ્રીશોભન કવીશ્વરના વડીલ બંધુ ધનપાલ પણ એક અસાધારણ કવિરાજ હતા, કેમકે શ્રીમાન્ હેમચન્દ્રસૂરિજી જેવા પ્રખર વિદ્વાને પણ તિલકમંજરીનો મંગલાચરણનો શ્લોક કાવ્યાનુશાસનમાં વચન-શ્લેષના ઉદાહરણ તરીકે લીધો છે તેમજ પોતાના અભિધાન-ચિન્તામણિ નામના કોશની ટીકાના પ્રારંભમાં 'વ્યુત્પત્તિર્ધનપાલતઃ' એવો ઉલ્લેખ પણ કર્યો છે તેમણે ઋષભ-પંચાશિકા (આ કાવ્ય 'ધનપાલ-પંચાશિકા'ના નામથી પણ ઓળખાય છે અને તે કાવ્ય-માલાના સપ્તમ ગુચ્છકમાં છપાયેલું છે) તિલક-મંજરી અને પાઇઅલચ્છીનામમાલા (આ બે પુસ્તકો પણ મુદ્રિત છે) અને વીર-સ્તવ (વિરુદ્ધ વચન) અને સાવયવિહી (શ્રાવક-વિધિ) એમ પાંચ પુસ્તકો રચ્યા છે એ ઉપરાંત તેમણે આ કાવ્યની ટીકા પણ લખી છે એ તો દેખીતી વાત છે આ કવિરાજના સંબંધમાં વિશેષ માહિતી માટે જુઓ ઋષભ-પંચાશિકાનો ઉપોદ્‌ઘાત

વિશેષમાં એ ધ્યાનમાં રાખવું કે 'ધનપાલ' એ નામના એક બીજા કવિ પણ થઇ ગયા છે અને તેમણે 'અપભ્રંશ' ભાષામાં ભવિસયત્તકહા નામનું પુસ્તક લખ્યું છે આ ધનપાલ અન્ય કવિ છે એ વાતના સમર્થનમાં કહેવાનું કે તેઓ તો 'ધક્કડ' વણિક જાતિના હતા અને ધણસિરિ અને માએસર એ તેમનાં માતા-પિતા થતાં હતાં (સરખાવો ભવિસયત્તકહા સં૦ ૨૨ ક૦ ૯). વિશેષમાં તેઓ દિગમ્બર હોય એમ લાગે છે કારણ કે તેઓએ અચ્યુત દેવલોકનો સોળમા (નહિ કે બારમા) દેવલોક તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે તેમજ તેમના ગ્રન્થમાં જિણિંદે જોવ દિગંબરि એવો ઉલ્લેખ છે આ ઉપરાંત ભવિસયત્તકહામાં આવતા દેશી શબ્દો પાઇઅલચ્છીનામમાલામાં મળતા પણ નથી

નામ દેવર્ષિ હતું અને તેઓ મધ્ય-દેશને વિષે સૂર્યસમાન એવા [1]સકાશ્ય નગરની પાસે રહેતા હતા વિશેષમાં આ વિપ્રવર દેવર્ષિને સર્વદેવ નામનો પુત્ર હતો અને તે સમસ્ત શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ તેમજ સર્વ કલામાં કુશલ હતો [2] સર્વદેવને ધનપાલ અને શોભન નામના બે પુત્રો હતા આ વાતની શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ-પ્રબન્ધના ૯ થી ૧૧ શ્લોકો પણ સાક્ષી પૂરે છે શોભન મુનિજીના પિતાશ્રીનું નામ સર્વદેવ હતું એ વાત પ્રબન્ધ-ચિન્તામણિ (પૃ૦ ૮૮) ઉપરથી પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે વળી એ ગ્રન્થના આધારે એ વાતની પણ માહિતી મળે છે કે શ્રીશોભન મુનિ કાશ્યપ ગોત્રના હતા અને તેમના પિતાશ્રીનો જન્મ મધ્ય-દેશમાં થયો હતો અને તેઓ [3]વિશાલા નગરીમાં વસતા હતા આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે શોભન મુનિજીના પિતાશ્રીનું નામ તો સર્વદેવ હતું, પરન્તુ તેમની નિવાસ-ભૂમિ તરીકે સકાશ્ય નગરની સમીપનો ભાગ સમજવો કે વિશાલા નગરી સમજવી કે આ બંને એકજ નિવાસ-સ્થાનનાં જુદાં જુદાં નામો છે કે કેમ તે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે

પરન્તુ આ પ્રશ્ન પરત્વે વિચાર કરીએ તે પૂર્વે આ હકીકત ઉપર પ્રકાશ પાડનારાં અન્ય સાધનો તરફ પણ દૃષ્ટિ-પાત કરી લઇએ તેમાં ધનપાલ (આ કવીશ્વરના બંધુ નહિ પરંતુ અન્ય કવિ) વિરચિત ભવિસયત્તકહાની પ્રસ્તાવનામાં મર્હૂમ ડૉ ગુણેએ લખ્યું છે કે શ્રીશોભન મુનિને સુન્દરી (ત્યાં સુનદ્રી લખ્યું છે, પરન્તુ આ મુદ્રણ-દોષ હોય એમ લાગે છે, કેમકે ખરૂ નામ 'સુન્દરી' છે એ વાત પાઇઅલચ્છીનામમાલા ઉપરથી પણ જોઇ શકાય છે) નામની બેન હતી અને તેમના પિતાજીનું નામ સર્વદેવ હતું અને તેઓ 'ધારા' નગરીમાં રહેતા હતા આ ઉપરથી જો કે શોભન મુનિજીના પિતાશ્રીનું નામ સર્વદેવ હોવાની વાતને પુષ્ટિ મળે છે, તોપણ તેમની નિવાસ-ભૂમિ પરત્વે પ્રશ્ન ઉભો રહે છે આ સંબંધમાં પાઇઅલચ્છીનામમાલાના અન્તિમ ભાગમાં આપેલી નિમ્ન-લિખિત ગાથા વિચારી લઇએ

"धारानयरीए परिट्ठिएण मग्गे ठिआए अणवज्जे ।
कज्जे कणिट्ठबहिणीए सुन्दरीनामधिज्जाए ॥ १ ॥"

[धारानगर्यां परिस्थितेन मार्गे स्थिताया अनवद्ये ।
कार्ये कनिष्ठभगिन्या सुन्दरीनामधेयायाः ॥]

---

૧ આનું ખરું નામ 'સકાસ્ત' ન હોતાં 'સકાશ્ય' હોવું જોઇએ એમ મને લાગે છે જુઓ સિદ્ધાન્ત-કૌમુદી પૃ ૧૪૪ વળી આ વાતની પ્રભાવક-ચરિત્ર પણ સાક્ષી પૂરે છે

૨ આ હકીકત તો તિલકમંજરીમાંના એકાવનમા અને બાવનમા પદ્ય ઉપરથી પણ જોઇ શકાય છે આજ પદો શોભન-મુનિની શ્રીધનપાલકૃત ટીકામાં પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે

૩ 'समृद्धिविशालायां विशालायां पुरि' એવો પ્રબન્ધ-ચિન્તામણિમાં ૨૫૯ ઉલ્લેખ હોવાથી અત્ર વિશાલા નામની નગરીજ નહિ કે વિશાલ-વિસ્તૃત નગરી એવો અર્થ થઇ શકે છે

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે ધનપાલને સુન્દરી નામની કનિષ્ઠ બેન હતી અને તેઓ ધારા નગરીમાં રહેતા હતા

આ કવીશ્વરની નિવાસ-ભૂમિ ધારા હતી એમ ઉપદેશ-પ્રાસાદ (ભા૦ ૧, વ્યા૦ ૨૩) ઉપરથી પણ જોઇ શકાય છે, કિન્તુ તેમાં વળી ઓરજ રંગ જણાય છે અને તે એ છે કે ત્યાં તો શોભન મુનિજીના પિતાજીનું નામ 'લક્ષ્મીધર' હોવાનો ઉલ્લેખ છે આથી કરીને તો શ્રીશોભન મુનિના પિતાશ્રીનું નામ સર્વદેવ હોવા વિષે પણ કંઇક શંકા ઉદ્ભવે છે આવી પરિસ્થિતિમાં આ કવિરાજના સંબંધમાં સમ્યક્ત્વ-સપ્તતિના ટીકાકાર શ્રીસંઘતિલકાચાર્ય શું કહે છે તે તરફ ઉડતી નજર ફેંકીએ આ ટીકામાં તો એવો ઉલ્લેખ છે કે 'માલવ' દેશમાં ઉજ્જયની નગરીમાં ભોજ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, ત્યારે તે નગરીમાં [1]ષટ્-કર્મમાં તત્પર એવો સોમચન્દ્ર નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો અને તેને સોમશ્રી નામની પત્ની હતી તેમજ તે દમ્પતી ધનપાલ અને શોભન નામના બે પુત્રોથી વિશેષત શોભતા હતા [2]

---

૧ ભણવું, ભણાવવું યજ્ઞ કરવો તેમજ કરાવવો અને દાન દેવું તેમજ લેવું એ ષટ્કર્મ છે આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે—

"अध्यापनमध्ययनं, यजनं याजनं तथा।
दानं प्रतिग्रहश्चैव, षट् कर्माण्यग्रजन्मनः ॥ १ ॥"

૨ સરખાવો સમ્યક્ત્વ-સપ્તતિની વૃત્તિ (પત્રાંક ૭૪-૭૫)—

मालवमण्डलविलयाविसालभालयलतिलयसरिसत्थि।
उज्जेणी वरनयरी सुरवरनयरीव्व सारसिरी ॥ १ ॥
[मालवमण्डलवनिताविशालभालतलतिलकसदृशास्ति।
उज्जयिनी वरनगरी सुरवरनगरीव सारश्रीः ॥ १ ॥]

... ...

तत्थ समत्थिमविब्भमपम(मि)लियमहिलाजणमयणसरो।
सिरिभोयरायराया पुरिसुत्तमसत्तमो हुत्था ॥ २ ॥
[तत्र समस्तविभ्रमप्रमिलितमहिलाजनमदनसरः।
श्रीभोजराजराजः पुरुषोत्तमसत्तम आसीत् ॥ २ ॥]

... ...

तस्सासि वेयवी छक्कम्मपरो परोवयारपरो।
दियसमायपईवो ईसगुणो सोमचंददिओ ॥ ३ ॥
[तत्रासीद् वेदवित् षट्कर्मपरः परोपकारपरः।
द्विजसमाजप्रदीपो ईषद्गुणः सोमचन्द्रद्विजः ॥ ३ ॥]

આ ઉપરથી મારૂં મન કવિરાજની અને તેમ ન હોય તોપણ ખાસ કરીને તેના વડીલોની જન્મ-ભૂમિ તરીકે સંકાશ્ય નગરની સમીપનો ભાગ માનવા અને કવિરાજની નિવાસ-ભૂમિ તરીકે ધારા નગરી માનવા વધારે લલચાય છે. અન્ય જે નગરોનો અન્ય ગ્રન્થોમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તેમાંથી કેટલાંક તો નામાન્તરો હોય એમ લાગે છે કેમકે અભિધાન-ચિન્તામણિ (કાં૦ ૪, શ્લો૦ ૪૨)માંના નીચે મુજબના—

"उज्जयनी स्याद् विशाला-ऽवन्ती पुष्पकरण्डिनी"

—ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઇ શકાય છે તેમ ઉજ્જયની, વિશાલા અને અવન્તી એ નામાન્તરો છે આથી ફરીને શોભન મુનિરાજની જન્મ-ભૂમિ ઉજ્જયની, ધારા કે સંકાશ્ય મળવી તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે આ કાર્ય ઇતિહાસવેત્તાઓનું હોવાથી એ વાત હું આટલેથી પડતી મૂકું છું.

શ્રીશોભન મુનિવરનો વિદ્યાભ્યાસ—

નામથીજ શોભન (સુશોભિત) એમ નહિ, પરંતુ દેહ-લાવણ્યથી તેમજ ગુણથી પણ શોભન એવા શ્રીશોભન મુનિના વિદ્યાભ્યાસના સંબંધમાં શ્રીધનપાલકૃત ટીકા (શ્લો૦ ૪) ઉપરથી જોઇ શકાય છે તેમ તેઓ સાહિત્ય-સમુદ્રના પારગામી હતા એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેઓ કવિઓમાં આદર્શરૂપ હતા વિશેષમાં તેમણે કાતન્ત્ર તથા ચન્દ્ર વ્યાકરણનો પણ રૂડી રીતે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓ બ્રાહ્મણ ધર્મના તત્ત્વોથી પરિચિત હતા એમાં તો કહેવુંજ શું ? વળી દીક્ષા લીધા પછી જૈન ધર્મના તત્ત્વોનું તેમણે વિશેષ જ્ઞાન મેળવ્યું એ તો સ્વાભાવિક વાત છે આશ્ચર્ય પામવા જેવી વાત તો એ છે કે સમસ્ત દર્શનોનો અભ્યાસ કરવાનો જાણે તેમને લેખન લાગ્યો હોય તેમ તેમણે બૌદ્ધ દર્શનનો પણ યથેષ્ટ રીતે અભ્યાસ કર્યો હતો. (આ પણ જૈન ગુરુની અને તદ્દ્વારા જૈન દર્શનની ઉદાર-દૃષ્ટિ સૂચવે છે) આ પ્રમાણે અનેક શાસ્ત્રનું સારી રીતે અધ્યયન કરીને તેઓ વિદ્વાન્ બન્યા

શ્રીશોભને લીધેલી દીક્ષા—

શ્રીશોભન બ્રાહ્મણ હોવા છતાં તેમણે જૈન દીક્ષા કેમ અંગીકાર કરી તે હવે વિચારી એ. આ હકીકતના સંબંધમાં પણ કેટલીક મત-ભેદ હોવાથી પ્રથમ તો પ્રભાવક-ચરિત્ર પ્રમાણે તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે

---

* [illegible] જૈન અને [illegible] જેવું નથી કેમકે મહાવીર પરમાત્માના [illegible] ગણધરો [illegible] શ્રીમાન્ [illegible] હરિભદ્રસૂરિ જેવા ધુરંધર આચાર્યો પણ [illegible] જૈન [illegible] [illegible] વાર્તિક [illegible] નથી [illegible] સંવત્ ૧૯૧૩ [illegible]

એક દિવસ વિહાર કરતા કરતા ચાન્દ્રગચ્છીય શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ ભોજ રાજાના ન
આવી ચડ્યા તેમની પ્રશસા સાભળીને સર્વદેવ તેમની પાસે ગયો તે ત્રણ દિવસ
ત્રણ રાત્રિ સમાધિપૂર્વક ત્યાં રહ્યો સૂરિજીએ તેને પૂછ્યુ કે શુ તુ મારી પરીક્ષા કરવા
રહ્યો છે કે તારે કઇ કામ છે ? મારે ખાનગી કામ છે એમ એ બ્રાહ્મણે જવાબ આ
એટલે સૂરિજી તેને એકાતમા લઇ ગયા અને પોતાનુ કાર્ય નિવેદન કરવા કહ્યુ
તે બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે મારા પિતાને રાજ્ય તરફથી ઘણુ દ્રવ્ય મળ્યુ હતુ અને તે તેમણે
કોઈ સ્થળે દાટ્યુ હોય એમ મને લાગે છે, વાસ્તે તે સ્થાન બતાવો આ સાભળીને સૂરિજીએ
તેની પાસેથી ઉત્તમ શિષ્યનો લાભ થશે એમ જોઇને તે વાત અગીકાર કરી આ વખતે
સર્વદેવનો અડધો ભાગ આપવાની આ બ્રાહ્મણે પ્રતિજ્ઞા લીધી અને તે બદલ ત્યા
બેઠેલા જનોને સાક્ષી રાખ્યા શુભ દિવસે એ બ્રાહ્મણ સૂરિજીને પોતાને ઘેર લઇ ગયો અને
તેમણે બતાવેલે સ્થળે ખાડો ખોદ્યો તેમ કરતા તેને સુવર્ણના ચાળીસ લાખ ટક મળ્યા
આ દ્રવ્ય જોવા છતાં પણ સૂરિજી તો ઉપાશ્રયે પાછા ફર્યા સર્વદેવ બ્રાહ્મણ અને મહેન્દ્ર
સૂરિજી વચ્ચે દાન-ગ્રહણની બાબતમા એક વર્ષ સુધી વાદ ચાલ્યો

સૂરિજીએ કહ્યુ કે જો તુ પ્રતિજ્ઞા પાળવા માગતો હોય, તો તારા બે પુત્રોમાથી એક
પુત્ર મને આપ, નહિ તો તુ તારે ઘેર જા કર્તવ્યમૂઢ બનેલા તે બ્રાહ્મણે મહાકષ્ટે તે વાત
સ્વીકારી અને પોતે ઘેર આવ્યો અને ખાટલા ઉપર નિદ્રા લીધા વિના સૂતો એટલામાં
રાજ્ય-મહેલમાથી ધનપાલ આવ્યો અને પોતાના પિતાને શોકનુ કારણ પૂછવા લાગ્યો અને
કહ્યુ કે આપને મારા જેવા બે પુત્ર છે તો પછી શોક શાને સારૂ કરવો પડે છે ? તમે જે કહેશો
તે હુ કરીશ આથી સર્વદેવે તેને સર્વ વૃત્તાન્ત નિવેદન કર્યું અને કહ્યુ કે મને ઋણમાથી
મુક્ત કરવાને માટે તુ તે સૂરિજીનો શિષ્ય થા આ સાભળીને ક્રોધાતુર બનેલો ધનપાલ કહેવા
લાગ્યો કે આવી અનુચિત વાત કોઇ ન કરે તો તમે કેમ કરો છો ? આપણે વ[illegible]મા સર્વોત્તમ,
ચાર વેદના જાણકાર અને સર્વદા યાગ અને પારાયણને ધારણ કરનારા છીએ વળી હુ મુ[illegible]
[illegible]જાના પ્રતિપન્ન પુત્ર ભોજરાજાનો મિત્ર છુ, તેથી જો હુ દીક્ષા લઉં તો તેના પૂર્વજોનુ
[illegible] થાય વારૂ ? શુ આપને એકલાને ઋણ-મુક્ત કરવાની ખાતર આ સમસ્ત પૂર્વજોનુ પતન
[illegible]ુ ? આવુ અનુચિત કાર્ય હુ તો નહિ કરૂ એમ કહી તે ચાલતો થયો

આથી સર્વદેવના નેત્રમાથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી તેવામા તેનો બીજો પુત્ર
[illegible]ન ત્યા આવી ચડ્યો તેણે પિતાની આ દશા જોઇ તેનુ કારણ પૂછ્યુ એટલે તેણે
[illegible]ક ધનપાલે મારૂ કહ્યુ માન્યુ નહિ તેથી હુ દુખી [illegible]
[illegible] તેમને કહ્યુ કે ભલે વેદાદિકમા નિપુણ એવા મારા મોટા ભાઇ [illegible] આપને [illegible]
[illegible]આપ્યો, પરતુ હુ તો સરલ હોવાને લીધે પિતાની આજ્ઞાથી [illegible] [illegible]ન નથી

એમ માનું છું, તેથી આપ જે કહેશો તે કરવા હું તૈયાર છું આ સાંભળીને સર્વદેવે શોભનને કહ્યું કે તું શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કર અને તેમ કરી મને ઋણમાંથી મુક્ત કર આ વાતની શોભને હા પાડી એટલે તેનો પિતા શાન્ત થયો અને તેણે ભોજન કર્યું પછીથી શોભનને સાથે લઈને આ બ્રાહ્મણ સૂરિજી પાસે આવ્યો અને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી સૂરિજીએ શુભ મુહૂર્તે શોભનને દીક્ષા આપી

પ્રબન્ધ-ચિન્તામણિમાં આ સબંધમાં ભિન્નતા જોવામાં આવે છે, કેમકે ત્યાં તો મહેન્દ્રસૂરિજીને બદલે વર્ધમાનસૂરિજીનો અને પિતાના નિધાનને બદલે પૂર્વજોના નિધાનનો ઉલ્લેખ છે વિશેષમાં નિધાન પ્રાપ્ત થતાં બન્ને ભાઈઓએ તે દ્રવ્ય વહેંચી લીધું મોટો ભાઇ ધનપાલ જૈન માર્ગનો દ્વેષી હતો એટલે તે વાંકુ બોલ્યો અને અર્ધ ભાગ ન આપતા નાના ભાઇને પણ તેમ કરતાં રોક્યો શોભને તેને ઘણો સમજાવ્યો પણ તે સમજ્યો નહિ, પરન્તુ પ્રતિજ્ઞા-ભંગના પાપથી મુક્ત થવાને માટે તે તીર્થમાં ગયો શોભને તો પિતૃ-ભક્તિથી વૈરાગ્ય પામી તેજ સૂરિજી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી

સમ્યક્ત્વ-સપ્તતિની ટીકામાં તો વળી જુદોજ ઉલ્લેખ છે અને તે એ છે કે—

એકદા શ્રીજિનેશ્વરસૂરિ વિહાર કરતા કરતા ઉજ્જયની નગરીમાં આવી ચડ્યા શ્રીશોભનના પિતાશ્રી સોમચન્દ્ર આ સૂરિ પાસે આવવા લાગ્યા પરસ્પરસ વાર્તાલાપ થતાં તે બન્ને વચ્ચે ગાઢ પ્રીતિ ઉદ્ભવી સમય જતાં એક દિવસે સોમચન્દ્રે પોતાના પૂર્વજોએ દાટેલા નિધાનનું સ્થાન બતાવવા સૂરિજીને વિજ્ઞપ્તિ કરી અને તે કાર્ય બદલ સર્વ સર્વસ્વનો અર્ધ ભાગ આપવા ઇચ્છા દર્શાવી શ્રુત-જ્ઞાનના બળથી સૂરિજીએ તે સ્થાન કહી બતાવ્યું તદનુસાર આ નિધાન મળતાં તે બ્રાહ્મણે પોતાની કબુલાત પ્રમાણે સૂરિજીને અર્ધ ભાગ આપવા માંડ્યો, પરન્તુ તેમણે તે લીધો નહિ અને કહ્યું કે સાધુને દ્રવ્ય કલ્પે નહિ[2] આ બનાવથી આ બ્રાહ્મણ તો અસમંજસ બની ગયો અને અશ્રુપૂર્ણ નયને તે સૂરિજીને અનેક રીતે વિનવવા લાગ્યો, પરન્તુ તેમણે તે દ્રવ્ય સ્વીકાર્યું નહિ આ બ્રાહ્મણે બહુ કહ્યું, ત્યારે તેમણે આ બદલ સર્વસ્વરૂપ તેના બે પુત્રોમાંથી એકની માગણી કરી આ વાત સાંભળીને તે બ્રાહ્મણ મૂંગો રહ્યો એટલે સૂરિજી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા

---

૧ ઉપદેશ-પ્રાસાદમાં પણ જિનેશ્વર સૂરિ દ્વારા દીક્ષાનો ઉલ્લેખ છે

૨ સરખાવો—

"यतये काञ्चनं दत्त्वा ताम्बूलं ब्रह्मचारिणे।
चौरेभ्योऽप्यभयं दत्त्वा, स दाता नरकं व्रजेत्॥"
—पाराशर-स्मृति अ० १, श्लो० ६०

સોમચન્દ્રની અને ...ના પાસે આવતાં તેણે પોતાના પુત્રોને પોતાની ... ભેટ આપ્યા અને સૂરિજીની ... થયેલી વાતચિત કહી બતાવી વિશેમાં તેણે કહ્યું કે ... ... કું મુક્ત નહિ થયેલો રોવાને લીધે સુખે મરી શકીશ નહિ આ સાંભળીને ... ... તેની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા તેને વચન આપ્યું તેના મરણ બાદ ધનપાલ તેની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવાને માટે સૂરિજી પાસે જવા તૈયાર થયો, પણ શોભને તેને સમજાવીને પોતેજ ત્યાં જવા રજા માગી આથી સોમચન્દ્ર શાંત ... કહ્યું કે મારા પિતાને ઋણમુક્ત કરવાની ખાતર, નહિ કે જૈન ધર્મ ઉપર પ્રીતિ હોવાને લીધે હું આપની પાસે દીક્ષા લેવા આવ્યો છું આના પ્રત્યુત્તરમાં સૂરિજીએ કહ્યું કે જેને જૈન ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા ન હોય તેને હું દીક્ષા આપતો નથી, વાસ્તે જો તારી ઇચ્છા થતી હોય, તો તું એક વાર જૈન સિદ્ધાન્તનું શ્રવણ કર અને તેના વાસ્તવિક અર્થનું મનન કર એમ કરવાથી જો તને તે પ્રતિ રુચિ થશે, તો હું તને દીક્ષા આપીશ સૂરિજીની પાસે યથાવિધિ અભ્યાસ કરતાં શોભનનું મન જૈન ધર્મ તરફ ... બન્યું અને તેના ઉપર તેનું ચિત્ત ચોંટયું આથી કરીને સૂરિજીએ તેને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો

આ પ્રમાણે હકીકતોમાં ભિન્નતા હોવા છતાં પણ એટલી વાત તો સુસ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે કે શોભન મુનિજીના પિતાજી હોઇ જૈનાચાર્યના સમાગમમાં આવ્યા હતા અને તે જૈનાચાર્યને પૂછવાથી તેઓ પોતાના ઘરમાં દાટેલું નિધાન પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થયા હતા વિશેષમાં આ નિધાનની માહિતી આપવા બદલ હું આપને મારા સર્વસ્વનો અડધો ભાગ આપીશ એમ તેમણે સૂરિજીને કહ્યું હતું અને નિધાન પ્રાપ્ત કર્યા બાદ સૂરિજીએ તેમના એક પુત્રની માગણી કરી હતી પોતાના પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા માટે શોભન મુનિજીએ તેમની પાસે દીક્ષા લીધી હતી

[1]શ્રીશોભન મુનિરાજે પોતાના જ્યેષ્ઠ બન્ધુ ધનપાલને પમાડેલો પ્રતિબોધ—

પોતાના ... ... શોભનના જૈન સાધુ બની ગયાના સમાચાર સાંભળીને રાજમાન્ય ધનાઢ્ય તેમજ વિદ્વાન એવો ધનપાલ જૈન સાધુઓનો કટ્ટો દુશ્મન બની ગયો ... તરફના પોતાના ... ... તો ... માલવ દેશમાં મુનિ-વિહાર બંધ કરાવ્યો આ પ્રમાણે ... વર્ષ ... કષ્ટ વ્યતીત કર્યાં બાદ ધારા નગરીના ... જિનેશ્વર સૂરિને તેમનું દુઃખ ... કરવા વિનતિ કરી એટલે તેમણે શ્રીશોભન મુનિને તે નગરીમાં જવા આજ્ઞા કરી શ્રીશોભન ... પોતાના વડીલ બન્ધુને પ્રતિબોધ પમાડવાના ઇરાદાથી તે તરફ વિહાર કર્યો ધારા નગરીમાં તેઓ પ્રવેશ કરતા હતા તેવામાં તેમને તેમનો જ્યેષ્ઠ બન્ધુ ધનપાલ ... ... સામે આવતો ...

1 ધનપાલને પ્રતિબોધ પમાડવાના સમ્બન્ધની હકીકતમાં કેટલેક સ્થલે ભિન્નતા નજરે આવે છે ... પરંતુ મુખ્ય ... ... સમ્યક્ત્વ-સપ્તતિની ટીકા અને ઉપદેશપ્રાસાદ (વ્યા. ૨૩) મળતા આવે છે અત્ર મ... ... સપ્તતિની ટીકા પ્રમાણે હકીકત આપી છે

અને અશ્વ-ક્રીડા કરતો સામો મળ્યો મુનિજીએ તો પોતાના ભાઇને ઓળખ્યો પરંતુ ધનપાલ તેમને ઓળખી શક્યો નહિ જૈન મુનિ પ્રતિ તેની અરૂચિ હોવાને લીધે તેણે તેમની મશ્કરી કરતા કહ્યુ કે "हे गर्दभदन्त ! भदन्त ! नमस्ते" અર્થાત્ હે ગધેડાના જેવા દાંત વાળા ! તને નમસ્કાર આના ઉત્તરમાં તે મુનિશ્રી તેના વચનને યોગ્ય પ્રતિવચન બોલ્યા કે "हे कपिवृषणास्य ! वयस्य ! सुख ते" અર્થાત્ હે વાનરના વૃષણના જેવા વદનવાળા વયસ્ય ! તને સુખ છે ?

આ સાભળીને પોતે પરાજિત થયેલો હોવાથી ધનપાલ ઝાંખો પડી ગયો, પરતુ તે બોલ્યો કે "कुत्र भवेद् भवदीयनिवास" અર્થાત્ તમારો નિવાસ કયા થશે ? આના પ્રત્યુત્તરમા શોભન મુનિજીએ કહ્યુ કે "यत्र भवेद् भवदीयनिवास ?" અર્થાત્ જ્યાં તમારો નિવાસ છે ત્યા આ વચન સાભળીને ધનપાલ સમજી ગયો કે આ મારો લઘુ બન્ધુ છે પછીથી તે તેમને પોતાને ઘેર તેડી ગયો

એકદા એવો પ્રસગ બન્યો કે શોભન મુનીશ્વરની સાથે આવેલા એક સાધુ ધન-પાલને ઘેર ગોચરીએ ગયા ત્યા તે મુનિએ ત્રણ દિવસનુ દહીં લેવા ના કહી આથી ધનપાલે મશ્કરીમાં કહ્યું કે "શુ એમાં જીવડાં પડ્યા છે"? તે મુનિએ જવાબ આપ્યો કે આવુ દહી ખાવાનો જૈન શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે આથી ધનપાલ તે દહીંનુ પાત્ર લઈ શોભન મુનિરાજની પાસે આવ્યો એટલે ઉપર્યુક્ત વાત શ્રીશોભન મુનિવરે નીચે મુજબ પ્રયોગ કરી સિદ્ધ કરી આપી તેમણે દહીંના પાત્રનુ મુખ બરાબર બધ કરાવી, બાજુમાં એક છિદ્ર પડાવી તે છિદ્રની આસપાસ અળતો ચોપડાવ્યો અને તે પાત્રને તડકે મૂકાવ્યુ, એટલે તે છિદ્રમાંથી દહીંના વર્ણના સમાન વર્ણવાળા જતુઓ બહાર નીકળીને અળતા ઉપર આવવા લાગ્યા આ જોઈને ધનપાલ જૈન તત્ત્વનો અને જૈન ધર્મનો પરમ રાગી બન્યો અને તેણે શુદ્ધ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કર્યું તે પણ ઘણી ઊંચી હદનુ હોવુ જોઈએ, કેમકે હેમચન્દ્રાચાર્ય જેવા પ્રખર પણ્ડિતે પણ એક વખત તેનીબનાવેલી ઋષભ-પચા-શિકા નામની સ્તુતિથી જિન-વન્દના કરી છે

કવિ-સમય—

શોભન મુનિજી ધનપાલ કવીશ્વરના અનુજ બન્ધુ થતા હોવાથી તેમનો જન્મ શાહ્વર્ય ધનપાલના જન્મ બાદ થયો હતો એ તો દેખીતી વાત છે વિશેષમાં તેમનુ સ્વર્ગ-ગમન ધનપાલના સ્વર્ગ-ગમન પૂર્વે થયુ એ વાત શ્રીમહેન્દ્રસૂરિપ્રબન્ધનાં નિમ્ન-લિખિત પદ્યો—

"तदीयदृष्टपद्धेन, तत्क्षण शोभनो ज्वराद् ।
आसाद्य परलोक, सद्ध्यानमाप्यत कृती ॥ १ ॥
ताभ्यां जिनस्तुतीनां च, सिद्धसारस्वत कवि ।
टीकां चकार सौन्दर्य-स्नेहं चित्ते वहन् दृढम् ॥ २ ॥"

—ઉપરથી જોઇ શકાય છે તેમ શ્રીશોભન મુનીશ્વર આ સ્તુતિ–ચતુર્વિંશતિકા રચ્યા બાદ ટુંક સમયમાં સ્વર્ગે ગયા અને ત્યાર બાદ ધનપાલે તેની ટીકા રચી. આ વાતની શ્રીધનપાલકૃત ટીકાના અવતરણનો અન્તિમ શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે.

આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે શોભન મુનિજીના સમય તરીકે વિક્રમની અગ્યારમી શતાબ્દીનો ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નથી.

આ કવિરાજના સંપૂર્ણ જીવન ઉપર પ્રકાશ પાડનારૂં કોઇ સાધન મારા જોવામાં આવ્યું નથી. આથી કરીને કવીશ્વર શોભન મુનિવર્યે કેટલાં વર્ષ પર્યન્ત દીક્ષા પાળી, તેમજ તેમને કેટલા શિષ્ય હતા તથા વળી તેઓ ક્યા વર્ષમા કેટલી ઉમરે સ્વર્ગવાસી બન્યા તે હું કંઈ કહી શકતો નથી. આથી કરીને હું છંદ શાસ્ત્ર, શબ્દ–શાસ્ત્ર અને કવિ–કુશલતાથી વિભૂષિત અનેક સદ્ગુણસંપન્ન એવા આ મુનિરાજને પ્રણામ કરવા પૂર્વક આ પ્રકરણ અત્ર પૂર્ણ કરૂં છું.

કાવ્ય–સમીક્ષા

વિષય—

આ સ્તુતિ–ચતુર્વિંશતિકા કાવ્ય ૯૬ પદ્યોથી શોભે છે અને ચોવીસ જિનેશ્વરોની મુખ્યતાવાળી સ્તુતિ એ આ કાવ્યનો વિષય છે. [1]સાધારણ રીતે એક જિનેશ્વરની મુખ્યતાવાળી સંપૂર્ણ સ્તુતિ ચાર શ્લોકની રચવામા આવે છે અને ચાર શ્લોકો દ્વારા અનુક્રમે કોઇ અમુક તીર્થંકર, સમસ્ત તીર્થંકરો, આગમ અને શાસન–રક્ષક દેવ કે દેવીની સ્તુતિ કરવ માં આવે છે, તે પ્રમાણેની હકીકત અહીં પણ જોઇ શકાય છે. કેમકે અત્ર પ્રથમત પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રીઋષભ પ્રભુની મુખ્યતાવાળી સ્તુતિ કરવામા આવી છે અને અંતમાં અન્તિમ જિનેશ્વર વીર પ્રભુની મુખ્યતાવાળી સ્તુતિ કરાયેલી છે. દરેક સ્તુતિના ચતુર્થ પદ્યમા દેવીની જ સ્તુતિ કરવ[illegible] આવી છે એમ નથી, પરંતુ ૬૪મા અને ૭૬મા પદ્યમા યક્ષની સ્તુતિ કરવ[illegible] આવી છે. [illegible] વિશેષમા કવિરાજે પ્રથમ સ્તુતિના ચતુર્થ પદ્યમા શ્રુત–દેવતાની સ્તુતિ કરી છે. [illegible] બધી ત્રેવીસ સ્તુતિના ચતુર્થ પદ્યમા ઘણે ભાગે વિદ્યા–દેવીઓની સ્તુતિ કરેલી છે. [illegible] વિશેષતા એ છે કે તેમણે રોહિણી [illegible]ની અને અમ્બિકા દેવીની [illegible] છે (આનું કારણ સમજાતું નથી).

---

[1] કેટલીક વાર એક [illegible]

वीर इव [illegible] [illegible] जना [illegible] [illegible]
जैनं वाक्यं भूयात् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે આ કાવ્યના ચોથા, આઠમા, બારમા ઇત્યાદિ પદ્યમા શ્રુત-દેવતાની તેમજ ૧૬ વિદ્યા-દેવીઓની, અમ્બિકા દેવીની, શાંતિ દેવીની તેમજ કપર્દી અને બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષની સ્તુતિ નજરે પડે છે, જ્યારે એના પહેલા, પાચમા, નવમા ઇત્યાદિ પદ્યમાં પ્રથમ તીર્થંકરથી માંડીને તે અંતિમ જિનેશ્વરની સ્તુતિ અને બીજા, છઠ્ઠા, દશમા ઇત્યાદિ પદ્યમા સમસ્ત જિનેશ્વરોની અને ત્રીજા, સાતમા, અગ્યારમા ઇત્યાદિ પદ્યોમા આગમની સ્તુતિ જોવામાં આવે છે

પદ્ય-પ્રરૂપણા—

કવીશ્વરે આ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા વિવિધ જાતના છંદમા રચી છે આથી તેમનુ છંદ-શાસ્ત્રનુ પાંડિત્ય પ્રકટ થાય છે આ કાવ્યમા 'વૃત્ત' અને 'જાતિ' એમ બન્ને પ્રકારનાં પદ્યો દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, જોકે આમાના ઘણાં ખરાં પદ્યો તો વૃત્તમાં રચાયેલા છે આઠ અક્ષરવાળા એકેક ચરણથી યુક્ત 'અનુષ્ટુપ્' જેવા નાના વૃત્તથી માંડીને તે છેક ૩૩ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી અ કૃત 'અર્ણવ-દણ્ડક' જેવા મોટા વૃત્ત પણ આ કાવ્યમાં નજરે પડે છે, એ આ કાવ્યની ખૂબી છે એકંદર રીતે આ કાવ્યમાં ૧૮ જાતનાં છંદો છે (૧) અનુષ્ટુપ્, (૨) અર્ણવ-દણ્ડક, (૩) ઇન્દ્રવજ્રા, (૪) ઉપજાતિ, (૫) દ્રુતવિલમ્બિત, (૬) નર્કુટક, (૭) પુષ્પિતાગ્રા (૮) પૃથ્વી, (૯) મન્દાક્રાન્તા, (૧૦) માલિની, (૧૧) રૂચિરા, (૧૨) વસન્તતિલકા, (૧૩) શાર્દૂલવિક્રીડિત, (૧૪) શિખરિણી, (૧૫) સ્રગ્ધરા અને (૧૬) હરિણી એ સોળને 'વૃત્ત' તરીકે અને આર્યાગીતિને અને દ્વિપદી એ બે છંદોને 'જાતિ' તરીકે ઓળખી શકાય છે

આ કાવ્યના વિવિધ છંદો સબંધી માહિતી

છન્દનુ નામ	પદ્યાંક
૧ અનુષ્ટુપ	૫૭-૬૦ [1](૪)
૨ અર્ણવ-દણ્ડક	૬૩-[illegible] (૪)
૩ [2]આર્યા-ગીતિ	૯-૧૨, ૧૭-૨૦ (૮)
૪ ઇન્દ્રવજ્રા	[illegible], [illegible] (૨)
૫ ઉપજાતિ	[illegible],૩૫ (૨)
૬ દ્રુતવિલમ્બિત	૧૩-૧૬ [illegible], ૫૩-૫૬ (૧૨)
૭ દ્વિપદી	[illegible]-૩૨ ([illegible])
૮ નર્કુટક	૬૫-[illegible] ([illegible])

[1] [illegible]
[2] [illegible]

૯ પુષ્પિતાગ્રા	૫–૮ (૪)
૧૦ પૃથ્વી	૪૯–૫૨ (૪)
૧૧ મન્દાક્રાન્તા	૨૯–૩૨ (૪)
૧૨ માલિની	૨૫–૨૮, ૬૫–૬૮ (૮)
૧૩ રુચિરા	૭૩–૭૬ (૪)
૧૪ વસન્તતિલકા	૨૧–૨૪ (૪)
૧૫ શાર્દૂલવિક્રીડિત	૧–૪, ૬૧–૬૪, ૮૫–૮૮ (૧૨)
૧૬ શિખરિણી	૮૧–૮૪ (૪)
૧૭ સ્રગ્ધરા	૪૫–૪૮, ૮૯–૯૨ (૮)
૧૮ હરિણી	૪૧–૪૪ (૪)

•વ્યાકરણ-વિચાર—

આ સંપૂર્ણ કાવ્યમા કોઇ પણ સ્થળે વ્યાકરણના નિયમનો ભંગ થયેલો જોવામા આવતો નથી એ કવિરાજની નિપુણતા સૂચવે છે વિશેષમા મર્હુમ ડૉ ભાણ્ડારકરકૃત 'માર્ગોપદેશિકા'માં આવતા વ્યાકરણના નિયમો ઉપરાંત વધારે વ્યાકરણથી અપરિચિત જનોને આશ્ચર્યાંકિત કરે તેવી બે 'સન્ધિઓ છે'[1] તેમજ અગ્યારમા પદ્યમા જોઇ શકાય છે આની વાસ્તવિકતાના સંબંધમા સિદ્ધાન્ત-કૌમુદી તેમજ સિદ્ધ-હૈમ એ બને વ્યાકરણો સાક્ષી પૂરે છે

શબ્દ-કોશ—

કવિરાજે જેમ બને તેમ પ્રચલિત શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે એકાક્ષરી કોશ જાણવાની ખાસ જરૂર ન પડે એવી તેમની શબ્દ-રચના છે આ વાતની અંતમાં આપેલો શબ્દ-કોશ સાક્ષી પૂરે છે

કાવ્ય-ચમત્કૃતિ—

આ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા નામનુ કાવ્ય અનેક પ્રકારના શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત … તેમાં ખાસ કરીને ચરણોની સમાનતારૂપી યમક અત્ર વિશેષત દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે ૨ …ાવ્યના પ્રથમ પદ્ય તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતાં જોઇ શકાય છે કે તેનુ દ્વિતીય ચરણ તેના ચતુર્ …રણને તદ્દન મળતુ આવે છે, આથી કરીને સંસ્કૃતના અનભિજ્ઞ જનો તો તે બન્ને ચરણોને …રખા જોઇને તેનો અર્થ પણ એકજ હશે એમ ધારે, પરંતુ અર્થત તે બને જુદા છે આવી …ત્કૃતિથી અલંકૃત એવા અનેક પદ્યો આ કાવ્યમા નજરે પડે છે અને તેની સંખ્યા ૮૦

1 ૭૪ા પદ્યમાના જેવી સચિત્ર હકીકત શ્રીબપ્પભટ્ટિસૂરિવિરચિત ચતુર્વિંશતિકાના ૫૮ મા ૫૯ મા … …ચર થાય છે

• ઉ

(પદ્યાંક ૧–૧૬, ૨૧–૪૮, ૫૭–૮૮ અને ૯૩–૯૬)ની ગણના થાય છે તેમાં પણ વળી ૯ થી ૧૨ સુધીનાં પદ્યો તો આ ઉપરાંત લાટાનુપ્રાસ નામના અન્ય પ્રકારની યમકૃતિથી ઝળકી રહ્યા છે, તેમાં એકના એક પદનો ત્રણ વાર જૂદા જૂદા અર્થમાં પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે વિશેષમા કવિરાજે પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણો સમાન હોય એવાં પણ ચાર પદ્યો (૫૩–૫૬) રચ્યાં છે ચરણ-સમાનતાથી વિભૂષિત પદ્યો રચવામાં હજી કંઇ કચાશ રહી ગઇ હોય તો તે પૂર્ણ કરતા હોય તેમ તેમણે ૪૯ થી ૫૨ સુધીના પદ્યોમાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો સમાન રચ્યાં છે આમ કરીને તો કવિરાજે પોતાની કુશલતાની ઓરજ પ્રભા પ્રદર્શિત કરી છે, કેમકે ચાર ચરણોનાં પદ્ય હોવા છતાં તે જાણે બેજ ચરણોના હોય એમ ભાસે છે આ ઉપરાંત એક વિશિષ્ટ પ્રકારના યમકથી અલંકૃત ચાર પદ્યો (૮૯–૯૨) રચીને તેમણે શબ્દાલંકાર પરત્વેનુ પોતાનુ પાણ્ડિત્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યુ છે

આ અપૂર્વ કાવ્યને તેની ચમત્કૃતિમાં સર્વાંગે મળતું આવતું એક કાવ્ય મારા જોવામાં આવ્યુ છે અને તેના રચનારા બીજા કોઇ નહિ પણ ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહામહોપાધ્યાય યશોવિજયજી છે આ કાવ્ય 'ઐન્દ્ર-સ્તુતિ'ના નામથી ઓળખાય છે અને તે સ્વોપજ્ઞ ટીકાથી અલંકૃત છે હાલમાં સાગરાનન્દસૂરિજીએ તેની એક અવચૂરિ તૈયાર કરી છે અને તે છપાઇ ગઇ છે ટુંક સમયમા તે બહાર પડશે એમ લાગે છે ઇ સ ૧૯૨૪ ના ઑક્ટોબર માસમા આની એક પ્રતિ મને તેમની તરફથી જોવાને મળી હતી બે એક મહિના ઉપર મને એ કાવ્યનાં મૂળમાત્રની એક પ્રતિ વિજયમોહનસૂરિજી તરફથી મળી છે (એ કાવ્યને પણ આ કાવ્યની માફક તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરવા મેં વિચાર રાખ્યો છે)

ચરણની સમાનતારૂપ ચમત્કારથી ચતુરોના ચિત્તને પણ ચોરી લેનારૂ એક બીજુ કાવ્ય શ્રેષ્ઠિ દેવચદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી ઇ સ ૧૯૧૪ મા પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યુ હતું આ કાવ્યને 'ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ' એવા નામથી ઓળખવામા આવે છે અને તેના કર્તા મુનિશ્રી મેરુવિજયજી છે આ સપૂર્ણ કાવ્ય 'વસતતિલકા' નામના એકજ વૃત્તમાં રચાયેલુ છે અને તેના પ્રત્યેક શ્લોકમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતા નિહાળી શકાય છે આ કાવ્યની જેમ ચરણ-સદૃશતારૂપી યમકથી અલંકૃત અને ફક્ત એકજ જાતના [1]છન્દમાં રચાયેલુ પરતુ ચોવીસ જિનેશ્વરોનીજ સ્તુતિરૂપ અને તે પણ વળી ૨૮ પદ્યોનુ એક કાવ્ય હાલમાં મારા જોવામાં આવ્યુ છે તે હજી સુધી અપ્રસિદ્ધ છે

પદ-સમાનતારૂપી યમકથી થોડે ઘણે અંશે પરિપૂર્ણ એવુ એક બીજુ કાવ્ય શ્રીબપ્પભટ્ટિસૂરિએ રચેલુ છે અને તે શ્રીયશોવિજય જૈન સસ્કૃત પાઠશાલા (મહેસાણા) તરફથી

---

૧ આ છન્દનું નામ શાર્દૂલવિક્રીડિત છે

ઇ સ ૧૯૧૨ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું હતું આ તેમજ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ એ બે કાવ્યો અનુવાદ સહિત મેં તૈયાર કર્યાં છે અને તે ટુંક સમયમાં છપાઇ બહાર પડશે એવી આશા રહે છે

આ ઉપર્યુક્ત વિશિષ્ટતાથી અલંકૃત કોઇ બીજું કાવ્ય હોય, તો તેની મને ખબર નથી, જોકે અન્ય જાતના યમકમય કાવ્યો તો મેં કેટલાક જોયા છે સમય મળતાં તેનો પણ અનુવાદ કરવા અભિલાષા રહે છે

કાવ્ય-ઉત્પત્તિ—

આ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભન મુનીશ્વરે કયા પ્રસંગે રચી તેના [illegible] નીચેની હકીકત રજુ કરવામાં આવે છે આની સત્યતા ઉપર [illegible]

પરંતુ આ દન્તકથા કવિરાજના અદ્વિતીય કાવ્ય-ચાતુર્યને તથા [illegible] જોડવામાં આવી હોય એમ પણ સંભવી શકે છે

એકદા શોભન મુનિરાજ ગોચરી માટે ગયા હતા, તેવામાં તેમને જિનેશ્વરની [illegible] રચવાનો વિચાર થઇ આવ્યો અને તે કાર્યમાં તેઓ તલ્લીન બની ગયા [illegible] ચિત્તવાળા તેઓ એક શ્રાવકને ઘેર જઇ ચઢ્યા અને ત્યાં [illegible] મૂકવાને બદલે તેની સમીપમાં પડેલું પાષાણનું પાત્ર તેમણે [illegible] કરતી વેળાએ તેમની ઝોળીમાંથી પાષાણનું પાત્ર નીકળતાં તેમની [illegible] મુનિઓ બોલી ઉઠ્યા કે અહો ! આજે શોભનને તો મોટો [illegible] મુનિને આ બાબતનો ખુલાસો કરવા કહ્યું ત્યારે તેમણે સઘળી હકીકત નિવેદન [illegible] જિન-સ્તુતિના જે પદ્યો રચ્યા હતા તે કહી બતાવ્યા [illegible] શાય પુરી થઇ ગયા ગોચરીએ નીકળીને [illegible] જો કવીશ્વરે રચ્યા હોય, તો તે હકીકત આ કવીશ્વરની અપૂર્વ [illegible]

સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું સ્થાન—

આ કાવ્યની સમાલોચના કરવાનું કાર્ય તો [illegible] તેની સમીક્ષાને અંગે નીચેની [illegible]

(૧) પ્રથમ તો આ કાવ્ય [illegible] રચવામાં આવેલી વિવિધ ટીકાઓ જ સિદ્ધ કરી આપે છે [illegible] આના સંબંધમાં નીચે મુજબનો [illegible]

" [illegible]
[illegible] "

(પદ્યાંક ૧–૧૬, ૨૧–૪૮, ૫૭–૮૮ અને ૯૩–૯૬)ની ગણવા જાય છે તેમાં પણ વળી ૯ થી ૧૨ સુધીના પદ્યો તો આ ઉપરાંત લાટાનુપ્રાસ નામના અન્ય પ્રકારની ચમત્કૃતિથી ઝળકી રહ્યા છે, તેમા એકના એક પદનો ત્રણ વાર જૂદા જૂદા અર્થમા પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે વિશેષમાં કવિરાજે પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણો સમાન હોય એવા પણ ચાર પદ્યો (૫૩–૫૬) રચ્યા છે ચરણ-સમાનતાથી વિભૂષિત પદ્યો રચવામા કંઈ કચાસ રહી ગઇ હોય તો તે પૂર્ણ કરતા હોય તેમ તેમણે ૪૯ થી ૫૨ સુધીના પદ્યોમા પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો સમાન રચ્યા છે આમ કરીને તો કવિરાજે પોતાની કુશલતાની ઓરજ પ્રભા પ્રદર્શિત કરી છે, કેમકે ચાર ચરણોના પદ્ય હોવા છતાં તે જાણે બેજ ચરણોના હોય એમ ભાસે છે આ ઉપરાંત એક વિશિષ્ટ પ્રકારના યમકથી અલંકૃત ચાર પદ્યો (૮૯–૯૨) રચીને તેમણે શબ્દાલંકાર પરત્વેનુ પોતાનુ પાણ્ડિત્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યુ છે

આ અપૂર્વ કાવ્યને તેની ચમત્કૃતિમાં સર્વાંગે મળતુ આવતું એક કાવ્ય મારા જોવામાં આવ્યુ છે અને તેના રચનારા બીજા કોઇ નહિ પણ ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહામહોપાધ્યાય યશોવિજયજી છે આ કાવ્ય 'ઐન્દ્ર-સ્તુતિ'ના નામથી ઓળખાય છે અને તે સ્વોપજ્ઞ ટીકાથી અલંકૃત છે હાલમાં સાગરાનન્દસૂરિજીએ તેની એક અવચૂરિ તૈયાર કરી છે અને તે છપાઇ ગઇ છે ટૂંક સમયમાં તે બહાર પડશે એમ લાગે છે ઇ સ ૧૯૨૪ ના ઑક્ટોબર માસમા આની એક પ્રતિ મને તેમની તરફથી જોવાને મળી હતી બે એક મહિના ઉપર મને એ કાવ્યના મૂળમાત્રની એક પ્રતિ વિજયમોહનસૂરિજી તરફથી મળી છે (એ કાવ્યને પણ આ કાવ્યની માફક તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરવા મેં વિચાર રાખ્યો છે)

ચરણની સમાનતારૂપ ચમત્કારથી ચતુરોના ચિત્તને પણ ચોરી લેનારૂ એક બીજુ કાવ્ય શ્રેષ્ઠિ દેવચદ લાલભાઇ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફડ તરફથી ઇ સ ૧૯૧૪ મા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યુ હતું આ કાવ્યને 'ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ' એવા નામથી ઓળખવામા આવે છે અને તેના કર્તા મુનિશ્રી મેરૂવિજયજી છે આ સપૂર્ણ કાવ્ય 'વસતતિલકા' નામના એકજ વૃત્તમાં રચાયેલુ છે અને તેના પ્રત્યેક શ્લોકમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતા નિહાળી શકાય છે આ કાવ્યની જેમ ચરણ-સદૃશતારૂપી યમકથી અલંકૃત અને ફક્ત એકજ જાતના[1] છંદમાં રચાયેલું પરતુ ચોવીસ જિનેશ્વરોનીજ સ્તુતિરૂપ અને તે પણ વળી ૨૮ પદ્યોનુ એક કાવ્ય હાલમાં મારા જોવામાં આવ્યુ છે તે હજી સુધી અપ્રસિદ્ધ છે

પદ-સમાનતારૂપી યમકથી થોડે ઘણે અશે પરિપૂર્ણ એવુ એક બીજુ કાવ્ય શ્રીબપ્પભટ્ટિસૂરિએ રચેલુ છે અને તે શ્રીયશોવિજય જૈન સસ્કૃત પાઠશાલા (મહેસાણા) તરફથી

---

૧ આ છન્દનું નામ શાર્દૂલવિક્રીડિત છે

સં ૧૯૧૨ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું હતુ આ તેમજ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ એ બે
ગ્યો અનુવાદ સહિત મેં તૈયાર કર્યાં છે અને તે ટુક સમયમા છપાઇ બહાર પડશે એવી
શા રહે છે

આ ઉપર્યુક્ત વિશિષ્ટતાથી અલંકૃત કોઇ બીજુ કાવ્ય હોય, તો તેની મને ખબર નથી,
કે અન્ય જાતના યમકમય કાવ્યો તો મેં કેટલાંક જોયા છે સમય મળતા તેનો પણ
નુવાદ કરવા અભિલાષા રહે છે

વ્ય-ઉત્પત્તિ—

આ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભન મુનીશ્વરે કયા પ્રસગે રચી તેના સબધમા
ચેની હકીકત રજુ કરવામા આવે છે આની સત્યતા ઉપર ભરોસો રાખી શકાય તેમ છે,
તુ આ દન્તકથા કવિરાજના અદ્વિતીય કાવ્ય-ચાતુર્યને તથા અસાધારણ ઉપયોગને સૂચવવા
ડવામાં આવી હોય એમ પણ સભવી શકે છે

એકદા શોભન મુનિરાજ ગોચરી માટે ગયા હતા, તેવામાં તેમને જિનેશ્વરની સ્તુતિ
વાનો વિચાર થઇ આવ્યો અને તે કાર્યમા તેઓ તલ્લીન બની ગયા આ પ્રમાણે વ્યગ્ર
ત્તવાળા તેઓ એક શ્રાવકને ઘેર જઇ ચડ્યા અને ત્યાં આહાર લઇને ભરેલું પાત્ર ઝોળીમાં
ાને બદલે તેની સમીપમાં પડેલું પાષાણનુ પાત્ર તેમણે ઝોળીમાં મૂકી દીધુ આહાર
તી વેળાએ તેમની ઝોળીમાથી પાષાણનુ પાત્ર નીકળતા તેમની સ્પર્ધા કરનારા બીજા
નેઓ બોલી ઉઠ્યા કે અહો ! આજે શોભનને તો મોટો લાભ થયો ! ગુરુજીએ શોભન
નેને આ બાબતનો ખુલાસો કરવા કહ્યુ ત્યારે તેમણે સત્ય હકીકત નિવેદન કરી અને પોતે
ન-સ્તુતિના જે પદ્યો રચ્યા હતા તે કહી બતાવ્યા આ સાભળીને તેમના ગુરુજી અતિ
ખુશી થઇ ગયા ગોચરીએ નીકળીને ઉપાશ્રયે પાછા ફરતાં સુધીમા આવા અપૂર્વ પદ્યો
કવીશ્વરે રચ્યાં હોય, તો તે હકીકત આ કવીશ્વરની અપૂર્વ કુશળતા સૂચવે છે

તિ-ચતુર્વિંશતિકાનુ સ્થાન—

આ કાવ્યની સમાલોચના કરવાનુ કાર્ય તો હુ સુજ્ઞ પાઠક-વર્ગને સોંપુ છુ, પરતુ
ી સમીક્ષાને અગે નીચેની બાબતોનો ઉલ્લેખ કરવો હુ ઉચિત સમજુ છુ

(૧) પ્રથમ તો આ કાવ્ય ઉચ્ચ કોટિનુ હોવુ જોઇએ એ વાતને એ કાવ્યને અગે
રામા આવેલી વિવિધ ટીકાઓજ સિદ્ધ કરી આપે છે ખાસ કરીને સૌભાગ્યસાગરજીએ
ના સબધમા નીચે મુજબના ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે એ ભુલવા જેવુ નથી તેઓશ્રી કહે છે કે—

" स्तुतिस्वरूपा विविधार्थचित्रा-
ऽप्युद्धारसारा सरसाऽप्रमेया ॥ "

(૨) શ્રીમાન્ સંઘતિલકસૂરિજીએ આ કવિરાજના સબંધમાં નીચે મુજબનો અભિપ્રાય આપ્યો છે —

" बीओ सोहणनामा, जस्स कवित्त विचित्तय सुणिउ ।
केहि न विम्हियहियएहिं पडिएहिं सिर धुणिय ॥
बहुपरियणपरियरिया, अखण्डपंडिच्चदुप्पदुप्पिच्छा ।
सिरिभोयरायराय, गणस्स मुहमंडण जाया ॥ "

—સમ્યક્ત્વ-સપ્તતિની ટીકા (પત્રાંક ૭૫)

અર્થાત્ (સર્વધરને) બીજો શોભન નામે પુત્ર હતો એની વિચિત્ર કવિતાનું શ્રવણ કર્યા બાદ હૃદયમાં વિસ્મય પામેલા એવા કયા કયા પણ્ડિતોએ મસ્તક ધુણાવ્યું નથી? શોભન અને ધનપાલ એ બંને ઘણા સેવકોથી સેવિત હતા, અખણ્ડિત વિદ્વત્તાના ગર્વથી દુ પ્રેક્ષ્ય (દુ ખે કરીને જોઇ શકાય તેવા) હતા તેમજ તેઓ શ્રીભોજ રાજેશ્વરના મુખ-મણ્ડન બન્યા હતા.

(૩) સાહિત્ય-રસિક ડૉ યાકોબી જેવા વિદ્વાને પણ એની મુક્ત કંઠે પ્રશસા કરી છે, આ વાત તેમણે જર્મન ભાષામાં લખેલી પ્રસ્તાવના ઉપરથી જોઇ શકાય છે

(૪) આ કાવ્યની શોભન મુનિજીના ગુરૂએ પણ પ્રશંસા કરી છે એમ પ્રભાવક-ચરિત્રમાંના શ્રીમહેન્દ્રસૂરિપ્રબન્ધના નીચે આપેલા ૩૧૯ મા પદ્ય ઉપરથી જોઇ શકાય છે –

" स प्राह न स्तुतिध्याना-ज्जानेऽपश्यदहो गुरु ।
तत्काव्यान्यथ हर्षेण, प्राशसत् त चमत्कृत ॥ १ ॥ "

(૫) આ કાવ્યથી જૈન સમાજ વિશેષત· પરિચિત છે એ વાત પણ તેની ગૌરવતા જાહેર કરે છે

હવે હુ આ ઉપોદ્ઘાત પૂર્ણ કરૂ તે પૂર્વે મારી અલ્પ બુદ્ધિને લઇને આ કાવ્ય ઉપર યથાયોગ્ય પ્રકાશ પાડી ન શકાયો હોય તો તેથી આ કાવ્યમા ન્યૂનતા છે એમ ન માનવુ એટલી પાઠક-વર્ગને ખાસ ભલામણ કરતો તેમજ મતિ-દોષ કે મુદ્રણ દોષને લીધે જે કંઇ ખામીઓ આ પુસ્તકમાં નજરે પડે તે બદલ સાક્ષર વર્ગ ક્ષમા કરશે એવી આશા રાખતો હુ વિરમુ છુ, કેમકે

" गच्छत स्खलन क्वापि, भवत्येव प्रमादत ।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र, समादधति सज्जना ॥ १ ॥ "

ભૂલેશ્વર, મુંબાઈ.
વીર સવત્ ૨૪૫૨,
માર્ગશીર્ષ શુક્લ એકાદશી

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

વિષય-પ્રદર્શન

વિષય — પત્રાંક

[1]શ્રીઋષભ જિનેશ્વરની સ્તુતિ ... ૧

[2]ભવ્યાદિક વિભાગો, [3]નિગોદ ભવ્યની સંખ્યા, અનન્તનો અર્થ, અભવ્યને પ્રતિબોધિત નહિ કરી શકવાનું કારણ, કર્મ, ૭ કલ્પો, નાભિ નરેશ, [illegible] યુગલિક, ત્રણ પ્રકારની નીતિઓ, ઋષભદેવ, [illegible] અને પૂર્વની સમજ, [illegible], શાર્દૂલ-વિક્રીડિતનું અન્ય લક્ષણ કાવ્ય-ચમત્કાર

જિનવરોની સ્તુતિ ... [illegible]

જિનવર, જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારો, તીર્થંકર અને સામાન્ય-કેવલીમાં રહેલો [illegible], કેવળીના પ્રકારો, તીર્થનો અર્થ, મન્દાર કુસુમ

જૈન આગમની પ્રશંસા ...

નય, તેના સાત પ્રકારો, અંગ, સિદ્ધાન્ત-રચના, [illegible] ગણધર, પદાર્થોના ત્રણ ધર્મો, દર્પનું સ્વરૂપ

શ્રુત-દેવતાનું સ્મરણ ... [illegible]

શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ

શ્રીઅજિતનાથને નમસ્કાર ... [illegible]

પંચ-કલ્યાણક, તીર્થંકરનું ચ્યવન જન્મ કલ્યાણક સમયે [illegible] પ્રકારો ચોસઠ [illegible] વિગેરે [illegible] જૂના મેરૂ ગિરિરાજ, શ્રીઅજિતનાથ, પદ-પદી [illegible] અક્ષરો તથા ગણો સંબંધી ખુલાસો

જિન-સમૂહની પ્રાર્થના

[illegible]

જૈન શાસનનો વિચાર

[illegible]

[illegible]

માનસી દેવીને પ્રાર્થના ૮

માનસી-સ્વરૂપ, સોળ વિદ્યા-દેવીઓના નામો

શ્રીશંભવનાથની સ્તુતિ ૯

શંભવનાથ, સંસારને અરણ્યની ઉપમા, વીતરાગની પ્રાર્થનાનું ફળ, પદ્ય-સમીક્ષા, પદ્ય પરત્વે માત્રા-ગણત્રી, આર્યાનું અન્ય લક્ષણ, કાવ્ય-ચમત્કૃતિ

જિનેશ્વરોનો આશ્રય કરવાથી પ્રાપ્ત થતું ફળ ૧૦

જિનેશ્વરના લક્ષણો, માન અને મદમાં તફાવત, મદનું સ્વરૂપ અને તેના પ્રકારો.

જૈન મતનુ પ્રાધાન્ય ૧૧

જૈન સિદ્ધાન્તમાના નયોની અનુપમતા, સાંખ્ય દર્શનની ઉત્પત્તિ, સિદ્ધાન્તને 'પ્રયત્ન કરનારો' એવું વિશેષણ લગાડવાનું કારણ, કાલની મહત્તા, સ્વભાવની પ્રબલતા, કર્મની પ્રૌઢતા, નિયતિની પ્રભુતા, ઉદ્યમની પ્રધાનતા, વ્યાકરણ-વિચાર, પદ્ય-પરીક્ષા

શ્રીવજ્રશૃંખલાને પ્રણામ ૧૨

વજ્રશૃંખલા દેવીનું સ્વરૂપ

અભિનન્દનનાથને પ્રાર્થના ૧૩

ગુણ અને ગુણીનો ભેદાભેદ, શ્રીઅભિનન્દન, તીર્થંકરોનો ધ્વનિ, શ્રીઅભિનન્દનને આપેલી સિંહની ઉપમા, વૃત્ત-વિચાર, દ્રુતવિલમ્બિતનું અન્ય લક્ષણ

સમસ્ત જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના ૧૪

જિનેશ્વરોનું વિશ્વ-બંધુત્વ, તીર્થંકરનું અલૌકિક ગુરૂત્વ, ગુરુ-ચતુર્ભંગી, અહિંસાદિક મહાવ્રતો-અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ, ધર્મ-ચક્ર

આગમની પ્રશંસા ૧૫

આગમ, ઉપચાર, ૪૫ આગમો

શ્રીરોહિણી દેવીને નમસ્કાર ૧૬

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ, પદ્ય-વિચાર

શ્રીસુમતિનાથની સ્તુતિ ૧૭

શ્રીસુમતિનાથ, દમ (ઉપશમ) વિચાર, ભય અને તેના પ્રકારો, પદ્ય-ચમત્કાર

સમસ્ત જિનેશ્વરોને વિનતિ ૧૮

જિનેશ્વરનું લક્ષણ, ઈશ્વરની મુક્તતા મુક્ત જીવોના પુનરાગમનનો અસંભવ, સાંવત્સરિક દાન, સુવર્ણનો સિક્કો, ધ્યાનવર્જિત પાપનો અર્થ, પદ્ય-ચમત્કૃતિ

સર્વજ્ઞના સિદ્ધાન્તનુ સ્મરણ ૧૯

[illegible] પદ્ય-ચમત્કાર

ાળી દેવીને પ્રાર્થના ... ૨૦
કાલી દેવીનું સ્વરૂપ, અભયનો અર્થ, પદ્ય-ચમત્કાર-મીમાંસા.
ીપદ્મપ્રભને વિનતિ ... ૨૧
પદ્મપ્રભ પ્રભુ, સામાયિકનો અર્થ, પંચમ ગતિ, વૃત્ત-વિચાર-પ્રથમાદિચરણોના ગણો પરત્વે સમજ, વસન્તતિલકાનું અન્ય લક્ષણ, કાવ્ય-ચમત્કાર
ામય જિનેશ્વરની સ્તુતિ ... ૨૨
જિન-શ્રેણિ પરત્વે વાપરેલા વિશેષણો સંબંધી વિચાર, જિનેશ્વરનો મહિમા
ીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ ... ૨૩
શ્લોક-ચમત્કૃતિ
ાન્ધારી દેવીની સ્તુતિ ... ૨૪
ગાન્ધારી દેવીનું સ્વરૂપ, વૃત્ત-ચમત્કાર.
ીસુપાર્શ્વનાથનું સ્મરણ ... ૨૫
સુપાર્શ્વનાથ, માલિની વૃત્તના લક્ષણો
નેશ્વરોનું ધ્યાન ૨૬
જિનેશ્વરોની દેવકૃત ભક્તિ, તીર્થંકરનું સાન્નિધ્ય કરનારા દેવોની સંખ્યા, સમ્યક્ત્વ
ન-મતની પ્રશંસા ૨૭
જન્મ-મરણની વેદના
હામાનસી દેવીની સ્તુતિ ૨૮
મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ
ીચન્દ્રપ્રભ પ્રભુને પ્રણામ ... ૨૯
ચન્દ્રપ્રભ-ચરિત્ર, દૃષ્ટાન્તનો અર્થ, હેતુની સમજ, ઊહ અર્થાત્ તર્ક, અનેકાન્તવાદ-મીમાંસા, અપ્રગુણ ન્યાય ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુને અસમાન કહેવાનું કારણ, પદ્ય-પ્રરૂપણા, મન્દાક્રાન્તાનું લક્ષણ
નેશ્વરોની સ્તુતિ ૩૦
શ્લોક-ચમત્કૃતિ
દ્ધાન્તની સ્તુતિ ૩૧
જાંકુશી દેવીની સ્તુતિ ... ૩૨
શ્રીવજ્રાંકુશીનું સ્વરૂપ
સુવિધિનાથને પ્રાર્થના ૩૩
સુવિધિનાથ-ચરિત્ર, પદ્ય-પરિચય, ૭ રજ્જુ ૬૨ રજ્જુ અને ઉપમિતિનાં લક્ષણ

[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ૧૧

[illegible] ૧૩

[illegible] ૧૮

[illegible] ૧૫

[illegible] રત્નોના નામ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

જિન-સમુદાયને પ્રણામ ૭૮

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ ૭૯

અનુમાન.

શ્રીગૌરી દેવીની સ્તુતિ ૮૦

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ.

શ્રીનમિનાથનું સંકીર્તન ૮૧

શ્રીનમિનાથ-ચરિત્ર, પદ્ય-વિચાર, શિખરિણીનું અન્ય લક્ષણ

જિનેશ્વરોનો જય ૮૨

દાનના પાંચ પ્રકારો.

સિદ્ધાન્તનો પરિચય ૮૩

કાલી દેવીની સ્તુતિ ૮૪

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ, લક્ષ્મી વિગેરે ચૌદ રત્નો.

શ્રીનેમિનાથને નમસ્કાર ૮૫

નેમિનાથ-ચરિત્ર, મહાસતી રાજીમતી, નેમિનાથે યુદ્ધમાં લીધેલો ભાગ.

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ ૮૬

પદ્ય-વિચાર

જિન-વાણીનું ગૌરવ ૮૭

પદાર્થ-વિચાર

અમ્બા દેવીની સ્તુતિ ૮૮

અમ્બા દેવીનું સ્વરૂપ.

શ્રીપાર્શ્વનાથને પ્રાર્થના ૮૯

શ્રીપાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર, પદ્ય-વિચાર.

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ ૯૦

જન્મ-મરણનાં સ્થાનો

જિન-વાણી પરત્વે વિચાર ૯૧

પદ્ય-ચમત્કાર

વૈરોટ્યા દેવીની સ્તુતિ ૯૨

ધરણેન્દ્ર-વિચાર, વૈરોટ્યા દેવીનું સ્વરૂપ.

શ્રીવીર પ્રભુને વિનતિ ૯૩

વીર પ્રભુનું ચરિત્ર, 'વીર' શબ્દ સબંધી વિચાર, વીર પ્રભુની વીરતા, વીરનુ તપ, વીર પ્રભુના અન્ય નામો, પદ્ય-વિચાર

જિન-સમૂહની સ્તુતિ ૯૪

સમવસરણનું સ્વરૂપ, પુષ્પ-વૃષ્ટિ, ત્રણ ગઢો, વર્તુલાકાર સમવસરણનો વિષ્કમ્ભ, ચતુષ્કોણાકાર સમવસરણ, ગઢના દ્વારો, અશોક વૃક્ષ, સિંહાસન, ચામર, છત્ર ઇત્યાદિ, સમવસરણની રચના, સમવસરણમા તીર્થંકરનું સ્વરૂપ, તીર્થંકરની દેશના, તીર્થંકરની પર્ષદા, દશ આશ્ચર્યો, જૈન દર્શનમા વિનયનું સ્થાન, પ્રમાણાગુલાદિકનો વિચાર

ભારતીને પ્રાર્થના ૯૫

અમ્બિકા દેવીની સ્તુતિ ૯૬

અમ્બિકા દેવીનું સ્વરૂપ

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थसूची

(સ્પષ્ટીકરણમાં સાધનરૂપ ગ્રન્થોની સૂચી)

जैनग्रन्थ	कर्तारः
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्	कलिकालसर्वज्ञश्री हेमचन्द्र सूरि
सिद्धहेमशब्दानुशासनम्	
अभिधानचिन्तामणिः	,,
अभिधानचिन्तामणिपरिशिष्टम्	
अनेकार्थसङ्ग्रहः	,,
वीतरागस्तोत्रम्	,,
छन्दोऽनुशासनम्	,,
योगशास्त्रम्	,,
अयोगव्यवच्छेदद्वात्रिंशिका	,,
अनुयोगद्वाराणि	गणधर
अनुयोगद्वारवृत्तिः	मलधारगच्छीयश्री हेमचन्द्र सूरि
शीलोपदेशमाला	,,
पुष्पमाला	
भवभावना	,,
प्रवचनसारोद्धारः	श्री नेमिचन्द्र सूरि
प्रवचनसारोद्धारवृत्तिः	श्री सिद्धसेन सूरि
प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारः	श्री वादिदेव सूरि
स्याद्वादरत्नाकरः	,,
रत्नाकरावतारिका (प्रमाण० वृत्तिः)	श्री रत्नप्रभ सूरि
न्यायकुसुमाञ्जलिः	न्यायविशारद न्यायतीर्थमुनिश्री न्यायविजय
अध्यात्मतत्त्वालोकः	,,
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम्	वाचकवर्यश्री उमास्वाति
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रभाष्यम्	,,
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रसम्बन्धकारिकाटीका	श्री देवगुप्त सूरि
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रटीका	श्री सिद्धसेन गणि
कर्मप्रकृतिः (कम्मपयडी)	श्री शिवशर्म सूरि
कर्मग्रन्थः	श्री देवेन्द्र सूरि
पञ्चसङ्ग्रहः	श्री चन्द्रर्षि महत्तर

श्री 'शान्तिचन्द्र'
श्री 'भद्रबाहु' स्वामी
क्षमाश्रमणश्री जिनभद्र गणि

श्री मलयगिरि

[illegible]

तार्किकचक्रवर्तीश्री 'सिद्धसेनदिवाकर'

श्री 'हेमचन्द्र'
श्री मल्लादि सूरि
न्यायाचार्य न्यायविशारद श्री यशोविजय

[illegible]

[illegible] 'सिद्धसेन' सूरि
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थसूची

अष्टलक्षी (अर्थरत्नावली)
आचारदिनकर
निर्वाणकलिका
उपदेशरत्नाकर

दशवैकालिकम्
सिद्धान्तागमस्तव
चतुर्विंशतिका
भक्तामरस्तोत्रम्
नमिउणम्
अध्यात्मकल्पद्रुमटीका
जैनस्तोत्रसन्दोहस्य द्वितीयो विभाग
श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतय:
वैराग्यशतकम्
वाग्भटालङ्कार
संवेगद्रुमकन्दली
लघुशान्तिस्तवम्
स्तुतिचतुर्विंशतिकाटीका
〃
〃
आचाराङ्गवृत्ति
शत्रुञ्जयमाहात्म्यम्
उपदेशतरङ्गिणी
धर्मसङ्ग्रह:
[illegible]
शान्तिनाथचरित्र
[illegible]
[illegible]
भक्तामरसमस्या । शान्तिभक्तामर [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

उपाध्यायश्री समयसुन्दर
श्री वर्धमान सूरि
श्री पादलिप्त सूरि
सहस्रावधानाभिधानविख्यात-
श्री मुनिसुन्दर सूरि
श्री शय्यम्भव सूरि
श्री जिनप्रभ सूरि
श्री बप्पभट्टि सूरि
श्री मानतुङ्ग सूरि
〃
श्री धनविजयगणि
प्रस्तावनादि—श्री [illegible]
श्री मेरुविजय गणि
श्री पद्मानन्द कवि
श्री वाग्भट
श्री विमल सूरि
श्री मानदेव सूरि
श्री सिद्धिचन्द्रगणि
श्री [illegible] सूरि
[illegible]
श्री शीलाङ्क सूरि
श्री धनेश्वर सूरि
[illegible]
श्री [illegible]
उपाध्याय [illegible]

श्री [illegible]

[illegible]

જૈન ગુજરાતી ગ્રંથો	કર્તા
પ્રકરણ-રત્નાકર	શ્રાવક 'ભીમશી માણેક'
વીર-સ્તવન	ઉપાધ્યાય શ્રી 'વિનયવિજયજી'
અહિંસાદિ દર્શન	શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી 'વિજયધર્મ' સૂરિજી
સૂક્તમુક્તાવલી	મુનિશ્રી 'કેશરવિજયજી'
નેમિનાથ-સ્તવન	ન્યાયાચાર્ય ન્યાયવિશારદ મહામહોપાધ્યાય શ્રી 'યશોવિજયજી'
તત્ત્વાખ્યાન (ઉત્તરાર્ધ)	ન્યાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ ઉપાધ્યાય શ્રી 'મંગળવિજયજી'

जैन हिन्दी ग्रन्थ	कर्ता
अहिंसादिग्दर्शन	शास्त्रविशारद श्री विजयधर्म सूरि

अजैनसंस्कृतग्रन्था:	कर्तार:
किरातार्जुनीयम्	महाकवि ' भारवि '
श्रुतबोध	कविराज कालिदास '
कुमारसम्भव	"
वृत्तरत्नाकर	श्रीमद्भट्टकेदार
सिद्धान्तकौमुदी (अष्टाध्यायीटीका)	महामहोपाध्याय श्रीमट्टोजिदीक्षित '
शिशुपालवध	कवियर 'माघ'
महाभारतम्	आद्यकवीश्वर वाल्मीकि '
मनुस्मृति	भगवान् 'मनु'
भगवद्गीता	श्री 'कृष्ण '
मृच्छकटिकम्	श्री' शूद्रक कवि
काव्यमाला (सप्तमगुच्छक)	
मालतीमाधवनाटकम्	महाकवि ' भवभूति '

ગુજરાતી નાટક	કર્તા
દ્રૌપદી-નાટક	ભર્ઉંચ સાક્ષર ડાહ્યાભાઈ ધોળશાજી

नमः परमात्मने।

सुविहितपुरन्दरश्रीशोभनमुनिवर्यविहिता

॥ स्तुतिचतुर्विंशतिका ॥

१ श्रीऋषभजिनस्तुतय

अथ श्रीनाभिनन्दनस्तुति.—

भव्याम्भोजविबोधनैकतरणे! विस्तारिकर्मावली-
रम्भासामज! 'नाभि'नन्दन! महानष्टापदाभासुरैः।
भक्त्या वन्दितपादपद्म! विदुषां सम्पादय प्रोज्झिता-
रम्भासाम! जनाभिनन्दन! महानष्टापदाभासुरैः ॥ १ ॥

समस्तजिनवराणां स्तुति —

ते व पान्तु जिनोत्तमा क्षतरजो नाचिरपूर्ण[illegible]
दारा विभ्रमरोचिता सुमनसो मन्दारवा [illegible]
यत्पादौ च सुपोज्झिता सुरभयाञ्चक्रु [illegible]
दाराविभ्रमरोचिता सुमनसा मन्दार[illegible] ॥ २ ॥

जिनप्रवचनप्रशंसा—

शान्तिं वस्तनुतान् मिथोऽनुगमनाद् [illegible]
रक्षोभं जन! [illegible]
तव पूज्यैर्जगतां जिनैः प्रवचनं [illegible]
रक्षाभङ्ग[illegible] ॥ ३ ॥

[illegible]

[illegible] मसें मिला ।

[illegible] हा री हमें

[illegible] ॥ ४ ॥ २ ॥ [illegible]

[illegible]

मानसीदेव्याः प्रार्थना—

सिंहशकुनिगताऽस्तु मानसीद्धा-
　ऽऽपन्नतिमिरम्भदम्भोंसुगजिताशम् ।
वितरतु दधती पवि क्षतोपद्-
　ततनिमिर मदम्भोसुराजिता शम् ॥ ४ ॥२॥ —पुष्पि०

---

२ श्रीशम्भवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशम्भवनाथप्रार्थना—

निर्भिन्नशत्रुभवभय !
　शं भवकान्तारतार ! तार ! ममारम् ।
वितर त्रातजगत्त्रय !
　'शम्भव !' कान्तारतारतारममारम् ॥ १ ॥
—आर्यागीति

जिनवराणामाश्रयाऽऽस्थी —

आश्रयतु तव प्रणत
　विभया परमा रमाऽऽरमानमदमरै. ।
स्तुत ! रहित ! जिनकदम्बक !
　त्रिभयापरमार ! मारमानमदमरै ॥ २ ॥ — आर्या०

जिनमतस्य माहात्म्यम्—

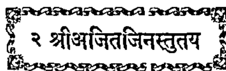
जिनराज्या रचित स्ता-
　दसमाननयानया नयायतमानम् ।
शिवशर्मणे मतं दध-
　दसमाननयानयानया यतमानम् ॥ ३ ॥ —आर्या०

---

१ '०भा मुरा　इत्यपि पाठभेदः । २　भासुराजिता ' इत्यपि मभवति ।

श्रुतदेवतास्मरणम्—

शीतांशुत्विषि यत्र नित्यमदधद् गन्धाढ्यधूलीकणा-
नाली केसरलालसा समुदिताऽऽशु भ्रामरीभासिता ।
पायाद् वः श्रुतदेवता निदधती तत्राब्जकान्ती क्रमौ
नालीके सरलाऽलसा समुदिता शुभ्रामरीभासिता ॥ ४ ॥ १ ॥—शार्दूल०

२ श्रीअजितजिनस्तुतय

अथ अजितनाथप्रणामः—

तं'मजित'मभिनौमि यो विराजद्-
वनघनमेरुपरागमस्तकान्तम् ।
निजजननमहोत्सवेऽधितष्ठा-
वनघनमेरुपरागमरतकान्तम् ॥ १ ॥

—पुष्पिताग्रा

जिनकदम्बकाभिनुति[1]—

स्तुत जिननिवह तमर्तितप्ता-
ध्वनदसुरामरवेण वस्तुवन्ति ।
यममरपतय प्रगाय पार्श्वे-
ध्वनदसुरामरवेणवः स्तुवन्ति ॥ २ ॥ —पुष्पि०

जिनमतविचारः—

प्रवितर वसतिं त्रिलोकवन्धो !
गमनययोगततान्तिमे पदे हे ।
जिनमत ! विततापवर्गवीथी-
गमनययो ! गततान्ति मेऽपदेहे ॥ ३ ॥ —पुष्पि०

---

१ 'मनदी अपि' इत्यपि पदच्छेदः । २ 'गम ! नय०' इत्यपि संभवति ।

मानसीदेव्याः प्रार्थना—

सितशकुनिगताऽऽशु मानसीद्धा—
ऽऽततिमिरम्मदभासुराजिताशम्।
वितरतु दधती पवि क्षतोद्यत्—
ततिमिर मदभासुराजिता शम् ॥ ४ ॥२॥ —पु

२ श्रीशम्भवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशम्भवस्याभ्यर्थना—

निर्भिन्नशत्रुभवभय !
शं भवकान्तारतार ! तार ! ममारम्।
वितर त्रातजगत्रय !
'शम्भव !' कान्तारतारतारममारम् ॥ १ ॥
—आर्यागीतिः

जिनवराणामाश्रयाल्लक्ष्मी—

आश्रयतु तव प्रणत
विभया परमा रमाऽरमानमदमरैः ।
स्तुत ! रहित ! जिनकदम्बक !
विभयापरमार ! मारमानमदमरैः ॥ २ ॥ —आर्या०

जिनमतस्य माहात्म्यम्—

जिनराज्या रचित स्ता—
दसमाननयानया नयायनमानम् ।
शिवशर्मणे मत दध—
दसमाननयानयानया यतमानम् ॥ ३ ॥ —आर्या०

वज्रशृङ्खलायै प्रणामः—

शृङ्खलभृत् कनकनिभा
या तामसमानमानमानवमहिताम् ।
श्री'वज्रशृङ्खला' कज-
यातामसमानमानमानवमहिताम् ॥ ४ ॥ ३ ॥ —आर्या०

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ अभिनन्दनस्य प्रार्थना—

त्वमशुभान्यभिनन्दन ! नन्दिता-
सुरवधूनयन परमोदर ! ।
स्मरकरीन्द्रविदारणकेसरिन् !
सुरज ! धूनय नः परमोऽदर ॥ १ ॥
—द्रुतविलम्बितम्

समग्रजिनेश्वराणामभ्यर्थना—

जिनवरा ! प्रयतध्वमितामया
मम तमोहरणाय महारिणः ।
प्रदधतो भुवि विश्वजनीनता-
ममतमोहरणा यमहारिणः ॥ २ ॥ —द्रुत०

आगमस्तुतिः—

असुमतां मृतिजात्यहिताय यो
जिनवरागम ! नो भवमायतम् ।
प्रथयतां नय निर्मथितोद्धता-
जिनवरागमनोमवमाय ! तम् ॥ ३ ॥ —द्रुत०

श्रीरोहिण्यै नमः—

विशिखशङ्खजुषा धनुषाऽस्तसत्-
सुरभियाततनुत्तमहारिणा ।
परिगतां विशदामिह 'रोहिणीं'
सुरभियाततनुं नम हारिणा ॥ ४ ॥ ४ ॥—द्रुत०

---

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य स्तुतिः—

मदमदनरहित ! नरहित !
'सुमते !' सुमतेन ! कनकतारेतारे ! ।
दमदमपालय ! पालय
दरादरातिक्षतिक्षपात पात ! ॥ १ ॥—आर्यागीति

समग्रजिनेश्वराणां विज्ञप्तिः—

त्रिधुतारा ! त्रिधुतारा !
सदा सदाना ! जिना ! जितायातापा ! ।
तनुतापातनुतापा !
हितमाहितमानवनवविभवा ! विभवा ! ॥ २ ॥ —आ

सर्वज्ञसिद्धान्तस्य स्मरणम्—

मतिमति जिनराजि नरा-
हितेहिते रुचितरुचि तमोहेऽमोहे ।
मतमतनून नून
स्मरास्मराधीरधीरसुमतः सुमत ॥ ३ ॥ —आर्या०

काळीदेव्यै प्रार्थना—

नैगदाऽमानगदा मा–
महो महोराजिराजितरसा तरसा ।
घनघनकाली काली
बतावतादूनदूनसंत्रासत्रा ॥ ४ ॥ ५ ॥ —आर्या०

---

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीपद्मप्रभाय विनतिः—

पादद्वयी दलितपद्ममृदु प्रमोद–
मुन्मुद्रतामरसदामलतान्तपात्री ।
'पाद्मप्रभी' प्रविदधातु सतां वितीर्ण–
मुन्मुद्रतामरसदा मलतान्तपात्री ॥ १ ॥
—वसन्ततिलका

समग्रजिनेश्वराणां स्तुतिः—

सा मे मतिं वितनुताज्जिनपङ्क्तिरस्त–
मुद्राऽऽगताऽमरसभाऽसुरमध्यगाऽऽयाम् ।
रत्नांशुभिर्विदधती गगनान्तराल–
मुद्रागतामरसभासुरमध्यगाद् याम् ॥ २ ॥ —वसन्त०

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

भ्रान्तिच्छिद जिनवरागममाश्रयार्थ–
माराममानम लसन्तमसङ्गमानाम् ।
धामाग्रिम भवसरित्पतिसेतुमस्त–
माराममानमलसन्तमस गमानाम ॥ ३ ॥ —वसन्त०

---

१ वसन्त० इति ... । २ '०सना सना' इत्यपि पदच्छेदः । ३ '०सदाऽऽमसमा०' इत्यपि पाठः ।

गान्धारीदेवीस्तुतिः—

'गान्धारि ! ' वज्रमुसले जयतः समीर—
पातालसत्कुवलयावलिनीलभे ते ।
कीर्तौ करप्रणयिनी तव ये निरुद्ध—
पातालसत्कुवलया वलिनी लभेते ॥ ४ ॥ ६ ॥ —वसन्त०

---

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुपार्श्वजिनस्मरणम्—

कृतनति कृतवान् यो जन्तुजातं निरस्त—
स्मरपरमदमायामानबाधायशस्तम् ।
सुचिरमविचलत्वं चित्तवृत्ते ' सुपार्श्व '
स्मर परमदमाया मानवाधाय शस्तम् ॥ १ ॥
—मालिनी (८, ७)

जिनराज्या ध्यानम्—

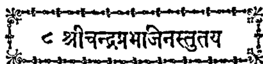
व्रजतु जिनततिं सा गोचरे चित्तवृत्ते
सदमरसहिताया बोऽधिका मानवानाम् ।
पदमुपरि दधाना वारिजानां व्यहार्षीत्
सदमरसहिता या बोधिकामा नवानाम् ॥ २ ॥ —मालिनी

जिनमतप्रशंसा—

दिशदुपशमसौख्यं संयतानां सदैवो—
रु जिनमतमुदारं काममायामहारि ।
जननमरणरीणान् वासयत् सिद्धिवासे—
ऽदजि नमत मुदाऽरं काममायामहारि ॥ ३ ॥ —मालिनी

महामानस्याः स्तुतिः—

दधति ! रविसपत्नं रत्नमाभास्तभास्वन्-
नवघनतरवारिं वा रणारावरीणाम् ।
गतवति ! विकिरत्यालीं 'महामानसी'ष्टा-
नव घनतरवारिं वारणारावरीणाम ॥ ४ ॥ ७ ॥ —मालिनी

८ श्रीचन्द्रप्रभजिनस्तुतय

अथ चन्द्रप्रभप्रभवे प्रणामः—

तुभ्यं 'चन्द्रप्रभ !' जिन ! नमस्तामसोज्जृम्भिताना
हाने कान्तानलसम ! दयावन् ! दितायासमान ! ।
विद्वत्पङ्क्त्या प्रकटितपृथुस्पष्टदृष्टान्तहेतू-
हानेकान्तानलसमदया वन्दितायासमान ! ॥ १ ॥
—मन्दाक्रान्ता (४, ६, ७)

जिनेश्वराणां नुतिः—

जीयाद् राजी जनितजननज्यानिहानिर्जिनाना
सत्यागारं जयदमितरुक् सारविन्दाऽवतारम् ।
भव्योद्धृत्या भुवि कृतवती याऽवहद् धर्मचक्रं
सत्यागा रञ्जयदमितरुक् सो रविं दावतारम् ॥ २ ॥ —मन्दा०

सिद्धान्तस्तुतिः—

सिद्धान्तः स्तादहितहतयेऽख्यापयद् य जिनेन्द्रः
सद्राजीवः स कविधिषणापादनेऽकोपमानः ।
दक्ष' साक्षाच्छ्रवणचुलुकैर्यं च मोदाद् विहायः-

वज्राङ्कुश्याः स्तुतिः—

'वज्राङ्कुश'ङ्कुशकुलिशभृद् ! त्वं विधत्स्व प्रयत्न
स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमताराऽतिमच्चे ।
अध्यारूढे ! शशधरकरश्वेतभासि द्विपेन्द्रे
स्वायत्याऽगेऽतनुमदवने हेऽमतारातिमच्चे ! ॥ ४ ॥ ८ ॥ —मन्दा०

---

९ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुविधिनाथाय प्रार्थना—

तवाभिवृद्धिं 'सुविधि'र्विधेयाद्
स भासुरालीनतपा दयावन् ! ।
यो योगिपङ्क्त्या प्रणतो नम.सत—
सभासुरालीनतपादयाऽवन् ॥ १ ॥
—उपजाति

जिनेश्वरेभ्योऽभ्यर्थना—

या जन्तुजाताय हितानि राजी
सारा जिनानामलपद् मसालम् ।
दिश्यान्मुदं पादयुगं दधाना
सा राजिनानामलपद्ममालम् ॥ २ ॥
—इन्द्रवज्रा

जिनवाणी—

जिनेन्द्र ! भङ्गैः प्रसभं गभीरा-
ऽऽशु भारती शस्यतमस्तवेन ।
निर्नाशयन्ती मम शर्म दिश्यात्
शुभाऽरतीशस्य तमस्तवेन ! ॥ ३ ॥ —उप०

---

१ द्रुमा इतीश इत्यपि पाठः ।

[illegible] विडम्बना—

> द्विरदात् तनाशु ' [illegible]नायुधाऽल्प-
> मध्या सिता क प्रवरान्कस्य ।
> [illegible]न्दुगम्यस्य [illegible] पृथु-
> [illegible]सिताऽकम्प्रवरालकस्य ॥ ४ ॥ ९ ॥ —[illegible]

१० श्रीशीतलजिनस्तुतय

[illegible]—

> [illegible] 'शीतल'तीर्थकृत सदा
> [illegible]मागम मदल घनम् ।
> [illegible] पवि [illegible]-
> [illegible]नम् ॥ १ ॥
>
> —[illegible]

[illegible]—

> [illegible]-
> [illegible]दयमानत ।
> [illegible]
> [illegible]दयमानत ॥ २ ॥ —[illegible]

[illegible]—

> [illegible]
> [illegible] ।
> [illegible]-
> [illegible] ॥ ३ ॥ —[illegible]

[illegible]

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

घनरुचिर्जयताद् भुवि 'मानवी'
गुरुतराविहतामरसङ्गता ।
कृतकराऽसिवरे फलपत्रभा-
गुरुतराविह तामरस गता ॥ ४ ॥ १० ॥ —द्रुत०

---

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसजिनस्य परमं वैराग्यम्—

कुसुमधनुषा यस्मादन्यः न मोहवशः व्यधु
कमलसदृशां गीतारावा बलादपि तापितम् ।
प्रणमततरां द्राक् 'श्रेयांसं' न चाहृत यन्मनः
कमलसदृशाङ्गी तारा वाऽबला दयिताऽपि तम् ॥ १ ॥
—हरिणी (६, ४, ७)

जिनवराणां सल्लक्षणगर्भितस्तुतिः—

जिनवरततिर्जीयादालीनामकारणवत्सला-
ऽसमदमहिताऽमारा दिष्टासमानवराऽजया ।
नमदमृतभुक्पङ्क्त्या नूता तनोतु मतिं मम-
ऽसमदमहितामारादिष्टा समानवराजया ॥ २ ॥ —हरिणी

जिनागमस्य स्तुतिः—

भवजलनिधिभ्राम्यज्जन्तुव्रजायतपोत ! हे
तनु मतिमतां सत्त्वाशानां सदा नरसम्पदम् ।
समभिलषतामर्हत्साधागमानतभूपतिं
तनुमति मता सत्त्वाशाना सदानरस पदम् ॥ ३ ॥ —हरिणी

---

१ 'नरा अहिता' इत्यपि पाठः । २ अनमततरां इत्यपि पाठः । ३ [illegible] इत्यपि पाठः ।

[illegible] विजय—

धृतपविफलाशालीवन्दे करे कृतबोधित-
प्रजयनिमहा कालीमर्त्याधिपङ्कजराजिभिः।
निजतनुलतामध्यासीनां दधत्यपरिक्षतां
प्रजयति 'महाकाली' मर्त्याधिपं कजराजिभि ॥४॥११॥—हरिणी

---

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः

अथ [illegible]—

[illegible] 'हरि [illegible] ! [illegible] ! [illegible]नादित्यकान्ते-
[illegible] ! [illegible] ! [illegible] [illegible]याहो !।
[illegible] [illegible]यात् [illegible] मतिभाजा-
[illegible] नगाङ्गो ! ॥ १ ॥
—[illegible](७,७,७)

[illegible]—

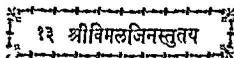
[illegible] [illegible]णदीमां
[illegible] ।
[illegible] [illegible] स्तमु ते
[illegible] ॥२॥ —[illegible]

[illegible]—

[illegible]-
[illegible] ।
[illegible]-
[illegible] ॥३॥—[illegible]

श्रीशान्तिदेव्या' स्तुति'—

रक्ष क्षुद्रमहाविघ्नप्रतिहतिनिशमनी वाहितश्वेतभारव–
सभालीका सदा सापरिकरमुदिता सा क्षमाल्पाभवन्तम् ।
शुभ्रा श्री'शान्ति'देवी जगति जनयताव् कुण्डिका भाति यस्या
सभालीका सदाता परिकरमुदिता साक्षमाला भवन्तम् ॥ ४ ॥१२॥ —स्रग्०

१३ श्रीविमलजिनस्तुतय

अथ श्रीविमलनाथाय प्रणाम'—

अपापदमल घन शमितमानमामो हित
नतामरसभासुर विमलमालयाऽऽमोदितम् ।
अपापदमलङ्घन शमितमानमामोहित
न तामरसभासुर 'विमल'मालयामोदितम् ॥ १ ॥
—पृथ्वी (८, ९)

समस्तजिनेश्वराणा स्तुति'—

सदानवसुराजिता असमरा जिना भीरदा,
क्रियासु रुचितासु ते सकलभारतीरा यता. ।
सदानवसुराजिता असमराजिनाभीरदा
क्रियासुरचितासु ते सकलभा रतीरायता ॥ २ ॥ —पृथ्वी

जिनप्रवचनप्रणाम —

सदा यतिगुरोरहो ! नमत मानवैरार्चितं
मत वरदमेनसा रहितमायतामावत ।
सदायति गुरोरहो न मतमानवैर चिन्
मत वरदमेन सारहितमायना भावत ॥ ३ ॥ —पृथ्वी

श्रीरोहिण्यै विनतिः—

प्रमाजि तनुतामल परमचापला 'रोहिणी'
सुधावसुरभीमना मयि समाक्षमाले हितम् ।
प्रमाजितनुताऽमल परमचापलाऽऽरोहिणी
सुधावसुरभीमनामयिसमा क्षमाले हितम् ॥ ४ ॥ १३ ॥—पृथ्वी

---

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः

अथ श्रीअनन्तनाथस्य स्तुतिः—

सकलधौतसहासनमेरव-
स्तव दिशन्त्वभिषेकजलप्लवाः ।
मत'मनन्तजित' स्नापितोल्लसत्-
सकलधौतसहासनमेरवः ॥ १ ॥
—द्रुतविलम्बितम्

जिनसमूहस्य स्तुतिः—

मम रतामरसेवित ! ते क्षण-
प्रद ! निहन्तु जिनेन्द्रकदम्बक ! ।
वरद ! पदयुग गतमञ्जना-
मनरतामरसे विततेऽशम ! ॥ २ ॥ —द्रुत०

आगमस्तुतिः—

[illegible] -
निरवद् सदनं भवने जनान् ।
[illegible]-
[illegible] ॥ ३ ॥ —द्रु०

श्रीअच्युतायाः स्तुतिः—

रसितमुच्चतुरं गमनाय कं
दिशतु काञ्चनकान्तिरिताऽच्युता ।
धृतधनुःफलकासिशरा करै-
रसितमुच्चतुरङ्गमनायकम् ॥ ४ ॥१४॥ —द्रुत०

---

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथाय प्रणामः—

नमः श्रीधर्म ! निष्कर्मो-दयाय महितायते ! ।
मर्त्यामरेन्द्रनागेन्द्रै-र्दयायमहिताय ते ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनसमूहस्य स्तुतिः—

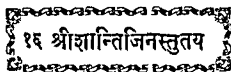
जीयाज्जिनौघो ध्वान्तान्त, ततान लसमानया ।
भामण्डलत्विषा यः स, ततानलसमानया ॥ २ ॥ —अनु०

भारत्याः संकीर्तना—

भारति ! द्राग् जिनेन्द्राणां, नवनौरक्षतारिके ।
संसाराम्भोनिधावस्मा-नवनौ रक्ष तारिके ! ॥ ३ ॥ —अनु०

श्रीप्रज्ञप्तिदेव्याः स्तुतिः—

केकिस्था व क्रियाच्छक्ति-करा लाभानयाचिता ।
प्रज्ञप्तिर्नूतनाम्भोज-करालाभा नयाचिता ॥४॥१५॥ —अनु०

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतय

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुतिः—

राजन्त्या नवपद्मरागरुचिरैः पादैर्जिताष्टापदा-
द्रेऽकोप ! द्रुतजातरूपविभया तन्व्याऽऽर्य ! धीर ! क्षमाम् ।
बिभ्रत्याऽमरसेव्यया जिनपते ! श्री'शान्ति'नाथास्मरो-
द्रेकोपद्रुत ! जातरूप ! विभयातन्वार्यधी[2] ! रक्ष माम् ॥ १ ॥

—शार्दूलविक्रीडितम्

जिनवराणां विजय —

ते जीयासुरविद्विषो जिनवृषा माला दधाना रजो-
राज्या मेदुरपारिजातसुमनःसन्तानकान्तां चिता[1] ।
कीर्त्या कुन्दसमत्विषेपदपि ये न प्राप्तलोकत्रयी-
राज्या मेदुरपारिजातसुमनःसन्तानकान्ताश्रिताः ॥२॥ —शार्दूल॰

जिनमतस्य स्तुति—

जैनेन्द्र मतमातनोतु सतत सम्यग्दृशां सद्गुणा-
लीलाम गमहारि भिन्नमदन तापापहृद् यामरम् ।
दुर्निर्भेदनिरन्तरान्तरतमोनिर्नाशि पर्युल्लस-
ल्लीलाभङ्गमहारिभिन्नमदनन्तापापहृद्यामरम् ॥३॥ —शार्दूल॰

श्रीमहाशान्तिदेवस्य स्तुति —

दण्डच्छत्रकमण्डलूनि कलयन् स 'महाशान्ति' र्नियात्
सन्त्यप्यानि शर्मी क्षणेन शमिनो मुक्ताक्षमाली हितम् ।
तनाशसदनि हरिद्वल्लरुचियोऽपारयमूटनी
सत्यप्यानिरामीक्षणेन शमिनो मुक्ताक्षमालीहितम् ॥४॥१६॥

—शार्दूल॰

---

१ 'मन्दुरं' इत्यपि क्वचित् । २ [illegible] ।

१७ श्रीकुन्थुजिनस्तुतय

अथ श्रीकुन्थुनाथाय वन्दनम्—

भवतु मम नमः श्री'कुन्थु'नाथाय तस्मा-
यमितशमितमोहायामितापाय हृद्य ।
सकलभरतभर्ताऽभूज्जिनोऽप्यक्षपाशा-
यमितशमितमोहायामितापायहृद् यः ॥ १ ॥

सकलतीर्थपतिभ्यः प्रणतिः —

—मालिनी (८,७)

सकलजिनपतिभ्यः पावनेभ्यो नमः सन्-
नयनरवरदेभ्यः सारवादस्तुतेभ्यः ।
समधिगतनतिभ्यो देववृन्दाद् वरीयो-
नयनरवरदेभ्यः सारवादस्तु तेभ्यः ॥ २ ॥ —मालिनी

सिद्धान्तस्मरणम्—

स्मरत विगतमुद्रं जैनचन्द्रं चकासत्-
कविपदगमभङ्गं हेतुदन्तं कृतान्तम् ।
द्विरदमिव समुद्यद्दानमार्गं धुताघै-
कविपदगमभङ्ग हे तुदन्तं कृतान्तम् ॥ ३ ॥ —मालिनी

... प्रदत्तायै प्रार्थना—

प्रचलदचिररोचिश्चारुगात्रे ! समुद्यद्-
सदसिफलकरामेऽभीमहासेऽरिभीते ! ।
सपदि 'पुरुषदत्ते !' ते भवन्तु प्रसादाः
सदसि फलकरा मेऽभीमहासेरिभीते ॥ ४ ॥ १७ ॥

—मालिनी

...तिभ्यो देववृन्दात् वरीयो— इत्यपि पाठः ।

१८ श्रीअरजिनस्तुतयः

अथ श्रीअरनाथाय प्रणिपातः—

व्यमुचच्चक्रवर्तिलक्ष्मीमिह तृणमिव यः क्षणेन तं
सन्नमदमरमानसंसारमनेकपराजितामरम् ।
द्रुतकलधौतकान्तिमानमतानन्दितभूरिभक्तिभाक्-
सन्नमदमरमानस सारमनेकपराजितामरम् ॥ १ ॥
—द्विपदी

जिनवरेभ्यो वन्दना—

स्तौति समन्ततः स्म समवसरणभूमौ यं सुरावलिः
सकलकलाकलापकलिताऽपमदाऽरुणकरमपापदम् ।
तं जिनराजनिसरमुज्झासितजन्मजरं नमाम्यहं
सकलकला कलाऽपकलितापमदारुणकरमपापदम् ॥ २ ॥
—द्विपदी

जिनागमाय नमः—

भीममहाभवाब्धिभवभीतिविभेदि परास्तविस्फुरत्-
परमतमोहमानमननूनमलं घनमर्पयते हितम् ।
जिनपतिमतमपारमर्त्यामरनिर्वृतिशर्मकारणं
परमतमोहमानमत नूनमलङ्घनमघपरतेहितम् ॥ ३ ॥ —द्विपदी

श्रीचक्रधराया स्तुतिः—

याऽत्र विचित्रवर्णविनतात्मजपृष्ठमधिष्ठिता हुतात्-
समनुभागविद्रुतनरीरसमदैरिव धामहारिभिः ।
तदिह दधाति मान्यदहनप्रभवानि 'चक्रधरा'ऽस्तु सा मुदे-
ऽसममनुभागविद्रुतनरीरसमदैरिवधामहारिभिः ॥ ४ ॥ १८ ॥
—द्विपदी

---

१ [illegible]

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतय

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुति —

नुदस्तनु प्रवितर 'मल्लि'नाथ ! मे
प्रियङ्गुरोचिररुचिरोचिता वरम् ।
विडम्बयन् वररुचिमण्डलोज्ज्वल
प्रिय गुरोऽचिररुचिरोचिताम्बरम् ॥ १ ॥

—रुचिरा

जिनपतीनां स्तुति.—

जवाद् गत जगदवतो वपुर्व्यथा–
कदम्बकैरवशतपत्त्रस पदम् ।
जिनोत्तमान् स्तुत दधत स्रज स्फुरत–
कदम्बकैरवशतपत्त्रसम्पदम् ॥ २ ॥ —रुचिरा

सिद्धान्तश्लाघनम्—

स सम्पद दिशतु जिनोत्तमागम
शमावहन्नतनुतमोहरोऽदिते ।
स चित्तभू क्षत इह येन यस्तप –
शमान्नहन्नतनुत मोहरोदिते ॥ ३ ॥ —रुचिरा

श्रीसर्पदिस्मरणम्—

द्विप गतो हृदि रमतां दमश्रिया
प्रभाति मे चकितहरिद्विप नगे ।
वटाह्वये कृतरसातिथ्य यक्षराट्
प्रभातिमेचकितहरिद् विपत्तगे ॥ ४ ॥ १९ ॥

—रुचिरा

---

१ प्रविनु इति पाठान्तरम् ।

२४ श्रीवीरजिनस्तुतय

अथ श्रीवीरनाथाय [illegible] —

[illegible]मोदनिर्निद्रमन्दारमालारजोरञ्जिताङ्घ्रे ! धरित्रीकृता-

वन ! [illegible]नोद्गारतारोदितानङ्गनार्यावलीलापदेहेक्षितामोहिताक्षो भवान् ।

मम जिन [illegible] 'वीर' निर्वाणशर्माणि जातावतारो धराधीश'सिद्धार्थ'धाम्नि क्षमालङ्कृता

[illegible]मोदारतारोदितानङ्गनार्यावलीलापदे हे क्षितामोहिताक्षोभवान् ॥१॥

—[illegible]

[illegible] —

[illegible]सर्पिसारैरयी-

[illegible]भागुरीराराद् परेताहितारोचितम् ।

[illegible] भवाम्भोधिसम्भ्रान्तभव्यावलीसेवि ॥

[illegible] यशोभानवप्रभागुरीराराद्परेताहितारोचितम् ॥ २॥

—[illegible]

[illegible] —

[illegible] मुदा [illegible] निराग्ये [illegible]-

[illegible]नीतापदानन्दधानस्य [illegible] ।

[illegible]नितान्तमनोहार [illegible] तीर्थङ्कर !

[illegible]नीतापदान दधानस्य [illegible] ३

—[illegible]

[illegible] —

[illegible] ।

[illegible] सदा ।

[illegible]

[illegible] ॥ ४॥

—[illegible]

नमः परमात्मने।

सुविहितपुरन्दरश्रीशोभनमुनिवर्यप्रणीता

स्तुतिचतुर्विंशतिका

आचार्यवर्यश्रीधनपालपण्डितविरचितटीकया श्रीपूर्वमुनिपुङ्गवविहितावचूरिसमेता च।

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभिनन्दनस्तुतिः—

भव्याम्भोजविबोधनैकतरणे! विस्तारिकर्मावली-
रम्भासामज! नाभिनन्दन! महानष्टापदाभासुरैः।
भक्त्या वन्दितपादपद्म! विदुषां सम्पादय प्रोज्झिता-
रम्भासाम! जनाभिनन्दन! महान्, अष्टापदाभासुरैः॥१॥

—शार्दूलविक्रीडितम् (१२,७)

टीका

अवतरणम्—

आसीद् द्विजन्माऽखिलमध्यदेश-प्रकाशसङ्काश्य(?)निवेशजन्मा।
अलब्ध देवर्षिरिति प्रसिद्धिं, यो दानवर्षित्वविभूषितोऽपि॥१॥ उपजाति
शास्त्रेष्वधीती कुशलः कलासु, बन्धे च बोधे च गिरां प्रकृष्टः।
तस्यात्मजन्मा समभून् महात्मा, देवः स्वयम्भूरिव सर्वदेवः॥२॥ इन्द्रवज्रा
अन्वायताशः समजायतास्य, श्लाघ्यस्तनूजो गुणलक्षपूज्यः।
यः शोभनत्वं शुभवर्णभाजा, न नाम नाम्ना वपुषाऽप्यधत्त॥३॥ उप०
कातन्त्रचन्द्रोदिततन्त्रवेदी, यो बुद्धबौद्धार्हततत्त्वतत्त्वः।
साहित्यविद्यार्णवपारदर्शी, निदर्शनं काव्यकृतां बभूव॥४॥ उप०

---

१ [illegible]

२ [illegible]

कौमार एव सनमारवीर्य–श्रेष्ठां चिकीर्षमिव रिष्टनेमेः ।
य: सर्वभावदनिष्टचिगुर्वा, स यमाविज्ञो विदधे मतिज्ञाम् ॥ ५ ॥ इन्द्र०

अन्यम्यना धर्मकारि येन, जीवाभिघात: कलयाऽपि नैव ।
नित्र चतुर्मासकाभ्रि–स्तथापि भूर्यापि गुणस्तनेन ॥ ६ ॥ उप०

एवं यथानति विमृश्य निजानुगस्य
नम्रोज्ज्वल कृतिमलंकृतवान् स्वहस्या ।
अम्भसि विदधता त्रिदिवनयाण
मैव गाम्भकृतिर्धनपालनामा ॥ ७ ॥ वसन्ततिलका

[illegible] । 'भव्याम्भोजविबोधनैकतरणे !' भव्या–मुक्तियोग्या जन्तव स एवाम्भो [illegible] विबोध–[illegible] एकतरण–[illegible]मादित्य ! । 'विस्तारिकर्मावलीरम्भासा[illegible] !' [illegible] रम्भा–कदली तस्या मथर्दनहेतु [illegible] ! । '[illegible]नन्दन !' नामेन ! । 'महानन्दाय !' महस्पो नता भागदो यस्[illegible] । '[illegible]' भाभागनवी [illegible] । 'मनगा' भावेन । 'पन्दितपादपद्म ! [illegible] ! । '[illegible]' [illegible] । 'मौक्षिनारम्भ !' [illegible]मारम्भ । '[illegible]' [illegible] ! । '[illegible]नन्दन !' [illegible] । 'महान्' उत्पात् । 'महापदाम ! [illegible] ! । '[illegible]' [illegible] । हे [illegible]नन्दन ! भाभागुरुगुरु. (मनगा वा [illegible] ! [illegible]) [illegible] ॥ १ ॥

अवचूरि

[illegible]

हे वन्दितपादपद्म ! हे स्तुतचरणकमल ! । शोभिता भव्यपद्मस्य भावकश्रेणी आरम्भ यस्य तस्य सम्बोधनम् । तथा सह आमैः रोगैर्वर्तते साम । न तथा असामोऽरामस्तस्य सम्बोधनम् । जनानभिनन्दयति तस्य सम्बोधनम् । तथा अष्टापद सुवर्णं तद्वदाममन्ताद् भा दीप्तिर्यस्य तस्य सम्बोधनम् । सप्तजात्यतपनीयसमवर्णत्वाद् भगवत ॥ १ ॥

अन्वय

(हे) भव्य-अम्भोज-विबोधन-एक-तरणे ! विस्तारिन्-कर्मन्-आवली-रम्भ-सामज ! मद्व-नम्र-आपद ! आ-भासुरे आसुरे (अथवा असुरे) भक्त्या वन्दित-पाद-पद्म ! दर्शित आरम्भ ! अ-साम ! जन-अभिनन्दन ! अष्टापद-आभ ! नाभि-नन्दन ! (त्वं) विधुरां महत् सम्पादय ।

શબ્દાર્થ

भव्य=ભવિક, મોક્ષે જનારા.
अम्भोज=કમળ
विबोधन=વિકાસ
एक=અદ્વિતીય, અસાધારણ
तरणि=સૂર્ય
भव्याम्भोजविबोधनैकतरणे=હે ભવિક(જન)રૂપી કમળના વિકાસ પ્રતિ અદ્વિતીય સૂર્ય !
विस्तारिन्=વિસ્તીર્ણ, વિશાળ

भासुर=દેદીપ્યમાન, પ્રકાશિત.
आभासुरे (आ+भासुर)=અત્યન્ત દેદીપ્યમાન
भक्त्या=ભક્તિ વડે
वन्दित=વંદન કરેલ.
पाद=ચરણ, પગ.
पद्म=સૂર્ય-કમળ

अग्राग्रवाम !=हे सुवर्णना जेवी कान्तिवाळा ! | आसुरे (मू० आसुर)=असुरो(देव-विशेष)ना समूहो व
| असुरे (मू० असुर)=असुरो वडे

श्लोकार्थ

श्रीऋषभजिनेश्वरनी स्तुति—

"हे भव्य(जीव)रूपी कमळवनो विकास करनारा अद्वितीय सूर्य ! हे विस्ती(ज्ञानावरणीयादिक) कर्मोनी श्रेणिरूपी कदलीनु (मर्दन करनारा) गज (राज) ! जेना अथवा जेनी नष्ट थई छे मोटी मोटी आपत्तिओ एवा हे (नाथ) ! (कान्ति समूह वडे समन्तत देदीप्यमान एवा असुरोना समुदाये भक्तिपूर्वक वन्दन कर्युं छे जेनां चरण-कमळ एवा हे (वीतराग) ! सर्वथा त्यजी दीधा छे आरम्भो जेणे एवा हे (परमेश्वर) ! रोगरहित (प्रभो) ! हे मनुष्यने आनद पमाडनारा (प्रथम जिनेश्वर) ! हे सुवर्णना जे समग्र प्रभावाळा (योगीश्वर) ! हे नाभि(नरेश)ना नन्दन (ऋषभदेव) ! (मो आपत्तिओ नष्ट थई छे जेनी एवो) तु पण्डितोने उत्सवो सपादन कर"—१

स्पष्टीकरण

भव्यादिक विभागो—

जैन शास्त्रकारो समस्त ससारी जीवोना 'भव्य', 'जाति भव्य' अने 'अभव्य' ए त्रण वर्गो पाडे छे जे जीवो वहेला के मोडा पण अते खचित मोक्षे जवानाज छे—मुक्ति पुरीना वासी बनवानाज छे, तेओ 'भव्य' कहेवाय छे, जे जीवो मोक्षे जवाने अर्थात् संसार परिभ्रमणथी मुक्त थवाने लायक होवा छतां-ते प्रकारनु तेमनामा सामर्थ्य होवा छता पण तदनुकूल सामग्री नहि प्राप्त करी शकवाने लीधे कदापि काले मोक्षे जशे नहि-निर्वाण पामशे नहि, ते जीवोने 'जाति[1]-भव्य' कहेवामा आवे छे, अने जे जीवो मोक्षे जवाने माटे कोई पण जातनी लायकात नहि धरावता होवाने लीधेज हमेशने माटे ससाररूपी केदखानामा सड्या करे छे अने करशे, ते जीवोने 'अभव्य' सबोधवामा आवे छे

---

१ आ जीवोने जैन शास्त्रमा 'सूक्ष्म-निगोद' तरीके ओळखाववामा आव्या छे अर्थात् समस्त ससारी जीवोना एकेन्द्रियथी पचेन्द्रिय सुधी एम जे पाच विभागो पाडवामा आव्या छे तेमाना एकेन्द्रियना पृथ्वी-काय जल-काय, अग्नि काय, वायु काय अने वनस्पति काय एम पाछा पाच प्रकारो पडे छे आमाना वळी वनस्पति कायना 'साधारण अने 'प्रत्येक एम बे भेदो पडे छे तेमा साधारण वनस्पति कायने 'निगोद' कहेवामा आवे छे वळी आ निगोदना 'सूक्ष्म अने 'बादर' एम बे भेदो छे तेमाना सूक्ष्म-साधारण-वनस्पतिकाय जीवो के जे 'सूक्ष्म-निगोद' नामे पण ओळखाय छे, तेमाथी जे जीवो आ दशामाथी अन्य कोई पण दशामा कदापि परिणत थनार नथी, अर्थात् अव्यवहार राशिमाथी कदापि व्यवहार राशिमा अत्यार सुधीमा आव्या पण नथी अने आवशे पण नहिज, ते जाति-भव्य कहेवाय छे जे जीवो आ ससारमा आपणी नजरे पडे छे ते कया तो भव्य के अभव्य छे परतु जाति-भव्य तो नहिज, केमके तेनो तो वनस्पति-भवना पूर्वोक्त भेदना वर्गमाज समावेश थाय छे अने आवी वनस्पति आपणी दृष्टि-गोचर थाय तेम नथी.

જાતિ-ભવ્ય મોક્ષે કેમ ન જાય એવો અત્ર પ્રશ્ન રજુ કરનારાએ એ ધ્યાનમા રાખવુ કે જેમ સમસ્ત મૃત્તિકા[1] ઘટ બનવાને લાયક હોવા છતા પણ તે તમામ મૃત્તિકા ઘટરૂપે કદાપિ પરિણમતી નથી, તેમ મોક્ષ મેળવવાને લાયક એવા સર્વ પ્રાણીઓ મોક્ષ-નિર્વાણ પામતા નથી.

ભવ્યની સખ્યા—

આ જગત્મા અભવ્ય જીવો કરતા ભવ્ય જીવોની સખ્યા વિશેષ છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તે અનન્ત[2] છે, એ વાત ભૂલવા જેવી નથી. કેમકે અનન્ત કાલ થયા સસારમાથી પ્રતિસમય જીવો નિર્વાણ-પદને પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે, આમ હોવા છતા પણ કોઈ પણ કાલે સસારમા ભવ્ય-જીવ રહેશેજ નહિ એવુ બનનાર નથી; અર્થાત્ અનંત કાલ વીતી જાય તો પણ આ સસાર ભવ્ય-જીવ-રહિત બનશે નહિ.[3]

અભવ્યને પ્રતિબોધિત નહિ કરી શકવાનુ કારણ—

હવે આ શ્લોકમા ઋષભ પ્રભુને સૂર્યની ઉપમા આપી છે તે યથાર્થ છે કેમકે જેમ ... પોતાના કિરણો વડે અધકારનો નાશ કરી, સૂર્ય-કમલને વિકસ્વર કરે છે, તેમ આ પ્રભુ પણ ...ાની અમૃતમય દેશના વડે ભવ્ય જીવોના મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાનરૂપી અધકારનો અત લાવી, તે ...ને પ્રતિબોધ પમાડે છે પરંતુ અત્ર એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે પ્રભુને ભવ્યજીવરૂપી-...મલના પ્રતિબોધક તરીકે કેમ ઓળખાવ્યા છે ? શું તેમનામા સર્વ જીવોને પ્રતિબોધિત ...ી શક્તિ નથી વારૂ ? અને તેમ હોય તો એથી કરીને તેમની અસમર્થતા પ્રકટ થતી નથી ...ાના સમાધાનમા સમજવુ કે પ્રભુ અભવ્ય પ્રાણીઓને પ્રતિબોધિત કરી શકતા નથી, તેથી ...સમર્થ છે, એમ માનવું યુક્તિ-યુક્ત નથી. કારણકે સમસ્ત જગત્ને પ્રકાશિત કરવામા ... એવો સૂર્ય પણ ઘુવડને વિષે પ્રકાશ પાડી શકતો નથી, પરંતુ તેથી શું તે દોષ-પાત્ર ઠરે ? નહિજ વળી સૂર્ય પણ સૂર્ય-કમલનોજ વિકાસ કરી શકે છે અને નહિ કે ચન્દ્ર-કમલનો. ...ુ-સ્થિતિ આમ છે, તો પછી ઉપદેશરૂપી અમૃતનું પાન કરાવીને ભવ્ય જીવોને જન્મ-...ખલાથી વિમુક્ત બનાવી તેમને મુક્તિ-રમણીનો સગમ કરાવી આપનારા પ્રભુ પણ અત્યત ...ી બદ્ધ એવા અભવ્યોના ઉપર અસર કરી શકે નહિ, તો તેથી તેમનું અસામર્થ્ય ...ે ખરૂ કે ? ઉલટુ એમ માનવુ જોઈએ કે આ તો એવા જીવોનુ દુર્ભાગ્ય સૂચવે છે ...ેત્રમા થયેલી જળની વૃષ્ટિ ત્યા તૃણાદિક ઉત્પન્ન કરી શકતી નથી અને તેમ છતા ...ે વિષે નિંદા ગણાતી નથી, પરંતુ ઉલટો ક્ષેત્રનો વાક કાઢવામા આવે છે આવી

...દિ અંત ન આવી શકે તે અનત કહેવાય છે 'અનત' શબ્દનો અત્ર ... ...
...ન શાસ્ત્રમા જણાવેલ વિશેષ અર્થ સમજવાની જરૂર છે તેને સારૂ તે જુઓ વિનયવિજય ...-પ્રકાશ, સર્ગ ૧ લો તથા અનુયોગદ્વાર અત્ર તો એટલું કહેવુ બસ થશે કે ...ારે પ્રતિમાસે કે દિવસે જેનો અત ન આવી શકે તે અનત કહેવાય છે
...આદિકની વિશેષ માહિતી સારૂ જુઓ પ્રવચનસારોદ્ધાર, ...

તની અનેક[1] યુક્તિઓ રજુ કરી શકાય તેમ છે, તો પછી પ્રભુને દોષિત ગણવા એ કયાનો ાય વારૂ ? વિશેષમા જે વસ્તુ સર્વદા, સર્વથા અશકય હોય તેને શકય નહિ બનાવી શકનારને તદ્દશે અસમર્થ ગણવામા કે કહેવામા આવે, તો તેવુ અસામર્થ્ય પણ પ્રભુમા ઈષ્ટ છે, એમ ન શાસન ખુલ્લી રીતે સ્વીકારે છે વળી આ વાત અગીકાર નહિ કરવાથી તો સર્વથા સમર્થ ર્થાત્ ખરેખરા અશકયને—નહિ કે નામધારી અશકયને પણ શકય કરી શકવાનો દાવો કરના- ના ભગવાન્ આજ દિન સુધી સસારમા દુ ખથી પીડિત થતા જીવોનો ઉદ્ધાર કરી શકયા નહિ મજ હજી પણ તે તરફ પ્રવૃત્ત થતા નથી, તેનું શું કારણ એ જાણવુ બાકી રહે છે

ર્મ—

'કર્મ' એ જૈન શાસ્ત્રનો પારિભાષિક શબ્દ છે જેમ અન્ય દર્શનકારોએ, દાખલા તરીકે ાખ્યે પ્રકૃતિની[2], તો નૈયાયિક–વૈશેષિકે અદૃષ્ટની[3], તો અદ્વૈતવાદીએ માયા[4] કે અવિદ્યાની, તો ાઈકે પ્રારબ્ધ કે સચિતની સત્તા સ્વીકારી છે, તેમ જૈન દર્શનકારે કર્મની સત્તા સ્વીકારેલી છે . તો સહુ કોઈ જાણે છે કે જગત્મા જીવ[5] અને અજીવ એ સિવાય અન્ય કોઈ ત્રીજો પદાર્થ નથી, ાથી આલમના સમસ્ત પદાર્થોનો આ બે કોટિમા અતર્ભાવ થાય છે, કર્મ નામનો પદાર્થ જીવની કોટિમા આવી જાય છે વધારે સ્પષ્ટ શબ્દમા કહીએ તો ધર્માસ્તિકાય[6], અધર્માસ્તિકાય[7], ાકાશાસ્તિકાય[8], પુદ્ગલાસ્તિકાય[9] અને કાલ[10] એવા અજીવ પદાર્થના પાચ પેટા–વિભાગોમાના દ્ગલાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાત્મક વિભાગમાં કર્મનો સમાવેશ થાય છે

---

૧ સરખાવો—

[illegible] ક્ષીર–સમુદ્રમા પણ [illegible] નથી તો તેમા શુ [illegible] સમસ્ત વનસ્પતિ [illegible] થાય છે, તો પત્ર, પુષ્પ, આવે છે, ત્યારે કરીર [illegible]

૨ સત્ત્વ રજસ્ અને તમસ્ એ ત્રણ ગુણોની સામ્ય અવસ્થાને 'પ્રકૃતિ' કહેવામા આવે છે

૩ [illegible] ગુણ માને છે, [illegible] તેઓ તેને અરૂપી માને છે

૪ [illegible] નથી, કિન્તુ એ અનિર્વચનીય છે, [illegible]

૫ [illegible]

[illegible]

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે કર્મ એ પુદ્‌ગલ-વિશેષ છે અને કેટલાક [illegible] માને છે તેમ તે કાલ્પનિક વસ્તુ નથી, પરંતુ ખરેખરી વસ્તુ છે કષાયને વશીભૂત થયેલ આ[illegible] કર્મ-વર્ગણા-યોગ્ય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરી તેને પોતાની સાથે ક્ષીર અને નીર ની માફક [illegible] છે વળી કર્મ અને આત્માનો સંબંધ અનાદિ કાલનો છે પરંતુ કોઈ પણ કર્મ-[illegible] સાથે હમેશને માટે રહી શકતી નથી, અર્થાત્ તે અનાદિ નથી. આ કર્મના આઠ મુખ્ય [illegible] છે અને તે તેની પ્રકૃતિને અંગે પાડવામાં આવેલા છે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, અને અન્તરાય એ ઉપર્યુક્ત આઠ ભેદો છે (૧) [illegible] જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આત્માની નૈસર્ગિક જ્ઞાન-શક્તિને આચ્છાદિત કરે છે અને [illegible] સંપૂર્ણ વિલય થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે—તે કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે (૨) [illegible] પ્રકારનું સામાન્ય જ્ઞાન છે, અને આ દર્શન-શક્તિને દબાવવાનું કામ દર્શનાવરણીય કર્મ કરે છે (૩) સુખ-દુઃખનો અનુભવ કરાવવાનું કામ વેદનીય કર્મનું છે (૪) [illegible] કરવામાં અગ્ર ભાગ ભજવનારૂં મોહનીય કર્મ આત્માને [illegible] કરવામાં વિઘ્નરૂપ છે (૫) આયુષ્ય કર્મ કોઈ પણ પ્રાણી તે [illegible] નક્કી કરે છે અને આ આયુષ્ય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થતાં આત્મા [illegible] મુક્તિ-સુન્દરીનો સ્વામી બને છે (૬) નામ કર્મ શુભ-અશુભ [illegible] કારણ છે (૭) આ ઉચ્ચ છે, આ નીચ છે, ઈત્યાદિ વ્યવહારનું કારણ ગોત્ર કર્મ છે (૮) અન્તરાય કર્મનું કાર્ય તો તેના નામ ઉપરથી [illegible] છે તેમ વિઘ્ન [illegible] ઈચ્છા હોવા છતાં પણ ન કરવા દેવું એમાંજ એની બહાદુરી [illegible] રૂપી શત્રુના ઉપર વિજય મેળવવાથી આત્મા અનન્ત વીર્યરૂપ ગુણ [illegible]

આકાશ અને કાલના સમ્બન્ધમાં કંઈ ખાસ કહેવા જેવું [illegible] 'પુદ્‌ગલ' શબ્દથી શું સમજવાનું છે તે જાણવું આવશ્યક [illegible] પુદ્‌ગલ કહેવાય છે [illegible] [illegible] વક્તવ્ય [illegible] શ્રીઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

નાભિ-નરેશ—

નાભિ નરેન્દ્ર પિતાનું નામ મરૂદેવ અને તેમની માતાનું નામ શ્રીકાન્તા હતું. તેઓ આ અવસર્પિણીના[1] ત્રીજા આરા[2]માં જન્મ્યા હતા. તેમની સાથે મરૂદેવાનો પણ જન્મ થયો હતો અને યુગલિક[3] ધર્મ પ્રમાણે તેમણે તેની સાથે પાણિ-ગ્રહણ કર્યું હતું. તેમનું શરીર સવા પાંચસો ધનુષ્ય[4] પ્રમાણ ઊંચું હતું અને તેઓ સુવર્ણના જેવી કાન્તિવાળા હતા. તેઓ હાકાર[5], માકાર[6] અને ધિક્કાર[7] એ ત્રણ પ્રકારની નીતિપૂર્વક યુગલધર્મી મનુષ્યોને શિક્ષા આપતા હતા.

૧-૨ [illegible] ..., દ્વાપર, ત્રેતા અને કલિ એમ ચાર યુગરૂપી વિભાગો પાડવામાં [illegible] 'ઉત્સર્પિણી' અને 'અવસર્પિણી' એમ [illegible] [illegible] આરા (અર) [illegible] [illegible] [illegible] કાલ-વિભાગ [illegible] [illegible] 'કાલ-ચક્ર' [illegible] [illegible] અનંત કાલ-ચક્રો પસાર થતાં છે.

તેમને ઋષભ નામે પુત્ર અને સુમંગલા નામે પુત્રી હતા અને બે સંતાન પોતાના માતાપિતાના આયુષ્યથી કંઈક ન્યૂન એવું તેમનું સંખ્યાત[1] પૂર્વનું[2] આયુષ્ય પૂર્ણ થતા નાભિ રાજા સ્વર્ગે સિધાવ્યા

ઋષભ-દેવ—

આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ ઋષભ-દેવ નાભિ રાજા અને મરૂદેવી રાણીના પુત્ર થાય છે તેમનો જન્મ વિનીતા નગરીમા થયો હતો તેમના ઋષભદેવ, વૃષભદેવ, રૂષભદેવ, આદિનાથ, વિગેરે અનેક નામો છે તેમનું શરીર પાચસે ધનુષ્ય પ્રમાણનું હતું તથા તેનો વર્ણ સુવર્ણના જેવો હતો (આ વાત ઉપર આ શ્લોક પણ પ્રકાશ પાડે છે) વળી તેમને વૃષભનું લાછન હતું યુગલિક ધર્માનુસાર તેમણે પણ પોતાની સાથે યુગલ તરીકે ઉત્પન્ન થયેલી સુમગલા સાથે લગ્ન કર્યા હતા આ ઉપરાત તેમણે સુનદા સાથે પણ પાણિગ્રહણ કર્યું હતું ભરતઆદિ સો પુત્રો તેમજ બ્રાહ્મી અને સુન્દરી એ બે પુત્રીઓના તેઓ પિતા હતા તેઓ આ અવસર્પિણી કાલમા પ્રથમ તીર્થંકર થયા છે આ જગતમા સર્વ કલા અને નીતિનો પ્રચાર તેમનાથી થયો છે, એમ જૈનો માને છે ચોર્યાસી (૮૪) લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તેઓ નિર્વાણ-પદને પામ્યા

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યે ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરૂષચરિત્રના[3] પ્રથમ પર્વમા તેમનું ચરિત્ર સવિસ્તર આલેખ્યું છે ગ્રન્થગૌરવના ભયથી એ બાબત ઉપર અત્ર વધુ પ્રકાશ પાડવામા આવતો નથી.

પદ્ય-વિચાર—

આ કાવ્યમાના પ્રથમના ચાર શ્લોકો, ત્યાર પછીના બીજા ચાર શ્લોકો, એ પ્રમાણે દરેક શ્લોક-ચતુષ્ટય એકજ છદમા રચીને અને તેમા વળી પ્રથમ શ્લોક 'શાર્દૂલવિક્રીડિત' વૃત્તમા લખીને તો કવિરાજે પોતાનું શાર્દૂલના[4] જેવું શૌર્ય[5] પ્રકટ કર્યું છે આ વૃત્તનું લક્ષણ યથાર્થ રીતે સમજવામા છન્દ શાસ્ત્રને લગતી કેટલીક હકીકત તરફ દૃષ્ટિપાત કરવાની જરૂર છે

દરેક 'પદ્ય'મા ચાર 'ચરણ' યાને 'પાદ' હોય છે આ ચરણોની રચના 'અક્ષર' અથવા 'માત્રા' ઉપર આધાર રાખે છે જે પદ્યના ચરણો 'અક્ષર'ની સખ્યા ઉપર આધાર રાખતા હોય, તે પદ્યને 'વૃત્ત'ના નામથી ઓળખાવવામા આવે છે, જ્યારે જે પદ્યના ચરણો 'માત્રા'ની સખ્યા ઉપર આધાર રાખતા હોય, તેને 'જાતિ' કહેવામા આવે છે વળી આ વૃત્તના

૧ 'સંખ્યાત એટલે જેની સંખ્યા થઈ શકે તે' આ સામાન્ય અર્થ ઉપરાત જૈન દૃષ્ટિએ તેનો જે વિશેષ અર્થ થાય છે તે જાણવું પણ જરૂરી છે અને આના જિજ્ઞાસુઓએ તો દ્રવ્ય-લોક-પ્રકાશ (સર્ગ ૧ લો), અનુયોગદ્વાર વિગેરે ગ્રન્થો જોવા

૨ ચોર્યાસી લાખને ચોર્યાસી લાખે ગુણવાથી અર્થાત્ એક 'પૂર્વાંગ'ને પૂર્વાંગે ગુણવાથી જે સંખ્યા આવે તેને 'પૂર્વ' સંજ્ઞા આપવામા આવી છે આ ઉપરથી ૧ પૂર્વ=૭ ૫૬૦ ૦ ,० ०, ००

૩ આ મહાકાવ્યમાંથી અન્ય તીર્થંકરોના પણ સવિસ્તર ચરિત્રો મળી શકશે.

૪ વાઘ. ૫ પરાક્રમ.

સમ, અર્ધસમ અને વિષમ એમ ત્રણ પ્રકારો પાડવામા આવ્યા છે જે જાતના લઘુ કે ગુરૂ અક્ષરો એક ચરણમા હોય તેવાજ અક્ષરો જે પદ્યના ચારે ચરણોમા હોય, તે પદ્યને 'સમ-વૃત્ત' કહેવામા આવે છે, જે પદ્યના બેજ ચરણો (પ્રથમ અને તૃતીય કે દ્વિતીય અને ચતુર્થ) સમાન હોય, તે પદ્યને 'અર્ધ-સમવૃત્ત' કહેવામા આવે છે, અને જે પદ્યના ચારે ચરણો પૈકી કોઈ કોઈની સાથે 'અક્ષર'ના વિષયમા સમાન ન હોય, તો તે પદ્ય 'વિષમ-વૃત્ત' ગણાય છે દાખલા તરીકે, આ પ્રાથમિક શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત 'સમવૃત્ત' છે, કેમકે તેના ચારે ચરણો અક્ષરોની લઘુતા-ગુરૂતાની અપેક્ષાએ સમાન છે આ કાવ્યમાનુ પચમ વૃત્ત (પુષ્પિતાગ્રા) 'અર્ધસમવૃત્ત' છે આ કાવ્યના સમસ્ત વૃત્તોનો 'સમવૃત્ત' કે 'અર્ધસમવૃત્ત'મા સમાવેશ થતો હોવાથી, વિષમવૃત્તનું દૃષ્ટાન્ત આ કાવ્યમાથી મળી શકે તેમ નથી[1] વળી વિષમવૃત્તના પણ અનેક પ્રકારો છે, કેમકે સમવૃત્ત કે અર્ધસમવૃત્ત એવા વૃત્તોની મેળવણીથી આવું વૃત્ત બને છે નીચેનુ પદ્ય 'વિષમવૃત્ત'મા છે અને તે 'ઉદ્ગતા'ના નામથી ઓળખાય છે

"अथ वासवस्य वचनेन
रुचिरवदनस्त्रिलोचनम् ।
क्लान्तिरहितमभिराधयितु
विधिवत् तपांसि विदधे धनजय ॥"

—કિરાતાર્જુનીય, ૧૨ મો સર્ગ, પ્રથમ શ્લોક

સાધારણ રીતે વૃત્તમા એક કે તેથી અધિક એમ વધારેમા વધારે છવ્વીસ (૨૬) અક્ષરો હોય છે અને આ અક્ષરોની સખ્યાને ધ્યાનમા લઈને તો વૃત્તોના વિવિધ નામો પાડવામા આવ્યા છે પરતુ 'દડક' તરીકે ઓળખાતા વૃત્તમા સત્તાવીસ (૨૭) કે તેથી વધારે એમ નવસે નવાણુ (૯૯૯) અક્ષરો પણ હોય છે આ કાવ્યના છેલ્લા ચાર વૃત્તો (૯૩-૯૬) 'દડક'ની કોટિમા આવે છે

આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ જાતિને માત્રા સાથે સબધ છે અને આ માત્રાને અક્ષર સાથે સબધ છે, કેમકે લઘુ અક્ષરની એક માત્રા અને ગુરૂ અક્ષરની બે માત્રા ગણાય છે આ પ્રમાણે જ્યારે આ સપૂર્ણ વિષયને સમજવામાં 'અક્ષર'ના સ્વરૂપને જાણવાની આવશ્યકતા છે, તો હવે તે તરફ પ્રયાણ કરીએ

છન્દ શાસ્ત્રમા બધા મળીને આઠ ગણો પાડવામા આવ્યા છે અને આ દરેક ગણમા ત્રણ ત્રણ અક્ષરો હોય છે 'અક્ષર' શબ્દથી એકલો સ્વર કે એક અથવા તેથી વધારે વ્યજન સહિતનો સ્વર સમજવામા આવે છે આ સ્વર આશ્રીને 'અક્ષર' હ્રસ્વ કે દીર્ઘ ગણાય છે अ, इ, उ, ऋ, અને ऌ એ હ્રસ્વ સ્વરો છે, જ્યારે બાકીના आ, ई, ऊ, ॠ, ए, ऐ, ओ અને औ એ દીર્ઘ સ્વરો છે આમ ના હ્રસ્વ સ્વરોને હ્રસ્વ અક્ષર તરીકે અને દીર્ઘ સ્વરોને દીર્ઘ અક્ષર તરીકે ઓળખાવવામા આવે છે તે ઉપરાત જ્યારે હ્રસ્વ સ્વરની પછી અનુસ્વાર, વિસર્ગ કે સયુક્ત વ્યજન આવે, તો તે અક્ષરને 'દીર્ઘ' માનવામા આવે છે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ અક્ષરો દર્શાવવાને માટે '⏑' '–'

(૧) રગણ (–⏑–), (૨) સગણ (⏑⏑–), (૩) મગણ (–––), (
(⏑––), (૫) નગણ (⏑⏑⏑), (૬) તગણ (––⏑), (૭) ભગણ (–
(૮) જગણ (⏑–⏑) એમ આઠ ગણો છે નીચેનો શ્લોક પણ આ વાતની સાક્ષી

'आदिमध्यावसानेषु, भजसा यान्ति गौरवम् ।
यरता लाघवं यान्ति, मनौ तु गुरुलाघवम् ॥"

અર્થાત્—આદિમા, મધ્યમા અને અન્તમા ભ, જ અને સ ગણો અનુક્રમે ગુરુ
હોય છે, જ્યારે ય, ર અને ત ગણો તે સ્થાનોમા અનુક્રમે લઘુ એ[illegible] છે
ન ગણો તો આ ત્રણે સ્થલે અનુક્રમે દીર્ઘ અને હ્રસ્વજ હોય છે

હવે આપણે 'શાર્દૂલ-વિક્રીડિત' વૃત્તનું લક્ષણ વિચારીએ તે એ છે કે—

"सूर्याश्वैर्यदि मस्सजौ सततगाः शार्दूलविक्रीडितम्'

અર્થાત્—આ વૃત્તમા એકદર ૧૯ અક્ષરો છે અને તેમા મ, સ, જ, સ ત અને ત
૭ ગણો છે અને અન્ત્ય અક્ષર ગુરુ છે તેમજ વળી આ શ્લોક ગાતી વેળાએ બે સ્થલે [illegible]
લઈ શકાય તેમ છે આવા સ્થલોને 'યતિ' કહેવામાં આવે છે આ વૃત્તના [illegible]
અક્ષરે અને ઓગણીસમે અક્ષરે આવી 'યતિ'ઓ છે આ વૃત્ત [illegible]
શ્લોકના પ્રથમ ચરણ તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ

मद्यम्मा	ज वि बो	ध ने क	त र ले,	विद्युला रि	व र ला द	ॅ
– – –	⏑ ⏑ –	⏑ – ⏑	⏑ ⏑ –	– – ⏑	– – ⏑	–
म	स	ज	स	त	त	ग

આ ચરણમા મ, સ, જ, સ, ત અને ત એમ ૭ ગણો છે, તેમજ અન્ત્ય અક્ષર [illegible]
તેમજ બે યતિ છે, અર્થાત્ આ શાર્દૂલ-વિક્રીડિત છન્દ છે આ છન્દને [illegible]
વધાનું કારણ એ છે કે આ છન્દને ગાવાની પદ્ધતિ [illegible] કોઈને [illegible]

---

૧ વાઘ

૨ શાર્દૂલવિક્રીડિત છન્દના અન્ય લક્ષણો—

"सूर्याश्वैर्मसजस्तताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम्" એવુ લક્ષણ [illegible] આપ્યુ છે [illegible]
શ્રાકૃત શ્રુત-બોધમા તો એનું અતિશય સરલ લક્ષણ [illegible] આપ્યુ છે અને તે નીચે મુજબ છે —

"आद्याश्चेद् गुरवस्त्रयः प्रियतमे षष्ठस्तथा चाष्टमो
[illegible] तथा ।
मार्तण्डैर्मुनिभिश्च यत्र विरतिः [illegible]
तद् वृत्तं प्रवदन्ति काव्यरसिकाः शार्दूलविक्रीडितम् ॥"

અર્થાત્—હે પ્રિયતમ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] શાર્દૂલવિક્રીડિત કહે છે

સમ, અર્ધસમ અને વિષમ એમ ત્રણ પ્રકારો પાડવામા આવ્યા છે જે જાતના લઘુ કે ગુરૂ અક્ષરો એક ચરણમા હોય તેવાજ અક્ષરો જે પદ્યના ચારે ચરણોમા હોય, તે પદ્યને 'સમ-વૃત્ત' કહેવામા આવે છે, જે પદ્યના બેજ ચરણો (પ્રથમ અને તૃતીય કે દ્વિતીય અને ચતુર્થ) સમાન હોય, તે પદ્યને 'અર્ધ-સમવૃત્ત' કહેવામા આવે છે, અને જે પદ્યના ચારે ચરણો પૈકી કોઈ કોઈની સાથે 'અક્ષર'ના વિષયમા સમાન ન હોય, તો તે પદ્ય 'વિષમ-વૃત્ત' ગણાય છે દાખલા તરીકે, આ પ્રાથમિક શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત 'સમવૃત્ત' છે, કેમકે તેના ચારે ચરણો અક્ષરોની લઘુતા-ગુરૂતાની અપેક્ષાએ સમાન છે આ કાવ્યમાનુ પચમ વૃત્ત (પુષ્પિતાગ્રા) 'અર્ધસમવૃત્ત' છે આ કાવ્યના સમસ્ત વૃત્તોનો 'સમવૃત્ત' કે 'અર્ધસમવૃત્ત'મા સમાવેશ થતો હોવાથી, વિષમવૃત્તનુ દૃષ્ટાન્ત આ કાવ્યમાથી મળી શકે તેમ નથી વળી વિષમવૃત્તના પણ અનેક પ્રકારો છે, કેમકે સમવૃત્ત કે અર્ધસમવૃત્ત એવા વૃત્તોની મેળવણીથી આવું વૃત્ત બને છે નીચેનુ પદ્ય 'વિષમવૃત્ત'મા છે અને તે 'ઉદ્ગતા'ના નામથી ઓળખાય છે

"अथ वासवस्य वचनेन
रुचिरवदनस्त्रिलोचनम् ।
क्लान्तिरहितमभिराधयितु
विधिवत् तपांसि विदधे धनञ्जय ॥"

—કિરાતાર્જુનીય, ૧૨ મો સર્ગ, પ્રથમ શ્લોક

સાધારણ રીતે વૃત્તમા એક કે તેથી અધિક એમ વધારેમા વધારે છવ્વીસ (૨૬) અક્ષરો હોય છે અને આ અક્ષરોની સખ્યાને ધ્યાનમા લઈને તો વૃત્તોના વિવિધ નામો પાડવામા આવ્યા છે પરતુ 'દડક' તરીકે ઓળખાતા વૃત્તમા સત્તાવીસ (૨૭) કે તેથી વધારે એમ નવસે નવાણુ (૯૯૯) અક્ષરો પણ હોય છે આ કાવ્યના છેલ્લા ચાર વૃત્તો (૯૩-૯૬) 'દડક'ની કોટિમા આવે છે

આ પરથી ઉપર કહી ગયા તેમ જાતિને માત્રા સાથે સબધ છે અને આ માત્રાને અક્ષર સાથે સબધ છે, કેમકે લઘુ અક્ષરની એક માત્રા અને ગુરૂ અક્ષરની બે માત્રા ગણાય છે આ પ્રમાણે જ્યારે આ સપૂર્ણ વિષયને સમજવામા 'અક્ષર'ના સ્વરૂપને જાણવાની આવશ્યકતા છે, તો હવે તે તરફ પ્રયાણ કરીએ

છન્દ શાસ્ત્રમા બધા મળીને આઠ ગણો પાડવામા આવ્યા છે અને આ દરેક ગણમા ત્રણ ત્રણ અક્ષરો હોય છે 'અક્ષર' શબ્દથી એકલો સ્વર કે એક અથવા તેથી વધારે વ્યજન સહિતનો સ્વર સમજવામા આવે છે આ સ્વર આશ્રીને 'અક્ષર' હ્રસ્વ કે દીર્ઘ ગણાય છે अ, इ, उ, ऋ, અને ऌ એ હ્રસ્વ સ્વરો છે, જ્યારે બાકીના आ, ई, ऊ, ॠ, ए, ऐ, ओ અને औ એ દીર્ઘ સ્વરો છે આ [illegible] હ્રસ્વ સ્વરોને હ્રસ્વ અક્ષર તરીકે અને દીર્ઘ સ્વરોને દીર્ઘ અક્ષર તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે તે ઉપરાંત જ્યારે હ્રસ્વ સ્વરની પછી અનુસ્વાર, વિસર્ગ કે સયુક્ત વ્યજન આવે, તે તે અક્ષરને 'દીર્ઘ' સમજવામા આવે છે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ અક્ષરો દર્શાવવાને માટે '⏑' '–' અથવા '।' 'ऽ' એવા ચિહ્નો વપરાય છે, તેમજ 'લ' અને 'ગ' અક્ષરોનો પણ ઉપયોગ થાય છે

(૧) રગણ (–⏑–), (૨) સગણ (⏑⏑–), (૩) મગણ (–––), (૪) યગણ (⏑––), (૫) નગણ (⏑⏑⏑), (૬) તગણ (––⏑), (૭) ભગણ (–⏑⏑) અને (૮) જગણ (⏑–⏑) એમ આઠ ગણો છે નીચેનો શ્લોક પણ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે

"आदिमध्यावसानेषु, भजसा यान्ति गौरवम् ।
यरता लाघवं यान्ति, मनौ तु गुरुलाघवम् ॥"

અર્થાત્—આદિમા, મધ્યમા અને અન્તમા ભ, જ અને સ ગણો અનુક્રમે ગુરૂ યાને દીર્ઘ હોય છે, જ્યારે ય, ર અને ત ગણો તે સ્થાનોમા અનુક્રમે લઘુ એટલે કે હ્રસ્વ હોય છે મ અને ન ગણો તો આ ત્રણે સ્થલે અનુક્રમે દીર્ઘ અને હ્રસ્વજ હોય છે

હવે આપણે 'શાર્દૂલ-વિક્રીડિત' વૃત્તનુ લક્ષણ વિચારીએ તે એ છે કે—

"सूर्याश्वैर्यदि मस्सजौ सततगाः शार्दूलविक्रीडितम् "

અર્થાત્—આ વૃત્તમા એક દર ૧૯ અક્ષરો છે અને તેમા મ, સ, જ, સ, ત અને ત એમ છ ગણો છે અને અન્ત્ય અક્ષર ગુરૂ છે તેમજ વળી આ શ્લોક ગાતી વેળાએ બે સ્થલે વિશ્રામ લઈ શકાય તેમ છે આવા સ્થલોને 'યતિ' કહેવામા આવે છે આ વૃત્તના દરેક ચરણના બારમે અક્ષરે અને ઓગણીસમે અક્ષરે આવી 'યતિ'ઓ છે આ વાત સ્પષ્ટ સમજાય તેટલા માટે આ શ્લોકના પ્રથમ ચરણ તરફ દષ્ટિપાત કરીએ

मद् याम् मो	ज वि बो	ध ने क	त र णे,	विद् ता रि	कद् मा व	ली
– – –	⏑ ⏑ –	⏑ – ⏑	⏑ ⏑ –	– – ⏑	– – ⏑	–
म	स	ज	स	त	त	ग

આ ચરણમા મ, સ, જ, સ, ત અને ત એમ છ ગણો છે, તેમજ અન્ત્ય અક્ષર દીર્ઘ છે, તેમજ બે યતિ છે, અર્થાત્ આ શાર્દૂલ-વિક્રીડિત છન્દ છે આ છન્દને આવા નામથી ઓળખવાનુ કારણ એ છે કે આ છન્દને ગાવાની પદ્ધતિ વ્યાઘ્ર[1]ની ક્રીડાને અનુસરતી આવે છે [2]

---

1 વાઘ

2 શાર્દૂલવિક્રીડિત છન્દના અન્ય લક્ષણો—

सूर्याश्वैर्मसजस्तताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम् એવુ લક્ષણ વૃત્તરત્નાકરમા આપ્યુ છે મહાકવિ કાલિદાસકૃત શ્રુત-બોધમા તો એનુ અતિશય સરસ લક્ષણ બાંધવામા આવ્યુ છે અને તે નીચે મુજબ છે —

"आद्याश्चेद् गुरवस्त्रयः प्रियतमे ! षष्ठस्तथा चाष्टमो
नन्द्येकादशतस्त्रयस्तदनु चेद् अष्टादशाद्यौ ततः ।
मार्तण्डैर्मुनिभिश्च यत्र विरतिः पूर्णेन्दुबिम्बानने !
तद् वृत्तं प्रवदन्ति काव्यरसिकाः शार्दूलविक्रीडितम् ॥"

અર્થાત્—હે પ્રિયતમા ! જે વૃત્તમા પ્રથમના ત્રણ અક્ષરો તેમજ છઠ્ઠો અને આઠમા અક્ષરો અને વળી અગ્યારમા પછીના ત્રણ (અર્થાત્ બારમા, તેરમા અને ચૌદમા) અક્ષરો પણ, તેમજ અઢારમાની પૂર્વેના બે (અર્થાત્ સોળમા અને સત્તરમા) અક્ષરે પણ દીર્ઘ હોય અને જ્યા સૂર્ય અને મુનિ અર્થાત્ બાર (૧૨) અને સાત (૭) વર્ણોથી યતિ (અર્થાત્ વિશ્રામ-સ્થાન) હોય, તે વૃત્તને હે પૂર્ણ ચન્દ્ર-મંડલના સમાન વદનવાળી (પ્રિયા) 'કાવ્ય-રસિક જનો 'શાર્દૂલવિક્રીડિત' કહે છે

કાવ્ય-ચમત્કાર—

આ કાવ્યમા ઘણાખરા શ્લોકોમા જેમ બીજુ અને ચોથુ ચરણ એક એકની સાથે મળતું આવે છે-એક છે, તેમ તે વાત આ શ્લોકમા પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે ચોથા ચરણમા 'महान्' અને 'अमन्दामन्दे' એ બેની સધિ કરી નથી; તેથી ઉપલક દૃષ્ટિએ વિચારતા બીજા અને ચોથા ચરણમા ભિન્નતા માલૂમ પડે છે ખરી, પણ તે વાત વાસ્તવિક નથી. કેટલેક સ્થળે એવી સધિઓ નહિ કરવાનુ પ્રયોજન એ છે કે શ્લોક વાચતાજ બને તો તેનો અર્થ ધ્યાનમા આવે

समस्तजिनवराणां स्तुति —

ते व. पान्तु जिनोत्तमा॰ क्ष(क्षि)तरुजो नाचिक्षिपुर्यन्मनो
दारा विभ्रमरोषिता सुमनसो मन्दारवा राजिताः ।
यत्पादौ च सुरोज्झिता सुरभयाञ्चक्रु पतन्त्योऽम्बराद्
आराद्विभ्रमरोचिता॰ सुमनसो मन्दारवाराजिता॰ ॥ २ ॥

—शार्दूल०

टीका

हे भव्याः ! 'ते वः पान्तु जिनोत्तमाः ' ते युष्मान् रक्षन्तु जिनवराः । 'क्षत-रुजो' क्षपितरोगाः । 'नाचिक्षिपुः' नाक्षिपन् । 'यन्मनो' येषां मनश्चित्तं मन । 'दारा ' कलत्राणि । 'विभ्रमरोषिता ' विभ्रमैः [illegible] । 'सुमनसः ' सुन्दरहृदयाः । 'मन्दारवाः ' मृदुरवा [illegible] । 'राजिता ' शोभिताः । इमानि दाराणां विशेषणानि । 'यत्पादौ च ' येषां जिनानां पादौ, च समुच्चये । 'सुरोज्झिता ' सुरैर्मुक्ताः । 'सुरभयाञ्चक्रु ' सुगन्धीचक्रुः । 'पतन्त्यो ऽम्बराद् ' [illegible] । 'आराद्विभ्रमरोचिता ' आरात्-समीपे [illegible] । 'सुमनसः' कुसुमानि । 'मन्दारवाराजिता ' मन्दाराणां-मन्दारकुसुमानां वारे - [illegible], अथवा मन्दारवाः [illegible] । यन्मनो दारा नाचिक्षिपुः, यत्पादौ च सुमनसः सुरभयाञ्चक्रुः ते जिनोत्तमा वः पान्तु इति सम्बन्धः ॥ २ ॥

अवचूरि

[illegible]

अन्वय

यद्-मनः विभ्रम-रोचिताः मन्द्र-आरवाः राजिताः सुमनसः दाराः न आचिक्षिपुः, यद्-पादौ च सुर-उज्झिताः, अम्बरात् पतन्त्यः, आराविन्-भ्रमर-उचिताः, मन्दार-वार-अजिताः सुमनसः सुरभयांचक्रुः, ते क्ष(क्षि)त-रुजः जिन-उत्तमाः वः पान्तु ।

શબ્દાર્થ

ते (मू० तद्)=તેઓ.
वः (मू० युष्मद्)=તમને (द्वितीयार्थे)
पान्तु (धा० पा)=રક્ષણ કરો, પાળો.
जिन=જિન, જીત્યા છે રાગ-દ્વેષ જેણે એવા
उत्तम=ઉત્તમ, શ્રેષ્ઠ
जिनोत्तमाः=જિનોમાં ઉત્તમ, જિનેશ્વરો, તીર્થંકરો
क्षत (धा० क्षण्)=ક્ષય થયેલા, નાશ પામેલા.
रुज्=રોગ
क्षतरुजः=નાશ પામ્યા છે રોગો જેમનાથી અથવા જેમના એવા.
न=નહિ
आचिक्षिपुः (धा० क्षिप्)=ક્ષોભ પમાડયું, આકર્ષણ કીધું
यद्=જે
मनस्=મન, ચિત્ત.
यन्मनः=જેના મનને.
दाराः (मू० दार)=સ્ત્રી, પત્ની
विभ्रम=વિલાસ હાવ-ભાવ
रोचित (धा० रुच्)=સુશોભિત.
विभ्रमरोचिताः=વિલાસ વડે સુશોભિત.
सुमनसः (मू० सुमनस्)=(१) સારા મન વાળી, (२) દેવની.
मन्द्र=મંદ, મૃદુ કોમળ.
आरव=શબ્દ, ધ્વનિ.
मन्द्रारवाः=મૃદુ છે ધ્વનિ જેનો એવી.
राजिताः (मू० राजित)=શોભાયમાન, શોભતી
यत्पादौ =જેમના ચરણોને.
च=અને, વળી.
सुर=દેવતા
उज्झित (धा० उज्झ्)=ત્યજી દીધેલ, ફેંકેલ
सुरोज्झिताः=દેવતાઓએ ફેંકેલા.
सुरभयांचक्रुः (सुरभि+कृ)=સુવાસિત કર્યાં.
पतन्त्यः (मू० पतन्ती)=પડતા.
अम्बरात् (मू० अम्बर)=આકાશમાંથી, ગગનમાંથી
आराविन्=શબ્દાયમાન, ગુંજારવ કરનારા.
भ्रमर=ભ્રમર, ભમરો
उचित=યોગ્ય, લાયક
आराविभ्रमरोचिताः=ગુંજારવ કરનારા ભ્રમરોને યોગ્ય.
सुमनसः (मू० सुमनस्)=પુષ્પો, ફૂલો
मन्दार=પારિજાતકનું પુષ્પ, કલ્પવૃક્ષનું કુસુમ, પુષ્પ-વિશેષ
वार=સમૂહ
जित (धा० जि)=જીતેલા
अजित=નહિ જીતાયેલ, અજિત
मन्दारवाराजिताः=પારિજાતકના પુષ્પોના સમૂહ વડે નહિ જીતાયેલ.

શ્લોકાર્થ

જિનવરોની સ્તુતિ—

" (હાવભાવાદિક) વિલાસ વડે સુશોભિત, મૃદુ ધ્વનિ[1]વાળી, તથા (વિભૂષણોથી) વિભૂષિત એવી, તેમજ સુન્દર હૃદયવાળી [અથવા દેવતાની] વનિતા (પણ), જે જિનેશ્વરોનું મન ક્ષોભાયમાન કરી શકી નહિ, તેમજ વળી જેમનાં ચરણોને, દેવતાઓએ ફેંકેલા, આકાશ માંથી (સમવસરણ[2]માં) પડતાં, શબ્દાયમાન ભ્રમરોને (પરાગ[3] ગ્રહણ કરવાને માટે) યોગ્ય, તેમજ મન્દાર (વિગેરે) કુસુમોના સમૂહથી (પણ) અજિત એવા પુષ્પોએ સુગંધિત કર્યાં, તે જિનેશ્વરો કે જેમના વડે [અથવા જેમના] રોગો ક્ષીણ થયા છે, તેઓ તમારૂ રક્ષણ કરો "—૨

સ્પષ્ટીકરણ

જિનવર—

'रागादिरिपूञ्जयतीति जिन' અર્થાત્ રાગ (દ્વેષ) આદિ દુશ્મનોને જીતનારા 'જિન' કહેવાય છે 'જિન' એવી સંજ્ઞા ચાર પ્રકારની વ્યક્તિઓને આશ્રીને વપરાય છે અને તે વ્યક્તિઓને અનુક્રમે શ્રુત[4]-જિન, અવધિ[5]-જિન, મનઃપર્યય[6]-જિન અને કેવલિ[7]-જિન એમ ચાર પ્રકારે ઓળખાવવામા આવે છે[8] વિશેષમા આ ચાર પ્રકારની વ્યક્તિઓમાની અતિ શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિને અર્થાત્ સર્વથા રાગદ્વેષ-રહિત તેમજ પ્રબલ પુણ્યશાળી જીવને 'જિનવર', 'જિનોત્તમ' કે 'જિનેશ્વર' એવી પણ સંજ્ઞા આપવામા આવે છે વિશેષમા 'જિનોત્તમ' શબ્દનો શું અર્થ કરવો તે કવિરાજે પોતે આ શ્લોકદ્વારા દર્શાવ્યુ છે 'જિનવર' શબ્દ પ્રાય તીર્થંકરવાચક છે, છતા પણ કોઈક વાર તે 'સામાન્ય-કેવલિ'ને ઉદ્દેશીને પણ વપરાય છે[9]

---

૧ અવાજ ૨ દેવ-રચિત [illegible] વિશેષ માહિતીને સારૂ જુઓ ૯૪ મા શ્લોકનું સ્પષ્ટીકરણ ૩ રજ

૪-૭ જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર પાડવામા આવ્યા છે-(૧) મતિ (૨) શ્રુત (૩) અવધિ, (૪) મનઃપર્યય અને (૫) કેવલ આ પાંચેનું સ્વરૂપ સમજવા સારૂ જુઓ મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીકૃત અધ્યાત્મ-તત્ત્વાલોક (પૃ ૭૫૫-૭૬૦), વિશેષ જિજ્ઞાસુએ તો પ્રકરણ રત્નાકર (ચતુર્થ ભાગ પૃ ૪૪૩-૪૫૪) કર્મગ્રંથ (પ્રથમ [illegible]) વિશેષાવશ્યક વિગેરે ગ્રન્થો જોવા

૮ જુઓ પ્રજ્ઞાપનાની વૃત્તિ, પૃ० ३

૯ [illegible] 'જિનવર' શબ્દથી [illegible] 'જિન' શબ્દ [illegible]

તીર્થંકર અને સામાન્ય[1]-કેવલિમા રહેલો તફાવત—

જો કે તીર્થંકર અને સામાન્ય-કેવલિ એ બન્ને સર્વજ્ઞ છે-બન્નેએ કેવલ-જ્ઞાન (સંપૂર્ણ જ્ઞાન) સંપાદન કર્યું છે-એ બેમાથી કોઈ પણ એક બીજાથી જ્ઞાનમા ઉતરે કે ચડે તેમ નથી, છતા પણ એકને તીર્થંકર અને બીજાને સામાન્ય-કેવલિ કહેવામ આવે છે એટલુંજ નહિ પરન્તુ તીર્થંકરને સામાન્ય-કેવલિ કરતા ઉંચા દરજ્જાવાળા પણ ગણવામા આવે છે તેનું શું કારણ છે તે તરફ નજર કરીએ

આ બન્નેમા આવા પ્રકારનો ભેદ-ભાવ રાખવાનું કારણ એ છે કે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચતુર્વિધ સઘરૂપી તીર્થ[2]ની સ્થાપના તીર્થંકરદ્વારાજ થાય છે તેમજ વળી પુણ્ય-પ્રકૃતિમા તીર્થંકર સામાન્ય-કેવલિથી ચડિયાતા છે અને એથી કરીને તે તેઓ અતિશય સૌભાગ્યના સ્વામી છે પરન્તુ એ ધ્યાનમા રાખવું કે તીર્થંકર અને સામાન્ય-કેવલિ એ બન્ને તેજ ભવમા મોક્ષે જાય છે અને આ પ્રમાણે મુક્તિ-રમણીને એક વખત વર્યા પછી તેઓ વચ્ચે જરા પણ ભેદ-ભાવ રહેતો નથી, અર્થાત્ તીર્થંકરત્વને અંગે રહેલો ભેદભાવ નષ્ટ પામતા-નિર્વાણ પદને પ્રાપ્ત કર્યા બાદ તેઓ બન્ને સમાન બને છે

મન્દાર-કુસુમ—

મન્દાર એ કલ્પવૃક્ષનું એક નામ છે આના પુષ્પો અતિ ઉત્તમ છે, છતા પણ એ ધ્યાનમા રાખવું કે શ્રીજિનેશ્વરની આગળ દેવતાઓ જે પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે છે, તેની સાથે સરખામણી કરવા આ સમર્થ નથી

---

૧ સામાન્ય-કેવલિમાના 'સામાન્ય' શબ્દ ઉપરથી એવો ધ્વનિ નીકળે છે કે [illegible] એમને અને વસ્તુ-સ્થિતિ પણ તેવીજ છે અર્થાત્ કેવલ-જ્ઞાનિના સામાન્ય-કેવલિ, [illegible] મુણ્ડ-કેવલિ, સ્વયબુદ્ધ, પ્રત્યેકબુદ્ધ [illegible] બુદ્ધ, આદિ અનેક પ્રકારો છે [illegible] (શ્લો ૮, ઉ૦ ૩૧) આ તેમજ યોગબિન્દુ પ્રમુખ ગ્રન્થો મારફત મળી શકશે.

૨ સાધુપ્રમુખ ચતુર્વિધ સઘરૂપી તીર્થ તો અતિપૂજનીય છે અને એને [illegible] 'નમો તિત્થસ્સ' એવા શબ્દોચ્ચારપૂર્વક નમસ્કાર કરે છે 'તીર્થ' શબ્દનો અર્થ [illegible] અંગોનો સમૂહ' પણ થાય છે (એમ શબ્દની મહત્તા [illegible]) 'તીર્યતેઽનેનેતિ તીર્થં' અર્થાત્ જેના વડે સંસાર-સાગર તરી શકાય તે તીર્થ છે [illegible] અર્થ કરતા એમ જોઈ શકાય છે કે તીર્થંકરને પણ તીર્થ શબ્દથી સબોધી શકાય

[illegible] તીર્થ [illegible] ચતુર્વિધ સઘ અને દ્વાદશાગી એ બે [illegible] આગમમા કરવામા આવ્યો છે [illegible] શ્રીભગવતીસૂત્રમા [illegible] અરિહતા તાવ નિયમા તિત્થયરે [illegible]

[illegible]

जिनप्रवचनप्रशंसा—

शान्तिं वस्तनुतान् मिथोऽनुगमनाद् यन्नैगमाद्यैर्नयै-
रक्षोभं जन ! हेऽतुलां छितमदोदीर्णाङ्गजालं कृतम् ।
तत् पूज्यैर्जगतां जिनैः प्रवचनं दृप्यत्कुवाद्यावली-
रक्षोभञ्जनहेतुलाञ्छितमदो दीर्णाङ्गजालङ्कृतम् ॥ ३ ॥

—शार्दूल०

टीका

शान्तिंवस्तनुतादिति । 'शान्तिं' क्षेमम् । उपशमवतां 'वो' युष्माकम् । 'तनुतात्' प्रथयतु । 'मिथोऽनुगमनात्' परस्परानुवर्तनाद्धेतोः । 'यन्नैगमाद्यैर्नयैः' यन्नैगमसंग्रहादिभिर्नयैः, अनेकान्तात्मके वस्तुनि एकांशपरिच्छेदात्मका नयास्तैर्हेतुभूतैः । 'अक्षोभं' अचलम् । 'जन हे' जनो—लोकस्तस्य सम्बोधनम् । 'अतुलां' महतीम् । 'छितमदोदीर्णाङ्गजालं' छितमद—छिन्नदर्पं उदीर्ण—उच्छ्रून अङ्गानामाचाराङ्गादीनां जाल—समूहो यत्र तत् । 'कृतं' रचितम् । 'तत् पूज्यैर्जगतां' अर्चनीयैर्लोकानाम् । 'जिनैः' अर्हद्भिः । 'प्रवचनं' शासनम् । 'दृप्यत्कुवाद्यावलीरक्षोभञ्जनहेतुलाञ्छितं' दृप्यन्ती—दर्पं व्रजन्ती या कुवादिनामावली सैव क्रूरात्मकत्वाद् रक्षो-राक्षसस्तद्भञ्जनैः भङ्गकारिभिः हेतुभिः लाञ्छितं—चिह्नितम् । 'अदः' एतद् । 'दीर्णाङ्गजालङ्कृतं' दीर्णाङ्गजैः—दीर्णमदनैः श्रमणादिभिरलङ्कृतम् । यन्नयैरक्षोभं तत् प्रवचनमदो जिनैः कृतं शान्तिमतुलां वः तनुतादिति योगः ॥ ३ ॥

अवचूरि

तत् जगतां पूज्यैर्जिनैः कृतं प्रवचनं गणिपिटकरूपं वो युष्माकं शान्तिं मोक्षमुपशमं वा तनुतात् कुरुतात् । यन्मिथोऽनुगमनादनुवर्तनाद्धेतोर्नैगमादिभिर्नयैरक्षोभं परवादिभिरजेयं वर्तते । हे जन ! भव्य लोक ! । शान्तिं किंभूताम् । अतुलां निरुपमाम् । (प्रवचनं) मतं किंभूतम् । छितमदं छिन्नदर्पमुदीर्णमुच्छ्रूनमङ्गानामाचारादीनां जालं समूहो यत्र तत् । तथा (दृप्यत्) माद्यत्कुवादिश्रेणिः सैव क्रूरात्मकत्वाद् रक्षो राक्षसस्तस्य भञ्जनं भङ्गकारिभिर्हेतुभिर्लाञ्छितं मण्डितम् । अदः प्रत्यक्षदृश्यम् । दीर्णमदनैः श्रमणादिभिरलङ्कृतम् । मिथोऽनुगमनादित्यत्र 'गुणादस्त्रियां न वा (वा)' इति पञ्चमी ॥ ३ ॥

अन्वय

यत् मिथः अनुगमनात् नैगम-आद्यैः नयैः अक्षोभं (वर्तते), छित-मदं-उदीर्ण-अङ्ग-जालं, दृप्यत्-कुवादिन्-आवली-रक्षस्-भञ्जन-हेतु-लाञ्छितं, दीर्ण-अङ्गज-अलङ्कृतं (च वर्तते), तद् जगतां पूज्यैः जिनैः कृतं अदः प्रवचनं हे जन ! वः अतुलां शान्तिं तनुतात् ।

---

१ 'दृप्यत्तो [illegible]' इति अभिधानचिन्तामणि (का० ३, श्लो० १५९)।
२ इदं श्रीसिद्धहेमशब्दानुशासनस्य (२।२।७७) सूत्रम्।

શબ્દાર્થ

शान्ति (मू० शान्ति)=(૧) મોક્ષને, (૨) ઉપશમને.
व (मू० युष्मद्)=તમારી (ષષ્ઠ્યર્થે)
तनुताव (धा० तन्)=વિસ્તારો, વધારો
मिथस्=અરસ્પરસ
अनुगमनाव (मू० अनुगमन)=અનુસરનારૂ હોવાને લીધે
नैगम=નૈગમ, સાત નયોમાંનો એક નય
आद्य=પ્રમુખ.
नैगमाद्यै=નૈગમ છે આદિમાં-શરૂઆતમાં જેની એવા
नयै (मू० नय)=નયો (યથાર્થ અભિપ્રાય-વિશેષ) વડે
असोम (मू० असोम)=ક્ષોભ-રહિત
जन !=હે લોક !
=હે.
अतुलो (मू० अतुल)=અતુલ, અનુપમ, અસાધારણ
(धा० छो)=કાપી નાખેલ
મદ, અભિમાન, ગર્વ અહંકાર.
(धा० जन्)=ઉદય પામેલ.
(આચાર આદિ બાર) અંગ, જૈન સાહિત્યનો એક વિભાગ
સમૂહ
...दीर्णाङ्गजाल=કાપી નાખ્યો છે (વાદી...નો) ગર્વ જેણે તેમજ ઉદય પામેલ અંગોનો સમૂહ જેમાં એવા

कृत (धा० कृ)=કરેલું, પ્રરૂપેલું
तद्=તે
पूज्यै (मू० पूज्य)=પૂજ્યો વડે
जगतां (मू० जगत्)=જગતોના, મર્ત્ય, મૃત્યુ અને પાતાલ (વાસી જનો)ના
जिनै (मू० जिन)=જિનો વડે, તીર્થંકરો વડે
प्रवचन (मू० प्रवचन)=સિદ્ધાન્ત, કૃતાન્ત આગમ
दृप्यत् (धा० दृप्)=અહંકારી, મદોન્મત્ત.
कुवादिन्=કુવાદી, મિથ્યા-વાદી, ખોટા ... ઉચ્ચરનાર
रक्षस्=રાક્ષસ
प्रजन=... આપું
हेतु=યુક્તિ.
लाञ्छित (धा० लाञ्छ्)=યુક્ત.
दृप्यत्कुवादिकुवादीरक्षःप्रजनहेतुलाञ्छितं=મદોન્મત્ત કુવાદીઓની મંડળીરૂપ રાક્ષસોને પલાયન કરાવનારી યુક્તિઓથી યુક્ત.
अङ्ग (मू० अङ्ग)=...
दीर्ण (धा० दॄ)=ચીરી નાખેલ નષ્ટ કરેલ
अङ्गज=કંદર્પ, કામદેવ ...
अलंकृत (अलम्+कृ)=...
दीर्णाङ्गजालंकृत=નષ્ટ કર્યો છે ... જેણે એવા ... વડે ...

શ્લોકાર્થ

...મની પ્રશંસા—

...સિદ્ધાન્ત અરસ્પરસ સંગત—બંધ બેસતો (... જણાવતો) હોવાને લીધે નૈગમ આદિ નયો ...) ગર્વ તોડી નાખ્યો છે, તેમજ જેમાં (આચાર ...

છે, તથા જે મદોન્મત્ત મિથ્યા-વાદીની પક્તિરૂપ રાક્ષસને નસાડનારી (અર્થાત્ નષ્ટ કરનારી) યુક્તિઓથી યુક્ત છે, અને વળી કામદેવને વશ કરેલા(મુનિવરો)થી જે અવકૃત છે (અર્થાત જેનો શ્રમણ પુરૂષોએ સ્વીકાર કર્યો છે) તે વિશ્વને વદનીય એવા જિનોએ રચેલ આ (દ્વાદશાંગીરૂપ) સિદ્ધાન્ત, હે (ભવ્ય) લોક ! તમારી અનુપમ શાન્તિનો વિસ્તાર કરો "—૩

સ્પષ્ટીકરણ

નય—

પ્રમાણથી સિદ્ધ અનત ધર્માત્મક વસ્તુના અશનો બોધ કરાવનારો તથા અન્ય અશો તરફ ઉદાસીનતા ધારણ કરનારો યથાર્થ અભિપ્રાય-વિશેષ 'નય' કહેવાય છે એ તો સહજ સમજી શકાય તેમ છે કે નમે તે કોઈ વસ્તુ પરત્વે અનેક દૃષ્ટિએ વિચાર થઈ શકે તેમ છે આ દૃષ્ટિઓને 'નય' કહેવામા આવે છે એકની એક વ્યક્તિના સબધમા અન્ય અન્ય વ્યક્તિઓ આશ્રીને વિચાર કરતા તેને જૂદા જૂદા શબ્દોથી બોલાવી શકાય છે જેમકે, એકજ મનુષ્યને જૂદી જૂદી અપેક્ષાએ કાકો, મામો, સાળો, ભાઈ, જમાઈ, પિતા, પુત્ર ઇત્યાદિ તરીકે માની શકાય છે કહેવાની મતલબ એ છે કે અનેક ધર્મવાળી વસ્તુમાના કોઈ અમુક ધર્મને લગતો યથાર્થ અભિપ્રાય તે 'નય' છે આ ઉપરથી એમ માનવાનું કારણ મળે છે કે ત્યારે તો નયોની સખ્યા પણ અનત હોવી જોઇએ, કેમકે જે જે યથાર્થ અભિપ્રાય હોય, તે તે નય છે ખરેખર, વસ્તુસ્થિતિ પણ એમજ છે તાર્કિકશિરોમણિ શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકર પણ સમ્મતિ-તર્કમા કહે છે કે—

" जावइया वयणपहा तावइया चेव हुंति नयवाया "

અર્થાત્ જેટલા વચન-પ્રયોગો છે, તેટલા નયો છે

આ પ્રમાણે એકે વસ્તુત નયની સખ્યા અનત છે, છતા પણ શાસ્ત્રકારો મુખ્યતયા નયના દ્રવ્યાર્થિક[1] અને પર્યાયાર્થિક[2] એમ બે ભેદો બતાવે છે

આ ઉપરાંત નિશ્ચય[3]-નય અને વ્યવહાર[4]-નય એમ પણ નયોના બે વિભાગો પાડી શકાય છે અપરાન્તરથી અર્થ[5]-નય અને શબ્દ[6]-નય એમ પણ બે ભેદો પડે છે વળી આ ઉપરાત

૧-૨ મૂળ પદાર્થને 'દ્રવ્ય' કહેવામા આવે છે જ્યારે તેના પરિણામને 'પર્યાય' કહેવામા આવે છે જેમકે મા (માટી) એક મૃત્તિકા (માટી) દ્રવ્ય છે અને ઘટાકાર એ એનો પર્યાય છે મૂળ દ્રવ્યને ઉદ્દેશીને વિચારવામા આવતો અભિપ્રાય 'દ્રવ્યાર્થિક' નય છે, જ્યારે પર્યાયને લક્ષ્ય કરનારો અભિપ્રાય 'પર્યાયાર્થિક' નય છે

૩-૪ વસ્તુના મૂળ સ્વરૂપને અનુસરનારી તાત્ત્વિક સ્થિતિને સ્પષ્ટ કરનારી દૃષ્ટિ 'નિશ્ચય-નય' છે જ્યારે તેથી [illegible] દૃષ્ટિ 'વ્યવહાર-નય' છે દાખલા તરીકે [illegible] નિશ્ચય-નય [illegible] જ્યારે વ્યવહાર-નય તો [illegible] સ્પષ્ટ કરે છે અર્થાત્ વ્યવહાર નય [illegible] કરે છે જ્યારે નિશ્ચય-નય તો તાત્ત્વિક અર્થ ઉપર નજર રાખે છે

૫-૬ મુખ્યતયા અર્થનું પ્રતિપાદન કરનાર નય 'અર્થ-નય' કહેવાય છે, જ્યારે પ્રધાનપણે શબ્દ [illegible] નય 'શબ્દ-નય' કહેવાય છે

અર્પિત[1]-નય અને અનર્પિત[2]-નય એમ પણ નયોના બે વિભાગો [illegible]
'અર્થ-નય'ના નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર અને ઋજુસૂત્ર એમ ચાર [illegible]
'શબ્દ-નય'ના શબ્દ, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત એમ ત્રણ પ્રકારો પડે છે
નયની સંખ્યા સાતની બને છે આ સાત નયોમાંના પ્રથમના નૈગમાદિ ત્રણ નયો [illegible]
કહેવાય છે, જ્યારે બાકીના શબ્દાદિ ચાર નયો 'પર્યાયાર્થિક નય' કહેવાય છે અ[illegible]
નયો[3] એક એકથી વધારે વિશુદ્ધ છે, અર્થાત્ નૈગમ નય કરતાં સંગ્રહ નય વિશુ[illegible]
કરતાં વ્યવહાર નય એ પ્રમાણે સમજી લેવું પરંતુ એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે જેટ[illegible]
ક્ષેત્ર વિશાળ છે, તેટલું સંગ્રહ નયનું નથી અને એનાથી પણ અ[illegible]પ વિસ્તારવાળું [illegible]
ક્ષેત્ર છે આ પ્રમાણે એવંભૂત નયનું ક્ષેત્ર તો સૌથી વધારે સંકુચિત છે

વિશેષમાં એક નયના આધારે બોલેલું વાક્ય કે દર્શાવેલો અભિપ્રાય સંપૂર્ણ સત્ય [illegible]
સમસ્ત નયોને આશ્રીને બોલાતું વાક્ય પૂર્ણ સત્ય છે[4] વળી નય એ પ્રમાણરૂપ [illegible]
અપ્રમાણરૂપ નથી, કિન્તુ પ્રમાણાંશ[5] છે

હવે આ નૈગમાદિ સાત નયોનું કંઈક સ્વરૂપ જોઈ લઈએ, કેમકે બાકી તો આ સ[illegible]
સાતસે (૭૦૦) ભેદો પડે છે તેના જિજ્ઞાસુએ તો નય-ચક્ર વિગેરે ગ્રન્થો જોવા

નૈગમ—

"गम्यतेऽनेनेति गमः पन्था, नैके गमा यस्यासौ नैकगम, निरुक्तविधिना च ककारलोपात् नैग[illegible]

અર્થાત્—'ગમ' એટલે 'માર્ગ,' જેનો એક જાતનો માર્ગ નથી, એટલે કે જે પદ[illegible]
અનેકધા બોધ કરાવે છે, તે 'નૈગમ' કહેવાય છે બીજી રીતે વિચારીએ તો 'નિગમ' [illegible]
'સંકલ્પ', 'કલ્પના', આ કલ્પનાપૂર્વક થતો વ્યવહાર 'નૈગમ' કહેવાય છે આ નય વસ્તુગત સામ[illegible]

1-2 'વિશેષ-ગ્રાહિ નય' કહો કે અર્પિત-નય કહો તે એકજ છે તેવી રીતે સામાન્ય-[illegible]
નય અને અનર્પિત-નય એ પણ એકજ છે

3 આ સાત નયોમાંના કયા નયનો આશ્રય કયું દર્શન લે છે તે વાત આગળ ઉપર આ[illegible]
શ્લોકના સ્પષ્ટીકરણમાં વિચારીશું

4 અહિં કોઈ એવી શંકા ઉઠાવે કે એક નય-વિષયક કથન તો [illegible] છે તો [illegible]
કથનમાં સત્યના અંશથી સમાવેશ [illegible] જ્યારે રત્નોના એક રૂપમાં [illegible] નથી તો રત્નોના [illegible]
શકે ખરું કે? આના સમાધાનમાં સમજવું કે એક મોતીમાં મોતીનું [illegible] પણ [illegible] પરંતુ [illegible]
તો તે કેમ [illegible] વિશેષમાં જો કે નયો કથંચિત્ એક એકથી વિરુદ્ધ [illegible]
ચક્રવર્તીની [illegible] શકતા નથી [illegible] જેમ પરસ્પર [illegible]
સાથે રહીને [illegible] છે તેમ [illegible]
એક નય અન્ય નયનું ખંડન કરતા નથી [illegible]

5 જેમ સમુદ્રના જલનું એક બિંદુ [illegible] નથી તેમ [illegible]
આ પણ સમજવું જુઓ નયામૃતતરંગિણી

તેમજ વિશેષ ધર્મો ઉપર પ્રકાશ પાડે છે આમાથી સામાન્યને ગ્રહણ કરનારા 'નૈગમ-નય'ને 'સર્વપરિક્ષેપિ-નૈગમ-નય' તરીકે અને વિશેષને ગ્રહણ કરનારા 'નૈગમ-નય'ને 'દેશપરિક્ષેપિ-નૈગમનય' તરીકે ઓળખાવવામા આવે છે અર્થાત્ આ નૈગમ નયના સર્વપરિક્ષેપી અને દેશપરિક્ષેપી એમ બે પ્રકારો પડે છે

વળી આ નયના અન્ય અપેક્ષાએ (૧) ભૂત-નૈગમ, (૨) વર્તમાન-નૈગમ અને (૩) ભવિષ્યદ્-નૈગમ એમ ત્રણ ભેદો પણ પડે છે (૧) ભૂત કાલનો વર્તમાનમા ઉપચાર[1] કરવો એટલે કે થઈ ગયેલી વસ્તુને વર્તમાન તરીકે સ્વીકારવી-ઓળખાવવી, તે 'ભૂત-નૈગમ' છે દાખલા તરીકે, આ દિવાળીનો દિવસ છે કે જે દિવસે વીર પ્રભુ નિર્વાણ-પદને પામ્યા હતા (૨) ભવિષ્યત્-કાલનો-અનાગત કાલનો વર્તમાનમા ઉપચાર કરવો અર્થાત્ જે ક્રિયા વર્તમાનમા શરૂ થઈ નથી, તેને વર્તમાનરૂપે વર્ણવવી તે 'વર્તમાન-નૈગમ' છે જેવી રીતે કે કોઈ સ્ત્રી ચોખા રાધવાને માટે બળતણ, જલ, વિગેરેની તૈયારી કરતી હોય અને તેને કોઈ પૂછે કે "આ શુ કરો છો ?" તો તે જરૂરજ કહેશે કે "હુ ચોખા રાધુ છુ" હજી ચોખા રાધવા માડ્યા નથી-તે ક્રિયા શરૂ થઈ નથી છતા પણ તે થઈ છે એમ આ દૃષ્ટાન્તમા કહેવામા આવ્યુ છે, તે વર્તમાન-નૈગમ છે (૩) ભવિષ્યત્-કાલનો ભૂત તરીકેનો ઉપચાર કરવો એટલે કે થનારી વસ્તુને થઈ કહેવી તે 'ભવિષ્યદ્-નૈગમ' છે જેમકે, તીર્થંકર મોક્ષે ન ગયા હોય તે પૂર્વે તેઓ મુક્ત થયા એમ કહેવુ [2]

વળી, આ નૈગમ નયના બીજી રીતે પણ ત્રણ પ્રકારો પડે છે —

(૧) એક ગુણથી બીજા ગુણને પૃથક્ માનવો જેમકે 'सच्चैतन्यमात्मनि' અર્થાત્ આત્મામા સત્તા અને ચૈતન્ય છે આમા ચૈતન્યથી સત્તાને પૃથક્ માનવામા આવી છે, અર્થાત્ ચૈતન્ય વિશેષ ધર્મ છે અને સત્તા એ સામાન્ય ધર્મ છે [3]

(૨) વસ્તુ અને તેના પર્યાય વચ્ચે ભિન્નતા માનવી જેવી રીતે કે 'वस्तुपर्यायवद् द्रव्यम्' અર્થાત્ દ્રવ્ય વસ્તુ અને પર્યાયથી યુક્ત છે, પદાર્થનો બોધ વસ્તુ અને પર્યાય દ્વારા થાય છે અત્ર વસ્તુ અને તેના પર્યાયને ભિન્ન ગણવામા આવ્યા છે [4]

(૩) ગુણ અને ગુણીને ભિન્ન માનવા દાખલા તરીકે, 'क्षणमेकं सुखी विषयासक्तो जीवः' એટલે કે વિષયાસક્ત જીવ એક ક્ષણ સુખી છે અત્ર સુખી જીવ અને તેના સુખ વચ્ચે ભિન્નતા દર્શાવવામા આવી છે [5]

સંગ્રહ—

વસ્તુઓમા રહેલી વિશેષતા તરફ ઉદાસીન રહીને, તદ્ગત સમાનતાનેજ ધ્યાનમા લેનારો નય તે સંગ્રહ નય છે દાખલા તરીકે, બધા આત્માઓમા રહેલી સમાન જાતિને લક્ષ્યમા રાખીને એમ કહી શકાય કે સર્વે શરીરોમા એકજ આત્મા છે સત્તારૂપી પર સામાન્યને ગ્રહણ કરનારો સંગ્રહ નય 'પર-સંગ્રહ' કહેવાય છે, જ્યારે દ્રવ્યત્વાદિક અપર (અવાંતર) સામાન્યને ઉદ્દેશીને કથન કરનારો નય 'અપર-સંગ્રહ' કહેવાય છે

---

૧ આરોપ

૨ જુઓ શ્રીદેવચંદ્રકૃત 'આગમસાર'

૩-૫ જુઓ શ્રીવાદિદેવસૂરિકૃત 'પ્રમાણનયતત્ત્વાલોકાલંકાર'ના સાતમા પરિચ્છેદના ૮-૧૦ સૂત્રો

વ્યવહાર—

આ નયની દૃષ્ટિએ દરેક વસ્તુ વિશેષાત્મક છે સંગ્રહ નય દ્વારા ગ્રહણ કરેલ વસ્તુના વિભાગ પાડવામા તત્પર એવા અધ્યવસાયને વ્યવહાર નય કહેવામા આવે છે લોક-વ્યવહાર તરફ આ નયની પ્રવૃત્તિ છે ઘડો ઝરે છે, પર્વત બળે છે, ઈત્યાદિ ઔપચારિક કથનોનો પણ આ નયમા અન્તર્ભાવ થાય છે

ઋજુસૂત્ર—

અતીત અને અનાગત કાલ સાથે સંબંધ નહિ ધરાવનારો પરંતુ મુખ્યત્વેન વર્તમાન કાલ સાથે સંબંધ ધરાવનારો નય ઋજુસૂત્ર નય કહેવાય છે આ નય વસ્તુના થતા નવા રૂપાન્તરો (પર્યાયો) તરફ વિશેષ ધ્યાન આપે છે ટુંકમા આ નય વર્તમાનકાલિક દ્રવ્યના પર્યાયની ગવેષણા કરે છે

શબ્દ—

શબ્દના પર્યાયોની ભિન્નતાથી તેના અર્થમા ભિન્નતા નહિ સ્વીકારનારો પરંતુ તેના લિંગા-[1] દિકમા ફેર પડતા તેનો ભિન્ન અર્થ કરનારો નય શબ્દ નય છે કહેવાની મતલબ એ છે કે શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ ભિન્ન હોવા છતા તે શબ્દોને એક વસ્તુના વાચક તરીકે આ નય સ્વીકારે છે દાખલા તરીકે, કુમ્ભ, કલશ, ઘટ, ઈત્યાદિ શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ કરતા તેનો અર્થ જૂદો જૂદો આવે છે, છતા પણ આ નય તો તે બધાને એકાર્થકજ માને છે[2] આ નયને પણ વર્તમાન-કાલિકજ ધર્મ ઈષ્ટ છે

સમભિરૂઢ—

પર્યાય શબ્દોના ભેદથી તેના અર્થમા પણ ભિન્નતા માનવી તે સમભિરૂઢ નયનું કર્તવ્ય છે અર્થાત્ આ નયની અપેક્ષાએ કુમ્ભ, કલશ, ઈત્યાદિ શબ્દો ભિન્ન અર્થવાળા છે

શબ્દ અને સમભિરૂઢ એ બે નયોમા શું તફાવત છે તે સ્પષ્ટ સમજાય તેટલા માટે સુરપતિ શબ્દના પર્યાયો ઈન્દ્ર, પુરંદર, વિગેરેનો વિચાર કરીએ શબ્દ નય પ્રમાણે તો ઈન્દ્ર કહો કે પુરંદર કહો તેમા કંઈ ફેર નથી પરંતુ સમભિરૂઢ નય પ્રમાણે તો ઐશ્વર્ય-સમૃદ્ધિ યુક્ત હોય તે 'ઈન્દ્ર' કહેવાય અને પુર (નગર) નું વિદારણ કરનાર તે 'પુરંદર' કહેવાય

એવંભૂત—

સ્વકીય કાર્યને કરનારી વસ્તુનેજ વસ્તુરૂપે માનનારો નય એવંભૂતને નામે ઓળખાય છે અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો કોઈ પણ શબ્દ તેના અર્થનો વાચક તો ત્યારેજ ગણાય કે, જ્યારે તે શબ્દસૂચિત પદાર્થ તે શબ્દની વ્યુત્પત્તિમાંથી નીકળતા ભાવને અનુસરતો હોય અર્થાત

---

૧ શબ્દમા લિંગ, વચન, કાલ, ઈત્યાદિ પ્રકારનો ફેર થતા તે શબ્દને ભિન્નરૂપે શબ્દ નય સ્વીકારે છે

૨ સરખાવો—

જીવ, આત્મા, પ્રાણી એ બધા ચેતનના પર્યાયો છે આ દરેકના વ્યુત્પત્તિ-અર્થ જૂદો જૂદો છે છતાં આ શબ્દોને એકાર્થક માનવા એ આ નયનું કામ છે

આ નય પ્રમાણે ગમે તે ગાયને 'ગો' એવી સંજ્ઞા આપી શકાય નહિ, કેમકે "*गच्छतीति गौः*" અર્થાત્ 'ગમન કરે તે ગો' આથી જે ગાય બેઠી કે સૂતી હોય પરંતુ ગમન-ક્રિયા ન કરતી હોય, તો તેવે સમયે તેને 'ગો' કહી શકાય નહિ, એમ આ નય માને છે[1]

અંગ—

'અંગ' એ જૈનોનો પારિભાષિક શબ્દ છે અને જૈન સિદ્ધાન્તના પાડેલા બાર વિભાગોવાળો એ એક શાસ્ત્ર-સમૂહ છે (તેના પ્રત્યેક વિભાગને પણ 'અંગ' તરીકે ઓળખાવાય) અર્થાત 'અંગ' એ આ પ્રત્યેક બાર વિભાગોના સૂત્ર-સમૂહનું પારિભાષિક નામ છે બધા મળીને અંગો બાર છે જેમકે (૧) આચાર, (૨) સૂત્રકૃત, (૩) સ્થાન, (૪) સમવાય, (૫) ભગવતી[2], (૬) જ્ઞાત[3]ધર્મકથા, (૭) ઉપાસકદશા, (૮) અન્તકૃદ્દશા, (૯) અનુત્તરોપપાતિકદશા, (૧૦) પ્રશ્નવ્યાકરણ, (૧૧) વિપાક અને (૧૨) દૃષ્ટિ[4]વાદ.[5]

સિદ્ધાન્ત-રચના—

કેવલ-જ્ઞાન સંપાદન કર્યા બાદજ અને તેવું જ્ઞાન સંપાદન કર્યા પછી પ્રથમજ કાર્ય તરીકે તીર્થંકર ભગવાન્ જન-સમાજને દેવ-રચિત સમવસરણમાં સિંહાસન ઉપર બેસીને ઉપદેશ આપે છે તીર્થંકરની દેશના અમોઘ ફળવાળી હોવાને લીધે આ ઉપદેશની એવી અનુપમ અસર થાય છે કે શ્રોતૃ-વર્ગમાંથી કેટલાક મનુષ્યો તો વૈરાગ્ય-રંગથી રંગાઇને તેમની પાસે તરતજ દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે, અર્થાત્ તેઓ નિઃસંગ-વ્રત લે છે[6] આ પ્રમાણે દીક્ષા લીધેલા તેમના

---

૧ આ નયોનું સ્વરૂપ ઘણુંજ મનોમોહક રીતે રત્નાકરાવતારિકાના સપ્તમાદિ પરિચ્છેદમાં આપેલું છે આ ઉપરાંત એના સવિસ્તર વર્ણનને સારૂ નય-ચક્ર, નય-પ્રદીપ, નય-રહસ્ય, નયોપદેશ, પ્રવચનસારોદ્ધાર, વિશેષાવશ્યક પ્રમુખ ગ્રન્થો જોવા લાયક છે

૨ આને વિવાહ-પ્રજ્ઞપ્તિ, વ્યાખ્યા-પ્રજ્ઞપ્તિ, ઇત્યાદિ નામોથી પણ ઓળખવામાં આવે છે

૩ આનું પ્રચલિત નામ જ્ઞાતાધર્મકથા છે

૪ આમાં ચૌદ પૂર્વો આવી જાય છે અત્યારે આ પૂર્વોનું જ્ઞાન લુપ્ત થઈ ગયું છે એક પૂર્વ જેટલું જ્ઞાન દેવર્દ્ધિગણિજીના સમય સુધી હતું અર્થાત્ મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી આશરે ૧૦૦૦ વર્ષ વીત્યા બાદ એ જ્ઞાન જતું રહ્યું

૫ આ બારે અંગોમાં કયા કયા વિષય ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તેની માહિતી માટે તેમજ તેના શ્રુતસ્કંધ અધ્યયન, ઉદ્દેશાદિક વિભાગો માટે શ્રીસમવાયાંગસૂત્ર તથા શ્રીનંદીસૂત્ર જોવા

૬ અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે કોઇકજ વખતે, જવલ્લેજ તીર્થંકરની દેશના ખાલી જાય છે, અર્થાત્ તીર્થંકરે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી તરતજ આપેલા ઉપદેશનું એવું પરિણામ ભાગ્યેજ આવે કે કોઇ પણ મનુષ્ય દીક્ષા અંગીકાર ન કરે આ પ્રમાણેની હકીકત આ અવસર્પિણી કાલમાં થઇ ગયેલા જૈનોના છેલ્લા-ચોવીસમા તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીના સંબંધમાં બન્યાનું કહેવામાં આવે છે પરંતુ આ ઘટના તો એક આશ્ચર્યરૂપ છે અને તેમ હોવાથી તો અત્ર 'પ્રાયઃ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો નથી

શિષ્યોમાના મુખ્ય શિષ્યો[1] તેમના ઉપદેશાનુસાર શાસ્ત્રની રચના કરે છે કે જે બાર વિભાગોમા વિભક્ત હોય છે આ બારે વિભાગોના-અગોના સમૂહને દ્વાદશાગી[2] કહેવામા આવે છે

અત્ર એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે જ્યારે સિદ્ધાન્તની રચના તો ગણધરો[3] કરે છે, ત્યારે આ શ્લોકમા જિનેશ્વરોને સિદ્ધાન્તના રચનારા તરીકે ઓળખાવવામા આવ્યા છે, તે કેવી રીતે ઘટી શકે છે વારુ ?

આ પ્રશ્નના સમાધાનમા સમજવુ કે-જો કે ખરેખર ગણધરો દ્વાદશાગી રચે છે, છતા પણ એ ધ્યાનમા રાખવુ જરૂરી છે કે તેઓ આવી રચના તીર્થંકરની પાસેથી " उपन्नेइ वा विगमेइ वा धुवेइ वा "[4] અર્થાત્ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યરૂપી ત્રિપદી પ્રાપ્ત કર્યા બાદજ કરે છે આ પ્રમાણે વસ્તુ-સ્થિતિ હોવા છતા અર્થાત્ દ્વાદશાગીની રચના કરવાનું સામર્થ્ય તીર્થંકરદ્વારાજ ગણધરોએ પ્રાપ્ત કરેલુ હોવા છતા પણ, તીર્થંકરને સિદ્ધાન્તની રચના કરનારા કોઈ પણ રીતે નજ ગણવા એ ન્યાય્ય ગણાય ખરૂ કે ? વળી શાસ્ત્રકાર પણ કહે છે કે—

" अत्थं भासइ अरहा सुत्तं गथंति गणहरा निउणं "[5]

---

૧ તીર્થંકરના મુખ્ય શિષ્યો 'ગણધર' કહેવાય છે

૨ દ્વાદશાગીને 'તીર્થ' પણ કહેવામા આવે છે અને તીર્થંકર આ 'તીર્થ'ના કરનારા હોવાથી તેમનુ 'તીર્થંકર નામ' ચરિતાર્થ થાય છે

૩ જેઓને તીર્થંકર 'ગણધર' પદવી આપે છે, તે જીવો કોઈક વખત પ્રથમ તો તીર્થંકરની સાથે વાદવિવાદ કરી તેને પરાસ્ત કરવાની બાથ ભીડે છે પરંતુ અંતમા જ્યારે તીર્થંકર અજેય ઠરે છે અને પોતાના મનોગત સદેહનુ પણ તે નિરાકરણ કરે છે, ત્યારે તેઓ તીર્થંકરની પાસે દીક્ષા-ગ્રહણ કરે છે આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે જૈનેતર શાસ્ત્રોમા અતિપ્રવીણ કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળા પુરુષો તીર્થંકરની પાસેથી બોધ ખુદ્દ મેળવી જૈન બને છે એટલુજ નહિ પણ તેમના મુખ્ય શિષ્યો થઈ બેસે છે

ઉપર્યુક્ત વાદ-વિવાદની રૂપ-રેખા વિશેષાવશ્યકમાના ગણધરવાદમાથી મળી શકશે તેમજ 'ગણધર'નુ વિશિષ્ટ સ્વરૂપ આવશ્યક (બાવીસ હજારી)માથી મળશે

૪ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે દરેક વસ્તુ ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રૌવ્ય એ ત્રણે ધર્મોથી યુક્ત છે જેમકે ધારો કે સુવર્ણનું 'કટક' (કડું) ભાંગીને કુણ્ડલ બનાવ્યુ. આ કટકમાનુ સપૂર્ણ સુવર્ણ કુણ્ડલમા હયાત છે અતઃ કુણ્ડલ સર્વથા નવીનજ ઉત્પન્ન થએલી વસ્તુ છે એમ કહી શકાય નહિ, તેમજ કટકનો સર્વથા નાશ થયો એમ પણ કહેવુ વ્યાજબી નથી, કારણકે સુવર્ણ તો જેવુ ને તેવુ કાયમ છે આ ઉપરથી કટકનો નાશ (વ્યય) તે તેની આકૃતિના નાશ પૂરતો સમજવો અને કુણ્ડલની ઉત્પત્તિ (ઉત્પાદ) તે તેનો આકાર ઉત્પન્ન થયો ત્યાં જ પૂરતી જાણવી. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે સર્વથા ઉત્પાદ કે સર્વથા વ્યય જૈન દૃષ્ટિએ-અરે ન્યાયદૃષ્ટિએ પણ નથી કેમકે નહિ તો તો શૂન્યમાથી ઉત્પત્તિ માનવાનો અને કોઈ પણ વસ્તુ શૂન્યરૂપ બની જાય એમ સ્વીકારવાનો અતિ-પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય છે આ ઉપરથી તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે કટકને ભાંગીને બનાવેલા [illegible] કટકરૂપે નાશ કુણ્ડલરૂપે ઉત્પત્તિ અને સુવર્ણની સ્થિતિરૂપી ધ્રૌવ્ય અર્થાત્ વ્યય ઉત્પાદ અને [illegible] ધર્મો બરાબર રહેલા છે આ પ્રમાણે [illegible] પદાર્થો પણ વિચાર કરી શકાય છે [illegible] કહેવા જેવુ છે પરંતુ અત્ર તે એ વાત જિજ્ઞાસુઓને તત્ત્વાર્થસૂત્રના પ્રથમ [illegible] ટીકા જોવા ભલામણ કરી વિરમવામા આવે છે

૫ "અત્થં ભાસઇ અરહા "—એ શ્રી આવશ્યક-નિર્યુક્તિમા [illegible] છે

અર્થાત્ અરિહંતો[1] (તીર્થંકરો) અર્થ કહે છે અને તે અર્થ રૂપી ઉપદેશનું શ્રવણ કર્યા બાદ ગણધરો તો તે અર્થને સૂત્રરૂપે ગુંથે છે

અહિં એ નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે દ્વાદશાંગીની રચના બધા ગણધરો મળીને કરતા નથી, પરંતુ દરેક ગણધર–તીર્થંકરના જેટલા ગણધરો હોય તે પૈકી દરેક, પોતપોતાના શિષ્ય–[2]સમુદાયને માટે દ્વાદશાંગી રચે છે આ પ્રમાણે દ્વાદશાંગીની સંખ્યા ગણધરોના જેટલી છે પરંતુ એ વાત ભૂલવા જેવી નથી કે આ બધી દ્વાદશાંગીઓ શબ્દત જૂદી જૂદી હોવા છતા પણ અર્થત તો એકજ છે

વિશેષમા તીર્થંકરના નિર્વાણ પછી જે ગણધરને તેમણે પોતાની હૈયાતીમા પોતાના શાસન પ્રવર્તક તરીકે અનુજ્ઞા આપી હોય તે નાયક ગણાય છે અને તેની દ્વાદશાંગી ચાલૂ રહે છે, અર્થાત્ બીજા ગણધરો વિદ્યમાન હોય તોપણ તેમના શિષ્યો આ દ્વાદશાંગીને અનુસરે છે[3]

કંદર્પનું સ્વરૂપ—

હિંદુ શાસ્ત્રોમા કંદર્પને રતિના પતિ તરીકે ઓળખાવવામા આવ્યો છે આથી લઈને તો એને 'રતિ–પતિ' કહેવામા આવે છે વિશેષમા એના બાણો અને ધનુષ્ય પુષ્પોના બનેલા છે એવુ ત્યા કથન છે આ કારણને લીધે તે 'પુષ્પ–ધન્વા' પણ કહેવાય છે વળી એની પાસે પાંચ[4] બાણો હોવાને લીધે એને 'પંચબાણ' પણ કહેવામા આવે છે એના મિત્રનું નામ વસંત છે આથી એ 'વસંત–સુહૃત્' કહેવાય છે શંવર અને શૂર્પક એ એના શત્રુઓના નામ છે આથી કરીને તે 'શંવરારિ', 'શૂર્પકારિ' નામોથી ઓળખાય છે વિશેષમા મકર એ એના ધ્વજનું ચિહ્ન હોવાથી એ 'મકર–ધ્વજ' પણ કહેવાય છે

એમ કહેવામા આવે છે કે એકવખત મહાદેવ તપમા લીન થયા હતા તે સમયે તેને ચલિત કરવાને આ કંદર્પે પોતાનું સમસ્ત શૂરાતન વાપર્યું હતું અને તેથી કરીને મહાદેવ કોપાયમાન થયા અને તેમણે તૃતીય લોચન દ્વારા અગ્નિની વૃષ્ટિ કરી તેને બાળીને ભસ્મીભૂત કર્યો હતો, છતા તે મરી ન ગયો, પરંતુ દેહ-રહિત બન્યો (આથી તો તેને 'અનંગ' તરીકે ઓળખાવવામા આવે છે)

---

૧ અરિહંત કહો કે તીર્થંકર કહો એ બધુ એકજ છે રાગ–દ્વેષાદિ શત્રુઓનો સંહાર કરનારા 'અરિહંત' કહેવાય છે પંચપરમેષ્ઠિમા અરિહંત પ્રથમ પદ ભોગવે છે અને તે આઠ પ્રાતિહાર્ય અને ચાર અતિશય એમ બાર ગુણે કરીને સંપન્ન હોય છે

૨ આ શિષ્ય–સમુદાયને 'ગણ' એવા નામથી ઓળખાવવામા આવે છે અને તેથી તો આ શિષ્યોના ગુરુને 'ગણધર' તરીકે ઓળખવા ન્યાય્ય સમજાય છે

૩ અત્ર એ ઉમેરવુ વધારે પડતું નહિ ગણાય કે દીર્ઘાયુષી ગણધરમહારાજને ગણની અનુજ્ઞા હોય છે તેથી કરીને બાકીના અંપ ઝી ગણધરો પોતાનો શિષ્ય-સમુદાય તેમને અર્પણ કરીનેજ મોક્ષે જાય છે એટલે સમસ્ત સાધુ–સમુદાય એકજ દ્વાદશાંગીને અનુસરનારો રહે છે

૪ સરખાવો—

"अरविन्दमशोकं च, चूतं च नवमल्लिका ।
नीलोत्पलं च पञ्चैते, पञ्चबाणस्य सायकाः ॥"

અર્થાત્—અરવિન્દ, અશોક, આમ્ર, નવમલ્લિકા અને નીલ કમલ એ પંચબાણ (કંદર્પ)ના પાંચ શરો (બાણો) છે

તથાપિ રતિની પ્રાર્થના ધ્યાનમા લઈને ફરી તેને પ્રદ્યુમ્ન તરીકે ઉત્પન્ન થવા દીધો આથી કરીને એને 'પ્રદ્યુમ્ન' સ બોધવામા આવે છે આ પ્રમાણે હિ દુ શાસ્ત્રો-પુરાણો પ્રમાણે કદર્પ એ જીવતી જાગતી વ્યક્તિ છે અને તેના કદર્પ, રતિ પતિ, મન્મથ, મદન, અન ગ, અ ગજ ઇત્યાદિ અનેક નામો છે અત્ર એ ધ્યાનમા રાખવુ કે આવુ કદર્પનું હિંદુ શાસ્ત્રમા બતાવેલુ સ્વરૂપ અલ કાર-દષ્ટિ સિવાય અન્ય કોઈ દષ્ટિએ જૈન શાસ્ત્રને માન્ય નથી

હવે જે આ શ્લોકમા 'કદર્પ'ને 'અ ગજ' એવુ નામ આપ્યુ છે તેનું તાત્પર્ય શુ છે તે તરફ દષ્ટિપાત કરીએ. આના સ બ ધમા એટલુંજ કહેવુ બસ છે કે કદપ અન્યના અ ગમાથી ઉત્પન્ન થતો હોવાથી તેનું એ નામ ચરિતાર્થ થાય છે વિશેષમા એવી શ કા ન કરવી કે 'અ ગજ' શબ્દનો અર્થ તો 'પુત્ર' થાય છે, વાસ્તે તેનો અર્થ 'કદર્પ' કેમ થાય વારૂ ? કેમકે 'अगजो मन्मथे सुते' એમ શ્રીહેમચ દ્રાચાર્યકૃત અનેકાર્થસ ગ્રહકોશમાથી જોઈ શકાય છે

श्रुतदेवता-स्मरणम्—

> शीतांशुत्विषि यत्र नित्यमदधद् गन्धाढ्यधूलीकणान्
> आली केसरलालसा समुदिताऽऽशु भ्रामरीभासिता ।
> पायाद् व श्रुतदेवता निदधती तत्राब्जकान्ती क्रमौ
> नालीके सरलाऽलसा समुदिता शुभ्रामरीभासिता ॥ ४ ॥

—शार्दूल०

टीका

शीतांश्विति । 'शीतांशुत्विषि' मृगाङ्कभासि । 'यत्र' यस्मिन् । 'नित्यमदधत्' सतत धृतवती । 'गन्धाढ्यधूलीकणान्' गन्धेन आढ्या ये धूलीकणा -किञ्जल्कबिन्दवस्तान् । 'आली' पङ्क्ति । 'केसरलालसा' केसरेषु-पद्मगर्भपक्ष्मसु बकुलेषु वा लालसा-लम्पटा । 'समुदिता' मिलिता । 'आशु' शीघ्रम् । 'भ्रामरी' भ्रमरसम्बन्धिनी । 'इभासिता' इभेषु द्विपेष्वासिता स्थिता मदलौल्यात्, इभवत् असिता वा । भ्रमरावल्या विशेषणानि । 'पायात्' रक्षतु । 'व' युष्मान् । 'श्रुतदेवता' वाग्देवी । 'निदधती' स्थापयन्ती । 'तत्राब्जकान्ती क्रमौ' तत्र-तस्मिन् अब्जकान्ती-पद्मद्युती क्रमौ-पादौ । 'नालीके' पङ्कजे । 'सरला' कौटिल्यहीना । 'अलसा' विश्रब्धा । 'समुदिता' मुदित-हर्ष सह मुदितेन वर्तते या सा । 'शुभ्रा' शुक्लच्छवि । 'अमरीभासिता' अमरीभि -अप्सरोभिर्भासिता । वाग्देवीविशेषणानि । यत्रार्थे भ्रामरी गन्धाढ्यधूलीकणान् अदधत् तत्र नालीके क्रमौ निदधती श्रुतदेवता पायाद् व इति सम्बन्ध ॥ ४ ॥

---

१ 'भ्रामरी भासिता' इत्यपि पदच्छेद ।

अवचूरिः

यत्र नालीके चन्द्रतुल्यरुचि भ्रामरी भ्रमरसम्बन्धिनी आली श्रेणिर्गन्धाढ्यकिंजल्कबिन्दूनदधत् पपौ । किंभूता । केसरेषु लालसा लम्पटा । समुदिता मिलिता । आशु शीघ्रम् । इभेषु मदलील्यादासिता विश्रब्धा । तत्र नालीके क्रमौ निदधती श्रुतदेवता च पातु । किंभूता । समुदिता सहर्षा । शुभ्रा शुक्ला छवियोसा ताश्च ता अमर्यश्च ताभि शोभिता । (सरला अलसा च) ॥ ४ ॥

अन्वयः

यत्र शीत-अंशु-त्विषि नालीके केसर-लालसा, आशु समुदिता, इभ-असिता (इभ-आसिता, भासिता वा) भ्रामरी आली गन्ध-आढ्य-धूली-कणान् नित्यं अदधत्, तत्र (नालीके) अब्ज-कान्ती क्रमौ निदधती, सरला, अलसा, स-मुदिता, शुभ्र-अमरी-भासिता श्रुत-देवता च पायात्।

શબ્દાર્થ

शीत=શીતળ
अंशु=કિરણ
शीतांशु=શીતલ છે કિરણો જેનાં તે, ચન્દ્ર
त्विष्=પ્રકાશ, તેજ
शीतांशुत्विषि=ચન્દ્રના જેવા તેજવાળા
यत्र=જ્યાં, જેમાં
नित्यं=સર્વદા, હરહંમેશ
अदधत् (धा० धा)=પાન કરતી હવી
गन्ध=સુગન્ધ, સુવાસ
आढ्य=ભરપૂર, પરિપૂર્ણ
धूली=પરાગ, પુષ્પમાંની બારીક રજ
कण=કણીઆ
गन्धाढ्यधूलीकणान्=સુવાસથી પરિપૂર્ણ એવા પરાગના કણીઆઓને
आली=પંક્તિ, શ્રેણિ
केसर=કેસર, પુષ્પ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થતો કેસરના જેવા આકારનો તંતુ
लालस=લંપટ
केसरलालसा=કેસરને વિષે લંપટ
समुदिता (धा० इ)=એકત્રિત થયેલ, એકઠી મળેલ
[illegible]

भ्रामरी=ભ્રમર-સંબંધિની
इभ=હાથી
असित=કૃષ્ણ, શ્યામ
इभासिता=હાથીના જેવા શ્યામવર્ણી
इभासिता (इभ+ आसिता)=હાથી ઉપર બેઠેલ
भासिता (धा० भास्)=તેજસ્વી, શોભાયમાન
पायात् (धा० पा)=રક્ષણ કરો
श्रुतदेवता=શ્રુત-દેવતા, સરસ્વતી
निदधती (धा० धा)=સ્થાપનારી
तत्र=ત્યાં, તેના ઉપર
अब्ज=કમળ
कान्ति=કાન્તિ, પ્રભા
अब्जकान्ती=કમલના જેવી કાન્તિ છે જેની એવા
क्रमौ (मू० क्रम)=ચરણોને
नालीके (मू० नालीक)=કમલને વિષે
सरला (मू० सरल)=સરલ, કુટિલતા-રહિત
अलसा (मू० अलस)=આળસુ
समुदिता (धा० मुद्)=હર્ષિત
शुभ्र=પ્રકાશિત, દેદીપ્યમાન
अमरी=દેવાંગના, દેવી
शुभ्रामरीभासिता=દેદીપ્યમાન દેવાંગનાઓથી શોભાયમાન

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાનુ સ્મરણ—

"રસને વિષે લમ્પટ એવી, તથા શીઘ્ર એકત્રિત થયેલી એવી, તેમજ હાથીના જેવી શ્યામ વર્ણવાળી [અથવા ગજરાજના (ગણ્ડ-સ્થલના) ઉપર (મદનુ પ્રાશન કરવાને માટે લુબ્ધ થઇને) બેઠેલી એવી, અથવા તેજસ્વી એવી] ભ્રમરોની શ્રેણિએ, ચન્દ્રમાના જેવા જે કમનીય કમલમાંના, સતત પરિમલથી પરિપૂર્ણ એવા પરાગના કણોનુ પાન કર્યું, તે કમલના ઉપર કમલના જેવી કાન્તિવાળા ચરણોને સ્થાપનારી, અને વળી સરલ તથા અલસ (અર્થાત્ અતિસુકુમાર હોવાને લીધે શીઘ્ર ગમનાદિકમા મદતાને ધારણ કરનારી), તેમજ હર્ષિત, તથા વળી દેદીપ્યમાન દિવ્યાગનાઓથી (પરિવૃત હોવાને લીધે) શોભાયમાન એવી (તથા કમલના જેવી કાન્તિવાળી એવી) શ્રુતદેવતા (હે ભવ્યો!) તમારૂ પરિપાલન કરો "—૪

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ—

શ્રુત-દેવતા ચન્દ્ર, ક્ષીર, હિમ, મચકુન્દનું પુષ્પ ઇત્યાદિના જેવી શ્વેતવર્ણી છે વળી તે કમલના આસન ઉપર આરૂઢ થાય છે તેને ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથમા પુસ્તક અને માલા છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમા વીણા અને કમલ છે [1]

---

[1] સરખાવો—

> "प्रकटपाणितले जपमालिका
> कमलपुस्तकवेणुवराधरा ।
> धवलहंससमा श्रुतवाहिनी
> हरतु मे दुरितं भुवि भारती ॥ "
>
> —द्रुतविलम्बितम्

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ अजितनाथ-प्रणामः—

तमजितमभिनौमि यो विराजद्—
वनघनमेरुपरागमस्तकान्तम् ।
निजजननमहोत्सवेऽधितष्ठा—
वनघनमेरुपरागमस्तकान्तम् ॥ ५ ॥

—पुष्पिताग्रा

टीका

तमजितमिति । 'तं अजितं' तं अजिताभिधानं जिनं 'अभिनौमि' अभिष्टुवे । 'यो विराजद्वनघनमेरुपरागमस्तकान्तम्' यो भगवान् विराजद्भिर्वनैः काननैर्घनो-निरन्तरो मेरुलक्षणो यः परागः प्रधानपर्वतः तस्य मस्तकान्तं-शिखराग्रं, अथवा विराजद्घनाः-शोभमानाम्भसो घना-मेघा यस्मिन् तत् तथाभूतं मेरुसम्बन्धिनं परागं-प्रधानद्रुमं मस्तकान्तम् । 'निजजननमहोत्सवे' स्वजन्ममहामहे । 'अधितष्ठौ' अधिष्ठितवान् । 'अनघनमेरुपरागं' अनघो-निरवद्यो नमेरूणां-देववृक्षविशेषाणां परागो-रेणुर्यत्र तं तथोक्तम् । 'अस्तकान्तं' अस्तगिरिर्मन्दरस्तद्वत् कान्तं कमनीयं, कदाचिदस्ता उज्झिताः कान्ता योषितो येनेति भगवतो विशेषणमित्यादि ॥५॥

अवचूरि

यः स्वामी निजजन्मोत्सवेऽधितष्ठौ । किं कर्म । विराजद्भिर्वनैर्घना निरन्तर अथवा शोभमाना अम्भसो घना यत्र स चासौ मेरुपरागो मेरुपर्वतस्तस्य शिखराग्रम् । किंभूतम् । अनघा नमेरवो देववृक्षविशेषास्तेषां रेणुर्यत्र तत्तथा । किंभूतं शिखराग्रम् । अस्तानगिरिस्तद्वत् कान्तं कमनीयम् । अथवा जिनविशेषणम् । अस्ता कान्ता येन तम् ॥ ५ ॥

अन्वयः

यः निज-जनन-महत्-उत्सवे अनघ-नमेरु-परागं अस्त-कान्तं विराजत्-वन-घन-मेरु-पर-अग-मस्तक-अन्तं अधितष्ठौ, तं अजितं अभिनौमि ।

શબ્દાર્થ

तं (मू० तद्)=તેને
अजितं (मू० अजित)=અજિતનાથને, દ્વિતીય તીર્થંકરને
अभिनौमि (धा० नु)=હું સ્તવું છું
य (मू० यद्)=જે
विराजत् (धा०राज्)=પ્રકાશમાન, શોભાયમાન.
वन=(૧) જંગલ, (૨) જલ
घन=(૧) નિબિડ, ગહન, (૨) મેઘ
मेरु=મેરૂ ગિરિ
वर=ઉત્તમ
अग=(૧) પર્વત, ગિરિ, (૨) વૃક્ષ.
मस्तक=શિખર, ટોચ
अन्त=છેવટનો ભાગ.
विराजद्वनघनमेरुपरागमस्तकान्त=(૧) પ્રકાશમાન વનો વડે ગહન એવા મેરૂ નામના ઉત્તમ ગિરિની ટોચને, (૨) શોભાયમાન છે જલના વાદળા જ્યાં એવા મેરૂ નામના ઉત્તમ પર્વતના શિખરને (૩) વિરાજમાન છે વન અને મેઘ જ્યાં એવા મેરૂ નામના શ્રેષ્ઠ પર્વતના શિખરાગ્રને.

निज=પોતાના
जनन=જન્મ
उत्सव=ઓચ્છવ
निजजननमहोत્सवे=પોતાના જ...
अधिष्ठौ (धा० स्था)=અધિષ્ઠાન...
अघ=પાપ
अनघ=પાપરહિત, પવિત્ર
नमेरु=નમેરૂ દેવવૃક્ષવિશેષ
पराग=પરાગ, પુષ્પની બારીક રજ
अनघनमेरुपरागं=પવિત્ર નમેરૂની પ... જેને વિષે એ...
अस्त=અસ્તાચલ, (૨) પરાસ્ત કરેલ, ત્યજી દીધેલ.
कान्त=મનોહર
कान्ता=પત્ની, રમણી
अस्तकान्त=(૧) અસ્તાચલના જેવા મ...હરને, (૨) ત્યજી દીધી છે રમણીને જે... એવાને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથને નમસ્કાર—

" જેણે પોતાના જન્મ(કલ્યાણક)ના મહોત્સવ–સમયે, પવિત્ર નમેરૂ (વૃક્ષ) ની પરાગ છે જ્યાં એવા, તથા અસ્તાચલના જેવા મનોહર એવા, તેમજ વળી વિરાજમાન વનો વડે નિબિડ [અથવા શોભાયમાન છે જલના મેઘ જ્યાં એવા, અથવા પ્રકાશિત છે વન અને વાદળા જ્યાં એવા] મેરૂ નામના શ્રેષ્ઠ પર્વતના, (ઉપર્યુક્ત બે વિશેષણોથી વિશિષ્ટ) શિખરાગ્ર ઉપર અધિષ્ઠાન કર્યું, તે (કોઈથી નહિ જીતાયેલા એવા) અજિત (નાથ) ને (કે જેણે પ્રમદાનો પરિત્યાગ કર્યો છે તેને) હું સ્તવું છું "—૫

१ अजितविशेषणं वा ।

સ્પષ્ટીકરણ

પંચ-કલ્યાણક—

તીર્થંકરનું પોતાની માતાની[1] કુક્ષિમાં અવતરણ (૧), તેમનો જન્મ (૨), તેમણે કરેલ સંસારનો ત્યાગ અને તેમણે લીધેલી દીક્ષા (૩), તેમણે પ્રાપ્ત કરેલ કેવલ-જ્ઞાન (૪) તથા તેમનું નિર્વાણ (૫) એ પંચ પ્રસંગોને જૈન શાસ્ત્રકારો પંચ[2]-કલ્યાણકના નામથી ઓળખાવે છે. આ કથનનો હેતુ એ છે કે આ પાંચે અવસરો ઉપર જગતના સમસ્ત જીવો—અરે નરકના અતિ ઉગ્ર વેદનાને ભોગવનારા જીવો પણ અંતર્મુહૂર્તને[3] સારૂ હર્ષ પામે છે[4] અને વળી સર્વદા અંધકારથી વ્યાપ્ત એવી નરકમાં પણ ઉદ્યોત થઈ રહે છે. જ્યારે વસ્તુસ્થિતિ આમ છે, તો પછી ત્રૈલોક્યમાં પણ પ્રમોદ અને પ્રમદનું સામ્રાજ્ય તેટલા સમયને સારૂ સ્થપાય છે એમ કહેવાનું બાકી રહે છે ખરૂં કે ?[5]

જન્મ-કલ્યાણક—

દરેક કલ્યાણકના સમયે જેમ ઇન્દ્રનું આસન કંપે છે, તેવીજ રીતે જન્મ-કલ્યાણક-સમયે પણ તેનું આસન કંપે છે અને તેમ થતાં તે અવધિ[1]જ્ઞાનના ઉપયોગદ્વારા આ જન્મ-સમય

---

૧ તીર્થંકરનું અવતરણ ઉગ્ર૦ ઇત્યાદિ કેટલાક કુળની વનિતાની કુક્ષિમાં થતું નથી એવો નિયમ છે, છતાં પણ [illegible] અને [illegible] વિપરીત હકીકત પણ બને છે આવી વાત મહાવીરસ્વામિ- [illegible] પરંતુ એ [illegible] ધ્યાનમાં રાખવું કે કદાચ તીર્થંકરનું અવતરણ તો આવા અપ્રશસ્ત કુળમાં [illegible] પણ તેને [illegible] કુળમાં કદાપિ હોઇ શકેજ નહિ. આ વાત કલ્પસૂત્રમાંના—' अत्थि [illegible] समुप्पज्जइ, नामगोत्तस्स वा कम्मस्स [illegible] वा [illegible] वा किविणकुलेसु वा [illegible] कुच्छिंसि गब्भत्ताए वक्कमिंसु वा वक्कमंति वा [illegible] निक्खमिंसु वा निक्खमंति वा निक्खमिस्संति वा (सू० १८) [illegible]

[illegible] જુએ છે અને તે [illegible] આ સંબંધમાં જુઓ સુપાસનાહચરિય

૨ [illegible] એમ માને છે [illegible] એ વાત ઉપર કલ્પસૂત્રની [illegible]

૩ [illegible] આવે છે અને આવા એક [illegible] આપણામાં [illegible]

૪ [illegible] વીતરાગ સ્તોત્ર ([illegible])

૫ [illegible] સ્યાદ્વાદ [illegible]

જાણીને ઉચિત કાર્ય કરવા તૈયાર થઈ જાય છે આ સમયે ૫૬ દિક્[1]-કુમારીઓના [illegible]
કમ્પે છે અને તેઓ પ્રભુનો જન્મ-મહોત્સવ કરવામા હર્ષપૂર્વક હાજર થઈ પોતાન[illegible]
ભક્તિ પ્રદર્શિત કરે છે આ દિક્કુમારીઓનું કાર્ય સમાપ્ત થતા સૌધર્મ દેવલોક[illegible]
પોતાના આભિયોગિક દેવે તૈયાર કરેલા વિમાનમા બેસી સૂતિકા-ગૃહ પ્રતિ આવ[illegible]
તેમજ તેમની માતાને દેખતાની સાથે દૂરથી પ્રણામ કરી, નજીક આવીને તે જિન-મા[illegible]
અવસ્વાપિની[4] નામની નિદ્રા મૂકે છે અને તેની પાસે ભગવતનું પ્રતિબિંબ[5] મૂકીને ભક્તિ[illegible]
અતૃપ્ત એવો એ ઈન્દ્ર પાચ રૂપ વિકુર્વી અર્થાત્ ભગવતને આમાના એક રૂપે દ્દન્તમ[illegible]
બીજે રૂપે તેમના મસ્તક ઉપર છત્ર ધરી, બીજા બે રૂપે તેમની બને બાજુમા ચ[illegible]
અને પચમ રૂપે વજ્ર ઉછાળતો અને નાચતો જતો તે મેરૂ ગિરિ ઉપર જઈ પહેચ[illegible]
પાડુક[1] વનમા દક્ષિણ ચૂલિકાની ઉપર અતિપાડુકબલા (અથવા પાડુકબલા) [illegible]

---

૧ જૈન શાસ્ત્રમા ભુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એમ ચાર પ્રકારના [illegible] દેવોમાના ભુવનપતિ-નિકાયની આ દેવીઓ છે આ દેવીઓ [illegible] જમ્બૂદ્વીપ [illegible] આવશ્યકચૂર્ણિમાથી મળશે

૨ આપણે જોઈ ગયા તેમ દેવોના ચાર વિભાગે માનો એક વિભાગ વૈમાનિક [illegible] છે આ વૈમાનિક દેવોના કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત એમ બે ભેદો [illegible] તેમ વળી કલ્પોપપન્ન [illegible] ઓના બાર ભેદ છે અને આ ભેદો તેમના નિવાસ-સ્થાન (દેવલોક) [illegible] સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત એ ઉપયુક્ત નિવાસ-સ્થાનો છે [illegible] અર્થાત્ સૌધર્મ દેવલોકથી ઈશાન દેવલોક ઊચુ છે [illegible]

૩ ભવુ મણીને ઈન્દ્રો ચોસઠ (૬૪) છે ભુવનપતિના વીસ (૨૦ [illegible] સૂર્ય અને ચન્દ્ર એ નામના બે (૨) તેમજ વૈમાનિકના દશ (૧૦) [illegible]

[illegible]

શિલા[1] ઉપર પ્રભુને સ્નાન કરાવવા લાયક સિંહાસન ઉપર હર્ષભેર તે ઇન્દ્ર પ્રભુને ઉત્સંગમા લઇને બેસે છે ત્યાર બાદ અચ્યુત-ઇન્દ્રની આજ્ઞા થતા જન્મોત્સવને લગતી સર્વ તૈયારીઓ કરવામા આવે છે આ પ્રમાણે સપૂર્ણ તૈયારી થઇ જતા અચ્યુતેન્દ્રાદિ ચોસઠ ઇન્દ્રો વારા ફરતી જલાભિષેક કરે છે અતમા સૌધર્મેન્દ્ર ફરીથી પાચ રૂપ વિકુર્વીને પ્રભુને સ્વસ્થાને લઈ જાય છે અને ત્યા જઇને પ્રભુના પ્રતિબિબને ઉપસહૃત કરીને તેમને તેમની માતાની પાસે સ્થાપન કરે છે અને ત્યાર પછી જિન-માતાની અવસ્વાપિની નિદ્રા દૂર કરે છે વિશેષમા તે કુબેરને[2] બત્રીસ કરોડ સુવર્ણાદિકની વૃષ્ટિ[3] કરવા ફરમાવે છે અને તત્કાળ તે કુબેર જૃમ્ભક[4] દેવતાઓને તદનુસાર આજ્ઞા

---

૧ આ પૃથ્વી ઉપર અસખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો છે તેમા સૌથી મધ્યમા ગોળાકારે જમ્બૂ દ્વીપ છે અને તેની આસપાસ ફરતો બમણા વિષ્કમ્ભવાળો લવણ સમુદ્ર છે આ સમુદ્રને ચારે બાજુ ઘેરીને ધાતકી દ્વીપ રહેલો છે અને આ દ્વીપની ચારે બાજુએ કાલોદક સમુદ્ર આવેલો છે, ત્યાર બાદ તેની ચારે બાજુએ પુષ્કર દ્વીપ એમ અનેક દ્વીપ-સમુદ્રો આવેલા છે છેવટે સ્વયભૂરમણ સમુદ્ર આવે છે આ દરેક દ્વીપ-સમુદ્ર વલયાકારે છે અને અનુક્રમે તે દરેક એક એકથી બમણુ વિષ્કમ્ભવાળા છે પુષ્કર દ્વીપના મધ્યભાગમા ગોળાકારે માનુષોત્તર પર્વત આવેલો છે અને આથી આ દ્વીપના બે વિભાગો પડી જાય છે આ બધા દ્વીપ-સમુદ્રની મધ્યમા મેરૂ પર્વત છે અને તે જમ્બૂ દ્વીપમા આવેલો છે આ ઉપરાત ધાતકી દ્વીપમા તેમજ પુષ્કરાર્દ્ધ દ્વીપમા બબ્બે મેરૂ પર્વતો છે અર્થાત્ આ અઢીદ્વીપમા એટલે કે મનુષ્ય-લોકમા બધુ મળીને પાચ મેરૂ પર્વતો છે આ દરેક પર્વત ઉપર પાણ્ડુ શિલા, પાણ્ડુકમ્બલ શિલા, રક્ત શિલા અને રક્તકમ્બલ શિલા એ નામની (અથવા અન્યત્ર કહેવામા આવે છે તેમ પાણ્ડુકમ્બલા, અતિપાણ્ડુકમ્બલા, રક્તકમ્બલા, અને અતિરક્તકમ્બલા એ નામની) પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ, અને ઉત્તર દિશાઓમા ચાર ચાર શિલાઓ છે અર્થાત્ એકદર વીસ શિલાઓ છે હવે આ પાણ્ડુ શિલા ઉપર બે સિંહાસનો છે અને આ સિંહાસનો ઉપર પૂર્વ મહાવિદેહમા સાથે ઉત્પન્ન થયેલા તીર્થંકરોનો જન્માભિષેક થાય છે, અર્થાત્ આ મહાવિદેહની ઉત્તર દિશામા આવેલા વિજયમા ઉત્પન્ન થયેલા તીર્થંકરનો આ શિલા ઉપરના ઉત્તર દિશાના સિંહાસન ઉપર અને દક્ષિણ દિશામાના વિજયમા તત્સમયે ઉત્પન્ન થયેલા તીર્થંકરનો આ શિલા ઉપરના દક્ષિણ દિશામા આવેલા સિંહાસન ઉપર જન્માભિષેક કરવામા આવે છે બીજી પાણ્ડુકમ્બલ શિલા ઉપર એકજ સિંહાસન છે અને આ સિંહાસન ઉપર ભરતક્ષેત્રમા જન્મેલા તીર્થંકરોનો (દાખલા તરીકે પ્રસ્તુતમા અજિતનાથનો) જન્માભિષેક કરવામા આવે છે ત્રીજી રક્ત શિલા ઉપર પ્રથમની માફક બે સિંહાસનો છે અને ત્યા પશ્ચિમ મહાવિદેહમાના ઉત્તર અને દક્ષિણ વિજયોમા સાથે જન્મેલા તીર્થંકરોનો અભિષેક થાય છે ચોથી રક્તકમ્બલ શિલા ઉપર એકજ સિંહાસન છે અને ત્યા ઐરાવત ક્ષેત્રમા જન્મેલા તીર્થંકરોનો અભિષેક થાય છે

૨ ભુવનપતિ તેમજ વૈમાનિક દેવતાઓના ઇન્દ્ર, સામાનિક આભિયોગિક ઇત્યાદિ દશ ભેદો છે અને તેમા લોકપાલ નામનો પણ એક ભેદ છે આ લોકપાલના સોમ, યમ, વરૂણ અને કુબેર એમ ચાર ભેદાન્તર છે આમ ભેદ પાડવાનુ કારણ એ છે કે સોમ પશ્ચિમ-દિશા તરફના પ્રદેશનુ રક્ષણ કરે છે, જ્યારે યમ દક્ષિણ તરફના, વરૂણ પૂર્વ દિશા તરફના અને કુબેર ઉત્તર દિશામા આવેલા પ્રદેશનુ કોટવાલની માફક સરક્ષણ કરે છે કુબેરને વૈશ્રમણ અથવા વૈશ્રવણના નામથી પણ ઓળખવામા આવે છે ઇન્દ્રની આજ્ઞાનુસાર તે તિર્યક્-જૃમ્ભક દેવતાઓને વૃષ્ટિ કરવાનો આદેશ આપે છે કુબેર સબધી હકીકત આવશ્યક-ટીકામાથી મળી શકશે, તેમ શ્રીભગવતીમા લોકપાલવિષયક અધિકારમાથી પણ મળશે

૩ એકદરે રીતે આવી વૃષ્ટિઓ ત્રણ વાર થાય છે અર્થાત્ (૧) તીર્થંકર ગર્ભમા આવતા (૨) તેમનો જન્મ થતા અને (૩) સંસારનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લીધા પછી તેઓ પ્રથમ પારણક (પારણુ) કરે છે તે વખતે આવી વૃષ્ટિઓ થાય છે

૪ આ વ્યન્તર દેવતામાની એક જાત છે અને સ્થાનાગ સૂત્રના દશમા ઠાણામા બતાવ્યા મુજબ તેના દશ પ્રકારો છે-(૧) અન્ન-જૃમ્ભક, (૨) પાન-જૃમ્ભક (૩) વસ્ત્ર-જૃમ્ભક, (૪) વેશ્મ-જૃમ્ભક, (૫) શય્યા-જૃમ્ભક, (૬) પુષ્પ-જૃમ્ભક, (૭) ફલ-જૃમ્ભક, (૮) પુષ્પ-ફલ-જૃમ્ભક (૯) વિદ્યા-જૃમ્ભક અને (૧૦) અવ્યક્ત-જૃમ્ભક

આ જૃમ્ભક દેવતાઓ અતિશય મૈથુન સેવનારા અને સ્વેચ્છાચારી છે વળી તેઓ હમેશા પ્રમુદિત રહે છે

કરે છે છેવટે તીર્થંકરના અંગુઠામા અમૃતનો સચાર[1] કરી તેમને પ્રણામ કરી સૌધર્મેન્દ્ર નદીશ્વર[2] દ્વીપે જઈ યથોચિત મહોત્સવમા રસપૂર્વક ભાગ લઈ સ્વસ્થાને જાય છે આ પ્રમાણે જન્મ-કલ્યાણક સબધીનો દેવકૃત મહોત્સવ પૂરો થાય છે[3]

અત્ર એ નિવેદન કરવુ અનુચિત નહિ ગણાય કે તીર્થંકરનો જન્મ પણ આપણી માફકજ થાય છે[4] અર્થાત્ આસરે સાડા નવ મહિના ગર્ભ ધારણ કર્યા પછી જિન-માતા તીર્થંકરરૂપી પુત્ર-રત્નને જન્મ આપે છે વિશેષમા તીર્થંકરના જન્મના સબધમા એ ધ્યાનમા રાખવા જેવુ છે કે પુત્ર-પ્રસવને અગે જે અન્યત્ર મલિનતા, દુર્ગંધ ઈત્યાદિનો સદ્ભાવ જોવાય છે, તેવો અત્ર સભવતો નથી

મેરૂ ગિરિરાજ—

આ શ્લોકમા જે મેરૂ પર્વતને વિષે ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે, તે જમ્બૂદ્વીપમા આવેલો મેરૂ પર્વત છે, કેમકે જે તીર્થંકરનો જે દ્વીપમા જન્મ થયો હોય, તેનો તે દ્વીપમા આવેલા મેરૂ પર્વત ઉપર જલાભિષેક કરવામા આવે છે આ જમ્બૂદ્વીપમાનો મેરૂ પર્વત અનેક દ્વીપ-સમુદ્રની મધ્યોમધ્ય આવેલો છે અને વ્યવહાર (નૈગમઆદિ સાત નયોમાના ત્રીજા) નય પ્રમાણે સૂર્યની ગતિ વિચારતા દિશાના નિયમ-અનુસાર તે ભરતાદિ સર્વ ક્ષેત્રોની ઉત્તરે છે મનુષ્ય લોકમા આવેલા જ્યોતિષ્ક દેવો અર્થાત્ સૂર્ય, ચન્દ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા મેરૂ પર્વતની નિરતર પ્રદક્ષિણા કરે છે અને તેઓ આ પર્વતની કોઈ પણ બાજુથી ૧૧૨૧ યોજનથી દૂરજ ભમે છે[5]

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે ઉદયાચળ કે અસ્તાચળ નથી. અર્થાત્ જે પર્વત ઉપર સૂર્યનો ઉદય થાય છે તે 'ઉદયાચલ' કહેવાય છે અને જ્યા સૂર્ય અસ્ત પામે છે તે 'અસ્તાચલ' કહેવાય છે અને તે પર્વતો પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાઓમા આવેલા છે એ હિંદુ શાસ્ત્રની માન્યતા છે આથી જોઈ શકાય છે કે આ શ્લોકમા જે 'અસ્તાચલ' શબ્દ ગ્રહણ કર્યો છે, તે લૌકિક રૂઢિ પ્રમાણે છે, અર્થાત્ વસ્તુત જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે હિંદુ શાસ્ત્રકારોએ વર્ણવેલ 'અસ્તાચલ' નથી.

---

૧ આ પ્રમાણે અમૃતનો સચાર કરવાનું કારણ એ છે કે તીર્થંકરો સ્તન-પાન કરતા નથી. આ વાતની આવશ્યક સૂત્રની ચૂર્ણિ તેમજ તેની વૃત્તિમાંનો ઋષભદેવ-અધિકાર સાક્ષી પૂરે છે

૨ આપણે જોઈ ગયા તેમ આ જગતમા અસખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રો છે તેમા આ નદીશ્વર આઠમો દ્વીપ છે એની પૂર્વેના સાત દ્વીપોના નામ જમ્બૂ, ધાતકી, પુષ્કર, વારૂણીવર, ક્ષીરવર, ઘૃતવર અને ઇક્ષુવર છે અને આ દ્વીપોની આસપાસ ચારે તરફ વીંટળાયેલા સમુદ્રોના નામો અનુક્રમે લવણ, કાલોદધિ, પુષ્કરવર, વારૂણીવર, ક્ષીરવર, ઘૃતવર અને ઇક્ષુવર છે આ નદીશ્વર દ્વીપમા ચાર દિશામા ચાર અજનગિરિ છે અને એ દરેક ગિરિ (પર્વત) ઉપર ઋષભ, ચદ્રાનન, વારિષેણ અને વર્ધમાન એ નામની ચાર ચાર શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે વિશેષમા આ પ્રત્યેક અજનગિરિ ને લગતા ચાર ચાર રતિકર અને આઠ આઠ દધિમુખ છે

૩ જન્મ-કલ્યાણકને લગતી વિશેષ હકીકત જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિ (પચમ વક્ષસ્કાર)માથી મળી શકશે.

૪ અન્ય શાસ્ત્રોમા માનવામા આવેલા પૂર્ણ પુરુષોમાથી કોઇકનો જન્મ પુરુષની નાભિમાથી તો કોઇકનો મસ્તકમાથી કે એવા કોઈ અવયવમાથી થયાનું અથવા માતાનું ઉદર ચીરીને બહાર નીકળવાનું કે કેમ અહિં કે રીતે થયાનું કહેવામા આવે છે તેવી વાતને તીર્થંકરના જન્મ સાથે કઈ પણ લાગતુ વળગતુ નથી.

૫ મેરૂ પર્વત સબધી વિશેષ માહિતી જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિના ચતુર્થ વક્ષસ્કાર (શાન્તિચન્દ્રીય વૃત્તિ પૃ ૩૫૯-૩૭૫) માથી મળશે.

શ્રીઅજિતનાથ—

શ્રીઅજિતનાથ એ આ અવસર્પિણી કાલમા થયેલા જૈનોના ચોવીસ તીર્થંકરોમાના બીજા તીર્થંકર છે આ તીર્થંકર **અયોધ્યા** નગરીમા જન્મ્યા હતા તેમના પિતાનું નામ **જિતશત્રુ** હતું અને તેમની માતાનુ નામ **વિજયા** હતું તેમના કનકવર્ણી દેહનું પ્રમાણ સાડા ચારસે ધનુષ્ય હતું અને તે હાથીના લાછનથી લાછિત હતું તેઓએ અનેક રાજ-કુમારીઓ સાથે પાણિ-ગ્રહણ કર્યું હતું અને જ્યારે તેમના પિતાશ્રીએ **ઋષભ-દેવે** પ્રવર્તાવેલા તીર્થમાના સ્થવિર સાધુ પાસે દીક્ષા-ગ્રહણ કરી, ત્યારે નહિ ઇચ્છા હોવા છતા પણ ભોગ-ફલ[1] કર્મ બાકી હોવાને લીધે તેમણે રાજ્ય-ભાર વહન કર્યો અતમા આ પૃથ્વી-મડલમા રાજ્યનો અને સપત્તિનો તૃણવત્ ત્યાગ કરી તેને બદલે તેમણે સયમરૂપી સામ્રાજ્ય અને આત્મિક સપત્તિ સ્વીકારી હતી દરેક તીર્થંકરની માફક કેવલ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, તીર્થ પ્રવર્તાવી, અનેક જીવોને દેશનારૂપી મધુર અમૃતનું પાન કરાવી અને મોક્ષ-માર્ગના આરાધક બનાવી પોતાનુ બહોતેર (૭૨) લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તેમણે નિર્વાણ-પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું

પદ્ય-પરીક્ષા—

આ તેમજ ત્યાર પછીના ત્રણ શ્લોકો પણ **પુષ્પિતાગ્રા** વૃત્તમા રચાયેલા છે આ વૃત્તને ઔપચ્છદસિક તરીકે પણ ઓળખાવવામા આવે છે આ વૃત્તના પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો અક્ષર-રચનામા એક એકની સાથે મળતા આવે છે, વાસ્તે આ 'અર્ધસમવૃત્ત' છે આ પુષ્પિતાગ્રા વૃત્તનું લક્ષણ એ છે કે—

"अयुजि नयुगरेफतो यकारो
युजि तु नजौ जरगाश्च पुष्पिताग्रा"

અર્થાત્ આ વૃત્તમાના પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોમા બાર બાર (૧૨) અક્ષરો છે, જ્યારે બાકીના બે ચરણોમા તેર તેર (૧૩) અક્ષરો છે પ્રથમ ચરણમા ન, ન, ર, અને ય એમ ચાર ગણો છે, જ્યારે દ્વિતીય ચરણમા ન, જ, જ અને ર એમ ચાર ગણો છે અને તે ઉપરાત અન્ત્ય અક્ષર દીર્ઘ છે

પ્રથમના બે ચરણોના અક્ષરો-ગણોસ બંધી ખુલાસો—

त म जि	त म भि	नौ मि यो	त्रि रा जद्
⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑	– ⏑ –	⏑ – –
न	न	र	य

व न घ	न मे रु	प रा ग	मस् त कान्	तम्
⏑ ⏑ ⏑	⏑ – ⏑	⏑ – ⏑	– ⏑ –	–
न	ज	ज	र	ग

जिनकदम्बकाभिष्टुति —

स्तुत जिननिवह तमर्तितप्ता–
ध्वनदसुरामरवेण वस्तुवन्ति ।
यममरपतय. प्रगाय पार्श्व–
ध्वनदसुरामरवेणव स्तुवन्ति ॥ ६ ॥

—पुष्पि०

टीका

स्तुत जिननिवहमिति । 'स्तुत' प्रणुत । 'जिननिवह' तीर्थंकरनिकरम् । त 'अर्ति प्ताध्वनदसुरामरवेण' अर्त्या–पीडया तप्तानां शैत्यापायकतया साक्षात् अध्वनद –मार्गनदो र सुराम'–सुष्ठु रमणीयो रव'–शब्दस्तेन करणभूतेन । करणता चास्य प्रगायेति क्रियापेक्षया, स्तुतेति क्रियया वा । 'वस्तुवन्ति' छन्दोजातिविशेषान् । 'यममरपतय' य भगवन्त अमर तय –सुराधिपा । ('प्रगाय') प्रकर्षेण गीत्वा । 'पार्श्वध्वनदसुरामरवेणव' पार्श्वेषु–पर्यन्तेषु ध्वनन्त –शब्दायमाना असुराणाममराणां च वेणव –वंशा येषां ते तथोक्ता । 'स्तुवन्ति' न्दन्ते । अमरपतयो वस्तुवन्ति प्रगाय य स्तुवन्ति त जिननिवह स्तुतेति सम्बन्ध ॥ ६ ॥

अवचूरि

हे लोका, तं जिनवृन्द स्तुत । य जिनव्रजममरेन्द्रा स्तुवन्तीति सम्बन्ध । किं कृत्वा । अर्त्या पीडया तप्तानां शैत्याधायकतया साक्षादध्वनद्यः मार्गनद्य सुराम सुष्ठु रमणीयो यो रव शब्दस्तेन करणभूतेन । वस्तुवन्ति छन्दोजातिविशेषवन्ति गीतानि प्रगाय गीत्वा । किंभूता । पार्श्व समीप ध्वनन्तोऽसुरामराणां वेणवो वंशा यषां ते तथा । 'व्यत्यये लुग्वा' इति रेफस्य लुक् ॥ ६ ॥

अन्वय[1]

यं पार्श्व–ध्वनत्–असुर–अमर–वेणव अमर–पतय अर्ति–तप्त–अध्वनद्–सु–राम–रवेण वस्तुवन्ति (गीतानि) प्रगाय स्तुवन्ति, त जिन–निवह स्तुत ।

---

१ इदं सूत्रं श्रीसिद्धहेमचन्द्रानुशासने (१।३।५६).

શબ્દાર્થ

स्तुत (घा० स्तु)=તમે સ્તુતિ કરો, સ્તવો
निवह=સમૂહ, સમુદાય
जिननिवह=તીર્થંકરોના સમુદાયને
अर्ति=પીડા
तप्त (घा० तप्)=તપેલા
अध्वन्=માર્ગ
ह्रद=હ્રદ, સરોવર
सुराम=અત્યંત મનોહર
रव=ધ્વનિ, અવાજ, સાદ
अर्तितप्ताध्वह्रदसुरामरवेण=પીડાથી તપેલાને (હર્ષ ઉત્પન્ન કરવામાં) માર્ગ-હ્રદના જેવા અત્યંત મનોહર એવા સુસ્વર વડે
वस्तु=વસ્તુ, એક જાતનો છંદ
वस्तुवन्ति=વસ્તુ નામના છંદોથી યુક્ત
य (मू० यद्) જેને
अमर=દેવ, સુર
पति=સ્વામી, અધિપતિ
अमरपतय =દેવોના અધિપતિઓ, ઇન્દ્રો
प्रगाय (घा० गा)=ગાઈને
पार्श्व=પાસેના
ध्वनत् (घा० ध्वन्)=નાદ કરનારી
असुर=અસુર, દાનવ
वेणु=વાંસળી
पार्श्वध्वनदसुरामरवेणव=જેની આસપાસ વાગી રહી છે દાનવો અને દેવોની વાંસળીઓ એવા
स्तुवन्ति (धा० स्तु)=સ્તુતિ કરે છે

શ્લોકાર્થ

જિનસમૂહની પ્રાર્થના—

"જેની આજુબાજુ દાનવો અને દેવોની વાંસળીઓ વાગી રહી છે એવા સુરેન્દ્રો (તૃષા અને પરિશ્રમની) પીડાથી તપ્ત થયેલા જનોને (શાંતિ અર્પણ કરવામાં) માર્ગ-હ્રદના જેવા મનોહર સુસ્વર વડે વસ્તુનામક છન્દોથી યુક્ત (ગીતો) ગાઈને જે તીર્થંકર-સમુદાયની સ્તુતિ કરે છે તેને (હે ભવ્યો ! તમે ઉપર્યુક્ત સુસ્વર વડે) સ્તવો "—૨

સ્પષ્ટીકરણ

વસ્તુ છંદ—

આ છંદ વિષેની માહિતી કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યકૃત છન્દોનુશાસન (પૃ૦ ૩૧) ઉપરથી મળી શકે છે ત્યાં કહ્યું છે કે—

"चो टा[illegible] चौ ता वस्तुकम्"[1]

---

૧ ટિપ્પણ—

અર્થાત્ આ વસ્તુ છંદમાં ૨૫ માત્રા છે તેમાં બે ચ૰ગણ છે, ત્યાર પછી ત્રણ [illegible] ત૨ગણમાથી અન્તમાં એક માત્રાવાળા બે ત ગણો, પછી વળી બે ચગણો અને એક તગણ છે આ વસ્તુનામક છંદનું નીચે મુજબ ઉદાહરણ આપવામાં આવે છે—

" सुरवहुमउअरिपंतिपीअगुणपरिमलमालह
　　नममणिकिरणकलावचारुकेसरनिअराटह ।
पत्तुअरत्तुअगीतिधारुगुणिनिवदमरालह
　　तिहुअणसिरिकुलहरह नमह जिणपदपउमदह ॥ "

વ્યાકરણ-વિચાર—

' वेणव स्तुवन्ति ' એ રૂપ ' वेणव ' અને ' स्तुवन्ति ' ની સંધિ કરવાથી થાય છે [illegible] થાય કે વિસર્ગ પછી અઘોષ વ્યંજન આવવા છતાં તેનો લોપ કેમ સંભવે ? તો [illegible] તરીકે કહેવાનું કે વિસર્ગ પછી ત, થ, પ કે ફ થી યુક્ત સકાર આવે, તો તે વિસર્ગનો વિકલ્પે લોપ થાય છે આ વાતની સિદ્ધાન્તકૌમુદી (૮।૩।૩૬) સાક્ષી પૂરે છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે " [illegible] वा विसर्गलोपो वक्तव्यः " અને વળી ત્યાં 'राम स्थाता' અને 'हरि स्फुरति' એ બે દૃષ્ટાન્તો પણ આપ્યાં છે

તીર્થંકરોની સંખ્યા—

આ શ્લોકમાં પણ દ્વિતીય શ્લોકની માફક સર્વે જિનવરોની યાને તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, તો એ જાણવું આવશ્યક છે કે બધું મળીને તીર્થંકરોની સંખ્યા કેટલી છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર બે ત્રણ રીતે આપી શકાય છે—(૧) સમસ્ત [illegible] જે તીર્થંકરો થઈ ગયા અર્થાત્ અત્યાર સુધીમાં જેટલા તીર્થંકરો થઈ ગયા (તેમજ અત્યારે પણ જે વિદ્યમાન છે) તેની જો સંખ્યા કરવામાં આવે, તો તે સંખ્યાનો સરવાળો અનન્ત આવશે. કેમકે અનન્ત કાલ-ચક્રો વ્યતીત થઈ ગયા અને દરેક કાલ-ચક્રના ઉત્સર્પિણી તેમજ અવસર્પિણી એમ બંને વિભાગોમાં તીર્થંકરો અસ્તિત્વ ધરાવે છે (૨) હવે જો [illegible] તીર્થંકર [illegible] અર્થાત્ જે સમયે આ પ્રશ્નનો આપણે વિચાર કરીએ છીએ તે સમયે જેટલા તીર્થંકર છે તેટલાની સંખ્યા કરવા માગીએ તો તે વીસની આવવાની (૩) હવે જો [illegible] અવસર્પિણી [illegible] જમ્બૂ દ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં થઈ ગયેલા તીર્થંકરો સંબંધી વિચાર કરીએ, તો તે [illegible] છે

આ વાત વગેરે વિસ્તાર-પૂર્વક વિચારવા [illegible] છે તેમ [illegible] સમજવું કે તીર્થંકરોનો જન્મ મનુષ્ય-લોકમાં અર્થાત્ અઢીદ્વીપમાં [illegible]

---

૧ ચાર માત્રાના ગણને ચગણ કહેવામાં આવે છે અને તેના [illegible] (૧) [illegible] (૨) [illegible] (૩) ISI, (૪) SII અને (૫) SS

૨ ત્રણ માત્રાના ગણને તગણ કહેવામાં આવે છે અને તેના [illegible] ISS [illegible] અને (૩) II

૩ જમ્બૂ દ્વીપમાં ભરત, હૈમવત, હરિવર્ષ, મહાવિદેહ, રમ્યક, હૈરણ્યવત [illegible]
[illegible]

ઐરાવત અને પાચ મહાવિદેહ એ પદર કર્મ-ભૂમિમાજ[1] થાય છે તેમા પણ વળી ભરત અને ઐરાવત ક્ષેત્રો[2]મા તો તીર્થંકરનો સદ્‌ભાવ ફક્ત ત્રીજા-ચોથા[3] આરામાજ હોઈ શકે છે, જો કે મહાવિદેહના સબધમા તો સર્વદા તીર્થંકરોનો સદ્‌ભાવજ છે

હવે જ્યારે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાજ ગમે ત્યારે ગમે તે આરામા તીર્થંકરો સર્વદા લભ્ય છે, તો પછી આ કવિ-રાજના સમયમા તેમજ અત્યારે પણ[4] ભરત અને ઐરાવત ક્ષેત્રોમા તીર્થંકરોનો સદ્‌ભાવ નહિ હોવાથી, દરેક મહાવિદેહમા તીર્થંકરની જઘન્ય સખ્યા ચારની ઠરે છે તેથી કરીને એમ સિદ્ધ થાય છે કે કોઈ પણ સમયે ઓછામા ઓછા વીસ તીર્થંકરો લભ્ય હોય છે[5] હવે જો કદાચ ત્રીજા-ચોથા આરા સબધી વિચાર કરીએ અને તે પણ જ્યારે આ ભરત-ક્ષેત્રમા તીર્થંકર હોય તે સમયને આશ્રીને કરીએ, તો તો પાચે ભરત અને પાચે ઐરાવત એ દરેકમા એક[6] એક તીર્થંકરનો સદ્‌ભાવ હોવાને લઇને, તે સમયને આશ્રીને તો તીર્થંકરની જઘન્ય સખ્યા ત્રીસની સિદ્ધ થાય છે કેમકે એવો નિયમ છે કે જ્યારે પાચમાના કોઈપણ ભરત કે ઐરાવત ક્ષેત્રમા તીર્થંકર લભ્ય હોય ત્યારે બાકીના ભરત તેમજ ઐરાવત ક્ષેત્રોમા પણ તે લભ્ય હોવાજ જોઈએ[7] અને મહાવિદેહમા તો ઓછામા ઓછા વીસ તીર્થંકરો કોઈ પણ કાળે હોય છેજ

અત્ર એ ધ્યાનમા રાખવુ જરૂરી છે કે આ ત્રીજા-ચોથા આરા દરમ્યાન એમ પણ બનવા સભવ છે કે દરેક મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા ઓછામા ઓછા ચારજ તીર્થંકરો નહિ લભ્ય હતા બત્રીસ

---

૧ ઉપર્યુક્ત ૩૫ ક્ષેત્રોમાના પાચ ભરત, પાચ ઐરાવત અને પાચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રો એ પદર ક્ષેત્રોને 'કર્મ-ભૂમિ' કહેવામા આવે છે પરતુ એ ધ્યાનમા રાખવુ કે ઉત્તરકુરૂ અને દેવકુરૂ સિવાયના મહાવિદેહના વિભાગને કર્મ-ભૂમિ તરીકે ઓળખાવવામા આવે છે આ પદર ક્ષેત્રોને કર્મ-ભૂમિ કહેવાનુ કારણ એ છે કે આ ક્ષેત્રોમા મનુષ્યો અસિ (તરવાર), મષી (શાહી) અને કૃષિ (ખેતીવાડી)ના ઉપર જીવનનો નિર્વાહ કરે છે વિશેષમા આ ક્ષેત્રોમાજ તીર્થંકરોનો જન્મ થાય છે અને મુક્તિ પણ મળે છે

૨ પર્વતો દ્વારા દ્વીપના જે વિભાગો પડે છે તેને 'ક્ષેત્ર' કહેવામા આવે છે જેમકે જમ્બૂદ્વીપમા પૂર્વ પશ્ચિમ લાબા એવા હિમવાન્, મહાહિમવાન્, નિષધ, નીલ, રુક્મિ અને શિખરી એમ છ પર્વતો આવેલા છે અને આથી કરીને આ દ્વીપના સાત વિભાગો પડે છે કે જે 'ક્ષેત્ર' એવા નામથી ઓળખાય છે

૩ અહિં 'ત્રીજા-ચોથા આરામા' એમ કહેવાનુ કારણ એ છે કે ઉત્સર્પિણી કાલમા ત્રીજા આરાની શરૂઆતમા અને અવસર્પિણી કાલમા ત્રીજો આરો સમાપ્ત થવાની તૈયારીમા હોય ત્યાથી તે ચોથો આરો પૂરો થતા સુધીમા તીર્થંકરો સભવે છે

૪ આમ કહેવાનુ કારણ એ છે કે કવીશ્વર આ પચમ કાલ યાને પાચમા આરામાજ થઈ ગયા છે અને તે આરો હજી ચાલુ છે

૫ આ વાત સ્થાનાગ, જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિ તથા આચારાગની ટીકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે

૬ એવો નિયમ છે કે એકજ ક્ષેત્રમા-અને પછી તે ભરત હોય કે ઐરાવત હોય કે મહાવિદેહનો વિજય હોય તેમા-બે તીર્થંકરો સાથે વિહરમાન હોઈ શકે નહિ અર્થાત્ એક તીર્થંકરને બીજા તીર્થંકર કે એક ચક્રવર્તિને બીજા ચક્રવર્તિ મળે નહિ જુઓ જ્ઞાતાધર્મકથાગ, સોળમુ અધ્યયન ૧૨૫ મુ સૂત્ર

૭ [illegible] ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે

વિજયો[1] પૈકી દરેક વિજયમા એક એક તીર્થંકર હોય અને તેવે સમયે તો પાચે મહાવિદેહ, ભરત અને ઐરાવત એમ પદરે ક્ષેત્રો મળીને એકદર રીતે વિહરમાન તીર્થંકરોની સખ્યા ૧૬૦+૫+૫ અર્થાત્ ૧૭૦ ની પણ થઈ શકે તેમ છે આવી ઘટના શ્રીઅજિતનાથ સ્વામીના સમયમા બન્યાનુ કહેવામા આવે છે

આ ઉપરથી એમ જોઈ શકાય છે કે તીર્થંકર–સમુદાયથી તીર્થંકરોની સખ્યા ૪, ૨૦, ૨૪[2] ૩૦, ૧૭૦ અને વળી અનન્તની પણ સભવી શકે છે પરંતુ ચૈત્યવ દનભાષ્યાદિના નિયમને અનુસારે અહિ આ અવસર્પિણીના ચોવીસ તીર્થંકરો સમજવા

जिनमतविचार —

> प्रवितर वसतिं त्रिलोकबन्धो ।
> गमनयोगततान्तिमे पदे हे ।
> जिनमत ! विततापवर्गवीथी–
> गमनयो ! गततान्ति मेऽपदेहे ॥ ७ ॥
>
> —पुष्पि०

टीका

प्रवितरेति । 'प्रवितर' दिश । 'वसतिं' आवासम् । 'त्रिलोकबन्धो !' जगत्त्रयीबान्धव ! । 'गमनययोगतत !' गमा –सदृशपाठा , नया–नैगमादयस्तैर्योग –सम्बन्धः तेन तत–विस्तीर्ण ! । 'अन्तिमे पदे' अन्त्ये स्थाने लोकान्ते इत्यर्थः । 'हे' इत्यामन्त्रणे । 'जिनमत !' सर्वज्ञागम ! । 'विततापवर्गवीथीगमनययो !' वितता–विस्तृता या अपवर्गवीथी–मोक्षपदवी तत्र गमन–यान तस्मिन् सुगमप्रापकत्वात् ययो–तुरङ्गम ! । 'गततान्ति' अपेतग्लानि यथा भवत्येवम् । 'मे'

---

૧ દરેક મહાવિદેહ ક્ષેત્રના બત્રીસ બત્રીસ વિભાગો પાડવામા આવ્યા છે અને આ દરેક વિભાગ કરતા વધારે મુલક કોઈ પણ રાજાના તાબામા હોઈ શકે નહિ આમાના દરેક સપૂર્ણ વિભાગ કે જેને વિજય કહેવામા આવે છે તેના અધિપતિને (પણ) 'ચક્રવર્તિ' સબોધવામા આવે છે આ પ્રમાણે એકદર ૧૬૦ વિજયો છે અને તેનુ સ્વરૂપ જમ્બૂદ્વીપ–પ્રજ્ઞપ્તિના ઉત્તરાર્દ્ધમાથી મળી શકશે

૨ દરેક ઉત્સર્પિણી તેમજ દરેક અવસર્પિણી કાલમા દરેક ભરત ક્ષેત્ર તથા દરેક ઐરાવત ક્ષેત્રમા ચોવીસ ચોવીસ તીર્થકરો થાય છે આ ઉપરથી ગમે તે એક ઉત્સર્પિણી કે અવસર્પિણી પરત્વે એકજ ક્ષેત્ર આશ્રીને વિચાર કરવામા આવે તો તીર્થકરની સખ્યા ચોવીસની આવે છે જો એકજ ક્ષેત્ર આશ્રીને એક કાલ–ચક્ર પરત્વે વિચાર કરવામા આવે તો તે સખ્યા ૪૮ ની થાય છે એ પ્રમાણે જેવી રીતે વિચાર કરીએ તેટલા ગણા તીર્થકરો સમજવાના છે અર્થાત્ તીર્થંકરોની સખ્યા આવી અપેક્ષાઓ પ્રમાણે ૨૪ ૪૮ ૭૨ ૯૬, ૧૨૦ ઇત્યાદિ પણ થઈ શકે છે

१ गम ! नययोग इत्यपि पदच्छेदः ।

[illegible] । 'अरागे' अराग देश–अगीराति यत्र तस्मिन् । हे जिनमत ! अनिये पदे वसति मे [illegible] ॥ ७ ॥

अवचूरिः

[illegible] पदे हे जिनमत [illegible] । हे मत [illegible] यथा [illegible] यथा [illegible] । '[illegible]' इति [illegible] । [illegible] । [illegible] यथा [illegible] ॥ ७ ॥

अन्वय

हे [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] पद [illegible] ।

शब्दार्थ

[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	जिनमत हे [illegible] सिद्धान्त, [illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]

શ્લોકાર્થ

જૈન શાસનનો વિચાર—

"હે ત્રૈલોક્યના બાન્ધવ ! હે આલાપક તેમજ નયના સમયથી વિસ્તીર્ણ [અથવા હે આલાપક ! હે (નૈગમાદિ) નયોના સમૂહથી વિશાલ ! અથવા હે ગમ, નીતિ અને પ્રમાથી વિસ્તૃત] ! હે વિરાજ એવા શિવ-માર્ગે (સુખપૂર્વક) જવામા અશ્વ (સમાન) ! હે જૈન સિદ્ધાન્ત ! તુ દેહ-મુક્ત (અર્થાત્ જ્યા શરીર નથી એવા) અન્તિમ પદમા (અર્થાત્ લોકાન્તમા આવેલી શિવ-પુરીમા) મારી ગ્લાનિ નષ્ટ થાય તેવી રીતે મને ત્યા નિવાસ કરવા દે."—૭

સ્પષ્ટીકરણ

ત્રૈલોક્યનુ દિગ્-દર્શન—

જૈન શાસ્ત્રમા આકાશના 'લોકાકાશ' અને 'અલોકાકાશ' એમ બે વિભાગો પાડવામા આવ્યા છે જે આકાશમા જીવાદિક છએ પદાર્થો વિદ્યમાન છે, તે લોકાકાશ કહેવાય અને જ્યા કેવળ આકાશજ છે, બીજો કોઈ પણ પદાર્થ નથી, તે અલોકાકાશ કહેવાય છે આ [illegible] વિભાગને 'લોક' એવી સંજ્ઞા આપવામા આવી છે અને મેરૂ પર્વતના મધ્ય [illegible] આશ્રીને તેના ત્રણ વિભાગો કલ્પવામા આવ્યા છે આ વિભાગોને અધોલોક, મધ્યમ (તિર્યગ્) અને ઊર્ધ્વલોકના નામથી ઓળખવામા આવે છે આ વિષયના જિજ્ઞાસુએ ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્રમાનો અજિતનાથ-દેશનાનો અધિકાર, પ્રજ્ઞાપનાવૃત્તિ તથા અનુયોગદ્વાર જોવા.

ગમ યાને આલાપક પરત્વે વિચાર—

એકના એક આગમમા પણ ફરી ફરીને જે એકનો એક પાઠ આવે છે તેને [illegible] (આલાવો) કહેવામા આવે છે આ આલાપકો શબ્દ-રચનાની અપેક્ષાએ તો [illegible] છે [illegible] કરીને કેટલાકને તે નિરર્થક લાગે છે પરંતુ આ આલાપકોનો અર્થ [illegible] જુદો જુદો [illegible] તો તેમા આશ્ચર્ય જેવુ નથી. કેમકે આ કાવ્યમાજ એકજ [illegible] જુદા જુદા અર્થો થાય છે તે શુ બતાવે છે ? વળી એકજ [illegible] પણ મોજુદ છે (જેમકે સોમપ્રભાચાર્યકૃત શતાર્થ, વિગેરે) [illegible] ઘટના એવી હોય તો 'ताम्य दवरे हतय' એ વાક્ય [illegible] [illegible] લાખ અર્થો તરફ લક્ષ્ય [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] १७४५ मा कादंबरीमा [illegible] आव्या हते, [illegible] 'राजा सुवाह अमरं अथो' एवु [illegible] छे [illegible] [illegible] [illegible]

१

મુક્તિ-માર્ગ—

આ શ્લોકમા મુક્તિ-માર્ગ તથા શિવ-પુરી વિષે ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે, તો તેથી એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શુ શિવ-પુરી, મુક્તિ-નગરી જેવુ કોઈ સ્થળ છે કે જ્યા સિદ્ધો[1] (મુક્ત જીવો) વસે છે? અને હોય તો તે કયા છે?

આના સમાધાનમા પ્રથમ તો એ ધ્યાનમા રાખવુ કે જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે અનેક અરે અનંત જીવો મુક્તિ મેળવી શકે છે અર્થાત્ જેમ અન્ય દર્શનોમા ઈશ્વરનેજ મુક્ત—નિત્ય-મુક્ત માનવામા આવ્યો છે અને અન્ય કોઈ પણ જીવ હવે તે પદ મેળવી શકશે નહિ એવો જે ઉલ્લેખ છે, તેવો ઉલ્લેખ જૈન શાસનમા નથી

વિશેષમા સમસ્ત જગત્‌ના પાડવામા આવેલા લોક અને અલોક[2] રૂપી બે વિભાગોમાના લોકાકાશમા અથવા લોકના અગ્ર ભાગમા સિદ્ધ જીવોનુ નિવાસ-સ્થાન છે કહેવાની મતલબ એ છે કે મનુષ્ય-લોકના જેટલા પરિમાણવાળી અર્થાત્ ૪૫ લાખ યોજનના વિસ્તારવાળી અને શ્વેત છત્રની ઉપમાવાળી, પરિમલથી પરિપૂર્ણ, પવિત્ર, દેદીપ્યમાન અને અંતમા પાતળી એવી 'ઇષત્ પ્રાગ્ભારા' અથવા 'સિદ્ધશિલા' નામની પૃથ્વી લોકના અગ્ર ભાગમા આવેલી છે આનાથી એક યોજન ઊંચે સિદ્ધના જીવો વસે છે ત્યાર બાદ અલોકાકાશ છે

વળી આ શ્લોકમા મુક્તિ-માર્ગને વિશાળ કહેવામા આવ્યો છે તે વાત બે રીતે ઘટાવી શકાય તેમ છે

---

૧ અત્ર એ ધ્યાનમા રાખવુ આવશ્યક છે કે આ 'સિદ્ધ' શબ્દને સંસારમાના વિદ્યાસિદ્ધ, મંત્ર-સિદ્ધ, રસ-સિદ્ધ ઇત્યાદિ શબ્દો સાથે કંઈ લાગતુ વળગતુ નથી પરંતુ આવી સંજ્ઞા તો જેણે અષ્ટ કર્મનો ક્ષય કર્યો હોય તેને ઉદ્દેશીને વપરાય છે વિશેષમા 'સિદ્ધ' શબ્દના અર્થ, વ્યુત્પત્તિ ઉપર નીચેનો શ્લોક દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે —

"ध्मातं सितं येन पुराणकर्म, यो वा गतो निर्वृतिसौधमूर्ध्नि ।
ख्यातोऽनुशास्ता परिनिष्ठितार्थो यः सोऽस्तु सिद्धः कृतमङ्गलो मे ॥"

અર્થાત "જેણે પૂર્વે બાંધેલા આઠ પ્રકારના કર્મરૂપી ઇન્ધનોને જાજ્વલ્યમાન શુક્લ ધ્યાનરૂપી અગ્નિ વડે બાળીને ભસ્મીભૂત કર્યાં છે તે 'સિદ્ધ' છે અથવા નિર્વૃતિ-નગરીમા જે હમેશને માટે જઈને વસ્યા છે, તે 'સિદ્ધ' છે અથવા ઉપલબ્ધ ગુણ-સંદોહ વડે જે જનોમા પ્રખ્યાત-પ્રસિદ્ધ છે, તે 'સિદ્ધ' છે વળી આવી સંજ્ઞા જગત્‌ના નિયંતાને, કૃત-કૃત્યને પણ લાગૂ પડે છે આવા 'સિદ્ધ' મને માંગલ્ય-કારી થાઓ "

૨ આપણે જોઈ ગયા તેમ જગત્‌ના જેટલા ભાગમા ધર્માસ્તિકાયાદિ છએ દ્રવ્યો છે તે લોક છે અને જ્યા ફક્ત આકાશજ છે તે અલોક છે

(૧) જૈન શાસ્ત્રકારોનું એમ માનવું છે કે પંદર કર્મ-ભૂમિમાંની કોઈપણ કર્મ-ભૂમિમાં જન્મેલ મનુષ્ય[૧] મુક્તિ મેળવી શકે છે પરંતુ સંહરણ[૨]ને ધ્યાનમાં લેતાં તો, આવા મનુષ્યને ગમે તે કોઈ પણ સ્થલેથી મુક્તિ-પુરી તરફ પ્રયાણ થઈ શકે છે આ પ્રમાણે મુક્તિ-પુરી તરફ ઉપડી જવાનાં અનેક સ્ટેશનો-નહિ કે એકજ સ્ટેશન હોવાને લીધે મુક્તિ-માર્ગને વિશાળ કહેવો તે ખરેખર ન્યાય્ય છે

(૨) વળી જૈન સાધુનોજ વેશ ગ્રહણ કરવાથીજ સિદ્ધ થવાય છે એવું કંઈ નથી અર્થાત્ પારિભાષિક શબ્દોમાં કહીએ તો પંદર[૩] પ્રકારે સિદ્ધ સંભવે છે ટૂંકમાં કહીએ તો યથાર્થ શ્રદ્ધાન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનો આરાધક જરૂરજ શિવ-પુરી સીધાવે છે[૪]

હવે આ મુક્તિ-માર્ગ તરફ પ્રયાણ કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તે તરફ ઉડતી નજર ફેંકી આ વિષયને સમાપ્ત કરીએ જે જીવ જે સ્થલમાં અષ્ટ કર્મનો અંત આણે છે તે જીવ તે સ્થળેથી સમશ્રેણિ[૫]પૂર્વક ઊર્ધ્વ-ગમન કરે છે અને એક સમય[૬]માં લોકાન્તે જઇને વસે છે

---

૧ મનુષ્ય-ભવમાંથીજ, અર્થાત્ મનુષ્ય તરીકેના અવતાર દરમ્યાનજ, નહિ કે દેવ-ગતિમાંથી કે અન્ય કોઈ ગતિમાંથી, પ્રાણી તદનંતર મુક્તિ-ભાજન બની શકે આ ઉપરથી મનુષ્ય-જન્મની કીમત જોઈ શકાય છે મનુષ્ય-જન્મ એ નિર્વાણરૂપી નગરમાં પ્રવેશ કરાવનાર અંતિમ અને અનુપમ પગથિયું છે આ પગથિયા ઉપર સમ્યક્-ચારિત્રરૂપી ચરણ મૂકતાં ભાગ્યે મુક્તિ-મહેલમાં જવાય છે

૨ અષ્ટ કર્મનો અંત લાવી તે ભવમાં સિદ્ધ થનારા જીવને કદાચિત્ દેવતાઓ કર્મ-ભૂમિમાંથી ઉપાડીને મનુષ્ય લોકમાં અકર્મ-ભૂમિ વિગેરે ક્ષેત્રમાં લઇ જાય તો તે ત્યાંથી પણ મુક્તિ-રમણીને વરે છે

૩ આ સંબંધમાં નીચેની ગાથા ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે —

" जिण अजिण तित्थतित्था गिहि अन्न सलिंगथी नरपुंसा ।
पत्तेय सयंबुद्धा, बुद्धबोहिक्कणिक्का य ॥

અર્થાત્ (૧) જિન-સિદ્ધ (૨) અજિન-સિદ્ધ, (૩) તીર્થ-સિદ્ધ (૪) અતીર્થ-સિદ્ધ, (૫) ગૃહિલિંગ-સિદ્ધ (૬) અન્યલિંગ-સિદ્ધ (૭) સ્વલિંગ-સિદ્ધ, (૮) સ્ત્રીલિંગ-સિદ્ધ (૯) પુરુષલિંગ સિદ્ધ, (૧૦) નપુંસકલિંગ-સિદ્ધ (૧૧) પ્રત્યેકબુદ્ધ-સિદ્ધ, (૧૨) સ્વયંબુદ્ધ-સિદ્ધ, (૧૩) બોધ-બોધિત-સિદ્ધ, (૧૪) એક-સિદ્ધ અને (૧૫) અનેક-સિદ્ધ એમ સિદ્ધના પંદર ભેદો છે આના સ્વરૂપ સારૂ જુઓ નંદીસૂત્ર પન્નવણા વિગેરે ગ્રંથો

૪ સરખાવો—

" सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः ।

—તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર પ્રથમસૂત્ર

૫ સમશ્રેણિ-ઊર્ધ્વ-ગમન એટલે તિર્યગ્ (ત્રાંસી) કે અન્ય દિશા સિવાયનું ગમન.

૬ કાલના સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિભાગને જૈન દર્શનમાં સમય એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે એ વિષે આપણે અનુયોગની વ્યાખ્યા વિચારતી વેળાએ જોઇ ગયા છીએ

मानसीदेव्याः प्रार्थना—

सितशकुनिगताऽऽशु मानसीद्धा
ऽऽत्ततितिमिरमदभासुराजिताशम् ।
वितरतु दधती पविं क्षतोद्यत्–
ततितिमिर मदभासुराजिता शम् ॥ ८ ॥२॥

—पुष्पि०

टीका

सितेति । 'सितशकुनिगता' सितशकुनिः–हंसस्तत्र गता–अधिरूढा । 'आशु'–शीघ्रम् । 'मानसी' मानस्याख्या देवता । 'इद्धात्तततिं' इद्धा–दीप्ता आत्ता–गृहीता ततिः–विस्तारो येन तम् । 'इरमदभा' इरमदः–जलदाग्निः तद्वद् भा–दीप्तिर्यस्याः सा । 'सुराजिताशं' सुष्ठु राजिता आशा–दिशो येन तम् । 'वितरतु' ददातु । 'दधती' धारयन्ती । 'पविं' वज्रम् । 'क्षतोद्यत्ततितिमिर' ध्वस्तो ध्वान्तप्रकारो येन तम् । 'मदभासुराजिता' मदभासुरैः–दर्परौद्रैरजिता–अनभिभूता । 'शं' सुखम् । पविं दधती आशु मानसी शं वितरतु इति सम्बन्धः ॥ ८ ॥

अवचूरि.

हंसारूढा मानसी देवी पविं वज्रं दधती शं सुखं प्रवितरतु । पविं किंभूतम् । इद्धा दीप्ता आत्ता गृहीता ततिर्विस्तारो येन तत् तथा । इरमदो जलदाग्निस्तद्वत् कान्तिर्यस्याः सा । सुष्ठु राजिता आशा दिशो येन । क्षतं विनष्टमुद्यत्प्रसरत् ततं विस्तीर्णं ध्वान्तं यस्मात् तत् तथा । देवी दर्पोद्धुरैरपराभूता ॥८॥

अन्वय

सित-शकुनि-गता, मद-भ-असुर-अजिता (मद-भासुर-अजिता वा), इद्धा, आत्त-ततिं (इद्ध-आत्त-ततिं वा), क्षत-उद्यत्-तत-तिमिर, इरमद-भा-सु-राजित-आशं (इरमद-भा, सु-राजित-आशं वा) पविं दधती मानसी शं आशु वितरतु ।

શબ્દાર્થ

सित=શ્વેત
शकुनि=પક્ષી
सितशकुनि=શ્વેત પક્ષી અર્થાત્ રાજહંસ
गत (धा० गम्)=પ્રાપ્ત થયેલી, આરૂઢ થયેલી
सितशकुनिगता=રાજહંસને પ્રાપ્ત થયેલી
मानसी=માનસી, દેવી-વિશેષ
इद्धा (धा० इन्ध्)=પ્રકાશિત
इद्ध=પ્રકાશ
आत्त=ગ્રહણ કરેલ, સ્વીકારેલ

ततिं=વિસ્તાર
आत्ततति=સ્વીકાર્યો છે વિસ્તાર જેણે એવા
इद्धात्ततति=સ્વીકાર કર્યો છે પ્રકાશયુક્ત વિસ્તારનો જેણે એવા.
इरम्मद=સૌદામિની, ચપલા, વિજળી
भा=પ્રકાશ, પ્રભા, તેજ
इरम्मदभा=સૌદામિનીના જેવી પ્રભાવાળી
सुराजित (ધા૦ राज्)=અત્યંત પ્રકાશિત
आशा=દિશા
सुराजिताशा=અત્યંત પ્રકાશિત કરી છે દિશાઓ જેણે એવા.
इरम्मदभासुराजिताशा=વીજળીના જેવા પ્રકાશવડે અત્ય ત પ્રકાશિત કરી છે દિશાઓ જેણે એવા

वितरतु (ધા૦ तृ)=અર્પો
दधती (ધા૦ धा)=ધારણ કરનારી
पर्विं (મૂ૦ पवि)=વજ્ર
उद्यत् (ધા૦ इ)=ઉદય પામતું
तिमिरं (મૂ૦ तिमिर)=અંધકારને
क्षतोद्यत्ततितिमिर=નાશ કર્યો છે ઉદય પામતા ગાઢ અંધકારનો જેણે એવા
भासुर= (૧) પ્રકાશિત, (૨) ઘોર
मदभ=મદવડે શોભતા
मदभासुराजिता=(૧) મદ વડે સુશોભિતને (પણ) અજેય, (૨) મદવડે શોભતા એવા અસુરોથી નહિ જીતાયેલી
शं (મૂ૦ शं)=સુખને

શ્લોકાર્થ

માનસી દેવીને પ્રાર્થના—

" રાજહંસ ઉપર આરૂઢ થયેલી એવી, વળી મદ વડે શોભતા અસુરોથી (પણ) ન જીતાયેલી, તથા વળી દેદીપ્યમાન એવી, તેમજ વળી ગ્રહણ કર્યો છે વિસ્તારને જેણે એવા (અર્થાત્ વિશાળ), વળી નાશ કર્યો છે ઉદય પામતા ગાઢ અંધકારનો જેણે એવા વ (અતએવ) વીજળીના જેવા પ્રકાશ વડે સુપ્રકાશિત કરી છે દિશાઓને જેણે એવા વ ધારણ કરતી થકી માનસી (દેવી) સત્વર સુખ સમર્પો "

અથવા

" રાજહંસને પ્રાપ્ત થયેલી એવી, ગર્વ વડે પ્રકાશિત (જનો) વડે નહિ જી એવી, ચપળાના જેવું તેજ છે જેનુ એવી, વળી સ્વીકાર્યો છે પ્રકાશિત વિસ્તારને જેણે [અર્થાત્ ચકચકિત તેમજ વિશાળ એવા], તથા વળી નષ્ટ કર્યો છે ઉદય પામતા વિ અંધકારને જેણે એવા અને (એથી કરીને) સુપ્રકાશિત કરી છે દિશાઓને જેણે એવ ... (... જનોને) શીઘ્ર સુખ અર્પો "—૮

માનસી-સ્વરૂપ—

'ધ્યાન ધરનારાના મનને સાનિધ્ય કરે તે માનસી' એ માનસી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે આ એક વિદ્યા-દેવી[1] છે આ દેવી હંસના ઉપર આરૂઢ થાય છે એ દેવીને ચાર હાથ છે એના જમણા બે હાથ વરદ' અને વજ્રથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને વજ્રથી શોભે છે વિશેષમાં તે ધવલવર્ણી છે આ વાત નિર્વાણકલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યુ છે કે—

"तथा मानसीं धवलवर्णां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरद-वज्रालङ्कृतदक्षिणकरद्वयामक्षवलयाशनियुक्तवाम-करां चेति।"

આચારદિનકરમાં પણ આ પ્રમાણે આ દેવીનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યુ છે, પરંતુ ત્યાં એનો વર્ણ [illegible] છે આ શ્લોક તે શ્લોક—

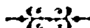
"हंसवाहनसमारूढा, वरदेन्द्रायुधान्विता।
मानसी मानसीं पीडां, हन्तु जाम्बूनदच्छविः॥"

—પત્રાંક ૧૬૨

---

1 [illegible] વિદ્યાદેવી [illegible] આ વિદ્યાદેવીઓ સોળ [illegible] છે—(1) રોહિણી, (2) પ્રજ્ઞપ્તિ, (3) વજ્રશૃંખલા, (4) વજ્રાંકુશી, (5) ચક્રેશ્વરી, (6) નરદત્તા, (7) કાલી, (8) મહાકાલી, (9) ગૌરી, (10) ગાંધારી, (11) મહાજ્વાલા, (12) માનવી, (13) [illegible] (14) [illegible] (15) માનસી અને (16) મહામાનસી

2 [illegible]

३ श्रीशंभवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशंभवस्याभ्यर्थना—

> निर्भिन्नशत्रुभवभय !
>
> शं भवकान्तार ! तार ! ममारम् !
>
> वितर त्रातजगत्त्रय !
>
> शंभव ! कान्तारतारतारममारम् ॥ १ ॥
>
> —आर्यागीति

टीका

निर्भिन्नेति । 'निर्भिन्नशत्रुभवभय' विदारितारातिप्रभवभीते ! । 'शं' सुखम् । 'भव-कान्तारतार !' संसारारण्यतारक ! । 'तार !' उज्ज्वल ! । 'ममार' मे शीघ्रम् । 'वितर' देहि । 'त्रातजगत्त्रय !' रक्षितत्रैलोक्य ! । 'शम्भव' तृतीयजिन ! । 'कान्तारतारत !' कान्तारतेषु योषित्सुरतेषु अरत अनासक्त ! । 'अरममार' न रमत इत्यरम, अरमो-'मार'-कामो यत्र तत् अविषयद्वारकमित्यर्थः । हे शम्भव ! अरममारं शं अरं मे वितरेति सम्बन्धः ॥ १ ॥

अवचूरि

हे निर्भिन्नशत्रुसंभूत(उत्पन्न)भय ! संसारकान्तारतारक हे तार उज्ज्वल अरं शीघ्रं मम शं सुखं देहि । हे रक्षितजगत्त्रय शंभव जिन योषित्सुरतेष्वरत कान्तामैथुनासक्त न रमत इत्यरमो ऽरममाणोऽक्रीडन् मारः कामो यत्र ॥ १ ॥

अन्वय

(हे) निर्भिन्न-शत्रु-भव-भय ! भव-कान्तार-तार ! तार ! त्रात-जगत्-त्रय ! कान्ता-रत-अरत ! शंभव ! मम अरम-मार शं अरं वितर ।

शब्दार्थ

निर्भिन्न (धा० भिद्)=भेदी नाखेल, नष्ट करेल

शत्रु=शत्रु, दुश्मन

भव=उत्पत्ति

भय=भय, बीक

निर्भिन्नशत्रुभवभय !=भेदी नाख्यो छे—नष्ट कर्यो छे शत्रुओ तरफथी उत्पन्न थता भयने जेणे एवा ! (सं).

भव=संसार, जन्म.

कान्तार=વન, અરણ્ય
तार=તારક, તારનાર
भवकान्तारतार !=હે સંસારરૂપી અરણ્યમાં તારનાર !
तार ! (મૂ૦ तार)=હે ઉજ્જ્વલ !
मम (મૂ૦ अस्मद्)=મને (ચતુર્થ્યર્થે[1])
अर=શીઘ્ર.
वितर (ધા૦ तृ)=અર્પ.
त्रात (ધા૦ त्रा)=રક્ષણ કરેલ
जगत्=જગત્, દુનિયા
त्रय=ત્રણ.
त्रातजगत्त्रय=રક્ષણ કર્યું છે ત્રૈલોક્યનું જેણે એવા ! (સં૦)
शंभव=શંભવનાથ, ત્રીજા તીર્થંકર
रत=ક્રીડા, મૈથુન
अरत=અનાસક્ત
कान्तारतारत !=હે કામિનીવિષયક ક્રીડા તરફ આસક્તિ-રહિત !
अरम=નહિ રમણ કરનારો
मार=(૧) કંદર્પ, કામદેવ, (૨) મરણ
अरममार=(૧) નથી રમતો કંદર્પ જ્યાં એવું, (૨) નથી રમતો યમરાજ જ્યાં એવું

શ્લોકાર્થ [illegible]

શ્રીશંભવનાથની સ્તુતિ—

"(અષ્ટ કર્મરૂપી) શત્રુઓના તરફથી ઉત્પન્ન થતા ભયનો નાશ કર્યો છે જેણે એવા (હે નાથ)! હે (જન્મ-મરણથી) સંસારરૂપી અરણ્યમાં (ભવ્ય-જનોને) તારનારા (પ્રભુ)! હે (અનેક ગુણો વડે કરીને) ઉજ્જ્વલ! (ઈશ)! ત્રણે જગત્નું રક્ષણ કર્યું છે જેણે એવા હે (દેવાધિદેવ)! હે કામિનીને વિષે ક્રીડા કરવામાં (અર્થાત્ મહિલા-વિષયક મૈથુન પરત્વે) અનાસક્ત (પરમેશ્વર)! હે (સુખના ઉત્પત્તિ-સ્થાનરૂપ) શંભવનાથ! તું મને જ્યાં કંદર્પ ક્રીડા કરતો નથી એવું [અથવા નથી રમણ કરતો યમરાજ જ્યાં એવું (અર્થાત્ શાશ્વત)] સુખ સત્વર અર્પ."—૯

સ્પષ્ટીકરણ

શંભવનાથ—

આ ત્રીજા તીર્થંકર છે. એમનું બીજું નામ સંભવનાથ પણ છે. એમણે પોતાના જન્મદ્વારા શ્રાવસ્તિ નગરીને પવિત્ર કરી હતી. એમના માતા-પિતાના નામ સેના અને જિતારિ હતા. એમને [illegible] અને તેની [illegible] ધનુષ્ય

[illegible]

જેટલી હતી. એમણે પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાથી પસાર થવુ પડયુ હતુ, પરતુ અન્તમા [illegible] સસારનો ત્યાગ કરી આત્મ-કલ્યાણ સાધ્યુ હતુ સાઠ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય સમાપ્ત [illegible] મુક્તિ-રમણીના મહેલે જઈ ચડ્યા અને હજી પણ ત્યાજ નિવાસ કરી રહ્યા છે, અને હવે હમેશને માટે ત્યાજ વસનારા છે

વીતરાગની પ્રાર્થનાથી શુ ફળ ?—

આ શ્લોકમા કવીશ્વર શ્રીશોભનમુનિ શભવનાથની પ્રાર્થના કરી તેમની પાસેથી [illegible] છે પરતુ વીતરાગની પાસે અરજી કરવાથી શું લાભ ? શું વીતરાગ દેવ પોતાના ભક્ત જનો [illegible] તુષ્ટ થઈ તેમને લાભ કરી આપે ખરા કે ? અને એમ હોય તો [illegible] તેમને ઘટે ખરૂ કે ? ઉલટું એમ ન બને કે જે વ્યક્તિ પોતાના ભક્ત જનો ઉપર [illegible] વ્યક્તિ તો પોતાના દુશ્મનો ઉપર રૂષ્ટ થાયજ અને વળી તેને [illegible] ત્રાહિ ' પોકરાવવાને, તેને દુખના દાવાનળમા હોમવાને સદૈવ [illegible] ઉપરથી એમ માનવું કે વીતરાગ દેવનું અર્ચન, તેમને કરેલી પ્રાર્થના [illegible]

આના સમાધાનમા સમજવુ કે વીતરાગ દેવ તેજ ખરેખરા દેવ છે અને તેમ [illegible] તો તેઓ પોતાના ભક્ત જનો ઉપર તુષ્ટ થતા નથી કે પોતાના શત્રુઓ ઉપર [illegible] પરતુ તેના તરફ સમભાવે વર્તે છે આમ હકીકત હોવા છતા પણ જેમ અગ્નિ [illegible] મનુષ્યની ટાઢ આપોઆપ ઉડી જાય છે પરતુ આથી કઈ અગ્નિ તેના ઉપર [illegible] આપે છે કે અગ્નિ તે ફળ લેવાને સારૂ તેને આમત્રણ-પત્રિકા મોકલે છે [illegible] વીતરાગ દેવની પૂજા કરવાથી, તેમની પાસે ખરા દિલથી આત્મિક [illegible] રાગરૂપી ટાઢ સ્વત પલાયન કરી જાય છે અને સુખાદિકની વિજ્ઞપ્તિ [illegible]

વળી આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એમ પણ આપી શકાય છે કે [illegible] એવા અન્ય દેવતાઓનું ધ્યાન ખેંચાતા તેઓ પણ વીતરાગના [illegible] કલ્યાણ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે શું આ વાતની પણ સાક્ષી [illegible] હોય તો વિચારો પુખારીશ ઋષભ-પ્રભુની અનન્ય ભક્તિ [illegible] દૃષ્ટાન્ત અત્ર એટલું ઉમેરવુ અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે [illegible] તેની પૂજા કરે છે અને તેમ કરીને પોતાના ઉપર નહિ કે પૂજ્ય [illegible]

[illegible]— [illegible]

[illegible]

પદ્ય-સમીક્ષા—

આ પદ્ય 'જાતિ' છે, કેમકે તેની રચના માત્રા ઉપર આધાર રાખે છે અને તેમાં પણ તે આર્યા-ગીતિ[1] એવા નામથી ઓળખાય છે એને આ નામ આપવાનુ કારણ એ છે કે આ પદ્યના પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોમાં બારબાર (૧૨) માત્રા અને બાકીના બે ચરણોમાં વીસ વીસ (૨૦) માત્રાઓ છે નીચેનો શ્લોક આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે —

"आर्या[2] प्राग् दलमन्तेऽधिकगुरु ताद्दक् परार्धमार्यागीतिः"

આ પદ્ય પરત્વે માત્રા-સમૂહ—

त्रि दि न म ता त ह म य म य S S I S S I I I I I	—૧૨ માત્રા
[illegible] म य का न् ता र ता र ता र म मा न् [illegible] I I S S I S I S I I S S	—૨૦ માત્રા

[illegible] [illegible]—

[illegible] દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતારૂપ યમક [illegible] છે અને તેમાં વળી આ બે ચરણોમાંના 'તાર' શબ્દનો [illegible] આ પ્રકારની [illegible] (રમા, રમા, રમા, નયા, નયા, [illegible])

[illegible] —

[illegible]
[illegible] रमा[illegible]मानम[illegible]मरे ।
[illegible] ! [illegible] ! [illegible] !
[illegible] ! [illegible]मानम[illegible]मरे. ॥ १० ॥

—આર્યા•

---

૧ [illegible]

૨ [illegible]—

"[illegible] ।
[illegible] ॥"

—[illegible]

[illegible] (૧૨) [illegible] (૨૦) [illegible]

૩ [illegible]

૪ [illegible]

टीका

आश्रयत्विति । 'आश्रयतु' आलीयताम् । 'तव प्रणत' भवतो विनतम् । 'विभया
परमा' प्रभया प्रकृष्टा । 'रमा' लक्ष्मी । 'अर' शीघ्रम् । 'आनमदमरै' आनमद्भि र्नमन्द
ते । 'स्तुत !' वन्दित !। 'रहित !' त्यक्त !। 'जिनकदम्बक !' तीर्थङ्करसमाज !। 'विभय !' वि
तत्रास !। 'अपरमार !' न परान् मारयति यस्तस्यामन्त्रणम् । 'मारमानमदमरै' मारश्च मानश्च
मदश्च मरश्चेति द्वन्द्वः । हे जिनकदम्बक ! आनमदमरै स्तुत ! मारमानमदमरै रहित ! तव प्रणत
रमा आश्रयतु इति सम्बन्धः ॥ १० ॥

अवचूरि

हे जिनकदम्बक ! जिनसमूह, रमा लक्ष्मीस्तव प्रणतं नरमाश्रयतु । किंभूता । विभया
। प्रकृष्टा । अर शीघ्रमानमद्भिः ते सुरासुरैः स्तुत वन्दित ।। हे विगतभय ।। हे न परान्
मार सर्वजन्तुरक्षक ।। हे रहित त्यक्त ।। कैः । काममानमदमरणैः ॥ १० ॥

अन्वयः

अर आ-नमत्-अमरैः स्तुत । वि-भय । अ-पर-मार । मार-मान-मद-मरैः रहित ।
...दम्बक । विभया परमा रमा तव प्रणत आश्रयतु ।

शब्दार्थ

आश्रयतु (धा० श्रि)=आश्रीने रहो, आश्रय करो

तव (मू० युष्मद्)=तारा.
प्रणत (मू० प्रणत)=नमस्कार करनाराने.
विभया (मू० विभा)=तेज वडे, कान्ति वडे करीने.
परमा (मू० परम)=सर्वोत्तम, उत्कृष्ट
रमा=लक्ष्मी (देवी)
आनमत् (धा० नम्)=अत्यंत नमनारा, साष्टांग प्रणाम करनारा.
आनमदमरैः=साष्टांग प्रणाम करनारा देवो वडे.
स्तुत ! (धा० स्तु)=हे स्तुति करायेल !

रहित ! (मू० रहित)=रहित, विना...
कदम्बक=समूह, समुदाय.
जिनकदम्बक !=हे जिनेन्द्र समुदाय !
वि=विशेषतया अभाव.
विभय !=निर्भय, जेने डर तो छे ज नहि ...

पर=अन्य, अपर.
अपरमार !=हे पर जनोने नहि ...
मान=मान.
मर=मरण.
मारमानमदमरैः=काम, मान ...

1 विशेषणम्— ... रमा ...

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોનો આશ્રય કરવાથી પ્રાપ્ત થતું ફળ—

" હે સત્વર વન્દન કરતા સુરો વડે સ્તુતિ કરાયેલ! હે ભય-રહિત! હે પર (પ્રાણીઓ) ને નહિ મારનારા (અર્થાત્ હે સર્વજીવરક્ષક)! હે મદન, માન, (આઠ પ્રકારના) મદ અને મરણથી રહિત! હે (ઉપર્યુક્ત વિશેષણોથી અનકૃત) જિન-સમૂહ! વિશિષ્ટ કાન્તિ વડે ઉત્કૃષ્ટ એવી લક્ષ્મી (દેવી) તને પ્રણામ કરનારાનો (શીઘ્ર) આશ્રય કરો (અર્થાત્ તારા સેવકો ધનવાન્ બનો) "—૧૦

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરના લક્ષણો—

આ શ્લોકદ્વારા આપણે જિનેશ્વરના લક્ષણો જોઈ શકીએ છીએ. તેમાં જે નિર્ભય હોય તે જિનેશ્વર છે-ઈશ્વર છે એમ કહેવામાં જરા પણ વાંધો નથી; કેમકે ભયભીત થવાનું કારણ અજ્ઞાન છે. આથી જે સર્વથા નિર્ભય હોય તે સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાન્ હોવો જોઈએ[1], અર્થાત્ તે સર્વજ્ઞ છે, અને જે સર્વજ્ઞ છે તે ઈશ્વર છે એમ તો જૈન શાસ્ત્ર ખુલ્લે ખુલ્લું કહે છે. આ ઉપરથી જિનેશ્વરનું લક્ષણ નિર્ભયત્વ એમ જોઈ શકાય છે.

વળી સર્વજીવરક્ષક વ્યક્તિ જિનેશ્વર છે એમ જૈનોનું માનવું છે. આથી હિંદુ શાસ્ત્રાનુસાર સૃષ્ટિનો સંહાર કરનારા શંકર ઈશ્વરની કોટિમાં જૈન-દૃષ્ટિએ મૂકી શકાય તેમ નથી. એ પણ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે ઈશ્વર જગતનો જનક, રક્ષક કે નાશક નથી. અર્થાત્ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવના સંબંધમાં જે એમ કહેવામાં આવે છે કે બ્રહ્મા સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરે છે, વિષ્ણુ તેનું પરિપાલન કરે છે, જ્યારે શિવ તેનો સંહાર કરે છે, તેનું સ્વરૂપ જૈન શાસ્ત્રકારો ઈશ્વરનું [illegible] નથી એટલું જ નહિ પણ તે તેમને માન્ય પણ નથી.

માન અને મદમાં તફાવત—

આ શ્લોકમાં જિન-કદમ્બકને માન અને મદ એમ બંનેથી રહિત વર્ણવ્યા છે, તો એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શું માન અને મદ એ બેમાં કંઈ ફરક છે? સાધારણ રીતે વિચારતાં તો માન અને મદ એ બંનેનો અર્થ અભિમાન, અહંકાર થાય છે, ત્યારે અત્ર શી વિશેષતા છે વારૂ? [illegible] કહેવાનું કે [illegible] વિચારવું કે હું કેવો બીજાથી ચઢિયાતો છું એ 'માન' છે [illegible] છે એમ વિચાર કરવો તે 'મદ' છે. અર્થાત્ 'માન' એ [illegible] છે, જ્યારે 'મદ' એ [illegible] છે.

---

1 [illegible]

મદનુ સ્વરૂપ અને તેના પ્રકારો—

મદ એ ગજરાજ છે, કેમકે તે વિનયરૂપી વિશાળ વૃક્ષની મૂળ સુધી નીચી નમેલી શાખા [illegible] મરડી નાખે છે, સદ્‌ગુણરૂપી સુવર્ણની શૃંખલાને તોડી નાખે છે, દુર્વચનરૂપી [illegible] અને [illegible] ઉડાડે છે અને માર્દવરૂપી અંકુશની પણ અવગણના કરવા તૈયાર થઈ જાય છે [illegible] વિષધર—અજગર કહેવામાં આવે, તો તે પણ કંઈ ખોટું નથી, કારણકે આ મદરૂપી અજગર [illegible] ફુંફાડામાત્રથી મનુષ્ય બેભાન બની જાય છે અને દુર્ગતિરૂપ ખાડામાં પડી મરે છે [illegible] [illegible]ને શાસ્ત્રમાં પર્વતની[1] પણ ઉપમા આપવામાં આવી છે તે પણ વાસ્તવિક છે કેમકે જેમ [illegible] [illegible]તને શિખરો હોય છે, તેમ આ મદરૂપી મહીધરને પણ જાતિ-મદ, લાભ-મદ ઇત્યાદિ [illegible] [illegible]ખરો છે વળી આ ગિરિમાંથી આપત્તિરૂપી નદીઓની શ્રેણિ વહે છે અને જ્વાળામુખી [illegible] [illegible] જેમ ધુમાડાના ગોટેગોટા નીકળે છે, તેમ આ મદરૂપી પર્વતમાંથી [illegible] [illegible] [illegible] ગોટેગોટા નીકળે છે અને તેનો ક્રોધરૂપી ભભકતો અગ્નિ [illegible] [illegible] ચાને ભસ્મીભૂત બનાવી દે છે

આ પ્રમાણે વિનય, શાસ્ત્ર અને સદાચારનો સંહાર કરનાર, તથા ધર્મ, અર્થ અને [illegible] ત્રિવર્ગને પણ તિલાંજલિ અપાવનાર, તેમજ મનુષ્યના વિવેકરૂપી નેત્રને [illegible] આ મદના (૧) જાતિ-મદ, (૨) લાભ-મદ, (૩) કુલ-મદ, (૪) ઐશ્વર્ય-મદ, (૫) [illegible] રૂપ-મદ, (૭) તપ-મદ અને (૮) શ્રુત-મદ એમ આઠ પ્રકારો છે

કહેવાની મતલબ એ છે કે કોઈકને પોતે કેવી ઉત્તમ જાતિ[2]નો છે એવું [illegible] છે, તો કોઈકના મનમાં એમ અહંકાર આવે છે કે હું કેવો લાભ[3] [illegible] એમજ ગર્વ ધારણ કરે છે કે મારા કુળ[4]ની આગળ બીજા બધાના કુળ [illegible] જ્યારે કોઈક મનમાં ને મનમાં એમજ ફુલાય છે કે મારા જેવી ઠકુરાઈ (ઐશ્વર્ય) [illegible] સ્વપ્ને પણ ક્યાંથીજ હોય ? વળી કોઈ એમજ મનમાં ને મનમાં મલકાય છે કે [illegible] બળ[5]વાન્-પરાક્રમી તો આ આખી આલમમાં કોઈજ નથી. વળી કોઈક એમજ [illegible] મારા જેવું તેજ, રૂપ[6], લાવણ્ય [illegible] ક્યાંથીજ હોય ? તો કોઈ [illegible] છે કે મારા જેવી ઘોર તપસ્યા[7] કરનાર કોણ છે ? વળી કોઈક જ્ઞાન-[illegible] પોતેજ ભણેલો છે, પોતેજ વિદ્વાન્ છે, પોતાની [illegible] જ્ઞાન[8] અન્યત્ર છેજ નહિ એવી [illegible]

૧ સરખાવો— [illegible]

[illegible]

ઉત્તમ, મધ્યમ કે અધમ એવી જાતિ, લાભ કે ગેરલાભ, નીચ કે ઉચ્ચ કુલ, સંપત્તિ કે વિપત્તિ, બલ કે નિષ્પરાક્રમ, સુરૂપ કે કુરૂપ, તપશ્ચર્યાનો સદ્ભાવ કે અભાવ તેમજ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કે વિમુખતા એ બધી બાબતો જ્યારે કર્મ ઉપર આધાર રાખે છે, ત્યારે તે સંબંધમાં નાહક ગર્વ કરી પાપના પોટલા બાંધવા તે ઇષ્ટ ગણાય ખરૂં કે ? અનુકૂલ સંયોગો મળવા એ પુણ્યનો પ્રભાવ છે અને વિપરીત અવસ્થાને પ્રાપ્ત થવું એ પાપનું ફળ છે, એમ વિચારી દોષરૂપી શાખાઓનો વિસ્તાર કરનારા અને ગુણરૂપી મૂળીઆઓનો ઉચ્છેદ કરનારા એવા મદરૂપી વૃક્ષને મૃદુતારૂપી નદીના પ્રવાહ વડે જડમૂળથી ઉખેડી નાખવો, એજ શ્રેયસ્કર માર્ગ છે ઉલટું એમ નહિ લક્ષ્યમાં રાખવાથી તો જેમ (૧) જાતિનો મદ કરનારો હરિકેશી નીચ જાતિને પામ્યો, (૨) લાભનો ગર્વ કરનારા સુભૂમ ચક્રવર્તી નરકના અતિથિ થયા, (૩) કુલનો મદ કરનારા મરીચિ મહાવીર-સ્વામી તરીકેના પોતાના ભવમાં ભિક્ષુક કુળમાં દેવાનંદાની કુક્ષિમાં અવતર્યા, (૪) ઐશ્વર્યનો ફાંકો રાખનારો દશાર્ણ-ભદ્ર નરેશ્વર ઇન્દ્રની ઋદ્ધિ જોઇ ઠંડોગાર થઈ ગયો, (૫) બલને લઈને મૂછ મરડનારા શ્રેણિક નૃપતિ નરકાધિકારી બન્યા, (૬) રૂપનું અભિમાન કરવાથી સનત્કુમાર ચક્રવર્તી વિષમ રોગથી ગ્રસ્ત થયા, (૭) તપ[1]નો મદ કરવાથી કુરગડુ મુનિ તપશ્ચર્યાથી વિમુખ રહેવાનો પ્રસંગ પામ્યા અને (૮) શ્રુત[2]-મદથી સ્થૂલિભદ્ર જેવા પણ સંપૂર્ણ શ્રુતના અર્થથી વંચિત થયા, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણી મદાંધ થતા દુર્ગતિ અને દુઃખના ભાજન બને તો તેમાં નવાઈજ શી ? છેવટમાં એટલુંજ કહેવું બસ છે કે આ મદ કેવલ-જ્ઞાનને અટકાવે છે અને વળી તે મુક્તિ-પુરીના દરવાજાની અર્ગલા છે [3]

जिनमतस्य प्राधान्यम्—

जिनराज्या रचितं स्ताद्
असमाननयानया नयैर्यतमानम् ।
शिवशर्मणे मतं दधद्
अममाननयानयानया यतमानम् ॥ ११ ॥

—आर्या०

---

૧ તપનો મદ કરનારે વિચારવું જોઈએ કે પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભ-દેવ અને ચરમ તીર્થંકર મહાવીર-પ્રભુની [illegible] આગળ પોતાની તપશ્ચર્યા [illegible] છે ખરી કે ?

૨ [illegible]

૩ [illegible]

[illegible]

टीका

जिनराज्येति । ‘जिनराज्या रचित’ अर्हत्पङ्क्त्या कृतम् । ‘स्तात्’ भवतु । ‘असमाननयानया’ आनन–मुख यान–गमन ते असमे–अद्वितीये आननयाने यस्यास्तया । ‘न’ अस्माकम् । ‘आयतमान’ अल्घुप्रमाणम् । ‘शिवशर्म्मणे’ मोक्षसुखाय । ‘मत’ दर्शनम् । ‘दधद्’ धारयमाणम् । ‘असमाननयान्’ अनन्यसदृशनयान् । ‘अयानया’ अवाहनया । ‘यतमान’ प्रयत्न कुर्वाणम् । जिनराज्या रचित मत शिवशर्मणे यतमान न स्तादिति सम्बन्ध ॥ ११ ॥

अवचूरि[1]

(जिनराज्या) जिनानां राज्या श्रेण्या रचित अर्थस्य तदुक्तत्वात् कृत मतं शासनं नोऽस्माकं शिवसुखाय स्तात् भूयात् । किंभूतया । असमे निरुपमे आननयाने मुखगमने यस्यास्तया । न' इत्यत्र 'दीर्घ' इति रस्य म' । 'स्वरे वा' इति विकल्पत्वात् तस्यात्र न लुक् । मत किंभूतम् । आयतो विपुलो मान' पूजा प्रमाण वा यस्य तत् तथा । दधत् धारयत् । कान् । असमाननयान् असदृशनयान् । किंभूतया जिनराज्या । अयानया अवाहनया । मतं किंभूतम् । यतमान प्रयत्नं कुर्वाणम् ॥ ११ ॥

अन्वय

अ–सम–आनन–यानया, अ–यानया जिन–राज्या रचित, आयत–मान, अ–समान–नयान् दधत्, यतमान मत न शिव–शर्मणे स्तात् ।

अथवा

अ–सम–आनन–यानया अनया अ–यानया जिन–राज्या रचित, आयत–मान, अ–समान–नयान् दधत्, यतमान मत शिव–शर्मणे स्तात् ।

अथवा

अ–सम–आनन–यानया जिनराज्या रचित, नय–आयत–मान, अ–समान–नयान् दधत्, अय–अनय–अयतमान मत शिव–शर्मणे स्तात् ।

શબ્દાર્થ

राजि=શ્રેણિ
जिनराज्या=જિનોની શ્રેણિ વડે
रचित (मू० रचित)=રચાયેલું
स्तात् (धा० अस्)=થાઓ
असम=નિરૂપમ
आनन=મુખ
यान=(૧) ગતિ, ચાલ, (૨) વાહન
असमाननयानया=નિરૂપમ છે મુખ અને ચાલ જેના એવા
न' (मू० अस्मद्)=આપણા
अनया (मू० अदस्)=એના વડે
आयत=વિસ્તીર્ણ

1-2 इमे सूत्रे श्रीसिद्धहैमशब्दानुशासनस्य (अ १ पा ३ सू ३६, ३४)

માન=(૧) સત્કાર, પૂજા, (૨) પ્રમાણ
આયતમાન=બહુ માન છે જેનું એવા
નયાયતમાન=નય વડે વિસ્તીર્ણ છે પ્રમાણ જેનું એવા
શિવ=મોક્ષ
શર્મન્=સુખ
શિવશર્મણે=મુક્તિના સુખ માટે
મત (મૂ૦ મત)=મત, સિદ્ધાન્ત
વૃધત્ (ધા૦ ધા)=ધારણ કરનાર
અસમાન=અસાધારણ
અસમાનનયાન્=સર્વોત્તમ નયોને
યાન=વાહન
અયાનયા=અવિદ્યમાન છે વાહન જેને વિષે એવા, વાહન-રહિત
યતમાન (ધા૦ યત્)=પ્રયત્ન કરનાર
અય=લાભ, નફો
અનય=ગેરલાભ, તોટો
અયતમાન=નહિ પ્રયત્ન કરનાર, ઉદાસીન
અયાનયાયતમાન=લાભ તેમજ ગેરલાભ તરફ ઉદાસીન

શ્લોકાર્થ

જૈન મતનુ પ્રાધાન્ય—

"નિરૂપમ છે સુખ અને ચાલ જેના એવી તેમજ (અશ્વ પ્રમુખ) વાહન-રહિત એવી (એ) જિન-શ્રેણિએ રચેલો, વળી બહુ માન છે જેનું એવો [અથવા વિસ્તીર્ણ છે પ્રમાણ જેનું એવો અર્થાત્ અનેક શાસ્ત્રોના પૂરાવાથી પ્રમાણિત], તથા અસાધારણ નયોને ધારણ કરનારો એવો, તેમજ પ્રયત્ન કરનારો સિદ્ધાન્ત આપણા શિવ-સુખને અર્થે થાઓ "

અથવા

"અનુપમ છે વદન અને વર્તન જેના એવી જિન-પંક્તિએ રચેલો એવો, વળી નયો વડે વિસ્તીર્ણ છે પ્રમાણ જેનું એવો તથા વળી અદ્વિતીય નયોને ધારણ કરનારો, તેમજ લાભ તથા ગેરલાભ તરફ ઉદાસીન રહેનારો એવો (જૈન) મત મોક્ષના સુખ માટે થાઓ "-૧૧

સ્પષ્ટીકરણ

જૈન સિદ્ધાન્તમાના નયોની અનુપમતા, અસાધારણતા—

આ શ્લોકમા જૈન સિદ્ધાન્ત અદ્વિતીય નયોને ધારણ કરે છે એમ કહેવામા આવ્યુ છે તે ઉપર હવે વિચાર કરવામા આવે છે કહેવાની મતલબ એ છે કે અન્ય (જૈનેતર) દર્શનકારોના હાથમા નૈગમાદિક નયો જતાં તે 'દુર્નય' બને છે, જ્યારે જૈન દર્શનકારના હાથમા તે 'સુનય' રહે છે આનું કારણ એ છે કે એક નય પોતાની મહત્તા જાળવવાને માટે અન્ય નયો તરફ ઉદાસીન ન રહેતા જો તે નયોનો નિષેધ કરવા તત્પર થઈ જાય, અર્થાત્ જે નયનું જ્યા સુધીનુ ક્ષેત્ર હોય, તે ક્ષેત્રની હદ તે ઓળગી જાય, તો તે 'સુનય' મટીને 'દુર્નય' બને છે આ હકીકત અન્ય દર્શનો આ નયોનું એકાન્તતઃ સેવન કરે છે તે તરફ નજર કરવાથી જોઈ શકાશે

દાખલા તરીકે કણાદ ઋષિનું 'વૈશેષિક' દર્શન અને ગૌતમ ઋષિએ પ્રરૂપેલું [illegible] 'નૈગમ' નયમાંથી નીકળેલ છે આ દર્શનકારો 'સામાન્ય' અને 'વિશેષ'ને [illegible] તેમજ ગુણ અને ગુણી વચ્ચે પણ અત્યંત ભેદભાવ માને છે આથી કરીને નૈગમ નય તેમના [illegible] તો 'નૈગમાભાસ' બને છે

કપિલ[1]ઋષિએ પ્રવર્તાવેલ 'સાંખ્ય' દર્શન તેમજ શંકરાચાર્યે સમર્થન કરેલ [illegible] એ બે દર્શનોની ઉત્પત્તિ 'સંગ્રહ' નયમાંથી થઈ છે આ બંને મહાત્માઓ [illegible] છે અને 'વિશેષ'નો સર્વથા તિરસ્કાર કરે છે આ પ્રમાણે સંગ્રહ નય [illegible] કરવાથી 'સંગ્રહાભાસ' બની જાય છે

બૃહસ્પતિપ્રણીત 'ચાર્વાક' દર્શન 'વ્યવહાર' નયમાંથી ઉદ્ભવેલ છે [illegible] સ્વિક રીતે દ્રવ્ય અને પર્યાયના વિભાગો કરવામાં આવ્યા છે અને એમાં [illegible] સર્વથા બાર મૂકવામાં આવ્યો છે વિશેષમાં એ દર્શન [illegible] નથી આથી કરીને વ્યવહાર નય ચાર્વાકના પરિચયથી 'વ્યવહારાભાસ' બને છે

ગૌતમ બુદ્ધે[2] પ્રવર્તાવેલું 'બૌદ્ધ' દર્શન 'ઋજુસૂત્ર' નયનું સર્વથા [illegible] નમાં દ્રવ્યનો સર્વથા અપલાપ કરવામાં આવ્યો છે અને [illegible] છે આ દર્શન પણ વર્તમાન કાલનુંજ અસ્તિત્વ માને છે, આથી આ ઋજુસૂત્ર [illegible] જતાં 'ઋજુસૂત્રાભાસ' બને છે

બાકીના ત્રણ નયોનું એકાન્તત સેવન કરનારા વૈયાકરણીઓ છે [illegible] ઇત્યાદિના ભેદથી શબ્દોના અર્થમાં સર્વથા ભિન્નતા માનનારા [illegible] બને છે, એવીજ રીતે વ્યુત્પત્તિમાં ફરક પડવાથી તે શબ્દોના [illegible] માનવું તે 'સમભિરૂઢાભાસ' છે, એજ પ્રમાણે વળી, વ્યુત્પત્તિ-[illegible] શબ્દ-વાચ્ય સ્વીકારનારા 'એવંભૂતાભાસ'રૂપી [illegible] ખોટું નથી.

કોઈ પણ વસ્તુ વિષે અંતિમ અભિપ્રાય દર્શાવવા પૂર્વે તે વસ્તુની [illegible] જોઈએ એવો તો લૌકિક નિયમ પણ છે, તો પછી જ્યારે [illegible] કથન કરવું હોય, તો દીર્ઘ-દૃષ્ટિ-પૂર્વક, ખૂબ વિચાર [illegible] તે કથન કરવું જોઈએ એમાં કહેવુંજ શું ? [illegible] આપવામાં આવે અને વળી કોઈ પણ નયને તેના [illegible]

---

૧ મહાવીરસ્વામીએ [illegible] ન બે શિષ્ય હતે આ શિષ્ય [illegible] અભ્યાસની પ્રાપ્તિ કરી. આ. પ્રાયઃ એ સાંખ્ય દર્શનની [illegible]

૨ આ ને કારણે મહાવીરપ્રભુના શિષ્ય ગૌતમસ્વામી [illegible] તેમ કરીને તેમણે [illegible]

તે દર્શન [illegible] અને તેમા અસત્યની ગન્ધ પણ ન આવે, તેમા નવાઈ ખરી કે? [illegible] તે [illegible] દર્શન છે અને તેજ મુક્તિનો માર્ગ છે પછી ભલે તે દર્શનના પ્રણેતા [illegible], વિષ્ણુ, મહાદેવ બુદ્ધ વીર કૃષ્ણ કે ક્રાઈસ્ટ હો તેનો વાંધો નથી કેમકે [illegible] અનુપમ ન્યાય છે કે 'જે સાચુ તે મારૂં', નહિ કે 'મારૂં તે સાચુ' [illegible] છે કે દરેક દર્શનના અનુયાયીઓ જે પોતાનુજ દર્શન સત્ય દર્શન [illegible] કરે છે તે [illegible] તેની ન્યાય-દૃષ્ટિએ તપાસ કરવી આવશ્યક છે [illegible] તેને લેખક સત્ય દર્શન કહે છે

સિદ્ધાન્તને '[illegible]' એવું વિશેષણ લગાડવાનુ કારણ—

[illegible] કાર્ય કરવું હોય, તો તે સબંધી સમગ્ર સામગ્રીઓ [illegible] સામગ્રીને ના જૈન શાસ્ત્રકારો પાચ વિભાગો પાડે છે-(૧) કાળ, (૨) સ્વભાવ (૩) કર્મ (૪) નિયતિ અને (૫) ઉદ્યમ (પુરૂષાર્થ) આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા [illegible] વિચારી લઈએ

કાળની [illegible]—

[illegible] એમ બનતું નથી, તેનીજ રીતે [illegible] તેની ઉત્પત્તિમાત્ર, નહિકે સત્તા કાળમાં, [illegible]

[illegible]—

[illegible] આવાજ [illegible], અર્થાત્ ત્યા [illegible] અને [illegible] ત્યારે આ [illegible]

[illegible]—

[illegible]

નિયતિની [illegible]—

[illegible]

[illegible]—

[illegible]

[illegible]

આ પ્રમાણે આપણે કાલાદિક પાંચે કારણોની સ્થૂલ રૂપરેખા જોઈ[1] કિન્તુ અત્ર એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે આ પાંચે કારણો પોતપોતાના મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં રહે, ત્યાં સુધી તે ઠીક છે [illegible] જ્યારે એમાંથી કોઈ પણ પોતાનોજ 'કક્કો' ખરો કરાવવા તૈયાર થાય ત્યારે તે [illegible] નથી આ વાતનું સૂચન કરવાની ખાતરજ અર્થાત્ એકાન્તવાદ નિષવિચારને અનુસરનારાને તેમની ભૂલથી વાકેફ કરવાને માટે સિદ્ધાન્તને 'મથન કરનારો' એવું વિશેષણ લગાડ્યું છે [illegible] હોઇને એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય કે શું ભાવિભાવમાં પણ પુરૂષાર્થની મહાયથી ફેરફાર [illegible] ખરો કે ? આના સમાધાનમાં સમજવું કે હા, તે પણ સંભવે છે, કેમકે નિકાચિત કર્મો જ કે [illegible] વિના છૂટકો નથી. અને ત્યાં પણ ક્વચિત્ ફેરફાર થઈ શકે છે શું શ્રીયશોવિજયજી દ્વાત્રિંશદ્ બત્રીસીમાં કહેતા નથી કે—

"निकाचितानामपि [illegible], क्षमणं तपसा [illegible] ।
सोऽभिप्रेत्योत्तम [illegible]मपूर्वकरणाद्[illegible] ॥ [illegible]"

આથી સમજી શકાય છે કે અપૂર્વ તપશ્ચર્યા કરવાથી, [illegible] ગુણસ્થાન ઉપર આરૂઢ થવાથી નિકાચિત કર્મ [illegible] (સૈન્ય)ને પણ [illegible] આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે થોડી ઘણી મહેનત કરતાં કાર્ય ન થયું તે [illegible] નથી, કેમકે તેમ કરવાથી તો જીવન પાયમાલ થઈ જાય છે આત્મામાં અનન્ત [illegible] તો તેને ફોરવવાને દરેક જીવે તૈયાર રહેવું જોઈએ વિશેષમ '[illegible] લમપ" અર્થાત્ 'લલાટમાં જે લખાયેલું હોય તેને દૂર કરવાને કે [illegible]', [illegible] અવલંબન તો ત્યારે અનેક ઉપાયો કરતાં પણ કાર્ય સિદ્ધ ન જ થાય ત્યારે [illegible] ઉપર પૂરતો ખ્યાલ રાખવાની ખાસ જરૂર છે

વ્યાકરણ-વિચાર—

આ પદ્યમાં 'न' અને 'अप्रमाने' ની સન્ધિ '[illegible]' કરી છે તે [illegible] અને કદાચ અશુદ્ધ પણ જરૂર લાગે. પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે [illegible] નિયમને પણ અનુસરતી છે અને એ વાત તેના '[illegible]' ([illegible]) [illegible] રથી જોઈ શકાય છે વિશેષમાં 'देश+[illegible]' એવું [illegible]

પદ્ય-પરીક્ષા—

આ પદ્યના તૃતીય ચરણ તરફ દષ્ટિપાત કરતાં તે ચરણમાં ૧૩ [illegible] આ પદ્ય 'આર્યાગીતિ' કેમ કહેવાય એવો સહજ પ્રશ્ન ફુરે છે [illegible] કે ચતુર્થ ચરણના પ્રથમ [illegible]ની સાથે તૃતીય ચરણના અન્તિમ [illegible] માત્રા ચાર થાય છે અને તેથી તે ચરણ ૨૦-[illegible] નહિ [illegible] આપણે પ્રથમ કોટિમાં જોઈ ગયા છીએ.

---

૧ એ હકીકતુ [illegible] વીર જિનેશ્વરનું [illegible] છે તે વિચારવા [illegible]

वज्रशृङ्खलायै प्रणामः—

शृङ्खलभृत् कनकनिभा
या तामसमानमानमानवमहिताम् ।
श्रीवज्रशृङ्खला कज-
यातामसमानमानमानवमहिताम् ॥ १२ ॥ ३ ॥

—आर्या०

टीका

शृङ्खलभृदिति । 'शृङ्खलभृत्' शृङ्खलधारिणी । 'कनकनिभा' काञ्चनच्छाया । 'या' देवता 'तां' । 'असमानमानमानवमहितां' असमानः-असाधारणो मानः-पूजा बोधो वा येषां ते असमानमानास्ते च ते मानवाश्च तैर्महितां-पूजिताम् । 'श्रीवज्रशृङ्खलां' वज्रशृङ्खलाभिधानां, 'श्री'-शब्दो महत्त्वप्रतिपादकः पूज्यानामादौ लोके प्रयुज्यते । 'कजयातां' पङ्कजगताम् । 'असमानमानम' असमान-असाहङ्कार यथा भवत्येव आनम-प्रणम । 'अनवमहितां' अवम-पाप तद् न विद्यते येषां ते अनवमास्तेभ्यो हितां-हितकारिणीम् । इद वा व्याख्यान—असमानौ-असदृशौ आनमानौ-प्राणाहङ्कारौ येषां ते असमानमानाः, ते च ते मानवाश्च तैर्महिताम् । 'असमान' अनन्यसदृश यथा भवत्येवम् । आनम । 'अनवमहितां' अनवमस्य हिताम् ॥ १२ ॥

अवचूरि.

या देवी शृङ्खलाभरणभृत् सुवर्णवर्णा चास्ति तां श्रीवज्रशृङ्खलां वज्रशृङ्खलाभिधानामानम । किंभूताम् । असमानोऽसाधारणो मानः पूजा बोधो वा येषां, अथवा असदृशौ अनमानौ प्राणाहङ्कारौ येषां ते असमानमानाः ते च मानवाश्च तैर्महिता पूजिता ताम् । कजयातां पङ्कजगताम् । असमान निरहङ्कारं यथा स्यात् परम् । आनम नमस्कुरु । अवम पाप तन्न विद्यते येषां तेऽनवमास्तेभ्यो हिताम् ॥ १२ ॥

अन्वय

या शृङ्खल-भृत् कनक-निभा (च वर्तते), तां अ-समान [अथवा असम-अन (आन)] -मान-मानव-महितां, कज-यातां, अन्-अवम-हितां श्री-वज्रशृङ्खलां अ-स-मान (अथवा अ-समान) आनम ।

શબ્દાર્થ

शृङ्खल=શૃંખલા, સાંકળ
भृ=ધારણ કરવું
शृङ्खलभृत्=સાંકળને ધારણ કરનારી
कनक=સુવર્ણ, સોનું

कनकनिभा=(१) કનકના જેવી પ્રભા છે જેની એવી, (२) સુવર્ણના જેવી
या (मू० यद्)=જે
तां (मू० तद्)=તેને

आन=પ્રાણ
मान=બોધ.
मानव=માનવ, મનુષ્ય
महित (धा० मह्)=પૂજાયેલ
असमानमानमानवमहितां=(૧) અસાધારણ બોધ છે જેમને એવા અથવા અલૌકિક સત્કાર પામેલા એવા મનુષ્યો વડે પૂજાયેલીને, (૨) સર્વોત્તમ છે પ્રાણ અને માન જેમના એવા માનવો વડે પૂજાયેલી
श्री=માનાર્થવાચક, મહત્ત્વ-પ્રરૂપક શબ્દ.
वज्रशृङ्खला=વજ્રશૃંખલા (દેવી)
श्रीवज्रशृङ्खलां=શ્રીવજ્રશૃંખલાને.
कज=કમલ.
यात=(धा० या)=પ્રાપ્ત થયેલી.
कजयातां=કમલને પ્રાપ્ત થયેલી અર્થાત્ કમલ ઉપર બેઠેલી
स-मान=ગર્વ-સહિત.
असमान=(૧) માન મૂકી દઇને, ગર્વ ત્યજી દઇને, (૨) અનુપમ રીતે.
आनम (धा० नम्)=અત્યંત નમસ્કાર કર.
अवम=પાપ
अनवम=પાપ-રહિત, પુણ્યશાલી.
हित=હિતકારી, કલ્યાણકારી.
अनवमहितां=પુણ્યશાલીને હિતકારી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવજ્રશૃંખલાને પ્રણામ—

"જે (દેવી) શૃંખલા(રૂપી આભૂષણ)ને ધારણ કરે છે તથા વળી જે મુખ્ય જેવી સુશોભિત છે, તે શ્રીવજ્રશૃંખલા દેવીને કે જે દેવી, અસાધારણ બોધ છે જેમને એવા [અથવા અલૌકિક છે પ્રાણ અને માન જેમના એવા] મનુષ્યો વડે પૂજાયેલી છે તથા જે કમલમાં નિવાસ કરે છે તેમજ જે પાપ-રહિત (જીવો)ને કલ્યાણકારી છે તેને (હે ભવ્ય-જન!) તું ગર્વ ત્યજી દઇને [અથવા અનુપમ રીતે] અત્યંત નમસ્કાર કર "—૧૨

સ્પષ્ટીકરણ

વજ્રશૃંખલા દેવીનું સ્વરૂપ—

'દુષ્ટ જનોને દમન કરવાને માટે વજ્ર જેવી દુર્ભેદ્ય શૃંખલાને જે હસ્તમાં ધારણ કરે છે, તે વજ્રશૃંખલા' એ વજ્રશૃંખલાનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે આ એક વિદ્યા-દેવી છે આ દેવી એક હાથમાં શૃંખલાને ધારણ કરે છે અને બીજા હાથમાં ગદા રાખે છે વળી તે કનકસમાન વર્ણવાળી છે અને પદ્મ એ એનું આસન છે આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે —

> "वज्रशृङ्खलगदाहस्ता, कनकप्रभाविग्रहा ।
> पद्मासनस्था श्रीवज्र-शृङ्खला हन्तु नः सदा ॥"
>
> —આચારદિનકર, પત્ર ૧૬૧

નિર્વાણ-કલિકામાં તો આ દેવીના સંબંધમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:— "तथा वज्रशृङ्खलां शङ्खावदातां पद्मवाहनां चतुर्भुजां वरदशृङ्खलान्वितदक्षिणकरां पद्मशृङ्खलाधिष्ठितवामकरां चेति" અર્થાત્ વજ્રશૃંખલા દેવી શંખના જેવી શુદ્ધ છે અને તેને પદ્મનું વાહન છે વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શૃંખલાથી દીપે છે જ્યારે ડાબા બે હાથ પદ્મ અને શૃંખલાથી અલંકૃત છે

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ अभिनन्दनस्य प्रार्थना—

त्वमशुभान्यभिनन्दन ! नन्दिता—
ऽसुरवधूनयनः परमोदरः ।
स्मरकरीन्द्रविदारणकेसरिन् !
सुरव ! धूनय नः परमोऽदरः ॥ १३ ॥

—द्रुतविलम्बितम्

टीका

त्वमिति । 'त्वं' 'अशुभानि' पापानि 'अभिनन्दन !' । 'नन्दितासुरवधूनयनः' नन्दितानि असुरवधूनां नयनानि येन सः । अथवा 'नन्दितासु' आनन्दितप्राण', प्राणिनामिति अर्थाद् गम्यते, अथवा धर्मधर्मिणोः कथंचिदभेदादसुशब्देन असुमन्त एवोच्यन्ते, 'अवधू—नयन' न वधूषु नयने यस्य स. । 'परमोदरः' परेभ्यो मोदरो—हर्षदः । 'स्मरकरीन्द्रविदारणकेसरिन् !' स्मर एव करीन्द्रस्तस्य विदारणे केसरिन्—सिंह ! । 'सुरव !' चारुध्वने ! । 'धूनय' कम्पय । 'नः' अस्माकम् । 'परमोऽदरः' परमः—उत्कृष्टः अदरः—निर्भयः । अथवा परम उदर यस्य स. यतएव केसरी अतः सुरव परमोदरश्चेति विशेषित. । हे अभिनन्दन ! जिन ! त्वं अशुभानि धूनय इति योग. ॥ १३ ॥

अवचूरिः

हे अभिनन्दन जिन त्वमशुभान्यहितान्यकल्याणान्यपुण्यानि वा नोऽस्माकं धूनय कम्पय विनाशय । किंभूत । नन्दिता असवः प्राणाः प्राणिनां येन । अथवा धर्मधर्मिणोः कथंचिद्भेदादसुशब्देना सुमन्त एवोच्यन्ते । तथा न वधूषु नयने यस्य स तथा । यद्वा नन्दितानि असुरवधूनयनानि येन सः । तथा परेभ्यो मोदं हर्षं ददाति यः । यद्वा परमुदरं यस्य । हे सुरव, जगदाह्लादित्वात् धर्मदेशनाध्वने । परमः प्रधानः । अदरो निर्भयश्च ॥ १३ ॥

अन्वयः

(हे) स्मर-करिन्-इन्द्र-विदारण-केसरिन् ! सु-रव ! अभिनन्दन ! नन्दित-असु, अ-वधू-नयन (अथवा नन्दित-असुर-वधू-नयन), परम-उदरः (अथवा पर-मोद-र), परम, अ-दरः त्वं नः अशुभानि धूनय ।

શબ્દાર્થ

त्व (मू० युष्मद्)=તું
अशुभानि (मू० अशुभ)=અશુભોને, પાપોને
अभिनन्दन=હે અભિનન્દન નાથ ! ચોથા તીર્થંકર !
मन्दित (धा० मन्द्)=ખુશી કરેલ
असु=પ્રાણ
मन्दितासु=ખુશી કર્યા છે પ્રાણોને અર્થાત્ પ્રાણીઓને[1] જેણે એવા
वधू=સ્ત્રી, પ્રમદા, લલના
नयन=નેત્ર, આંખ
अवधूनयन=સ્ત્રી તરફ (ખેંચાયેલા) નથી નેત્રો જેનાં એવા.
नन्दितासुरवधूनयन=આનન્દિત કરી છે અસુરોની અબલાઓની આંખોને જેણે એવા
परम=સર્વોત્કૃષ્ટ, શ્રેષ્ઠ
उदर=ઉદર, પેટ.
परमोदर=શ્રેષ્ઠ ઉદરવાળા
मोद=હર્ષ, આનન્દ
रा=આપવું
परमोदर=ઉત્કૃષ્ટ હર્ષને અર્પણ કરનારા, અત્યંત આનંદ ઉપજાવનારા
स्मर[2]=કંદર્પ, મદન, રતિ-પતિ
करिन्=કુંજર, હાથી.
इन्द्र=ઉત્તમ
करीन्द्र=ગજરાજ
विदारण=સંહાર
केसरिन्=સિંહ
स्मरकरीन्द्रविदारणकेसरिन् !=હે કંદર્પરૂપી ગજરાજને મારી હઠાવવામાં સિંહ (સમાન)!
सु=શ્રેષ્ઠતાસૂચક અવ્યય
सुरव !=હે સુસ્વરવાળા !
धूनय (धा० धू)=નષ્ટ કર, દૂર કર
परम (मू०परम)=શ્રેષ્ઠ, પ્રધાન
दर=ભય
अदर=અવિદ્યમાન છે ભય જેને વિષે તે, નિર્ભય

શ્લોકાર્થ

અભિનન્દનનાથને પ્રાર્થના—

"હે કંદર્પ રૂપી ગજરાજનો સંહાર કરવામાં સિંહ (સમાન)! હે મધુર ધ્વનિવાળા (ચતુર્થ તીર્થંકર) ! હે અભિનન્દન (નાથ) ! પ્રાણને (અર્થાત્ પ્રાણીઓને[1]) પ્રમોદિત કર્યા છે જેણે એવો તેમજ જેની દૃષ્ટિ સ્ત્રીઓ તરફ ખેંચાતી નથી એવો [અથવા આનંદ પમાડ્યો છે અસુરોની અબળાઓનાં નેત્રોને જેણે એવો], વળી સર્વોત્કૃષ્ટ છે ઉદર જેનું એવો [અથવા (જીવોને) અત્યંત આનંદ ઉપજાવનારો], તેમજ શ્રેષ્ઠ તથા નિર્ભય એવો તું અમારાં પાપોનો—અમંગલકારી કર્મોનો નાશ કર "—૧૩

---

૧ 'પ્રાણને અર્થાત્ પ્રાણીઓને' એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે ગુણ અને ગુણી વચ્ચે કથંચિત્ અભિન્નતા પણ રહેલી છે કેમકે ગુણી વિના ગુણ એકલો કોઈ પણ સ્થળે વિદ્યમાન હોઈ શકે છે ? દાખલા તરીકે શુક્લ વર્ણ જોઈતો હોય, તો શુક્લવર્ણી વસ્તુ [illegible] તે પૃથક્ તો નહિજ [illegible] આ વાત તો આબાલગોપાલ પ્રસિદ્ધ છે

२ स्मरत्यनेन स्मरः ।

શ્રીઅભિનન્દન—

આ જૈનોના ચોથા તીર્થંકરનો જન્મ અયોધ્યા નગરીમાં થયો હતો. સિદ્ધાર્થા રાણી અને સંવર રાજા તેમના માત-પિતા થતા હતા. તેમનો સુવર્ણવર્ણી તેમજ ત્રણસે ધનુષ્ય-પ્રમાણ દેહ વાનરના લાંછનથી વિશેષતઃ શોભતો હતો. ભોગ-ફલ-કર્માનુસાર તેમણે પણ લગ્ન-ગાંઠથી બંધાવું પડ્યું હતું. અંતમાં ગૃહ-વાસનો ત્યાગ કરી અનુપમ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી, તીર્થંકરને યોગ્ય કાર્ય કરી, પચાસ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તેઓ મોક્ષે સિધાવ્યા.

તીર્થંકરોનો ધ્વનિ—

અત્ર અભિનન્દન નાથને 'સુરવ' અર્થાત્ 'દિવ્ય ધ્વનિ*વાળા' કહ્યા છે, પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આ વિશેષણ તો સમસ્ત તીર્થંકરોને લાગુ પડે છે, કેમકે પ્રત્યેક તીર્થંકરની વાણી અમૃતસમાન મધુર એક યોજન પર્યંત સમજાય તેવી, દરેક જીવને રુચિકર, ઇત્યાદિ અનેક ગુણોએ વિશિષ્ટ છે. શાસ્ત્રમાં તેને સામાન્યતઃ (૩૫) ગુણે સહિત વર્ણવવામાં આવે છે. આ પાંત્રીસ ગુણો સંબંધી માહિતી અભિધાનચિન્તામણિ (પ્રથમ કાણ્ડ, શ્લોકાંક ૬૫-૭૧) માંથી મળી શકશે. ગ્રન્થ-ગૌરવના ભયથી અત્ર તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી. તીર્થંકરની વાણી વિવિધ ગુણોથી વિશિષ્ટ હોવાને લઇને તો મુમુક્ષુ જનોને અતિ હિતકારી થઇ પડે છે. આ સંબંધમાં શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરે કેવા વિચારો દર્શાવ્યા છે, તે તેમની કલ્યાણમન્દિરસ્તોત્ર નામની અલૌકિક કૃતિના નીચેના શ્લોક ઉપરથી જોઇ શકાય છે.

"स्थाने गभीरहृदयोदधिसम्भवायाः
पीयूषतां तव गिरः समुदीरयन्ति ।
पीत्वा यतः परमसम्मदसङ्गभाजो
भव्या व्रजन्ति तरसाप्यजरामरत्वम् ॥"—वसन्ततिलका

—૨૧ શ્લોકાંક

અર્થાત્—હે નાથ! ગંભીર હૃદયરૂપી સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી તમારી વાણી અમૃતસમાન છે એમ જે કહેવામાં આવે છે તે યુક્ત છે, કારણ કે જેમ અમૃતનું પાન કરવાથી અજરામર થવાય છે, તેવીજ રીતે તમારી વાણીરૂપી સુધાનું અત્યંત હર્ષભેર પાન કરીને ભવ્ય જનો પણ સત્વર અજરામર પદ મેળવવા ભાગ્યશાળી બને છે.

હવે આ સંબંધમાં એટલું જ નિવેદન કરવું બાકી છે કે દિગમ્બરો આવી વાણી પ્રભુના મુખમાંથી બહાર નીકળતી નથી, પરંતુ એકાએક તેમના મસ્તકમાંથી આવો દિવ્ય ધ્વનિ બહાર પડે છે, એમ માને છે.

શ્રીઅભિનન્દનને આપેલી સિંહની ઉપમા—

આ પદ્યમાં અભિનન્દન નાથને સિંહની ઉપમા આપી તે યથાર્થ છે, કેમકે તેમનું ઉદર સિંહસમાન છે, વળી તેમનો ધ્વનિ સિંહની ગર્જનાથી કંઈ ઉતરે તેમ નથી. તેમજ વળી જેમ

* દિવ્ય ધ્વનિ એ આઠ પ્રાતિહાર્ય પૈકી એક છે.

સિંહ વનનો રાજા છે, તેમ તે ત્રિભુવનના સ્વામી છે વિશેષમા કંદર્પરૂપી કુંજરનો સંહાર કરવામા તો તેઓ સિંહ કરતા પણ ચડિયાતા છે, કેમકે સિંહ તો વર્ષમા એક વાર પણ વિષય-સેવન કરે છે, જ્યારે તીર્થંકર તો તેને સર્વથા તિલાંજલિ આપે છે

વૃત્ત-વિચાર—

આ શ્લોક અને ત્યાર પછીના ત્રણ શ્લોકો પણ દ્રુતવિલંબિત નામના સમવૃત્તમા રચાયેલા છે દ્રુતવિલંબિતનું લક્ષણ એ છે કે—

"द्रुतविलम्बितमाह नभौ भरौ"

—વૃત્તરત્નાકર

અર્થાત્ આ વૃત્તમા ન, ભ, ભ અને ર એમ ચાર ગણો એટલે બાર અક્ષરો છે[1]

त्व म गु	मान य मि	नत द न	नत दि ता
⏑ ⏑ ⏑	— ⏑ ⏑	— ⏑ ⏑	— ⏑ —
न	भ	भ	र

समग्रजिनेश्वराणामभ्यर्थना—

जिनवरा ! प्रयतध्वमितामया
मम तमोहरणाय महारिण ।
प्रदधतो भुवि विश्वजनीनताम्
अमतमोहरणा यमहारिण ॥ १४ ॥

टीका

जिनवरा इति । 'जिनवरा' जिनेन्द्रा । 'प्रयत[illegible]' प्रयत्न कु[illegible] । '[illegible]' गतरोगा । 'मम तमोहरणाय' मे अज्ञानापनयनार्थम् । 'महारिण' [illegible] पर्वपञ्चलक्षणानि येषां ते । 'प्रदधतो' धारयन्त, धारयन्तो वा । 'भुवि' [illegible] ।

---

[1] શ્રુત-બોધ પ્રમાણે દ્રુતવિલંબિતનું લક્ષણ નીચે મુજબ છે —

"आदि[illegible] [illegible]
[illegible] च समस्तके [illegible] ।
[illegible] च तथैव [illegible]—
[illegible]दुतविलम्बितम् ॥"

[illegible]

'विश्वजनीनतां' सकलजनहितत्वम् । 'अमतमोहरणा' न मतौ-नाभिमेतौ मोहरणौ-अज्ञानसङ्ग्रामौ येषां ते । 'यमहारिण' मृत्युहरणशीला' । अथवा मतमोहो-दर्शनमूढत्वं तस्माद् रणः-कलहो वादलक्षणो न विद्यते येषां ते अमतमोहरणाः । 'यमहारिणः' यमाः-अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहलक्षणास्तै हारिणो-मनोहरा येषां ते यमहारिणः । हे जिनवराः! मम तमोहरणाय प्रयतध्वमित्यन्वय. ॥ १४ ॥

अवचूरिः

हे जिनवरा ! मम तमोहरणायाज्ञानापगमाय यूयं प्रयतध्वं प्रयत्नं कुरुध्वम् । किंभूता । हतामया गतरोगा । पुनः किंभूता । महान्ति अरीणि चक्राणि धर्मचक्रलक्षणानि येषां ते । किं कुर्वाणा । दधाना भुवि पा विश्वजनहितत्वम् । अमतावनभिमेतौ मोहसङ्ग्रामौ येषां ते । यमहारिणो मृत्युहरणशीला । यद्वा यमानि महाव्रतानि तैर्मनोहरा ॥ १४ ॥

अन्वयः

(हे) जिन-वरा! हत-आमया, महत्-अरिणं, भुवि विश्व-जनीनतां दधतः, अ-मत-मोह-रणा, यम-हारिण (यूय) मम तमस्-हरणाय प्रयतध्वम् ।

શબ્દાર્થ

वर=ઉત્તમ.

जिनवरा ! (मू० जिन-वर)=હે જિનેશ્વરો, હે તીર્થંકરો !

प्रयतध्वम् (धा० यत्)=તમે પ્રયત્ન કરો

हत (मू० हन्)=હણેલા.

आमय=રોગ.

हतामया=હણ્યા છે રોગો જેમના એવા

महत् (मू० महत्)=મોટા.

तमस्=અજ્ઞાન.

हरण=દૂર કરવું

तमोहरणाय=અજ્ઞાનને દૂર કરવાને માટે

अरि=ચક્ર, ધર્મ-ચક્ર

महदरिण=મહાન્ ધર્મ-ચક્ર છે જેમની પાસે એવા.

दधत् (धा० धा)=ધારણ કરનારા.

भुवि (मू० भू)=પૃથ્વીને વિષે.

विश्व=(૧) વિશ્વ, (૨) સમસ્ત.

जनीनता=મનુષ્ય-જાતિનું હિત

विश्वजनीनता=સમસ્ત મનુષ્ય જાતિના હિતને.

मत (धा० मन्)=(૧) માન્ય, સ્વીકારેલ, (૨) દર્શન.

मोह=મોહ, અજ્ઞાન.

रण=(૧) સંગ્રામ, લડાઈ, (૨) કલહ

अमतमोहरणा=(૧) અમાન્ય છે મોહ અને સંગ્રામ જેમને એવા, (૨) અમાન્ય છે મોહને લીધે થતી લડાઈઓ જેમને એવા (૩) અવિદ્યમાન છે દર્શનના મોહને લીધે થતો (વાદરૂપી) કલહ જેમને વિષે એવા

यम-(૧) મૃત્યુ (૨) મહાવ્રત (યોગના આઠ અંગો માંહેનું પ્રથમ અંગ)

हारिन्=(૧) હરનારા, (૨) મનોહર

यमहारिण=(૧) મૃત્યુને હરનારા, (૨) મહાવ્રત (ની પાલના) વડે મનોહર

[illegible]

[illegible]

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

" હે જિનેશ્વરો ! ગયા છે રોગો જેમના (અથવા જેમનાથી) એવા[1], વળી મહાપૂ (ધર્મ-) ચક્ર છે જેમની પાસે એવા[2], તથા પૃથ્વીને વિષે સમગ્ર માનવ-જનિના હિતને ધરનારા[3] (અર્થાત્ સમગ્ર બ્રહ્માણ્ડના બંધુ) એવા, તેમજ અમન્દ છે મોહ અને મદ જેમને એવા[4] [અથવા અમમત છે સ્નેહના મમત્વો જેમને એવા અથવા અવિદ્યમાન છે દર્શનના મોહ (મિથ્યાભિનિવેશ)ને લઇને થતો (વાદરૂપી) કલહ જેમને વિષે એવા[5]], અને વળી મૃત્યુનો અંત આણનારા [અથવા મહાભાવનાદિક (ની પ્રરૂપણા) વડે મનોહર] એવા[6] તમે મારા અજ્ઞાનને દૂર કરવા પ્રયાસ કરો. "—૧૪

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરોનુ વિશ્વબંધુત્વ—

આ શ્લોકમા જિનવરોને સર્વ જનને હિતકારી તરીકે ઓળખાવ્યા છે, તેમા કંઈ અતિશયોક્તિ જેવું નથી. કેમકે તીર્થંકર તરીકે જન્મ લે તે પૂર્વેના ત્રીજા ભવમા, (ભાવિ [illegible]) [illegible] તરીકે ઉત્પન્ન થનારો જીવ ' સવિ જીવ કરું શાસનરસી ' એવી અપૂર્વ ભાવના [illegible] છે (અને તેમ કરીને તીર્થંકર-નામ-કર્મ બાંધે છે) આ પ્રમાણે [illegible] કલ્યાણ કરવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા રાખનારી વ્યક્તિ તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ તે [illegible] ને વધારે પુષ્ટ બનાવે તો તેમા નવાઈ ખરી કે ?

વળી એ પણ કયા ભાખ્યું છે કે—

" अयं निजः परो वेति, गणना लघुचेतसाम् ।
उदारचरितानां तु, वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ "

તીર્થંકરનુ અલૌકિક ગુરુત્વ—

આ શ્લોકમા તીર્થંકરોને મૃત્યુનો અંત આણનાર કહ્યા છે તે [illegible] તે પોતે સંસાર-સાગર તરી ગયા છે એટલુ જ નહિ, પણ અન્ય [illegible] પણ તેઓ તારે છે વળી એ તો દેખીતી વાત છે કે [illegible] ગઈ કે પછી જન્મ-મરણના ફેરા ફરવા પડતા નથી એ [illegible]

આ ઉપરથી એ વાત સ્પષ્ટ [illegible] છે કે [illegible] પરંતુ તે સર્વોત્તમ ગુરુ છે કેમકે તે પોતે પણ મૃત્યુને [illegible] તેમ કરવા શીખવે છે અર્થાત્ તે સ્વયં સંસાર-સાગર તરી ગયા છે અને વળી અન્ય [illegible]

૧-૬ આ બધા વિશેષણો સંબંધમાં [illegible]

તારે છે[1] આ પ્રસગે શાસ્ત્રમા બતાવેલા ત્રણ પ્રકારના ગુરૂઓનું દિગ્-દર્શન કરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય

(૧) પોતે ડૂબે અને અન્યને પણ ડૂબાડે એ એક પ્રકારના ગુરૂ છે (આને ગુરૂ ન કહેતા કુગુરૂ કહેવા તે વધારે ઉચિત ગણાય.) આવા ગુરૂને પત્થરની ઉપમા આપી શકાય, કેમકે પથ્થર જાતે પણ જલમા તરી શકતો નથી તેમજ જે એનો આધાર લે તેને પણ તે તારી શકતો નથી. એ તો જગજાહેર હકીકત છે કે સ્વય ભ્રષ્ટ હોઈ કરીને અન્યને પણ ભ્રષ્ટ કરવામાં પાછી પાની નહિ કરનારા, અન્યને પણ અધોગતિમા પટકનારા ગુરૂઓએ તો જન-સમાજની દુર્દશા કરવામા અગ્ર ભાગ ભજવ્યો છે આવા ગુરૂઓને નવ ગજના નમસ્કાર હોજો

(૨) પોતે તરે પણ અન્યને ન તારી શકે એ બીજા પ્રકારના ગુરૂ છે આ ગુરૂઓને પાટડાની સાથે સરખાવી શકાય તેમ છે કારણકે પાટડુ સ્વય તો જલમા તરી શકે છે, પરંતુ તેનામા બીજાને સાથે લઈ તરવાની શક્તિ નથી. આ પ્રકારના ગુરૂઓ આત્મ-કલ્યાણ કરી શકે છે, કિન્તુ અન્ય જીવોને સન્માર્ગે દોરી જવા અશક્ય છે છતા પણ તે ઉપર્યુક્ત ગુરૂઓ કરતા હજાર દરજ્જે પ્રશસનીય છે

(૩) પોતે તરે અને પરને પણ તારે તે ત્રીજા પ્રકારના યાને ઉત્તમ કોટિના ગુરૂઓ છે આ ગુરૂઓને કાષ્ઠના નાવની ઉપમા આપવી યથાર્થ છે એનું કારણ એ છે કે જેમ કાષ્ઠનું નાવ જાતે પણ જલમા તરે છે અને નાવનો આશ્રય કરનારાને પણ તે તારે છે, તેમ આવા ગુરૂઓ પોતે પણ ભવ-સમુદ્ર તરી જાય છે અને અન્યને પણ સન્માર્ગનો બોધ કરાવી તેને પણ તારે છે[2]

[illegible] તીર્થંકર શ્રીને 'મહાવ્રતાદિકની પાલનાથી મનોહર' એવું વિશેષણ વાપરીને પણ તેનું સર્વોત્તમ ગુરુત્વ પ્રદર્શિત કર્યું છે કેમકે કેટલાક ગુરૂઓ એવા હોય છે કે શિષ્ય-વર્ગને તપ, જપ, નિયમ વિગેરે કરવાનું ફરમાવે અને પોતે તો માલ-મલીદા ઉડાવે, મોજ-શોખ કરવામા કચાશ ન રાખે, ટુકમા સર્વ ઇન્દ્રિયોને યથેચ્છ રીતે વર્તવા દે તીર્થંકરો તો પોતે જે જે ક્રિયાઓ અમલમાં મૂકે છે, તેનીજ પ્રરૂપણા કરે છે—પોતાનો સ્વાનુભવજ પ્રદર્શિત કરે છે

અહિંસાદિક મહાવ્રત—

[illegible] અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એમ પાચ ભેદો [illegible] છે અહીં પણ મહાવ્રતો ગણાવવામા આવ્યાં છે આ મહાવ્રતોના લક્ષણો [illegible] સર્વ જનોને વિદિત હોવાથી તેનું પુનર્દર્શન અત્ર કરાવવાની જરૂર નથી [illegible] એટલું તો કહેવું પડશે કે અહિંસા એ સર્વમા [illegible] ધર્મ છે અને ખાસ એ જૈનોનોજ [illegible] નહિ [illegible] હિંદુઓને પણ એ ધર્મ છે[3]

---

1 [illegible]

2 [illegible]

3 [illegible]

મહાભારતમાં કહ્યું છે કે—

> "सर्वे वेदा न तत् कुर्युः, सर्वे यज्ञाश्च भारत ।
> सर्वे तीर्थाभिषेकाश्च, यत् कुर्यात् प्राणिनां दया ॥"
>
> —શાન્તિપર્વ.

અર્થાત્—"હે ભારત ! બધા વેદો, સર્વે યજ્ઞો અને સમસ્ત તીર્થાભિષેકોનું જે ફળ છે, તે ફળ જીવ-દયાના ફળ આગળ કંઈ હિસાબમાં નથી"

અનુશાસન પર્વમાં તો ત્યાં સુધી કહેવામાં આવ્યું છે કે—

> "अहिंसा परमो धर्मस्तथाऽहिंसा परो दमः ।
> अहिंसा परमं दानमहिंसा परमं तपः ॥"
>
> —૧૧૬ મો અધ્યાય, ૩૭-૪૧

હવે આ તો જૈનોની અને હિંદુઓની વાત કહી. પરંતુ ખુદ મુસલમાનોને પણ તેમના ધર્મના પુસ્તકો અહિંસાનું પાલન કરવા ફરમાવે છે. કુરાને શરીફમાં (સુરાઉલમાયદ સિપારા, મંઝલ ૩, આયત ૩ મા) ત્યાં સુધી ફરમાન કરવામાં આવ્યું છે કે—

"મક્કામાં તેની હદ સુધીમાં પ્રાણિ-વધ કરવો નહિ અને મક્કાની હજ (યાત્રા) કરવા નીકળેલાએ ઘેરથી નીકળે ત્યારથી લઈને તે યાત્રા કરીને તે પાછો ફરે, ત્યાં સુધી કોઈ પણ જાનવરને મારવો નહિ."

આવી રીતે પારસી અને ખ્રિસ્તિ ધર્મમાં પણ અનેક સ્થળે અહિંસાની પુષ્ટિના ઉદ્ગારો મળી આવે છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે "अहिंसा परमो धर्मः" એ સિદ્ધાન્ત કોઈ જૈનેના ઘરનો નથી, પરંતુ એ તો સમસ્ત બ્રહ્માંડે સ્વીકારેલ અને તેને સ્વીકારવા યોગ્ય સિદ્ધાન્ત છે.[1]

સત્ય—

જોકે સત્યનું સ્વરૂપ જાણીતું છે, તથાપિ તે સબંધે બે બોલ કહેવાની આવશ્યકતા રહેલી છે.

સત્યનો અર્થ સાચું બોલવું એટલોજ નથી, પરંતુ સ્વ-પર ઉપર ઉપકાર થવા-કોઈને પણ હાનિ ન પહોંચે એવું વચન બોલવું એનું નામ 'સત્ય' છે. કહેવાની મતલબ એ છે કે જે વચન બોલવાથી અન્ય જીવનો વધ થવાનો પ્રસંગ આવે કે કોઈના હૃદયમાં દુઃખ ઉપજે, તે તે સત્ય વચન પણ ન જ બોલવું.[2] આ વાતની તો મનુસ્મૃતિ પણ સાક્ષી પૂરે છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

---

૧ અહિંસાના વિશિષ્ટ સ્વરૂપ સારુ જુઓ પ્રશ્ન-વ્યાકરણ તથા અહિંસા-દિગ્દર્શન.

૨ સરખાવો—

> उक्तानृतं भवेद् यत्र प्राणिनां प्राणरक्षणम् ।
> अनृतं तत्र सत्यं स्यात् सत्यमप्यनृतं भवेत् ॥
>
> —મહાભારત, [illegible]

"सत्य ब्रूयात् प्रिय ब्रूयात्, न ब्रूयात् सत्यमप्रियम् ।
प्रिय च नानृत ब्रूयाद्, एष धर्म सनातन ॥"

—ચતુર્થ અધ્યાય

અર્થાત્—"સત્ય બોલવું, પ્રિય બોલવુ, કિન્તુ સત્ય હોઈ કરીને પણ અપ્રિય હોય તે ન બોલવું, તેમજ પ્રિય હોઇને અસત્ય ન બોલવું"

દશવૈકાલિક સૂત્રમા એમ પણ કહેવામા આવ્યુ છે કે—

"तहेव काण काणत्ति, पडग पडगत्ति वा ।
वाहिअ वावि रोगित्ति, तेण चोरत्ति नो वए" ॥[1]

—સપ્તમ અધ્યયન, દ્વિતીય ઉદ્દેશ, ૧૨ મી ગાથા

અર્થાત્—"કાણાને કાણો, નપુ સકને નપુ સક, વ્યાધિગ્રસ્તને રોગી અને ચોરને ચોર (કહેવાથી તે જીવને દુ ખ ઉત્પન્ન થતું હોવાથી) એવું વચન બોલવું નહિ"

આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે 'सद्भ्यो हित सत्यम्' અર્થાત્ સજ્જનોને જે હિતકારી હોય તેજ 'સત્ય' કહેવાય છે

અચૌર્ય—

આ વ્રતના સબધમા કઈ ખાસ કહેવા જેવું નથી પરતુ એટલું તો ખાસ ધ્યાનમા રાખવુ કે કોઇની પડી ગયેલી કે ખોવાયેલી વસ્તુ લેવાનો પણ અન્યને અધિકાર નથી તો પછી સાધુને તો જે વસ્તુ આપવામા આવે તેજ તે લઈ શકે એમા કહેવુજ શુ ?

બ્રહ્મચર્ય—

'ब्रह्मणि चरणमिति ब्रह्मचर्यम्' અર્થાત્ આત્મ-સ્વરૂપમા વિચરવું-રમણ કરવું તે 'બ્રહ્મચર્ય' છે આ બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી શુ શુ લાભો થાય છે, તે કહેવાની જરૂર નથી. પરંતુ એ ખાસ ધ્યાનમા રાખવા જેવી હકીકત છે કે સાધુએ ગ્રહણ કરેલાં પાચ મહાવ્રતોમા બ્રહ્મચર્ય સિવાયના ચાર મહાવ્રતો પરત્વે કંઈક પ્રવૃત્તિ થાય તો તેને પ્રાયશ્ચિત્તાદિક આપ્યા વિના પણ શુદ્ધ બનાવી શકાય પરતુ બ્રહ્મચર્યનો તો કોઈ પણ કારણસર ત્યાગ કરવો તે શાસ્ત્ર-સમ્મત નથી અહિંસાદિકના સબધમા અપવાદને સારૂ અવકાશ છે, પરતુ તથાવિધ અપવાદને સારૂ આ બ્રહ્મચર્યના વ્રતમા તો સ્થાન નથી.[2]

---

૧ સંસ્કૃત છાયા —

तथैव काणं काणमिति पण्डकं पण्डकमिति वा ।
व्याधिमन्तं वापि रोगिणमिति स्तेनं चौरमिति वा न वदेत् ॥

અપરિગ્રહ—

'પરિગ્રહ'નો અર્થ 'મૂર્છા' થાય છે 'મૂર્છા પરિગ્રહઃ' એ વાત તત્ત્વાર્થાધિગમ-સૂત્રના સપ્તમ અધ્યાય (સૂ૦ ૧૨) ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે કુપ્ત કાચન-કામિનીનો ત્યાગ કર્યો એટલે સપૂર્ણત અપરિગ્રહ વ્રતનું પાલન થઈ ચૂક્યું એમ માનવું તે ભૂલ ભરેલું છે પ નુ અભિલાષાનો વિરોધ કરવો, લોભનું નિકન્દન કરવું, કોઈ પણ વસ્તુના ઉપર મમતા ન રાખવી એનું નામ યથાર્થ 'અપરિગ્રહ' છે

ધર્મ-ચક્ર—

'ધર્મ-ચક્ર' સબધી ઉલ્લેખ ૩૦ મા તેમજ ૬૪ મા શ્લોકમા પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે એની વિશિષ્ટ માહિતી માટે જુઓ ૬૪ મા શ્લોકનું સ્પષ્ટીકરણ

आगम-स्तुति.—

असुमतां मृतिजात्यहिताय यो
　जिनवरागम ! नो भवमायतम् ।
मलपुतां नय निर्मथितोद्धता-
　ऽऽजिनवरागमनोभवमाय ! तम् ॥ १५ ॥

—द्रु०

टीका

असुमतामिति । 'असुमतां' प्राणिनाम् । 'मृतिजात्यहिताय' मृतिर्मरणं-जातिर्जन्म [illegible] एव अहित-अपथ्यं तस्मै य तादर्थ्ये चतुर्थीयम् । 'जिनवरागम !' [illegible] । 'न' अस्माकम् । 'भवं' संसारम् । 'आयतं' दीर्घम् । 'मलपुतां नय' [illegible] । 'निर्[illegible] जिनवरागमनोभवमाय !' 'त' उद्धताजि -उद्धतसङ्ग्राम [illegible] मनोभव -काम माया-वञ्चनिका ते निर्मथिता येन, अथवा उद्धताजौ [illegible] त मनस्तश्च भवा या माया सा निर्मथिता येन, यदिवा उद्धताजिन -[illegible], [illegible] वराग'-प्रधानशैलो अर्थात् कैलास तत्र मनो यस्य माया समा[illegible] जिनस्य वरागमनसो 'भव'स्य माया येन तत्सम्बोधनम् । [illegible] एव । हे जिनवरागम ! यो मृतिजात्यहिताय असुमतां त भवं न [illegible] । अथवा नो इति प्रतिषेधे । मृतिजात्योरसुमतां [illegible], [illegible] तदुपचयहेतुत्वात् हिताय, त भवं [illegible] ॥ १५ ॥

अवचूरिः

यो भवोऽसुमतां मृतिजाती मरणजन्मनी ते एवाहितमपथ्यं तस्मै मरणजन्माहिताय स्यात्। हे जिनेन्द्रसिद्धान्त! नोऽस्माकं तं भवं संसारमायतं प्रबलं लघीयस्त्वं प्रापय। आजिः सङ्ग्रामः, नवरागो द्रव्यादौ नूतनोऽभिलाषः। यद्वा उद्धताजौ नवरागो यस्य तच्च तन्मनस्तत्र भवा या माया सा निराकृता येन। यद्वा मुक्तसङ्ग्रामनूतनरागकाममाय! ॥ १५ ॥

अन्वयः

निर्मथित-उद्धत-आजि-नव-राग-मनोभव (अथवा मनस्-भव)-माय! जिन-वर-आगम! यः (भवः) असुमतां मृति-जाति-अहिताय (स्यात्), तं आयतं नः भवं प्रलघुतां नय।

अथवा

निर्मथित-उद्धत-अजिन-चर-अग-मनस्-भव-माय! जिन-वर-आगम! यः असुमतां मृति-जाति-अ-हिताय नो (भवति), तं आयतं भवं प्रलघुतां नय।

શબ્દાર્થ

असुमतां (मू० असु-मत्)=પ્રાણીઓના
मृति=મરણ, મૃત્યુ
जाति=જન્મ.
हित=હિત, કલ્યાણ
अहित=અહિત, અનર્થ
मृतिजात्यहिताय=મરણ અને જન્મરૂપ અહિતને માટે
यः (मू० यद्)=જે
आगम=આગમ, સિદ્ધાન્ત, પ્રવચન
जिनवरागम!=હે જિનેશ્વરોના (પ્રરૂપેલા) સિદ્ધાન્ત!
नो=નહિ
भवं (मू० भव)=સંસારને
आयतं (मू० आयत)=વિશાળ
प्रलघुतां (मू० प्रलघुता)=અત્યંત લઘુતા પ્રતિ
नय (धा० नी)=તું લઈ જા
निर्मथित (धा० मथ्)=નષ્ટ કરેલ
उद्धत=(૧)ઉદ્ધત, (૨) ઊંચે ફેંકી દીધેલ

आजि=સંગ્રામ, વિગ્રહ
नव=નૂતન
राग=અભિલાષ, મનોરથ
मनोभव=(૧) મદન, (૨) મનમાં ઉત્પન્ન થનાર
माया=માયા, કપટ
अजिन=ચર્મ, ચામડું
भव=મહાદેવ
निर्मथितोद्धताजिनवरागमनोभवमाय!=(૧) નાશ કર્યો છે ઉદ્ધતની સાથેના સંગ્રામનો, નવીન મનોરથનો, મદનનો અને માયાનો જેણે એવા! (૨) ઉદ્દામ સંગ્રામ કરવારૂપ નૂતન અભિલાષાવાળા મનમાં ઉત્પન્ન થનારી માયાનો ધ્વંસ કર્યો છે જેણે એવા! (૩) ઊંચું ફેંક્યું છે ચામડું જેણે એવા અને વળી ઉત્તમ પર્વતને વિષે ચિત્ત છે જેનું એવા મહાદેવની માયાનું નિર્મંથન કર્યું છે જેણે એવા! (સ૦)

શ્લોકાર્થ

આગમની પ્રશંસા—

અભિલાષાયુક્ત એવા મનમાં ઉત્પન્ન થતી માયાનો પ્રધ્વંસ કર્યો છે જેણે એવા] (હે પ્રવચન)! હે જિનેશ્વરના આગમ ! જે (ભવ) પ્રાણીઓને મૃત્યુ અને જન્મરૂપ આદિને માટે થાય છે, તે અમારા દીર્ઘ ભવને (સંસારને) તુ અત્યંત લઘુ કર (અર્થાત્ અમારા જન્મ-મરણનો અંત લાવી તું મુક્તિ અર્પણ કર) "

અથવા

" (તાણ્ડવ નૃત્યના સમયે) ઊંચુ ફેંક્યુ છે ચર્મ જેણે એવા તેમજ વળી ઉત્તમ પવન (અર્થાત્ કૈલાસ)ને વિષે ચિત્ત છે જેનુ એવા મહાદેવની માયનુ નિર્મથન કર્યું છે જેણે એવા હે જિનરાજના સિદ્ધાન્ત ! જે (ભવ) પ્રાણીઓના મૃત્યુ અને જન્મના નાશને અર્થે થતો નથી (કિન્તુ ઉલટી તેની વૃદ્ધિ કરે છે) તે દીર્ઘ ભવને તું અત્યંત હ્રસ્વ કર "—૧૫

સ્પષ્ટીકરણ

આગમ—

"आगम्यन्ते मर्यादया परिज्ञायन्तेऽर्था अनेनेत्यागम" અર્થાત્ જે દ્વારા મર્યાદાપૂર્વક અર્થનો બોધ થાય તે 'આગમ' છે આ આગમ શબ્દ-જ્ઞાન છે અને એ જૈનોએ માનેલા 'પ્રત્યક્ષ અને 'પરોક્ષ' એમ બે પ્રકારના પ્રમાણો[1]માંના પરોક્ષ પ્રમાણના સ્મરણ, પ્રત્યભિજ્ઞાન, તર્ક, અનુમાન અને આગમ એ પાંચ પેટા-વિભાગોમાંનું એક છે ટુકમાં કહીએ તો કેવલજ્ઞાની આપ્ત[2] પુરુષોના વચનોથી પ્રકટ થયેલા અર્થના જ્ઞાનને 'આગમ' કહેવામાં આવે છે ઉપચાર[3]થી આપ્ત જનોના વચનો પણ 'આગમ' કહેવાય છે

એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે જે શાસ્ત્રમાં પ્રત્યક્ષ, અનુમાન ઇત્યાદિ પ્રમાણોથી વિરુદ્ધ કથન ન હોય, જેમાં આત્મોન્નતિને લગતો વિશેષ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો હોય, જેમાં તત્ત્વના ગભીર સ્વરૂપ ઉપર પૂરતો પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો હોય, એમ. [illegible] વિલાંજલિ આપવામાં આવી હોય, તેવું પવિત્ર શાસ્ત્ર 'આગમ' એવી સંજ્ઞાને [illegible]

---

1 પ્રમાણસંબંધી સ્થૂલ માહિતી સારુ જુઓ ન્યાયવિશારદ-ન્યાયકુસુમાંજલિ [illegible] મારો વિવેચનાત્મક અનુવાદ

2 કહેવા લાયક (અભિધેય) પદાર્થને [illegible] જાણે છે અને [illegible] કહે છે તે આપ્ત કહેવાય છે આ આપ્તના [illegible] અને [illegible] એમ બે પ્રકારે [illegible] આપ્ત છે, જ્યારે સર્વજ્ઞ તીર્થંકર [illegible] છે

3 ઉપચાર [illegible]
[illegible]

[illegible] આ પવિત્ર શાસ્ત્રના—આગમના અંગ, ઉપાંગાદિ એમ કરીને [illegible] (૪૫) [illegible] છે તૃતીય શ્લોકના સ્પષ્ટીકરણમાં ગણાવેલાં બાર અંગોમાંથી દૃષ્ટિવાદ [illegible] ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગો,[1] ૧૦ પ્રકીર્ણ[2] (પયન્ના), ૬ છેદ-સૂત્ર,[3] નંદી, અનુયોગ-દ્વાર અને ૪ મૂલ-સૂત્ર[4] એમ ૪૫ આગમો છે.

આ ૪૫ આગમોની સ્થૂલ રૂપરેખા સિદ્ધાન્તાગમસ્તવમાં જિનપ્રભસૂરિએ આલેખી છે.

[illegible]—

त्रिदिवसन्नतुगा धनुपाऽत्तसत्–
मृगमिया तननुत्तमहारिणा ।
दमितां विशतामिह रोहिणी
मृगमिताानुं नम हारिणा ॥ १६ ॥ ४ ॥

—स्तुत॰

टीका

[illegible] । '[illegible]' [illegible] । 'धनुषा' कार्मुकेन । '[illegible]' [illegible] । '[illegible]हारिणा' [illegible] । '[illegible]' [illegible] । '[illegible]' [illegible] । 'इह' अत्र जगति । [illegible] । 'मृगमित[illegible]' [illegible] । 'नम' [illegible] । '[illegible]' [illegible] ॥ १६ ॥

१ [illegible]

२ [illegible], (२) [illegible], (३) [illegible], (४) [illegible], (५) [illegible], (६) [illegible] (११) [illegible] અને (१२) [illegible]

[illegible] (३) [illegible], (४) [illegible], (५) [illegible], (६) [illegible]

अवचूरि

धनुषा मण्डितहस्तां रोहिणीं देवीं नम । धनुषा किंभूतेन । शरशङ्खसहितेन । अस्ता क्षिप्ता सत्सु
राणां महद्देवानां भीयेन । तता प्रसृता नुन्ना प्रेरिता महान्तोऽरयो येन । परिगतां परिवारिताम
विशदां शुक्लवर्णाम् । इहात्र जगति । रोहिणीं रोहिण्यभिधानाम् । सुरभिर्गौस्तत्र याना प्राप्ता तनुर्यस्याः
देवीं नम प्रणिपत । धनुषा किंभूतेन । हारिणा मनोहरेण ॥ १६ ॥

अन्वय

विशिख-शङ्ख-जुषा, अस्त-सत्-सुर-भिया, तत-नुन्न-महत्-अरिणा, हारिणा धनु
मण्डितहस्तां) विशदां, सुरभि-यात-तनुं इह परिगतां रोहिणीं नम ।

શબ્દાર્થ

विशिख=બાણ
शङ्ख=શંખ
जुष्=સેવવું
विशिखशङ्खजुषा=બાણ અને શંખથી યુક્ત
धनुषा (मू० धनुस्)=ધનુષ્ય વડે.
सत्=(૧) સજ્જન, (૨) સારા
भी=ભય, ભીતિ
अस्तसत्सुरभिया=(૧) દૂર કર્યો છે સજ્જ-
નોનો તેમજ દેવોનો ભય જેણે એવા,
(૨) નાશ કર્યો છે સારા દેવોના ભયનો
જેણે એવા
तत (धा० तन्)=પ્રસારી દીધેલ
नुन्न (धा० नुद्)=હાંકી કાઢેલ, મારી હઠાવેલ
अरि=શત્રુ, દુશ્મન

ततनुन्नमहदरिणा=ફાડ્યા કરી દીધા છે તે
મારી હઠાવ્યા છે મોટા મોટા શત્રુ
જેણે એવા
परिगतां (मू० परिगता)=(૧) પ્રખ્યાત; (
વીંટાયેલી
विशदां (मू० विशद)=(૧) શ્વેત વર્ણ
(૨) નિર્મલ
इह=આ જગતમાં
रोहिणीं (मू० रोहिणी)=રોહિણી (દે
सुरभि=ધેનુ, ગાય
तनु=દેહ
सुरभियाततनुं=ધેનુને પ્રાપ્ત થયેલ
જેનો એવી.
नम (धा० नम्)=તું નમન કર.
हारिणा (मू० हारिन्) મ

શ્લોકાર્થ

રોહિણી દેવીને નમસ્કાર—

" બાણ અને શંખથી યુક્ત એવા, તથા દૂર કર્યો છે સજ્જન અને દેવોનો ભ
એવા [અથવા દૂર કરી છે સુદેવોની ભીતિ જેણે એવા], તેમજ લાંબા કરી દીધ
મારી હઠાવ્યા છે મોટા મોટા દુશ્મનોને જેણે એવા અને વળી મનોહર એવા ધનુ
(અલંકૃત છે હસ્ત જેનો) એવી અને વળી શ્વેત-વર્ણી [અથવા નિર્મ
ધેનુ ઉપર બેસનારો છે દેહ જેનો એવી, તથા આ જગતમાં રોહિણી દ
[અથવા (પરિજનોથી) પરિવૃત] એવી (દેવી)ને (હે ભવ્ય-જન !) તું નમન કર

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ—

"પુણ્યબીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી' એ રોહિણી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે રોહિણી દેવી એ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે તેને ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ શ ખ અને ધનુષ્યથી શોભે છે વળી તે કુન્દ, પુષ્પ, હિમ ઈત્યાદિકના જેવી શ્વેતવર્ણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે આ હકીકત નિર્વાણ- કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યા કહ્યુ છે કે-

"तत्राद्यां रोहिणीं धवलवर्णां सुरभिवाहनां चतुर्भुजामक्षसूत्रबाणान्वितदक्षिणपाणिं शङ्खधनुर्युक्तवामपाणिं चेति"

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે –

> शङ्खाक्षमालाशरचापशालि-
> चतुष्करा कुन्दतुषारगौरा।
> गोगामिनी गीतवरप्रभावा
> श्रीरोहिणी सिद्धिमिमां ददातु ॥

—આચાર-દિનકર, પત્રાક ૧૬૧

પદ્ય-વિચાર—

આ પદ્યનો અન્વય કરતી વેળાએ 'धनुषा'ની સાથે સબધ ધરાવનારૂ કોઈ પણ પદ (દાખલા તરીકે 'मण्डितहस्ता') અધ્યાહાર છે એમ માનવુ પડે છે[1] આ પ્રમાણે અધ્યાહાર લેવાનો વિચાર ન થાય, તો તે પણ કથચિત્ ચાલી શકે તેમ છે, કેમકે 'धनुषा परिगता' એમ અન્વય કરવાથી કોઈ પણ પદ અધ્યાહાર છે એમ સમજવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી, પરતુ તેમ થતા 'इह' શબ્દને 'नम' ક્રિયાપદની સાથે લેવાની જરૂરીઆત જણાય છે અને આ અર્થ બહુ ઈષ્ટ નથી એમ ભાસે છે ત્યારે શું આ પદ કેટલેક અશે દૂષિત છે, અપૂર્ણ છે એમ માનવુ ઠીક ગણાય ખરૂ ? અને તેમ હોય તો આ મહાકવિની કૃતિ પણ દોષાકિત ઠરે ખરી કેની ? આ પ્રશ્નનો આગળ ઉપર ૪૪ મા શ્લોકમા વિચાર કરીશું

---

૧ વિચારો શ્રીબપ્પ-ભટ્ટિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકાના સોળમા શ્લોકનો અન્વય, ત્યા પણ 'उपलक्षिता' કે તેવુ કોઈ પદ અધ્યાહાર છે એમ માનવુ પડે છે

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतय

अथ श्रीसुमतिनाथस्य स्तुति —

मदमदनरहित ! नरहित !
सुमते ! सुमतेन ! कनकतारेतारे ! ।
दमदमपालय ! पालय
दरादरातिक्षतिक्षपात. पात. ! ॥ १७ ॥

—आर्या

टीका

मदमदनेति । 'मदमदनरहित !' मदः—अहङ्कारः मदनः—कामः ताभ्यां रहित तस्य सम्बोधनम् । 'नरहित !' नरेभ्यो हित ! । 'सुमते' सुमतिअभिधान ! । 'सुमतेन' सुमतस्य सदागमेन स्वामिन् अथवा सुमतेन चरणभूतेन । 'कनकतार' सुवर्णवदुज्ज्वल ! । 'इतारे' [illegible] ! । 'दमद' शमप्रदम् । 'अपाल्य' अपगतनिलय । 'पालय' रक्ष । 'दरात्' भयात् । 'अरातिक्षतिक्षपात' अरातिक्षति—शत्रुभ्य उपमर्द सैव रौद्रात्मकत्वात् क्षपा—रात्रि तस्या सकाशात् । 'पात' !' त्रायस्व ! । हे सुमते ! दरात् दमद पालयेति सम्बन्ध ॥ १७ ॥

अवचूरि

हे मदकामाभ्यां त्यक्त ! हे नरेभ्यो हित ' हे सुमतिजिन ' हे सुमत [illegible] भिप्रसाध्यसाद पालय रक्ष । हे सुमतेन सुसिद्धान्तस्वामिन् ' । [illegible] अपगतनिलय ' हे कनकतार तपनीयवदुज्ज्वल ! । हे इतारे [illegible] ' । हे [illegible] ' । [illegible] शत्रुभ्य उपमर्द सैव रौद्रात्मकत्वात् क्षपा रात्रिस्तस्या सकाशात् ॥ १७ ॥

अन्वय

(हे) मद-मदन-रहित ! नर-हित ! सुमत-इन ! (अथवा सुमतेन) कनक-तार ! इत-अरे ! अप-आलय ! अराति-क्षति-क्षपात. पात ! सुमते ! (त्वं) दरात् दम-द पालय ।

શબ્દાર્થ

મદન=કામદેવ, કામ.
મદમદનરહિત=હે મદ અને કામથી રહિત !
નર=મનુષ્ય
નરહિત=હે મનુષ્યોને હિતકર !
સુમતે=(સં० સુમતિ)=હે સુમતિ (નાથ) !
ઇન=સ્વામી.

---

१ मदरति कदन ।

ન !=હે સુસિદ્ધાંતના સ્વામિન્ !
ાન (મૂ૦ सुमत)=સુસિદ્ધાંત વડે
=ઉજ્જ્વલ, પ્રકાશિત
તાર !=હે કાંચનના જેવા ઉજ્જ્વલ !
ધા૦ इ)=ગયેલ
!=ગયેલા છે શત્રુઓ જેના એવા ! (સ૦)
શમ, ઉપશમ
ાપવું
=ઉપશમને આપનારાને
ય=ગૃહ

अपालय !=ત્યાગ કર્યો છે ગૃહનો જેણે એવા ! (સ૦)
पालय (धा० पाल्)=તું બચાવ, રક્ષણ કર
दराद् (मू० दर)=ભયથી
अराति=શત્રુ
क्षति=ઉપદ્રવ
क्षपा=રાત્રિ, નિશા
अरातिक्षतिक्षपातः=શત્રુ તરફથી થતા ઉપદ્રવરૂપી રાત્રિથી
पात '(मू० पातृ)=હે પાલક !

શ્લોકાર્થ

ુમતિનાથની સ્તુતિ—

" હે દર્પ અને કંદર્પથી રહિત (પંચમ તીર્થંકર)! હે મનુષ્યના હિતકારી (જિનેશ્વર) ! સિદ્ધાન્તના (પ્રરૂપક હોવાથી તેના) સ્વામિન્ ! હે સુવર્ણના સમાન ઉજ્જ્વલ (પ્રભો)! થયા છે દુશ્મનો જેના એવા હે (દેવાધિદેવ) ! ત્યાગ કર્યો છે ગૃહનો (અર્થાત્ ગૃહસ્થા-ા) જેણે એવા હે (ઈશ) ! હે શત્રુઓ તરફથી થતા ઉપદ્રવરૂપી રાત્રિથી રક્ષણ કર- (પરમેશ્વર)! હે (શોભન મતિવાળા) સુમતિ (નાથ) ! તુ પ્રશમને આપનારા (મુનિવર)ને સિદ્ધાન્તદ્વારા) ભયમાંથી બચાવ "—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

ુમતિનાથ—

સુમતિનાથ એ જૈનોના પંચમ તીર્થંકર છે એમનો જન્મ અયોધ્યા નગરીમા થયો સુમંગલા રાણી અને મેઘરથ રાજા એ એમના માતપિતા થતા હતા એમના ક્રૌંચના થી લક્ષિત તેમજ સુવર્ણવર્ણી દેહનું પ્રમાણ ત્રણસે ધનુષ્ય જેટલુ હતું એમનું ચાળીસ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂરૂ થતા એઓ અજરામર પદ પામ્યા

(ઉપશમ) વિચાર—

દમ કહો કે ઉપશમ કહો કે નિષ્કષાયત્વ કહો એ બધુ એકજ છે કેમકે ક્રોધ, માન, માયા લોભ રૂપી ચાર કષાયોને કાબુમા રાખવા–તેમને રોકી રાખવા–તેમનાથી વેગળા રહેવું એ ામ ' છે જેવો ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો કે તરતજ તેનો સહચારી માન પણ ઉદ્દભવે છે, અને

લાગતી નથી આથી કરીને ક્રોધાદિક ચાર કષાયોનુ સ્વરૂપ ધ્યાનમા રાખીને એટલે કે
સામ્રાજ્ય સ્થપાતા આત્મિક લક્ષ્મી પલાયન કરી જાય છે અર્થાત્ તે ચાર ચડાળની
શુલામગીરી કરવાથી આત્માને અનેક પ્રકારના કટુ વિપાકો ભોગવવા પડે છે એ વાત
લક્ષ્યમા રાખીને જેમ બને તેમ આ ચડાળોથી દૂર રહેવા પ્રયત્ન કરવો, અને તેમ
કોઈક કારણસર આવા ચડાળોનો સ્પર્શ થઈ જાય, તો તે સ્પર્શના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે સફલા
જલથી આત્માનું પ્રક્ષાલન કરવું કષાય વિનાની શાત વૃત્તિ યાને ઉપશમ એ અનેક
કારણરૂપ છે રાગ-દ્વેષાદિકથી ઉદ્ભવતા વિકલ્પોને શમાવી દઈને-વિભાવને યાને પ
તિલાજલિ આપીને, ટુક સમયને માટે પણ સ્વ-ભાવમા વર્તવામા આવે અર્થાત્ આત્મ-રમ
શકે, તો તે દ્વારા જે સુખ-આનદ આત્મા અનુભવી શકે છે, તે સુખની આગળ ઇંદ્રાદિકન
સુખ-આનદ કઈ ગણત્રીમા નથી.

વિશેષમા શાન્ત-ઉપશાન્ત-પ્રશાન્ત વૃત્તિ વગરના અર્થાત્ સમતા રસનુ પાન કર્યા
કરાતા શુભ અનુષ્ઠાનો પણ લેખે થતા નથી અર્થાત્ પ્રભુ-પૂજા, જપ, તપ, ચારિત્ર ઇત્ય
ઉપશમ-રહિત હોય, તો તે અક વિનાના મીડા જેવા છે શાસ્ત્રમા કહ્યુ પણ છે કે "उव
सारं तु सामन्न" અર્થાત્ ઉપશમપૂર્વકનુજ ચારિત્ર પ્રશસનીય છે

છેવટમા ગજસુકુમાર, મેતાર્ય મુનિ, ખધક સાધુ ઇત્યાદિ મહાત્માઓએ કેવી રીત
ઉપશમ-રસનુ સેવન કર્યું અને તેથી શું લાભો મેળવ્યા, તે તરફ પૂરતુ ધ્યાન આપવાની સૂચના
કરી આ વિષયને અત્ર સમાપ્ત કરવામા આવે છે

ભય અને તેના પ્રકારો—

શાસ્ત્રમા ભયના સાત, આઠ તેમજ સોળ પ્રકારો વર્ણવ્યા છે તેમા સાત ભયો તો નીચે
મુજબ છે—(૧) ઇહલોક-ભય (સજાતીયથી ભય, જેમ મનુષ્યને મનુષ્યથી), (૨) પરલોક-ભય
(વિજાતીયથી ભય, જેમ મનુષ્યને સિંહાદિકથી), (૩) અકસ્માદ્-ભય (વિજળી આદિથી),
(૪) આજીવિકા-ભય (ઉદર-પૂરણનો ભય), (૫) આદાન-ભય (ચોરનો ભય), (૬) મરણ-ભય
અને (૭) અપકીર્તિ-ભય.

ભયના આઠ પ્રકારો તો રોગ, જલ, દાવાનલ, સર્પ ચોર, સિંહ, હાથી અને સગ્રામ છે એ
વાત તેમજ આ અષ્ટ પ્રકારના ભયોનું વર્ણન માનતુગસૂરિએ રચેલા નમિઊણ સ્તોત્ર ઉપરથી
દૃષ્ટિગોચર થાય છે વિશેષમા ચોરને બદલે કારાગૃહ (બધન)નો ભય તરીકે પણ ઉલ્લેખ કરવામા
આવે છે, એ વાત તેમજ આઠે ભયોનુ વર્ણન આ સૂરિજીના રચેલા ભક્તામર સ્તોત્રના ૩૪-૪૨
શ્લોકો ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે

હવે જે ભયોના સોળ પ્રકારો પાડવામા આવે છે, તેના નામો બનતા સુધી તો અધ્યાત્મ
કલ્પદ્રુમની ટીકામાથી મળી શકશે

પદ્ય-ચમત્કાર—

અત્યાર સુધીના આ સોળ (૧૬) પદ્યોમા જે ચમત્કૃતિ નજરે પડતી હતી, તે ચમત્કૃતિને
બદલે હવે અન્ય પ્રકારની ચમત્કૃતિ આમા તેમજ ત્યાર પછીના ત્રણે પદ્યોમા પણ દૃષ્ટિ-ગોચર

થાય છે આ ચમત્કૃતિને એક પ્રકારના 'યમક' તરીકે ઓળખાવી શકાય તેમ છે એકના એક અક્ષરોનો–ભલે પછી તે બે હોય, ત્રણ હોય કે ચાર હોય–તેનો તરતને તરત ફરીથી ઉલ્લેખ કરીને કવિરાજે અન્ય ચમત્કૃતિનું આશ્ચર્યાત્મક ચિત્ર આલેખ્યુ છે આ ચિત્રની સ્થૂલ રૂપરેખા નીચે મુજબ છે —

मद, मद, नरहित, नरहित, सुमते, सुमते, नक, नक; तारे, तारे,
दम, दम, पालय, पालय, दरा, दरा, तिक्ष, तिक्ष, पात , पात

એ નિવેદન કરવાની ખાસ આવશ્યકતા રહેતી નથી કે આ તેમજ ત્યાર પછીના ત્રણ પદ્યો પણ ૯, ૧૦, ૧૧ અને ૧૨ મા શ્લોકોની માફક આર્યાગીતિ[1]મા રચાયેલા છે

समग्रजिनेश्वराणा विज्ञप्तिः—

विधुतारा ! विधुताराः !
सदा सदाना ! जिना ! जिताघाताघाः ! ।
तनुतापातनुतापा !
हितमाहितमानवनवविभवा ! विभवा. ! ॥ १८ ॥

—आर्या०

टीका

विधुतारेति । 'विधुताराः' विधुत आर अरीणां समूह., अरण वा आरः भ्रमण अर्थात् ससारे यैस्ते । 'विधुताराः' चन्द्रोज्ज्वलाः । 'सदा' सर्वकालम् । 'सदाना' दान-सहिता' । 'जिना' तीर्थकृत. । 'जिताघाताघा.' जित अघात–घातवर्जित अघ–पाप यैस्ते । 'तनुत' विस्तारयत । 'अपातनुतापा' अपगतो अतनु–महान् तापो येषां ते । 'हित' पथ्यम् । 'आहितमानवनवविभवा.' आहितो–जनितो मानवाना नवविभव'–मत्यग्रैश्वर्य यैस्ते । 'विभवा' विगतससारा' । हे जिनाः हित तनुतेति सम्बन्ध. ॥ १८ ॥

अवचूरिः

विधुतारा हे जिना' हित तनुत कुरुत। विधुतमारमरीणा समूहोऽरण वा अरो भ्रमणमर्याद ससारो यैस्ते । तथा विधुश्चन्द्रस्तद्वदुज्ज्वला । सदाना' सत्यागा' । जितमघातं घातवर्जितमघ पाप यैस्ते। अपगतमहातापा । आहितो विस्तीर्णो मानवाना नवविभवो नव प्रत्यग्रो विभव ऐश्वर्य यैस्ते। तथा विगतससारा ॥ १८ ॥

---

१ વૃત્ત-રત્નાકરમા 'આર્યા-ગીતિ'નુ લક્ષણ નીચે મુજબ આપેલુ છે —

"आर्यापूर्वार्धं यदि, गुरुणैकेनाधिकेन निधने युक्तम् ।
इतरत् तद्वन्निखिल, दल यदीयमुदितैवमार्यागीति ॥"

अन्वयः

(हे) विधुत-आरा ! विधु-तारा ! स-दाना ! जि[illegible]-अघात-अ[illegible] ! [illegible]-तापा ! आहित-मानव-नय-विभया ! वि-मदा ! जिना ! (यूय) [illegible] हित [illegible]।

शब्दार्थ

विधुत (धा० धु)=नाश करेल
आर=(१) शत्रुओनो समूह; (२) भ्रमण
विधुतारा !=(१) नाश कर्यो छे शत्रुओना समूहनो जेमणे एवा (स०), (२) अंत आण्यो छे (संसार-) भ्रमणनो जेमणे एवा (स०)
विधु=चन्द्रमा
विधुतारा !=हे चन्द्रमाना जेवा उज्ज्वळ !
दार=[illegible]
दान=दान, त्याग
सदाना !=हे दान-सहित !
जिना ! (मू० जिन)=हे जिनो, हे तीर्थंकरो !
अघात=घात-रहित, अघाती
जितघातापा !=जीत्या छे घात-रहित पापोने जेमणे एवा ! (स०)

तनुत (धा० तन्)=(१) करेल (२) [illegible]
अतनु=महान्, अनल्प
ताप=संताप
अघाततनुतापा ! [illegible] छे [illegible] जेमणे एवा ! (स०)
हित (धा० हि)=[illegible]
आहित (धा० [illegible])=[illegible]
विभय=[illegible]
आहितमानवनयविभया ! [illegible] एवा ! (स०)
वि-मदा ! [illegible] जेमनो [illegible] एवा ! (स०)

श्लोकार्थ

समस्त जिनेश्वरोने विनति—

"नाश कर्यो छे शत्रु-समूहनो जेमणे एवा [illegible] भ्रमणनो जेमणे एवा] हे (जिनेश्वरो) ! हे चन्द्रना जेवा [illegible] ! हे [illegible] सहित (अर्थात् दीक्षा-समये संवत्सरी दान देनारा) ! [illegible] वर्जित पापो जेमणे एवा (तीर्थंकरो) ! नाश [illegible] छे [illegible] (अर्थात् [illegible] नाथी) एवा हे (जिनवरो) ! [illegible] कर्यो छे [illegible] हे (परमेश्वरो) ! अंत आण्यो छे संसारनो (अर्थात् [illegible]) एवा हे (जिनपतिओ) ! हे जिनो ! तमे निरंतर [illegible] प्राणि-वर्गनुं हित करो।"—१८

१–७ आ [illegible]

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરનુ લક્ષણ—

જિનેશ્વરના કેટલાક લક્ષણો તો આપણે જોઈ ગયા છીએ આ શ્લોકદ્વારા વળી તે સબધમા એક વિશેષ લક્ષણ જાણવાનું મળે છે તે એ છે કે એક વખત મુક્તિ-રમણીને વર્યા પછી કોઈ પણ કારણસર તે જીવ ફરીથી સસારરૂપી કાદવમા નિમગ્ન થતો નથી, અર્થાત્ મોક્ષે ગયેલો જીવ જન્મ-મરણને છેલ્લી સલામ ભરી દે છે

કહેવાની મતલબ એ છે કે તીર્થંકર-પદ પ્રાપ્ત કર્યા વિના પણ મોક્ષે ગયેલા જીવો તો બાજુએ રહ્યા, ખુદ તીર્થંકરો પણ એક વખત નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યા બાદ પોતાના તીર્થનું અસ્તિત્વ ઊડી જતું હોય તોપણ–પોતાનું શાસન ચાલૂ ન રહેતું હોય તોપણ તીર્થ-પ્રવર્તનની અભિલાષાથી પણ સસારમા ફરી અવતરતા નથી આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે નિમ્નલિખિત મન્તવ્યની સાથે જૈન દર્શન મળતું આવતું નથી

> "यदा यदा हि धर्मस्य, ग्लानिर्भवति भारत ।।
> अभ्युत्थानाय धर्मस्य, तदाऽऽत्मानं सृजाम्यहम् ॥"
>
> —ભગવદ્ગીતા, ચતુર્થ અધ્યાય, સપ્તમ શ્લોક

મુક્ત જીવોના પુનરાગમનનો અસભવ—

જે સ્થાનમાથી કોઈ પણ કારણસર અધપતન થાય, તે સ્થાન અત્યુત્તમ નજ ગણાય, તો તેને 'મોક્ષ' એવી સંજ્ઞા તો કયાથીજ અપાય? વળી પ્રશસ્ત અભિલાષા પણ જ્યા સુધી બાકી રહી હોય, ત્યા સુધી મુક્તિ કેમ સભવે?[1] અને એવી અભિલાષા જ્યારે મુક્ત થયા પછી પણ પરિપૂર્ણ કરવાની બાકી રહી જાય, તો તેવા મુક્ત જીવને 'કૃત-કૃત્ય' તો કહેવા યજ કયાથી?

આ સબધમા એવી દલીલ કરવામા આવે કે ઈશ્વર તો નિષ્કામ વૃત્તિથી કાર્ય કરે છે અને જીવો ઉપર ઉપકાર કરવો એ તો એનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે, તો આ દલીલ પણ પાયા વિનાની છે કેમકે સમસ્ત જીવોના ઉપર એવી વખતે મુક્તિ-પદ મર્યું તેની જાણે ખુશાલી તરીકે ન હોય[2] તેમ કેમ તેણે ઉપકાર કર્યો નહિ કે જેથી કરીને આવી રીતે ધર્મનો લોપ થવાનો વારંવાર અવસર આવતા તેને મુક્તિ-પુરીમાથી ફરી ફરીને સસારમા આવવું ન પડત? અને વળી માની લઈએ

---

૧ શુ ગૌતમસ્વામીને મહાવીરસ્વામી પરત્વેના પ્રશસ્ત રાગને લઈને કેવલ-જ્ઞાન મેળવવામાં ખલેલ પહોંચ્યું હતું નહિ વારુ?

૨ એ વાત ખરી ધ્યાનમા રાખવાની છે કે અન્ય દર્શનકારો ઈશ્વરને નિત્ય-મુક્ત તેમજ એકજ તથા વળી સર્વવ્યાપક માને છે પરંતુ મુક્ત શબ્દથી જેનો વ્યવહાર થઈ શકે તે વિચારતા તેમજ એકજ વ્યક્તિને ઈશ્વર-પદ પ્રાપ્ત થયુ અને અન્ય વ્યક્તિઓ તેવુ પદ કદાપિ પ્રાપ્ત નજ કરી શકે એ ઉપર ઉહાપોહ કરવાથી આ મન્તવ્ય કેટલું સત્ય રહેલું છે તે આપોઆપ જણાશે

જૈન દર્શન પ્રમાણે તો દરેક મુક્ત જીવ ઈશ્વર છે, અર્થાત્ ઈશ્વર એક નથી પણ અનેક છે, એટલે એ ભૂલવું ન જોઈએ કે ઈશ્વરત્વ તો એકજ છે

કે તેનામા આવો ઉપકાર કરવાનુ સામર્થ્ય પણ છે, તો પછી તે પોતાના મોક્ષ-મહેલમા બેઠો બેઠોજ કેમ ઉપકાર કરતો નથી કે જેથી કરીને સસારમા ઉતરી આવવાની તેને તસ્દી લેવી ન પડે ?

ટુકમા, મુક્ત જીવોનું સસારપ્રતિ પુનરાગમન સ્વીકારવામા અનેક દોષો ઉદ્ભવે છે[1]

સાવત્સરિક દાન—

દરેક તીર્થંકર[2] દીક્ષા લે તે પૂર્વે અર્થાત્ ગૃહ-વાસનો ત્યાગ કરે તે પહેલા એક વર્ષ પર્યંત દાન દે છે આ દાન કરતા એવી ઉદ્ઘોષણા કરાવવામા આવે છે કે જે જેનો અર્થી હોય, તેણે આવીને તે ગ્રહણ કરવું આ પ્રમાણેની ઉદ્ઘોષણાનું શ્રવણ કર્યા બાદ યાચકો પ્રભુ પાસે દાન લેવા આવે છે ઇન્દ્રના આદેશથી કુબેરે પ્રેરેલા જમ્ભક[3] દેવતાઓ ઘણા સમયથી ભ્રષ્ટ થયેલું, નષ્ટ થયેલું, સ્મશાનાદિક ગૂઢ સ્થલમા રહેલું, માલિકી વિનાનું એવું રૂપ્ય (રૂપુ), સુવર્ણ રત્નાદિક દ્રવ્ય અનેક સ્થલેથી લાવીને પ્રભુ સમક્ષ હાજર કરે છે પ્રભુ બરાબર એક વર્ષ સુધી સૂર્યોદયથી માડીને તે ભોજનના સમય સુધી દાન દે છે અને તેમા પણ યાચકની પ્રાર્થનાનુસાર તેને દાન દેવામા આવે છે (છતા પણ એ ધ્યાનમા રાખવું કે આમ હોવા છતા પણ કેટલાક નિર્ભાગી જનો યથેષ્ટ દાનનો ઉપભોગ-ભોગ કરી શકતા નથી) દિન-પ્રતિદિન એક ક્રોડ અને આઠ લાખ સુવર્ણ[4]નું દાન દેવામા આવે છે આ પ્રમાણે ૩૬૦ દિવસ લેખે વર્ષ ગણતા એક વર્ષમા તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વ તે પ્રભુએ અઠ્યાસી ક્રોડ અને એંસી લાખ (૩૮૮,૮૦૦૦૦૦૦) સુવર્ણનુ દાન દે છે

ઘાતવર્જિત પાપ એટલે શું ?—

જૈન શાસ્ત્રમા આપણે જોઈ ગયા તેમ કર્મના જ્ઞાનાવરણાદિક આઠ પ્રકારો પાડવામા આવ્યા છે આમાથી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અતરાય એ ચાર કર્મને 'ઘાતિ-કર્મ' તરીકે અને બાકીના વેદનીય, નામ, ગોત્ર અને આયુષ્ય એ ચાર કર્મને 'અઘાતિ-કર્મ' તરીકે ઓળખાવવામા આવે છે આત્માના મૂળ ગુણો ઉપર તરાપ મારનારા, તેને છિન્ન-ભિન્ન કરી નાખનારા કર્મો 'ઘાતિ-કર્મ' કહેવાય છે, જ્યારે તેના મૂળ ગુણોને હાનિ નહિ પહોચાડનારા કર્મો 'અઘાતિ-કર્મ' (ઘાત-વર્જિત પાપ) કહેવાય છે

એ તો જાણીતી વાત છે કે ઘાતિ-કર્મનો ક્ષય થવાથી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અને કેવલિ-અવસ્થા દરમ્યાન અઘાતિ-કર્મનો અનુભવ કરવો પડે છે આ અઘાતિ-કર્મને પણ જલાજલિ આપવાથી આત્મા પરમાત્મા બને છે, અર્થાત્ તે નિર્વાણ-પદને પામે છે

---

૧ આ સબધમા જુઓ ન્યાયકુસુમાજલિ (પૃ ૩૦૩-૩૦૮).

૨ ખરી રીતે તો કેવલ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછીજ તીર્થંકર-નામ ચરિતાર્થ થાય છે છતા પણ જેમ રાજ્ય નહિ મળેલુ હોવા છતા પણ ભવિષ્યમા રાજા થનાર વ્યક્તિને અર્થાત્ 'રાજકુમાર'ને 'રાજા' કહેવામા આવે છે, તેમ તીર્થંકરો પણ આ અવસ્થામા વાસ્તવિક તીર્થંકરત્વથી અલકૃત નહિ હોવા છતા પણ તે ભવમા તીર્થંકર થનાર હોવાથી તેમને 'તીર્થંકર' સબોધવામા આવે છે અને વળી ઇન્દ્રાદિક પણ તેમનો જન્મ-મહોત્સવ કરે છે

૩ એની માહિતી સારૂ જુઓ પ્રથમ શ્લોકનુ સ્પષ્ટીકરણ (પૃ૦ ૩૨).

૪ 'સુવર્ણ' એ સોનાનો સિક્કો છે (જુઓ મૃચ્છકટિક) વિશેષમા આશરે ૧૭૫ ગ્રેઇન (દ્રામ) જેટલા સોનાના વજનનું નામ પણ 'સુવર્ણ' છે અભિધાન-ચિન્તામણિ (કા ૩ શ્લો ૫૪૯)મા પણ કહ્યુ છે કે—

"माषो दशार्धगुञ्जः षोडशमाषा निगद्यते कर्षः ।
स सुवर्णस्य सुवर्णस्तैश्च पलं चतुर्भिः ॥"

અર્થાત્ ૮૦ રતી યાને ૧૬ માષ અથવા ૧ કર્ષ જેટલા સોનાના વજનને 'સુવર્ણ' કહેવામા આવે છે આ ઉપરથી એમ પણ માની શકાય કે સુવર્ણ નામના સિક્કાનું વજન પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ હોય. વળી એચ. એચ વિલ્સન (H H Wilson) ની ૧૧ મી ગતિ (vol.) ના ૪૭ મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે તેમ આ સિક્કાની કીમત આશરે ૮ રૂપિયા જેટલી હોવી જોઈએ

પદ્ય-ચમત્કૃતિ[1]—

विधुतारा, विधुतारा, सद्रा, सद्रा, नाजि, नाजि, ताधा, ताधाः;
ततुतापा, ततुतापा, हितमा, हितमा; नव, नव, विमया, विमया

सर्वज्ञस्य सिद्धान्तस्य स्मरणम्—

मतिमति जिनराजि नरा-
ऽऽहितेहिते रुचितरुचि तमोहेऽमोहे।
मतमतनून नून
स्मरास्मराधीरधीरसुमतः सुमत ॥ १९ ॥

—आर्या०

टीका

मतिमतीति। 'मतिमति' गर्भवासादिष्वप्यवस्थासु सातिशयमतियुक्ते। नित्ययोगाद् मतुप्प्रत्ययः। 'जिनराजि' जिनाः—केवलिनस्तेषु राजते यस्तस्मिन्। 'नराहितेहिते' न[राणाम्] आहितेहिते—कृतसर्वहिते। 'रुचितरुचि' रुचिता—अभीष्टा रुक्—दीप्तिर्यस्य सम्बन्धिनी तस्मि[न्]। 'तमोहे' अज्ञानघातिनि। 'अमोहे' मोहरहिते। 'मत' दर्शनम्। 'अतनून' तनु च ऊन[ं] च न भवति तत्। 'नून' निश्चितम्। 'स्मर' ध्याय। 'अस्मराधीरधीः' न स्मरेण अधीरा धीर्य[स्य] स। 'असुमत' प्राणिन्। 'सुमत' शास्त्रादिविषयया सुष्ठु अभिमत। स्मरेति मध्यपदस्य [illegible] प्रयोगात् स्मरसीति लभ्यते। तेन त्वं अस्मराधीरधीः असुमतः सुमतः सन् जिनराजि जिने [illegible] विषये मतं तत् स्मरसीति गमय ॥ १९ ॥

अवचूरिः

[illegible] सर्वज्ञे मत त्व स्मरसि संबन्धः। किंभूते। मतिमति सातिशयज्ञानयुक्ते। नराणा[म्] हि[ते] [illegible] यस्य तस्मिन्। रुचिता परेषां प्रमाणस्थारुचिरभीष्टा रुक् कान्तिर्य[स्य तस्मि]न्। [illegible] अज्ञानघातिनि। अमोहे मोहत्यमुक्ते। मत किंभूतम्। तनु तुच्छमूनमपूर्णं च तनून [illegible]। नून निश्चितम्। त्वं किंभूत। न स्मरेणाधीरा धीर्यस्य स। असुमत प्राणिन्। [illegible] शास्त्रादिविषया सुष्ठु अभिमत ॥ १९ ॥

अन्वयः।

[illegible] नर-आहित-इहिते, रुचित-रुचि, तमस्-हे, अ-मोहे, जिन-राजि अ-तनु-ऊ[न]म्, अ-स्मर-अ-धीर-धी, असु-मत सु-मत (त्वं) नून स्मर।

---

[1] [illegible]

શબ્દાર્થ

मति=મતિ, બુદ્ધિ
मतिमति (મૂ૦ मतिमत्)=બુદ્ધિમાન્
रद=પુષ્પ, ફૂલ
राद=પ્રકાશવું
जिनराजि (મૂ૦ जिनराज)=જિનેશ્વરને વિષે
हित=વાંછિત, અભીષ્ટ
नराहितहित=પૂર્ણ કર્યાં છે મનુષ્યનાં (મનો-) વાંછિત જેણે એવા.
रुचित (ધા૦ रुच्)=ગમેલી, પસંદ પડેલી.
रुच्=કાંતિ
रुचितरुचि=પસંદ પડી છે કાંતિ જેની એવા
दम=નાશ કરવો
दा=ખંડન કરવું
तमाद(મૂ૦तमाद)=અજ્ઞાનનો નાશ કરનારા એવા.
अमोहे (મૂ૦ अमोह)=મોહ-રહિત.
मतं (મૂ૦ मत)=સિદ્ધાન્તને, મતને.
तनु=અલ્પ, તુચ્છ
ऊन=અપૂર્ણ
अतनून=નહિ તુચ્છ કે નહિ અપૂર્ણ
नूनं=ખચિત
स्मर (ધા૦ स्मृ)=તું યાદ કર
स्मर=સ્મરણ
अ-धीर=અસ્થિર
धी=બુદ્ધિ, મતિ
अस्मराधीरधी=સ્મરણને વિષે અસ્થિર નથી મતિ જેની એવો.
असुमत (મૂ૦ असुमत्)=પ્રાણીના
सु-मत (મૂ૦ सुमत)=અત્યંત માન્ય.

શ્લોકાર્થ

સર્વજ્ઞના સિદ્ધાન્તનું સ્મરણ—

"(હે ભવિક જન !) સ્મરણને વિષે અસ્થિર નથી બુદ્ધિ જેની એવો[1] તેમજ ...ન (-સમાજ) માં અત્યન્ત માન્ય એવો તું, બુદ્ધિમાન્ (અર્થાત્ સાતિશય જ્ઞાનયુક્ત[2]) એવા, ...ની પૂર્ણ કર્યાં છે મનુષ્યોનાં (મનો-) વાંછિત જેણે એવા, તથા (અન્ય જનોને પ્રમોદકારી ...વાને લીધે) પસંદ પડી છે કાંતિ જેની એવા, તેમજ અજ્ઞાનનો નાશ કરનારા અને ... મોહ-રહિત એવા જિનેશ્વરને વિષે (અર્થાત્ એવા જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલા એવા તેમજ) ... તુચ્છ કે નહિ અપૂર્ણ એવા[3] સિદ્ધાન્તને ખચિત યાદ કર "—૧૯

સ્પષ્ટીકરણ

...યમક—

मति, मति, जिनरा, जिनरा, हिते, हिते, रुचित, रुचित, मोहे, ऽमोहे,
मत, मत, नूनं, नून स्मरा, स्मरा धीर, धीर, सुमत, सुमत

... નથી કદર્પે કરીને અસ્થિર (બનેલી) બુદ્ધિ જેની એવો એમ પણ અર્થ થઈ શકે છે
...ર્થકરો ચ્યવન કાલથી જ ગર્ભાવસ્થાથી જ મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાનોએ કરીને યુક્ત હોય ...રીને તો તેમને શાલા કે પાઠશાલામાં અભ્યાસ કરવા જવું પડતું નથી વિશેષમાં ચારિત્ર-ગ્રહણ કરતી ... તેમને કોઈ પણ ગુરુની શોધ કરવી પડતી નથી તેઓ સ્વયં ગુરુ બને છે કેમકે તેઓ સ્વયંબુદ્ધ છે વળી ...ની સાથમાં જ તેમને મન પર્યવનામક ચતુર્થ જ્ઞાન અને વળી તુક સમયમાં પંચમ જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત થાય છે ...ો જે સિદ્ધાન્ત છે તેને યાદ કર' એમ પણ અનુવાદ થઈ શકે છે અને એ વાતની શ્રીધનપાલ ... પૂરે છે

काळीदेव्यै प्रार्थना—

नगदाऽमानगदा माम्
अहो ! महोराजिराजितरसा तरसा ।
घनघनकाली काली
घतावतादूनदूनसन्नासन्ना ॥ २० ॥ ५ ॥

—आर्या०

टीका

नगदेति । 'नगदाऽमानगदा' नगान्-पर्वतान् द्यति इति नगदा, अमाना-अप्रमाणा गदा-प्रहरणविशेषो यस्याः सा । 'मां' 'अहो' इत्यामन्त्रणे विस्मये वा । 'महोराजिराजितरसा' महोराजिभिः-तेजःपङ्क्तिभिः राजिता-शोभिता रसा-पृथ्वी यया सा । 'तरसा' वेगेन बलेन वा । 'घनघनकाली' घना-सान्द्रा ये घना तद्वत् काली-श्यामा । कालीति नाम्ना । 'घत' घतेति विस्मये । 'अवतात्' रक्षतु । 'ऊनदूनसन्नासन्ना' ऊना-स्तोका दूना'-उपतप्ता, सन्नासाः-सभयाः तांस्त्रायते या सा । काली तरसा मां अवतादित्यन्वयः ॥ २० ॥

अवचूरिः

अहो इति संबोधने विस्मये वा । काली देवी मामवतात् रक्षतात् । किंभूता । नगदा 'दो अव खण्डने' इति धातोः पर्वतखण्डनी । अमाना अप्रमाणा गदा प्रहरणविशेषो यस्याः सा । कान्तिराज्या राजिता शोभिता रसा पृथ्वी यया सा । तरसा वेगेन शीघ्रं वा । घनो मेघस्तद्वत् घनकाली प्रभूतकान्ति वर्णा । घत इति विस्मये । ऊना अपूर्णा दूना खिन्ना सत्रासाः समयास्तांस्त्रायते रक्षति या ॥ २० ॥

अन्वय.

अहो ! नग-दा, अ-मान-गदा, महस्-राजि-राजित-रसा, घन-घन-काली, ऊन-दून-स-त्रास-त्रा काली घत तरसा मां अवतात् ।

शब्दार्थ

नग=पर्वत.	अहो ! = अहो !
दा=[illegible]	महस्=तेज
नगदा=पर्वतने [illegible]	राजित (धा० राज्)=शोभित
[illegible]	रसा=पृथ्वी
[illegible]	महोराजिराजितरसा=तेजनी श्रेणि वडे शोभित कर्यो छे पृथ्वीने जेणे एवी.
[illegible]	तरसा=(१) वेगथी, (२) बलपूर्वक
[illegible]	

काली=શ્યામવર્ણી, કૃષ્ણ	द्रून (ધા૦ द्रु)=પીડિત.
काली=કાલી (દેવી)	त्रास=ભય.
घनघनकाली=નિબિડ મેઘના જેવી કૃષ્ણ	त्रा=રક્ષણ કરવું
बत=વિસ્મય અથવા સંતોષવાચક અવ્યય	ऊनद्रूनसत्रासत्रा=અપૂર્ણ, પીડિત અને ભય
अवतात् (ધા૦ अव्) પરિપાલન કરો, રક્ષણ કરો	ભીતનું રક્ષણ કરનારી

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીને પ્રાર્થના—

"અહો! અહો! પર્વતોને ભેદનારી એવી, અને અસાધારણ (અર્થાત્ નિરૂપમ સામર્થ્યવાળી) ગદા છે જેની એવી, વળી પ્રભા વડે પ્રકાશિત કરી છે પૃથ્વીને જેણે એવી, તથા નિબિડ (અર્થાત્ જલથી પરિપૂર્ણ એવા) મેઘના જેવી શ્યામવર્ણી, તેમજ (ધનાદિકમાં) અપૂર્ણ, (રોગાદિથી) પીડિત અને (શત્રુઓથી) ભય-ભીત એવા (જીવો)નું રક્ષણ કરનારી (અર્થાત્ દયાળુ) એવી કાલી (દેવી) મારૂં સત્વર પરિપાલન કરો."—૨૦

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

'દુરમનો પ્રતિ જે કાળ (યમરાજ) જેવી છે, તેમજ જે કૃષ્ણવર્ણી છે તે 'કાલી' એ કાલી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે આ દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે તેનો વર્ણ શ્યામ છે અને તે હાથમાં ગદા રાખે છે વિશેષમાં વિકસ્વર કમલ એ એનું વાહન છે આ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે —

"शरदम्बुधरप्रमुक्तचञ्चद्गगनतलाभतनुद्युतिर्दयाढ्या ।
विकचकमलवाहना गदाभृत् कुसुमस्रक्कुशलानि सदैव काली ॥"

—આચાર૦ પત્રાંક ૧૬૨

પરંતુ એથી વિશેષ માહિતી તો નિર્વાણ-કલિકા (પ્રાતિષ્ઠા-પદ્ધતિ) ઉપરથી મળે છે કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે-"तथा कालिकादेवीं कृष्णवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां वरदपाशाधिष्ठितदक्षिणकरां वज्राभययुक्तवामकरां चेति" અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે, તેના જમણા બે હાથ વર-દાન અને પાશથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ વજ્ર અને અભય થી અલંકૃત છે'

પદ્ય-ચમત્કાર-મીમાંસા—

भयदामा, भवदामा, महो, महो, राजि राजि तरसा, तरसा
घन, घन, काली, काली, बत, बत, द्रून, द्रून, सत्रा, सत्रा

बत, बत એટલે बत, बत કેમકે યમક પ્રસંગે વકાર અને બકાર એક મનાય છે જુઓ ચોવીસમા શ્લોકનું સ્પષ્ટીકરણ

---

૧ શરણાગતના ભયનું નિવારણ કરવું તેને [illegible] કરવું નહિ [illegible] કરવું તે 'અભય' કહેવાય છે

૨ વિચારો આ કાવ્યનો ૮૪ મો શ્લોક

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतय

अथ श्रीपद्मप्रभाय विनति'—

पादद्वयी दलितपद्ममृदु' प्रमोदम्
उन्मुद्रतामरसदामलतान्तपात्री ।
पाद्मप्रभी प्रविदधातु सता वितीर्ण-
मुन्मुद्रतामरसदा मलतान्तपात्री ॥ २१ ॥

—वसन्ततिलका (८, ६)

टीका

पादद्वयीति । 'पादद्वयी' चरणद्वितयी । 'दलितपद्ममृदु'' विकसिताब्जकोमला । 'प्रमोद' आनन्दम् । 'उन्मुद्रतामरसदामलतान्तपात्री' उन्मुद्राणि-विकसितानि तामरसदामानि-कमलमाला लतान्तानि-कुसुमानि तेषां पात्री-भाजन, अथवा उन्मुद्रतामरसदामान्येव लम्बत्वाल्लतास्तासामन्तपात्री-समीपभाजनम् । कदाचिद् उन्मुद्राणि-अपर्यन्तानि तामरसानि सुरनिर्मितानि रेखात्मकानि वा दयत इति उन्मुद्रतामरसदा, यदिवा उन्मुत्-उद्धतहर्षं यद् रव तत्र आमः-प्रत्यग्रो यो रसोऽभिलापस्त ददातीति उन्मुद्रतामरसदा । 'आमलतान्तपात्री' आमलता-रोगवल्ली तस्या अन्तो-विनाशस्तस्य पात्री-भाजनम् । 'पाद्मप्रभी' पद्मप्रभसम्बन्धिनी । 'प्रविदधातु' करोतु । 'सतां साधूनाम् । 'वितीर्णमुत्' दत्तप्रीति' । 'मुद्रतामरसदा' मुदा रता अमरसदः-सुरसभा यस्याः सा । 'मलतान्तपात्री' मलेन-कर्मणा तान्तान्-ग्लानान् पात्री-रक्षणशीला । पाद्मप्रभी पादद्वयी प्रमोद प्रविदधातु इति सवन्धः ॥ २१ ॥

अवचूरि'

पद्मप्रभसम्बन्धिनी पादद्वयी प्रमोद प्रविदधातु । किंभूता । दलित विकसित यदब्ज तद्वद् कोमला । उन्मुद्राणि विकसितानि तामरसदामानि कमलमाला लतान्तानि कुसुमानि तेषां पात्रीव पात्री भाजनम् । यद्वा उन्मुद्रतामरसदामान्येव लम्बत्वाल्लतास्तासामन्तपात्री समीपभाजनम् । सतां वितीर्णमुद् दत्तप्रीति । मुदि मुदा या रता अमरसदा देवसभा यस्या सा । मलन कर्मणा तान्तान् ग्लानान् पातीति मलतान्तपात्री ॥ २१ ॥

अन्वय

दलित-पद्म-मृदु , उन्मुद्र-तामरस-दामन्-लतान्त-पात्री [अथवा उन्मुद्र
लता-अन्त-पात्री, अथवा उन्मुद्र-तामरस-दा (अथवा उद् मुद्
अन्त-पात्री] सतां वितीर्ण-मुद्, मुद्-रत-अमर-सद्, मल-तान्त-पात्री ।
अन्त-पात्री] पाद्मप्रभी पाद-द्वयी प्रमोद प्रविदधातु ।

શબ્દાર્થ

દ્વયી=યુગલ
પાદદ્વયી=ચરણ-યુગલ
દલિત (ધા० દલ્)=વિકસિત.
મૃદુ=કોમલ
દલિતપદ્મમૃદુ=વિકસિત કમલના જેવું કોમલ.
પ્રમોદ (મૂ० પ્રમોદ)=હર્ષને
ઉદ્=વિયોગસૂચક અવ્યય
ઉદા=બન્ધ.
ઉન્મુદ=ખીલેલ, વિકાસ પામેલ.
તામરસ=રક્ત કમલ
દામન્=માલા.
લતાન્ત=કુસુમ
લતા=લતા, વેલ
અન્ત=સમીપ.
પાત્રી=પાત્ર, ભાજન
ઉન્મુદતામરસદામલતાન્તપાત્રી=(૧) વિકસિત રક્ત કમલોની માલા અને પુષ્પોના પાત્રરૂપ, (૨) વિકાસ પામેલા રક્ત કમલોની માલારૂપી વેલના સમીપ ભાજનરૂપ
=ઉદ્વાચક અવ્યય
હર્ષ
=ઉદયમાં આવ્યો છે હર્ષ જ્યાં એવા
નવીન

રસ=રસ
દા=કાપવું
દ=ધારણ કરવું
ઉન્મુદતામરસદા=(૧) હર્ષપૂર્વક મૈથુનરૂપી નવીન રસને નષ્ટ કરનાર, (૨) વિકસિત રક્ત પદ્મોને ધારણ કરનાર
અન્ત=અન્ત, નાશ
આમલતાન્તપાત્રી=રોગરૂપી લતાનો અંત લાવનારા ભાજનરૂપ
પાદ્મપ્રભી=પદ્મપ્રભસ બધી
પ્રવિદધાતુ (ધા० ધા)=કરો
સતાં (મૂ० સત્)=સજ્જનોના
વિતીર્ણ (ધા० તૄ)=અર્પણ કરેલ
વિતીર્ણમુદ્=અર્પણ કર્યો છે હર્ષ જેણે એવું
સદસ્=સભા
મુદ્નતામરસદા=હર્ષમાં અથવા હર્ષથી લીન છે અમરની સભા જેને વિષે તે
મલ=મળ, કર્મ
તાન્ત (ધા० તન્)=ગ્લાનિ પામેલ, દુ:ખી થયેલ.
મલતા=મલિનતા
પાત્રી=રક્ષક
મલતાન્તપાત્રી=(૧) (કર્મરૂપી) મલથી ગ્લાનિ પામેલાનું રક્ષણ કરનાર (૨) મલિનતાના વિનાશના ભાજનરૂપ.

પ્રભને વિનતિ—

શ્લોકાર્થ

વિકસિત પદ્મના જેવું કોમલ, તથા ખીલેલા રાતા કમલોની માલા અને પુષ્પોના (અથવા વિકાસ પામેલા રક્ત કમલોની માલારૂપી લતાના સમીપ ભાજનરૂપ)-પૂર્વક મૈથુનરૂપી નવીન રસને નષ્ટ કરનાર (અથવા અપૂર્વ ... પદ્મને ...નાર) એવું તેમજ રોગરૂપી વેલનો અંત લાવનારા પાત્રરૂપ] એવું ...

... લાલ હોવાથી તેને ... ની ઉપમા આપી છે
તીર્થંકરના ચરણમાં પદ્મની રેખા છે ... પણ તેમના વિહાર ... તેમના ચરણ ...
... તેને ધારણ કરનાર એ વિશેષણ સંગત થઇ શકે છે

ાને સમર્પણ કર્યો છે આનંદ જેણે એવું (અર્થાત્ સત્પુરુષોને આનંદ-દાયક), તેમજ ર્ષમાં લીન છે દેવની સભા જેને વિષે એવું [અથવા હર્ષથી રમે છે સુરની સભા (માના ક્યોનું મન) જેને વિષે એવું], તેમજ (કર્મરૂપી) મલથી પીડાયેલ (જીવો)નું રક્ષણ રનારું [અથવા મલિનતાના વિનાશના ભાજનરૂપ] એવું પદ્મ-પ્રભનું ચરણ-યુગલ (હે વ્યજન ! તમને) હર્ષ ઉત્પન્ન કરો "—૨૧

સ્પષ્ટીકરણ

દ્મપ્રભ પ્રભુ—

આ છઠ્ઠા તીર્થંકરનો જન્મ કૌશામ્બી નગરીમા થયો હતો શ્રીધર નૃપતિ અને સુસીમા ાણી એ તેમના જનક અને જનની થતા હતા આ તીર્થંકરના દેહનો વર્ણ કમલના જેવો રક્ત તો અને તે ની ઊંચાઈ અઢીસે ધનુષ્યપ્રમાણ હતી. આ દેહની શોભામા પદ્મનું લાછન વધારો રતું હતું દરેક તીર્થંકરની માફક ગૃહસ્થાશ્રમનો અંત ત્યાગ કરી, સિદ્ધ ભગવાનોની સાક્ષીએ ામાયિક[1] વ્રત ગ્રહણ કરી, છેવટે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, તીર્થંકરવિષયક કાર્ય સમાપ્ત કરી, ત્રીશ ાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને તેઓ પચમ[2] ગતિને અર્થાત્ સિદ્ધ-ગતિને પામ્યા.

ૃત્ત-વિચાર—

આ પદ્ય અને ત્યાર પછીના બીજા ત્રણ પદ્યો પણ 'સમવૃત્ત' જાતના વૃત્તમા રચાયેલા છે. ા વૃત્તનું નામ વસન્તતિલકા છે આને સિંહોદ્ધતા, સિંહોન્નતા, ઇન્દુવદના ઇત્યાદિ નામોથી પણ ઓળખાવવામા આવે છે એનું લક્ષણ એ છે કે—

"उक्ता वसन्ततिलका तभजा जगौ ग"

અર્થાત્ આ છંદમા ત, ભ, જ, અને જ એમ ચાર ગણો છે અને અન્ત્ય બે અક્ષરો ગુરુ ાને દીર્ઘ છે એટલે કે આ વૃત્તમા એકદર ચૌદ (૧૪) અક્ષરો છે[3] વિશેષમા આઠમે અને ચૌદમે ક્ષરે 'યતિ' છે

---

૧ આ શબ્દ 'સમ' અને 'આય' એ બે શબ્દનો બનેલો છે આમાના 'આય'નો અર્થ 'લાભ' થાય ; જ્યારે 'સમ' શબ્દથી 'મધ્યસ્થ ભાવ', 'સમાન ભાવ' ઇત્યાદિ સમજવામા આવે છે આથી કરીને સામાયિક' શબ્દના વિવિધ અર્થો થાય છે કેમકે 'સામાયિક' એટલે 'સમાન છે મુક્તિ-સાધન પ્રતિ ામર્થ્ય જેનું એવા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનો લાભ છે જેમા તે, અથવા 'મધ્યસ્થ ભાવનો લાભ છે જે દ્વારા તે', ્થવા 'સર્વ જીવોને સમાન ગણવારૂપ અર્થાત્ શત્રુ અને મિત્ર ઉપર સમભાવ રાખવારૂપ લાભ છે જેમા તે'

૨ ગતિ ચાર છે-(૧) નરક, (૨) તિર્યંચ, (૩) મનુષ્ય અને (૪) દેવ 'તિર્યંચ' શબ્દથી દેવ મનુષ્ય અને રકના જીવો સિવાયના સમસ્ત જીવો સમજવા અત્ર જે પચમ ગતિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે આલકારિક છે ે કે સામાન્યત સિદ્ધિમા ગત્યાપણું છે પરતુ એ ધ્યાનમા રાખવુ કે કર્મોદયને લીધે નરકાદિક ગતિઓ થાય છે, ્યારે સિદ્ધિ-ગતિ તો કર્મના ઉદયથી થતી નથી પરંતુ તે તો સમગ્ર કર્મના ક્ષયથી થાય છે

૩ આ વસન્તતિલકા વૃત્તનું લક્ષણ શ્રુતબોધમા નીચે મુજબ આપવામા આવ્યું છે

"आद्यं द्वितीयमपि चेद् गुरु तच्चतुर्थं
यत्राष्टमं च दशमान्त्यमुपान्त्यमन्त्यम् ।
कामाङ्कुशाङ्कुशितकामिमतङ्गजेन्द्र !
कान्ते ! वसन्ततिलकां किल तां वदन्ति ॥"

અર્થાત્ હે કામરૂપ અંકુશ વડે અંકુશમા આણ્યા છે કામિ (જન) રૂપ કુંજરરાજને જેણે એવી હે કાન્તા ! જે પદને પહેલો, બીજો તેમજ ચોથો તથા આઠમો, અગ્યારમો (દશમા પછીનો) તેરમો (ઉપાન્ત્ય) અને ચૌદમો (છેલ્લો) અક્ષર ગુરુ હોય તે પદને (કવિઓ) વસન્તતિલકા કહે છે

પ્રથમાદિ ચરણોના ગણો પરત્વે સમજ—

पा दद् व	पी द ति	त पद् म	मु द्गु र	मा द्य
– – ᴗ	– ᴗ ᴗ	ᴗ – ᴗ	ᴗ – ᴗ	– –
त	म	ज	ज	ग ग

કાવ્ય-ચમત્કાર—

જેમ પૂર્વોક્ત શ્લોકોમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો એકબીજાની સાથે મળતા આવે છે અને તેથી તે શ્લોકો ચમત્કારિક ગણાય છે, તેમ આ શ્લોકના સંબંધમાં પણ જોઈ શકાય છે [illegible] ઉપમાં આના ચાર ચરણોમાં દકાર અને મકાર ઘણા જોવામાં આવે છે; તેથી કોઈ એવી સ[illegible] તકાર તેમજ પકાર (અને રકાર) પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે ટૂંકમાં આ શ્લોકના ઘણા ખરા અક્ષરો દન્ત્ય અને ઓષ્ઠ્ય સ્થાનના છે વળી આ શ્લોકમાં મૃદુ અક્ષરોનો વિશેષ [illegible] જોવાય છે આથી કરીને એક રીતે આ શ્લોક વાંચતાં કોઈ ઓરજ લહેજત આવે છે

सप्तमजिनेश्वराणां स्तुतिः—

सा मे मतिं वितनुताज्जिनपङ्क्तिरस्त-
　मुदाऽऽगताऽमरसभाऽसुरमध्यगाऽऽद्यामे ।
रत्नांशुभिर्विदधती गगनान्तरालम्
　उद्दामतामरसभासुरमध्यगाद् याम् ॥ २२ ॥

—[illegible]

टीका

सा मे मतिमिति । 'सा मे मतिं वितनुतात्' सा मम मतिं विस्तारयतु । 'जिनपङ्क्ति' [illegible] परम्परा । 'अस्तमुद्रा' अस्ता-क्षिप्ता मुद्रा-पर्यन्ता यया सा अस्तमुद्रा-[illegible] । '[illegible]' आयाता । 'अमरसभा' देवपर्षद् । 'असुरमध्यगा' असुराणां [illegible] [illegible], मुक्तवैरेत्यभिप्रायः । 'आद्या' आदिकालभवाम् । अथवा असुरमध्यगा [illegible], प्रथम पूज्यतया असुरमध्य सा गच्छति, तथाऽस्य गणधरादय इति । 'रत्नांशुभिः' [illegible] । 'विदधती' कुर्वाणा । 'गगनान्तरालम्' अन्तरिक्षोदरम् । '[illegible]' [illegible] यद् तामरस तद्वद् भासुर-दीप्तम् । 'मध्यगाद्' [illegible] । 'याम्' । [illegible] सभाविशेषणानि । याम् (यां) मध्यगाद् अमरसभा सा जिनपङ्क्ति [illegible]

---

१ '[illegible]'

अवचूरिः

सा जिनश्रेणी मम मतिं दद्यात् । अस्तमुद्रा मुत्त्यजमाणा । गता प्राप्ता अमरसभा देवपर्षद् जिनपङ्क्तिं अध्यगात् प्राप्तवती । आद्यां प्रथमाम् । किंभूता । असुरमध्यगा असुरमध्ये गच्छतीति । कि कुर्वती । रत्नांशुभिर्भूषणमणिकान्तिभिर्गगनमध्ये उद्गतरागं यद् तामरसं पद्मं तद्वद् भासुरं कुर्वाणा ॥११॥

अन्वय.

रत्न-अंशुभिः गगन-अन्तरालं उद्-राग-तामरस-भासुरं विदधती (स्वर्गात्) आगता, असुर-मध्य-गा, अस्त मुदा अमर-सभा यां आद्यां (जिन-पङ्क्तिं) अध्यगात् सा जिन-पङ्क्तिः मे मतिं वितनुतात् ।

अथवा

असुर [अथवा सुर] मध्य-ग-आद्यां यां (जिन-पङ्क्तिं) अमर-सभा गता अध्यगात् (च), सा अस्त-मुदा, रत्न-अंशुभिः गगन-अन्तरालं उद्-राग-तामरस-भासुरं विदधती जिन-पङ्क्तिः मे मतिं वितनुतात् ।

શબ્દાર્થ

सा (मू० तद्)=તે
मतिं (मू० मति)=બુદ્ધિને
वितनुतात् (धा० तन्)=વિસ્તારો
पङ्क्ति=શ્રેણિ
जिनपङ्क्ति=જિનોની શ્રેણિ
मुद्रा=પ્રમાણ, પરિમાણ
अस्तमुद्रा=પરિમાણ-રહિત
आगता (धा० गम्)=આવેલી
गता (मू० गत)=ગમન કરેલી
सभा=સભા, પરિષદ્
अमरसभा=દેવોની પરિષદ્
मध्य=વચલો ભાગ
गम्=પ્રાપ્ત થવું
असुरमध्यगा=અસુરોની મધ્યમાં જતી.
आद्या (मू० आद्य)=પ્રથમ, ઉત્તમ
असुरमध्यगाद्या=અસુરોના મધ્ય ભાગમાં જનારાઓમાં પ્રથમ
रत्न=રત્ન
रत्नांशुभिः=રત્નના કિરણો વડે.
विदधती (धा० धा)=કરનારી
गगन=આકાશ
अन्तराल=મધ્ય ભાગ
गगनान्तराल=આકાશના મધ્ય ભાગને
उद्=ઉત્કૃષ્ટતા-વાચક અવ્યય
राग=રક્તતા, રતાશ
उद्राग=ઉત્કૃષ્ટ છે રતાશ જેમાં એવા.
उद्रागतामरसभासुर=ઉત્કૃષ્ટ છે રતાશ જેમાં એવા પદ્મોના જેવું દેદીપ્યમાન
अध्यगात् (धा० इ)=પ્રાપ્ત કરતી હવી

શ્લોકાર્થ

પ્રથમ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

" (રત્નજડિત આભૂષણોમાંનાં) રત્નોનાં કિરણો વડે આકાશના મધ્ય-ભાગને, ઉત્કૃષ્ટ છે રક્તતા જેમાં એવાં પદ્મોનાં જેવું દેદીપ્યમાન કરતી થકી (સ્વર્ગમાંથી) આવેલી

એવી, તેમજ અસુરોની વચ્ચે રહેનારી (અર્થાત્ શત્રુઓ સાથે પણ મિત્રતા રાખનારી) એવી દેવ-પરિષદ્, જે (પૂજ્યતાની અપેક્ષાએ) પ્રથમ (છે તેવી) જિન-શ્રેણિને પ્રાપ્ત કરતી હવી તે (જિન-શ્રેણિ) મારી મતિનો વિશેષતઃ વિસ્તાર કરો "

અથવા

"અસુરોના મધ્ય ભાગમા જનારાઓમા પ્રથમ એવી જે જિન-શ્રેણિ પ્રતિ સુરોની સભા જતી હવી તેમજ જેનો આશ્રય લેતી હવી, તે પરિમાણ-રહિત તથા રત્નના કિરણો વડે ગગનના મધ્ય-ભાગને અત્યત રક્તતા છે જેમા એવા કમલોના જેવુ પ્રકાશમય કરનારી જિન-શ્રેણિ મારી મતિનો વિશેષ વિસ્તાર કરો "—૨૨

સ્પષ્ટીકરણ

જિન-શ્રેણિ પરત્વે વાપરેલા વિશેષણો સબધી વિચાર—

(૧) પરિમાણ-રહિત – આ શ્લોકમા જિન-શ્રેણિને પરિમાણ-રહિત એવા વિશેષણથી વિભૂષિત કરવામાં આવેલી છે તેમા 'પરિમાણ-રહિત' એમ કહી અત્યાર સુધીમા અનન્ત કાલ-ચક્ર વ્યતીત થઈ ગયેલા હોવાને લીધે અનત તીર્થંકરો (જિનેશ્વરો) થઈ ગયા છે એમ સૂચન કરવામા આવ્યું છે

(૨) પ્રથમ –જિનશ્રેણિને પૂજ્યત્વની અપેક્ષાએ તેમજ સાક્ષાત્ ઉપકારક તરીકેની દૃષ્ટિએ પણ 'પ્રથમ' યાને 'આદ્ય' એમ કહી શકાય છે આ વાત શ્રીઠ 'પૂર્વ'ના સારરૂપ નવકાર મત્રની રચના ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે

વળી આ શ્લોકમા 'રત્નના કિરણો વડે આકાશના મધ્ય-ભાગને દેદીપ્યમાન કરનારી' એવું જે વિશેષણ દેવ-સભાને લગાડવામા આવ્યુ છે તે વિશેષણ જિન-શ્રેણિના સબધમા પણ ઘટી શકે છે કેમકે જ્યારે જિનેશ્વરો એક સ્થલેથી અન્ય સ્થલે વિહાર કરે છે, ત્યારે તેમના આઠ મહા પ્રાતિહાર્યો પણ આકાશ-માર્ગે તેની સાથે ગમન કરે છે આ પ્રાતિહાર્યમાના છત્ર, ચામર સિંહાસનાદિ પ્રાતિહાર્યો હીરા, મણિ માણેક અને રત્નાદિકથી જડિત હોવાને લીધે તેના પ્રકાશથી પણ ગગન દેદીપ્યમાન બની રહે છે

જિનેશ્વરનો મહિમા—

આ શ્લોકમા અમર-સભાને 'અસુરોના મધ્યમા રહેનારી' કહીને સમવસરણમા દેવો પોતાના અતિ-વૈરો પણ ભૂલી જાય છે એ વાતનું સૂચન કરવામા આવ્યુ હોય એમ લાગે છે આવે સ્થલે જીવો પોતાનું જાતિ-વૈર ભૂલી જાય તેમા નવાઈ નથી. કેમકે કહ્યુ છે કે—

'[illegible] सिंहासन [illegible]
[illegible]
[illegible] सुरवधू-
[illegible] ॥

—૯૬

અર્થાત્—સમતામાં આરૂઢ થયેલા, વળી નષ્ટ થયાં છે પાપો જેમનાં એવા તેમજ ક્ષીણ થઈ ગયો છે મોહ જેમનો એવા યોગીને જોઈને જન્મથી ઉત્પન્ન થયેલા (અર્થાત્ સ્વાભાવિક) વૈર પણ, ગળી ગયો છે ગર્વ જેનો એવા જીવો ત્યજી દે છે જેમ કે હરિણી સ્નેહને વશ થઈને સિંહના બચ્ચાનો પોતાના પુત્રની બુદ્ધિથી સ્પર્શ કરે છે, તેવીજ રીતે ગાય વાઘના બચ્ચાનો, બિલાડી હંસના બચ્ચાનો અને કેકા (મયૂરી) સર્પનો સ્પર્શ કરે છે

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

भ्रान्तिच्छिद् जिनवरागममाश्रयार्थम्

आराममानम लसन्तमसंगमानाम् ।

धामामिमं मवसरित्पतिसेतुमस्त-

माराममानमलसंतमसं गमानाम् ॥ २३ ॥

—वसन्त॰

टीका

[illegible] । 'भ्रान्तिच्छिदं' भ्रमहारिणम् । 'जिनवरागमं' जिनेन्द्रमतम् । '[illegible]' [illegible] । 'आराम' उद्यानम् । 'आनम' प्रणम । 'लसन्तं' शोभायमानम् । '[illegible]' [illegible] मुनीनामित्यर्थः । 'धाम' स्थानम् । 'अमिमं' प्रधानम् । 'भव-सरित्पतिसेतुं' [illegible] । 'अस्तमाराममानमलसंतमसं' मारश्च मामश्च [illegible] [illegible] यस्मात् [illegible]–तमिस्रं तदस्तं येन तम् । 'गमानां' [illegible] [illegible] । [illegible] आगमं गमानां धाम जिनवरागममानमेति सम्बन्धः ॥ २३ ॥

अवचूरि

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] मुनीनामित्यर्थः । अमिमं प्रकृष्टं धाम गृहम् । [illegible] । [illegible] । [illegible] । अस्मा (भस्मा) [illegible] येन ॥ २३ ॥

अन्वय

[illegible] अ-[illegible] आराम, [illegible], गमानां अमिमं धाम, भव-सरित्-[illegible], अस्त-[illegible] जिनवर-आगमं आनम ।

શબ્દાર્થ

[illegible]

धामन्=સ્થાન, ધામ

अधिम (मू० अधिप)=મુખ્ય

सरित्=નદી.

सरित्पति=નદીશ, સમુદ્ર

सेतु=પૂલ.

भवसरित्पतिसेतु=સંસારરૂપી સમુદ્ર પ્રતિ પૂલરૂપ

सतमस=ગાઢ અંધકાર

अस्तमारागमानमलसतमस=નાશ કર્યો છે કામ દેવ, રાગ, માન, અને મલરૂપી ગાઢ અંધકારનો જેણે એવા

गमानां (मू० गम)=આલાપકોનો

શ્લોકાર્થ

શ્રીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

"(અનાદિ કાલથી ભવ-ભ્રમણ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલા) શ્રમનો અંત આણનારા, તથા અસંગ-મતિ (અર્થાત્ સંસાર-સંગ-રહિત એવા મુનિવરો)ને આશ્રય કરવા માટે ઉપવન (સમાન), વળી શોભાયમાન, તેમજ પ્રમાન પાઠોના મુખ્ય સ્થાનરૂપ, અને વળી સંસાર-સમુદ્ર (ઓળંગી જવામાં) પૂલ-સમાન, તેમજ નાશ કર્યો છે કંદર્પ, રાગ, ગર્વ અને (અષ્ટ કર્મરૂપી) મલરૂપી ગાઢ અંધકારનો જેણે એવા જિનેશ્વરોના આગમને (હે જન-સમૂહ!) તું નમસ્કાર કર "—૨૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્લોક-ચમત્કૃતિ—

આ શ્લોકમાં અન્ય શ્લોકોના જેવી ચરણ-સદૃશતારૂપી ચમત્કૃતિ દૃષ્ટિગોચર થવા ઉપરાંત પ્રકારની વિશેષતારૂપી અન્ય ચમત્કૃતિ પણ નજરે પડે છે

गान्धारीदेवीस्तुति —

गान्धारि ! वज्रमुसले जयतः समीर-
पानालसत्कुवलयावलिनीलभे ते ।
कीर्तिं करप्रणयिनी तव ये निरुद्ध-
पातालसत्कुवलया वलिनी लभेते ॥ २४ ॥ ६ ॥

—वसन्त०

टीका

गान्धारीति । 'गान्धारि !' गान्धारिनामिके ! । 'वज्रमुसले' प्रहरणजाती । 'जयतः' जयमनुभवतः । 'समीरपानालसत्कुवलयावलिनीलभे ते' समीरपानेन-वायुभक्षणेन आलसन्ती-दीप्यमाना या कुवलयावलिः तद्वन्नीला भा-दीप्तिर्यस्याः सा । आमन्त्र्यते वज्रमुसले । 'कीर्तिं' साधुवादरूपां । किंविधे वज्रमुसले ! 'करप्रणयिनी' हस्ताश्रिते । 'तव' भवत्याः । 'ये' वज्रमुसले । किंविशिष्टां कीर्तिं ? 'निरुद्धपातालसत्कुवलया' निरुद्ध-आहत पातालसदां-रसातल

वासिनां कुवलय-पृथ्वीमण्डल पातालक्षण यकाभिस्ता', यदिवा निरुद्धं पाताल सत्-शोभनं कुवलय चेति विग्रहः । 'बलिनी' सारयुक्ते । 'लभेते' प्राप्नुतः । हे गान्धारि ! तव करप्रणयिनी ते वज्रमुसले जयतो ये कीर्तीः लभेते इति योगः ॥ २४ ॥

अवचूरिः

हे गान्धारि देवि ! ते वज्रमुसल आयुधे जयतः । किंभूते । वातप्रेङ्खोलनेनालसन्ती या कुवलयमाला तद्वन्नीला भा कान्तिर्ययोः । ये वज्रमुसले कीर्तीर्यशांसि लभेते । किंभूते । तव हस्तप्रणयिनी । बलिनी बलवती । कीर्तीः किंभूताः । निरुद्धमावृतं पातालं सत्पृथ्वीवलयं च याभिः ॥ २४ ॥

अन्वयः

गान्धारि ! ये (वज्र-मुसले) तव कर-प्रणयिनी, बलिनी, निरुद्ध-पाताल-सत्-कु-वलयाः कीर्तीः लभेते, ते समीर-पात-आ-लसत्-कुवलय-आवलि-नील-भे वज्र-मुसले जयतः ।

શબ્દાર્થ

गान्धारि ! (मू० गान्धारी)=હે ગાન્ધારી(દેવી)
वज्र=વજ્ર
मुसल=મુસળું, સાંબેલું, આયુધ-વિશેષ
वज्रमुसले=વજ્ર અને મુસળ
जयतः (धा० जि)=જયવન્તા વર્તે છે
समीर=પવન
पात=પતન
आलसत् (धा० लस्)=અત્યંત દેદીપ્યમાન
कुवलय=કમળ
आवलि=શ્રેણિ, હાર
नील=નીલ
समीरपातालसत्कुवलयावलिनीलभे=પવનના પતનથી અત્યંત દેદીપ્યમાન એવી કમળોની શ્રેણિના જેવી નીલ કાન્તિવાળા
ते (मू० तद्)=તે બે
कीर्तीः (मू० कीर्ति)=કીર્તિઓ, યશ
कर=હસ્ત, હાથ
प्रणय=સ્નેહ, રાગ
करप्रणयिनी=હસ્ત પ્રતિ અનુરાગ ધરાવનારા
ये (मू० यद्)=જે બે
निरुद्ध (धा० रुध्)=રોકેલું
पाताल=પાતાળ
सत्=રૂડું
कु=પૃથ્વી
वलय=કડું, માળ
निरुद्धपातालसत्कुवलयाः=(૧)પૂરી દીધા છે પાતાળ તેમજ (અથવા પાતાળરૂપી) સુશોભિત કમળને જેણે એવી, (૨) આવરણ કર્યું છે પાતાળવાસીઓના પૃથ્વી-મણ્ડલનું જેણે એવી
बलिनी (मू० बलिन्)=પરાક્રમી, બળયુક્ત
लभेते (धा० लभ्)=મેળવે છે

શ્લોકાર્થ

ગાન્ધારી દેવીની સ્તુતિ—

"હે ગાન્ધારી (દેવી)! જે વજ્ર અને મુસળ તારા હસ્ત પ્રતિ અનુરાગ ધરાવે છે (અર્થાત્ જેને તું નિરંતર તારા હસ્તમાં ધારણ કરે છે) તથા વળી જે [illegible] છે [illegible] તેમજ સુશોભિત [illegible] એવી [illegible] [illegible] પૃથ્વી-[illegible] એવી (અર્થાત્ [illegible] સુધી [illegible]) [illegible] તેમજ વળી ([illegible] સ્તુતિની [illegible]

લીપે) જે બલ-યુક્ત છે, તે બે તારા વજ્ર અને મુસલ કે જેની કાંતિ પવનના ચલનથી અત્યંત શોભતાં એવા કમલોની માલાના જેવી નીલ-વર્ણી છે, તે જયવંત વર્તે છે"—૨૪

સ્પષ્ટીકરણ

ગાન્ધારી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ એક વિદ્યા-દેવી છે અને તેને ચાર હાથ છે જમણા બે હાથમાં તે વરદ અને મુસલ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તે અભય અને વજ્ર ધારણ કરે છે વળી તે નીલવર્ણી છે તેમજ શતપત્ર(કમલ) એ એનું વાહન છે આ હકીકત નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

"तथा गान्धारीदेवीं नीलवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदमुशलयुत दक्षिणकरमभयकुलिशयुतवाम हस्तां चेति "

આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે

" शतपत्रस्थितचरणा, मुसलं वज्रं च हस्तयोर्दधती ।
कमनीयाञ्जनकान्ति-र्गान्धारी गां शुभां दद्यात् ॥ ' —આર્યા
—આચાર૦ પત્રાંક ૧૬૨

વિશેષમાં આ દેવીના સંબંધમાં એક ટીકામાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

" पूर्वभवापेक્ષया ' गन्धार ' देशोत्पन्नत्वाद् गान्धारी "

અર્થાત્ પૂર્વ ભવમાં આ દેવી 'ગન્ધાર' દેશમાં ઉત્પન્ન થઈ હતી તેથી તેને ગાન્ધારી કહેવામાં આવે છે

વૃત્ત-ચમત્કાર—

આ શ્લોકમાં (તેમજ ત્યાર પછીના બીજા બે શ્લોકોમાં પણ) જે વિશિષ્ટ વિચિત્રતા રહેલી છે, તેનું અત્ર દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે બીજું અને ચોથું ચરણ-એમ બને ચરણો પ્રતિ દૃષ્ટિ ફેંકતાં વકાર અને બકારને આવા કાવ્યમાં એક ગણવામાં આવ્યા છે એ વાત જોઈ શકાય છે કહ્યું છે કે-

" यमक-श्लेष-चित्रेषु, बवयोर्डलयोर्न भिद् "

અર્થાત્-યમક, શ્લેષ અને ચિત્રમાં બકાર અને વકાર તેમજ ડકાર અને લકાર વચ્ચે ભેદ ગણવામાં આવતો નથી [1]

---

૧ આવી ચમત્કૃતિઓથી ભરપૂર હોવા ઉપરાંત સાથોસાથ વિશિષ્ટ ચમત્કારથી પણ અલંકૃત કાવ્ય જોવું હોય, તો વિચારો મહામહોપાધ્યાય સાધુરાજગણિકૃત ઓન્યાદિનામગર્ભિત સ્વોપજ્ઞટીકાસહિત જિન-સ્તુતિ (શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રન્થમાલા [૯] જૈનસ્તોત્રસંગ્રહ, દ્વિતીય વિભાગ)

અત્ર તો ઉદાહરણ તરીકે આ અનુપમ કાવ્યનું કેવળ એક જ પદ્ય આપવામાં આવે છે તે પદ્ય નીચે મુજબ છે —

"आम्बारायण सेलडी खलहलीकेलामती राहुभे
पव्राहालिमहाऽलखारिक रसात् त्वां साकुर्षी खाजलाम् ।
लाहूपाण्डखजूरसारखडजूआंकूरखालिम्भमा
नौमि श्रीजिनमुग्रसाकरमहं श्रीपानसत्काफलम् ॥ १ ॥
—શાર્દૂલ

[आम्ब ! अरायण ! सेलडी खलहलीकेलामति राहुभे
पव्रद्राक्षिमद्र ! अलखारिक ! रसात् त्वां साकुर्षा खाजडाम् ।
लाहूपाण्डख ! जूरसारखलव ! ऊआंकूरखालिम्भमा '
नौमि श्रीजिन ' मुग्रसाकरमहं श्रीपानस फाडफलव ॥]

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतय

अथ श्रीसुपार्श्वजिनस्मरणम्—

कृतनति कृतवान् यो जन्तुजात निरस्त–
स्मरपरमदमायामानबाधायशस्तम् ।
सुचिरमविचलत्व चित्तवृत्तेः सुपार्श्वं
स्मर परमदमाया मानवाधाय शस्तम् ॥ २५ ॥

—मालिनी (८, ७)

टीका

कृतनतीति । ‘ कृतनति ’ विहितमणामम् । ‘ कृतवान् ’ विहितवान् । ‘यो’ ‘ जन्तुज
‘ निरस्तस्मरपरमदमायामानवाधायश’ ’ परे–शत्रव’ स्मरश्च परे च मदश्च माया च मानश्च
च अपशश्च ते निरस्ता–अपनीता यस्य तत् तथा तम् । ‘ सुचिर ’ मभूतकालम् । ‘ अविच
एकाग्रता । ‘ चित्तवृत्तेः’ मनसः । ‘ सुपार्श्वं ’ सुपार्श्वनामानम् । ‘स्मर’ ध्याय । ‘ परमदम
परमो दमो यस्याः । ‘ मानव ’! मनुष्य! । ‘ आधाय ’ कृत्वा । ‘शस्त’ शोभनम् । प. कृ
जन्तुजात इत्थभूत कृतवान् त सुपार्श्वं हे मानव ! चित्तवृत्ते’ अविचलत्वं आधाय स
सम्बन्ध’ ॥ २५ ॥

अवचूरि.

य’ स्वामी जन्तुजातं (समूहं) कृतप्रणामं विहितवान् । किंभूतम् । निरस्तानि कंदर्पवैरिमद
मानपीडाऽयशांसि येन तम् । तं सुपार्श्वं देव हे मानव, नर ! त्वं स्मर । किं कृत्वा । निश्चलत्वमाध
कृत्वा । चित्तवृत्तेमनोव्यापारस्य । सुचिरं प्रभूतकालम् । परमा दमो यस्याः । शस्तं शोभनम् ॥

अन्वय.

य कृत–नति जन्तु–जातं निरस्त–स्मर–पर–मद–माया–मान–बाधा–अ–यशः कृतवा
शस्तं सुपार्श्व, (हे) मानव ! परम–दमाया चित्त–वृत्त’ अविचलत्वं सुचिरं आधाय स्मर ।

શબ્દાર્થ

કૃત (ધા૦ કૃ)=કરેલ
નતિ=વન્દન, નમસ્કાર
કૃતનતિ=કર્યો છે નમસ્કાર જેણે એવા
કૃતવાન્ (ધા૦ કૃ)=કર્યા
જન્તુ=પ્રાણી, જીવ
જાત=સમૂહ
જન્તુજાત=જીવોના સમૂહને, પ્રાણિ-વર્ગને.
પર=શત્રુ, વૈરી.
બાધા=પીડા
અયશસ્=અપકીર્તિ
નિરસ્તસ્મરપરમદમાયામાનબાધાયશ=નિરાસ કર્યો છે મદન, દુશ્મન, મદ, માયા, અભિમાન, પીડા અને અપકીર્તિનો જેણે એવા.
સુચિર=દીર્ઘ કાલ પર્યંત, ઘણા વખત સુધી.
અવિચલત્વ (મૂ૦ અવિચલત્વ)=નિશ્ચલપણાને, અચલતાને.
ચિત્ત=મન.
વૃત્તિ=વર્તન
ચિત્તવૃત્તે=મનના વર્તનની, મનોવ્યાપારની.
સુપાર્શ્વ (મૂ૦ સુપાર્શ્વ)=સુપાર્શ્વ (નાથ)ને.
પરમશમાયા=ઉત્કૃષ્ટ છે ઉપશમ જેમાં એવા.
આપાય (ધા૦ પા) ઉત્પન્ન કરીને, પ્રાપ્ત કરીને.
શસ્ત (મૂ૦ શસ્ત)=પ્રશંસા પામેલાને

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથનુ સ્મરણ—

"જે સુપાર્શ્વનાથ, કર્યો છે પ્રણામ જેણે એવા પ્રાણિ-વર્ગને દૂર કર્યા છે—નષ્ટ કર્યા છે મદન, દુશ્મન, મદ, માયા, પીડા અને અપકીર્તિ જેના એવો કરતો હવો તે પ્રશંસાને પામેલા (સુંદર છે બાજુઓ જેની એવા) સુપાર્શ્વ (નાથ)નુ, હે માનવ! તું, ઉત્કૃષ્ટ છે ઉપશમ જેમાં એવી મનો-વૃત્તિની અચલતાને ચિરકાલપર્યંત પ્રાપ્ત કરીને (અર્થાત્ મનને સર્વથા વશ કર્યા બાદ) સ્મરણ કર."—૨૫

સ્પષ્ટીકરણ

સુપાર્શ્વનાથ—

સુપાર્શ્વનાથ નામના જૈનોના સપ્તમ તીર્થંકરનો જન્મ વાણારસી નગરીમાં સુપ્રતિષ્ઠ રાજાને ત્યાં થયો હતો. આ રાજાની પૃથ્વી નામની રાણી આ કુલદીપક કુમારને જન્મ આપવા ભાગ્યશાળી[1] થઈ હતી. આ તીર્થંકરના સુવર્ણવર્ણી અને સ્વસ્તિકના લાંછનથી લંછિત દેહનું

---

[1] આ તીર્થંકરની માતાને ભાગ્યશાળી કહી છે, તે સ્વાભાવિક [illegible] નથી [illegible] પ્રશંસનીય છે તેવી જ રીતે તેમની માતા પણ પ્રશંસાપાત્ર છે અને એમ હોવાને લીધે તો શ્રીમાનતુંગસૂરિ કહે છે કે—

"स्त्रीणां शतानि शतशो जनयन्ति पुत्रान्
नान्या सुतं त्वदुपमं जननी प्रसूता ।
सर्वा दिशो दधति भानि सहस्ररश्मिं
प्राच्येव दिग् जनयति स्फुरदंशुजालम् ॥"
—ભક્તામર-સ્તોત્ર, શ્લો૦ ૨૨.

[2] સ્ત્રીઓ.

માપ બસે (૨૦૦) ધનુષ્ય પ્રમાણ હતું સાસારિક ભોગ–ઉપભોગને તિલાજલિ આપીને ચાિ ગ્રહણ કરી, તીર્થ પ્રવર્તાવી, અનેક જીવોને સન્માર્ગનું દર્શન કરાવી, વીસ લાખ પૂર્વનું આયુ પૂર્ણ થતા તેઓ નિર્વાણ–નગરમા જઈ રહ્યા

માલિની વૃત્ત—

આ પદ્ય પણ સમવૃત્ત એવા **માલિની** વૃત્તમા રચાયેલું છે એનું લક્ષણ નીચે મુજબ છે –

“ ननमयययुतेय, मालिनी भोगिलोकै ”

અર્થાત્ આ વૃત્તમા ન, ન, મ, ય, અને ય એમ પાચ ગણો છે એટલે કે એક દર પ (૧૫) અક્ષરો છે વિશેષમા આઠમા અને પદરમા અક્ષરે વિશ્રામ–સ્થાનો યાને ‘યતિ’ છે [1]

कृ त न	ति कृ त	वान् यो जन्	तु जा त	नि रस् तस्
⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑	– – –	⏑ – –	⏑ – –
न	न	म	य	य

जिनराज्या ध्यानम्—

व्रजतु जिनततिः सा गोचरे (र) चित्तवृत्ते
सदमरसहिताया वोऽधिका मानवानाम् ।
पदमुपरि दधाना वारिजाना व्यहार्षीत्
सदमरसहिता या बोधिकामा नवानाम् ॥ २६ ॥

—मालिनी

टीका

व्रजत्विति । ‘व्रजतु’ गच्छतु । ‘जिनतति ’ जिनावली । ‘सा’ । ‘गोचरे’ विषये । ‘चित्तवृत्ते’ स्मृते’ । ‘ सदमरसहिताया’ ’ सह दमरसेन वर्तन्ते ये तेषां हिताया. । ‘ वो ’ युष्माकम्

---

૧ આ વૃત્તનું લક્ષણ શ્રુતબોધ પ્રમાણે નીચે મુજબ છે —

“ प्रथममगुरुषट्कं विद्यते यत्र कान्ते !
तदनु च दशम चेदक्षरं द्वादशान्त्यम् ।
करिभिरथ तुरङ्गैर्यत्र कान्ते ' विराम'
सुकविजनमनोज्ञा मालिनी सा प्रसिद्धा ॥ ’

અર્થાત્ હે કાન્તા ! જે પદના પ્રથમના ૭ અક્ષરો તેમજ ત્યાર પછી દશમા અને તેરમા અક્ષરો લઘુ હોય અને જો તે પદમા કુંજર અને અશ્વ વડે (અર્થાત્ આઠમા અને ત્યાર પછીના સાતમા અક્ષરો ઉપર) વિરામ જણાતો હોય, તો તે પદ્ય સુકવિઓના મનને હરનાર ‘ માલિની ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

'अधिका मानवानां' उत्कृष्टा नृणाम् । निर्धारणे षष्ठी । 'पर' [illegible] । '[illegible]' [illegible] । 'दधाना' धारयन्ती । 'वारिजानां' अरविन्दानाम् । 'पदार्थान्' [illegible] । '[illegible] सहिता' सद्भिः-शोभनैः अमरैः सहिता-समेता । 'या' । 'बोधिकामा' [illegible] काम इच्छा यस्या सा । स्वयमवाप्तबोधित्वाद् येषामिति गम्यते । 'नवानां' [illegible] । नूतनानां वा । या बोधिकामा पदार्थान् सा जिनतति [illegible]

अवचूरि

सा जिनानां ततिर्वो युष्माकं मनोहृत्सगोचरं प्रजतु [illegible] । किंभूता [illegible] तेषां हितावहा । जिनतति किंभूता । मानवानां [illegible] । [illegible] दधती । किंभूता । नवानां नवसंख्यानां नूतनानां (वा) वारिजानां [illegible] यन्ती । सद्युक्ता । बोधिकामा स्वयमवाप्तबोधित्वात् [illegible] यस्याः सा ॥ ११ ॥

अन्वय

या बोधि-कामा, सत्-अमर-सहिता, नवानां वारिजानां उपरि [illegible] मानवानां अधिका जिन-तति [illegible] [illegible] ।

शब्दार्थ

प्रजतु (धा० प्रज्)=जाओ।
तति=श्रेणि
जिनतति=जिनोनी श्रेणि
गोचरं (मू० गोचर)=गोचर, विषय
[illegible] ओवाने हितकारी
अधिका (मू० अधिक)=उत्कृष्ट
मानवानां (मू० मानव)=मनुष्योमां.
पदे (मू० पद)=चरणने
उपरि=उपर

दधाना (मू० [illegible])=[illegible]
वारिजानां (मू० [illegible])=[illegible]
पदार्थान् (मू० [illegible])=[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

श्लो० ११

जिनेश्वरोनुं ध्यान—

[illegible]

કરતી થકી એવી જે જિન-શ્રેણિ (એક સ્થલેથી અન્ય સ્થલે) વિહાર કરતી હવી, તે મનુષ્યોમાં સર્વોત્તમ એવી (જિન-શ્રેણિ) ઉપશમરૂપી રસે કરીને યુક્ત એવા [જનો]ને હિતકારી એવી તમારી ચિત્ત-વૃત્તિનો વિષય બનો. "—૨૬

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરની દેવકૃત ભક્તિ—

કેટલાક દેવતાઓ પોતાનો ભક્તિ-ભાવ પ્રદર્શિત કરવાની ખાતર જિનેશ્વરો જ્યાં જ્યાં વિચરે છે, ત્યાં ત્યાં વખતો વખત તેમના ચરણ-કમલની નીચે સુવર્ણના નવ કમલો સ્થાપે છે[1] આમાંના બે કમલો ની ઉપર જિનેશ્વર પ્રભુના ચરણો રહે છે, જ્યારે બાકીના સાત કમલો તો તેમની પાછળ પાછળ આવે છે ભગવાન્ તીર્થંકર-દેવ ચરણ ઉપાડીને આગળ ધરે કે તરતજ દેવતાઓ બે કમલ આગળ સ્થાપે છે

તીર્થંકરનું સાન્નિધ્ય કરનારા દેવોની સંખ્યા—

તીર્થંકરની સેવામાં કેટલા દેવો ઉપસ્થિત થાય છે એ પ્રશ્નના ઉત્તર તરીકે કહેવાનું કે ઓછામાં ઓછા (જઘન્યત) એક કરોડ દેવો તેમનું સાન્નિધ્ય કરે છે આ વાતની વીતરાગ સ્તોત્ર સાક્ષી પૂરે છે, કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

"जघन्यत कोटिसंख्यास्त्वां सेवन्ते सुरासुरा ।
भाग्यसंभारलभ्यार्थे, न मन्दा अप्युदासते ॥"—અનુષ્ટુપ

—ચતુર્થ પ્રકાશ, અન્તિમ શ્લોક

સમ્યક્ત્વ—

"या देवे देवताबुद्धिर्गुरौ च गुरुतामति ।
धर्मे च धर्मधी शुद्धा, सम्यक्त्वमिदमुच्यते ॥"

—યોગશાસ્ત્ર, દ્વિતીય પ્રકાશ, દ્વિતીય શ્લોક

અર્થાત્ જેને દેવ તરીકે માનવા ન્યાય્ય હોય તેમાં દેવત્વ સ્વીકારવું, જેને ગુરૂ એવી સંજ્ઞા આપવી યથાર્થ હોય તેને ગુરૂ તરીકે અંગીકાર કરવા અને જે નામધારી નહિ હોઈ કરીને વાસ્તવિક રીતે ધર્મ એટલે ધર્મને લાયક હોય, તેને ધર્મ માનવો, એનું નામ 'સમ્યક્ત્વ' છે, એમ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય કહે છે આ સમ્યક્ત્વની સરલમાં સરલ અને ટૂંકામાં ટૂંકી વ્યાખ્યા છે

સમ્યક્ત્વ કહો કે તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાન કહો કે વાસ્તવિક તત્ત્વ-દૃષ્ટિ કહો એ બધું એક જ છે સમ્યગ્-દૃષ્ટિ, સમ્યગ્-દર્શન, બોધિ એ બધા એકાર્થક પર્યાય છે

આ સંબંધમાં વાચકવર્ય શ્રીઉમાસ્વાતિ મહારાજ કહે છે કે—

"तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनम्"

—તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, અ૦ સૂ૦

[1] [illegible]

અર્થાત્ જીવ, અજીવ, ઇત્યાદિ નવ[1] તત્ત્વભૂત પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન તે 'સમ્યગ્દર્શન' છે અન્ય રીતે વિચાર કરીએ તો તત્ત્વ વડે (અર્થાત્ નિશ્ચયપૂર્વકનું) અર્થનું શ્રદ્ધાન તે 'સમ્યગ્દર્શન' છે

આ સમ્યગ્દર્શન યાને સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ અત્યંત સૂક્ષ્મ રીતે જૈન શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ સમ્યગ્દર્શનની ઘણે સ્થલે પ્રશંસા પણ કરવામાં આવી છે હિંદુ શાસ્ત્રમાં પણ એવોજ ઉલ્લેખ છે કહ્યું છે કે—

> "सम्यग्दर्शनसम्पन्नः, कर्मणा न हि बध्यते ।
> दर्शनेन विहीनस्तु, संसारं प्रतिपद्यते ॥"
>
> —મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૭૪

આવા મહત્ત્વના વિષય ઉપર વિવેચન કરવાનું આ યોગ્ય સ્થલ ન હોવાથી ન છૂટકે એ વાત પડતી મૂકવી પડે છે આ વિષયના જિજ્ઞાસુઓએ કલ્પ-ભાષ્ય, સમ્યક્ત્વ-કૌમુદી, વિશેષાવશ્યક, પ્રવચન-સારોદ્ધાર, અર્થ-દીપિકા વિગેરે ગ્રન્થો જોવા અને કંઈજ નહિ બને તો છેવટે અધ્યાત્મ-તત્ત્વાલોકના પૃષ્ઠો ૩૦૦-૩૧૫, ૪૯૦-૪૯૭ તો જોઈ જવા એ ભલામણ.

जिनमतप्रशंसा—

> दिशदुपशमसौख्यं संयतानां सदैवो–
> रु जिनमतमुदारं काममायामहारि ।
> जननमरणरीणान् वासयत् सिद्ध(द्धि)वासे–
> ऽरजि नमत मुदाऽरं काममायामहारि ॥ २७ ॥
>
> —मालिनी

टीका

दिशदिति । 'दिशत् उपशमसौख्यं' ददत् प्रशमसुखम् । 'संयतानां' संयमवताम् । 'सदैव' सर्वकालमेव । 'उरु' विशालम् । 'जिनमतं' अर्हच्छासनम् । 'उदारं' उदात्तम् । 'काममायामहारि' काम–अत्यर्थं आयामहारि–दैर्घ्यशोभि । 'जननमरणरीणान्' जन्ममृतिश्रान्तान् । 'वासयत्' स्थापयत् । 'सिद्धिवासे' मुक्तिसदनि । 'अरजि' नीरजसि । 'नमत' प्रणमत । 'मुदा' हर्षेण । 'अरं' शीघ्रम् । 'काममायामहारि' कामस्य माया च स्मरमायादि–वृन्दं अभिभवभूत महाचक्र वा निकृन्तनातुल्यात् ॥ २७ ॥

---

१ જીવ, અજીવ પુણ્ય પાપ આસ્રવ, સંવર નિર્જરા, બન્ધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વો ... આ તત્ત્વ સંબંધી ન્યાયકુસુમાંજલિ ઉપર મારું વિવેચન (પૃ ૨૮૧–૨૮૬) ઉપરથી જોઈ લેવું.

अवचूरिः

हे जना ! जिनमतं नमत प्रणमत । किंभूतम् । उरु प्रौढं प्रशमसुखं ददत् । केषाम् । सयतानां मुनीनाम् । सदैव सर्वदा । उदारमुदात्तम् । काममत्यर्थम् । आयामहारि दैर्घ्यशोभि । अथवाजनिगदन मनोहरम् । अरुजि रोगरहिते सिद्धवासे वास कारयत् । कान् । जन्ममरणखिन्नान् । मुदा हर्षेण । अर शीघ्रम् । काममाययोर्महारि महावैरिभूतम् ॥ २७ ॥

अन्वयः

सयताना उरु उपशम-सौख्य सदैव दिशत्, उदार, कामं आयाम-हारि (अथवा काम-माया-आम-हारि), जनन-मरण-रीणान् अरुजि सिद्धि-वासे वासयत् काम-माया-महा-अरि जिनमत मुदा अरं नमत ।

શબ્દાર્થ

दिशत् (धा० दिश्)=આપનાર
उपशम=ઉપશમ, પ્રશમ
सौख्य=સુખ
उपशमसौख्य=ઉપશમ-સુખને
सयताना (मू० सयत)=યતિઓના, ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવ્યો છે જેમણે તેમના
एव=જ
उरु=પ્રૌઢ
उदार (मू० उदार)=ઉદાર, વિશાલ
काम=(૧) ખચિત, (૨) અત્યત
आयामहारि=દીર્ઘતા વડે મનોહર
काममायामहारि=મદન, માયા અને વ્યાધિને હરનારા
रीण (धा० री)=પીડિત
जननमरणरीणान्=જન્મ અને મરણથી પીડિત
वासयत् (धा० वस्)=નિવાસ કરાવનાર
सिद्धि=મુક્તિ, નિર્વાણ
वास=નિવાસ, રહેઠાણ
सिद्धिवासे=નિર્વાણરૂપી નિવાસમા
रुज्=રોગ
अरुजि=રોગ-રહિત
अरि=ચક્ર
काममायामहारि=મદન અને માયાના મોટા દુશ્મન અથવા મહાચક્ર

શ્લોકાર્થ

જિન-મતની પ્રશંસા—

" સયમીઓને સર્વદા પ્રૌઢ ઉપશમ સુખ આપનારા એવા, વળી (અનેક વિષયોના વિવેચનથી ભરપૂર હોવાને લીધે) અત્યત દીર્ઘતા વડે શોભતા [અથવા મદન, માયા અને રોગને નષ્ટ કરનારા], તેમજ જન્મ-મરણથી ખિન્ન થયેલા (જીવો)ને રોગ-રહિત એવા સિદ્ધિ (-શિલા)રૂપી વાસમાં સત્વર નિવાસ કરાવનારા, અને વળી કદર્પ અને કપટના કટ્ટા વૈરી એવા [અથવા રતિ પતિ અને માયા (-ને છેદનાર હોવાથી તે-)ના મહાચક્રરૂપ એવા] જિન-મતને (હે ભવ્ય-જનો !) તમે હર્ષપૂર્વક નમન કરો "—૨૭

१-२-३ अत्र यदि सदैव-अं-इत्यमिति क्रियाविशेषणानि दिशत्-नमत-दिव्यादिषु योज्यन्ते तर्हीति व्याख्या ।

સ્પષ્ટીકરણ

જન્મ-મરણની વેદના—

આ સ સારમા જ મ અને મરણના દુ ખ આગળ બીજું કોઇ દુ ખ હિસાબમા નથી જન્મ-સમયે જે દુ ખ થાય છે તેનો શાસ્ત્રકારો નીચે મુજબ ચિતાર રજુ કરે છે —

જેમ કારીગર રૂપાના વાળાને યંત્રમાથી ખેંચી કાઢી લાંબો કરે છે, તેમ યોનિદ્વારા જીવને બહાર આવવું પડે છે વિશેષમા સર્વદા સુખમા ઉછરેલા સોળ વર્ષની ઉમ્મરના તરૂણના કેળના ગર્ભ જેવા સુકોમળ દેહમા, રોમે રોમમા અગ્નિમા ખૂબ તપાવેલી સોયો ઘોચવાથી જે વેદના થાય, તેના કરતા આઠ ગણી વેદના ગર્ભાવાસમા થાય છે અને વળી આના કરતા પણ અન ત ગણી વેદના જન્મ-સમયે અનુભવવી પડે છે

આ હકીકત 'પ્રવચન-સારોદ્ધાર'ની વૃત્તિમા સસાર-ભાવનાના અધિકારમા આપેલા નીચેના પદ્ય ઉપરથી પણ જોઇ શકાય છે

> "रम्भागर्भसम सुरर्ता दिलिखिताग्नवर्णाभिरद्धैरय –
> एर्षाभि प्रतिरोमभिन्नितयपुस्ताकण्यपुण्य पुमान् ।
> यद् दुःख एमते तदष्टगुणित स्त्रीकुक्षिमध्यस्थितौ
> सम्पद्यत तदप्यनन्तगुणित जन्मक्षणे प्राणिनाम् ॥"
>
> —શાર્દૂલ૦

આવી સ્થિતિમા પ્રાણીઓ જન્મ-મરણથી કટાળે, એમા નવાઈ શું ? આને લીધે તો એક કવિ કહે છે કે—

> "पुनरपि जननं पुनरपि मरणं
> पुनरपि जननीजठरे शयनम् ।
> इह संसारे भवदुस्तारे
> कृपयाऽपारे पाहि मुरारे ! ॥ "

महामानस्या स्तुतिः—

> जयति ! रविसपत्न रत्नभाभारतभास्वत्
> नवघनतरवारि या रणारावरीणाम् ।
> गतरति ! त्रिकिरत्याली महामानसीष्टान्
> अव घनतरवारिं वारणारावरीणाम् ॥ २८ ॥ ७ ॥
>
> —मालिनी

टीका

दधतीति । 'दधति !' धारयमाणे ! । 'रविसपत्न' रवेः सपत्नमून, प्रभाधिक्यात् । 'रत्न' माणिक्यम् । 'आभास्तभास्वन्नवघनतरवारिं वा' आभया—छायया अस्तभास्वन्नवघन' तिरस्कृततारतरुणमेघो यः तरवारिः—कृपाणस्त वा । वाशब्द समुच्चये । 'रणाराररीणा ' रण सम्बन्धिना रावेण रीर्णा—खिन्नाम् । 'गतवति !' आरूढे ! । 'विकिरति' विक्षिपति । एतत् सिंहस्य देव्या वा विशेषणम् । 'आलीं ' सन्ततिम् । 'महामानसि ' ! महामानस्यभिधाने ! । 'इष्टान्' अभिमतान् । 'अव' रक्ष । 'घनतरवारिं ' सान्द्रतरपानीयम् । 'वारणारी ' मृगपतौ । 'अरीणाम्' । हे महामानसि ! रविसपत्न रत्न घनतरवारिं वा दधति ! अरीणां आलीं विकिरति वारणारौ गतवति ! इष्टान् अवेत्यन्वय ॥ २८ ॥

अवचूरि

हे महामानसि देवि ! इष्टानभिमतान् नरादीन् अव रक्ष। हे गतवति प्राप्नुपि ! कस्मिन्। वारणारौ सिंहे। हे दधति धारयति ! किम् । रत्न मणिम् । किंभूतम् । रविसपत्न रविप्रतिपक्ष प्रभाधिक्यात् । आभया कान्त्या अस्तो भास्वान् सूर्यो येन स चासौ नवो नूतना घनो निबिडस्तरवारि खड्गश्च तम् । वा समु च्चये । सिंहे किं कुर्वति । अरीणा वैरिणामालीं श्रेणिं विकिरति क्षिपति । किंभूतामालीम् । रणस्यारा वेण (ध्वनिना) रीणा क्षीणाम् । खड्ग किंभूतम् । घनतरवारिं सान्द्रतरपानीयम् । रत्नविशेषण वा ॥२८॥

अन्वय

रवि-सपत्न रत्न आभा-अस्त-भास्वत्, नव-घन-तर-वारिं घन-तरवारिं वा दधति ! अरीणा रण-आराव-रीणा आलीं विकिरति ! वारण-अरौ गतवति ! महामानसि ! इष्टान् अव ।

अथवा

रवि-सपत्न, आभा-अस्त-भास्वन्-नव-घन-तरवारिं घनतर-वारिं रत्न दधति ! अरीणां रण-आराव-रीणां आलीं विकिरति वारण-अरौ वा गतवति ! महामानसि ! इष्टान् अव ।

શબ્દાર્થ

दधति ! (धा० धा)=હે ધારણ કરનારી !
रवि=સૂર્ય, સૂરજ
सपत्न=શત્રુ
रविसपत्न=સૂર્યના શત્રુરૂપ
रत्न (मू० रत्न)=રત્નને, મણિને
भास्वत्=(૧) સૂર્ય, (૨) પ્રકાશિત, તેજસ્વી
आभास्तभास्वत्=કાન્તિ વડે પરાસ્ત કર્યો છે સૂર્યને જેણે એવા
वारि=જલ, પાણી
नवघनतरवारिं=નૂતન મેઘની જેમ અતિશય પાણી છે જેને વિષે એવી.
तरवारि=તરવાર, ખડ્ગ
आभास्तभास्वन्नवघनतरवारिं=(૧) પ્રકાશ વડે પરાસ્ત કર્યો છે પ્રકાશિત એવા નવીન મેઘને જેણે એવી તરવારને, (૨) તેજ વડે તિરોહિત કર્યા છે સૂર્ય, નૂતન મેઘ તેમજ ખડ્ગને જેણે એવા
वा=અને (સમુચ્ચયાર્થે)

અવાજ, ઘોરબકોર
ર્ણો=સંગ્રામના ઘોરબકોરથી ખિન્ન
લી
(धा० गम्)=હે પ્રાપ્ત થયેલી !
(धा० कृ)=(૧) હે દૂર કે કનારી, (૨)
ફેંકી દેતી, ઉડાડી દેતી
० आर्ली)=શ્રેણિને
ત ! (मू० महामानसी)=હે મહા-
નસી (દેવી) !
इष्टान् (मू० इष्ट)=ઇષ્ટોને, અભીષ્ટોને
घनतर=અતિશય
घनतरवारि=(૧) નિબિડ તરવારને, (૨) અતિ
શય પાણીવાળા
वारण=ગજ, હાથી
वारणारौ (मू० वारणारि)=હાથીના શત્રુને વિષે,
સિંહ વિષે
अरीणां (मू० अरि)=શત્રુઓની

શ્લોકાર્થ

નસી દેવીની સ્તુતિ—

(અધિક તેજવાળુ હોવાને લીધે અથવા ગોળ હોવાને લીધે) સૂર્યના શત્રુરૂપ
ને તેમજ પ્રકાશ વડે પરાસ્ત કર્યો છે સૂર્યને જેણે એવી તેમજ નૂતન મેઘની જેમ
પાણીવાળી એવી નિબિડ તરવારને ધારણ કરનારી હે (દેવી)! યુદ્ધના અવાજથી
લી એવી દુશ્મનોની પંક્તિને દૂર ફેંકનારી હે (વિદ્યા-દેવી)! હે સિંહના ઉપર
લી મહામાનસી ! તું અભીષ્ટ (માનવો)નુ પરિપાલન કર ”

અથવા

[તેજમાં હરીફાઈ કરી શકે તેમ હોવાથી] સૂર્યના શત્રરૂપ, વળી પ્રકાશ વડે પરાસ્ત
પ્રકાશિત એવાં નવીન મેઘ તેમજ ખડગને જેણે એવા [અથવા તેજ વડે તિરોહિત
ર્ય, નૂતન મેઘ તેમજ તરવારને જેણે એવા], તેમજ અતિશય પાણીવાળા એવા
ત્રણ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ) રત્નને ધારણ કરનારી એવી હે (દેવી) ! રણ સંગ્રામના
રથી ક્ષીણ થયેલી એવી શત્રુઓની શ્રેણિને દૂર ફેંકી દેતા એવા સિંહ ઉપર આરૂઢ
સી હે (ઉપર્યુક્ત-વિશેષણ-વિશિષ્ટ) મહામાનસી (દેવી) ! તું (માનવાદિક)
રક્ષણ કર ”—૨૮

સ્પષ્ટીકરણ

સી દેવીનું સ્વરૂપ—

આરૂઢ મનુષ્યોના મનને વિશેષત સાન્નિધ્ય કરે તે ‘મહામાનસી’ એ મહામાનસી
વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે આ પણ એક વિદ્યાદેવી છે એનું સ્વરૂપ નિર્વાણ-કલિકામા નીચે
ણ્યુ છે —

"तथा महामानसीं धवलवर्णां सिंहवाहनां चतुर्भुजां वरदासियुक्तदक्षिणकरां कुण्डिकाफलकयुतवामहस्तां चेति" અર્થાત્ ત્યાં કહ્યું છે કે આ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને એને સિંહનું વાહન છે વળી એને ચાર હાથ છે એના જમણા બે હાથ વરદ અને તરવારથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ કુણ્ડિકા અને ફલક (ઢાલ)થી શોભે છે

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મહામાનસી દેવીને સિંહનું વાહન છે, તેમજ તે એક હસ્તમાં તરવાર ધારણ કરે છે એ વાતને નિર્વાણ-કલિકા પણ ટેકો આપે છે પરતુ તે બીજા હસ્તમાં રત્ન ધારણ કરે છે, એ વાત નિર્વાણ-કલિકામાં નજરે પડતી નથી એ વિશેષતા છે

८ श्री चन्द्रप्रभजिनस्तुतय

अथ चन्द्रप्रभप्रभवे प्रणामः—

तुभ्यं चन्द्रप्रभ ! जिन ! नमस्तामसोज्जृम्भितानां
हाने कान्तानलसम ! दयावन् ! दितायासमान ! ।
विद्वत्पङ्क्त्या प्रकटितपृथुस्पष्टदृष्टान्तहेतू-
हानेकान्तानलसमदया वन्दितायासमान ! ॥ २९ ॥

—मन्दाक्रान्ता (४, ६, ७)

टीका

तुभ्यमिति । तुभ्य चन्द्रप्रभजिन ! नम । चन्द्रप्रभनामन् जिन ! नमोऽस्तु । 'तामसोज्जृम्भितानां' तामसानि-तम सम्बन्धीनि यानि उज्जृम्भितानि-विस्फूर्जितानि तेषाम् । 'हाने' अपगमे । 'कान्तानलसम !' स्निग्धज्वलनसदृश ! । 'दयावन् !' कृपान्वित ! । 'दितायासमान !' खण्डितखेदगर्व ! । 'विद्वत्पङ्क्त्या' पण्डितश्रेण्या । 'प्रकटितपृथुस्पष्टदृष्टान्तहेतूहानेकान्त !' पृथव -विस्तृता स्पष्टा -स्फुटा दृष्टान्ता -निदर्शनानि हेतव -साधनानि ऊहा-वितर्का अनेकान्त -स्याद्वाद, पृथव स्पष्टा दृष्टान्तहेतूहा यस्मिन् स [illegible] प्रकटित पृथुस्पष्टदृष्टान्तहेतूहानेकान्तो येन तत्सम्बोधनम् । 'अनलसमदया' [illegible] यस्यास्तया । 'वन्दिताय' स्तुताय । 'असमान !' अनन्यसदृश ! । हे चन्द्रप्रभजिन ! विद्वत्पङ्क्त्या वन्दिताय तुभ्य नम इति योग ॥ २९ ॥

अवचूरि

हे चन्द्रप्रभ जिन हे दयावन् (कृपावन्) ! तुभ्यं नमोऽस्तु । [illegible] स्थाने मनोहरवह्निसमान ! । दिती-छिन्नायासमानौ येन । तुभ्यं [illegible] । [illegible] प्रकटिता पृथवो-विस्तृता स्पष्टा दृष्टान्ता-निदर्शनानि [illegible] स्याद्वादो येन तत्सम्बोधनम् । विद्वत्पङ्क्त्या विद्वच्छ्रेण्या । [illegible] तया । हे असमान निरुपमान ! ॥ २९ ॥

अन्वय

(हे) चन्द्रप्रभ ! जिन ! तामस-उज्जृम्भितानां [illegible] दाय-मान ! प्रकटित-पृथु-स्पष्ट-दृष्टान्त-हेतु-ऊह-अनेकान्त ! [illegible] विद्वत्-पङ्क्त्या वन्दिताय तुभ्यं नमः ।

अथवा

(हे) चन्द्रप्रभ-जिन ! तामस-उज्जृम्भिताना दित-आयास-मान ! विद्वस्-पङ्क्त्या कटित- अनेकान्त ! अ-समान ! अन्-अलस-मद ! या-वन्दिताय तुभ्य नम ।

શબ્દાર્થ

ुभ्य (मू० युष्मद्)=તને
चन्द्रप्रभ ! (मू० चन्द्रप्रभ)=હે ચન્દ્રપ્રભ(પ્રભુ) !
जिन ! (मू० जिन)=હે તીર્થંકર !
चन्द्रप्रभजिन !=હે ચન્દ્રપ્રભ જિનેશ્વર !
ामस्=નમસ્કાર
तामस=(૧) અ ધકાર સ બ ધી, (૨) તમોગુણ-વિષયક
उज्जृम्भित=સ્ફુરણ
तामसोज्जृम्भितानां=ગાઢ અ ધકાર (રૂપી અજ્ઞાન)ના સ્ફુરણોના
हाने (मू० हान)=નાશને વિષે.
अनल=અગ્નિ.
ान्तानलसम !=હે પ્રકાશિત અગ્નિસમાન !
दयावन् !(मू० दयावत्)=હે દયાવાન્, હે કૃપાવાન્ !
दित (धा० दा)=છેદી નાખેલ
आयास=પ્રયત્ન.
दितायासमान !=છેદી નાખ્યા છે-નષ્ટ કર્યા છે પ્રયાસ અને અભિમાન જેણે એવા હે !
विद्वस्=પણ્ડિત
विद्वत्पङ्क्त्या=વિદ્વાનોની શ્રેણિ વડે
प्रकटित=પ્રકાશિત કરેલ.
पृथु=વિસ્તીર્ણ
स्पष्ट=સ્પષ્ટ, સ્ફુટ, ખુલ્લુ
दृष्टान्त=ઉદાહરણ
ऊह=તર્ક
अनेकान्त=સ્યાદ્વાદ
प्रकटितपृथुस्पष्टदृष्टान्तहेतूहानेकान्त !=પ્રકાશિત કર્યાં છે વિસ્તીર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ એવા ઉદાહરણોને, તર્કોને તેમજ સ્યાદ્વાદને જેણે એવા ! (સ૦)
अलस=આલસ્ય, આળસ, એદીપણુ
अनलसमदया=અવિદ્યમાન છે આલસ્ય અને અભિમાન જેનામા એવી
वन्दिताय (मू० वन्दित)=વન્દન કરાયેલાને.
अनलसमद !=હે અવિદ્યમાન છે આલસ્ય અને અભિમાન જેમા એવા ! (સ૦)
या=લક્ષ્મી
यावन्दिताय=લક્ષ્મી વડે પૂજિતને.
असमान !=(૧)હે નિરૂપમ, (૨) હે માનરહિત !

શ્લોકાર્થ

શ્રીચન્દ્રપ્રભ પ્રભુને પ્રણામ—

"(ધવલતાને લઇને અથવા સૌમ્યતાને લીધે સોમ (ચન્દ્ર)ના સમાન પ્રભા છે જેની એવા) હે ચન્દ્રપ્રભ ! હે (અષ્ટમ) તીર્થંકર [અથવા હે ચન્દ્રપ્રભ જિનેશ્વર] ! હે ગાઢ અધકાર (રૂપી અજ્ઞાન)ના સ્ફુરણોનો નાશ (કરવા)માં પ્રકાશિત અગ્નિસમાન (દેવાધિદેવ)! હે કૃપાવન (પ્રભો)! છેદી નાખ્યા છે (સસાર-ભ્રમણરૂપી) પ્રયાસ તેમજ અભિમાનને જેણે એવા હે (ઈશ) ! (વિદ્વાનોની શ્રેણિદ્વારા) પ્રકટ કર્યાં છે વિશાળ તેમજ સ્પષ્ટ

એવાં ઉદાહરણો, યુક્તિઓ, તર્કો અને સ્યાદ્વાદને જેણે એવા હે (નાથ)! હે અનુપમ (પરમેશ્વર)! અવિદ્યમાન છે આલસ્ય અને અભિમાન જેને વિષે એવી વિદ્વાનોની પંક્તિ વડે વન્દન કરાયેલા એવા [અથવા હે અવિદ્યમાન છે આલસ્ય અને ગર્વ જેને વિષે એવા (જગદીશ)! લક્ષ્મી વડે પૂજાયેલા એવા] તને [મારો] નમસ્કાર હોજો "—૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

ચન્દ્રપ્રભ-ચરિત્ર—

ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુનો જન્મ મહાસેન રાજાની ચંદ્રપુરી નગરીમા થયો હતો આ રાજાની લક્ષ્મણા રાણી તેમની માતા થવા ભાગ્યશાળી થઈ હતી એમનો દેહ શ્વેત વર્ણનો હતો તેમજ તે ચન્દ્રના લાછનથી શોભતો હતો. વિશેષમા તેનું પ્રમાણ એક સો પચાસ ધનુષ્ય જેટલું હતું તીર્થંકરને લગતી સપૂર્ણ સપત્તિનો અનુભવ કરી, દશ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તેઓ નિર્વાણ-પદને પામ્યા

દૃષ્ટાન્ત એટલે શું ?—

જે વડે 'સાધ્ય' અને 'સાધન' પરત્વેના નિયમનો નિશ્ચય થાય છે તે "દૃષ્ટાન્ત" કહેવાય છે 'સાધ્ય' એટલે 'સિદ્ધ કરવાની વસ્તુ' અને 'સાધન' એટલે 'સિદ્ધ કરવામા હેતુરૂપ વસ્તુ' સમજવી દૃષ્ટાન્તના સાધર્મ્ય અને વૈધર્મ્ય એમ બે પ્રકારો છે જ્યા જ્યા સાધનની સત્તા હોય ત્યાં ત્યા સાધ્યની સત્તા જરૂરજ હોય એવા દૃષ્ટાન્તને 'સાધર્મ્ય દૃષ્ટાન્ત' કહેવામા આવે છે દાખલા તરીકે, જ્યા જ્યાં ધુમાડો છે, ત્યા ત્યા અગ્નિ છે, જેમકે રસોડુ જ્યા સાધ્યનો અભાવ હોય, ત્યા સાધનનો અભાવ હોયજ એવું દૃષ્ટાન્ત 'વૈધર્મ્ય દૃષ્ટાન્ત' કહેવાય છે જેમકે, જ્યા જ્યા અગ્નિનો અભાવ છે, ત્યા ત્યા ધુમાડાનો પણ અભાવ છે, દાખલા તરીકે જલાશય

દૃષ્ટાન્ત પણ દુષ્ટ હોઈ શકે છે, અર્થાત્ દૃષ્ટાન્તમા તદ્‌ગત લક્ષણનો અભાવ પણ સભવી શકે છે અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો દૃષ્ટાન્ત વ્યભિચારી પણ હોઇ શકે પારિભાષિક શબ્દમા આને 'દૃષ્ટાન્તાભાસ' તરીકે ઓળખાવવામા આવે છે અને તેના નવ પ્રકારો પાડવામા આવે છે[1]

હેતુથી શુ સમજવુ ?—

હેતુનું લક્ષણ 'અવિનાભાવ' છે, અર્થાત્ 'જે વ્યાપ્ય તરીકે નિશ્ચિત છે તે' હેતુ છે આનું બીજું નામ 'સાધન' પણ છે આ હેતુના બૌદ્ધોએ માનેલા ત્રણ લક્ષણો અને નૈયાયિકોએ માનેલા પાચ લક્ષણો વ્યાજબી નથી ઉપર્યુક્ત લક્ષણ ઠીક છે વળી હેતુ પણ દુષ્ટ સભવી શકે છે અને તેવા હેતુને હેત્વાભાસ તરીકે ઓળખાવવામા આવે છે[2]

---

1 વિશેષ માહિતી સારૂ જુઓ ન્યાયકુસુમાજલિ (પૃ ૧૪૩-૧૪૭).

2 હેતુ તેમજ હેત્વાભાસનું સ્વરૂપ ન્યાયકુસુમાજલિના પૃ. ૧૧૮-૧૩૦, ૧૪૨-૧૪૩ ઉપરથી જોઈ શકાશે.

ઊહ અર્થાત્ તર્ક—

જે વસ્તુ જેનાથી જૂદી મળતી નથી, જે વસ્તુ જેના વગર રહેતી નથી, અર્થાત્ બે વસ્તુઓનો જે સાથે રહેવારૂપ સબધ છે, તે સબધનો નિર્ણય કરી આપનારો અધ્યવસાય 'તર્ક' છે તર્કશાસ્ત્રીઓની ભાષામા કહીએ તો વ્યાપ્તિનો નિશ્ચય કરી આપનાર 'તર્ક' યાને 'ઊહ' છે[1]

અનેકાન્તવાદ-મીમાસા—

એકજ વસ્તુમા જૂદી જૂદી અપેક્ષાએ વિવિધ-અરે વિરૂદ્ધ ધર્મોનો પણ સ્વીકાર કરવો તે **અનેકાન્તવાદ યાને સ્યાદ્વાદ** છે અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી સિદ્ધ થયેલા કોઈ પણ પદાર્થમા પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા અનેક ધર્મોનો સાપેક્ષ રીતે સદ્ભાવ અગીકાર કરવો તે 'સ્યાદ્વાદ' છે

દાખલા તરીકે એકજ પુરૂષમા અપેક્ષાનુસાર પિતૃત્વ, પુત્રત્વ, સેવકત્વ, સ્વામિત્વ, અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ, ઈત્યાદિ ધર્મોનો સમાવેશ કરી શકાય છે આ દૃષ્ટિ તે સ્યાદ્વાદ છે એક બીજુ ઉદાહરણ વિચારીએ એકજ વસ્તુમા સત્ત્વ, અસત્ત્વ, નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ, ઈત્યાદિ ધર્મોનો અપેક્ષા-દૃષ્ટિએ સ્વીકાર કરવો તે સ્યાદ્વાદનુ લક્ષણ છે

વળી દરેક પદાર્થ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યથી યુક્ત છે[2] એ કથન પણ સ્યાદ્વાદીનુ છે આ સબધમા ત્રીજા શ્લોકના સ્પષ્ટીકરણ (પૃ૦ ૨૩)મા આપણે કટક અને કુણ્ડલનુ દૃષ્ટાન્ત વિચારી ગયા છે ગોરસનુ એક વધુ દૃષ્ટાન્ત અત્ર વિચારવામા આવે છે

એ તો જાણીતી વાત છે કે દૂધમાથી ઉત્પન્ન થયેલુ દહીં તે દૂધનોજ એક પરિણામ છે, અર્થાત્ કઈ દૂધનો સર્વથા નાશ (વ્યય) થયો નથી, તેમજ કઈ દહીંનો સર્વથા ઉત્પાદ (ઉત્પત્તિ) થયો નથી વિશેષમા આ બને અવસ્થામા ગોરસરૂપી ધ્રૌવ્ય બરાબર હાજર છે, કેમકે દૂધ અને દહીં બન્નેને ગોરસના નામથી ઓળખવામા આવે છે એ તો જગજાહેર વાત છે

હવે સ્યાદ્વાદરૂપી સિદ્ધાન્તનુ સ્વરૂપ કેવુ છે, તેનો કઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે ઈશ્વરનુ સ્વરૂપ સ્યાદ્વાદ-દૃષ્ટિએ વિચારવામા આવે છે

મુક્ત થયેલા જીવો જે શારીરિક આસનમા અહીં ભૂમડળ ઉપર મૃત્યુ પામે છે, તેવા આસનના સ્વરૂપમા તેઓ મુક્તિમા ઉપસ્થિત થાય છે અને દરેક મુક્ત જીવ ઈશ્વર છે એમ તો જૈનો કહે છેજ આથી ઈશ્વર સાકાર છે પરંતુ ઈશ્વરમા કોઈ પણ પ્રકારની મૂર્ત્તતા નહિ હોવાને લીધે તે નિરાકાર છે

વળી ઈશ્વરમા જ્ઞાનાદિક ગુણોનો સદ્ભાવ હોવાથી તે અપેક્ષાએ તે રૂપી છે, પરતુ મૂર્ત યાને પૌદ્ગલિક રૂપનો તેનામા સર્વથા અભાવ હોવાથી તે અરૂપી છે

---

૧ જુઓ ન્યાયકુસુમાજલિ (પૃ૦ ૧૨૩-૧૨૪, ૧૫૨)

૨ સરખાવો—

"उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सत्"

—તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, અ૦ ૫, સૂ૦ ૨૯

અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત દર્શન, ઇત્યાદિ સર્વોત્તમ ગુણોથી યુક્ત છે તેને લીધે ઈશ્વર સગુણ (ગુણી) છે, પરંતુ તેનામાં સાત્વિક, રાજસ અને તામસ ગુણોનો અત્યન્ત અભાવ હોવાને લીધે તે નિર્ગુણ (અગુણી) છે

વિશેષમાં જ્ઞાનથી સર્વ વસ્તુના જાણનાર હોવાને લીધે તે સર્વવ્યાપક અને વિભુ છે, પરંતુ તેના આત્મ-પ્રદેશો તો એકજ સ્થળમાં અમુક વિભાગ અવગાહીને રહેલા હોવાથી તે અપેક્ષાએ તો તે જરૂર અવિભુ છે

સંસારના પ્રપંચ સાથે ઈશ્વરને કંઈ પણ સંબંધ નહિ હોવાને લીધે તે ભિન્ન છે, પરંતુ લોકાકાશના અમુક ભાગમાં અનેક જીવો અને પુદ્ગલોની સાથેના તેના સંબંધને લઈને તે અભિન્ન છે

ઈશ્વરને ભાવરૂપી મન હોવાને લીધે તે સમનસ્ક (મનસ્વી) છે,' જ્યારે તેનામાં [illegible] એવા મનનો–વિચારરૂપ મનનો અસદ્ભાવ હોવાને લીધે તે અમનસ્ક છે

અમુક વ્યક્તિએ ઈશ્વર-પદને ક્યારે પ્રાપ્ત કર્યું તેનો નિર્ણય થઈ શકતો હોવાથી તે [illegible] અર્થાત્ વ્યક્તિની અપેક્ષાએ ઈશ્વર સાદિ અને નવીન છે, પરંતુ પ્રથમ ઈશ્વર [illegible] સદ્ભાવ નહિ હોવાથી અર્થાત્ સમુચ્ચયની અપેક્ષાએ ઈશ્વર અનાદિ અને પુરાણો છે

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે જૈન દૃષ્ટિએ અર્થાત્ અનેકાન્તવાદ પ્રમાણે ઈશ્વર 'સાકાર' તેમજ 'નિરાકાર' છે, તે 'રૂપી' પણ છે, તેમજ 'અરૂપી' પણ છે, વળી તે 'સગુણ' હોવાની સાથોસાથ 'નિર્ગુણ' (અગુણ) પણ છે, તે 'વિભુ' છે તેમજ વળી 'અવિભુ' પણ છે, તે 'ભિન્ન' તેમજ 'અભિન્ન' છે, તે 'સમનસ્ક' તેમજ 'અમનસ્ક' છે, તે 'પુરાણો' પણ છે, તેમ વળી નવીન પણ છે

સ્યાદ્વાદ એ જૈન દર્શનનો અટલ સિદ્ધાન્ત છે, એ વાતની ઉપર નીચેનો શ્લોક [illegible] પ્રકાશ પાડે છે

> "स्याद्वादो वर्तते यस्मिन्, पक्षपातो न विद्यते ।
> नास्त्यन्यपीडनं किञ्चिद् जैनधर्मः स उच्यते ॥"

---

૧ જુઓ શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય [illegible] સ્યાદ્વાદકલ્પલતા (પત્ર [illegible]). ત્યાં કહ્યું છે કે—

'अमनस्कत्वात् [illegible] [illegible]
[illegible]"

૨ સરખાવો —

> "[illegible]
> [illegible]
> [illegible]
> [illegible] ॥"
>
> —[illegible]

ઊહ અર્થાત્ તર્ક—

જે વસ્તુ જેનાથી જૂદી મળતી નથી, જે વસ્તુ જેના વગર રહેતી નથી, અર્થાત્ બે
એનો જે સાથે રહેવારૂપ સબંધ છે, તે સબંધનો નિર્ણય કરી આપનારો અધ્યવસાય 'તર્ક
તર્કશાસ્ત્રીઓની ભાષામા કહીએ તો વ્યાપ્તિનો નિશ્ચય કરી આપનાર 'તર્ક' યાને 'ઊહ'

અનેકાન્તવાદ-મીમાંસા—

એકજ વસ્તુમા જૂદી જૂદી અપેક્ષાએ વિવિધ-અરે વિરૂદ્ધ ધર્મોનો પણ સ્વીકાર કર
અનેકાન્તવાદ યાને સ્યાદ્વાદ છે અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણોથી
થયેલા કોઈ પણ પદાર્થમા પરસ્પર વિરૂદ્ધ એવા અનેક ધર્મોનો સાપેક્ષ રીતે સદ્ભાવ અં
કરવો તે 'સ્યાદ્વાદ' છે

દાખલા તરીકે એકજ પુરૂષમા અપેક્ષાનુસાર પિતૃત્વ, પુત્રત્વ, સેવકત્વ, સ્વામિ
અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ, ઇત્યાદિ ધર્મોનો સમાવેશ કરી શકાય છે આ દૃષ્ટિ તે સ્યાદ્વાદ છે
બીજુ ઉદાહરણ વિચારીએ એકજ વસ્તુમા સત્ત્વ, અસત્ત્વ, નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ, ઇત
ધર્મોનો અપેક્ષ-દૃષ્ટિએ સ્વીકાર કરવો તે સ્યાદ્વાદનું લક્ષણ છે

વળી દરેક પદાર્થ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યથી યુક્ત છે[2] એ કથન પણ સ્યાદ્વાદીનું છે
[illegible] ત્રીજા શ્લોકના સ્પષ્ટીકરણ (પૃ૦ ૨૭)મા આપેલું કટક અને કુણ્ડલનું દૃષ્ટાન્ત વિચ
[illegible] છે ગોરસનું એક વધુ દૃષ્ટાન્ત અત્ર વિચારવામા આવે છે

એ તો જાણીતી વાત છે કે દૂધમાથી ઉત્પન્ન થયેલું દહીં તે દૂધનોજ એક પરિણામ
અર્થાત્ કંઈ દૂધનો સર્વથા નાશ (વ્યય) થયો નથી, તેમજ કંઈ દહીંનો સર્વથા ઉત્પાદ (ઉત્પત્તિ
[illegible] નહિ [illegible] આ બન્ને અવસ્થામાં ગોરસરૂપી ધ્રૌવ્ય બરાબર હાજર છે, કેમકે દૂધ
દહીં બન્નેને ગોરસના નામથી ઓળખવામા આવે છે એ તો જગજાહેર વાત છે

હવે [illegible] રૂપી સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ કેવું છે, તેનો કંઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે ઈશ્વ
સ્વરૂપ [illegible] દૃષ્ટિએ વિચારવામા આવે છે

[illegible] આસનમા અહીં ભૂમંડળ ઉપર મનુષ્ય જન્મે છે,
[illegible] સ્વરૂપ [illegible] દુનિયામા ઉપસ્થિત થાય છે અને દરેક મુક્ત જીવ ઈશ્વર છે એમ
[illegible] ઈશ્વર સાકાર છે પરન્તુ ઈશ્વરમા કોઈ પણ પ્રકારની મૂર્તતા નહિ હોવા
[illegible] તે નિરાકાર છે

વળી ઈશ્વર [illegible] હોવાથી તે અપેક્ષાએ તે રૂપી છે, પરંતુ
[illegible] હોવાથી તે અરૂપી છે

* જુઓ [illegible] (પૃ૦ ૧૧૩-૧૧૮ [illegible])

૨ [illegible]—

"[illegible]"

—તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, અ૦ ૫ સૂ૦ ૨૯

અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત દર્શન, ઇત્યાદિ સર્વોત્તમ ગુણોથી યુક્ત હોવાને લીધે ઈશ્વર સગુણ (ગુણી) છે, પરતુ તેનામા સાત્વિક, રાજસ અને તામસ ગુણોનો અત્યત અભાવ હોવાને લીધે તે નિર્ગુણ (અગુણી) છે

વિશેષમા જ્ઞાનથી સર્વ વસ્તુના જાણકાર હોવાને લીધે તે સર્વવ્યાપક યાને વિભુ છે, પરતુ તેના આત્મ-પ્રદેશો તો એકજ સ્થલમા અમુક વિભાગ અવગાહીને રહેલા હોવાથી તે અપેક્ષાએ તો તે જરૂર અવિભુ છે

સંસારના પ્રપચ સાથે ઈશ્વરને કંઈ પણ સબધ નહિ હોવાને લીધે તે ભિન્ન છે, પરતુ લોકાકાશના અગ્ર ભાગમા અનેક જીવો અને પુદ્ગલોની સાથેના તેના સસર્ગને લઇને તે અભિન્ન છે

ઈશ્વરને ભાવરૂપી મન હોવાને લીધે તે સમનસ્ક (મનસ્વી) છે,[1] જ્યારે તેનામા આપણા જેવા મનનો-વિચારરૂપ મનનો અસદ્ભાવ હોવાને લીધે તે અમનસ્ક છે

અમુક વ્યક્તિએ ઈશ્વર-પદને ક્યારે પ્રાપ્ત કર્યું તેનો નિર્ણય થઈ શકતો હોવાથી તે દૃષ્ટિએ અર્થાત્ વ્યક્તિની અપેક્ષાએ ઈશ્વર સાદિ યાને નવીન છે, પરતુ પ્રથમ ઈશ્વર કોણ થયો એનો સદ્ભાવ નહિ હોવાથી અર્થાત્ સમુચ્ચયની અપેક્ષાએ ઈશ્વર અનાદિ યાને પુરાણો છે

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે જૈન દૃષ્ટિએ અર્થાત્ અનેકાન્તવાદાનુસાર ઈશ્વર 'સાકાર' તેમજ 'નિરાકાર' છે, તે 'રૂપી' પણ છે, તેમજ 'અરૂપી' પણ છે; વળી તે 'સગુણ' હોવાની સાથોસાથ 'નિર્ગુણ' (અગુણ) પણ છે; તે 'વિભુ' છે, તેમજ વળી 'અવિભુ' પણ છે, તે 'ભિન્ન' તેમજ 'અભિન્ન' છે, તે 'સમનસ્ક' તેમજ 'અમનસ્ક' છે; તે 'પુરાણો' પણ છે, તેમ વળી 'નવીન' પણ છે[2]

સ્યાદ્વાદ એ જૈન દર્શનનો અટલ સિદ્ધાન્ત છે, એ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે

> "स्याद्वादो वर्तते यस्मिन्, पक्षपातो न विद्यते ।
> नास्त्यन्यपीडन किंचित्, जैनधर्म स उच्यते ॥"

---

૧ જુઓ શાસ્ત્રવાર્તા-સમુચ્ચય ઉપરની ન્યાયવિશારદ, ન્યાયાચાર્ય, મહામહોપાધ્યાય, યશોવિજયજીકૃત સ્યાદ્વાદકલ્પલતા (પત્રાક ૪૭૮) ત્યા કહ્યુ છે કે—

'अमनस्कत्वात् कथं केवलिनो ध्यानम् । जीवोपयोगरूपभावमनःसद्भावात् अयोगिनो ध्यानम्'

૨ સરખાવો—

> "परब्रह्माकार सकलजगदाकाररहित
> सरूपं नीरूपं सगुणमगुणं निर्विभु-विभुम् ।
> विभिन्नं सम्भिन्नं विगतमनसं साधुमनसं
> पुराणं नव्यं चाभिहृदयमधीनं प्रणिदधे ॥"

—શિખરિણી

આ સ્યાદ્વાદનું સ્વરૂપ અતિશય ગભીર તેમજ વિચારવા લાયક હોવાથી, તે સબંધમા આ સ્થલે એક ટુંક નોંધ લેવી અનાવશ્યક નહિ ગણાય અને તે એ છે કે દરેક દર્શનકારે સીધી કે આડકતરી રીતે આ સ્યાદ્વાદ શૈલીનું શરણ લીધુ છે દાખલા તરીકે, વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળા સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એ ત્રણે ગુણોની સામ્યાવસ્થાને 'પ્રકૃતિ' યાને 'પ્રધાન' માનનાર સાંખ્ય દર્શન એ સ્યાદ્વાદરૂપી સમ્રાટની આજ્ઞા લોપી શકતું નથી તેમજ વળી પૃથ્વીમા નિત્યત્વ તેમજ અનિત્યત્વ એવા બે પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મો સ્વીકારનાર નૈયાયિક તેમજ વૈશેષિક દર્શનને પણ સ્યાદ્વાદની સેવા સ્વીકારવી પડી છે પંચવર્ણી મેચક નામના રત્નના જ્ઞાનને એક તેમજ અનેક આકારે માનનાર બૌદ્ધ દર્શનની પણ એજ સ્થિતિ છે પ્રમાતા, પ્રમિતિ અને પ્રમેયરૂપ વિશેષતાઓનો એક જ્ઞાનમા સદ્ભાવ માનનાર મીમાંસક દર્શન પણ સ્યાદ્વાદ-મુદ્રાથી મુદ્રિત છે[1] આવી રીતે જાતિ અને વ્યક્તિ એમ ઉભય સ્વરૂપી વસ્તુ માનનાર ભટ્ટ અને મુરારિ સ્યાદ્વાદનો તિરસ્કાર કરી શકે તેમ નથી આત્માને વ્યવહારથી બદ્ધ અને પરમાર્થથી અબદ્ધ યાને મુક્ત માનનાર બ્રહ્મવાદી પણ સ્યાદ્વાદની અવગણના કરી શકે નહિ[2]

આ ઉપરથી જૈનેતર મતવાળાએ અર્ધજરતીય[3] ન્યાય વડે કરીને સ્યાદ્વાદ શૈલીનું અનુકરણ કર્યું છે એમ જે કહેવામા આવે છે, તેમા સત્ય હકીકત શી છે તેનું દિગ્દર્શન થાય છે

આ સ્યાદ્વાદ એ સંશયવાદ છે એમ જે ઘણીવખત કહેવામા આવે છે, તેમજ આ સ્યાદ્વાદ સંકર, વ્યતિકર, વિરોધ ઇત્યાદિ દોષોથી દૂષિત છે, એમ પણ જે માનવામા આવે છે તે દલીલમાં કેટલું સત્ય રહેલું છે, એ વાત ન્યાયતીર્થ, ન્યાયવિશારદ, ઉપાધ્યાયશ્રી મંગળવિજયજીકૃત તત્ત્વાખ્યાન (ઉત્તરાર્ધ, પૃ૦ ૧૪૬-૧૬૧) તરફ દૃષ્ટિપાત કરવાથી જોઈ શકાશે. અત્ર તો એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ છે કે આ સંબંધમા તાર્કિકોના તર્કો અતિપ્રગલ્ભ છે ખાસ કરીને આ સબંધમા શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત અનેકાન્તજયપતાકા નામનો ગ્રન્થ દર્શનીય તેમજ વિચારણીય છે આ સ્યાદ્વાદની કેટલી મહત્તા છે, તેના સંબંધમાં શ્રીવાદિદેવસૂરિ શું કહે છે તે જાણવું હોય તો વિચારો નીચેનો શ્લોક —

"[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] 'स्याद्वाद'[illegible] ॥"

—સ્યાદ્વાદરત્નાકરે

૧-૨ જુઓ [illegible] શ્રી[illegible]વિજયકૃત અધ્યાત્મોપનિષદ્ અને શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય [illegible]

૩ [illegible]

અર્થાત્—પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એમ બે પ્રમાણરૂપી તેજસ્વી નેત્રવાળો, [illegible] પ્રમાણરૂપી કેસર (વાળ) વાળો, આગમ પ્રમાણરૂપી પહોળા કરેલ વદન [illegible], સદ્‌[illegible](અ-[illegible]) રૂપી ગુંજારવવાળો, સંજ્ઞા (પ્રત્યભિજ્ઞાન)રૂપી પૂંછડાવાળો અને સ્મરણ પ્રમાણરૂપી નખ-[illegible] કાંતિથી ભયંકર એવો સ્યાદ્વાદરૂપી સિંહ નયરૂપી વનમાં ક્રીડા કરતો જયવંતો વર્તે છે

આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ થશે કે—

સ્યાદ્વાદ શૈલી એ અનુપમ શૈલી છે અને આ શૈલી વિવેચન જૈનદર્શનમાં જ [illegible] છે, એથી કરીને તો અત્યારે પણ અનેક વિદ્વાનો એની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરતા [illegible]

ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુને અસમાન (નિરૂપમ) કહેવાનું કારણ—

તીર્થંકરની ગુણ-સંપત્તિનો વિચાર કરીએ, તો સહજ માલૂમ પડે છે કે તેની [illegible] કોઇની સરખામણી થઇ શકે તેમ નથી એ આપણે એને સાગરના [illegible] તે ઠીક નથી, કેમકે સાગરમાં તો ખારાશ હોય છે અને આ તો અમૃતસમાન મધુર છે [illegible] પ્રકાશમાં તેને પ્રદીપ સાથે સરખાવીએ, તો તેમાં પણ ન્યૂનતા જ રહેલી છે કેમકે [illegible] ધુમાડા અને વાટ સહિત હોય છે, વળી તેને તેલની પણ જરૂર રહેલી છે તેમજ તે [illegible] બુઝાઇ પણ જાય છે અને તેમ છતાં તે બહુ બહુ પ્રકાશ પાડે તો પણ તે [illegible] જ્યારે પ્રભુ તો દ્વેષરૂપી ધુમાડાથી રહિત અને કામ-દશારૂપી વાટથી મુક્ત છે, [illegible] સ્નેહ (તેલ)નો તો તેણે સર્વથા ત્યાગ કર્યો છે, આ ઉપરાંત તે તો [illegible] પોતાના કેવલ-જ્ઞાનરૂપી ઉદ્યોત વડે પ્રકાશ પાડે છે[3] હવે એ પ્રભુને સૂર્યની ઉપમા [illegible] તે પણ અસ્થાને છે, કેમકે સૂર્યનો તો અસ્ત પણ થાય છે તથા વળી [illegible] છે અને આ ઉપરાંત મેઘથી પણ તેના પ્રકાશને પડદો પડે છે[4] [illegible] ચન્દ્રની ઉપમા આપવી તે પણ વ્યાજબી નથી, કેમકે ચન્દ્ર તો [illegible] સ્થાની શત્રિએ તો તે ક્યાંયે અંધારામાં ગળી જાય છે તેને [illegible]

---

૧ પ્રભાઓ　　૨ [illegible]

૩ સરખાવો નિમ્ન-લિખિત ભક્તામર-સ્તોત્રનો ૧૬ મો શ્લોક

> निर्धूमवर्तिरपवर्जिततैलपूरः
> 　कृत्स्नं जगत्त्रयमिदं प्रकटीकरोषि ।
> गम्यो न जातु मरुतां चलिताचलानां
> 　दीपोऽपरस्त्वमसि नाथ ! जगत्प्रकाशः ॥
>
> —[illegible]

૪ સરખાવે—

> नास्तं कदाचिदुपयासि न राहुगम्यः
> 　स्पष्टीकरोषि सहसा युगपज्जगन्ति ।
> नाम्भोधरोदरनिरुद्धमहाप्रभावः
> 　सूर्यातिशायिमहिमासि मुनीन्द्र ! लोके ॥
>
> —[illegible]

विहाय सद्=આકાશને વિષે રહે છે તે, દેવ.
विहाय सद्राजी=દેવોની શ્રેણિ
कवि=શુક્ર, દૈત્ય-ગુરૂ
धिषण=બૃહસ્પતિ, દેવ-ગુરૂ
सकविधिषणा=શુક્ર અને બૃહસ્પતિ સહિત
अपात् (धा० पा)=પાન કરતી હવી
अनेक=અનેક, એક કરતા વધારે
उपमान=ઉપમા
अनेकोपमान =અનેક ઉપમાથી યુક્ત

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

"વિદ્યમાન [અથવા શોભાયમાન] છે (સુવર્ણ-) કમનો જેના એવા, વળી વિદ્વાનોને [અથવા કવિઓને] બુદ્ધિ સંપાદન કરાવવામા ચતુર[1], તથા ક્રોધ અને માન રહિત[2] [અર્થાત્ ક્રોધ અને અભિમાનનો અભાવ છે જ્યા એવા], તેમજ અનેક ઉપમાએ યુક્ત[3] એવા જિનેન્દ્રે જે (સિદ્ધાન્ત)ની પ્રરૂપણા કરી, તેમજ જે (સિદ્ધાન્ત)નુ શુક્ર અને બૃહસ્પતિથી અલકૃત એવી દેવોની શ્રેણિએ હર્ષપૂર્વક સાક્ષાત્ કર્ણરૂપી અંજલિઓ વડે પાન કર્યું (અર્થાત્ જેનુ ચિત્ત દઇને હર્ષભેર શ્રવણ કર્યું), તે સિદ્ધાન્ત (હે ભવ્યો!) તમારા અહિતના નાશ અર્થે થાઓ."—૩૧

वज्राङ्कुशया स्तुति—

वज्राङ्कुशयङ्कुशकुलिशभृत् ! त्वं विधत्स्व प्रयत्नं
स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमताराऽतिमत्ते ।
अध्यारूढे ! शशधरकरश्वेतभासि द्विपेन्द्रे
स्वायत्याऽगेऽतनुमदवने हेऽमतारातिमत्ते ! ॥ ३२ ॥ ८ ॥

—मन्दा०

टीका

वज्राति । 'वज्राङ्कुशि !' वज्राङ्कुशीसंज्ञे ! । 'अङ्कुशकुलिशभृत् !' सृणिवज्रधारिणि ! । 'त्वं' । 'विधत्स्व' कुरु । 'प्रयत्नं' आदरम् । 'स्वायत्यागे !' आय –अर्थस्यागमः त्याग – दान, शोभनौ आयत्यागौ यस्याः सा सम्बोध्यते । 'तनुमदवने' तनुमन्तो–देहिनस्तेषां अवने–रक्षणे । 'हेमतारा' स्वर्णोज्ज्वला । 'अतिमत्ते' अत्यन्त मदवति । 'अध्यारूढे !' अध्यासीने ! ।

[1-2-3] આ વિશેષણો સિદ્ધાન્તને પણ લાગુ પડી શકે છે

[illegible]' [illegible]। 'शवानुतुकैः' श्रोत्राञ्जलिभिः। 'यं च' सिद्धान्तम्। 'घोरात्' [illegible]। '[illegible]' [illegible] मही-देवा' तेषां राजी-पङ्क्ति। 'वः' युष्माकम्। '[illegible]' [illegible]' [illegible] कुरुगुरुभ्यां वर्तते यः असौ। 'अपात्' पीतवती। 'अ[illegible]' [illegible] समुद्रचन्द्रादीनि उपमानानि यस्य सः। 'सन्नागीः' [illegible] [illegible] जिनस्य सिद्धान्तस्य वा सम्बन्धीनि [illegible]। स सिद्धान्त [illegible] [illegible] जिनेन्द्रः अप्यापयदिति सम्बन्धः ॥ २१ ॥

अवचूरिः

[illegible] मृणाल। ये सिद्धान्ते सन्ति शोभमानानि कमलानि [illegible] [illegible]। [illegible]-शास्त्रज्ञानां बुद्धिमतां [illegible] [illegible] [illegible] राजी भाति कर्णाङ्गुलि-श्रोत्राञ्जलिभिः [illegible] [illegible] कविधिषणाभ्यां [illegible] [illegible] [illegible] जिनस्यागमस्य वा [illegible] [illegible] ॥ २१ ॥

अन्वयः

[illegible] आगम [illegible], [illegible], अनेक-उपमान [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

विदाय सद्=આકાશને વિષે રહે છે તે, દેવ.
विदाय सद्माली=દેવોની શ્રેણિ
कवि=શુક્ર, દૈત્ય-ગુરૂ
धिषण=બૃહસ્પતિ, દેવ-ગુરૂ

सहविधिषण=શુક્ર અને બૃહ [illegible]
अपाय ([illegible])=[illegible]
अनक=અનેક, [illegible]
उपमान=ઉપમા
अनेकोपमान=અનેક ઉપમા [illegible]

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

શ્લોકાર્થ

"વિદ્યમાન [અથવા શોભાયમાન] છે (સુવર્ણ–) કમલો [illegible]
[અથવા કવિઓને] બુદ્ધિ સંપાદન કરાવવામાં ચતુર, [illegible]
[અર્થાત્ ક્રોધ અને અભિમાનનો અભાવ છે જેમાં એવા], [illegible]
એવા જિનેન્દ્રે જે (સિદ્ધાન્ત)ની પ્રરૂપણા કરી, તેમજ જે ([illegible]) [illegible]
સ્પતિથી અલંકૃત એવી દેવોની શ્રેણિએ દર્પપૂર્વક સાક્ષાત્ [illegible]
(અર્થાત્ જેનું ચિત્ત કંપને દર્પનેર શ્રવણ કર્યું), તે સિદ્ધાન્ત ([illegible]) [illegible]
પરા અર્થે થાઓ."—31

वाग्देव्याः स्तुति—

वज्राङ्कुशयङ्कुशकुलिशभृत् ! [illegible] [illegible]
स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमतारा[illegible] !
अध्यारूढे ! शरापरवर[illegible]भाति [illegible]
स्वायत्याऽगोऽनतनुमदवन [illegible] ॥ ३२ ॥

टीका

वज्रेति । 'वज्राङ्कुशि' । वज्राङ्कुशानि [illegible]
'[illegible]' । 'विपत्तर' [illegible] । 'मदन [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] । '[illegible]' [illegible] । [illegible]

१-२-३ [illegible] [illegible]

'[illegible]' [illegible]म्। 'श्रवणपुटकैः' श्रोत्राञ्जलिभिः। 'य च' सिद्धान्तम्। 'मोदात्' [illegible]। 'विहायःसद्राजी' विहायःसदो-देवाः तेषां राजी-पङ्क्तिः। 'वः' युष्माकम्। '[illegible] [illegible]' [illegible] कविधिषणाभ्यां-शुक्रगुरुभ्यां वर्तते यः असौ। 'अपात्' पीतवती। 'अने[illegible]' अनेकानि-अपरिमितानि समुद्रचन्द्रादीनि उपमानानि यस्य सः। 'सद्राजीव' [illegible] [illegible] [illegible]नि जिनस्य सिद्धान्तस्य वा सम्बन्धीनियानि। स सिद्धान्त श्री[illegible] [illegible], कविधिषणाभ्यां दसोय जिनेन्द्रः अरूपापयदिति सम्बन्धः ॥ ३१ ॥

अवचूरिः

स सिद्धान्तो [illegible] युष्माकं [illegible] भूयात्। यं सिद्धान्तं शान्ति-शोभमानि कमलानि [illegible] [illegible] [illegible]। कवय-शास्त्रज्ञास्तेषां बुद्धिजनने [illegible]-[illegible]। [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] राजी-श्रेणि कर्णपुटैः-श्रोत्राञ्जलिभिः [illegible] [illegible]। [illegible] कविधिषणाभ्यां शुक्रगुरुभ्यां वर्तते यः। [illegible] [illegible]। प्रथमान्तविशेषणानि जिनस्यागमस्य वा [illegible] [illegible] ॥ ३१ ॥

अन्वय

[illegible] अ-काश-मान, अमक-उपमान [illegible] [illegible] [illegible] सद्-राजी श्रवण-पुटकैः मोदात् [illegible] [illegible], [illegible]।

शब्दार्थ

[illegible]

कविधिषणाभ्यां=कवियोने अथवा विद्वानोने बुद्धि अर्पण (करावना)मां
काव-[illegible]
अपरिमाण=अपरिमान छे होय अने [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

'साक्षात्' प्रत्यक्षम्। 'श्रवणचुलुकैः' श्रोत्राञ्जलिभिः। 'य च' सिद्धान्तम्। 'मोदात्' हर्षात्। 'विहायःसद्राजी' विहायःसदो-देवाः तेषां राजी-पङ्क्तिः। 'वः' युष्माकम्। 'सकविधिषणा' सह कविधिषणाभ्याम्-शुक्रसुरगुरुभ्यां वर्तते या असौ। 'अपात्' पीतवती। 'अनेकोपमानः' अनेकानि-अपरिमितानि समुद्रचन्द्रादीनि उपमानानि यस्य सः। 'सद्राजीवः' इत्यपहाय प्रथमान्तविशेषणानि जिनस्य सिद्धान्तस्य वा सम्बन्धीनियानि। स सिद्धान्तः अहितहतये व स्तात्, कविधिषणापादने दक्षोय जिनेन्द्रः अख्यापयदिति सम्बन्धः ॥ ३१ ॥

अवचूरिः

स सिद्धान्तो वो-युष्माकमहितक्षयाय भूयात्। यं सिद्धान्तं सन्ति-शोभनानि कमलानि यस्य स जिनेन्द्रः प्रधानकमलोऽख्यापयत्-ऊचिवान्। कवयः-शास्त्रज्ञास्तेषां बुद्धिजनने दक्षो-विचक्षणः। न विद्येते कोपमानौ यस्य यत्र वा। विहायसदो-देवास्तेषां राजी-श्रेणिः श्रवणचुलुकैः-श्रोत्राञ्जलिभिर्मोदात्-हर्षाद् यं च सिद्धान्तमपात्-पीतवती। श्रेणी किंभूता? सह कविधिषणाभ्यां शुक्रगुरुभ्यां वर्तते या। अनेकानि चन्द्रसमुद्रादीन्युपमानानि यस्य। प्रथमान्तविशेषणानि जिनस्यागमस्य वा योज्यानि 'सद्राजीव' इति मुक्त्वा ॥ ३१ ॥

अन्वयः

यं सद्-राजीव, कवि-धिषणा-आपादने दक्ष, अ-कोप-मान, अनेक-उपमान जिन-इन्द्र अख्यापयत्, यं च स-कवि-धिषणा विहायः-सद्-राजी श्रवण-चुलुकैः मोदात् साक्षात् अपात्, स सिद्धान्तः वः अहित-हतये स्तात्।

શબ્દાર્થ

सिद्धान्त (पु० सिद्धान्त)=સિદ્ધાન્ત, મત
स्तात् (धा० अस्)=થાઓ
हति=નાશ
अहितहतये=અહિતના નાશ માટે
अख्यापयत् (धा० ख्या)=પ્રરૂપણા કરતા હવા
जिनेन्द्र (पु० जिनेन्द्र)=જિનવર
सत्=(1) સુન્દર, (2) વિદ્યમાન
राजीव=કમળ
सद्राजीव=સુન્દર કમળ છે જેને એવા, અથવા વિદ્યમાન છે કમળ જેની પાસે એવા
कवि=(1) કવિ, કવિતા રચનાર, (2) વિદ્વાન
धिषणा=બુદ્ધિ
आपादन=[illegible]
कविधिषणापादन=કવિઓને અથવા વિદ્વાનોને બુદ્ધિ સંપાદન (કરાવવા)માં
कोप=ગુસ્સો
अकोपमान=અવિદ્યમાન છે ક્રોધ અને અભિમાન જેને વિષે એવા
दक्ष (पु० दक्ष)=ચતુર
साक्षात्=સાક્ષાત
श्रवण=કર્ણ, કાન
चुलुक=અંજલિ, ખોબો
श्रवणचुलुकैः=કાનરૂપી અંજલિ વડે
मोदात् (पु० मोद)=હર્ષથી
विहायस=આકાશ
सद्=નિવાસ કરવો.

विदाय सद्=આશ્રયને વિષે રહે છે તે, દેવ.
विदायसदाली=દેવોની શ્રેણિ
कवि=શુક્ર, દૈત્ય-ગુરૂ
धिषण=બૃહસ્પતિ, દેવ-ગુરૂ

सकविधिषणा=શુક્ર અને બૃહસ્પતિ
अपाव (धा० पा)=પાન કરતી હવી
अनेक=અનેક, એક કરતા વધારે
उपमान=ઉપમા
अनेकोपमान=અનેક ઉપમાથી યુક્ત

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

"વિદ્યમાન [અથવા શોભાયમાન] છે (સુવર્ણ-) કમનો જેના એવા, વળી વિદ્વાને [અથવા કવિઓને] બુદ્ધિ સંપાદન કરાવવામા ચતુર[1], તથા ક્રોધ અને માન રહિત [અર્થાત્ ક્રોધ અને અભિમાનનો અભાવ છે જ્યા એવા], તેમજ અનેક ઉપમાએ યુક્ત એવા જિનેન્દ્રે જે (સિદ્ધાન્ત)ની પ્રરૂપણા કરી, તેમજ જે (સિદ્ધાન્ત)નુ શુક્ર અને બૃહસ્પતિથી અલંકૃત એવી દેવોની શ્રેણિએ હર્ષપૂર્વક સાક્ષાત્ કર્ણરૂપી અંજલિઓ વડે પાન કર્યું (અર્થાત્ એનુ ચિત્ત દઈને હર્ષભેર શ્રવણ કર્યું), તે સિદ્ધાન્ત (હે ભવ્યો !) તમારા અહિતના નાશ અર્થે થાઓ."—૩૧

वज्राङ्कुश्याः स्तुतिः—

वज्राङ्कुशयङ्कुशकुलिशभृत् ! त्वं विधत्स्व प्रयत्नं
स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमताराऽतिमत्ते !
अध्यारूढे ! शशधरकरश्वेतभासि द्विपेन्द्रे
स्वायत्याऽगेऽतनुमदवने हेऽमतारातिमत्ते ! ॥ ३२ ॥ ८ ॥

—मन्दा०

टीका

वमति । 'वज्राङ्कुशि !' वज्राङ्कुशीसंज्ञे ! । 'अङ्कुशकुलिशभृत् !' सृणिवज्रधारिणि ! । 'त्वं' । 'विधत्स्व' कुरु । 'प्रयत्नं' आदरम् । 'स्वायत्यागे !' आय –अर्थस्यागम त्याग –दान, शोभनौ आयत्यागौ यस्या सा सम्बोध्यते । 'तनुमदवने' तनुमन्तः–देहिनस्तेषां अवन–रक्षण । 'हेमतारा' स्वर्णोज्ज्वला । 'अतिमत्ते' अत्यन्त न माद्यति । 'अध्यारूढे' अध्यासीने'।

1-2-3 આ વિશેષણો સિદ્ધાન્તને પણ લાગુ પડી શકે છે

'साक्षात्' प्रत्यक्षम्। 'श्रवणचुलुकैः' श्रोत्राञ्जलिभिः। 'य च' सिद्धान्तम्। 'मोदात्' प्रहर्षात्। 'विहायःसद्राजी' विहायःसदो-देवा तेषां राजी-पङ्क्तिः। 'वः' युष्माकम्। 'सक विधिषणा' सह कविधिषणाभ्यां-शुक्रसुरगुरुभ्यां वर्तते यः असौ। 'अपात्' पीतवती। 'अने कोपमानः' अनेकानि-अपरिमितानि समुद्रचन्द्रादीनि उपमानानि यस्य सः। 'सद्राजीवः' इत्य पहाय प्रथमान्तविशेषणानि जिनस्य सिद्धान्तस्य वा सम्बन्धीनियानि। स सिद्धान्त अहित हतये वः स्तात्, कविधिषणापादने दक्षोय जिनेन्द्रः अख्यापयदिति सम्बन्धः ॥ ३१ ॥

अवचूरिः

स सिद्धान्तो वो-युष्माकमहितक्षयाय भूयात्। य सिद्धान्त सन्ति-शोभनानि कमलानि यस्य स जिनेन्द्रः प्रधानकमलोऽख्यापयद्-ऊचिवान्। कवयः-शास्त्रज्ञास्तेषां बुद्धिजनने दक्षो-विचक्षणः। न विद्येते कोपमानौ यस्य यत्र वा। विहायसदो-देवास्तेषां राजी-श्रेणिः कर्णचुलुकैः-श्रोत्राञ्जलिभिमा ह्लाद्-हर्षाद् य च सिद्धान्तमपात्-पीतवती। श्रेणी किंभूता? सह कविधिषणाभ्यां शुक्रगुरुभ्यां वर्तते या। अनेकानि चन्द्रसमुद्रादीन्युपमानानि यस्या। प्रथमान्तविशेषणानि जिनस्यागमस्य वा योज्यानि 'सद्राजीवः' इति मुक्त्वा ॥ ३१ ॥

अन्वयः

य सद्-राजीवः, कवि-धिषणा-आपादने दक्ष, अ-कोप-मान, अनेक-उपमानः जिन-इन्द्र अख्यापयत्, य च स-कवि-धिषणा विहाय-सद्-राजी श्रवण-चुलुकैः मोदात् साक्षात् अपात् स सिद्धान्तः वः अहित-हतये स्तात्।

શબ્દાર્થ

सिद्धान्त (मू० सिद्धान्त)=સિદ્ધાન્ત, મત
स्तात् (धा० अस्)=થાઓ
हति=નાશ
अहितहतये=અહિતના નાશ માટે
अख्यापयत् (धा० ख्या)=પ્રરૂપણા કરનારા હવા
जिनेन्द्रः (मू० जिनेन्द्र)=જિનવર
सत्=(૧) શોભનીય, (૨) વિદ્યમાન
राजीव=કમલ
सद्राजीव=શોભનીય કમળો છે જેને એવા, અથવા વિદ્યમાન છે કમળો જેની પાસે એવા
कवि=(૧) કવિ, કવિતા રચનાર, (૨) વિદ્વાન
धिषणा=બુદ્ધિ
आपादन=ઉત્પાદન
कविधिषणापादने=કવિઓને અથવા વિદ્વાનોને બુદ્ધિ સંપાદન (કરાવવા)માં
कोप=ગુસ્સો
अकोपमानः=અવિદ્યમાન છે ક્રોધ અને અભિમાન જેને વિષે એવા
दक्ष (मू० दक्ष)=ચતુર
साक्षात्=સાક્ષાત
श्रवण=કર્ણ, કાન
चुलुक=અંજલિ, ખોબો
श्रवणचुलुकैः=કર્ણરૂપી અંજલિ વડે
मोदात् (मू० मोद)=હર્ષથી
विहायस=આકાશ
सद=નિવાસ કરવો

विहाय सद्=આકાશને વિષે રહે છે તે, દેવ.
विहाय सदाली=દેવોની શ્રેણિ
कवि=શુક્ર, દૈત્ય-ગુરૂ
धिषण=બૃહસ્પતિ, દેવ-ગુરૂ

सकविधिषणा=શુક્ર અને બૃહસ્પતિ સહિત
अपाद (धा० दा)=ખંડન કરતી હવી.
अनेक=અનેક, એક કરતાં વધુ.
उपमान=ઉપમા
अनेकोपमान=અનેક ઉપમાથી યુક્ત.

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

શ્લોકાર્થ

"વિધમાન [અથવા શોભાયમાન] છે (સુવર્ણ-) કમલો જેનાં એવા, વળી [illegible] [અથવા કવિઓને] બુદ્ધિ સંપાદન કરાવવામાં ચતુર, તથા ક્રોધ અને [illegible] [અર્થાત્ ક્રોધ અને અભિમાનનો અભાવ છે જ્યાં એવા], તેમજ અનેક [illegible] એવા જિનેન્દ્રે જે (સિદ્ધાન્ત)ની પ્રરૂપણા કરી, તેમજ જે (સિદ્ધાન્ત)નું શુક્ર અને [illegible] સ્પતિથી અલંકૃત એવી દેવોની શ્રેણિએ હર્ષપૂર્વક સાક્ષાત્ કર્ણરૂપી અંજલિ [illegible] (અર્થાત્ જેનું ચિત્ત દઇને હર્ષભેર શ્રવણ કર્યું), તે સિદ્ધાન્ત (હે [illegible]) [illegible] નાશ અર્થે થાઓ."—૩૧

वज्राङ्कुश्या स्तुति —

वज्राङ्कुशयङ्कुशकुलिशभृत् ! त्वं विपत्तत्र प्रयत्नं
स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमताराऽतिमत्ते ।
अप्यारूढे ! शशधरकरश्वेतभासि द्विपेन्द्रे
स्वायत्याऽगेऽतनुमदवने हेऽमतारातिमत्त[1] ॥ ३२ ॥ ८ ॥

टीका

[illegible]प्रभाति । 'वज्राङ्कुशि !' 'वज्राङ्कुशीसह'। [illegible]
[illegible] 'त्वं'। 'विपत्तत्र' कुरु। 'प्रयत्नं' आदरम्। [illegible]
[illegible]नाम, शोभनो आयत्यागो यस्या सा सम्बोधनं। [illegible]
[illegible]यम। 'हेमतारा' स्वर्णोज्ज्वला। [illegible]

१-२-३ आ विशेषणो सिद्धान्तने [illegible]

११

'साक्षात्' प्रत्यक्षम् । 'श्रवणचुलुकैः' श्रोत्राञ्जलिभिः । 'य च' सिद्धान्तम् । 'मोदात्' प्रहर्षात् । 'विहाय'सद्राजी' विहायःसदो-देवा' तेषां राजी-पङ्क्तिः । 'वः' युष्माकम् । 'सक विधिपणा' सह कविधिषणाभ्यां-शुक्रसुरगुरुभ्यां वर्तते य असौ । 'अपात्' पीतवती । 'अने कोपमानः' अनेकानि-अपरिमितानि समुद्रचन्द्रादीनि उपमानानि यस्य सः । 'सद्राजीवः' इत्य पदाय मपमान्तविशेषणानि जिनस्य सिद्धान्तस्य वा सम्बन्धीनियानि । स सिद्धान्त' अहि [illegible] [illegible] स्यात्, कविधिषणापादने दक्षोऽपि जिनेन्द्रः अस्त्यापयदिति सम्बन्धः ॥ २१ ॥

अवचूरिः

स सिद्धान्तो वो-युष्माकमहितक्षयाय भूयात् । य सिद्धान्त सन्ति-शोभनानि कमलानि यस्य स जिनेन्द्र [illegible] अधिवान् । कवय-शास्त्रज्ञास्तेषां बुद्धिजनने दक्षो-विचक्षण । [illegible] यस्य यत्र वा । विहायसा-देवास्तेषां राजी-श्रेणि कर्णचुलुकैः-श्रोत्राञ्जलिभिः [illegible] सिद्धान्त [illegible]-पीतवती । श्रेणी किंभूता ? । सह कविधिषणाभ्यां शुक्रगुरुभ्यां वर्तते या । [illegible] उपमानानि यस्य । प्रथमान्तविशेषणानि जिनस्यागमस्य वा योज्यानि [illegible] ॥ २१ ॥

अन्वयः

[illegible] , [illegible]-धिषणा-पादने दक्ष , अ-काय-मान , अनेक-उपमान जिन-[illegible], [illegible] [illegible]-धिषणा विहाय -सद्-राजी श्रवण-चुलुकैः [illegible] साक्षात् अपात्, स सिद्धान्त [illegible]-क्षय स्यात् ।

શબ્દાર્થ

[illegible] ([illegible]) સિદ્ધાન્ત, મત
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ([illegible]) [illegible]
[illegible] ([illegible]) [illegible]
[illegible] (૧) [illegible], (૨) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible], (૨) [illegible]
[illegible]
[illegible]

कविधिषणापादन=કવિઓને અથવા વિદ્વાનોને બુદ્ધિ ઉત્પન્ન (કરાવવા)માં
[illegible]-ગુરુનો
अकायमान=અવિદ્યમાન છે કાય અને અભિમાન જેને વિષે એવા
[illegible] ([illegible])-ચતુર
[illegible]-સાક્ષાત્
श्रवण=કાનું કાન
चुलुक-અંજલિ, ખોબો
श्रवणचुलुकैः-કાનરૂપી અંજલિ વડે
[illegible] ([illegible])-[illegible]
[illegible]
[illegible]

विहायःसद्=આકાશને વિષે રહે છે તે, દેવ.
विहायःसदाली=દેવોની શ્રેણિ
कवि=શુક્ર, દૈત્ય-ગુરૂ
धिषण=બૃહસ્પતિ, દેવ-ગુરૂ

सकविधिषणा=શુક્ર અને બૃહસ્પતિ સ…
अपाद् (धा० पा)=પાન કરતી હવી
अनेक=અનેક, એક કરતા વધારે
उपमान=ઉપમા
अनेकोपमान=અનેક ઉપમાથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

"વિદ્યમાન [અથવા શોભાયમાન] છે (સુવર્ણ-) કમલો જેના એવા, વળી વિદ્વાનોને [અથવા કવિઓને] બુદ્ધિ સંપાદન કરાવવામાં ચતુર[1], તથા ક્રોધ અને માન રહિત[2] [અર્થાત્ ક્રોધ અને અભિમાનનો અભાવ છે જ્યાં એવા], તેમજ અનેક ઉપમાએ યુક્ત[3] એવા જિનેન્દ્રે જે (સિદ્ધાન્ત)ની પ્રરૂપણા કરી, તેમજ જે (સિદ્ધાન્ત)નું શુક્ર અને બૃહ…સ્પતિથી અલંકૃત એવી દેવોની શ્રેણિએ હર્ષપૂર્વક સાક્ષાત્ કર્ણરૂપી અંજલિઓ વડે પાન કર્યું અર્થાત્ જેનું ચિત્ત દઇને હર્ષભેર શ્રવણ કર્યું), તે સિદ્ધાન્ત (હે ભવ્યો !) તમારા અહિતના …ર અર્થે થાઓ."—૩૧

…ङ्कुशा. स्तुति—

वज्राङ्कुशयङ्कुशकुलिशभृद् ! त्वं विधत्स्व प्रयत्नं
स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमताराऽतिमत्ते ।
अध्यारूढे ! शशधरकरश्वेतभासि द्विपेन्द्रे
स्वायत्याऽगेऽतनुमदवने हेऽमताराऽतिमत्ते ॥ ३२ ॥ ८ ॥

—मन्दा०

टीका

…यमाते । 'वज्राङ्कुशि !' वज्राङ्कुशीसञ्ज्ञे ! । 'अङ्कुशकुलिशभृद् !' सृणिवज्रधारिणि ! । …त्व' । 'विधत्स्व' कुरु । 'प्रयत्नं' आदरम् । 'स्वायत्यागे' आय -अर्थस्यागम त्याग-…न, शोभनौ आयत्यागौ यस्या सा सम्बोध्यते । 'तनुमदवने' तनुमन्तो-देहिनस्तेषां अवन-…ण । 'हेमतारा' स्वर्णोज्ज्वला । 'अतिमत्ते' अल्प न माद्यति । 'अध्यारूढे' आरूढे ।

१-२-३ આ વિશેષણો સિદ્ધાન્તને પણ લાગુ પડી શકે છે.

'[illegible]' [illegible]। 'अवस्तुतेः' शोभाञ्जनिभि। 'पद' सिद्धान्तम्। 'मो [illegible]। 'सिद्धान्तमे' सिद्धान्तमहो-देवा येषां राजी-पंक्ति। 'वः' युष्माकम्। '[illegible]' [illegible] कटितिरस्कार्य-कुरुकुरुकृत्यां वरी च अमी। 'अवतु' पीतरीः। '[illegible]' [illegible]-पाणि नियतानि सद्गुरुण आदीनि ज्ञायमानानि यस्य स। 'सद्गीतः' [illegible] निजस्य सिद्धान्तस्य वा सम्यक् परिणितानि। स सिद्धान्त म [illegible] जिनेन्द्र अस्मान् अवतु इति सम्बन्धः ॥ २१ ॥

अवचूरि.

[illegible] प्रसार। ये सिद्धान्ते सन्ति शोभनानि कमलानि [illegible] [illegible] यस्य। [illegible]-[illegible] बुद्धिमतो [illegible] [illegible] [illegible] राजी-भोज कर्णकुरुके-[illegible] [illegible] [illegible] कटितिरस्कार्यां कुरुकुरुकायां वर्ने [illegible] [illegible] प्रथमा [illegible] जिनचापनम् वा [illegible] [illegible] ॥ २१ ॥

[illegible]

[illegible] [illegible], अ-काम [illegible], [illegible]-[illegible] जिन [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible]-बुद्धि [illegible]

[illegible]

[illegible]

विदाय सद्=आकाशने विषे रहे छे ते, देव.
विदाय सद्राजी=देवोनी श्रेणि
कवि=शुक्र, दैत्य-गुरु
धिषण=बृहस्पति, देव-गुरु

सकविधिषण=शुक्र अने बृहस्पति
अपाङ्ग (धा० पा)=प्र-न करवी हवी.
अनङ्ग=अनेक, ...
उपमान=उपमा
अनेकोपमान=अनेक उपमा ...

सिद्धान्तनी स्तुति—

श्लोकार्थ

"विद्यमान [अथवा शोभायमान] छे (सुवर्ण-) कमळो जेनां ऐवा, वळी ... [अथवा कविओने] शुद्धि संपादन कराववामां चतुर, तथा ... [अर्थात् क्रोध अने अभिमाननो अभाव छे ज्यां एवा], तेमज अनेक ... एवा जिनेन्द्रे जे (सिद्धान्त)नी प्ररूपणा करी, तेमज जे (सिद्धान्त)नुं ... रूपतिथी अलङ्कृत एवी देवोनी श्रेणिए दर्पपूर्वक साक्षात् कर्णरूपी ... (अर्थात् जेनुं चित्त दइने दर्पभेर श्रवण कर्युं), ते सिद्धान्त (के ...) ... नारा अर्थे थाओ."—31

वज्राङ्कुश्या स्तुति —

वज्राङ्कुश्यङ्कुशकुलिशभृत् ! त्वं विधत्स्व प्रयत्नं
स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमताराऽतिमत्ते !
अप्यारूढे ! शशधरवरश्वेतभाति द्विपेन्द्रे
स्वायत्याऽगेऽनतुमदवने हेऽमतारातिमत्त ! ॥ ३२ ॥

टीका

वज्रेति । 'वज्राङ्कुशि ! ' 'वज्राङ्कुशमहे ' । ...
' । 'विधत्स्व ' कुरु । 'प्रयत्न ' आग्रहम् ...
शायनं आयत्यागो यस्या सा तस्या ...
। 'हमतारा ' स्वर्णोज्ज्वला । ...

... आ विशेषणे ...
...

[illegible] । '[illegible]' [illegible] । '[illegible]' [illegible] । '[illegible]' [illegible] । '[illegible]' [illegible] । 'सः' [illegible] । [illegible] अगौ । '[illegible]' [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ ११ ॥

[illegible]

[illegible]

ાય સદ્=આકાશને વિષે રહે છે તે, દેવ.
ાય સઘ્રાજી=દેવોની શ્રેણિ
=શુક્ર, દૈત્ય-ગુરૂ
ન=બૃહસ્પતિ, દેવ-ગુરૂ

सकविधिषणा=શુક્ર અને બૃહસ્પતિ સહિત
अपाव् (धा० पा)=પાન કરતી હવી
अनेक=અનેક, એક કરતા વધારે
उपमान=ઉપમા
अनेकोपमान =અનેક ઉપમાથી યુક્ત

શ્લોકાર્થ

ાન્તની સ્તુતિ—

"વિદ્યમાન [અથવા શોભાયમાન] છે (સુવર્ણ-) કમનો જેનાં એવા, વળી વિદ્વાનોને
થવા કવિઓને] બુદ્ધિ સંપાદન કરાવવામા ચતુર[1], તથા ક્રોધ અને માન રહિત[2]
ર્યાત્ ક્રોધ અને અભિમાનનો અભાવ છે જ્યા એવા], તેમજ અનેક ઉપમાએ યુક્ત[3]
જિનેન્દ્રે જે (સિદ્ધાન્ત)ની પ્રરૂપણા કરી, તેમજ જે (સિદ્ધાન્ત)નુ શુક્ર અને બૃહ
ાથી અલંકૃત એવી દેવોની શ્રેણિએ હર્ષપૂર્વક સાક્ષાત્ કર્ણરૂપી અંજલિઓ વડે પાન કર્યું
ાત્ જેનુ ચિત્ત દઈને હર્ષભેર શ્રવણ કર્યું), તે સિદ્ધાન્ત (હે ભવ્યો!) તમારા અહિતના
અર્થે થાઓ."—૩૧

રુટ્યા' સ્તુતિ —

> वज्राङ्कुश्यङ्कुशकुलिशभृत् ! त्वं विधत्स्व प्रयत्नं
> स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमताराऽतिमत्ते ।
> अध्यारूढे ! शशधरकरश्वेतभासि द्विपेन्द्रे
> स्वायत्याऽगेऽतनुमदवने हेऽमतारातिमत्ते ! ॥ ३२ ॥ ८ ॥
>
> —मन्दा०

टीका

वज्राङ्कुशीति । 'वज्राङ्कुशि ! ' वज्राङ्कुशीसंज्ञे ! । 'अङ्कुशकुलिशभृत् !' सृणिवज्रधारिणि ! ।
'विधत्स्व' कुरु । 'प्रयत्नं' आदरम् । 'स्वायत्यागे !' आय –अर्थस्यागमः त्याग –
मनौ आयत्यागौ यस्याः सा सम्बोध्यते । ' तनुमदवने ' तनुमन्तो–देहिनस्तेषां अवने–
'हेमतारा' स्वर्णोज्ज्वला । 'अतिमत्ते' अत्यन्तं मदवति । 'अध्यारूढे !' आरूढे ! ।

२–३ આ વિશેષણો સિદ્ધાન્તને પણ લાગુ પડી શકે છે

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ २१ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

विदाय सद्=आश्रयने विषे रहेछे ते, देव.
विदाय सदाली=देवोनी श्रेणि
कवि=शुक्र, दैत्य-गुरु
विबुध=बृहस्पति, देव-गुरु

स्तुतिचतुर्विंशतिका

सकविविबुध=शुक्र अने बृहस्पति.
अपाय (...)=[illegible]
अनेक=अनेक, एक करतां वधारे
उपमान=उपमा.
अनेकोपमान=अनेक उपमा [illegible]

सिद्धान्तनी स्तुति—

श्लोकार्थ

"विद्यमान [अथवा शोभायमान] छे (सुवर्ण–) कमल [illegible] [अथवा कविओने] बुद्धि संपादन कराववामां चतुर, [illegible] [अर्थात् दोष अने अभिमाननो अभाव छे ज्यां एवा), तेमज [illegible] एवा जिनेन्द्रे जे (सिद्धान्त)नी प्ररूपणा करी, तेमज जे ([illegible]) [illegible] स्पतिथी अलंकृत एवी देवोनी श्रेणिए हर्षपूर्वक [illegible] (अर्थात् जेनुं चित्त हर्षने [illegible] श्रवण कर्युं), ते सिद्धान्त ([illegible]) [illegible] नाश अर्थे थाओ।"—३१

वज्राङ्कुश्याः स्तुति —

वज्राङ्कुशमङ्कुशकुलिशभृत् । [illegible]
[illegible] । तनुमदवने हेमतारा[illegible] ।
अध्यारूढे । [illegible]
[illegible] ॥ ३२ ॥

टीका

वज्राति । 'वज्राङ्कुशि' । वज्राङ्कुशम[illegible] [illegible]
'[illegible]' । 'विधत्त' । [illegible] । 'मदन' [illegible]
[illegible] आपत्यागो [illegible]
[illegible] । 'हेमतारा' सुवर्णं [illegible]

१–[illegible] [illegible]
११

'साक्षात्' प्रत्यक्षम्। 'श्रवणचुलुकैः' श्रोत्राञ्जलिभिः। 'य च' सिद्धान्तम्। 'मोदा[illegible] अर्पयात्। 'विहायःसद्राजी' विहायःसदो–देवाः तेषां राजी–पङ्क्तिः। 'वः' युष्माकम्। 'स[illegible] विधिषणा' सह कविधिषणाभ्यां–शुक्रसुरगुरुभ्यां वर्तते यः असौ। 'अपात्' पीतवती। 'अ[illegible] कोपमान.' अनेकानि–अपरिमितानि समुद्रचन्द्रादीनि उपमानानि यस्य सः। 'सद्राजीवः' इ[illegible] पदाय मयमान्वविशेषणानि जिनस्य सिद्धान्तस्य वा सम्बन्धीनियानि। स सिद्धान्त अभि[illegible] हृदये व स्तात्, कविधिषणासादने दक्षोऽयं जिनेन्द्रः अल्पापयदिति सम्बन्धः ॥ ३१ ॥

अवचूरिः

स सिद्धान्तो वः–युष्माकमाद्यिशयाय भूयात्। यं सिद्धान्त सन्ति–शोभनानि कमलानि यस्[illegible] स [illegible]–कवयः–शास्त्रज्ञास्तेषां बुद्धिजनने दक्षो–विचक्षणः। [illegible] [illegible] यस्य स वा। [illegible]–देवास्तेषां राजी–श्रेणि कर्णचुलुकैः–श्रोत्राञ्जलिभिर्मा [illegible]–पीतवती। श्रेणी किंभूता? सह कविधिषणाभ्यां शुक्रगुरुभ्यां वर्तते या [illegible] उपमानानि यस्याः। मयमान्तविशेषणानि जिनस्यागमस्य वा योज्यानि [illegible] ॥ ३१ ॥

अन्वयः

[illegible], कवि-धिषणा-आसादने दक्ष, अ-कोप-मान, अनेक-उपमान जिन-[illegible], [illegible], [illegible] विहाय-सद्-राजी श्रवण-चुलुकैः साक्षात् [illegible], स सिद्धान्तः [illegible]-हृदये स्तात्।

शब्दार्थ

सिद्धान्त (मू० सिद्धान्त)-सिद्धान्त, मत
स्तात् (धा० अस्)-[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] (धा० [illegible])-[illegible]
[illegible] (मू० [illegible]) [illegible]
[illegible] (१) [illegible], (२) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

कविधिषणासादन=कविओने अथवा विद्वानोने बुद्धि अपावन (कराववा)मां
[illegible]=गुरु
अकोपमान=अविद्यमान छे क्रोध अने अभिमान जेने विषे एवा
[illegible] (मू० [illegible])-चतुर
साक्षात्-साक्षात्
श्रवण-[illegible] कान
चुलुक-अंजलि, [illegible]
श्रवणचुलुकैः-[illegible] अंजलि वडे
[illegible] (मू० [illegible])-[illegible]
[illegible]
[illegible]

विहाय स=आकाशने विषे रहे छे ते, देव.
विहाय सद्राजी=देवोनी श्रेणि
कवि=शुक्र, दैत्य-गुरु
वचन=बृहस्पति, देव-गुरु

सकविविषणा=शुक्र अने बृहस्पति [illegible]
अपाप (धा० पा)=पान करती हुई.
अनक=अनेक, [illegible]
उपमान=उपमा.
अनेकोपमान=अनेक उपमा [illegible]

[illegible]न्तनी स्तुति—

श्लोकार्थ

"विद्यमान [अथवा शोभायमान] छे (सुवर्ण-) कमळो जेना [illegible]
[illegible] कविओने] बुद्धि संपादन कराववामां चतुर, तथा [illegible]
[illegible] क्रोध अने अभिमाननो अभाव छे ज्यां एवा], तेमज [illegible]
[illegible]नेन्द्रे जे (सिद्धान्त)नी प्ररूपणा करी, तेमज जे (सिद्धान्त)नुं [illegible]
[illegible] अलंकृत एवी देवोनी श्रेणिए हर्षपूर्वक साक्षात् कर्णरूपी [illegible]
[illegible] चित्त दईने हर्षभेर श्रवण कर्युं), ते सिद्धान्त (हे [illegible]) [illegible]
[illegible]थाओ."—३१

[illegible]स्तुति—

वज्राङ्कुशयक्षशकुलिशभृत् ! त्वं दिशतरं मदनं
स्वायत्यागे ! तनुमदवने हेमताराप्रिनिरुच्चे !
अप्यारूढे ! शशधरवरश्वेतभाति हिते मे
स्वायत्यागेऽनतनुमदवने हेमताराप्रितिनः ॥ ३२ ॥

टीका

[illegible]ङ्कुशि ! 'वज्राङ्कुशमङ्' [illegible]
[illegible]र । 'मदनं [illegible]
[illegible]गो यस्या सा तस्य [illegible]
[illegible]ज्ज्वला । [illegible]

[illegible]

'[illegible]' [illegible]। '[illegible]तुर्क' [illegible]। 'प म' [illegible]
[illegible]। '[illegible]' [illegible]-देवा' तेषां [illegible]-पाक्ति। '[illegible]' [illegible]
[illegible] [illegible]-पुरुपुरुषा [illegible] असौ। 'अयान्
[illegible]' [illegible] [illegible] [illegible] उपमानानि [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] सिद्धान्त[illegible] वा सम[illegible]निधानि। [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] जिनेन्द्र' अत्यापदि[illegible]

अवचूरिः

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible]-[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]। [illegible]। [illegible]

द्विप=ગજ, હાથી.
द्विपेन्द्रे=ગજરાજને વિષે
स्व=પોતાના
आयति=વિસ્તાર
स्वायतया=પોતાના વિસ્તાર વડે
अगे (મૂ० अग)=પર્વતને વિષે.
अतनु=અનલ્પ, પ્રચુર, ઘણું
मद=મદ
अतनुमदवने=(૧) અનલ્પ છે મદનું જલ જેને વિષે એવા, (૨) પ્રચુર મદરૂપી વનને વિષે
अरातिमत्ता=શત્રુપણું, દુશ્મનાવટ
अमतारातिमत्त !=અમાન્ય છે શત્રુપણું જેને એવી ! (સ૦)

શ્લોકાર્થ

...જ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

"હે અંકુશ અને વજ્રને ધારણ કરનારી (દેવી) ! ઉત્તમ (પ્રકારનો) છે (અર્થાગમ-...) લાભ અને દાન જેનાં એવી હે (નિપા-દેવી) ! હે અત્યન્ત મદોન્મત્ત એવા અને ...ચન્દ્રનાં કિરણોના જેવી શ્વેત કાન્તિવાળા તથા પોતાના વિસ્તાર વડે પર્વતસમાન એવા (...ર્થાત્ પર્વત'ના જેવા વિસ્તારવાળા) તેમજ અનલ્પ છે મદ-જલ જેનું એવા ગજરાજ ...આરૂઢ થયેલી (દેવી) ! અસમત છે શત્રુતા જેને એવી (અર્થાત્ શત્રુતાનો ત્યાગ ...મિત્રતા કરાવી આપનારી) હે (દિવ્યાંગના) ! (ઉપર્યુક્ત ચાર વિશેષણોથી અલંકૃત) હે વજ્રાંકુશી ! સુવર્ણસમાન ઉજ્જવલ એવી તું શરીરધારી (જીવો) ના રક્ષ...ાલન કર"—૩૨

...નું સ્વરૂપ— સ્પષ્ટીકરણ

...અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે 'વજ્રાંકુશી' એ વજ્રાંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ ...ા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હ... ...ણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો ... ...ી અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણકલિકામાં છે ત્યાં કહ્યું છે કે—
...ाङ्कुशीं कनकवर्णां गजवाहनां चतुर्भुजां वरदवज्रयुतदक्षिणकरां मातु... ...ષમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઈએ

"निर्दिशावमप...कोसमदुन्दभुज—
दरता सुतप्तविल...
उन्मत्तदन्तिगमना शुभमस्य विश्व
वज्राङ्कुशी दरद वज्रसमानशान्ति" ॥
—આચાર... પદ્ય ૧૧૨

...વરની સાથે સરખા મળી શકી છે તે ... ...
...નમાં મારપીચન છે (આ ...) ... ...

'शशधरकरश्वेतभासि' चन्द्रांशुधवलत्विषि । 'द्विपेन्द्रे' गजपतौ । 'स्वायत्या' निजायामेन कृत…
'अगे' सानुमति । 'अतनुमदवने' अतनु–प्रभूत मदवन–दानजलं यस्य तस्मिन्, अ…
अतनुमद एव श्यामत्वात् वन–काननं यस्य तस्मिन्, नगः किल वनवान् भवतीति अभिप्राय…
'हे' इत्यामन्त्रणे । 'अमतारातिमत्ते!' अरातिमतो–विपक्षयुक्तस्य भावो अरातिमत्ता, सा न मत…
नाभिमता यस्यास्तस्याः सम्बोधनम् । हे वज्रांङ्कुशि ! त्वं हेमतारा तनुमदवने प्रयत्नं विधत्स्व…
सम्बन्धः ॥ ३२ ॥

अवचूरिः

हे वज्राङ्कुशि देवि । तनुमदवने–जन्तुरक्षणे प्रयत्नं विधेहि । हे सृणिपविधारिणि ! । स्वायत्या…
शोभन आयोऽर्थागमो दानं च यस्या । त्वं कथम्भूता ? । हेमतारा–कनकोज्ज्वला । हे अध्या…
(ग्लायति) । । क ? । द्विपेन्द्रे । किंभूते ? । अतिमत्ते–मदोद्धते । चन्द्रकरा इव श्वेता भा यस्य तस्मि…
स्वायत्या–निजायामेन अगे–पर्वत इव । अतनु–प्रचुर मदवन–मदवारि यस्य तस्मिन् । अराति–…
सोऽस्यास्तीत्यरातिमान्, तस्य भावोऽरातिमत्ता, सा न मता यस्यास्तस्या सम्बोधनम् ॥ ११ ॥

अन्वयः

हे वज्राङ्कुशि ! अङ्कुश–कुलिश–भृत् ! सु–आय–त्यागे ! अति–मत्ते, शशधर–कर–श्वे…
भासि, स्व–आयत्या अगे, अतनु–मद–वने द्विप–इन्द्रे अध्यारूढे ! अ–मत–अरातिमत्ते ! हेमन्–ता…
त्वं तनुमत्–अवने प्रयत्नं विधत्स्व ।

શબ્દાર્થ

वज्राङ्कुशि ! (मू० वज्राङ्कुशी)=હે વજ્રાંકુશી (દેવી)!
अङ्कुश=અંકુશ.
कुलिश=વજ્ર
अङ्कुशकुलिशभृत्=હે અંકુશ અને વજ્રને ધારણ કરનારી!
विधत्स्व (धा० धा)=વિધાન કર
यत्नं (मू० यत्न)=યત્નને.
आय=લાભ.
स्वायत्यागे'=ઉત્તમ છે લાભ અને દાન જેના એવી! (સં૦)
तनुमत्=દેહધારી, જીવો.
अवन=રક્ષણ.
तनुमदवने=શરીરધારી (જીવો)ના રક્ષણને વિ…
हेमन्=સુવર્ણ
हेमतारा=સુવર્ણના જેવી ઉજ્જવલ
अति=અત્યંત
मत्त (धा० मद्)=મદથી યુક્ત
अतिमत्ते=અતિશય મદોન્મત્ત
अध्यारूढे'(मू० अध्यारूढ)=આરૂઢ થયેલી!(સં…
शशधर=શશાંક, ચંદ્ર
कर=કિરણ
श्वेत=ધોળું, સફેદ
भास=કાન્તિ, પ્રકાશ
शशधरकरश्वेतभासि=ચન્દ્રના કિરણોના જે…
શ્વેત કાન્તિ વાળા.

१ प्रयत्नं विधत्स्व । २ [illegible]

द्विप=ગજ, હાથી.
द्विपेन्द्रे=ગજરાજને વિષે.
स्व=પોતાના
आयति=વિસ્તાર
स्वायतया=પોતાના વિસ્તાર વડે
अगे (मू० अग)=પર્વતને વિષે.
अतनु=અનલ્પ, પ્રચુર, બહુ

मद=મદ
अतनुमदवने=(૧) અનલ્પ છે મદનું જલ જેને વિષે એવા; (૨) પ્રચુર મદરૂપી વનને વિષે
अराति=શત્રુ
मत्ता=શત્રુપણું, દુશ્મનાવટ
अमतारातिमत्ते !=અમાન્ય છે શત્રુપણું જેને એવી ! (સં૦)

શ્લોકાર્થ

વજ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

" હે અંકુશ અને વજ્રને ધારણ કરનારી (દેવી) ! ઉત્તમ (પ્રકારનાં) છે (અર્થાગમ-રૂપી) લાભ અને દાન જેનાં એવી હે (વિદ્યા-દેવી) ! હે અત્યન્ત મદોન્મત્ત એવા અને વળી ચન્દ્રનાં કિરણોના જેવી શ્વેત કાન્તિવાળા તથા પોતાના વિસ્તાર વડે પર્વતસમાન એવા (અર્થાત્ પર્વતના જેવા વિસ્તારવાળા) તેમજ અનલ્પ છે મદ-જલ જેનું એવા ગજરાજ ઉપર આરૂઢ થયેલી (દેવી) ! અસમત છે શત્રુતા જેને એવી (અર્થાત્ શત્રુતાનો ત્યાગ કરાવી મિત્રતા કરાવી આપનારી) હે (દિવ્યાંગના) ! (ઉપર્યુક્ત ચાર વિશેષણોથી અલંકૃત એવી) હે વજ્રાંકુશી ! સુવર્ણસમાન ઉજ્જ્વલ એવી તું શરીરધારી (જીવો)ના રક્ષાર્થે પ્રયત્ન કર "—૩૨

સ્પષ્ટીકરણ

વજ્રાંકુશીનું સ્વરૂપ—

વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે 'વજ્રાંકુશી' એ વજ્રાંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો માતુલિંગ (બીજોરૂં) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણકલિકામાં છે ત્યાં કહ્યું છે કે– "तथा वज्राङ्कुशीं कनकवर्णां गजवाहनां चतुर्भुजां वरदवज्रयुतदक्षिणकरां मातुलिङ्गाङ्कुशयुक्तवामहस्तां चेति" આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઈએ.

" निस्त्रिंशवज्रफलकोत्तमकुन्तयुक्त—
हस्ता सुतप्तविलसत्कलधौतकान्तिः ।
उन्मत्तदन्तिगमना भुवनस्य विघ्नं
वज्राङ्कुशी हरतु वज्रसमानशक्तिः ॥ "

—આચાર૦ પત્રાંક ૧૬૨

[illegible] ની પર્વતની સાથે સરખામણી કરી [illegible]
[illegible] પર્વતમાં મદરૂપી વન છે (મદ [illegible]) એ પ્રમાણે [illegible]

अथ श्रीसुविधिनाथाय प्रार्थना—

तवाभिवृद्धिं सुविधिर्विधेयात्
स भासुरालीनतपा दयावन् ! ।
यो योगिपङ्क्त्या प्रणतो नभःसत्-
सभासुरालीनतपादयाऽवन् ॥ ३३ ॥
—उपजातिः

टीका

तवाभिवृद्धिमिति । 'तवाभिवृद्धिं' भवतोऽभ्युदयम् । 'सुविधिः' पुष्पदन्तः । 'विधे[illegible]
क्रियात् । 'स' । 'भासुरालीनतपाः' भासुर–घोर आलीन–आश्रित तपः–अनशनादिरूप [illegible]
सः । 'दयावन् !' करुणान्वित ! । 'यः' । 'योगिपङ्क्त्या' यतिपरम्परया । 'प्रणतः' प्रणिपति[illegible]
'नभःसत्सभासुरालीनतपादयाः' नभःसत्सभा–सुरपर्षत् असुराली–दैत्यसङ्घातिः ताभ्यां [illegible]
पादौ यस्यास्तया । 'अवन्' रक्षन् । हे दयावन् ! स सुविधिः तव समृ(अभिवृ)द्धिं विधे[illegible]
यो योगिपङ्क्त्या प्रणत इति योगः ॥ ३३ ॥

अवचूरिः

स सुविधि जिनो हे दयावन् जन ! तव समृद्धिं क्रियात् । भासुरे–घोरमालीनं–आश्रितं तपः–[illegible]
[illegible] यस्य सः । यः स्वामी अवन्–रक्षन् योगिवृन्देन प्रणतः नतः । योगिपङ्क्त्या [illegible]
नभःसदो देवास्तेषां सभा–पर्षत् असुरावली–असुरश्रेणिश्च ताभ्यां नतौ पादौ यस्यास्तया ॥ ३३ ॥

अन्वय

[illegible] अवन् नभस्-सत्-सभा-असुर-आली-नत-पादया योगि-पङ्क्त्या प्रणतः सः भासुर-
आलीन-तपाः सुविधिः (हे) दयावन् ! तव अभिवृद्धिं विधेयात् ।

शब्दार्थ

अभिवृद्धिं (मू० अभिवृद्धि)=અભ્યુદયને.
सुविधिः (मू० सुविधि)=સુવિધિનાથ, નવમા
તીર્થંકર.
विधेयात् (धा० ध)=[illegible]
स (मू० [illegible]

आलीन (धा० ली)=આશ્રય કરેલું
तपस्=તપ, તપશ્ચર્યા.
भासुरालीनतपाः=ઘોર તપનો આશ્રય [illegible]
છે જેણે એવા.
य (मू० यद्)=જે

योगिन्=યોગી
योगिपङ्क्त्या=યોગીઓની એણિ વડે
प्रणत (मू० प्रणत)=નમન થયેલ
नभस्=આકાશ
नभसद्=દેવ, અમર, સુર

नत (धा० नम्)=પ્રણામ કરેલા
नभःसदसमासुरालीनतपादपद्या=સુર અને અસુર-શ્રેણિએ પ્રણામ જેના ચરણને એવી
अवत् (धा० अव्)=રક્ષણ કરનારો

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથને પ્રાર્થના—

" જે (જગતનું) રક્ષણ કરનારા છે, તેમજ સુર-સમાએ અને અસુર-નમન કર્યું છે જેનાં ચરણોને એવી યોગિ-પંક્તિ વડે જે વન્દિત છે, તે [અનશ ઘોર[1] તપશ્ચર્યાનો આશ્રય લીધેલા એવા સુવિધિનાથ, હે કૃપાવત (માનવ)! તને સંપાદન કરાવો—તને સમૃદ્ધ બનાવો."—33

સ્પષ્ટીકરણ

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર

પુષ્પદંત એવા નામથી પણ ઓળખાતા આ સુવિધિનાથ નવમા તીર્થંકર છે. સુગ્રી રાજાની પત્ની રયામા રાણીના તેઓ પુત્ર થાય છે અને તેમનો જન્મ કાકંદી નગરીમાં થયો હતો. તેમના શ્વેતવર્ણી શરીર ઉપર મગરનું લાંછન હતું અને તેઓ એકસો (૧૦૦) ધનુષ્યપ્રમાણ ઊંચા હતા. સાંસારિક પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્ત થઈ, અનુપમ ચારિત્ર પાળી, બે લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પરિપૂર્ણ કરી તેઓ મુક્તિ-પદને પામ્યા.

પદ્ય-પરિચય—

આ પદ્ય અર્ધસમવૃત્તમાંના ૧૧ અક્ષરોવાળા 'ઉપજાતિ' વૃત્તમાં રચાયેલું છે. ઉપજાતિ વૃત્ત એ ઇન્દ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રાના મિશ્રણરૂપ છે, વાસ્તે સાથે સાથે આ બે વૃત્તોના લક્ષણો વિચારવા આવશ્યક છે. આ વાતના ઉપર નિમ્નલિખિત શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

> स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः
> उपेन्द्रवज्रा प्रथमे लघौ सा ।
> अनन्तरोदीरितलक्ष्मभाजौ
> पादौ यदीयावुपजातयस्ताः ॥'

અર્થાત્ ઇન્દ્રવજ્રા વૃત્તમાં ત, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો છે અને છેવટના બે અક્ષરો ગુરુ છે, જ્યારે ઉપેન્દ્રવજ્રામાં જ, ત અને જ એ ત્રણ ગણો છે અને અન્તમાંના બે અક્ષરો દીર્ઘ છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઇન્દ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રામાં એટલોજ ફેર છે કે જ્યારે

1 'ઘોર' શબ્દનો અર્થ ઘોર થાય છે. આ વાતના ઉપર અભિધાન-ચિન્તામણિ પરિશિષ્ટ પ્ર. ૨ પાડે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે:—

मयूरे च रूमरमासीन भास्वरं तथा

'ઇન્દ્રવજ્રા'નો પ્રથમ અક્ષર ગુરૂ છે ત્યારે 'ઉપેન્દ્રવજ્રા'નો તે અક્ષર લઘુ છે; બાકી બધા અક્ષરો તો સમાન છે [1]

આ વૃત્તના પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રામાં રચાયા છે અને બાકીનું તૃતીય ચરણ ઇન્દ્રવજ્રામાં છે એ વાત હવે વિચારવામાં આવે છે —

ચરણ					છંદ
૧ ચરણ	त वा मि	वृद्र धिं सु	वि धिर् वि	धे यात्	उपेन्द्रवज्रा
	⏑ – ⏑	– – ⏑	⏑ – ⏑	– –	
	ज	त	ज	ग ग	
૨ ચરણ	स मा सु	रा ली न	त पा द	या वत्	
૩ ચરણ	यो यो मि	यद्ध याय र	ण तो न	मत् सत्	इन्द्रवज्रा
	– – ⏑	– – ⏑	⏑ – ⏑	– –	
	त	त	ज	ग ग	
૪ ચરણ	स मा सु	रा ली न	त पा द	या वत्	उपेन्द्रवज्रा
	⏑ – ⏑	– – ⏑	⏑ – ⏑	– –	
	ज	त	ज	ग ग	

---

1 ભામે કે શ્રુતબોધમાં આપેલા ઇન્દ્રવજ્રા, ઉપેન્દ્રવજ્રા અને ઉપજાતિના લક્ષણો—

ઇન્દ્રવજ્રાનું લક્ષણ—

"यस्यां त्रिकं सप्तममक्षरं स्याद्
ह्रस्वं सुजङ्घे ! नवमं च तद्वत् ।
गत्या विलज्जीकृतहंसकान्ते !
तामिन्द्रवज्रां ब्रुवते कवीन्द्राः ॥"

અર્થ—હે સુંદર જંઘાવાળી (લલના)! જે પાદમાં ત્રીજો, સાતમો તેમજ નવમો અક્ષર લઘુ હોય, [illegible] (પ્રિયા)! [illegible] ઇન્દ્રવજ્રા કહે છે.

ઉપેન્દ્રવજ્રાનું લક્ષણ—

"यदीन्द्रवज्राचरणेषु पूर्वे
भवन्ति वर्णा लघवः सुवर्णे ! ।
अनन्तमाध्यन्दिन ! तदानीम्
उपेन्द्रवज्रा कथिता कवीन्द्रैः ॥"

અર્થ—[illegible] ઇન્દ્રવજ્રાના (ચરણ)માં પ્રથમ અક્ષરો લઘુ હોય, તો [illegible] ઉપેન્દ્રવજ્રા કહે છે.

ઉપજાતિનું લક્ષણ—

"यत्र द्वयोरप्यनयोस्तु पादा
भवन्ति सीमन्तिनि ! चन्द्रकान्ते ! ।
विदुर्बुधास्ते [illegible]
[illegible] ॥"

અર્થ—[illegible]

जिनेश्वरेभ्योऽभ्यर्थना—

> या जन्तुजाताय हितानि राजी
> सारा जिनानामलपद् ममालम् ।
> दिश्यान्मुद पादयुग दधाना
> सा राजिनानामलपद्ममालम् ॥ ३४ ॥
>
> —इन्द्रवंशा

टीका

या जन्तुजातायेति । 'या' । 'जन्तुजाताय' प्राणिसमूहाय । 'हितानि' पथ्यानि । 'राजी' श्रेणि । 'सारा' श्रेष्ठा । 'जिनानां' अर्हताम् । 'अलपत्' गदितवती । 'मम' मे । 'अलं' अत्यर्थम् । 'दिश्यात्' वितीर्यात् । 'मुदं' आनन्दम् । 'पादयुगं' अंघ्रिद्वयम् । 'दधाना' बिभ्रती । 'सा' । 'राजिनानामलपद्ममालं' राजिनी-राजनशीला नाना-प्रकारा अमला पद्ममाला यस्य तत् । या जिनानां राजी जन्तुजाताय हितानि अलपत् सा ममालं मुदं दिश्यात् इति सम्बन्धः ॥ ३४ ॥

अवचूरि

या सारा-श्रेष्ठा जिनानां ततिर्जन्तुजाताय हितानि अलपत्-गदितवती सा मम अलं-अत्यर्थं मुदं-प्रीतिं दिश्यात् दद्यात् । कथंभूता ? । पादयुगं धारयन्ती । राजिनी-राजनशीला नाना बहुविधा अमला पद्ममाला यस्य तत्पादयुगम् ॥ ३४ ॥

अन्वय

जिनानां या सारा राजी जन्तु-जाताय हितानि अलपत्, सा राजिन्-नाना-अमल-पद्म-माल पाद-युगं दधाना (राजी) मम अलं मुदं दिश्यात् ।

શબ્દાર્થ

जन्तुजाताय=પ્રાણિ-વર્ગને માટે
हितानि (मू० हित)=કલ્યાણને, હિતકારક સાધનોને
सारा (मू० सार)=(૧) શ્રેષ્ઠ, (૨) પરાક્રમી
अलपत् (धा० लप्)=કહેતી હતી.
मम (मू० अस्मद्)=મને.
अलं=અત્યંત.
दिश्यात् (धा० दिश्)=આપો.
मुदं (मू० मुद्)=હર્ષને.
युग=યુગલ.
पादयुगं=ચરણ-યુગલને.
दधाना (धा० धा)=ધારણ કરનારી.

'ઇન્દ્રવજ્રા'નો પ્રથમ અક્ષર ગુરૂ છે ત્યારે 'ઉપેન્દ્રવજ્રા'નો તે અક્ષર લઘુ છે; બાકી બધા અક્ષરો તો સમાન છે [1]

આ વૃત્તના પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રામાં રચાયા છે અને બાકીનું તૃતીય ચરણ ઇન્દ્રવજ્રામાં છે એ વાત હવે વિચારવામાં આવે છે —

૧ ચરણ	त वा मि	शुद्र धिं सु	वि धिं दि	पे याव्	उपेन्द्रवज्रा
	⏑ – ⏑	– – ⏑	⏑ – ⏑	– –	
	ज	त	ज	ग ग	
૨ ચરણ	स मा सु	रा ली न	त पा द	या वत्	
૩ ચરણ	यो यो गि	पद्व याप्र	ण तो न	मस् तत्	इन्द्रवज्रा
	– – ⏑	– – ⏑	⏑ – ⏑	– –	
	त	त	ज	ग ग	
૪ ચરણ	स मा सु	रा ली न	त पा द	या वत्	उपेन्द्रवज्रा
	⏑ – ⏑	– – ⏑	⏑ – ⏑	– –	
	ज	त	ज	ग ग	

---

૧ શ્રુતબોધમાં આપેલા ઇન્દ્રવજ્રા, ઉપેન્દ્રવજ્રા અને ઉપજાતિનાં લક્ષણો—

ઇન્દ્રવજ્રાનું લક્ષણ—

"यस्यां त्रिषट्सप्तममक्षरं स्याद्
ह्रस्वं सुजङ्घे ! नवमं च तद्वत् ।
गत्या विलज्जीकृतहंसकान्ते !
तामिन्द्रवज्रां ब्रुवते कवीन्द्राः ॥"

અર્થાત્—હે સુજંઘા (સ્ત્રી)! જે પદમાં ત્રીજો, છઠ્ઠો, સાતમો તેમજ નવમો અક્ષરો લઘુ હોય, [illegible] કરી છે હંસની કાન્તિનો [illegible] (પ્રિયા)! કવિઓ [illegible] કહે છે.

ઉપેન્દ્રવજ્રાનું લક્ષણ—

"यदीन्द्रवज्राचरणेषु पूर्वे
भवन्ति वर्णा लघवः सुवर्णे ! ।
अमन्दमायन्मदने ! तदानीम्
उपेन्द्रवज्रा कथिता कवीन्द्रैः ॥"

અર્થાત્—હે [illegible]! જો ઇન્દ્રવજ્રાના (ચરણો)માં [illegible] પ્રથમ અક્ષરો લઘુ હોય, તો [illegible] ઉપેન્દ્રવજ્રા કહે છે.

ઉપજાતિનું લક્ષણ—

"[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥"

અર્થાત્—[illegible]

जिनेश्वरेभ्योऽभ्यर्थना—

> या जन्तुजाताय हितानि राजी
> सारा जिनानामलपद् ममालम् ।
> दिश्यान्मुदं पादयुगं दधाना
> सा राजिनानामलपद्ममालम् ॥ ३४ ॥

—इन्द्रवंशा

टीका

या जन्तुजातायेति । 'या' । 'जन्तुजाताय' प्राणिसमूहाय । 'हितानि' पथ्यानि । 'राजी' श्रेणि । 'सारा' श्रेष्ठा । 'जिनानां' अर्हताम् । 'अलपत्' गदितवती । 'मम' मे । 'अलं' अत्यर्थम् । 'दिश्यात्' वितीर्यात् । 'मुदं' आनन्दम् । 'पादयुगं' अंह्रिद्वयम् । 'दधाना' बिभ्रती । 'सा' । 'राजिनानामलपद्ममालं' राजिनी-राजनशीला नाना-प्रकारा अमला पद्ममाला यस्य तत् । या जिनानां राजी जन्तुजाताय हितानि अलपत् सा ममालं मुदं दिश्यात् इति सम्बन्धः ॥ ३४ ॥

अवचूरि

या सारा-श्रेष्ठा जिनानां ततिर्जन्तुजाताय हितानि अलपत्-गदितवती सा मम अलं-अत्यर्थं मुदं-प्रीतिं दिश्यात् दद्यात् । कथंभूता ? । पादयुग्मं धारयन्ती । राजिनी-राजनशीला नाना बहुविधा अमला पद्ममाला यस्य तत्पादयुगम् ॥ ३४ ॥

अन्वय

जिनानां या सारा राजी जन्तु-जाताय हितानि अलपत्, सा राजिन्-नाना-अमल-पद्म-मालं पाद-युगं दधाना (राजी) मम अलं मुदं दिश्यात् ।

શબ્દાર્થ

जन्तुजाताय=પ્રાણિ-વર્ગને માટે
हितानि (मू० हित)=કલ્યાણને, હિતકારક સાધનોને
सारा (मू० सार)=(૧) શ્રેષ્ઠ, (૨) પરાક્રમી
अलपत् (धा० लप्)=કહેતી હવી.
मम (मू० अस्मद्)=મને.
अलं=અત્યંત.
दिश्यात् (धा० दिश्)=અર્પો.
मुदं (मू० मुद्)=હર્ષને.
युग=યુગલ.
पादयुग=ચરણ-યુગલને.
दधाना (धा० धा)=ધારણ કરનારી.

न्यक्नायुपाये विज्ञापना—

दिश्यात तवाशु स्वल्नायुपाऽप-
मत्ता गिता क मयराल करय ।
अमेनुरागस्य फलोफ ष्ट्रम्
अभ्यामिताऽकम्प्रारानकम्प ॥ २९ ॥ १ ॥

—इदाता

टीका

અસ્તેન્દુ=પરાસ્ત કર્યો છે ચન્દ્રને જેણે એવી
આસ્યસ્ય (મૂ૦ આસ્ય)-મુખની
રુચા (મૂ૦ રુચ્)-કાન્તિ વડે
ઉપરિ (મૂ૦ ...)=પીઠ (ઉપર)

અધ્યાસિતા (મૂ૦ [illegible])=[illegible]
[illegible]-[illegible]
[illegible]-[illegible]
[illegible]-[illegible]

શ્લોકાર્થ

જ્વલનાયુધા દેવીની પ્રાર્થના—

" પાતળી કટિવાળી અને શુભ તથા ગૌર [illegible] મુખની [illegible] કર્યો છે ચન્દ્રને જેણે એવી, તેમજ વળી [illegible] [illegible] જ્વલનાયુધા (દેવી) (હે ભવ્ય!) તને સત્વર [illegible] "—૪

સ્પષ્ટીકરણ

કટિ—

જેની કટિ (કેડ) બહુજ પાતળી હોય, તે તેના [illegible] કટિ બહુજ પાતળી હોય છે

જ્વલનાયુધા દેવીનું સ્વરૂપ—

આ દેવીના નામ ઉપરથી સૂચન થાય છે તેમ તે [illegible] મોટી જ્વાલા છે [illegible] કરીને તો [illegible] ' [illegible] ' [illegible] છે (જુઓ ટીકાકારે કરેલ અર્થ) આના સમ્બન્ધમાં નિર્વાણકલિકા [illegible]

" [illegible] [illegible]
દેવી શ્વેતવર્ણી છે અને તેને વરાહનું વાહન છે

આચાર-દિનકરમાં તો આ [illegible]—

" [illegible],
[illegible], [illegible] "

પદ્ય-વિચાર—

આ પદ્ય 'ઇન્દ્રવજ્રા' [illegible]
[illegible] વિષયમાં આ તેમજ તેની પૂર્વેના [illegible]

ज्वलनायुधायै विज्ञापना—

दिश्यात् तवाशु ज्वलनायुधाऽल्प-
मध्या सिता कं प्रवरालकस्य ।
अस्तेन्दुरास्यस्य रुचोरु पृष्ठम्
अध्यासिताऽकम्प्रवरालकस्य ॥ ३६ ॥ ९ ॥

—इन्द्रवज्रा

टीका

दिश्यादिति। 'दिश्यात्' उपनीयात् । 'तव' भवतः । 'आशु' क्षिप्रम् । 'ज्वलनायुधा' सर्वास्त्रमहाज्वाला । 'अल्पमध्या' कृशोदरी । 'सिता' शुक्लवर्णा । 'कं' सुखम् । 'प्रवरालकस्य' प्रधानकुरलस्य । 'अस्तेन्दुः' न्यक्कृतमृगाङ्का । 'आस्यस्य रुचा' मुखकान्त्या । 'उरु' विशालम् । 'पृष्ठ' उपरिभागम् । 'अध्यासिता' अध्यारूढा । 'अकम्प्रवरालकस्य' अकम्प्र= स्थिरो यो वरालको—वाहनविशेषस्तस्य ॥ ३६ ॥

अवचूरि.

तव ज्वलनायुधा देवी क-सुखं दिश्यात्-करोतु । किंभूता ?। अल्प तुच्छ मध्य-मध्यभागो यस्याः सा, कृशोदरीत्यर्थः । सिता-शुभ्रा । प्रवरालकस्य-प्रवरकुन्तलस्य । अस्तेन्दु-न्यक्कृतमृगाङ्का । कया ?। आस्यस्य-मुखस्य रुचा-कान्त्या । उरु-विस्तीर्णं पृष्ठमध्यासिता-अध्यारूढा । कस्य ?। अकम्प्र-स्थिरो यो वरालको-देववाहनविशेषस्तस्य ॥ ३६ ॥

अन्वयः

अल्प-मध्या, सिता, प्रवर-अलकस्य आस्यस्य रुचा अस्त-इन्दुः, अ-कम्प्र-वरालकस्य उरु पृष्ठं अध्यासिता ज्वलनायुधा तव कं आशु दिश्यात् ।

શબ્દાર્થ

ज्वलनायुधा=જ્વલનાયુધા (દેવી)
अल्प=પાતળી
मध्य=કટિ, કેડ
अल्पमध्या=પાતળી છે કટિ જેની એવી, કૃશોદરી
सिता (मू० सित)=શુભ્ર
क (मू० क)=સુખને
प्रवर=સર્વોત્તમ
अलक=કેશ, વાળ
प्रवरालकस्य=સર્વોત્તમ છે કેશ જેના (જેને વિષે) એવા
इन्दु=ચન્દ્ર

…स्तेन्दु=પરાસ્ત કર્યો છે ચંદ્રને જેણે એવી	अध्यासिता (धा० आस्)=બેઠેલી
आस्यस्य (मू० आस्य)=મુખની	अकम्प्र=સ્થિર
…चा (मू० रुच्)=કાન્તિ વડે	वराह=…-વાહન-વિશેષ
…ष्ठ (मू० पृष्ठ)=પીઠ (ઉપર)	अकम्प्रवराहपृष्ठम्=સ્થિર વરાહની

શ્લોકાર્થ

…્વલનાયુધા દેવીની પ્રાર્થના—

"પાતળી કટિવાળી અને શુભ તથા સર્વોત્તમ કેશયુક્ત મુખની કાન્તિ વડે પર… …ર્યો છે ચંદ્રને જેણે એવી, તેમજ વળી સ્થિર વરાહની વિશાળ પીઠ ઉપર બેઠેલી એવી …્વલનાયુધા (દેવી) (હે ભવ્ય!) તને સત્વર સુખ અર્પો."—૩૬

સ્પષ્ટીકરણ

…ટિ—

જેની કટિ (કેડ) બહુજ પાતળી હોય, તે તેના સૌન્દર્યરૂપ ગણાય છે … …ટિ બહુજ પાતળી હોય છે

…્વલનાયુધા દેવીનું સ્વરૂપ—

આ દેવીના નામ ઉપરથી સૂચન થાય છે તેમ તે … … …ટી જ્વાળા છે આથી કરીને તો એને 'સર્વાસ્ત્રમહાજ્વાલા'ના નામથી પણ … (જુઓ ટીકાકારે કરેલ અર્થ) આના સંબંધમાં નિર્વાણકલિકામાં … —

"सर्वास्त्रमहाज्वालां धवलवर्णां वराहवाहनां …"

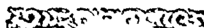
…ી શ્વેતવર્ણી છે અને તેને વરાહનું વાહન છે

આચાર-દિનકરમાં તો આ વિદ્યા-દેવીના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

"मार्जारवाहना नित्यं, ज्वालाकरालिशेखरा।
… ज्वाला, देवी मद …॥"

…ઘ-વિચાર—

આ પદ્ય 'ઇન્દ્રવજ્રા' છંદમાં રચાયેલ છે … … …ા કીકે વિશેષમાં આ તેમજ તેની પૂર્વેના … … … …

१० श्रीशीतलजिनस्तुतय

अथ श्रीशीतलजिनस्तुतिः—

जयति शीतलतीर्थकृत. सदा
चलनतामरस सदल घनम् ।
नवकमम्बुरुहा पथि सस्तृशत्
चलनतामरससदलङ्घनम् ॥ ३७ ॥

—द्रुतं०

टीका

जयतीति । ' जयति ' जयमासादयति । ' शीतलतीर्थकृत' ' शीतलनाम्नो जिनस्य । ' सदा ' सर्वकालम् । ' चलनतामरस ' चलनौ तामरसमिव । 'सदलं' सपत्रम् । 'घन' सारम् । एते पदनवकस्यैव विशेषणे । नवक नवैव, स्वार्थे कन् । ' अम्बुरुहां ' पद्मानाम् । ' पथि ' मार्गे । ' सस्तृशत् ' स्पर्शनानुग्रहत् । ' चलनतामरससत् ' चला नता अमराणां ससत्–सभा यस्य तत् । ' अलङ्घन ' नास्ति लङ्घन–अधःकरण कुतश्चित् यस्य तत् । अम्बुरुहां सम्बन्धि नवकं सस्तृशत् शीतलतीर्थकृतश्चलनतामरस जयतीति योग' ॥ ३७ ॥

अवचूरि.

शीतलतीर्थंकरस्य चलनतामरस-पादपद्म जयति । किंभूतम् ?। अम्बुरुहां-कमलानां नवक पथि-मार्गे सस्पृशत् । नवक किंभूतम् ?। सदलं-सपत्रम् । घन-सारम् । चलनतामरस किंभूतम् ?। चला नता च अमराणां ससद् यस्य तत् । नास्ति लङ्घनं-अधःकरण कुतश्चिद् यस्य तदलङ्घनम् ॥ ३७ ॥

अन्वय

शीतल-तीर्थंकृत अम्बुरुहां स-दल, घन नवक पथि सस्पृशत्, चल-नत-अमर-संसद्, अ-लङ्घन चलन-तामरस सदा जयति ।

शब्दार्थ

जयति (क्रि॰ जि)=જયવંતા વર્તે છે
शीतल=શીતલનાથ, દશમા તીર્થંકર
[illegible]

शीतलतीर्थंकृत=શીતલનાથ તીર્થંકરના
चलन=પાદ, ચરણ
चलनतामरसं=પાદ-પદ્મ

[illegible]

दल=પત્ર.
सदल=પત્રસહિત
घन (मू० घन)=ઘન, નિબિડ
नवक (मू० नवक)=નવનો સમૂહ
अम्बु=જળ
रुह=ઊગવું
अम्बुरुहां (मू० अम्बुरुह्)=કમળોના
पथि (मू० पथिन्)=માર्गમાં.

सस्पृशौ (धा० स्पृश्)=સ્પર્શ કરનારૂ
चल=ચપળ
ससद्=સભા
चलनतामरससद्=ચપળ અને નમ્ર છે દેવ-સભા જેને વિષે એવું
लघन=ઉલ્લંઘન, તિરસ્કાર
अलघन=અલંઘનીય, કોઈ પણ પરાભવ ન કરી શકે તેવું

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

" પત્રસહિત તેમજ નિબિડ એવા (સુવર્ણના) નવ કમળોના માર્ગમાં (સંચાર કરતી વેળાએ) સ્પર્શ કરનારા, વળી ચપળ અને નમ્ર છે દેવસભા જેને વિષે એવા તેમજ અલંઘ- નીય એવા શીતલનાથના પાદ-પદ્મ સદા જયવંતા વર્તે છે "—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

શીતલનાથ-ચરિત્ર—

જૈનોના દશમા તીર્થંકર શીતલનાથનો જન્મ ભદ્દિલપુર નગરમાં થયો હતો દૃઢરથ રાજા તેમના જનક અને નંદા રાણી તેમના જનની થતા હતા તેમનો દેહ સુવર્ણ વર્ણનો હતો અને વિશેષમાં તે શ્રીવત્સના લાંછનથી યુક્ત હતો વળી તેની ઊંચાઈ નેવું (૯૦) ધનુષ્ય જેટલી હતી એક લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ તેઓ નિર્વાણ પામ્યા

जिनानां स्मरणम्—

स्मर जिनान् परिनुन्नजरारजो-
जननतानवतोदयमानत ।
परमनिर्वृतिशर्मकृतो यतो
जने ! नतानवतोऽदयमानत ॥ ३८ ॥

—द्रुत०

टीका

स्मरति । 'स्मर' स्मृत्याप्नुहि । 'जिनान्' अर्हतः । 'परिनुन्नजरारजोजननतानवतोदयमानान्' जरा-विस्रसा रज -कर्म जनन-जन्म तानव-कार्श्य तोदो-बाधा यमो-मृत्युरिति

१ अथो स्मर्यते । २ जननतान इत्यपि पाठः समीचीनः ।

१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः

अथ श्रीशीतलजिनस्तुतिः—

जयति शीतलतीर्थकृतः सदा
चलनतामरसं सदलं घनम् ।
नवकमम्बुरुहां पथि संस्पृशत्
चलनतामरससदलङ्घनम् ॥ ३७ ॥

—द्रुत०

टीका

जयतीति । 'जयति' जयमासादयति । 'शीतलतीर्थकृतः' शीतलनाम्नो जिनस्य । 'सदा' सर्वकालम् । 'चलनतामरसं' चलनौ तामरसमिव । 'सदलं' सपत्रम् । 'घनं' सारम् । एते पद्मनवकस्यैव विशेषणे । नवकं नवैव, स्वार्थे कन् । 'अम्बुरुहां' पद्मानाम् । 'पथि' मार्गे । 'संस्पृशत्' स्पर्शेनानुगृह्णत् । 'चलनतामरससत्' चला नता अमराणां ससत्-सभा यस्य तत् । 'अलङ्घनं' नास्ति लङ्घनं-अधःकरणं कुतश्चित् यस्य तत् । अम्बुरुहां सम्बन्धि नवकं संस्पृशत् शीतलतीर्थकृतश्चलनतामरसं जयतीति योगः ॥ ३७ ॥

अवचूरि.

शीतलतीर्थंकरस्य चलनतामरसं-पादपद्मं जयति । किंभूतम् ? । अम्बुरुहां-कमलानां नवकं पथि-मार्गे संस्पृशत् । नवकं किंभूतम् ? सदलं-सपत्रम् । घनं-सारम् । चलनतामरसं किंभूतम् ? चला नता च अमराणां समत् यस्य तत् । नास्ति लङ्घनं-अधःकरणं कुतश्चित् यस्य तदलङ्घनम् ॥ ३७ ॥

अन्वय

शीतल-तीर्थकृतः अम्बुरुहां स-दलं, घनं नवकं पथि संस्पृशत्, चल-नत-अमर-संसत्, अ-लङ्घनं चलन-तामरसं सदा जयति ।

શબ્દાર્થ

जयति (धा० जि)=જયવન્ત વર્તે છે	शीतलतीर्थकृत=શીતલનાથ તીર્થંકરના
शीतल=શીતલનાથ, દશમા તીર્થંકર	चलन=પાદ, ચરણ
तीर्थकृत्=તીર્થંકર	चलनतामरसं=પાદ-પદ્મ

૧ [illegible] પૃ૦ ૧૪.

दल=પત્ર
सदल=પત્રસહિત
घन (મૂ० घन)=ઘન, નિબિડ
नवक (મૂ० नवक)=નવનો સમૂહ
अम्बु=જલ
रुह्=ઉગવું
अम्बुरुहां (મૂ० अम्बुरुह्)=કમળોના
पथि (મૂ० पथिन्)=માર્ગમાં

स्पृशत् (ધા० स्पृश्)=સ્પર્શ કરનારું
चल=ચપલ
सदस्=સભા
चलनतामरसदस्=ચપલ અને નમ્ર છે દેવ-
સભા જેને વિષે એવું
स्थन=ઉ ચ્ચન, તિરસ્કાર
अस्थन=અચ્ચનીય, કોઈ પણ અપમાન ન
કરી શકે તેવું

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

" પત્રસહિત તેમજ નિબિડ એવા (સુવર્ણના) નવ કમલોના માર્ગમાં (સંચાર કરતી વેળાએ) સ્પર્શ કરનારા, વળી ચપલ અને નમ્ર છે દેવસભા જેને વિષે એવા તેમજ અચ્ચનીય એવા શીતલનાથના પાદ-પદ્મ સદા જયવતા વર્તે છે "—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

શીતલનાથ-ચરિત્ર—

જૈનોના દશમા તીર્થરાજ શીતલનાથનો જન્મ ભદ્દિલપુર નગરમાં થયો હતો. દૃઢરથ રાજા તેમના જનક અને નંદા રાણી તેમના જનની થતા હતા તેમનો દેહ સુવર્ણ વર્ણનો હતો અને વિશેષમાં તે શ્રીવત્સના લાંછનથી યુક્ત હતો વળી તેની ઊંચાઈ નેવું (૯૦) ધનુષ્ય જેટલી હતી એક લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય ભોગવ્યા બાદ તેઓ નિર્વાણ પામ્યા

जिनानां स्मरणम्—

स्मर जिनान् परिनुन्नजरारजो-
जननतानवतोदयमानत ।
परमनिर्वृतिशर्मकृतो यतो
जनें ! नतानवतोऽदयमानत ॥ ३८ ॥

—द्रुत०

टीका

स्मरति । 'स्मर' स्म प्राप्नुहि । 'जिनान्' अर्हतः । 'परिनुन्नजरारजो-
जननतानवतोदयमान' जरा-विस्रसा रज -कर्म जनन-जन्म मानव-मानुष्य [illegible]

१ [illegible]

परिलुप्ताः-पर्यस्ता यैस्तान् । ' अत. ' अस्मात् कारणात् । ' परमनिर्वृतिशर्मकृतः ' परम निर्वृति शर्म-निर्वाणसुख कुर्वन्ति ये ते । 'यतः' यस्मात् कारणात् । जनेति लोकस्यामन्त्रणम् । 'नतान्' मह्वीभूतान् । ' अवतः ' त्रायमाणान् । 'अदय' निर्दय स्वशरीरावयवरक्षानिरपेक्ष निर्व्याजमिति- यावत् तत् तथा भवत्येवम् । 'आनतः' प्रणतः सन् । यतः परमनिर्वृतिशर्मकृत', अतः स्मर जिनान् हे जनेत्यन्वय । एव वा व्याख्यायते । परिलुप्त जरेव पाण्डुरत्वाद् रजो-रेणुर्यस्ते, जनने यः तानवः-शारीरस्तोदः तस्यान्तहेतुत्वात् यमाः, परिलुप्तजरारजसश्च ते जननतानवतोदयमाश्च तान् । ' पर' स्वात्मनो व्यतिरिक्तम् । ' अनिर्वृतिशर्मकृतः' अनिर्वृति-नाशरहित शर्म कुर्वन्ति ये ते । ' जननतान् ' लोकैः प्रणतान् । ' अदयमानतः ' दयामकुर्वाणानां सकाशात् । यतः कारणात् अनिर्वृतिशर्मकृतोऽत' स्मर जिनान् पर अदयमानतोऽवत इति सम्बन्धः ॥ ३८ ॥

अवचूरि

हे जन ! मर्त्यलोक ! अत -अस्मात् कारणाज्जिनान् स्मर । किंविशिष्टान् ॥ परिलुप्ता -परिक्षिता जरा वयोहानिरूपा रज -कर्म, जननं-जन्म, तनोर्भवस्य मावस्तानव-कार्श्यम् तोदो-बाधा, यमो-मृत्यु र्यैस्तान् । यत कारणात् परममुक्तिसुखकर्तॄन् । न हि जिनस्मरणमन्तरेण जन्तोरात्यन्तिकी सिद्धि । नतान् जन्तूनवतो-रक्षत । अदय शरीरावयवनिरपेक्षं यथा स्यात् तथा आनत -प्रणत सन् स्वम ॥

अन्वय.

परिलुप्त-जरा-रजस्-जनन-तानव-तोद-यमान् यत परम-निर्वृति शर्मन्-कृत नतान् अवत जिनान् (हे) जन ! अदय आनत (त्व) अत स्मर ।

अथवा

यत (जिना) अ-निर्वृति-शर्मन्-कृत (भवन्ति), अत पर अदयमानत अवत, परि लुप्त-जरा-रजस्-जनन-तानव-तोद-यमान्, जन-नतान् जिनान् स्मर ।

શબ્દાર્થ

જિનાન્ (મૂ૦ જિન)=જિનોને.
પરિલુપ્ત (ધા૦ લુપ્)=નાશ કરેલ, દૂર કરેલ
જરા=વૃદ્ધાવસ્થા, ઘડપણ
રજસ્=(કર્મરૂપી) રજ
જનન=(૧) ઉત્પત્તિ (૨) [illegible]
[illegible]
પરિલુપ્ત-જરા-રજસ્-જનન-તાનવ-તોદ-યમાન્=(૧) [illegible]

રૂપી રજ જેમણે તેમજ જન્મપરંપરાની શારીરિક પીડા પ્રતિ જેઓ યમરાજરૂપ છે એવાને
અત=એથી કરીને.
નિર્વૃતિ=(૧) મુક્તિ, નિર્વાણ,(૨) નાશ
શર્મ=સુખ
પરમ-નિર્વૃતિ-શર્મન્-કૃત=મુક્તિ-સુખને કરનારા.
પર (મૂ૦ પર)=અન્ય એવે.

अनिर्वृतिशर्मकृत=નાશ-રહિત એવું સુખ (અર્પણ) કરનારા
यत=જે કારણને લીધે
नतान् (मू० नत)=નમેલાને, નમન કરેલાને
जननतान्=લોકો વડે પ્રણામ કરાયેલાને
अवत (धा० अव्)=રક્ષણ કરનારા
अदयं=દયારહિતપણે
आनत (मू० आनत)=પ્રણામ કરેલ
दयमान (धा० दय्)=કૃપા કરનાર
अदयमानत=કૃપા નહિ કરનારાથી.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોનું સ્મરણ—

"નમસ્કાર કરેલા (જીવો)નું રક્ષણ કરનારા એવા, વળી દૂર કર્યા છે વૃદ્ધાવસ્થા, (કર્મરૂપી) રજ, જન્મ, (દેહની) કૃશતા, બાધા અને મૃત્યુ જેમણે એવા અને એથી કરીને તો ઉત્કૃષ્ટ મુક્તિ-સુખને દેનારા એવા જિનોનું, હે (ભવ્ય) જન! ઉપર્યુક્ત કારણને લીધે તું દયા-રહિતપણે (અર્થાત્ શરીરની દરકાર કર્યા વિના) નમતો થકો સ્મરણ કર"

અથવા

"જેથી કરીને જિનો નાશ-રહિત (અર્થાત્ શાશ્વત) સુખને અર્પણ કરનારા હોય છે, એથી કરીને અન્ય (જન)નું નિર્દય (જન)થી રક્ષણ કરનારા એવા તથા વળી જેમણે વૃદ્ધાવસ્થારૂપી રજને મારી હઠાવી છે તેમજ જેઓ જન્મપરત્વેની શારીરિક પીડા પ્રતિ યમરાજરૂપ છે એવા તેમજ લોક વડે પ્રણામ કરાયેલા એવા જિનોને (હે ભવ્ય!) તું યાદ કર"—૩૮

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-વિચાર—

આ મહાકાવ્યમાના અન્ય શ્લોકોની માફક આ શ્લોકમાં બીજા અને ચોથા ચરણો એક એકની સાથે મળતા આવે છે, એટલું જ નહિ પણ પહેલા અને ત્રીજા ચરણોના પણ અન્ત્યાક્ષરો તેવા છે, અર્થાત્ અત્ર અનુપ્રાસ છે એ વિશેષતા છે

सिद्धान्त-स्वरूपम्—

जयति कल्पितकल्पतरूपम
मतमसारतरागमदारिणा ।
प्रथितमत्र जिनेन मनीषिणाम्
अतमसा रतरागमदारिणा ॥ ३९ ॥

—द्रुत०

परिनुन्नाः-पर्यस्ता यैस्तान् ।' अतः ' अस्मात् कारणात् । ' परमनिर्वृतिशर्मकृतः ' परम निर्वृति शर्म-निर्वाणसुख कुर्वन्ति ये ते । 'यतः' यस्मात् कारणात् । जनेति लोकस्यामन्त्रणम् । 'नतान्' प्रह्वीभूतान् । ' अवतः ' त्रायमाणान् । 'अदय' निर्दयं स्वशरीरावयवरक्षानिरपेक्ष निर्व्याजमिति-यावत् तत् तथा भवत्येवम् । 'आनतः' प्रणतः सन् । यतः परमनिर्वृतिशर्मकृत , अतः स्मर जिनान् हे जनेत्यन्वय' । एव वा व्याख्यायते । परिनुन्न जरा पाण्डुरत्वाद् रजो-रेणुर्यैस्ते, जनने यः तानवः-शारीरस्तोदः तस्यान्तर्हेतुत्वात् यमाः, परिनुन्नजरारजमश्च ते जननतानवतोदयमाश्च तान् । ' पर' स्वात्मनो व्यतिरिक्तम् । ' अनिर्वृतिशर्मकृत.' अनिर्वृति-नाशरहित शर्म कुर्वन्ति ये ते । ' जननतान् ' लोकैः प्रणतान् । ' अदयमानतः ' दयामकुर्वाणानां सकाशात् । यतः कारणात् अनिर्वृतिशर्मकृतोऽतः स्मर जिनान् पर अदयमानतोऽवत इति सम्बन्धः ॥ ३८ ॥

अवचूरि.

हे जन ! भव्यलोक ॥ अत -अस्मात् कारणाज्जिनान् स्मर। किंविशिष्टान् ? परिनुन्ना -परिक्षिता जरा वयोहानिरूपा, रज -कर्म, जनन-जन्म, तनोर्दुर्बलस्य भावस्तानव-कार्श्यम्, तोदो-बाधा, यमो-मृत्यु र्यैस्तान् । यत कारणात् परममुक्तिसुखकर्तॄन् । न हि जिनस्मरणमन्तरेण जन्तोस्तात्त्विकी सिद्धि । नतान् जन्तूनवतो-रक्षत । अदय शरीरावयवानिरपेक्ष यथा स्यात् तथा आनत -प्रणत सन् त्वम् ॥

अन्वय

परिनुन्न-जरा-रजस्-जनन-तानव-तोद-यमान् यत परम-निर्वृति शर्मन्-कृत नतान् अवत जिनान् (हे) जन ! अदय आनत (त्व) अत स्मर ।

अथवा

यत (जिना) अ-निर्वृति-शर्मन्-कृत (भवन्ति), अत परं अदयमानत अवत , परि नुन्न-जरा-रजस्-जनन-तानव-तोद-यमान्, जन-नतान् जिनान् स्मर ।

શબ્દાર્થ

जिनान् (मू० जिन)=જિનોને
परिनुन्न (धा० नुद्)=કાઢી કાઢેલ, દૂર કરેલ.
जरा=વૃદ્ધાવસ્થા, ઘડપણ
रजस=(કર્મરૂપી) રજ
तानव=(૧) કૃશતા, (૨) શારીરિક
तोद=બાધા, પીડા
परिनुन्नजरारजोजननतानवतोदयमान=(૧) કાઢી નાખ્યા છે ઘડપણ, રજ, જન્મ, કૃશતા, બાધા અને મૃત્યુને જેમણે એવાને, (૨) મ રી હઠાવી છે ઘડપણ રૂપી રજ જેમણે તેમજ જન્મપરત્વેની શારીરિક પીડા પ્રતિ જેઓ યમરાજરૂપ છે એવાને
अत =એથી કરીને.
निर्वृति=(૧) મુક્તિ, નિર્વાણ,(૨) નાશ
कृ=કરવું
परमनिर्वृतिशर्मकृत =ઉત્કૃષ્ટ મુક્તિ-સુખને કરનારા
पर (मू० पर)=અન્યને.

अनिर्वृतिशर्मकृत=નાશ-રહિત એવું સુખ (અર્પણ) કરનારા
यत=જે કારણને લીધે
नमतः (मू० नम्)=નમેલાને, નમન કરેલાને
जननतान्=લોકો વડે પ્રણામ કરાયેલાને.
अवत (धा० अव्)=રક્ષણ કરનારા
अदय=દયારહિતપણે
आनत (मू० आनम्)=પ્રણામ કરેલ
दयमान (धा० दय्)=કૃપા કરનાર
अदयमानत=કૃપા નહિ કરનારી

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોનું સ્મરણ—

"નમસ્કાર કરેલા (જીવો)નું રક્ષણ કરનારા એવા, વળી [illegible] (કર્મરૂપી) રજ, જન્મ, (દેહની) કૃશતા, બાધા અને મૃત્યુ [illegible] કરીને તો ઉત્કૃષ્ટ મુક્તિ-સુખને દેનારા એવા જિનેનું, હે (ભવ્ય) જન! [illegible] લીધે તું દય-રહિતપણે (અર્થાત્ શરીરની દરકાર કર્યા વિના) નમન [illegible]"

અથવા

"જેથી કરીને જિનો નાશ-રહિત (અર્થાત્ શાશ્વત) [illegible] એથી કરીને અન્ય (જન)નું નિર્દય (જન)થી રક્ષણ કરનારા [illegible] વૃદ્ધાવસ્થારૂપી રજને મારી હઠાવી છે તેમજ એઓ [illegible] યમરાજરૂપ છે એવા તેમજ લોક વડે પ્રણામ કરાયેલા એવા જિનેને (હે [illegible]) [illegible] યાદ કર"—૩૮

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-વિચાર—

આ મહાકાવ્યમાંના અન્ય કવિ કોની [illegible] એકની સાથે મળતા આવે છે, એટલુંજ નહિ પણ પદો અને [illegible] તેવા છે, અર્થાત્ અત્ર અનુપ્રાસ છે એ વિવેચન [illegible]

सिद्धान्त-स्वरूपम्—

जयति य[illegible]स्वरूपम
म[illegible] ।
प्रति[illegible]
[illegible] ॥ ३९ ॥

टीका

जयतीति । 'जयति' सर्वमतिशेते । 'कल्पितकल्पतरूपम' कल्पिता-समर्थिता कल्पतरुणा-कल्पवृक्षेण उपमा-साम्य यस्य तत् । 'मत' श्रुतम् । 'असारतरागमदारिणा' असारतरान्-अतिशयानि सारान् आगमान् दारयत्येवशीलो यस्तेन । 'प्रथित' प्ररूपापितम् । 'अत्र' अस्मिन् । 'जिनेन' सर्वविदा । 'मनीषिणां' मतिमताम् । 'अतमसा' तमोरहितेन । 'रतरागमदारिणा' रतविषयो यो रागो रतरागः स च मदश्च तयो. अरिणा-विद्विषा । मनीषिणां रतरागमदारिणा जिनेन प्रथित अत्र मत जयतीति योगः ॥ ३९ ॥

अवचूरिः

जिनेन मनीषिणा-गणभृता प्रथित-प्रोक्त मत जयति । किंभूतम् ? । कल्पिता समर्पिता सकल मनोरथपूरणात् कल्पतरुणा उपमा-साम्य यस्य तत् । असारतरा[न्]-मिथ्यारूपानागमान् दृणातीत्येवशील । जिनविशेषणमिदम् । पुन किंभूतेन ? । रते-मैथुने रागो रतराग, मदश्च जात्याद्युत्थोऽभिनिवेश , यद्वा रत-मैथुनम्, रागो-द्रव्यादावभिलाष , मद पूर्वोक्त एव, तेषामरिणा-वैरिणा ॥ ३९ ॥

अन्वयः

अ-सारतर-आगम-दारिणा, अतमसा, मनीषिणा रत-राग-मद-अरिणा, जिनेन अत्र प्रथित कल्पित-कल्पतरु-उपम मत जयति ।

શબ્દાર્થ

कल्पित (धा० क्लृप्)=સિદ્ધ કરેલ
तरु=વૃક્ષ
कल्पतरु=કલ્પવૃક્ષ
उपमा=ઉપમા
कल्पितकल्पतरूपम=પરિપૂર્ણ કરી છે-સિદ્ધ કરી છે કલ્પવૃક્ષની ઉપમા જેણે એવું
असारतर (मू० असार)=અત્યન્ત અસાર
दारिन्=ખંડન કરનારા
असारतरागमदारिणा=અત્યંત અસાર એવા આગમોનું ખંડન કરનારા

प्रथित (मू० प्रथित)=પ્રસિદ્ધ થયેલ, પ્રરૂપેલ
अत्र=અહિં આ
जिनेन (मू० जिन)=તીર્થંકરદ્વારા
मनीषिणां (मू० मनीषिन्)=બુદ્ધિમાનોને, ગણધરોને
अतमसा (मू० अतमस्)=અજ્ઞાન-રહિત
रतरागमदारिणा=(૧) મૈથુનવિષયક આસક્તિના તેમજ અભિમાનના વેરી, (૨) મૈથુન, અભિલાષા અને ગર્વના દુશ્મન

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

"અત્યન્ત અસાર (મિથ્યારૂપ) એવા આગમોનું ખંડન કરનારા, તથા (અજ્ઞાનરૂપી) અન્ધકારથી રહિત, તેમજ બુદ્ધિમાનોના મૈથુનવિષયક આસક્તિના અને અભિમાનના શત્રુ

[અથવા મૈથુન, (દ્રવ્યાદિક સબધી) અભિલાષ અને ગર્વના વેગે] એવા તીર્થંકરે આ પૃથ્વીને વિષે પ્રરૂપેલો તથા વળી (સર્વ જનોના મનોવાછિતને પરિપૂર્ણ કરીને) સિદ્ધ કરી છે–ચરિતાર્થ કરી છે કલ્પવૃક્ષની ઉપમા જેણે એવો (આ જૈન) મત જય પામે છે "—૩૯

સ્પષ્ટીકરણ

કલ્પવૃક્ષ—

જૈન શાસ્ત્રમા [1]કલ્પવૃક્ષના દશ પ્રકારો બતાવ્યા છે વિશેષમા આવા કલ્પવૃક્ષો આ પૃથ્વી ઉપર અસ્તિત્વ ધરાવે છે, એમ તે મતનું માનવું છે આ દશ જાતના કલ્પવૃક્ષોનું સ્વરૂપ ટૂકમા નીચે મુજબ છે -

(૧) મધાગ નામનું કલ્પવૃક્ષ યાચના કરવાથી તત્કાલ સ્વાદિષ્ટ મદ્ય સમર્પે છે (૨) ભૃતાગ નામક કલ્પવૃક્ષ ભડારીની માફક પાત્રો પૂરા પાડે છે (૩) તૂર્યાંગ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ કલ્પવૃક્ષ ત્રણ પ્રકારના વાજિત્ર આપે છે (૪) દીપશિખા અને (૫) જ્યોતિષ્કા નામક કલ્પવૃક્ષો અત્યત પ્રકાશ આપે છે (૬) ચિત્રાગ કલ્પવૃક્ષ વિચિત્ર પુષ્પોની સુવાસિત માલાઓ આપે છે (૭) ચિત્રરસ કલ્પવૃક્ષ રસોઈઆની જેમ વિવિધ જાતના ભોજન પૂરા પાડે છે (૮) મણ્યગ નામથી ઓળખાતુ કલ્પવૃક્ષ મનોવાછિત આભૂષણો આપે છે (૯) ગેહાકાર કલ્પવૃક્ષ ગધર્વનગરની જેવા એક ક્ષણમા સુદર ઘરો–મહેલો આપે છે (૧૦) અનગ્ન કલ્પવૃક્ષ વસ્ત્ર આપે છે [2]

ઉપર્યુક્ત કલ્પવૃક્ષોનો સદ્ભાવ પદર કર્મભૂમિમાના પાચ ભરત અને પાચ ઐરાવત ક્ષેત્રમા સર્વદા સભવતો નથી. પરંતુ ઉત્સર્પિણી કાલના ઉતરતા ત્રણ અને અવસર્પિણી કાલના પહેલા ત્રણ આરામા આ ક્ષેત્રોમા તે હૈયાતી ધરાવે છે પાચ મહાવિદેહ સબધે પૈકી દરેકમા નિરતર અવસર્પિણી કાલનો ચોથો આરો પ્રવર્તતો હોવાથી ત્યા તે ન હોય, પરંતુ મેરૂની નજદીકમા હોય છે

દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ, હરિવર્ષ, રમ્યક્, હૈમવત અને હૈરણ્યવત એ [illegible] છએ ક્ષેત્રોમા તો (એકદરે આ ત્રીસે ક્ષેત્રોમા) તેમજ ૫૬ અતર્દ્વીપમા નિરતર યુગલિકો રહે છે, તેથી ત્યાં સર્વદા કલ્પવૃક્ષ વિદ્યમાન છે

मानवीदेव्या[3] स्तुति—

> घनरुचिर्जयतात् भुवि मानवी
> गुरुतराविहतामरसगता ।
> कृतवराऽऽस्तवरे फलपत्रभा-
> गुरुतराविह तामरस गता ॥ ४० ॥ १० ॥

---

१ हिंदु [illegible] प्रमाणे स्वर्गमा आवा पाच देव-वृक्षो छे अने तेने मन्दार [illegible] अने हरिचन्दनना नामथी ओळखवामा आवे छे

२ आ कल्पवृक्षना सबधी विशेष हकीकत माटे जुओ जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति [illegible] शान्तिचन्द्रीय वृत्ति

३ [illegible]

टीका

घनेति । 'घनरुचिः' घनच्छाया श्यामेत्यर्थः । 'जयतात्' जयतु । 'भुवि' क्षितौ । मानवीतिनाम्ना । 'गुरुतराविहतामरसगता' गुरुतरा—अतिमहान्तो अविहता—अपरिक्षता ये अमरास्तैः संगता—समेता । 'कृतकरा' स्थापितपाणिः । 'अस्त्रवरे' प्रवरायुधे । तरोर्विशेषणमेतत् । 'फलपत्रभागुरुतरौ' फलानि पत्राणि च भजते यः उरुतरु'—विशालद्रुमः तत्र । 'इह' अत्र । 'तामरस गता' सरोजमास्थिता ॥ ४० ॥

अवचूरिः

मानवी देवी जयतात् । किंभूता ? घना—सान्द्रा रुचि'—कान्तिर्यस्या' सा । गुरुतरा—अतिमहान्त अविहता—अपरिक्षता येऽमरास्तै' सगता—सहिता । अस्त्रवरे—प्रधानायुधे कृतपाणि' । फलपत्रे भजते फलपत्रभाक् । तरोर्विशेषणमेतत् । स चासौ उरुतरुश्च—विशालद्रुमश्च तत्र । तामरसं—पद्मं गता—प्राप्ता ॥ ४० ॥

अन्वय

घन—रुचि , गुरुतर—अविहत—अमर—सगता, फल—पत्र—भाज्—उरु—तरौ अस्त्र—वरे कृत-करा, तामरस गता मानवी इह भुवि जयतात् ।

શબ્દાર્થ

रुचि=કાન્તિ, પ્રભા
घनरुचि =(૧) સાન્દ્ર કાન્તિવાળી, (૨) મેઘના જેવી પ્રભાવાળી
जयतात् (धा० जि)=જય પામો
मानवी=માનવી (દેવી)
गुरुतर (मू० गुरु)=મહાન્
अविहत (धा० हन्)=અપરાજિત, નહિ હણાયેલા
सगत (धा०गम्)=સ ગતિથી યુક્ત
गुरुतराविहतामरसगता=અતિશય મહાન્ તેમજ અપરાજિત એવા દેવોથી યુક્ત
गुरुतरा (मू० गुरुतर)=અતિશય મહાન્
अविहतामरसगता=અજેય અમરોથી યુક્ત
कृतकरा=કર્યો છે—સ્થાપ્યો છે હસ્ત જેણે એવી
अस्त्र=અસ્ત્ર
वर=ઉત્તમ
अस्त्रवरे=ઉત્તમ અસ્ત્ર ઉપર
फल=ફળ
पत्र=પત્ર, પાંદડું
भाज्=ભજવું
फलपत्रभागुरुतरौ=ફલ અને પત્રથી યુક્ત એવા વિશાળ વૃક્ષ ઉપર
तामरस (मू० तामरस)=કમલને
गता (मू० गत)=પ્રાપ્ત થયેલી

શ્લોકાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

" સાન્દ્ર કાન્તિવાળી [અથવા મેઘના જેવી પ્રભાવાળી], તથા અતિશય મહાન્ અને (અન્ય સુર—અસુરોથી) અપરાજિત એવા અમરોની સગતિવાળી [અથવા મહાપરાક્રમી

દેવોથી પરિવૃત્ત] એવી, વળી ફલ અને પત્રથી યુક્ત એવા વિશાળ વૃક્ષરૂપી ઉત્તમ અસ્ત્ર ઉપર સ્થાપ્યો છે હસ્ત જેણે એવી તથા રક્ત કમલ ઉપર આરૂઢ થયેલી એવી માનવી (દેવી) આ પૃથ્વી ઉપર જયવતી વર્તો "—૪૦

સ્પષ્ટીકરણ

માનવી દેવીનું સ્વરૂપ—

'મનુષ્યની માતા તુલ્ય તે માનવી' એમ માનવી શબ્દથી સૂચિત થાય છે આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે એનો નીલ વર્ણ છે અને એનો હાથ વૃક્ષ વડે શોભે છે વિશેષમા કમલ એ એનું વાહન છે આ સબંધમા નીચેનો શ્લોક વિચારવો અનુચિત નહિ ગણાય તેમા કહ્યું છે કે—

"नीलाङ्गी नीलसरोजवाहना वृक्षभासमानकरा ।
मानवगणस्य सर्वस्य मङ्गलं मानवी दद्यात् ॥"

—આચાર૦ પત્રાક ૧૬૨

આ દેવીનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી જોઇ શકાય છે કેમકે ત્યા કહ્યું છે કે—"तथा मानवीं श्यामवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदपाशालङ्कृतदक्षिणकरामक्षसूत्रविटपालङ्कृतवामहस्तां चेति" અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથ વરદ અને પાશ વડે શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને વૃક્ષની શાખા વડે શોભે છે

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतय

अथ श्रीश्रेयांसजिनस्य परम वैराग्यम्—

> कुसुमधनुषा यस्मादन्य न मोहवशा व्यधुः
> कमलसदृशां गीताराव। बलादयि तापितम् ।
> प्रणमततरा द्राक् श्रेयास न चाहृत यन्मन
> कमलसदृशाङ्गी तारा वाऽबला दयिताऽपि तम् ॥ ४१ ॥

—हरिणी (६, ४, ७)

टीका

कुसुमधनुषेति । ‘ कुसुमधनुषा ’ स्मरेण । ‘ यस्मादन्य ’ यतोऽपरम् । ‘ न मोहवश ’ न रागपरवशम् । ‘ व्यधुः ’ विहितवन्त । ‘क’ इति प्रश्न । ‘ अलसदृशां ’ स्तिमितलोचनानाम् । स्त्रीणां नृणां वा । अनेन गायकाना समदचेष्टामाचष्टे । ‘ गीताराव। ’ गान्धर्वध्वनयः । ‘ बलात् ’ प्रसभम् । ‘ अयि ’ इति सम्बोधने । ‘ तापित ’ सन्दीपितम् । ‘ प्रणमततराम् ’ अतिशयेन नमत । ‘द्राक्’ सपदि । ‘श्रेयांस’ श्रेयांसनामानम् । ‘न च’ नैव । ‘आहृत’ क्षिप्तवती । ‘ यन्मन’ ’ यस्य मानस । ‘ कमलसदृशाङ्गी ’ शतपत्रसमगात्री सौकुमार्येण । ‘तारा’ कान्तिमती । ‘ वा ’शब्द’ समुच्चयार्थ’ । ‘ अबला ’ नितम्बिनी । ‘ दयिताऽपि ’ प्रेयस्यपि । ‘ तम् ’। कुसुमधनुषा बलात् तापित यस्मादन्यमयि क न मोहवश अलसदृशाङ्गी तारा वा व्यधु’? अपि तु सर्वमेव विहितवन्त. । अबला च यन्मन’ कमलसदृशाङ्गी तारा वा दयिताऽपि नाहृत त श्रेयास प्रणमततरां इति योजनाक्रम’ । ननु विरुद्धमेतत्, यदि दयिता कथ मनो नाहृत ’ नैव, संयमप्रतिपत्तिकालमङ्गीकृत्येदमुच्यते, न सर्वदा ॥ ४१ ॥

अवचूरि

अलसदृशां-अलसेक्षणानां स्त्रीणां नृणा वा गीताराव।-गीतध्वनयो यस्माज्जिनात् कमन्य जनं मोहवशवर्तिन न व्यधु ? । अपि तु सर्वमप्यकार्षु’ । किंविशिष्टम् ? । बलात्-प्रसभम् । अयि सबोधने । तापित-पीडितम् । कम् ? । कुसुमधनुषा-कामेन । हे जना ! तं श्रेयांस प्रणमततमाम् । द्राक्-शीघ्रम् । अबला-स्त्री दयिताऽपि-कान्ताऽपि यन्मनो-यन्मानस च नाहृत-नाक्षिप्तवती । किंभूता ? । कमलसदृश कोमलत्वादङ्ग यस्या सा कमलसदृशाङ्गी । तारा-मनोहरा । वा समुच्चये ॥ ४१ ॥

---

१ प्रणमत मां इत्यपि पाठ ।

अन्वय

अपि अलस-दृशां गीत-आरावात् यस्मात् अन्यं कं कुसुम-धनुषा बलात् तापितं मोहवशं (च) न व्यधुः ? यद्-मनः च कमल-सदृश-अङ्गी तारा अबला या दयिता अपि न आहृत, तं श्रेयांसं द्राक् प्रणमततराम् ।

શબ્દાર્થ

कुसुम=પુષ્પ.	बलात्=બળથી
धनुस्=ધનુષ્ય.	अपि=અરે, અહો
कुसुमधनुषा=પુષ્પનું ધનુષ્ય છે જેની પાસે તેના વડે, કંદર્પ વડે.	तापितं (मू० तापित)=પીડિત
यस्मात् (मू० यद्)=જેનાથી.	प्रणमततराम् (धा० नम्)=તમે અત્યંત નમસ્કાર કરો
अन्यं (मू० अन्य)=અન્યને.	द्राक्=સત્વર
वशं=વશ થયેલ, તાબેદાર	श्रेयांसं (मू० श्रेयांस)=શ્રેયાંસનાથને.
मोहवशं=મોહને વશ.	आहृत (धा० हृ)=હરણ કર્યું
व्यधुः (धा० धा)=કરતા હવા	अङ्ग=દેહ, શરીર
कं (मू० किम्)=કોને.	कमलसदृशाङ्गी=કમલના જેવા દેહવાળી
अलस=આળસુ	तारा (मू० तार)=મનોહર.
दृश्=દૃષ્ટિ	अबला=સ્ત્રી.
अलसदृशां=આળસુ દૃષ્ટિવાળાના	दयिता=(૧) વહાલી, (૨) પત્ની
गीत=ગીત.	अपि=પણ
गीतारावात्=ગીતના અવાજે	

શ્લોકાર્થ

શ્રીશ્રેયાંસનાથની વીતરાગ દશા—

"(કામાતુર હોવાને લીધે) અલસ દૃષ્ટિવાળી (દયિતાઓ)ના ગીતના ધ્વનિઓ જે (શ્રેયાંસનાથ)ને મૂકીને અન્ય કોને બલાત્કારપૂર્વક કામદેવથી પીડિત તેમજ મોહને વશ ન કરતા હતા ? (અર્થાત્ જે શ્રેયાંસસ્વામી સિવાયના બાકીના બધા હરિ, હર આદિ દેવો પણ મોહમુગ્ધ બન્યા તેમજ કામથી સંતપ્ત થયા તે, એટલે કે જે કામદેવનો પરાજય કરતા હવા તે), તથા કમલના જેવા (મૃદુ) દેહવાળી, મનોહર તેમજ વહાલી એવી પણ વનિતા [અથવા પોતાની પત્ની પણ] જેનું મન હરી (શકી) નહિ, તે (ઉત્તમ છે અભા જેના એવા અથવા વિશ્વને કલ્યાણકારી એવા) શ્રેયાંસનાથને, (હે ભવ્ય-જનો !) અરે, તમે સત્વર અત્યંત પ્રણામ કરો "—૪૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર—

આ અગ્યારમા જિનેશ્વર શ્રેયાંસનાથનો જન્મ સિંહપુર નગરમાં થયો હતો તેમના માતા અને પિતા એ બંનેનું નામ વિષ્ણુ હતું તેમનો એંશી (૮૦) ધનુષ્યપ્રમાણનો દેહ સુવર્ણવર્ણી

હતો, તેમજ તે ગેંડીના લાંછનથી યુક્ત હતો અન્ય તીર્થંકરોની માફક ગૃહવાસમા અમુક સમય વ્યતીત કર્યા બાદ તેઓએ નિ સગ-વ્રત અગીકાર કર્યું હતું બહોતેર (૭૨) લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તેઓ નિર્વાણ-પદને પામ્યા

કંદર્પ-વિજય—

દુનિયામા બાહ્ય શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવનારાની સખ્યા તો અગણત મોટા પ્રમાણમા મળે છે તેથી ઉતરતી સખ્યા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ઇત્યાદિ આભ્યન્તર કટ્ટા વૈરીઓ ઉપર વિજય મેળવનારની છે, જ્યારે તેમાં કંદર્પનો પરાજય કરનારની સખ્યા તો ગણી-ગાઠી અર્થાત્ તે અત્યન્ત અલ્પજ છે આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે કંદર્પના બાણથી વિંધાયા વિના નારજ ખરેખર સુભટ, વીર પુરૂષો છે અને તેમનીજ કીર્તિ યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરો રહેનાર છે ' આવી વ્યક્તિઓજ ' ધીર ' કહી શકાય કહ્યું પણ છે કે—

" विकारहेतौ सति विक्रियन्ते, येषां न चेतांसि त एव धीरा "

—કુમારસંભવ

આ કંદર્પે તો હરિ, હર, બ્રહ્મા ઇત્યાદિ મોટા મોટા દેવોની પણ ખબર લીધી છે અને પ્રમાણે તેમની આબરૂના કાંકરા કરવામા, અરે તેમની કીર્તિના કોટને તોડી પાડવામાં અગ્ર ભાગ ભજવ્યો છે અરે આ તો જૈનેતર દેવોની તેમના શાસ્ત્ર પ્રમાણે વાત કરી ખુદ જૈન શાસ્ત્રમા કહેવામા આવ્યુ છે કે ચરમ તીર્થંકર મહાવીરસ્વામી સ્વય સમવસરણમા વિરાજમાન હતા સમયે પણ ત્યા બેઠેલ સાધુ-સાધ્વીની પર્ષદાઓમાથી અનેકના મનો ચિલ્લણા રાણી અને શ્રેણિક રાજાને જોતાજ ચલિત થયા, ફક્ત મુનિવરોમા ગૌતમસ્વામી અને સાધ્વીઓમા ચદનબાળા એ બેજ કોરા રહી ગયા, અર્થાત્ તેમનુંજ ચિત્ત જરા પણ ચલાયમાન થયુ નહિ આ વાત શ્રીકેસરવિમલકૃત સૂક્ત-મુક્તાવલીમાના નીચેના પદ્યો ઉપરથી પણ જોઇ શકાય છે —

" ભિલ્લી ભાવ છળ્યો મહેશ ઉમયા, જે કામ રાગે કરી,
પુત્રી દેખી ચળ્યો ચતુર્મુખ હરિ, આહેરિકા આદરી,
ઇન્દ્રે ગૌતમની પ્રિયા વિલસીને, સલોગ તે ઓળવ્યા,
કામે એમ મહત દેવ જગ જે, તે ભોળવ્યા રોળવ્યા "

—શાર્દૂલવિક્રીડિત

" નળ નૃપ દવદંતી, દેખી ચારિત્ર ચાળે,
અરહન રહનેમી, તે તપસ્યા વિટાળે,
ચરમ જિનમુનિ તે, ચિલ્લણા રૂપ મોહે,
મયણ-શર-વ્યથાના, એહ ઉન્માદ સોહે "

—માલિની

પદ્ય-મીમાંસા—

આ પદ્ય તેમજ ત્યાર પછીના બીજા ત્રણ પદ્યો પણ હરિણીનામક સમવૃત્તમા રચાયેલાં છે હરિણીનું લક્ષણ એ છે કે—

"नसमरसला गः षड्वेदैर्हयैर्हरिणी मता"

અર્થાત્ આ છંદમા એકંદર ૧૭ અક્ષરો છે, તેમા ન, સ, મ, ર અને સ એ પાચ ગણો છે તથા ઉપાન્ત્ય અને અન્ત્ય અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ છે વિશેષમા આ પદ્યમા છટ્ઠે, દશમે અને સત્તરમે અક્ષરે એમ ત્રણ સ્થળે 'યતિ' છે[1] આ લક્ષણ પૂરેપૂરૂ સમજાય તેટલા માટે આ પદ્યનુ પ્રથમ ચરણ વિચારીએ

कु सु म | ध नु षा | यस् मा दन् | यं न मो | ह व शात् | य धु
⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ – | – – – | – ⏑ – | ⏑ ⏑ – | ⏑ –
न　　स　　म　　र　　स　　ल ग

जिनवराणां तल्लक्षणगर्भितस्तुति —

जिनवरततिर्जीवालीनामकारणवत्सलाऽ-
समदमहिताऽमारा दिष्टासमानवराऽजया ।
नमदमृतभुक्पङ्क्त्या नूता तनोतु मतिं ममाऽ-
समदमहितामारादिष्टा समानवराजया ॥ ४२ ॥
—हरिणी

टीका

जिनवरेति । 'जिनवरतति' तीर्थकरानुपूर्वी । 'जीवालीनां' जन्तुसन्ततीनाम् । 'अका रणवत्सला' निष्कारणस्निग्धा । 'असमदमहिता' असमो दमो येषां तेषाम्, असमस्य वा दमस्य हिता-हितकारिणी । 'अमारा' निर्मदना । 'दिष्टासमानवरा' दिष्टा-दत्ता असमाना-असदृशा वराः-प्रार्थितार्था यया सा । 'अजया' न विद्यते जयः-अभिभवः कुतश्चित् यस्याः सा, अथवा न जायत इत्यजा तया । 'नमदमृतभुक्पङ्क्त्या' नमन्ती या अमृतभुजां-देवानां पङ्क्तिः-तया । 'नूता' स्तुता । 'तनोतु' प्रथयतु । 'मतिं मम' मतिं मे । 'असमदमहितां' सह

---

१ સરખાવો શ્રુતબોધમા આપેલુ નીચેનુ લક્ષણ —

"सुमुखि ! लघवः पञ्च प्राच्यास्ततो दशमान्तिम-
स्तदनु ललितालापे ! वर्णौ यदि त्रिचतुर्दशौ ।
प्रभवति पुनर्यत्रोपान्त्यः स्फुरत्कनकप्रभे !
यतिरपि रसैर्वेदैरश्वैः स्मृता हरिणीति सा ॥"

અર્થાત્—હે સુવદને ! જે પદ્યમા પ્રથમના પાચ અક્ષરો લઘુ હોય તેમજ અગ્યારમા અને ત્યાર પછી હે મધુર વાર્તાલાપવાળી (વનિતા) ! તેરમા તેમજ વળી ચૌદમા અને સાથોસાથ સોળમા (ઉપાન્ત્ય) અક્ષરો પણ લઘુ હોય અને જેમા, હે સ્ફુરાયમાન કનક-કાન્તિવાળી (કામિની) ! છઠ્ઠા ત્યાર પછીના ચાર અને ત્યાર પછી સાતમા અક્ષરો ઉપર વિરામ આવતો હોય, તે પદ્ય 'હરિણી' કહેવાય છે

२ '०ताऽमाराऽदिष्टासमानवरा यया' इत्यपि पाठः ।

मदेन वर्तन्ते ये ते, न समदाः असमदाः-शान्तास्तैर्महितां-पूजिताम् । 'आरात्' दूरात्, अन्तिकाद् वा । 'इष्टा' पूजिता, अभिमता वा । 'समानवराजया' सह मानवराजैः-मनुजपतिभिः वर्तते या तया । जीवालीनां दिष्टा समानवरा इष्टा सती नमदमृतभुक्पङ्क्त्या नूता जिनवरततिः मे मतिं तनोतु इति सम्बन्धः ॥ ४२ ॥

अवचूरिः

जिनेन्द्रराजिर्मम मतिं दद्यात् । किंभूता ? । प्राणिगणानां निर्निमित्तवत्सला । असमो शमो यस्य निरुपमशमस्य वा हिता-अभिप्रेता । अमारा-अकामा, अमरणा वा । आदिष्टो-दत्तोऽसमानोऽपूर्वो वरो-वाञ्छितार्थप्राप्तिर्यया सा । अजया-अपरिभूता, यद्वा न जायते इत्यजा तया मम तां-नम्रा ये अमृतभुजो-देवास्तेषां पङ्क्त्या नूता-स्तुता । मतिं किंभूताम् ? । असमदैः-निरहङ्कारैः-महितां-पूजिताम् । आरात्-शीघ्रम् । इष्टा-पूजिता, अभिमता वा । देवपङ्क्त्या किंभूतया ? । सह मानवराजैः-नरेन्द्रैर्वर्तते या तया ॥ ४२ ॥

अन्वयः

जीव-आलीनां अ-कारण-वत्सला, अ-सम-शम-हिता, दिष्ट-अ-समान-वरा, अजया [जया वा] स-मानव-राजया नमत्-अमृत-भुज्-पङ्क्त्या नूता, इष्टा जिनवर-ततिः मम अ-समद-महितां मतिं आरात् तनोतु ।

શબ્દાર્થ

जिनवरततिः=તીર્થંકરોની શ્રેણિ
जीव=પ્રાણી
जीवालीनां=પ્રાણીઓની પંક્તિના
कारण=હેતુ
अकारण=હેતુરહિત, નિષ્કારણ
वत्सल=પ્રેમાળુ, સ્નેહયુક્ત
अकारणवत्सला=નિષ્કારણ સ્નેહયુક્ત
असमशमहिता=(૧) નિરુપમ છે ઉપશમ જેનો
 તેને હિતકારી, (૨) ઉપશમને કલ્યાણકારી
अमारा=(૧) કામ રહિત, (૨) મરણ-રહિત
दिष्ट (धा० दिश्)=અર્પણ કરેલ
वर=અભીષ્ટ, વરદાન
दिष्टासमानवरा=અર્પણ કર્યું છે અનુપમ વર
 જેણે એવી શ્રેણિ
अजया=(૧) નહિ જીતાએલી (૨) જન્મ નહિ
 લેનારી

जया=જયનશીલ
नमत् (धा० नम्) નમસ્કાર કરતા
अमृत=અમૃત, સુધા
भुज्=ખાવું, આહાર લેવો
अमृतभुज्=દેવ
नमदमृतभुक्पङ्क्त्या=નમસ્કાર કરતા દેવોની
 શ્રેણિ વડે
नूता (धा० नु)-સ્તુતિ કરાયેલ
समद-અભિમાની
असमदमहितां-નિરભિમાનીઓ વડે પૂજિત
आरात् (૧) શીઘ્ર, (૨) દૂરથી, (૩) પાસેથી
इष्टा (धा० इष्)-(૧) પૂજિત, (૨) અભિમત
मानवराज=નરેન્દ્ર
समानवराजया=નરેન્દ્રોથી યુક્ત

* [illegible]

શ્લોકાર્થ

નેમેશ્વરોની તેમના લક્ષણોથી અંકિત સ્તુતિ—

" પ્રાણિ-વર્ગ પ્રતિ નિષ્કારણ વત્સલ એવી, વળી નિરૂપમ છે ઉપશમ જેનો એવા [illegible]નો)ને હિતકારી એવી, તેમજ મદન [અથવા મૃત્યુ] થી રહિત એવી, તથા અપૂર્વ [illegible] અપૂર્વ વરદાનો જેણે એવી, અને (કોઇથી પણ) પરાભવ નહિ પામેલી એવી, અને વળી [illegible]ન્દ્રોથી યુક્ત એવા નમસ્કાર કરતા દેવોની શ્રેણિ વડે સ્તુતિ કરાયેલી એવી તેમજ [illegible]ર્વ જગત્‌ને) પૂજ્ય [અથવા રુચિકર] એવી તીર્થંકરની પંક્તિ મ રી બુદ્ધિને નિર્મિષની [illegible]નો) વડે પૂજિત બનાવો "—૪૨

नागमस्य स्तुति —

> भवजलनिधिभ्राम्यज्जन्तुव्रजायतपोत ! हे
> तनु मतिमतां सत्ताशानां सदा नरसम्पदम् ।
> समभिलपतामर्हत्साधागमानतभूर्गति
> तनुमति मतां सत्ताशानां सदानरस पदम् ॥ ४२ ॥
>
> —हरिणी

टीका

भवेति । 'भवजलनिधिभ्राम्यज्जन्तुव्रजायतपोत !' भवजलनिधौ-संसारसमुद्रे भ्राम्यन्-परिवर्तमानो जन्तुव्रज:-सत्त्वसमूहस्तस्य पोतोऽरणादायतपोत-[illegible] । 'हे' [illegible] । 'तनु' विस्तारय । 'मतिमतां' मनीषिणाम् । 'सत्त्वाशानां' सत्त्व-[illegible] [illegible] येषां तेषाम् । 'सदा' सर्वदा । 'नरसम्पदं' मनुष्यविभूतिम् । 'समभिलषताम्' [illegible] । 'अर्हत्साधागम !' जिनेन्द्रदर्शन ! । 'आनतभूर्गति' [illegible] । 'तनु' [illegible] [illegible] । 'मतां' अभीष्टाम् । 'सत्त्वाशानां' विद्यमानकाशानाम्, [illegible] । '[illegible]' सह दानरसेन-द्रव्यवितरणाभिलाषेण वर्तते [illegible] । 'पदं' स्थानम् । हे [illegible] पदं सदानरसं समभिलषतां सदा नरसम्पदं तनु इति सम्बन्धः ॥ ४२ ॥

अवचूरिः

हे संसारार्णवभ्रमज्जन्तु[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] समभिलषतां-[illegible] सह दाने रसेन-[illegible] [illegible] [illegible] तनु [illegible] इति सम्बन्धः । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] सत्त्वा-शीला आशा [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] विद्यमाना [illegible] [illegible] । [illegible] ॥ ४२ ॥

अन्वयः

हे भव-जल-निधि-भ्राम्यत्-जन्तु-व्रज-आयत-पोत! अर्हत्-नाथ-आगम! सन्न-आशानां, आनत-भूपतिं, तनु-मति मतां नर-संपदं समभिलषतां, सत्-नाशानां मति-मतां स-ज्ञान-रस पद सदा तनु।

શબ્દાર્થ

जल=પાણી.
निधि=સમૂહ
जलनिधि=સમુદ્ર
भ्राम्यत् (धा० भ्रम्)=ભમનાર, ભ્રમણ કરનાર
व्रज=સમૂહ
पोत=નૌકા, વહાણ
भवजलनिधिभ्राम्यज्जन्तुव्रजायतपोत!=સંસાર-સમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરનારા પ્રાણિ-વર્ગને (તરી જવા માટે) વિસ્તીર્ણ વહાણ-સમાન! (સં०)
तनु (धा० तन्)=વિસ્તારો
मतिमतां (मू० मतिमत्)=બુદ્ધિશાળીઓની
सन्न (धा० सद्)=નષ્ટ થયેલી
आशा=આશા
सन्नाशानां=નષ્ટ થઈ છે આશાઓ જેની એવાના
संपद्=સંપત્તિ
नरसंपद्=માનવ-સંપત્તિને
समभिलषतां (धा० लष्)=અભિલાષા રાખનારાઓના
अर्हत्=અર્હન્, વીતરાગ, જિન.
नाथ=પ્રભુ
अर्हन्नाथागम!=હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત!
आनत (धा० नम्)=અત્યંત નમ્ર
भूपति=નૃપતિ
आनतभूपतिं=અત્યંત નમ્ર છે નૃપતિઓ જેને વિષે એવા
तनुमति=શરીરધારીને વિષે, જીવોને વિષે
मतां (मू० मता)=અભિમત.
सत् (धा० अस्)=વિદ્યમાન.
नाश=નાશ, મૃત્યુ
सन्नाशानां=વિદ્યમાન છે મૃત્યુ જેમનું એવાના
सज्ञानरस=જ્ઞાનરૂપી રસથી સહિત.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમની સ્તુતિ—

"હે સંસાર-સાગરમાં પરિભ્રમણ કરનારા પ્રાણિ-વર્ગને (તરી જવાને માટે) વિસ્તીર્ણ નૌકા (સમાન) આગમ! હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત! નષ્ટ થયેલી છે આશાઓ જેમની એવા (અર્થાત્ નિરાશ થયેલા), તેમજ વિદ્યમાન છે મરણ જેમનું એવા (અર્થાત્ અલ્પ આયુષ્યવાળા), તેમજ અત્યંત નમ્ર છે નૃપતિઓ જેને વિષે એવી તથા પ્રાણીઓને અભીષ્ટ એવી માનવ-સંપત્તિની (મરણ-સમયે) અભિલાષા રાખનારા એવા બુદ્ધિમાનોને જ્ઞાનરૂપી રસથી યુક્ત એવું પદ તું સર્વદા અર્પણ કર."—૪૩

સ્પષ્ટીકરણ

સંસારની સમુદ્ર સાથે સરખામણી—

સસારને સમુદ્રની ઉપમા કેવી રીતે ઘટી શકે છે? આ સબધમા તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની ૧૯મી સબધ-કારિકાની શ્રીદેવગુપ્તસૂરિએ રચેલી ટીકા દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે ત્યા કહ્યુ છે કે—

" नरकतिर्यग्मनुष्यामरगतिचतुष्टयदुस्तरविपुलपात्र', प्रियाप्रियविरहसम्प्रयोगक्षुदभिघातादिसन्निपातप्रतिगाधानेकदु:खागाधसलिल', परोपघातिक्रूरानार्यजनानेकमकरविचरितविषम', मोहमहानिलप्रेरणाध्मायमानगम्भीरभयप्रमादपाताल , नरकादिविकृतभीमवडवामुखमध्यमानानेकपापकर्मसत्त्व, रागद्वेषप्रबलानिलोद्धतसंजायमानवीचीप्रसृताशयवत्' ।"

અર્થાત્ આ સસાર-સમુદ્રમા નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ એ ચાર ગતિરૂપ દુસ્તર મોટુ પાત્ર છે; પ્રિયનો વિરહ, અપ્રિયનો સયોગ, ક્ષુધા, અભિઘાતાદિક સન્નિપાતાદિક ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારનુ દુ ખ તે અગાધ જલ છે, અન્ય પ્રાણીઓને ઉપઘાત કરનારા તેમજ ક્રૂર એવા અનાર્ય મનુષ્યોરૂ પી મગરો છે; મોહરૂપ પ્રચંડ પવન છે અને તેની પ્રેરણા થી ધ્માયમાન ગંભીર તેમજ ભયંકર પ્રમાદરૂપી પાતાલ છે, નરકાદિક વિકૃત ઘોર વડવાનલ છે અને અનેક પાપ કર્મ રૂપી જતુઓ છે, અને રાગ-દ્વેષરૂપી પ્રબલ પવનથી ઉદ્ધત બનેલો એવો ઊર્મિવ્યાપ્ત વિશાળ તટ છે

श्रीमहाकालीदेव्या विजयः—

> धृतपविफलाक्षालीघण्टे करे कृतबोधित-
> प्रजयतिमहा कालीमर्त्याधिपङ्कजराजिभि ।
> निजतनुलतामध्यासीनां दधत्यपरिक्षतां
> प्रजयति महाकाली मर्त्याधिप कजराजिभि ॥ ४४ ॥ ११ ॥

—हरिणी

टीका

धृतेति । 'धृतपविफलाक्षालीघण्टे' पवि –वज्र फल–पुष्पाद्यरूपभावि वस्तुरूपम् अक्षाली–अक्षमाला घण्टा–वाद्यविशेष , धृता. पविफलाक्षालीघण्टा यस्मै । 'करे ' पाणिभिरुपलक्षिता, अथवा करणभूते ।'कृतबोधितप्रजयतिमहा' कृतो बोधितप्रमानां-महापितृणानां यतीनां मह –पूजा उत्सवो वा यया सा । 'काली' श्यामवर्णाम् । 'मर्त्याधिपङ्कजराजिभि' अतिशीघ्र आधिः–मनोरोग पङ्क:–मल, जरा–स्थविर आभि'–मद्भाग एते । 'निजतनुलतां' स्वाङ्गयष्टिम् । 'अध्यासीनां' आरूढाम् । 'दधती' बिभ्राणा । 'अपरिक्षतां' अविध्वस्ताम् । 'प्रजयति' प्रकर्षेण जयति । 'महाकाली' महाकाल्यभिधाना । 'मर्त्याधिप' पुरुषनायक ।

'कजराजिभिः' कज-वारिज तद्वद् राजनशीलैः । कजराजिभिः करैरुपलक्षितास्त्यौधिपङ्कजरा जिभिरपरिक्षितां मर्त्याधिपमध्यासीनां कालीं तनुं तां दधती महाकाली प्रजयतीति सम्बन्धः ॥ ४४ ॥

अवचूरिः

महाकाली देवी प्रजयति-प्रकर्षेण वैरिजयेन सर्वोत्कृष्टा वर्तते । करैः-हस्तैरुपलक्षिता । किंभूतैः ? । धृता-स्वीकृता वज्र फल जपमाला घण्टा यैस्ते तथा । देवी किंभूता ? । बोधिता प्रजा-लोका यैस्त बोधितप्रजास्ते च ते यतयश्च साधवः । तत कृतो (विहितो) बोधितप्रजयतीनां महः-पूजा उत्सवो वा यया सा । तथा कालीं-श्यामाम् । दधती-धारयन्ती । काम् ? । स्ववपुर्लताम् । किंभूताम् ? । अपरिक्षता-अदूषिताम् । कैः ? । अर्ति-पीडा, आधिर्मानसी व्यथा, पङ्कः-कर्दम कालुष्यम्, जरा-विस्रसा आजि -प्रधन तैः । पुनः किंभूताम् ? । अध्यासीनाम् । कम् ? । मर्त्याधिप पुरुषप्रकाण्डम् । करैः किंविशिष्टैः ? । कज-पद्म तद्वद् राजिभिः-राजनशीलैः ॥ ४४ ॥

अन्वय.

कज-राजिभिः धृत-पवि-फल-अक्ष-आली-घण्टैः करैः (उपलक्षिता), कृत-बोधित-प्रजा-यति-महा, कालीं, मर्त्य-अधिप अध्यासीनां अर्ति-आधि-पङ्क-जरा-आजिभिः अपरिक्षता, निज-तनु-लतां दधती महाकाली प्रजयति ।

શબ્દાર્થ

धृत (धा० धृ)=धारण કરેલ.
पवि=વજ્ર
अक्ष=રૂદ્રાક્ષ
अक्षाली=જપ-માલા
घण्ट=ઘંટ
धृतपविफलाक्षालीघण्टै=ધારણ કર્યા છે વજ્ર, ફલ, જપમાલા અને ઘંટ જેને વિષે એવા
करैः (मू० कर)=હસ્તો વડે
बोधित (धा० बुध्)=બોધ પમાડેલ.
प्रजा=પ્રજા, લોક
यति=મુનિ.
मह=(૧) ઉત્સવ; (૨) સત્કાર
कृतबोधितप्रजयतिमहा=પ્રબોધ પમાડયો છે પ્રજાને જેઓએ એવા મુનિઓનો ઉત્સવ (અથવા સત્કાર) કર્યો છે જેણે એવી.
आधि=માનસિક પીડા
पङ्क=(કર્મરૂપી) કાદવ, કીચ્ચડ
अर्त्याधिपङ्कजराजिभि =શારીરિક તથા માનસિક પીડા, (કર્મરૂપી) કાદવ, વૃદ્ધાવસ્થા તથા સંગ્રામથી
निजतनुलतां=પોતાની દેહરૂપી લતાને
अध्यासीनां (मू० अध्यासीना)=બેસનારી.
परिक्षत (धा० क्षण्)=દૂષિત, નષ્ટ થયેલ
अपरिक्षतां (मू० अपरिक्षता)=અદૂષિત, અક્ષત.
प्रजयति (धा० जि)=પ્રકર્ષે જયવતી વર્તે છે
महाकाली=મહાકાલી (દેવી)
मर्त्य=માનવ
अधिप=પતિ, સ્વામી.
मर्त्याधिप=માનવ-પતિને.
कजराजिभिः=કમલના જેવા શોભાયમાન

શ્લોકાર્થ

શ્રીમહાકાલી દેવીનો વિજય—

" કમલના સમાન શોભાયમાન એવા, તેમજ વળી ધારણ કર્યાં છે વજ્ર, ફલ, જપ-માલા અને ઘણ્ટ જેને વિષે એવા (ચાર) હસ્તો વડે (ઉપલક્ષિત) એવી, તથા (સચ્ચારિત્રના ઉપદેશ વડે) [અથવા ઉપર્યુક્ત હસ્તોવડે] બોધ પમાડ્યો છે પ્રજાને જેઓએ એવા મુનિઓના સત્કાર [અથવા મહોત્સવો] કર્યાં છે જેણે એવી, તેમજ વળી (૧) શ્યામવર્ણી, (૨) શારીરિક તથા માનસિક પીડા, (કર્મરૂપી) કાદવ, વૃદ્ધાવસ્થા અને સંગ્રામથી નહિ દૂષિત થયેલી અને (૩) માનવ-પતિના ઉપર બેસનારી-આરોહણ કરનારી (અર્થાત્ આ ત્રણ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ) એવી પોતાની દેહરૂપી લતાને ધારણ કરનારી એવી મહાકાલી (દેવી) (દુશ્મનો ઉપર વિજય મેળવ્યો હોવાથી) પ્રકર્ષેણ જયવતી વર્તે છે "—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

અતિશય શ્યામવર્ણી અને શત્રુઓને મહાકાલરૂપ એવી જે દેવી તે મહાકાલી એમ એના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે એને ચાર હાથ છે તે એક હાથમાં જપ-માલા, બીજા હાથમાં ફળ, ત્રીજા હાથમાં ઘણ્ટ અને ચોથા હાથમાં વજ્ર રાખે છે એને માનવનું [1]વાહન છે

આ હકીકતના ઉપસંહારરૂપ નિમ્ન-લિખિત શ્લોક વિચારવા જેવો છે

" नरवाहना शशधरोपलोज्ज्वला
रुचिराक्षसूत्रफलविस्फुरत्करा ।
शुभघण्टिकापविवरेण्यधारिणी
भुवि कालिका शुभकरा महापरा ॥ "

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે પરંતુ વર્ણ અને વાહન સિવાયની હકીકતમાં ભિન્નતા જણાય છે કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

" तथा महाकालीदेवीं तमालवर्णां पुरुषवाहनां चतुर्भुजां अक्षसूत्रवज्रान्वितदक्षिणकराम् अभयघण्टालङ्कृतवामभुजां चेति " અર્થાત્ મહાકાલી દેવીનો વર્ણ તમાલ વૃક્ષના સમાન છે અને તેને પુરુષનું વાહન છે વિશેષમાં તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને વજ્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ તો અભય અને ઘણ્ટથી વિભૂષિત છે

પદ્ય-વિચાર—

આ શ્લોકનો અન્વય કરતી વેળાએ ' ઉપલક્ષિતા ' એવું પદ અધ્યાહાર છે એમ સમજવું પડે છે આવી હકીકત આ કાવ્યના ૧૯ મા પદ્યને પણ એક રીતે વિચાર કરતાં લાગૂ પડે

---

૧ આ સમ્બન્ધમાં જુઓ શોભનમુનિકૃત ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૭૯-૮૦).

છે, કેમકે જો તે પદ્યમાના 'परिगतां' શબ્દને 'धनुषा' સાથે સમન્વિત કરવામા ન આવે, તો 'मण्डितहस्तां' જેવુ પદ અધ્યાહાર છે એમ ત્યા માનવુ પડે છે આવી પરિસ્થિતિમા આ મહાક વિની કૃતિને પણ તદર્થે દૂષિત ગણવા કોઇ તૈયાર થાય, તો તે ન્યાય્ય ગણાય ખરૂ કે? આનો પ્રત્યુત્તર આપીએ, તે પૂર્વે શ્રીવર્ધમાનજિનસ્તવના [1]નિર્વ્યંગ્ય કાવ્યના નીચે લખેલા પ્રથમ શ્લોક તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો આવશ્યક છે —

"श्रेयःशाल सद शाली, श्रीवीर श्रेयसां हि ध ।
वारवार वर वार, वासवावासवासर ॥"

આ શ્લોકનો અન્વય કરતા જોઇ શકાય છે કે 'ददातु' જેવું ક્રિયાપદ અધ્યાહાર લીધા વિના છૂટકો નથી. આ વાતને આ કાવ્યની અવચૂરિ પણ ટેકો આપે છે આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે ચમત્કૃતિથી ભરપૂર કાવ્યમા એકાદેક પદ અધ્યાહાર લેવું પડે, તો તે દૂષણ નથી, એમ માનવું જોઈએ. પછી તો વિદ્વાન્ વિચારે તે ખરૂં

વિશેષમાં આ પદ્યમા 'ઉપલક્ષિત' એવું પદ અધ્યાહાર છે એમ માન્યા વિના નહિજ ચાલે એમ નથી કેમકે ટીકામા દર્શાવ્યા મુજબ 'करेः' શબ્દથી 'કરણુ' વાચક અર્થ કરતાં શ્લોકાર્થ બરાબર બેસી શકે છે આ વાત શ્લોકાર્થમાં સૂચવેલા દ્વિતીય અર્થ ઉપરથી જોઇ શકાય છે

---

[1] [illegible]

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः

अथ श्रीवासुपूज्य-वन्दनम्—

> पूज्य ! श्रीवासुपूज्याऽवृजिन ! जिनपते ! नूतनादित्यकान्ते–
> ऽमायाऽससारवासाऽवन ! वर ! तरसाली नवालानबाहो ! ।
> आनम्रा त्रायतां श्रीप्रभव भवभयाद् बिभ्रती भक्तिभाजाम्
> आयास सारवाऽसावनवरतरसालीनवाला नवाऽहो ! ॥ ४५ ॥

—स्रग्धरा (७,७,७)

टीका

पूज्येति । 'पूज्य !' अर्चनीय ! । 'श्रीवासुपूज्य !' श्रियोपलक्षितवासुपूज्यनामन् ! । 'अवृजिन !' अपकल्मष ! । 'जिनपते !' जिनेन्द्र ! । 'नूतनादित्यकान्ते !' नवार्कद्युते ! । "पेढमामवासुपूज्जारत्ता" इत्यागमात् । 'अमाय !' मायामुक्त ! । 'अससारवासावन !' न संसारवास–भवावस्थानमयतीत्यससारवासावनस्तस्यामन्त्रणम् । 'वर !' प्रधान ! 'तरसा' बलेन, वेगेन वा । 'आली' पङ्क्तिः । 'नवालानबाहो !' नव–प्रत्यग्रो य आलान–करिबन्धनस्तम्भस्तद्वत् बाहू यस्य तस्यामन्त्रणम् । 'आनम्रा' आनमनशीला । 'त्रायतां' रक्षताम् । 'श्रीप्रभव !' सम्पदुत्पत्तिस्थान ! । 'भवभयात्' संसारत्रासात् । 'बिभ्रती' दधाना । 'भक्तिभाजां' आराधकानाम् । 'आयास' श्रमम् । 'सारवा' सशब्दा, प्रस्तुतस्तुतिभिरित्यर्थः । अमावितिवत् प्रत्ययनिर्देशः । 'अनवरतरसालीनवाला' अनवरत–अजस्रं रसार्द्रा–स्तितो आलीना–आश्लिष्टा बालाः–केशा यस्याः सा । अनेन भक्त्यतिशय सूचयति । नवा–अभिनवा कतिपयदिनमासाद्यावधि अस्मद्विधेत्याकूतम् । 'अहो' इत्यामन्त्रणे । अहो श्रीवासुपूज्य ! जिनपते ! आयाम बिभ्रत्यसौ नवा भक्तिभाजामाली तरसा भवभयात् त्रायताम् इति सम्बन्धः ॥ ४५ ॥

अवचूरिः

हे पूजनीय ! हे श्रीवासुपूज्य ! हे अवृजिन ! हे जिनपते ! भक्तिभाजां जनानामाली–श्रेणिस्त्वया त्रायतां–रक्षताम् । नूतनो विभातसमये उद्गच्छन् य आदित्यस्तद्वद् रक्ता कान्तिर्यस्य तस्य संबोधनम् । हे अमाय !–अदम्भ ! । हे अससारवास ! मुक्तौ गतत्वात् । हे अवन !–रक्षक ! । हे वर ! प्रधान ! । कम् ! । तरसा–बलेन वेगेन वा । यद्वा मायासंसारवासाभ्यां सकाशादवति रक्षतीति । नवालानवद् बाहू भुजौ यस्य तस्य संबोधनम् । आली किंभूता ? । आनम्रा–कृतप्रणामा । कस्मात् त्रायताम् ? । श्रीप्रभव–

---

१ —श्यक-निर्युक्तौ गा० २०१)।

कामस्तद्भय यद्भय तस्मात् । हे श्रीप्रभव ! लक्ष्मीसमुत्पत्तिस्थानेति पृथग्जिनामन्त्रण वा । कुर्वाणा ! । बिभ्रती-दधती । कम् ? । आयास दुःख श्रम वा । सारवा प्रारब्धस्तुतित्वात् सशब्द प्रत्यक्षा । अनवरत-अजस्र रसायां-पृथिव्यां लीना वाला -केशा यस्या सा । एतेन भक्त्याभि लम् । नवा कतिपयदिनप्राप्तबोधि' असमद्वादिवद् । अहो इत्यामन्त्रणे ॥ ४५ ॥

अन्वयः

अहो पूज्य ! श्री-वासुपूज्य ! अ-वृजिन ! जिन-पते ! नूतन-आदित्य-कान्ते ! अ अ-संसार-वास ! अवन ! (अ-संसार-वास-अवन ! अथवा माया-संसार-वास- तरसां वर ! नव-आलान- बाहो ! भक्ति-भाजां नवा, स-आरवा अनवरत-रसा-लीन आनम्रा, आयास बिभ्रती असौ आली श्री-प्रभव-भव-भयात् (अथवा श्री-प्रभव ! भव- (तरसा) त्रायताम् ।

શબ્દાર્થ

पूज्य=! (मू० पूज्य) ! હે પૂજનીય !
वासुपूज्य=વાસુપૂજ્ય સ્વામી, બારમા તીર્થંકર
श्रीवासुपूज्य=હે શ્રીવાસુપૂજ્ય
वृजिन=પાપ.
अवृजिन !=અવિદ્યમાન છે પાપ જેને વિષે એવા ! અર્થાત્ પાપ-રહિત ! (સ૦)
जिनपते !=હે જિનવર, હે તીર્થંકર !
नूतन=નવીન, ઉદય પામતા
आदित्य=સૂર્ય
कान्ति=પ્રભા.
नूतनादित्यकान्ते !=નવીન સૂર્યના જેવી કાન્તિ છે જેની એવા ! (સ૦)
अमाय !=હે નિષ્કપટી, હે માયા-રહિત !
असंसारवास !=સંસારમાં નિવાસ નથી જેનો એવા ! (સ૦)
अवन ! (मू० अवन)=હે રક્ષક !
असंसारवासावन !=નથી સ્ત્રીમયી સંસાર-વાસને જેણે એવા ! (સ૦)
[illegible] અને [illegible]
[illegible]
[illegible] (१) [illegible] (२) [illegible]
[illegible]

नवालानबाहो !=નૂતન ગજ-સ્ત[illegible] હસ્ત છે જેના એવા ! (સ૦)
आनम्रा(मू० आनम्र)=અત્યંત નમનશી
त्रायताम् (धा० त्रा)=રક્ષણ કરો
श्री=લક્ષ્મી
प्रभव=ઉત્પત્તિ
श्रीप्रभव !=(१) હે લક્ષ્મીના ઉત્પત્તિ-સ્થ (२) કામદેવ
भवभयात्=સંસારના ભયથી
श्रीप्रभवभवभयात्=કામદેવ દ્વારા ઉત્પ ભયથી
बिभ्रती (धा० भृ)=ધારણ કરતી
भक्ति=ભક્તિ
भक्तिभाज =ભક્તિવંતોના
आयास=દુઃખને, શ્રમને
आरव=શબ્દ
सारवा (मू० सारव)=શબ્દ-સહિત
असौ (मू० अदस्)=આ
अनवरत=નિરંતર
लीन (धा० ली)=સંયુક્ત થયેલા, ચ[illegible]
बाल=કેશ
अनवरतरसालीनबाला=નિરંતર પૃથ્વીને કરીને રહેલા છે કેશ જેના એવી
नवा (मू० नव)=નવીન

શ્લોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્યને વન્દન—

" હે (ત્રૈલોક્યને) વન્દનીય (વિભો)! હે (ચોત્રીસ અતિશયરૂપી અથવા જ્ઞાનરૂપી) લક્ષ્મીવાન્ વાસુપૂજ્ય ! હે પાપ-રહિત (પરમેશ્વર) ! હે જિનવર ! હે (ઉદય પામતા) નવીન સૂર્યના જેવી (રક્ત) કાન્તિવાળા (બારમા તીર્થંકર) ! હે નિષ્કપટી (તીર્થરાજ) ! (મોક્ષે ગયેલા હોવાથી) સંસારમાં નિવાસ નથી જેનો એવા હે (દેવાધિદેવ) ! હે રક્ષક [અથવા હે કપટ તેમજ સમાગ-વાસ (રૂપી કેદખાના)થી બચાવનારા વિશ્વબંધો]! હે સામર્થ્યમાં (અથવા વેગમાં) ઉત્કૃષ્ટ (પ્રભો)! હે નૂતન ગજ-રતભના સમાન હસ્તવાળા (પરમેશ્વર) ! ભક્તિવંતોની નવીન (અર્થાત્ હમણાજ પ્રાપ્ત થયું છે ધર્મ-બોધબીજ જેને) એવી, વળી (સ્તુતિનો પ્રારંભ કરેલો હોવાથી) શબ્દ-સહિત એવી, તથા નિરંતર પૃથ્વીને સ્પર્શીને રહેલા છે કેશો જેના એવી (અર્થાત્ અત્યંત ભક્તિ-ભાવમાં લીન થઇ ગયેલી એવી), તથા વળી અત્યંત નમ્ર તેમજ શ્રમ (અથવા દુઃખ) ને ધારણ કરનારી એવી આ શ્રેણિને, હે લક્ષ્મીના ઉત્પત્તિ-સ્થાનરૂપ (નાથ) ! તું સંસાર (-ભ્રમણ) રૂપી ભયથી [અથવા (લક્ષ્મીદ્વારા ઉત્પત્તિ છે જેની એવા) કંદર્પથી ઉદ્ભવતી ભીતિથી] (સત્વર) બચાવ "—૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર—

વસુપૂજ્ય રાજા અને તેમના પત્ની જયા રાણીના નંદન વાસુપૂજ્ય સ્વામીનો જન્મ ચંપા નગરીમાં થયો હતો તેમનું સિત્તેર (૭૦) ધનુષ્ય પ્રમાણનું શરીર મહિષ(પાડા)ના લાંછનથી અંકિત હતું તેમજ તેમનો વર્ણ રક્ત હતો આ તીર્થંકરે પણ તીર્થ પ્રવર્તાવ્યું તે પૂર્વે પાણિ-ગ્રહણ કર્યું હતું, એમ કહેવામાં આવે છે, જોકે હેમચન્દ્રાચાર્યકૃત ' ત્રિષષ્ટિશલાકા-પુરુષ ચરિત્ર'માં તો તેમને બાલબ્રહ્મચારી બતાવ્યા છે[1] બહોતેર (૭૨) લાખ વર્ષનું આયુષ્ય સમાપ્ત થતાં તેઓ અક્ષય-પદને પામ્યા.

પદ્ય-પરિચય—

આ[2] પદ્ય તેમજ ત્યાર પછીના બીજાં ત્રણ સુદ્ધાં સમવૃત્તમાં અને તેમાં પણ સાધારણ રીતે મોટા મનાતા સ્રગ્ધરા વૃત્તમાં રચાયેલા છે સ્રગ્ધરાનું લક્ષણ એ છે કે—

" म्रभ्नैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता स्रग्धरा कीर्तितेयम्

---

૧ આ સંબંધમાં કેટલાકોનું એમ માનવું છે કે આ પ્રમાણેનું જે બે શ્લોકોમાં વર્ણન કર્યું છે તે મૂળ શ્લોકો નથી પરંતુ તે પ્રક્ષિપ્ત શ્લોકો છે અને વિશેષમાં તે દિગમ્બરોની અનુકૃતિ છે કેમકે તે સમયમાં રચાયેલા વાસુપૂજ્ય-ચરિત્રમાં તો વાસુપૂજ્ય પ્રભુને અમુક પુત્રોના પિતા તરીકે ઓળખાવવામાં આવ્યા છે

૨ આ પદ્યમાંના ત્રીજા ચરણમાં મકારનું જબરૂં જોર જણાય છે

અર્થાત્ આ છંદમાં મ, ર, ભ, ન, ય, ય અને ય એમ સાત ગણો છે, એટલે કે બધા મળીને એકવીસ અક્ષરો છે વળી સાતમે, ચૌદમે અને એકવીસમે અક્ષરે એમ ત્રણ સ્થલે 'યતિ' છે[1] આ વાત સ્પષ્ટ સમજાય તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ

पूज् यश् री	या सु पूज्	या, द्रु जि	न जि न	प ते, नू	त ना दित्	य कान् ते
— — —	— ⏑ —	— ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑	⏑ — —	⏑ — —	⏑ — —
म	र	भ	न	य	य	य

जिनराज्ये प्रार्थना—

पूतो यत्पादपांशुः शिरसि सुरततेराचरच्चूर्णशोभां
या तापत्राऽसमाना प्रतिमदमवतीहारता राजयन्ती ।
कीर्तेः कान्त्या ततिः सा प्रविकिरतुतरां जैनराजी रजस् ते
यातापत्रासमानाऽप्रतिमदमवती हारतारा जयन्ती ॥ ४६ ॥

—स्रग्०

टीका

पूतो यदिति । 'पूतः' पवित्रः । 'यत्पादपांशुः' यस्याश्चरणरेणुः । 'शिरसि' मूर्धनि । 'सुरततेः' त्रिदशराज्याः । 'आचरत्' कृतवान् । 'चूर्णशोभां' वासक्षोदश्रियम् । 'या' । 'तापत्रा' तापात् कृतत्राणा । 'असमाना' अनन्यसदृशी । 'प्रतिमद' प्रतिगतमद, निर्मदमित्यर्थः । 'अवति' रक्षति । 'इह' अत्र । 'अरता' अप्रतिबद्धा । 'राजयन्ती' शोभया लम्भयन्ती । 'कीर्तेः' यशसः । 'कान्त्या' प्रभया करणभूतया । 'ततिः' श्रेणी । 'सा' । 'प्रविकिरतुतराम्' अतिशयेन निरस्यतु । 'जैनराजी' जिनराजसम्बन्धिनी । 'रजः' कर्म । 'ते' भवतः । 'यातापत्रासमाना' यातः-अपगतः आपच्च त्रासश्च मानश्च यस्याः सा । 'अप्रतिमदमवती' अप्रतिमः-अनन्यतुल्यो

---

1 વિચારો શ્રુતબોધમાં અન્તિમ પદ્યમાં આપેલું 'સ્રગ્ધરા'નું નીચે મુજબનું લક્ષણ—

"चत्वारो यत्र वर्णाः प्रथममलघवः षष्ठकः सप्तमोऽपि
द्वौ तद्वत् षोडशाद्यौ मृगमदमुदिते ! षोडशान्त्यौ तथाऽन्त्यौ ।
रम्भास्तम्भोरुकान्ते ! मुनिमुनिमुनिभिर्दृश्यते चेद् विरामो
बाले ! वन्द्यैः कवीन्द्रैः सुतनु ! निगदिता स्रग्धरा सा प्रसिद्धा ॥"

અર્થાત્—હે કસ્તૂરીની સુગંધથી પ્રસન્ન થયેલી (પ્રમદા) ! જે પદ્યમાં પ્રથમના ચાર અક્ષરો તેમજ છઠ્ઠો તથા વળી સાતમો અક્ષરો અને તેવી રીતે સોળમાની પૂર્વેના બે (અર્થાત્ ચૌદમા અને પંદરમા) તથા તેની પછીના બે (અર્થાત્ સત્તરમા તથા અઢારમા) તેમજ છેવટના બે (અર્થાત્ વીસમા અને એકવીસમા) અક્ષરો દીર્ઘ હોય અને જેમાં, હે કદલીના સ્તમ્ભસમાન જંઘાવાળી (તરુણી) ! સાતમે સાતમે અક્ષરે વિશ્રામ લેવાતો હોય, તે પદ્યને હે બાલા ! હે સુન્દરી ! વંદનીય કવીશ્વરો 'સ્રગ્ધરા' એવા પ્રસિદ્ધ નામથી ઓળખાવે છે

ती विद्यते यस्याः सा । 'हारतारा जयन्ती' हारा'–मुक्तावल्यः तारा'–नक्षत्राणि ता' जयन्ती–
तङ्कुर्वाणा । यत्पादपांशु. पूर्णशोभामाचरत् या राजयन्ती सती अप्रतिपद्भवती सा जैनराजी
ति. कीर्ते. कान्त्या हारता । जयन्ती रजस्त मविकिरतुतरामिति सम्बन्ध' । अथवा कीर्ते
न्त्या हेतुभूतया हारतारोज्ज्वला जयन्ती–विपक्षान् अभिभवन्तीति व्याख्येयम् ॥ ९६ ॥

अवचूरिः

पूत–पवित्रो यत्पादपांशु–चरणरेणु सुरसमूहस्य मस्तके पूर्णशोभां–बाह्यशोभामाचरत् ।
तापस्तापघ्ना–तापभेत्री । असमाना–गुणैरनन्यसदृशी । प्रतिमद–प्रतिमलम्भं [illegible]।
अरता–अप्रतिपन्ना । राजयन्ती–शोभां कुर्वन्ती । सा सती रज–कर्म ते–तव प्रविकिरतु–[illegible]
। किंविशिष्टा ? । जिनराजानामियं जैनराजी–तीर्थकरपङ्क्तिः । [illegible]
[illegible] । याता गता आपद्–विपद् [illegible] आशा–सर्वा [illegible]
न्त्या जयन्ती–अभिभवन्ती । [illegible] हारतारा–मुक्तावलीनक्षत्राणि ॥ ९६ ॥

अन्वयः

पूतः यत्–पाद–पांशुः सुर–तते शिरसि पूर्ण शोभां आचरत् या ताप–घ्ना, अ–समाना
प्रति–मदं अवति, सा अरता, राजयन्ती, यात–आपद्–आश–आशा, अ–प्रतिम–[illegible],
र्ते कान्त्या हार–तारा [–तारा वा]जयन्ती जैनराजी सती त रजः प्रविकिरतुतराम् ।

शब्दार्थ

[illegible] (मू० पूत)=पवित्र	कान्त्या (मू० कान्ति)=कान्ति वडे
[illegible]=रेणु, रज	सती (मू० सती)=साध्वी, केवि
यत्पादपांशु=जेना चरणनी रेणु	प्रविकिरतुतराम् ([illegible])=[illegible]
शिरसि (मू० शिरस्)=मस्तक उपर	जैनराजी=जिनेश्वरनी श्रेणी
सुरतते=देवोनी श्रेणिना.	रजः (मू० रजस्)=(कर्मरूपी) रज
आचरत् (धा० चर्)=आचरण करती हवी	यात (धा० या)=गयेल
[illegible]=पूर्ण.	आशा=[illegible]
शोभा=शोभा, कान्ति	यातापदाशमाशा=गयेल छे [illegible]
पूर्णशोभा=पूर्णनी शोभाने.	[illegible]
तापघ्ना=तेनाथी रक्षण करनारी.	अप्रतिम=असाधारण
असमाना (मू० असमान)=असाधारण	अप्रतिमप्रभवा=असाधारण [illegible]
[illegible]=[illegible]	हार=हार
प्रतिमद (मू० प्रतिमद)=निरभिमानीपणे	तारा=(१) नक्षत्र (२) [illegible]
अवति (धा० अव्)=रक्षण करे छे.	हारतारा=[illegible]
अरता=(१) कामरहित (२) मैथुनरहित.	[illegible]
राजयन्ती (मू० राज्)=[illegible]	हारतारा=[illegible]
कीर्ते (मू० कीर्ति)=कीर्तिनी	जयन्ती ([illegible])=[illegible]

१ [illegible]

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિને પ્રાર્થના—

" જે (જિન-પંક્તિ)ના ચરણની પવિત્ર રેણુ સુર-શ્રેણિના શિર ઉપર ચૂર્ણની શોભાનું આચરણ કરતી હતી (અર્થાત્ જેને સુરેશ્વરો પણ નમતા હતા) અને વળી જે (જિન-શ્રેણિ) (પ્રાણિ-વર્ગને) સંતાપથી મુક્ત કરે છે, તથા (તથાવિધ ગુણોને લઇને) જે અસાધારણ છે, વળી જે નિરભિમાનપણે (જીવો)નું રક્ષણ કરે છે અને જે આ જગતને વિષે રાગ-રહિત (અર્થાત્ વીતરાગ) છે તેમજ જે (ભવ્યોને) શોભાવી રહી છે, તે જિનેશ્વર-વિષયક (અર્થાત્ જિનેશ્વરોની) આવલી કે જેના આપત્તિ, (આકસ્મિક) ભય અને અભિમાન નષ્ટ થયેલા છે, વળી જે અનુપમ ઉપશમથી અંકિત છે, તેમજ જે (પોતાની) કીર્તિરૂપી કાંતિ વડે (મૌક્તિક) હાર તથા નક્ષત્ર (-મંડળ) [અથવા તારાઓ] ઉપર વિજય મેળવનારી છે [અથવા જે કીર્તિરૂપી કાંતિ વડે હાર જેવી ઉજ્જવલ છે તેમજ (શત્રુઓને) જીતનારી છે] તે જિનવર-પંક્તિ (હે ભવ્ય !) તારા (કર્મરૂપી) રજને અત્યંત વિખેરી નાંખો "—૪૬

जिनवाण्याः स्वरूपम्—

निल्य हेतूपपत्तिप्रतिहतकुमतप्रोद्धतध्वान्तबन्धा-
ऽपापायाऽऽसाद्यमानाऽमदन ! तव सुधासारहृद्या हितानि ।
वाणी निर्वाणमार्गप्रणयिपरिगता तीर्थनाथ ! क्रियान् मे-
ऽपापायासाद्यमानामदनत ! वसुधासार ! हृद्याहितानि ॥ ४७ ॥

—स्रग्०

टीका

नित्यमिति । 'नित्य' सर्वदा । 'हेतूपपत्तिप्रतिहतकुमतप्रोद्धतध्वान्तबन्धा' हेतवो-वस्तुगमकानि लिङ्गानि उपपत्तय:-युक्तय: हेतुभिश्च उपपत्तिभिश्च हेतूनां वा उपपत्तिभि: प्रतिहत:-प्रतिषिद्ध: कुमतानि एव प्रोद्धतध्वान्तबन्ध:-प्रोद्दामतिमिरग्रन्थिर्यया सा । 'अपापाया' अपगता अपाया-विघाता यस्या सा । 'आसाद्यमाना' प्राप्यमाणा । 'अमदन !' मदनरहित !। 'तव' ते । 'सुधासारहृद्या' सुधासार:-अमृतवृष्टि: स इव हृद्या-हृदयंगमा । 'हितानि' पथ्यानि । 'वाणी' वाक् । 'निर्वाणमार्गप्रणयिपरिगता' निर्वाणमार्ग: सम्यग्दर्शन(ज्ञान)चारित्ररूप: तत्र प्रणय:-परिचयो येषां ते परिगता-परिकरिता । 'तीर्थनाथ !' जिन !। 'क्रियात् मे' विधेयात् 'अपापायासा[illegible]नत !' पापं च आयासश्च आदिर्येषां ते दोषा न विद्यन्ते येषां

यतीनां ते अपापायासादयः, ते च ते अमानाश्च ते अमदाश्च ते अपापायासाद्यमानामदास्तैर्नत-मणत ! । 'वसुधासार !' वसुधायाः-भुवः सार-उत्कृष्ट ! । 'हृदि' चेतसि । 'आहितानि' स्थापितानि । हे तीर्थनाथ ! तव वाणी आसाद्यमाना सती सुधासारहृद्या हितानि च क्रियात् इति सम्बन्धः ॥ ४७ ॥

अवचूरिः

नित्यं-सर्वदा हे तीर्थनाथ ! तव वाणी मम हितानि क्रियात् । कथंभूता ? । हेतवः-अनुमानानि, उपपत्तयो-युक्तयः, यद्वा हेतूनामुपपत्तयस्ताभिर्विध्वस्त कुशासनगाढतमसमाजन्धिदया । अनघा अपाया-अनथा यस्या सा । आसाद्यमाना-प्राप्यमाणा । अपापायैरासाद्यमाना वा । हे अमदन !-अकाम ! । सुधाया अमृतस्यासारो-वेगवान् वर्षस्तद्वन्मनोहरा । श्रूयमाणाऽमृतमिव हर्षसम्पर्क । मोक्षपथप्रेहद्भिः स्वीकृता । न विद्यते पापं यायासश्चादिर्येषां ते पापायासादयस्ते च तन्नाथ मता स्तैर्वन्दित ! । हे वसुधासार !-पृथिव्युत्कृष्ट ! । आहितानि-स्थापितानि । क ? । हृदि-मनसि ॥ ४७ ॥

अन्वय

(हे) अ-मदन ! तीर्थ-नाथ ! अ-पाप-आयास-आदि-अ-मान-अ-मद-नत ! वसुधा-सार ! तव (नित्यं) हेतु-उपपत्ति-प्रतिहत-कुमत-प्रोद्धत-ध्वान्त-बन्धा, अप-अपाया, आसाद्य-माना (अथवा अप-अपाय-आसाद्यमाना), सुधा-आसार-हृद्या, निर्वाण-मार्ग-प्रणयि-वर्णित-वाणी मे हृदि आहितानि हितानि नित्यं क्रियात् ।

शब्दार्थ

उपपत्ति=युक्ति, संगति
प्रतिहत (धा० हन्)=मारी हठावेल, नष्ट करेल
कुमत=कुदर्शन, मिथ्यात्वीनुं शास्त्र
प्रोद्धत=अत्यंत उग्र
ध्वान्त=अंधकार
बन्ध=गाढ
हेतूपपत्तिप्रतिहतकुमतप्रोद्धतध्वान्तबन्धा=हेतु अने युक्ति वडे अथवा हेतुओनी युक्तिओ वडे नष्ट करी छे कुमतरूपी अत्यंत उग्र अंधकारनी गांठ जेणे एवी
अपाय=कष्ट
अपापाया=दूर कर्युं छे कष्ट जेणे एवी
आसाद्यमान=प्राप्त थयेल
अपापायासाद्यमाना=दूर कर्युं छे कष्ट जेणे एवाओने प्राप्त थयेली

अमदन !=अविद्यमान छे कामदेव जेने विषे एवा ! (सं०), हे कामरहित !
सुधा=अमृत
आसार=वेगवाळी वृष्टि
हृद्य=मनोहर
सुधासारहृद्या=अमृतनी वृष्टि समान मनोहर
वाणी=वाणी
निर्वाण=[illegible]
मार्ग=मार्ग, रस्तो
प्रणयिन्=अनुरागी
वर्णित (धा० वर्ण्)=वर्णन करेल, आदर करेल
निर्वाणमार्गप्रणयिवर्णिता=मुक्ति-मार्गना अनुरागीओ वडे वर्णन करेली
नाथ=(१) अनुग्रह करनार (२) [illegible] (३) [illegible]

क्रियात् (धा० कृ)=કરો.
पाप=પાપ.
अपापायासायमानामदनत !=ગયેલા છે પાપ, પ્રયત્ન ઇત્યાદિ જેમના એવા તેમજ અહંકાર અને અભિમાનથી રહિત એવા (જીવો) વડે વન્દન કરાયેલ ! (સં૦)

सार=ઉત્કૃષ્ટ, સારભૂત
वसुधासार !=હે પૃથ્વીને વિષે સારભૂત !
हृदि (मू० हृद्)=હૃદયમાં
आहितानि (मू० आहित)=સ્થાપન કરેલાં.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનુ સ્વરૂપ—

" હે મદન-રહિત (વીતરાગ) ! હે તીર્થંકર ! ગયેલા છે પાપ, પ્રયત્ન ઇત્યાદિ જેમનાં એવા [અથવા તિલાંજલિ આપી છે પાપારમ્ભોને જેમણે એવા] તેમજ નાશ કર્યો છે [1]માન અને મદનો જેમણે એવા (જીવો) વડે વન્દિત (તીર્થ-પતિ) ! હે પૃથ્વીને વિષે સારભૂત (તીર્થ-રાજ) ! સર્વદા હેતુઓ અને યુક્તિઓ વડે [અથવા (વસ્તુ સિદ્ધ કરનારા) લિંગોની યુક્તિઓ વડે] નિરાકરણ કર્યું છે કુદર્શનરૂપી અત્યંત ઉગ્ર અધકારના બધનું જેણે એવી, વળી દૂર કર્યો છે ક્લેશ જેણે એવી તેમજ (તને) પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ તારો આશ્રય લીધેલી) એવી [અથવા નષ્ટ થયો છે ક્લેશ જેનો એવા (જીવો)એ પ્રાપ્ત કરેલી (અર્થાત્ શ્રવણ-ગોચર થયેલી] એવી, તથા અમૃતની વેગવતી વૃષ્ટિના જેવી મનોહર એવી, તેમજ વળી (સમ્યગ્-જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ) મુક્તિ-માર્ગના અનુરાગીઓએ અંગીકાર કરેલી એવી (હે જિનેશ્વર !) તારી વાણી મારા હૃદયમાં સ્થાપન કરેલાં મારા હિતને-મારાં મનોવાંછિતોને સદા પૂર્ણ કરો "—૪૭

वैरोट्यादेव्याः स्तुतिः—

रक्षःक्षुद्रग्रहादिप्रतिहतिनिरामनी वाहितश्वेतभास्वद्-
मत्तर्द्धीका सदा सापरिकरमुदिता सा क्षमालाभयन्तम् ।
दुग्धः श्रीशान्तिदेवी जगति जनयतात् कुण्डिका भाति यस्या
मत्तर्द्धीका सदाना परिकरमुदिता साक्षमाला भवन्तम् ॥ ४८ ॥ १२ ॥
—स्रग्०

टीका

रक्ष इति । ' रक्षःक्षुद्र...निरामनी ' रक्षांसि-यातुधाना , क्षुद्र—...,
क्षुद्र—...

[1] ... 'માન' અને 'મદ' ...

स्तस्या शमनी–विनाशिका । 'वाहितश्वेतभास्वत्सन्नालीका' वाहित–वाहनीकृत श्वेत भास्वत्–शोभमान नालीक–अब्ज यया सा । 'सदा' नित्यम् । 'मापरिकरमुदिता' मापरिकरेण–जगमण्डलेन मुदिता–हृष्टा । 'सा' 'समालाभवन्त' समालाभ –उपशमप्राप्ति सा विद्यते यस्य तम् । 'शुभ्रा' शुक्लवर्णा । 'श्रीशान्तिदेवी' शान्तिदेवता । 'जगति' भुवने । 'जनयतात्' करोतु । 'कुण्डिका' कमण्डलु । 'भाति' शोभते । 'यस्याः' । 'सन्नालीका' सन्न–अवसाद गत अलीक–असत्य यस्याः सा । 'सदाप्ता' सतां–साधूनां आप्ता–अविसंवादिका । देवताया विशेषणे । 'परिकरमुदिता' परिकर–हस्त लक्षणं कृत्योदिता–उदयं माप्ता । सास्रमाला–सजाव कर्ण समेता । कुण्डिकाया विशेषणे देव्या वा । 'भवन्त' त्वाम् । सा शान्तिदेवी समालाभवन्त जनयतात् यस्या परिकर उदिता कुण्डिका भातीत्यन्वयः ॥ ४८ ॥

अवचूरि

श्रीशान्तिदेवी भवन्तं–त्वां क्षमा–उपशमस्तस्या लाभः सोऽस्यास्तीति तं क्षमालाभवन्तं क्रियात् । कीदृशी ? । रक्षांसि–पलाशा, क्षुद्रा–शाकिनीप्रमुखाः महा–शनैश्चराद्यः आदिशब्दात् भूतप्रेतादयः तेभ्यः प्रतिहति–उपघातस्तस्याः शमनी–नाशिका । वाहितं–वाहनीकृतं श्वेतं–सितं भास्वत् दीप्यमानं सत्–शोभनं नालीकं–कमलं यया सा । सतां साधूनामाप्ता–अविसंवादिका । मा–परिकर–जटामण्डलं तेन मुदिता–प्रीता । सन्नं–क्षीणमलीकं–असत्यं यस्याः सा । सदा–साक्षमाला–अक्षमाला वर्तते । इदं देव्याः कुण्डिकाया वा विशेषणम् । यस्या देव्याः कुण्डिका–कमण्डलुर्भाति । कथंभूता ? । करं–हस्तं परि–लक्षीकृत्य उदिता–उदयं प्राप्ता ॥ ४८ ॥

अन्वय

यस्या [सत्–नालिका, सत्–आप्ता] परि–कर उदिता कुण्डिका जगति भाति, सा रक्षस्–क्षुद्र–ग्रह–आदि–प्रतिहति–शमनी, वाहित–श्वेत–भास्वत्–सत्–नालीका, मा–परिकर–मुदिता सह–अक्ष–माला, शुभ्रा, सन्न–अलीका, सत्–आप्ता [सदा आप्ता वा] श्री–शान्ति–देवी भवन्तं क्षमा–लाभवन्तं जनयतात् ।

શબ્દાર્થ

क्षुद्र=ક્ષુદ્ર
ग्रह=ગ્રહ
आदि=શરૂઆત
प्रतिहति=ઉપઘાત, ઉપદ્રવ
शमनी=શાન્ત કરનારી, નાશ કરનારી
रक्षःक्षुद्रग्रहादिप्रतिहतिशमनी=રાક્ષસો, ક્ષુદ્રો,
  ગ્રહો ઇત્યાદિના ઉપદ્રવોને નાશ કરનારી.
वाहित(धा० वह्)=વહન કરાયેલ, સ્વારી કરાયેલ

वाहितश्वेतभास्वत्सन्नालीका=સ્વારી કરી છે
  શ્વેત, દેદીપ્યમાન અને ઉત્તમ એવા
  કમલના ઉપર જેણે એવી.
मा=લક્ષ્મી.
परिकर=સમૂહ
मुदित (धा० मुद्)=હર્ષિત.
मापरिकरमुदिता=લક્ષ્મી–સમૂહ
क्षमा=(૧) ક્ષમા, માફી; (૨)
लाभ=લાભ.

ક્ષમાલાભવન્ત=(૧) ક્ષમાના લાભથી યુક્ત, (૨) પૃથ્વીના લાભથી યુક્ત
શુભ્રા (મૂ૦ શુભ્ર)=શ્વેતવર્ણી, ધોળા વર્ણવાળી
શાન્તિ=શાન્તિ (દેવી)
દેવી=દેવતા
શ્રીશાન્તિદેવી=શ્રીશાન્તિ દેવી
જનયતાત્ (ધા૦ જન્)=બનાવો
કુણ્ડિકા=એક જાતનું પાત્ર, કમણ્ડળુ
માતિ (ધા૦ મા)=શોભે છે
યસ્યા (મૂ૦ યદ્)=જેનું
અલીક=અસત્ય
નષ્ટાલીકા=નષ્ટ થયું છે અસત્ય જેનું એવી સત્યવાદિની
આપ્ત=(૧)પ્રમાણિક, વિશ્વાસને પાત્ર,(૨) પ્રાપ્ત કરેલી
સદાપ્તા=(૧) સજ્જનોના વિશ્વાસ-પાત્ર, (૨) સજ્જનોએ પ્રાપ્ત કરેલી
પરિ=લક્ષ્યવાચક અવ્યય
પરિકર=હસ્તને વિષે
અક્ષમાલા=જપ-માલા
સાક્ષમાલા=જપમાલાથી સહિત
ભવન્તં (મૂ૦ ભવત્)=આપને

શ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિ દેવીની સ્તુતિ—

"જેની હસ્તને વિષે (ભૂષણરૂપે) ઉદય પામેલી કુણ્ડિકા જગત્માં શોભે છે, તે શ્રીશાન્તિ દેવી કે જે રાક્ષસો, (શાકિની, ડાકિની ઇત્યાદિ) ક્ષુદ્રો, (શનૈશ્ચરાદિક અનિષ્ટ) ગ્રહો વિગેરેના ઉપદ્રવોને શાંત કરનારી છે, વળી શ્વેત, શોભાયમાન તેમજ સર્વોત્તમ એવું કમલ જેનું વાહન છે, તથા જે જટા-મણ્ડલથી રહિત છે, તેમજ જે જપ-માલાથી યુક્ત છે, શ્વેતવર્ણી છે, સત્યવાદી છે અને સજ્જનોને માન્ય છે (તેમજ પરિજન વડે રહિત છે) તે શાન્તિ દેવી (હે મુમુક્ષુ !) આપને ક્ષમાના લાભયુક્ત [અથવા પૃથ્વીના લાભયુક્ત (અર્થાત્ ભૂપતિ)] બનાવો "—૧૮

સ્પષ્ટીકરણ

શાન્તિ દેવીનું સ્વરૂપ—

આ દેવીનું વર્ણન નિર્વાણ-કલિકામાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે અને તે આ મુજબ [illegible] —

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથ વરદ અને જપ-માલાથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ કુણ્ડિકા અને કમણ્ડલુથી શોભે છે

ક્ષમાનો પ્રભાવ—

આ શ્લોક દ્વારા કવીશ્વર અન્ય જનોને ક્ષમાનો લાભ મળે એ પ્રમાણેની શાન્તિ દેવીને પ્રાર્થના કરે છે, તો એ સહજ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે અન્ય કોઈ વસ્તુને માટે માગણી ન કરતા તેમણે ક્ષમાની માગણી કરી તેનું શું કારણ ? શું ક્ષમા એ અમૂલ્ય વસ્તુ છે અને વળી તેથી શું અનેક લાભો મળે છે ? હા, એજ વાત હવે વિચારવામા આવે છે

એ તો જગજાહેર હકીકત છે કે ક્રોધ કરવાથી લાભને બદલે ગેરલાભજ થાય છે વળી ક્રોધી મનુષ્ય કાર્ય-અકાર્યનો વિચાર કરી શકતો નથી; તેમજ વળી ગમે તેનો પ્રાન લેવાને પણ એક વખત તો તે તૈયાર થઈ જાય છે[1] આવા મહાઅનર્થકારી ક્રોધને વશ કરવામા ક્ષમા એક સર્વોત્તમ સાધન છે, એ ભૂલવા જેવું નથી યોગશાસ્ત્રમા કહ્યું પણ છે કે—

> "क्रोधवह्नेस्तदह्नाय, शमनाय शुभात्मभिः ।
> श्रयणीया क्षमैकैव, संयमारामसारणिः ॥"

—ચતુર્થ પ્રકાશ, શ્લો૦ ૧૧

અર્થાત્—કલ્યાણની અભિલાષા રાખનારા મનુષ્યોએ કોપાગ્નિને શાંત કરવાને સારૂ સંયમ રૂપી બગીચાને નવપલ્લવિત કરવામાં નીકસમાન એવી એક ક્ષમાનોજ સત્વર આશ્રય કરવો જોઇએ

વળી એ પણ ધ્યાનમા રાખવા જેવું છે કે અપરાધી ઉપર પણ ક્ષમાની દૃષ્ટિથી અવલોકન કરવું એજ વીર પુરૂષોનું કર્તવ્ય છે અને તેમાજ તેમની શોભા છે[2] આ કથનમા તાત્પર્ય એ રહેલું છે કે આપણો અપરાધ કરનારો જીવ તેવું દુષ્કૃત્ય આપણાજ કર્મની પ્રેરણાથી કરે છે, વાસ્તે અપરાધી ઉપર ક્રોધ ન કરવો, પરન્તુ જો ક્રોધ કર્યા વિના ચાલે તેમ નજ હોય, તો અનાદિ કાલથી સંસારરૂપી કેદખાનામા બંદીવાન બનાવી રાખનારા, સંસારરૂપી રંગભૂમિ ઉપર અનેક પ્રકારના હાસ્ય-જનક વેષો સજાવનારા તથા વળી વિવિધ જાતની વિડમ્બનાથી વ્યાકુળ કરનારા એવા (પોતાના) કર્મ ઉપર કોપાયમાન થવું ઇષ્ટ છે આ વાતની નીચેનો શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે—

> "*अकुप्यामपकारिभ्य, इति चेद्राशयस्तव ।
> तत् किं न कुप्यसि स्वस्य, कर्मणे दु सहेतवे ? ॥"

વિશેષમા મહાધુરંધર પુરૂષો પણ ક્ષમાદેવીના ભક્ત બન્યા છે, તો પછી આપણા જેવા પામરની તો શી વાત ? આ સંબંધમા નીચેનો શ્લોક દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે—

> "त्रैलोक्यप्रलयत्राण-क्षमेणैवाश्रिता क्षमा ।
> कदर्लीतुल्यसत्त्वस्य क्षमा तव न किं क्षमा ? ॥"

---

૧ વિચારો—

> क्रोधान्धाः पश्य निघ्नन्ति पितरं मातरं गुरुम् ।
> सुहृदं सोदरं दारानात्मानमपि निर्घृणाः ॥"

૨ સરખાવો—

> क्षमा वीरस्य भूषणम्

* આ સંબંધમા જુઓ શ્રીમેરૂવિજયગણિ વિરચિત ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ (પૃ ૧૨).

કહેવાની મતલબ એ છે કે ત્રૈલોક્યનો સહાર તેમજ તેનું પરિપાલન કરવામાં પણ સમર્થ એવા વીર પુરૂષોએ પણ જ્યારે ક્ષમાનુ અવલમ્બન કર્યું છે, તો પછી કેળના જેવા સત્ત્વવાળા અર્થાત નિ સત્ત્વ એવા તારા જેવા મનુષ્યે શુ ક્ષમા કરવી યુક્ત નથી વારૂ ?

આ સબધમા કલ્પસૂત્રની સુબોધિકા વૃત્તિમા જે મહાવીરસ્વામિ પરત્વે કહ્યુ છે, તે મનન કરવા જેવુ છે તે એજ કે—

" क्व जगद्व्यसनरक्षणक्षम
कृपा च सा सद्गमके कृतागसि ।
इतीव सचिन्त्य विमुच्य मानस
रुपेव रोषस्तव नाथ ! निर्ययौ ॥ "

વિશેષમા ક્ષમાની ખૂબી તો ઓરજ છે કહ્યુ પણ છે કે—

" क्षमाशस्त्र करे यस्य, दुर्जन किं करिष्यति ? ।
अतृणे पतितो वह्नि , स्वयमेव विनश्यति ॥ "

અરે આ ક્ષમા તો સર્વોત્તમ ભૂષણ છે જુઓ, નીચેનો શ્લોક શું કહે છે ?

" नरस्याभरण रूप, रूपस्याभरण गुण ।
गुणस्याभरण ज्ञान, ज्ञानस्याभरण क्षमा ॥ "

ટુકમા ક્ષમા એ સુગતિનુ સાધન છે અરે એમ પણ કહેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે મુક્તિરૂપી મહેલમા લઇ જનારી તે સર્વાંગે સપૂર્ણ સીડી છે આ વાતની માલિની છદમા રચાયેલા નિમ્ન-લિખિત પદ્યો સાક્ષી પૂરે છે —

" દુરિતભર નિવારે, જે ક્ષમા કર્મ વારે,
સકળ તપ સુધારે, પુણ્ય લક્ષ્મી વધારે;
શ્રુત સકળ આરાધે, જે ક્ષમા મોક્ષ સાધે,
જિણ નિજ ગુણ વાધે, તે ક્ષમા કા ન સાધે ?
સુગતિ લહી ક્ષમાએ, ખંધ સૂરીશ શિષ્યા,
સુગતિ દૃઢપ્રહારી, કૂરગડુ મુનીશા,
ગજમુનિય ક્ષમાએ, મુક્તિપથા આરાધે,
તિમ સુગતિ ક્ષમાએ, સાધુ મેતાર્ય સાધે "

—સૂક્તિ-મુક્તાવલી

આથી સમજી શકાય છે કે જેમ નદી નીરથી, સતી શીલથી, તુરંગ તેજથી, કટક વીરથી, હાટ વસ્તુથી, ઘાટ સુવર્ણથી, ભાટ વચનથી, વન વૃક્ષથી, દેશ પ્રજાથી અને મહેલ મ્મ્મળથી શોભે છે, તેમ મહાત્મા પણ ક્ષમાથીજ શોભે છે

અતમાં આ શાન્તિ દેવી મને ક્ષમાદેવીનો અનુપમ ઉપાસક બનાવે એવી તેને ન્યાયના કરતો હું આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરૂં છુ

---

१२ श्रीविमलजिनस्तुतय.

अथ श्रीविमलनाथाय प्रणाम.—

अपापदमलं घन शमितमानमामो हित
नतामरसभासुर विमलमालयाऽऽमोदितम् ।
अपापदमलङ्घन शमितमानमामोहित
न तामरसभासुर विमलमालयामोदितम् ॥ ४९ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

टीका

अपापदेति । 'अपापद' न पाप ददातीति यत् तत् । 'अलं' अत्यर्थम् । अथवा पाप-हेतुत्वात् पाप, न पापं अपाप, न विद्यते वा यत् तत् अपापम्, दम लातीति दमल, अपाप च तत् दमलं चेति अपापदमलम् । 'घनं' अच्छिद्र–अशेषमलक्षयोत्थमित्यर्थ, तत् तथाभूतम् । 'श' सुखम् । 'इत' प्राप्तम् । 'आनमाम' प्रणमाम । 'हित' हितकारणम् । 'नताम-रसभासुर' नता अमरसभा सुराश्च यस्य तम्, अथवा नता अमरा सभा –सदीक्षिता असुराश्च यस्य तम् । 'विमलमालया' विगतमला या माला–स्रक् तया । 'आमोदित' सुरभीकृतम् । 'अपापद' अपगता आपदो यस्य तम् । 'अलङ्घन' न विद्यते लङ्घन–अप करण कुतोऽपि यस्य तम् । 'शमितमान' शमित –शम नीतो मानो येन तम् । 'आमोहित' आ–समन्तात् मोह नीतम् । 'न' इति प्रतिषेधपद अस्य सम्बध्यते । 'तामरसभासुर' तामरसवद् भासुर–उज्ज्वल-म् । 'विमलं' विमलाभिधान जिनम् । 'आलयामोदित' आलया–आवासास्तैरमोदित–न मोद नीतम् । विमल आनमाम इत्यन्वय ॥ ४९ ॥

अवचूरिः

विमलं जिन वयमानमाम । पाप ददातीति पापद न पापदमपापदम्, पुण्यदमित्यर्थ । अलं–अत्यर्थम् । यद्वा अपापो यो दम–उपशमस्तं लातीति अपापदमलम् । घनं–निश्छिद्र अशेषमलक्ष-योत्थ शं–सुखमितं–प्राप्तम् । हितं प्राणिगणस्य । नता–नम्रीभूता अमरसभा–देवपर्षत्सुराश्च यस्य । विमला या माला–पुष्पस्रक् तयाऽऽमोदितं–सुरभीकृतम् । अपगता आपदो यस्मात् तम् । अपराभूतम् । शमितो मानो येन तम् । आमोहितं न मोहं समन्ताद् नीतम् । तद्वद् भासुरं–दीप्यमानम् । आलये–गृहविषये अमोदितं–अहृष्टम् ॥ ४९ ॥

अन्वयः

अल अ-पाप-द (अथवा अ-पाप-शम-दं), घन, शं इत, हितं, नत-अमर-सभा-असु[illegible] (अथवा नत-अमर-छम-असुरं) विमल-मालया आमोदितं, अप-आपदं अ-एद्धनं, शमित-मान, न आ-मोहित तामरस-भासुर आलय-अमोदित विमल आनमाम ।

શબ્દાર્થ

अपापद (मू० अपापद)=પાપને નહિ દેનારાને, પુણ્ય-પ્રદને

दा=આપવું

अपापशमदं=પવિત્ર ઉપશમને આપનારાને.

इत (मू० इत)=પ્રાપ્ત થયેલાને

आनमाम (धा० नम्)=અમે પ્રણામ કરીએ છીએ.

हितं (मू० हित)=હિતકારી

नतामरसभासुरं=(૧) નમસ્કાર કર્યો છે સુરની સભાએ અને અસુરોએ જેને એવાને, (૨) નમન કર્યું છે સુરોએ તેમજ દેદીપ્યમાન અસુરોએ જેને એવાને.

विमल=નિર્મળ, સ્વચ્છ

विमलमालया=નિર્મળ (પુષ્પની) માળા વડે

आमोदितं (मू० आमोदित)=સુગંધિત કરેલાને

अपापदं (मू० अप+आपद्)=ગયેલી છે આપત્તિઓ જેની એવાને.

शमित (धा० शम्)=શાંત થઈ ગયેલ, નષ્ટ થયેલ

शमितमानं=નાશ કર્યો છે અભિમાનનો જેણે એવાને

आ=અત્યંત, સર્વથા

मोहित (धा० मुह्)=મુગ્ધ બનેલાને

तामरसभासुरं=કમળના જેવા પ્રકાશમાન

आमोहितं=સર્વથા મુગ્ધ બનેલાને.

विमलं (मू० विमल)=વિમલ(નાથ)ને.

मोदित (धा० मुद्)=હર્ષિત

आलयामोदितं=ગૃહ-વિષયને વિષે હર્ષિત

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથને વન્દન—

“ અત્યંત પુણ્ય-પ્રદ [અથવા પાપ-રહિત (પવિત્ર) એવા ઉપશમને અર્પણ કરનારા] એવા, ([1]વેદનીય કર્મના ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થતા) નિબિડ સુખને પ્રાપ્ત કર્યું છે જેણે એવા, (અભિષ્ટ ફળ [illegible] બનાવનાર હોવાથી) હિતકારી, પ્રણામ કર્યા છે સુરોની સભાએ તેમજ અસુરોએ જેને એવા (અથવા નમસ્કાર કર્યો છે સુરોએ તેમજ દેદીપ્યમાન અસુરોએ જેને એવા), વળી નિર્મળ (પુષ્પોની) માળા વડે સુગંધિત એવા, નષ્ટ [illegible] એવા, [illegible] ([illegible]), તેમજ નાશ કર્યો

[1] [illegible]

છે અભિમાનનો જેણે એવા, તથા વળી સર્વથા મોહ-રહિત અને કમલના સમાન પ્રકાશમાન, તેમજ ગૃહ-વિષયક હર્ષ (તેમજ શોક)થી રહિત (અર્થાત્ સાંસારિક કાર્યમા અલિપ્ત) એવા (તેરમા જિનેશ્વર) વિમલ (નાથને) અમે નમન કરીએ છીએ "—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર—

કૃતવર્મા રાજા અને શ્યામા રાણીના નન્દન વિમલનાથનો જન્મ કપિલપુરમા થયો હતો. તેમનો કનકસમાન દેહ શૂકર (ભૂંડ)ના લાંછનથી અંકિત હતો તેમની ઊંચાઈ સાઠ (૬૦) ધનુષ્યપ્રમાણ હતી. યથાયોગ્ય સમયે ગૃહવાસનો ત્યાગ કરી પરમ સંયમી બની આત્મ-કલ્યાણ સાથે વિશ્વ-કલ્યાણ પણ કરી સાઠ લાખ વર્ષનુ આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તેઓ અજરામર પદ પામ્યા

પદ્ય-મીમાંસા—

આની પૂર્વેના ઘણા ખરા પદ્યોમા દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો સમાન છે, તેવીજ રીતે આ તેમજ ત્યાર પછીના ત્રણ એમ ચારે પદ્યોમા પણ એ ચરણો તો સમાન છેજ પરંતુ વિશેષતા એ છે કે આ ચારે પદ્યોના પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો પણ સમાન છે તેમજ ચારે ચરણોના અન્ત્યાક્ષરો અનુપ્રાસરૂપે છે આથી કરીને ચમત્કૃતિના વિષયને વધુ પુષ્ટિ મળે છે અને તદ્દ્વારા કવિરાજની પ્રતિભા પણ વિશેષત ઝળકી ઊઠે છે

આ ચારે પદ્યો 'પૃથ્વી' નામના સમવૃત્તમા રચવામા આવ્યા છે પૃથ્વીનું લક્ષણ એ છે કે—

"जसौ जसयला वसुग्रहयतिश्च पृथ्वी गुरु"

અર્થાત્ આ વૃત્તમા જ, સ, જ, સ અને ય એમ પાંચ ગણો છે અને ઉપાન્ત્ય અને અન્ત્ય અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ છે વિશેષમા આ સત્તર અક્ષરના વૃત્તમા દરેક ચરણના આઠમે અને સત્તરમે અક્ષરે 'યતિ' છે [1]

આ સંબંધમાં આ પદ્યનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ

अ पा प	द म लं	घ न श	मि त मा	न भा मो	हि तं
⏑ – ⏑	⏑ ⏑ –	⏑ – ⏑	⏑ ⏑ –	⏑ – –	⏑ –
ज	स	ज	स	य	ल ग

---

[1] સરખાવો શ્રુતબોધમા નીચે મુજબ આપેલું આ વૃત્તનું લક્ષણ—

"द्वितीयमलिकुन्तले ! यदि षष्ठमं द्वादशं
चतुर्दशमथ प्रिये ! गुरु गभीरनाभिह्रदे ! ।
सपञ्चदशमान्तिकं तदनु यत्र कान्ते ! यति-
र्गिरीन्द्रफणिभृद्धुलैर्भवति सुभ्रु ! पृथ्वी हि सा ॥"

અર્થાત્—હે ભ્રમરના સમાન (કૃષ્ણ) કેશવાળી (કામિની)! જે પદના બીજા, છઠ્ઠા, આઠમા, બારમા તેમજ ચૌદમા અક્ષરો દીર્ઘ હોય તેમજ વળી હે ગભીર નાભિરૂપ હ્રદવાળી (હરિણાક્ષી)! આ ઉપરાંત પંદરમા તેમજ છેવટના (એટલે કે સત્તરમા) અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને વળી હે કાન્તા! જો તે પદના આઠમા અને સત્તરમા અક્ષરો ઉપર 'યતિ' હોય, તો તે પદ હે સુનયના! પૃથ્વી કહેવાય છે

समस्तजिनेश्वराणा नुतिः—

सदानवसुराजिता असमरा जिना भीरदाः
क्रियासु रुचितासु ते सकलभारतीरा यताः।
सदानवसुराजिता असमराजिनाभीरदा
क्रियासुरुचितासु ते सकलभा रतीरायताः॥ ५० ॥

—पृथ्वी

टीका

सदानवेति। ' सदानवसुराजिता ' सह दानवैर्वर्तन्त इति सदानवाश्च ते सुराश्च तैः अजिता—उपसर्गादिभिः अक्षोभिताः। ' असमरा ' न विद्यते समरः—सङ्ग्रामो येषां ते। ' जिनाः ' तीर्थकृतः। ' भीरदा. ' भिय रदन्तीति भीरदा—भयभिदः। ' क्रियासु ' कर्तव्येषु। ' रुचितासु ' अभिमेतासु। ' ते ' तव। ' सकलभारतीरा ' सकला—सदोषा सांसारिककृत्यरूपा ये भारास्तेषां पर्यन्तस्थितत्वात् तीरा.—तीरभूता, अथवा असकला—असदोषा भारतीः ईरयन्ति रान्ति वा ये ते तथा। ' यता' ' निगृहीतेन्द्रिया.। ' सदानवसुराजिता ' सदान-सविसर्जन यद् वसु—द्रव्य तेन पृथ्वीपालावस्थायां राजिता—शोभिता। ' असमराजिनाभीरदा ' असम राजन्त एवशीला नाभी—नाभिः रदाश्च—दशनाश्च येषां ते। ' क्रियासु ' विधेयासु। ' उचितासु ' योग्यासु। ' ते '। 'सकलभा ' सकला—सम्पूर्णा भा—दीप्तिर्येषां ते। 'रतीं ' मुद। आयता.' दीर्घाः। ते जिना उचितासु क्रियासु ते भारतीरायता' क्रियासुरिति योग ॥ ५० ॥

अवचूरि

ते जिनास्ते-तव आयता-विपुला रतीं-मुद क्रियासु-कर्तव्येषु क्रियासुः-देयासुः। किंभूतासु?। रुचितासु-इष्टासु। उचितासु-योग्यासु पुण्यरूपास्वित्यर्थः। जिना किंविशिष्टाः?। सदानवैः-साहुरैः सुरैरुपसर्गादिभिरजिता। असमरा-अरणा। भियं-भीतिं रदन्ति-भिन्दन्तीति भीरदा। 'रद विलेखने'। सकला-सदोषा ससारकृत्यरूपा ये भारास्तेषां पर्यन्ते स्थितत्वात् तीरा। यद्वा असदोषा भारतीरीरयन्ति रान्ति वा। यता-प्रयत्नवन्त। सदान-सत्याग यद् वसु-सुवर्णं तेन राजिता-शोभिता। असमा शोभमानाश्च नाभीरदा येषां ते। सकला-समस्ता भा-दीप्तिर्येषु वा। यद्वा सह कलभया-रुचिरत्वया वर्तन्ते ॥ ५० ॥

अन्वय.

ते स-दानव-सुर-अजिता, अ-समरा, भी-रदा, सकल-भा (अथवा स-कल-भा), स-दान-वसु-राजिता, (अथवा सदा नवसु राजिता) अ-सम-राजिन्-नाभी-रदा, सकल-भार-तीरा (सकल-भारती-रा, अ-सकल-भारती-ईरा वा), यता जिनाः त आयता रतीं उचितासु रुचितासु क्रियासु क्रियासुः।

શબ્દાર્થ

दानव=અસુર

सदानवसुराजिता=દાનવયુક્ત દેવોથી નહિ જીતાયેલા

समर=સંગ્રામ

असमरा=અવિદ્યમાન છે સંગ્રામ જેમને એવા, સંગ્રામ-વિમુખ

जिनाः (મૂ૦ जिन)=તીર્થંકરો

दृ=ચીરવું, ભેદવું

भीरदा=ભયને ભેદી નાખનારા

क्रियासु (મૂ૦ क्रिया)=કર્તવ્યોને વિષે

रुचितासु (મૂ૦ रुचित)=રુચિકર

ते (મૂ૦ युष्मद्)=તારી

सकल=(૧) દોષયુક્ત, (૨) સમસ્ત

भार=ભાર, બોજો

तीर=તીર, તટ.

सकलभारतीरा=(૧) દોષયુક્ત (સંસારરૂપી) ભારના તીર સમાન, (૨) સંપૂર્ણ સરસ્વતીને દેનારા.

ईर=પ્રેરવું

असकलभारतीरा=નિર્દોષ વાણીને પ્રેરનારા અથવા દેનારા

यता (મૂ૦ यत)=(૧) પ્રયત્નવાન, (૨) સંયમી

वसु=સુવર્ણ

नवसु (મૂ૦ नवन्)=નવ

राजिता (મૂ૦ राजित)=શોભાયમાન

सदानवसुराजिता=(૧) દાનસહિત (અર્થાત્ ત્યાગ–સમય)ના સુવર્ણથી શોભાયમાન, (૨) હમેશાં નવ (પદ્મો) વડે સુશોભિત (પૃથક્ પદો લેતા)

नाभी=નાભિ

रद=દન્ત

असमराजिनाभीरदा=નિરૂપમપણે શોભી રહ્યા છે (અથવા અસાધારણ તેમજ સુશોભિત છે) નાભિ અને દન્ત જેમના એવા

क्रियासु (ધા૦ कृ)=કરો

उचितासु (મૂ૦ उचित)=યોગ્ય.

ते (મૂ૦ तद्)=તેઓ

कल=મનોહર.

सकलभा =(૧) સંપૂર્ણ કાન્તિવાળા; (૨) મનોહર કાંતિવાળા

रती (મૂ૦ रति)=હર્ષ, આનંદ

आयता (મૂ૦ आयता)=વિસ્તીર્ણ

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરોને સ્તુતિ—

"(ઘોર ઉપદ્રવ–ઉપસર્ગ કરનારા એવા) દાનવો અને દેવો વડે (પણ) નહિ જીતાયેલા એવા, વળી સંગ્રામથી વિમુખ, ભયને ભેદી નાખનારા (અર્થાત્ પોતે નિર્ભય હોઇ કરીને અન્ય જીવોને તેવા બનાવનારા) એવા, સંપૂર્ણ પ્રભાવાળા [અથવા મનોહર કાન્તિવાળા], તથા વળી (સાંવત્સરિક) દાન (સમયના) સુવર્ણથી શોભાયમાન [અથવા સર્વદા નવ કમલોથી શોભતા] એવા અને વળી નિરૂપમપણે શોભી રહ્યા છે [અથવા અસાધારણ તેમજ સુશોભિત છે] નાભિ અને દન્ત જેમનાં એવા, તથા સમસ્ત (સંસાર–રૂપી) ભારના તટસમાન (અર્થાત સંસારને વિષે અલિપ્ત) એવા, [...]

નારા અથવા અર્પણ કરનારા એવા] અને વળી (ધર્મનો ઉપદેશ દેવામા) પ્રયત્ન[illegible] [અથવા સયમી] એવા તે જિનો (મુક્તિ મેળવવામા) યોગ્ય અને (પણ્ડિત પુરૂષોને રૂચિકર એવી (ધર્માનુષ્ઠાન પરત્વેની) ક્રિયાઓને વિષે (હે મુમુક્ષુ !) તારા વિસ્તૃત હર્ષ ઉત્પન્ન કરો (અર્થાત્ એવી ક્રિયાઓમાં તુ રસ લે તેવો તને બનાવો) ”—૫૦

સ્પષ્ટીકરણ

‘ સદાનવસુરાજિતા ’ પદ પરત્વે વિચાર—

આ પદ્યમા ‘ સદાનવસુરાજિતા ’ એ પદના બે અર્થો કરવામા આવ્યા છે એ ઉપરાત તે[illegible] અન્ય અર્થો થઈ શકે છે કે કેમ તે પ્રશ્નનો ઉત્તર શ્રીસોમતિલકસૂરિએ રચેલું નીચે મુજબ[illegible] [1]કાવ્ય વિચારવાથી મળી જશે

सर्वज्ञस्तोत्रम्

" सुममावानत स्तौमि, सर्वज्ञ ! त्वां तमन्वहम् ।
यो जिगाय भयात् मोहं, सदानवसुराजितम् " ॥ १ ॥

અર્થાત્—હે સર્વજ્ઞ ! (સુન્દર ભાવપૂર્વક નમન કરાયેલા એવા જે) આપે અસુરો અને સુરો વડે નહિ જીતાયેલા એવા મોહને જીત્યો, તેવા તને હુ શુભ ભાવથી નમ્યો થકો પ્રતિદિન સ્તવું છું -૧

" कस्य न स्यान्महानन्द , प्रभो ! त्वां वीक्ष्य विस्मयात् ।
अधिन्यासेन पद्मसु, सदा नवसु राजितम् " ॥ २ ॥

અર્થાત્—હે નાથ ! સર્વજ્ઞ નવ પદ્મોને વિષે ચરણ સ્થાપવા વડે શોભતા એવા તને વિસ્મયપૂર્વક જોઈને કોને મહાન્ આનન્દ નહિ થાય ?—૨

" भवन्तं भौति यो भूरि-भक्त्या तं नाति निर्यशः ।
स्वमर्चितया नाथ ! सदानवसुराजितम् " ॥ ३ ॥

અર્થાત્—હે સ્વામી ! જે દાનયુક્ત લક્ષ્મીવડે શોભતા એવા આપની અત્યંત ભક્તિપૂર્વક સ્તુતિ કરે છે તેની સતત વિશ્વ યાચકપણે સ્તુતિ કરે છે —૩

" नाथ ! जन्ममहे विश्व-सुखद त्वां वीक्ष्य मन्दरे ।
कश्चमर्त्यो [illegible] सदा नवसु राजितम् " ॥ ४ ॥

અર્થાત્—હે નાથ ! [illegible] ને સુખકારી એવા (તારા) જન્મ-મહોત્સવને વિષે હમેશાં નવ (સંખ્યા પ્રમાણ રત્ન) વડે શોભતા એવા મેરૂ (પર્વત)ના ઉપર તને જોઈને કયો [illegible] નહિ ? [illegible]

---

[1] [illegible] સર્વજ્ઞજિનસ્તવ યથાસ્થાના [illegible] [illegible] [illegible]

" मया कल्मषमक्षालि, पुण्यं चागण्यमर्जितम् ।
त्वां प्रतीक्ष्य ! निरीक्ष्याद्य, सज्ज्ञानदसुराजितम् " ॥ ५ ॥

અર્થાત્—હે દર્શનીય ! સજ્જનોને આનન્દદાયક એવા દેહના (ત્રિદશોની) શોભાનો વિસ્તાર કરનારા એવા તને આજે જોવાથી મારો (કર્મરૂપી) મલ ધોવાઈ ગયો છે તેમજ મેં અગણિત પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું છે —૫

" अद्य देव ! जगज्जैत्र, भाववैरिबलं मया ।
भवत्यालोकिते श्रेयोऽसज्ज्ञानदसुरा जितम् " ॥ ६ ॥

અર્થાત્—હે દેવ ! હે કલ્યાણરૂપી અખણ્ડિત તરૂઓને (પલ્લવિત કરવામાં) મેઘસમાન (દેવાધિદેવ) ! આજે આપનું દર્શન થયે છતે જગતને જીતવાના સ્વભાવવાળું (દુષ્ટ) ભાવ રૂપી શત્રુ-સૈન્ય હું જીત્યો —૬

" न के जिन ! निगृह्णन्ति, कामाख्यं विश्वमोहिनम् ? ।
त्वय्याश्रिते शुभोदर्क ! सदाऽऽनत ! सुराजि तम् " ॥ ७ ॥

અર્થાત્—હે શુભ પરિણામવાળા (દેવ) ! હે વીતરાગ ! ચારે બાજુથી સતત સ્તુતિ કરાય છે જેની એવા હે (પરમેશ્વર) ! તારા જેવા સ્વામીનો આશ્રય લીધે છતે વિશ્વને મોહિત કરનાર એવા તે કંદર્પ નામના ચોરને કોણ વશ કરી શકતા નથી ?—૭

" मदं वर्धयते तत्त्व-मूढताऽन्तु तथाऽद्विनाथ ।
यथा पीतेश ! चैतन्या-सज्ञा नवसुराऽर्जितम् " ॥ ८ ॥

અર્થાત—હે નાથ ! જેમ ચૈતન્યનો નિરાસ કરનારી નવીન મદિરા પીધી છતી કૈદને વિસ્તાર કરનારા મદને વધારે છે, તેમ તત્ત્વને વિષે અજ્ઞાનતા જીવોના તેવા મદને અત્ર વધારે છે —૮

" वज्रतत्पनतज ! पदमुद्गुरुहृतो दव
कथ टतपसमान मोहपापोदपट ।
वज्रटतपकास्त्वं देव ! रागादिदस्यून्
क च-टतप-सुरेन्द्रैः पपाद्यादवित ' ॥ ९ ॥

અર્થાત્—પંચ મુષ્ટિ વડે લોચ કરવામાં સૂપના સમાન પ્રતાપવાળા હે દેવ [illegible] ઉગ્ર પાપના સમૂહરૂપી કાદવને (સુકવી નાખવામાં) સૂર્યસમાન [illegible] સમાન તેમજ સુર ચક્ર નૃપતિ તથા દેવેન્દ્રો વડે પૂજાયેલા છે ચરણ-કમલ [illegible] તે માટે તું (અમારા) રાગાદિક ચોરોને કાપી નાખ —૯

[illegible]

[illegible]

અર્થાત્—ઉપશમરૂપી લક્ષ્મી વડે રમણીય, વિશાળ કાન્તિવાળા, પૂર્ણિમાના ચન્દ્રસમાન વદનવાળા, ઉત્તમ ગુણોથી યુક્ત, વિદ્યમાન છે નમ્ર દેવલોકના નાથ જેને વિષે એવા, કંદર્પરૂપી ઉન્મત્ત કુંજરનો નાશ કરવામાં સિંહસમાન તેમજ કલ્યાણરૂપી સરોવરો પ્રતિ સૂર્યસમાન એવા શ્રીજિનેશ્વરની જે પ્રયત્નશીલ (મનુષ્ય) સ્તુતિ કરે છે, તે બુદ્ધિશાળી (માનવ) અત્યંત મનોહર લક્ષ્મી ભોગવે છે —૧૦

जिनप्रवचनप्रणामः—

सदा यतिगुरोरहो ! नमत मानवैरश्चित
मत वरदमेनसा रहितमायताभावतः ।
सदायति गुरोरहो न मतमानवैर चित
मतं वरदमेन सारहितमायता भावतः ॥ ५१ ॥

—पृथ्वी

टीका

सदेति । 'सदा' सर्वकालम् । 'यतिगुरो' गुरुः—तत्त्वोपदेष्टा यतीनां गुरुर्जिन(स्त)स्य । 'अहो' इत्यामन्त्रणे । 'नमत' प्रणमत । 'मानवै' नृभिः । 'अश्चित' पूजितम् । 'मत' शासनम् । 'वरद' अभीष्टप्रदम् । 'एनसा' पापेन । 'रहित' त्यक्तम् । 'आयताभावतः' आयता—विस्तीर्णा भा—छाया विद्यते यस्य तस्य । 'सदायति' सती—शोभना आयतिः—प्रभुता यस्य तत् । 'गुरो' महत । 'रहः' रहस्यभूतम् । 'न' इति प्रतिषेधे उत्तरेण सम्बध्यते । 'मतमानवैर' मानश्च वैरं च मानवैरे, ते मते यस्य तत् यन्न भवति । 'चित' सम्बद्धम् । 'मत' सर्वस्याभिमतम् । 'वरदमेन' प्रधानप्रशमेन । 'सारहित' सारं च तत् हितं च । 'आयता' आगच्छता । 'भावत' अनुरागात् । यतिगुरोर्मतमायता वरदमेन चितं सदा भावतो नमतेति सम्बन्धः ॥ ५१ ॥

अवचूरि

अहो लोकाः यतिगुरोः-सर्वज्ञस्य भावतः-भक्त्या मतं शासनं नमत । सदा-सर्वकालम् । कथंभूतम् ? । मानवैः-मानुषैरश्चितं-पूजितम् । वरं-अभीष्टार्थं ददाति वरदम् । एनसा-पापेन रहितं-त्यक्तम् । यतिगुरोः किंभूतस्य । आयताभावतः आयता-विपुला भा अस्यास्तीति मतुप् । मतं किंभूतम् ? । सदायति सती-शोभना आयतिः-आगामिकालः प्रभुता वा यस्य तत् । गुरोरहसः रहो-रहस्यभूतम् । न मते-अभीष्टे मानवैरे यस्य । चितं व्याप्तम् । केन ? । वरदमेन-प्रधानोपशमेन । किंभूतेन ? । आयता-आगच्छता । मतं कथंभूतम् । मतं सर्वस्याभिमतम् । सारं च तद्धितं च । यद्वा सारं हितं यस्मिन् इत्यर्थः

अन्वय

अहो (भव्या)! मानवैः अर्चित, वर-द, एनसा रहित, सद्-आयाति, गुरोः रहः, न मत-मान-वैर, आयता वर-शमेन चितं, मत, सार-हित आयत-आभावत यति-गुरोः मतं भावत सदा नमत।

શબ્દાર્થ

गुरु=ગુરૂ, આચાર્ય.
यतिगुरोः=મુનિઓના ગુરૂના
नमत (धा० नम्)=તમે નમસ્કાર કરો
मानवैः (मू० मानव)=મનુષ્યો વડે.
अर्चित (मू० अर्चित)=પૂજિત.
वरद (मू० वरद)=વરદાનને દેનારા
एनसा (मू० एनस्)=પાપથી.
रहित (मू० रहित)=રહિત, વિનાનું
आयताभावत=વિસ્તીર્ણ પ્રકાશયુક્ત
आयति=(૧) આગામિકાલ, (૨) પ્રભાવ.
सदायाति=(૧) સારો છે આગામિકાલ જેનો એવા, (૨) પ્રશસ્ત છે પ્રભાવ જેનો એવા.
गुरोः (मू० गुरु)=ગુરૂના.
रहः (मू० रहस्)=રહસ્ય.
वैर=દુશ્મનાવટ, શત્રુભાવ
मतमानवैर=અમત છે અભિમાન અને શત્રુતા જેને એવા
चित (मू० चित)=વ્યાપ્ત.
वरशमेन=ઉત્કૃષ્ટ ઉપશમ વડે
सारहित=(૧) કલ્યાણકારી છે સાર જેનો એવા, (૨) સારભૂત અને હિતકારી.
आयता (मू० आयत्)=આવતા.
भावत=ભાવપૂર્વક

શ્લોકાર્થ

જિન-પ્રવચનને પ્રણામ—

"મનુષ્યોથી પૂજિત, વરદાનને દેનારા તથા પાપ-રહિત, તેમજ સારો છે આગામિકાલ (ભવિષ્યત્કાલ) જેનો એવા [અથવા પ્રશસ્ત છે પ્રભાવ જેનો એવા] તથા ગુરૂ (તીર્થંકર)ના રહસ્યભૂત એવા, વળી માન્ય નથી માન અને દુશ્મનાવટ જેને એવા, અને વળી આવતા (અર્થાત્ વૃદ્ધિ પામતા એવા) ઉત્કૃષ્ટ ઉપશમ વડે વ્યાપ્ત તથા (સર્વ જીવોને) સમ્મત, તેમજ કલ્યાણકારી છે સાર (ભાવાર્થ) જેનો એવા [અથવા સારભૂત અને હિતકારી એવા] વિસ્તીર્ણ પ્રકાશયુક્ત એવા મુનિઓના ગુરૂના (અર્થાત્ સર્વજ્ઞ-પ્રરૂપિત) સિદ્ધાંતને અહો (ભવ્ય-જનો)! તમે ભાવપૂર્વક નમન કરો."—૫૧

श्रीरोहिण्यै विनति —

प्रमाजि तनुतामल परमचापला रोहिणी
सुधावसुरभीमना मयि समाक्षमालेहितम् ।
प्रमाजितनुताऽमल परमचापलाऽऽरोहिणी
सुधावसुरभीमनामयितभा क्षमाले हितम् ॥ ५२ ॥ १३ ॥

—पृथ्वी

टीका

प्रमाजीति । 'प्रमाजि' प्रभजत इति प्रभाक् तस्मिन् । 'तनुताम्' तनोतु । 'अलं' अत्यर्थम् । 'पर' प्रकृष्टम् । 'अचापला' चपलत्वेन हीना । 'रोहिणी' रोहिण्याख्या । 'सुधावसुः' सुधा-प्रासादानां लेपद्रव्यं तद्वद् वसुः-तेजो यस्याः सा, अथवा सुधा-अमृत सैव वसु-द्रव्य यस्याः सा । 'अभीमनाः' भीः-भय तत्र मनो यस्याः सा, न भीमना अभी मना । 'मयि' मद्विषये । 'समाक्षमाला' सह भया-प्रभया समा-सदीप्तिः अक्षमाला यस्याः सा । 'ईहित' समीहितम् । 'प्रमाजितनुता' प्रमाजितै -तेजस्तिरस्कृतैर्नुता-स्तुता । 'अमल' अनवद्यम् । 'परमचापला' परम-प्रधान चाप-धनुर्लाति या सा । 'आरोहिणी' अवश्य मारोक्ष्यति या सा । अवश्यमावश्यके णिनिः । 'सुधावसुरभीं' सुधावा-सद्वेगा या सुरभी-गौस्ताम् । णिनिसम्बन्धादत्र 'न निष्ठादिषु' इति षष्ठीप्रतिषेधः । 'अनामयिसभा' न आमयिनी-रोगिणी सभा-ससद् यस्याः सा 'क्षमाले' क्षमा-क्षान्तिस्तां लाति यः स तस्मिन् । 'हित' सुखोदर्कम् । सुधावसुरभीमारोहिणी रोहिणी प्रमाजि क्षमाले मयि परं हित तनुतामलमित्यन्वयः ॥ ५२ ॥

अवचूरिः

रोहिणी देवी मयि विषये ईहितममलं-अनवद्य हितं-शुभोदर्कं तनुतां-कुरुताम् । मयि कथंभूते ?। प्रमाजि-प्रकर्षेण भजत इति तच्छीले । अल-अत्यर्थम् । पर-प्रकृष्टम् । देवी किंविशिष्टा ?। अचापला-चापल्यमुक्ता । सुधा-प्रासादलेपनद्रव्यं तद्वद् वसु-तेजो यस्याः । यद्वा अमृतमेव द्रव्य यस्याः । न भी-भय मनसि यस्याः सा अभीमनाः । समा-सकान्तिका अक्षमाला यस्याः । प्रमाजितै -तेजस्तिरस्कृतैर्नुता-स्तुता । परमं चाप-धनुर्लातीति । आरोहणशीला । काम् ?। सुष्ठु धावतीति सुधावा-सुवेगा या सुरभी-गौस्ताम् । अनामयिनी-नीरोगा सभा यस्याः सा । क्षमां लातीति क्षमाले मयि ॥ ५१ ॥

अन्वयः

अलं अ-चापला, सुधा-वसु , अ-भी-मना सह-मा-अक्षमाला, प्रमा-अजित-नुता, परम-चापला, सु-धाव-सुरभीं आरोहिणी, अन्-आमयिन्-सभा रोहिणी प्रमाजि क्षमाले मयि पर ईहित अमल हित तनुताम् ।

શબ્દાર્થ

પ્રમાજિ (મૂ૦ પ્રમાજ્)=અતિશય ભજનશીલ
તનુતામ્ (મૂ૦ તન્)=કરે, વિસ્તારે.
પર (મૂ૦ પર)=ઉત્કૃષ્ટ
ચાપલ=ચપળતા, ચંચળતા
અચાપલા (મૂ૦ અચાપલ)=ચપળતા-રહિત
રોહિણી=રોહિણી (દેવી)
સુધા=(૧) ચૂનો, (૨) અમૃત
વસુ=(૧) કાન્તિ, (૨) દ્રવ્ય.
સુધાવસુ=(૧) ચૂનાના સમાન કાન્તિ છે જેની એવી, (૨) અમૃત છે દ્રવ્ય જેનું એવી.
અભીમના=નિર્ભય છે મન જેનું એવી.
મયિ (મૂ૦ અસ્મદ્)=મારા વિષે.

જપમાલામાલા=દેદીપ્યમાન છે જપમાલા જેની એવી
દાંત (મૂ૦ દાન્ત)=વાછિત
પ્રભા=તેજ
નુત (ધા૦ નુ)=સ્તુતિ કરાયેલી
પ્રભાંજિતનુતા=પ્રભા વડે પરાસ્ત થયેલાઓથી સ્તવાયેલી
અમલ (મૂ૦ અમલ)=નિર્મલ
ચાપ=ધનુષ્ય
લા=ગ્રહણ કરવું
પરમચાપલા=સર્વોત્તમ ધનુષ્યને ગ્રહણ કરનારી
આરોહિણી=આરોહણ કરનારી
ધાય=વેગ
સુધાયસુરમીં=અતિશય વેગવાળી ગાયને
આમયિન્=રોગી
અનામયિન્=રોગ-રહિત, નીરોગી
અનામયિસભા=રોગ રહિત છે સભા જેની એવી
ક્ષમાલ (મૂ૦ ક્ષમાલ)=ક્ષમાવત

શ્લોકાર્થ

શ્રીરોહિણી દેવીની પ્રાર્થના—

" ચપલતાથી તદન રહિત એવી, વળી સુધા જેવી કાન્તિ છે જેની એવી [અથવા અમૃત છે દ્રવ્ય જેનું એવી], તથા નિર્ભય મનવાળી, દેદીપ્યમાન જપ-માલાથી યુક્ત, (નિજ) પ્રભા વડે પરાસ્ત કરેલાઓથી સ્તુતિ કરાયેલી એવી, સર્વોત્તમ ધનુષ્યને ગ્રહણ કરનારી, અતિશય વેગવાળી એવી ગાયના ઉપર સ્વાર થનારી, તેમજ વળી રોગ-રહિત છે સભા જેની એવી રોહિણી (દેવી) પ્રકૃષ્ટપણે ભજનશીલ તથા ક્ષમાવત એવા મારે વિષે ઉત્કૃષ્ટ તથા નિર્મલ એવા હિતને વિસ્તારો (અર્થાત્ મારૂં કલ્યાણ કરો) "—૫૨

સ્પષ્ટીકરણ

રોહિણી દેવીના સબંધી વિચાર—

સોળમા પદ્યમા આપણે આ વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ વિચારી ગયા છીએ એટલે એ વિષે ફરીથી ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર રહેતી નથી પરતુ કવિરાજે આ પ્રમાણે ફરીથી એ વિદ્યા-દેવીની કેમ સ્તુતિ કરી છે તે સમજી શકાતું નથી આ સબધમાં જુઓ ચતુર્વિંશતિકાના ૬૪ મા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतय

अथ श्रीअनन्तनाथस्य स्तुति'—

सकलधौतसहासनमेरव–
रतव दिशन्त्वभिषेकजलप्लवा ।
मतमनन्तजित' स्नपितोल्लसत्–
सकलधौतसहासनमेरव ॥ ५३ ॥

—द्रुतविलम्बितम्

टीका

सकलेति । 'सकलधौतसहासनमेरवः' सकलाः–समस्ता' धौताः–क्षालिताः सहासाः–सविकासाः नमेरवो–वृक्षविशेषाः यैस्ते । 'तव' भवत' । 'दिशन्तु' ददतु । 'अभिषेकजलप्लवाः' स्नानसलिलौघाः । 'मत' अभिमेतम् । 'अनन्तजित.' अनन्तजिन्नाम्नः । 'स्नपितोल्लसत्सकलधौतसहासनमेरवः' सहासनेन स्नात्रपीठेन–असनैर्वा–वृक्षविशेषैर्वर्तत इति सहासन', स्नपितः–प्लावितः उल्लसन्–शोभमान' सकलधौत –सहेमा सहासनो मेरुर्यैस्ते, अथवा उल्लसत् सकलधौत–सहेम (सह) आरोहक्षम आसन यस्मिन् स तथा स चासौ मेरुश्च स्नपित उल्लसन् सकलधौतसहासनो मेरुर्यैस्ते । अनन्तजितोऽभिषेकजलप्लवाः तव मत दिशन्तु इति सम्बन्धः ॥ ५१ ॥

अवचूरिः

सकला'–समस्ता धौता –क्षालिता' सहासा'–सविकासा नमेरवो–वृक्षविशेषा यैस्ते । मत–अभिप्रेतम् । हे अनन्तजिन ।। चतुर्दशस्य तीर्थकृतो द्वे नाम्नी–अनन्त' अनन्तजिच्च । सहासनेन–स्नानपीठेन असनैर्वा वृक्षविशेषैर्वर्तते तत' स्नपित'–स्नान कारित उल्लसन्–शोभमान' सकलधौत'–सहेमा सहासनो मेरुर्यैस्ते । यद्वा सकलधौत–ससुवर्ण सह–समर्थ दृढमासन यस्मिन् । तत स्नपित उल्लसन् सकलधौतसहासनमेरुर्यैस्ते । हे अनन्तजित् ! तव स्नानजलप्रवाहा मत–हित दिशन्त्विति सम्बन्ध' ॥ ५१ ॥

अन्वय

अनन्तजित' सकल–धौत–सहास–नमेरव', स्नपित–उल्लसत्–सकलधौत–सह–आसन (अथवा असन)–मेरव अभिषेक–जल–प्लवा' तव मत दिशन्तु ।

શબ્દાર્થ

तैत (धा० धाव्)=પ્રક્ષાલિત.
ास=વિકાસ
ृहास=વિકસ્વર
कलधौतसहासनमेरव=પ્રક્ષાલન કર્યું છે સમસ્ત વિકસ્વર નમેરૂ વૃક્ષોનું જેણે એવા
ान्तु (धा० दिव्)=અર્પો
ौमिषेक=અભિષેક
ल्व=પ્રવાહ
भिषेकजलप्लवा=અભિષેકના જલ-પ્રવાહો
तं (मू० मत)=અભીષ્ટ, હિત
नन्तजित (मू० अनन्तजित्)=અનન્તજિત્ના, અનન્તનાથના
ापित (धा० स्ना)=સ્નાન કરાવેલ

उज्ज्वल (धा० ज्वल्)=દેદીપ્યમાન.
कलधौत=સુવર્ણ
सह=(૧) સહિત, (૨) દૃઢ.
आसन=સ્નાન-પીઠ
असन=વૃક્ષ-વિશેષ.
स्नापनोज्ज्वलकलधौतसहासनमेरव=(૧) સ્નાન કરાવ્યું છે દેદીપ્યમાન તેમજ કનકમય એવા તથા સ્નાન-પીઠ સહિત એવા મેરૂને જેણે એવા. (૨) સ્નાન કરાવ્યું છે દેદીપ્યમાન તથા કનકમય તેમજ દૃઢ એવા અસન રૂપી વૃક્ષ મેરૂને જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

ીઅનન્તનાથની સ્તુતિ—

" પ્રક્ષાલન કર્યું છે (પુષ્પાદિકોથી) વિકસિત એવા સમસ્ત નમેરૂ (વૃક્ષો)નું જેણે ેવા, તેમજ સ્નાન કરાવ્યું છે દેદીપ્યમાન તેમજ કનકમય તથા વળી સ્નાન-પીઠ સહિત અથવા અસન (નામક વૃક્ષ-વિશેષ) સહિત] એવા મેરૂનું જેણે એવા [અથવા દેદીપ્યમાન, સુવર્ણમય અને દૃઢ એવું આસન છે જેને વિષે એવા મેરૂને સ્નાન કરાવ્યું છે જેણે ેવા] અનન્તજિત્ના અભિષેકના જલ-પ્રવાહો (હે ભવ્ય !) તને મનોવાંછિત આપો." ૧

સ્પષ્ટીકરણ

નન્તનાથ-ચરિત્ર-

અનન્તનાથ એ જૈનોના ચૌદમા તીર્થંકર છે. એમનું [illegible] ે. સિંહસેન રાજા અને સુયશા રાણીના પુત્ર થાય છે. તેમને [illegible] ો હતો. તેમના સુવર્ણવર્ણી શરીરના ઉપર સિંચાણાનું લાંછન હતું અને તેમની [illegible] [illegible] વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તેઓ નિર્વાણ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

આપી પોતાની વિદ્વત્તા પ્રકટ કરી છે વિશેષમા તેમણે સત્તરથી વીસ સુધીના પદ્યોમા અનેક યમકનો સ્વાદ ચખાડી પોતાનું કવિ-ચાતુર્ય ચરિતાર્થ કરી બતાવ્યુ છે આટલેથી જાણે તેઓ ધરાયા ન હોય તેમ ઓગણપચાસથી બાવન સુધીના પદ્યોમા તો દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતા રૂપી ચમત્કાર પ્રદર્શિત કરવા ઉપરાત પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોની પણ તથાવિધ સમાનતા જાળવી રાખી તેમણે ચતુરોના ચિત્તને પણ આશ્ચર્યાંકિત કર્યાં છે આટલી આટલી પ્રતિભાનું પ્રદર્શન કરવા છતાએ તેમણે હજી કઈક ન્યૂનતા લાગી હશે, તેથી પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણો પણ યમકથી ભરપૂર તેઓ રચી શકે છે એમ પોતાનો વિજય-ડકો વગાડવાની ખાતરજ ન હોય તેમ તેમણે આ તેમજ ત્યાર પછીના [1]દ્રુતવિલમ્બિત વૃત્તમા રચેલા ત્રણ પદ્યો તથાવિધ ચમત્કૃતિથી અંકિત કર્યાં છે

जिनसमुदायस्य विज्ञप्तिः—

मम रतामरसेवित ! ते क्षण–
प्रद ! निहन्तु जिनेन्द्रकदम्बक ! ।
वरद ! पादयुग गतमज्ञताम्
अमरतामरसे विततेक्षण ! ॥ ५४ ॥

—द्रुत०

टीका

ममेति।'मम' इति मम सम्बन्धिनीम्। 'रतामरसेवित!' रता –सक्तचित्ता ये अमरास्तै सेवित!। 'ते' तव। 'क्षणप्रद!' उत्सवदायिन्!। 'निहन्तु' नाशयतु। 'जिनेन्द्रकदम्बक!' तीर्थकृन्द!। 'वरद!' वाञ्छितप्रद!। 'पादयुग' चरणद्वयम्। 'गत' यातम्। 'अज्ञता' मूढत्वम्। 'अमर तामरसे' अमराणां सम्बन्धिनि तामरसे। जातिनिर्देशात् बहुष्वपि एकत्वम्। 'विततेक्षण!' विशाललोचन!। हे जिनेन्द्रकदम्बक! अमरतामरसे गत ते पादयुग अज्ञतां मम निहन्तु इति योग. ॥ ५४ ॥

अवचूरि

हे जिनेन्द्रपटल! ते-तव पादयुग ममाज्ञतां-जाड्य निहन्तु। रता -सक्तचित्ता येऽमरास्तैः सेवित!। हे क्षणप्रद! उत्सवदायक!। वर ददातीति वरद। पादयुगं किंभूतम्?। गत-प्राप्तम्। क?। अमरतामरसे-सुरकृतनवकमलेषु। जातिवाद्देकवचनम्। वितते-विस्तीर्णे लोचने यस्य तस्य संबोधनम् ॥ ५४ ॥

अन्वय

(हे) रत-अमर-सेवित! क्षण-प्रद! वर-द! वितत-ईक्षण! जिन-इन्द्र-कदम्बक! अमर-तामरसे गत ते पाद-युग मम अज्ञतां निहन्तु।

[1] આ વૃત્તના લક્ષણ માટે જુઓ નેમિપદનું સ્પષ્ટીકરણ (પૃ० ૬૧)

શબ્દાર્થ

रत (धा० रम्)=આસક્ત
सेवित (धा० सेव्)=સેવા કરાયેલ
रतामरसेवित !=આસક્ત સુરો વડે સેવા કરાયેલ ! (સં૦)
क्षण=ઉત્સવ
क्षणप्रद !=હે ઉત્સવ-દાયક !
निहन्तु (धा० हन्)=નષ્ટ કરો
जिनेन्द्रकदम्बक !=હે જિનવરોના સમૂહ !
वरद !=હે અભીષ્ટને અર્પણ કરનાર !
गतं (धा० गम्)=પ્રાપ્ત થયેલ
अज्ञतां (मू० अज्ञता)=મૂર્ખતાને
अमरतामरसे=દેવકૃત કમળને વિષે
ईक्षण=લોચન, નેત્ર
विततेक्षण !=વિસ્તીર્ણ છે લોચન જેના એવા ! (સં૦)

શ્લોકાર્થ

જિન-સમૂહને વિજ્ઞપ્તિ—

" (હે સદ્ભક્તિને વિષે) આસક્ત (ચિત્તવાળા) દેવો વડે સેવા કરાયેલા (જિન-સમૂહ)! હે ઉત્સવ-દાયક ! હે અભીષ્ટ (અર્થ)ને અર્પણ કરનારા ! હે વિસ્તીર્ણ લોચનવાળા ! હે જિનવરોના સમૂહ ! દેવકૃત (સુવર્ણમય નવ) કમળોને વિષે રહેલું એવું તારૂં (અર્થાત્ જિનેન્દ્ર-વર્ગનું) ચરણ-યુગલ મારી મૂર્ખતાને નષ્ટ કરો "—૫૪

સ્પષ્ટીકરણ

[1]અજ્ઞાન—

અજ્ઞાન કહો કે મિથ્યા જ્ઞાન કહો કે અવિદ્યા કહો એજ સંસારનું મૂળ છે, સર્વ ઉપાધિઓનું કારણ છે અને ટુંકમાં કહીએ તો તે અનેક આપત્તિઓની આમન્ત્રણ-પત્રિકા છે આ અજ્ઞાનના પ્રભાવથી દરેક જીવ ઓછે વત્તે અંશે વાકેફ઼ ગાર હોવાથી તે સંબંધમાં અત્ર વધુ વિચાર કરવામાં આવતો નથી પરંતુ એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ સમજાય છે કે અજ્ઞાનનો આત્યન્તિક અંત આણનાર પ્રાણી સમગ્ર સુખ-સામ્રાજ્યનો સ્વામી બને છે અને અખણ્ડ બ્રહ્માણ્ડ પણ તેવા સમર્થ સ્વામીની સુખેથી સેવા સ્વીકારે છે આ સંબંધમાં શ્રીપદ્માનંદ કવિએ રચેલું નિમ્ન-લિખિત પદ્ય વિચારવું અસ્થાને નહિ ગણાય તેમાં કહ્યું છે કે—

क्रोधाद्युग्रघनद्रुकषायचरणो व्यामोहहस्तः सखे !
रागद्वेषनिशातदीर्घदशनो दुर्वारमारोद्धुरः ।
सज्ज्ञानाङ्कुशकीलितः स महामिथ्यात्वदुष्टद्विपो
नीतो यत्र वशं वशीकृतमिदं तेनैव विश्वत्रयम् ॥ —શાર્દૂલ

—વૈરાગ્ય-શતક, પદ્યાંક ૨૫

---

[1] 'અજ્ઞાન અને તેનાથી થતી અવનતિ' એ વિષયના સંબંધમાં જુઓ ચતુર્વિંશતિજિનાનંદ સ્તુતિ (પૃ ૨૧-૨૨)

અર્થાત્—હે મિત્ર ! ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર ઉગ્ર કષાયોરૂપી ચરણવાળો, વ્યામોહરૂપી સૂંઢવાળો, રાગ અને દ્વેષરૂપી બે તીક્ષ્ણ અને લાંબા દંતશૂળવાળો તેમ [1]દુર્દમ મદન વડે વ્યાપ્ત એવા મહામિથ્યાત્વરૂપી દુષ્ટ દ્વિપને (હાથીને) જેણે સમ્યગ્-જ્ઞાનરૂપી અંકુશની નિપુણતા વડે વશ કર્યો છે, તેણેજ આ ત્રૈલોક્યને વશ કર્યું છે

आगम-स्तुतिः—

परमतापदमानसजन्मनः–
प्रियपद भवतो भवतोऽवतात् ।
जिनपतेर्मतमस्तजगत्त्रयी–
परमतापदमानसजन्मनः ॥ ५५ ॥

—द्रुत०

टीका

परमतेति । 'परमतापत्' परमतानां–विपक्षागमानां आपद्धेतुत्वात् आपत्–व्यसनम् । 'अमानसजन्मनःप्रियपद' अमानानि–अप्रमाणानि सजन्ति–सम्बध्यमानानि मनःप्रियाणि–हृदयाह्लादीनि पदानि–सुप्तिङन्तानि यत्र तत् । 'भवतः' युष्मान् । 'भवत' संसारात् । 'अवतात्' रक्षतु । 'जिनपतेः' अर्हतः । 'मतम्' आगमः । 'अस्तजगत्त्रयीपरमतापदमानसजन्मनः' अस्तः–क्षिप्तो जगत्त्रय्याः–जगत्त्रितयस्य परमतापदः–प्रकृष्टसंतापदायी मानसजन्मा–मनोभवो येन तस्य ॥ ५५ ॥

अवचूरि

हे भव्यलोकाः ! जिनेन्द्रमतं भवतो–युष्मान् भवत –संसारात् अवतात्–रक्षताम् । किंविशिष्टम् ! परमतानां–बौद्धादिशासनानामापद्धेतुत्वादापद्–व्यसनम् । अमानानि–असंख्यानि सजन्ति संबध्यमानानि मनःप्रियाणि–चित्तप्रीतिकराणि पदानि–स्याद्यन्तानि यस्मिंस्तत् । जिनपतेः कथंभूतस्य ? । अस्तो–ध्वस्तो जगत्त्रय्याः परमतापदः–महासंतापकारी मानसजन्मा–कामो येन तस्य ॥ ५५ ॥

अन्वय

अस्त–जगत्–त्रयी–परम–तापद–मानस–जन्मनः जिन–पतेः पर–मत–आपद्, अ–मान–सजत्–मनस्–प्रिय–पद मतं भवतः भवतः अवतात् ।

---

[1] જેનો દુઃખે કરીને પરાભવ થઇ શકે તેવો.

શબ્દાર્થ

परमतापद=અન્યના સિદ્ધાન્તોને (દર્શનોને) આપત્તિરૂપ
अमान=સંખ્યા-રહિત, અસંખ્ય
सजद् (धा० सञ्ज्)=સંગતિ કરનારા, સંબંધ ધરાવનારા.
प्रिय=ચાહેલા વહાલા
पद=પદ, વાક્યનો એક ભાગ.
अमानसजन्मनप्रियपद=અગણિત છે (પરસ્પર) સંગત તેમજ મનોરંજક પદો જેને વિષે એવા
भवत (मू० भवत्)=આપને, તમને
भवत (मू० भव)=ભવથી, સંસારથી
अवतात् (धा० अव्)=રક્ષણ કરો
जिनपते=જિનપતિના, તીર્થંકરના
त्रयी=ત્રણનો સમૂહ
परम=અત્યંત.
मानस=મન
जन्मन=જન્મ
मानसजन्मन्=કામદેવ
अस्तजगत्त्रयीपरमतापदमानसजन्मनः=પરાસ્ત કર્યો છે ત્રૈલોક્યને અત્યંત સતાપનાર એવા કામદેવને જેણે એવા

શ્લોકાર્થ

આગમની સ્તુતિ—

"પરાસ્ત કર્યો છે ત્રૈલોક્યને સતાપ કરનારા એવા કામદેવને જેણે એવા જિનેશ્વરનો, (બૌદ્ધ વિગેરે) અન્ય દર્શનોને (તેનું ખંડન કરનાર હોવાથી) આપત્તિરૂપ, તેમજ વળી અગણિત છે (પરસ્પર) સંગત તેમજ પંડિતોના ચિત્તનું રંજન કરનારા એવા પદો જેને વિષે એવો (જૈન) સિદ્ધાંત (હે ભવ્યો!) તમારૂં (સંસાર-ભ્રમણરૂપી) ભવથી રક્ષણ કરો."—૫૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-વિચાર—

પરૂમા પદ્યમાં દર્શાવેલી ચમત્કૃતિ ઉપરાંત આ પદ્યમાં જે 'भवत' શબ્દના બે અર્થો થાય છે, તે તેની વિશેષતા સૂચવે છે

श्रीअच्युताया स्तुति—

रसितमुच्चतुर गमनाय क
दिशतु काञ्चनकान्तिरिताऽच्युता ।
धृतधनुःफलकासिशरा करै-
रसितमुच्चतुरङ्गमनायकम् ॥ ५६ ॥ १४ ।

टीका

रमितेति । 'रमित' नन्दापितम् । 'उत्' प्राबल्येन । 'चतुर' प्रवीणशिरसम् । अथवा रमित गुरु यस्य स रमितगुरुः स चासौ चतुरश्च तम् । 'गमनाय' गत्यर्थम् । 'क' सुखम् । 'दिशतु' प्रयच्छतु । 'काञ्चनकान्ति' कार्तस्वरद्युति । 'इता' गता । 'अच्युता' अच्युता । 'धृतधनु-फलकासिशरा' धनुश्च फलकं च असिश्च शरश्च ते धृता यया सा । 'करैः' पाणिभिः । 'अमिता' नीरम् । 'उग्रतुरङ्गमनायक' उग्र –प्रांशु यस्तुरङ्गमनायक –तुरङ्गमप्रकाण्ड. तम् । उग्रतुरङ्गमनायक इता अच्युता कं दिशतु इति सम्बन्धः ॥ ५६ ॥

अवचूरि

[illegible] ([illegible])ता देवी कं सुखं देयात् । कथंभूता ? । इता-प्राप्ता । कम् ? । उग्रतुरङ्गमनायकं तुरङ्गप्रकाण्डम् । [illegible] । रमित-नन्दापितम् । उत्-प्राबल्येन चतुरं प्रवीणम् । रमित-[illegible] । [illegible] गुरु यस्य स चासौ चतुरश्च तम् । गमनाय-गत्यर्थम् । पुनः कथंभूता ? [illegible] सा । करैः-पाणिभिर्धृता [illegible] यया सा ॥ ५६ ॥

अन्वय

[illegible], अमित, उत्-चतुर (रमित-गुरु-चतुर चतुर वा), उग्र-तुरङ्गम-नायकं [illegible] काञ्चन-कान्ति करैः धृत धनुष-फलक-असि-शरा (रमित-गुरु) अच्युता कं दिशतु।

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅચ્યુતા દેવીની સ્તુતિ—

"(હેષારવરૂપી) શબ્દ કરનારા તથા શ્યામવર્ણી તેમજ ગતિ કરવામાં અત્યન્ત ચતુર [અથવા હેષારવને વિષે પ્રીતિ છે જેને એવા તેમજ ચતુર] એવા ઉચ્ચ અશ્વ ઉપર સ્વાર થયેલી, તેમજ કનકના જેવી કાન્તિ છે જેની એવી તથા વળી હસ્તો વડે ધારણ કર્યાં છે ધનુષ્ય, ઢાલ, તરવાર તેમજ બાણો જેણે એવી (તથા ધ્વનિને વિષે પ્રીતિવાળી એવી) અચ્યુતા (દેવી) સુખ અર્પો"—૫૬

સ્પષ્ટીકરણ

અચ્યુતા દેવીનું સ્વરૂપ—

આ અચ્યુતા દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. તેના હાથમાં ધનુષ્ય, બાણ, ખડ્ગ અને ઢાલ એ ચાર આયુધો છે. વિશેષમાં એને અશ્વનું વાહન છે. આ દેવીનું બીજું નામ અચ્છુપ્તિકા (અચ્છુપ્તા) હોવું જોઈએ એમ લાગે છે અને તેમ હોય તો તે પણ સોળ વિદ્યા-દેવી છે. તેનું સ્વરૂપ આચાર-દિનકર પ્રમાણે નીચે મુજબ છે—

> "सव्यपाणिधृतकार्मुकस्फुरान्यस्फुरद्विशिखखड्गधारिणी।
> विद्युदाभतनुरश्ववाहनाऽच्छुप्तिका भगवती ददातु शम्॥"
>
> —પત્ર ૧૬૨

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. તે નીચે મુજબ છે—

"तथा अच्युतां तडिद्वर्णां तुरगवाहनां चतुर्भुजां खड्गबाणयुक्तदक्षिणकरां कार्मुकखेटकयुक्तवामकरां चेति"

અર્થાત્ અચ્યુતા દેવીનો વર્ણ વીજળીના જેવો છે અને ઘોડો એ એનું વાહન છે. વળી તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તે જમણા બે હાથમાં ખડ્ગ અને બાણ રાખે છે અને ડાબા બે હાથમાં ધનુષ્ય અને ખેટક ધારણ કરે છે.

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथाय प्रणामः—

नमः श्रीधर्म ! निष्कर्मो-दयाय महितायते ! ।
मर्त्यामरेन्द्रनागेन्द्रै-र्दयायमहिताय ते ॥ ५७ ॥

—अनुष्टुप्

टीका

नम इति । 'नम' इति स्तुत्यर्थे । 'श्रीधर्म !' श्रीधर्माभिधान ! जिन ! । 'निष्कर्मोदयाय' निर्गतः कर्मोदयो-मलोत्पादो यस्य तस्मै । 'महितायते !' महिता-पूजिता आयतिः-महिमा-प्रभुता यस्य तस्यामन्त्रणम् । 'मर्त्यामरेन्द्रनागेन्द्रैः' मर्त्याश्च अमराश्च तेषामिन्द्राः मर्त्यामरेन्द्राः ते च नागेन्द्राश्च तैः । 'दयायमहिताय' दया च यमाश्च तेषां हिताय । 'ते' तुभ्यम् । हे श्रीधर्म ! मर्त्यामरेन्द्रनागेन्द्रैर्महितायते ! (ते) नमः इत्यन्वयः ॥ ५७ ॥

अवचूरि

हे धर्मनाथ ! जिन ! ते-तुभ्य नमोऽस्तु । कथंभूताय ? । निर्गतः कर्मोदयो-मलोत्पादो यस्य स तस्मै निर्गतकर्मोदयाय । महिता-पूजिता आयति -उत्तरकाल प्रभुता या यस्य । यद्वा महिता आ-समन्तात् यतय-साधवो यस्य तत्सम्बोधनम् । कैः ? । मर्त्यामरेन्द्रनागेन्द्रैर्मर्त्याश्चामराश्च तेषामिन्द्रा नागेन्द्राः नागेन्द्रस्योपलक्षणात् पातालवासिभिः । दया च यमाश्च-व्रतानि तेषां हिताय । ते-तुभ्यम् ॥ ५७ ॥

अन्वय

(हे) मर्त्य-अमर-इन्द्र-नाग-इन्द्रैः महित-आयते (अथवा महित-आ-यते) ! श्री-धर्म ! निर्-कर्मन्-उदयाय, दया-यम-हिताय ते नमः ।

શબ્દાર્થ

श्रीधर्म !=હે શ્રીધર્મનાથ, હે પંદરમા તીર્થંકર !
निर्=અભાવ વાચક અવ્યય
उदय=ઉદય
निष्कर्मोदयाय=નષ્ટ થયો છે કર્મના ઉદયનો જેનો એવાને
महितायते !=(१) હે પૂજિત છે ઉત્તરકાલ અથવા પ્રભુતા જેની એવા, (२) પૂજિત છે સમસ્ત પ્રકારે સાધુઓ જેના એવા ! (धर्म)
नाग=નાગકુમાર
मर्त्यामरेन्द्रनागेन्द्रैः=નરેન્દ્રો, સુરેન્દ્રો અને નાગેન્દ્રો વડે
दया=કરુણા
दयायमहिताय=દયા અને યમના હિતકારી એવાને

---

૧ ભવનપતિ દેવોને એક પ્રકાર છે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથને પ્રણામ—

"નરેન્દ્રો, (શક્રાદિ) સુરેન્દ્રો અને (ધરણેન્દ્રાદિ) નાગેન્દ્રો વડે (અર્થાત્ સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલ એ ત્રણે લોકના અધિપતિઓ વડે) પૂજિત છે ઉત્તર કાલ જેનો [અથવા પૂજિત છે પ્રશ્નો જેની અથવા પૂજાયેલા છે સમસ્ત પ્રકારે સાધુઓ જેના] એવા હે (પંદરમા તીર્થંકર) શ્રીધર્મનાથ! નષ્ટ કર્યો છે કર્મનો ઉદય જેણે એવા (અર્થાત્ સર્વથા કર્મરહિત) તેમજ (જીવ) દયા અને વ્રતો (ને પાલન કરનારા)ને હિતકારી એવા તને નમસ્કાર હોજો "—૫૭

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીધર્મનાથ-ચરિત્ર—

ભાનુ રાજા અને સુવ્રતા રાણીના નન્દન ધર્મનાથ પ્રભુ રત્નપુર નગરમા જન્મ્યા હતા તેમનો વજ્રના લાંછનથી શોભતો સુવર્ણવર્ણી દેહ પિસ્તાળીસ (૪૫) ધનુષ્યપ્રમાણ હતો દશ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય શાંતિથી પરિપૂર્ણ કર્યા બાદ તેઓ અક્ષય ગતિને પામ્યા

પદ્ય-વિચાર—

અત્ર કવિરાજ ફરીથી મૂળ ચમત્કૃતિનું ચિત્ર આલેખે છે અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો પદ્યના દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતા ફરીથી આ તેમજ ત્યાર પછીના ઘણા પદ્યોમા-અરે છેક ૮૮ મા પદ્ય સુધી દૃષ્ટિગોચર થાય છે

जिनसमूहस्य स्तुतिः—

जीयाज्जिनौघो ध्वान्तान्त, ततान रसमानया ।
भामण्डलत्विषा य. स, ततानलसमानया ॥ ५८ ॥

—अनु॰

टीका

जीयादिति । 'जीयात्' जयतात् । 'जिनौघ' जिनसमूह । 'ध्वान्तान्त' तमोविनाशम् । ततान' विस्तारितवान् । 'लसमानया' विलसन्त्या । 'भामण्डलश्रिया(त्विषा)' प्रभावलयसम्पदा । 'य' । 'स' । 'ततानलसमानया' तत -प्रसृत योऽनल -शिखी तेन समानया-सदृशया । स जिनौघो जीयात् भामण्डलश्रिया(त्विषा) ध्वान्तान्त यस्ततानेति योग ॥ ५८ ॥

अवचूरि

स जिनौघो जीयात्। भामण्डलकान्त्या यो ध्वान्तध्वंसं ततान-अकृत । किंभूतो योऽनलो-वह्निस्त सदृशया लसमानया-दीप्यमानया ॥ ५८ ॥

अन्वय

यः तत-अनल-समानया लसमानया भा-मण्डल-त्विषा ध्वान्त-अन्तं ततान, स जिन-ओघः जीयात् ।

શબ્દાર્થ

ओघ=સમૂહ
जिनौघ=જિનોનો સમૂહ
अन्त=નાશ.
ध्वान्तान्त=અંધકારના નાશને
ततान (धा० तन्)=વિસ્તાર્યો, કર્યો
लसमानया (मू० लसमाना)=પ્રકાશિત
मण्डल=ચક્ર, ઘેરાવો.

भामण्डल=તેજનું ચક્ર, ભામણ્ડલ
भामण्डलत्विषा=ભામણ્ડલના તેજ વડે
समान=તુલ્ય
ततानलसमानया=(૧) વિપુલ અગ્નિના જેવા
(૨) વિશાળ અને (એથી કરીને) નિરભિમાની પ્રમાણવાળા

શ્લોકાર્થ

જિન-સમૂહની સ્તુતિ—

" જે જિન-સમૂહે વિપુલ અગ્નિના જેવા (અથવા વિશાળ અને નિરભિમાની પ્રમાણવાળા એવા) દેદીપ્યમાન ભામણ્ડલના પ્રકાશ વડે (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારનો અંત આણ્યો, તે જિન-સમૂહ (બ્રહ્માણ્ડમાં) જયવંતા વર્તો "—૫૮

भारत्या [illegible]—

भारति ! द्राग् जिनेन्द्राणां, नवनीरक्षतारिके ।
[illegible]निवारस्मान्, आनौ रक्ष तारिके ! ॥ ५९ ॥

—अनु०

टीका

[illegible] । 'भारति !' [illegible] ॥ 'द्राक्' [illegible] । 'जिनेन्द्राणां' वीतरागाणाम् । 'नवनी' [illegible] । 'अक्षतारिके' [illegible] । 'आनौ' पृथिव्याम् । 'रक्ष' पालय । 'तारिके !' [illegible] । 'भारति !' [illegible] ५९ ।

अवचूरि

[illegible]

[illegible]

अन्वय[1]

(हे) जिन-इन्द्राणां भारति ! अक्षत-अरि-के संसार-अम्भस्-निधौ नव-नौ ! तारिके ! अवनौ अस्मान् द्राक् रक्ष ।

શબ્દાર્થ

भारति ! (मू० भारती)=હે વાણી !
जिनेन्द्राणां=જિનવરોની
नौ=નૌકા, હોડી
नवनौ !=હે નવીન નૌકા !
अक्षत=અક્ષત, નહિ નષ્ટ થયેલ
क=જલ
अक्षतारिके=અક્ષત છે શત્રુરૂપી જલ જેને વિષે એવા

संसार=સંસાર
अम्भोनिधि=સમુદ્ર
संसाराम्भोनिधौ=સંસાર-સમુદ્રને વિષે
अस्मान् (मू० अस्मद्)=અમને
अवनौ (मू० अवनि)=પૃથ્વી ઉપર
रक्ष (धा० रक्ष्)=તું રક્ષણ કર
तारिके ! (मू० तारिका)=હે તારનારી !

શ્લોકાર્થ

ભારતીની સ્તુતિ—

" હે અક્ષત છે શત્રુરૂપી જલ જેને વિષે એવા સંસાર-સમુદ્રને વિષે નૂતન નૌકાના સમાન ! હે તારનારી ! હે જિનવરોની વાણી ! તું અમારૂ (આ) પૃથ્વી ઉપર સત્વર રક્ષણ કર "—૫૯

श्रीमज्ञप्तिदेव्या स्तुतिः—

केकिस्था व क्रियाच्छक्ति-करा लाभानयाचिता ।
प्रज्ञप्तिर्नूतनाम्भोज-करालाभा नयाचिता ॥ ६० ॥ १५॥

—अनु०

टीका

केकिस्थेति । 'केकिस्था' मयूरस्थिता । 'व' युष्माकम् । 'क्रियात्' विधेयात् । 'शक्तिकरा' शक्ति-आयुधविशेषस्तत्र करो यस्याः सा । 'लाभान्' अभीष्टार्थागमान् । 'अयाचिता' अप्रार्थिता । 'प्रज्ञप्ति' प्रज्ञप्ती देवी । 'नूतनाम्भोजकरालाभा' नूतन पद्माम्भोज तद्वत् कराला-अत्युल्बणा आभा-दीप्तिर्यस्याः सा । 'नयाचिता' नीतियुक्ता ॥ ६० ॥

अवचूरि

प्रज्ञप्तिर्देवी वो-युष्माकमयाचिता-अप्रार्थिता लाभान् क्रियात् । किंभूता ? । केकिनि-मयूरे तिष्ठतीति केकिस्था । शक्ति-प्रहरणविशेषः करे यस्याः । नवकमलवत् कराला-अत्युल्बणा भा यस्याः सा । नयेन-नीत्या आचिता-व्याप्ता ॥ ६० ॥

---

१ प्रथमा विभक्त्यर्थो ।

अन्वय

केकिन्-स्था, शक्ति-करा, अ-याचिता, नूतन-अम्भोज-कराल-आभा, प्रज्ञप्ति व लाभान् क्रियात् ।

શબ્દાર્થ

केकिन्=મયૂર, મોર
स्था=રહેલું
केकिस्था=મયૂર ઉપર આરૂઢ થયેલી
शक्ति=આયુધ-વિશેષ
शक्तिकरा=(૧) શક્તિ છે હસ્તમા જેના એવી,
(૨) શક્તિને વિષે હસ્ત છે જેના એવી
लाभान् (મૂ० लाभ)=લાભોને
याचित (ધા० याच्)=યાચના કરેલ, આજીજી કરેલ
अयाचिता=યાચના કરી નથી જેની એવી
प्रज्ञप्ति (મૂ० प्रज्ञप्ति)=પ્રજ્ઞપ્તિ (દેવી)
कराल=ઉચ્ચ, ઉત્કૃષ્ટ
नूतनाम्भोजकरालाभा=નવીન કમલોના જેવી ઉત્કૃષ્ટ છે કાંતિ જેની એવી
नय=નીતિ
आचित (ધા० चि)=સર્વથા વ્યાપ્ત
नयाचिता=નીતિથી સર્વથા વ્યાપ્ત

શ્લોકાર્થ

શ્રીપ્રજ્ઞપ્તિ દેવીની સ્તુતિ—

" મયૂર ઉપર આરોહણ કરનારી એવી, વળી શક્તિ (નામનું આયુધ) છે હસ્તમા જેના એવી, તથા નહિ યાચના કરવા છતા (અભીષ્ટને અર્પણ કરનારી) એવી, તેમજ નવીન કમલના જેવી ઉત્કૃષ્ટ છે કાન્તિ જેની એવી અને વળી નીતિથી સર્વથા વ્યાપ્ત એવી પ્રજ્ઞપ્તિ (દેવી) (હે ભવિક જનો!) તમને (સમ્યક્ત્વાદિક) લાભ કરો "—૧૦

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રજ્ઞપ્તિ દેવીનું સ્વરૂપ—

'પ્રકૃષ્ટ છે જ્ઞાન જેને વિષે તે પ્રજ્ઞપ્તિ' એમ પ્રજ્ઞપ્તિ શબ્દ ઉપરથી જોઇ શકાય છે આ પ્રજ્ઞપ્તિ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે તેને બે હાથ છે તે એક હાથમા શક્તિ નામનું આયુધ રાખે છે, જ્યારે બીજા હાથમા તે કમલ રાખે છે એની કાંતિ પણ કમલ-સમાન છે વિશેષમા એને મોરનું વાહન છે વિચારો આ હકીકતને સારૂ નીચેનો શ્લોક —

" शक्तिसरोरुहहस्ता मयूरकृतयानलीलया कलिता ।
प्रज्ञप्तिर्विज्ञप्तिं, शृणोतु नः कमलपत्राभा ॥" —આર્યા

નિર્વાણ-કલિકામા તો આ દેવીને ચાર હાથવાળી વર્ણવી છે એને લગતો ઉલ્લેખ નીચે મુજબ છે —

"तथा प्रज्ञप्ति श्वेतवर्णा मयूरवाहना चतुर्भुजां वरदशक्तियुक्तदक्षिणकरां मातुलिङ्गशक्तियुक्तवामहस्तां चेति"

અર્થાત્—પ્રજ્ઞપ્તિ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને મોર એ એનું વાહન છે વળી એને ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શક્તિથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ બીજોરા અને શક્તિથી અલંકૃત છે

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतय

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुति —

राजन्त्या नवपद्मरागरुचिरै पादैर्जिताष्टापदा–
 द्रेऽकोप ! द्रुतजातरूपविभया तन्वोऽऽर्य ! धीर ! क्षमाम् ।
विभ्रत्याऽमरसेव्यया जिनपते ! श्रीशान्तिनाथास्मरो–
 द्रेकोपद्रुत ! जातरूप ! विभयातन्वार्यधी[2] ! रक्ष माम् ॥ ६१ ॥

—शार्दूल०

टीका

राजन्त्या इति । 'राजन्त्या' भ्राजमानया । 'नवपद्मरागरुचिरैः' नवस्य पद्मस्य यो रागो-रक्तता तद्वद् रुचिरैः-चारुभि पादैः-अङ्घ्रिभि । 'जिताष्टापदाद्रे !' जित -तुलितोऽष्टापदाद्रि -कनकशैलो येन तस्यामन्त्रणम् । 'अकोप !' क्रोधरहित ! । 'द्रुतजातरूपविभया' द्रुत-विलीन यज्जातरूप-स्वर्ण तद्वद् विभा यस्या' तया । 'तन्वा' मूर्त्या । 'अर्य !' स्वामिन् ! । 'धीर !' धैर्ययुक्त ! । 'क्षमाम्' क्षान्तिम् । 'बिभ्रत्या' दधानया । 'अमरसेव्यया' सुरै सेवनीयया । 'जिनपते !' जिनेन्द्र ! । 'श्रीशान्तिनाथ !' । 'अस्मरोद्रेकोपद्रुत !' न स्मरोद्रेकेण-मदनावेगेन उपद्रुत -स्वनीकृतो यस्तस्यामन्त्रणम् । 'जातरूप !' प्रादुर्भूतसौन्दर्य ! । 'विभय !' विगतभास ! । 'अतन्वार्यधी ' अतनु'-अकृश' आर्या-प्रशस्या धी -बुद्धिर्यस्य तस्यामन्त्रणम् । 'रक्ष मां' त्रायस्व माम् । अत्र भगवत्तनोरष्टापदाद्रिणा श्लेष , सोऽपि नवपद्मरागरुचिरै नवारुणमणिरुचिरैः पादैर्मूलप्रदेश राजति(ते), द्रुतजातरूपविभ–प्रशस्तसुवर्णद्युति सदा-ध्रुव बिभर्ति अमरसेव्यश्च । तदेव तन्वा जिताष्टापदाद्रे ! श्रीशान्तिनाथ ! रक्ष मामिति योग ॥ ६१ ॥

अवचूरि

हे श्रीशान्तिप्रभ ' मां रक्ष-पालय । जिताष्टापदाद्रि-मस्थल तस्य सहाधलम । कया '। तन्वा-शरीरेण । किंभूतया '। पादैः-चरणै राजन्त्या-भासमानया । किंभूतैः । नवपद्मरागा-नवमरकतरत्नमणा तद्वद् रुचिरैः-चारुभिः । हे अकोप !-अक्रोध । पुनस्तन्वा किंभूतया '। द्रुत-उत्तप्त जातरूप-स्वर्ण तद्वद् विभा-कान्तिर्यस्यास्तया । हे अर्य -स्वामिन् । हे धीर -परिषहादिभिरक्षोभ्य । तन्वा किं कुर्वन्त्या । क्षमां-क्षान्ति बिभ्रत्या-धारयन्त्या । अमरसेव्यया-देवसेवनीयया । हे अस्मरोद्रेकोपद्रुत-न कामोद्रेकोपद्रुत ! । जातं-प्रादुर्भूत विश्वातिशायि रूप-सौन्दर्य यस्य । हे विभय -भयरहित ! अतनु-अकृश

१ तन्वाऽर्य वा । २ प्रथमा विभक्तिरत्र ।

आर्या-प्रशस्या धीर्यस्य तस्य सम्बोधनम् । त्वमित्यस्यानुक्तस्यापि रक्षेति क्रिययोपलक्ष्य या । अत्र तनोमरुणा श्लेष, सोऽपि पद्मरागमणिमये पादमूले राजते स्वर्णवर्णश्च । शर्मा-सुख अमरसेव्यश्च स्यात् ॥ ६१ ॥

अन्वयः

(हे) नव-पद्म-राग-रुचिरे पादे राजन्त्या, द्रुत-जातरूप-विभया, क्षमा बिभ्रत्या अमर-सेव्यया तन्वा जित-अष्टापद-अद्रे ! अ-कोप ! आय (अथवा अय) ! धीर ! जिन-पते श्री-शान्तिनाथ ! अ-स्मर-उद्रेक-उपद्रुत ! [अ-स्मर-उद्रेक ! उप-द्रुत ! वा] जात-रूप ! वि-मय ! अ-तनु-आर्य-धी ! मा रक्ष ।

શબ્દાર્થ

राजन्त्या (मू० राजन्ती)=શોભતી
राग=રક્તતા
पद्मराग=(૧) કમલની રક્તતા, (૨) લાલ મણિ, માણેક
रुचिर=મનોહર
नवपद्मरागरुचिरे =(૧) નૂતન કમલની રક્તતાના જેવા શોભાયમાન, (૨) નવીન રક્ત મણિના જેવા મનોહર
पादे (मू० पाद)=(૧)ચરણો વડે, (૨) મોટા પર્વતના મૂળ ભાગો વડે
अद्रि=પર્વત
जिताष्टापदाद्रे !=જીત્યો છે કનકાચળ (મેરૂ) જેણે એવા !
अकोप !=હે ક્રોધરહિત !
द्रुत (धा० द्रु)=તપાવેલું, પીગળેલું
जातरूप=સુવર્ણ
विभा=કાન્તિ
द्रुतजातरूपविभया=તપાવેલા સુવર્ણના જેવી કાન્તિવાળા
तन्वा (मू० तनु)=દેહ વડે
आय !(मू०आय)=(૧) હે સ્વામિન્, (૨)હે શ્રેષ્ઠ!
अय !(मू० अय)=(૧) હે નાથ, (૨) હે શ્રેષ્ઠ !
धीर ! (मू० धीर)=(૧) હે ધૈર્યવાળા, (૨) હે બુદ્ધિશાળી, (૩) હે [illegible] !

क्षमा (मू० क्षमा)=(૧) ક્ષમાને, (૨) પૃથ્વીને
बिभ्रत्या (मू० बिभ्रती)=ધારણ કરનારા.
सेव्य=સેવનીય, સેવા કરવા યોગ્ય
अमरसेव्यया=દેવોને સેવન કરવા લાયક
जिनपते !=હે જિનેશ્વર, હે તીર્થંકર !
शान्ति=શાન્તિ(નાથ)
श्रीशान्तिनाथ !=હે શ્રીશાન્તિનાથ !
उद्रेक=(૧) વૃદ્ધિ, (૨) ઉપક્રમ, (૩) વેગ.
उपद्रुत (धा० द्रु)=પીડિત
अस्मरोद्रेकोपद्रुत !=હે કંદર્પના વેગથી નહિ પીડિત !
अस्मरोद्रेक !=અવિદ્યમાન છે કામનો ઉપક્રમ જેને વિષે એવા ! (સ૦)
उप=સમીપતાવાચક અવ્યય
द्रुत=ચારિત્ર.
उपद्रुत !=સમીપ છે ચારિત્ર જેનું એવા ! (સ૦)
जात (धा० जन्)=ઉત્પન્ન થયેલ
रूप=સૌન્દર્ય
जातरूप !=ઉત્પન્ન થયું છે (અદ્વિતીય) રૂપ જેનું એવા ! (સ૦)
तनु=અલ્પ
अतनु=અનલ્પ, પ્રચુર, બહુ
अतन्वार्यधी !=પ્રચુર છે પ્રશસ્ત મતિ જેની એવા ! (સ૦)

[illegible]

શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ—

"નૂતન કમલની રક્તતાના જેવા [illegible] તપાવેલા સુવર્ણના સમાન કાન્તિવાળા, તથા વળી [illegible] સુરોને સેવન કરવા યોગ્ય એવા દેહ વડે [illegible] છે ([illegible] એવી પર્વતની મૂળ ભૂમિઓથી [illegible], તપાવેલા કાંચનના [illegible] કરનારો, તેમજ સુરો વડે સેવાયેલો એવો) [illegible] હે ([illegible]) ! હે ક્રોધ-રહિત ! હે સ્વામિન્ [અથવા હે આર્ય] ! ([illegible] બુદ્ધિશાળી] ! હે જિનવર ! હે શ્રીશાન્તિનાથ ! [illegible] હે (દેવાધિદેવ) ! [અથવા અવિદ્યમાન [illegible] મદનને [illegible] અને [illegible] ([illegible]) [illegible] છે ચારિત્ર જેનું એવા હે (યોગીશ્વર) !] [illegible] ([illegible]) [illegible] એવા હે (નાથ) ! હે નિરાય (જગદ્‌ગુરુ) ! [illegible] તું માહ રક્ષણ કર "—૬૧

[illegible]

શ્રીશાન્તિનાથ-ચરિત્ર—

શાન્તિનાથનો [illegible] નાથ વિશ્વસેન હતું જ્યારે તેમ [illegible] ધારણ કરીને [illegible] તાજનથી વિશેષ રાખતો હતો અને તેમ [illegible] લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પરિપૂર્ણ થતા તેઓ [illegible]

મેરુના સોળ નામો—

પદ્ય-વિચાર—

આ [1]શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્તમાં રચાયેલ પદ્ય [2]શ્લેષાલંકારથી વધુ ગાઢી થઈ છે એ઼ટલે શાન્તિનાથના શરીરને માટે વાપરેલા ચારે વિશેષણો મેરુ પર્વતને પણ લાગૂ પડે છે, એ આ શ્લોકની ખૂબી છે

जिनवराणा विजयः—

ते जीयासुरविद्विषो जिनवृषा माला दधाना रजो–
राज्या मेदुरपारिजातसुमनःसन्तानकान्ता चिता ।
कीर्त्या कुन्दसमत्विषेषदपि ये न प्राप्तलोकत्रयी–
राज्या मेदुरपारिजातसुमनःसन्तानकान्ताञ्चिताः ॥ ६२ ॥
—शार्दूल०

टीका

ते इति । 'ते'। 'जीयासुः' जयन्तु । 'अविद्विषः' विगतद्विषः । 'जिनवृषा' जिनवृषभाः । 'मालां दधानाः' स्रज बिभ्रत । 'रजोराज्या' परागसन्तत्या । 'मेदुरपारिजातसुमनःसन्तानकान्ताम्' मेदुराः–पीवराः पारिजातसुमनसः सन्तानकानि–सन्तानकुसुमानि च तेषामन्ता–अवयवा यस्याः ताम् । 'चिता' सम्बद्धा । 'कीर्त्या' महिमा । 'कुन्दसमत्विषा' कुन्दसदृशदीप्त्या । 'ईषदपि' मनागपि ये । 'न' इति प्रतिषेधे । 'प्राप्तलोकत्रयीराज्या' लब्धजगत्त्रयैश्वर्या । 'मेदु' मद गतवन्तः । 'अपारिजातसुमनःसन्तानकान्ताञ्चिता' अपगतारिसन्दोहा ये सुमनसो–देवानां सन्ताना – समूहाः तेषां कान्ताः–मुख्याः शिरःप्रान्ता वा प्रणामपर्यन्ता स्त्रियो वा तैरञ्चिता – पूजिता । ते जिनवृषभा जीयासु ये कीर्त्या चिता प्राप्तलोकत्रयीराज्या ईषदपि न मेदुरित्यन्वयः ॥ ६२ ॥

अवचूरि

ते जिनोत्तमा जयन्तु । ये प्राप्तत्रैलोक्यैश्वर्या अपि ईषदपि न मेदु–मदं चक्रुरिति संबन्ध । किंविशिष्टा '। अविद्विष'–शत्रुरहिता, मालां–स्रज धारयन्त । मालां किंभूताम् '। रजोराज्या–परागपूरेण मेदुरा पारिजातकुसुमानि सन्तानककुसुमानि च तेषामन्ता–अवयवा यस्यां ताम् । चिता–व्याप्ता ।

---

१ આના સંબંધ સાર જુઓ પ્રથમ પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ

૨ જ્યાં અનેક વચન એકથી વધારે અર્થોવાળાં હોય ત્યાં આ અલંકાર છે એમ સમજવું કહ્યું પણ છે—

पदैस्तैरेव भिन्नानां वाक्यं वचनमेव हि ।
अनेकमर्थ यत्रासौ 'श्लेष' इत्युच्यते यथा ॥
—વાગ્ભટ (४, १२८)

कया ?। कीर्त्या । कथंभूतया ?। कुन्दपुष्पोज्ज्वलया । अपारिजाता-अपगतवैरिवृन्दा ये सुमन सन्ताना-विद्वत्समूहा देवसमूहा वा तेषां कान्ता-शिरःकान्ता मन्मथरा स्त्रियो वा तैरर्चिता-पूजिता ॥ ६१ ॥

अन्वय

ये अ-विद्विष, रजस्-राज्या मेदुर-पारिजात-सुमनस्-सन्तानक-कान्तां (अथवा मेदुर-सुमनस्-सन्तान-कान्तां) मालां दधाना, कुन्द-सम-त्विषा कीर्त्या श्रिता, मान-राक-कर्दा-राज्या, अप-अरि-जात-सुमनस्-सन्तान-क-कान्त-अर्चिता (अथवा अप-परि-सन्तान-कान्ता-अर्चिता) ईषद् अपि न मेदुः, ते जिन-वृषा जीयासुः ।

શબ્દાર્થ

जीयासु (मू० जि)=જયવતા વર્તો.
विद्विष्=દુશ્મન
अविद्विष=અવિદ્યમાન છે દુશ્મનો જેના એવા, શત્રુ-રહિત
वृष=શ્રેષ્ઠ
जिनवृषा=જિનોમાં શ્રેષ્ઠ, જિનવરો
मालां (मू० माला)=માળાને
दधाना (मू० दधान)=ધારણ કરનારા
रजोराज्या=પરાગની પંક્તિ વડે.
मेदुर=અતિશય સ્નિગ્ધ
पारिजात=પારિજાતક, કલ્પવૃક્ષ
सुमनस्=પુષ્પ
सन्तान=વિસ્તાર, સમૂહ
सन्तानक=સંતાનક નામનું કુસુમ
मेदुरपारिजातसुमनःसन्तानकान्तां=(૧) અતિશય સ્નિગ્ધ એવા પારિજાતકના પુષ્પોના સમૂહ વડે મનોહર એવી (૨) અતિશય સ્નિગ્ધ એવા પારિજાતકના પુષ્પોના તેમજ સંતાનકના અંતો છે જેમાં એવી
श्रिता (मू० श्रि)=આશ્રિત

कीर्त्या (मू० कीर्ति)=યશ વડે
कुन्द=કુંદ, મોગરાનું ફૂલ.
सम=સમાન.
कुन्दसमत्विषा=કુંદના સમાન કાન્તિ વડે.
ईषद्=જરા.
ये (मू० यद्)=જેઓ
मान (धा० अन्)=[illegible]
राज=રાજ્ય
मानराकर्दराज्या=પ્રધાન કર્યું છે ... કર્યું સામ્રાજ્ય જેમણે એવા.
मेदु (धा० मद्)=મદ કર્યો
सुमनस्=(૧) દેવ (૨) સજ્જન
क=મસ્તક
अर्चित (धा० अर्च्)=પૂજાયેલ
अपारिजातसुमनःसन्तानकान्ताभिर्चिता=(૧) નાશ થયો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવા દેવ-સમૂહની કાન્તાઓ વડે પૂજિત (૨) પરિવારથી રહિત એવા સજ્જનોના સમૂહના મસ્તક વડે પૂજિત

શ્લોકાર્થ

જિનવરોનો વિજય—

" શત્રુ-રહિત એવા, વળી પરાગની પંક્તિ વડે અતિશય સ્નિગ્ધ એવા પારિજાતકના પુષ્પોના સમૂહ વડે મનોહર એવી (અથવા અતિશય સ્નિગ્ધ એવા પારિજાતકના પુષ્પ

તેમજ સંતાનકના અંતો છે જેમાં એવી] ભાવાને ધારણ કરનારા એવા, ત[illegible] (કુસુમ) ના સમાન (શ્વેત) કીર્તિ વડે વ્યાપ્ત એવા, અને વળી પ્રાપ્ત કર્યું છે જેણે [illegible] સામ્રાજ્ય જેમણે એવા તેમજ નષ્ટ થયો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવા દેવ-વર્ગ[illegible] વડે પૂજિત [અથવા વૈરિ-રહિત એવા વિદ્વદ્-વર્ગના મસ્તકના અન્ત (ભાગ) [illegible] એવા (હોવા છતાં પણ) જે (જિનેશ્વરોએ) જરા પણ ગર્વ ન કર્યો, [illegible] જયવતા વર્તો "—૬૨

जिनमतस्य स्तुतिः—

जैनेन्द्रं मतमातनोतु सततं सम्यग्दृशां सद्गुणा-
लीलाभं गमहारि भिन्नमदनं तापापहृद् यामरम् ।
दुर्निर्भेदनिरन्तरान्तरतमोनिर्नाशि पर्युल्लस-
ल्लीलाभङ्गमहारिभिन्नमदनन्तापापहृद्यामरम् ॥ ६३ ॥

—शार्दूल०

टीका

जैनेन्द्रमिति । 'जैनेन्द्रं' जिनेन्द्रसम्बन्धि । 'मतं' दर्शनम् । 'आतनोतु' [illegible] तम्' अजस्रम् । 'सम्यग्दृशाम्' अविपरीतदर्शनाम् । 'सद्गुणालीलाभम्' साधुगुण[illegible] 'गमहारि' गमैर्मनोहरम् । 'भिन्नमदनम्' विदारितस्मरम् । 'तापापहृत्' तापं अपहर[illegible] 'यामरम्' यामा-यमाः तान् राति-ददाति यत् तत् । 'दुर्निर्भेदनिरन्तरान्तरत[illegible] दुर्भेद्-दुःखभेद्य निरन्तर-निबिडं आन्तर-मनोऽन्तर्वर्ति तमः-मोह निर्नाशयत्येवं[illegible] 'पर्युल्लसल्लीलाभङ्गमहारिभित्' पर्युल्लसल्लीला-मोघद्विषाम् अभङ्गाः-अभंग[illegible] [illegible] भिनत्ति यत् तत् । 'नमदनन्तापापहृद्यामरम्' नमन्तोऽनन्ता अ[illegible] मराः यस्य तत् ॥ ६३ ॥

अवचूरि

जैनेन्द्रं-जिनसम्बन्धि मतं [illegible] सम्यग्दृशां [illegible] । [illegible] [illegible] । भिन्ना-विदारिता मदन-अनङ्गो यत्र । ताप-[illegible] [illegible] । दुर्निर्भेद-[illegible] निरन्तरं निबिडं-आन्तरं-[illegible] तमो [illegible] [illegible] अभङ्गाः-अभङ्गान महारीन [illegible] [illegible] ॥ ६३ ॥

अन्वय

[illegible]

તેમજ સતાનકના અતો છે જેમા એવી] માવાને ધારણ કરનારા એવા, તથા (કુસુમ) ના સમાન (શ્વેત) કીર્તિ વડે વ્યાપ્ત એવા, અને વળી પ્રાપ્ત કર્યું છે જેણે સામ્રાજ્ય જેમણે એવા તેમજ નષ્ટ થયો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવા દેવ-વર્ગની વડે પૂજિત [અથવા વૈરિ-રહિત એવા વિદ્વદ્-વર્ગના મસ્તકના અન્ત (ભાગ) વડે એવા (હોવા છતાં પણ) જે (જિનેશ્વરોએ) જરા પણ ગર્વ ન કર્યો, તે જયવતા વર્તો "—૬૨

जिनमतस्य स्तुतिः—

> जैनेन्द्र मतमातनोतु सततं सम्यग्दृशा सद्गुणा-
> लीलाम गमहारि भिन्नमदनं तापापहृद् यामरम् ।
> दुर्निर्भेदनिरन्तरान्तरतमोनिर्नाशि पर्युल्लस-
> ल्लीलाभङ्गमहारिभिन्नमदनन्तापापहृद्यामरम् ॥ ६३ ॥
> —शार्दूल०

टीका

जैनेन्द्रमिति । 'जैनेन्द्र' जिनेन्द्रसम्बन्धि । 'मत' दर्शनम् । 'आतनोतु' प्रथय[illegible] तम्' अनघम् । 'सम्यग्दृशाम्' अविपरीतपुद्रीनाम् । 'सद्गुणालीलाभम्' साधुगुणा[illegible] 'गमहारि' गमैर्मनोहरम् । 'भिन्नमदनम्' विदारितस्मरम् । 'तापापहृद्' ताप अपहरति 'यामरम्' यामा:-यमा' तान् राति-ददाति यत् तत् । 'दुर्निर्भेदनिरन्तरान्तरतमो[illegible] दुर्भेद्-दुःखभेद्य निरन्तरं-निर्विवर आन्तर-मनोऽन्तर्भवं तम -मोह निर्नाशयत्येवंशील 'पर्युल्लसल्लीलाभङ्गमहारिभिन्न' पर्युल्लसल्लीलान-मोयद्विलासान् अभङ्गान-अभेपान [illegible] महारिभिन्नन् भिनत्ति यत् तत् । 'नमदनन्तापापहृद्यामरम्' नमन्तोऽनन्ताः आ[illegible] अमरा यस्य तत् ॥ ६३ ॥

अवचूरि

जैनेन्द्र-जिनसम्बन्धि मत [illegible] जिनातु । [illegible] [illegible]-मन [illegible] । भिन्न-विदारितः मदन -अनङ्गो यत । [illegible] [illegible] [illegible] । दुर्निर्भेद्-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] अभङ्गान-अभयान महारीन [illegible] [illegible]-अमरा [illegible] यस्य ॥ ६३ ॥

अन्वय

[illegible] [illegible], [illegible], दुर्निर्भेद-निरन्तर-आन्तर-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] आतनोतु ।

श्रीब्रह्मशान्तियक्षस्य स्तुतिः—

दण्डच्छत्रकमण्डलूनि कलयन् स ब्रह्मशान्तिः क्रियात्
सन्त्यज्यानि शमी क्षणेन शमिनो मुक्ताक्षमाली हितम्।
तप्ताष्टापदपिण्डपिङ्गलरुचिर्योऽधारयन्मूढता
सत्यज्यानिशमीक्षणेन शमिनो मुक्ताक्षमालीहितम् ॥ ६४ ॥ १६ ॥

—शार्दूल०

टीका

दण्डेति। 'दण्डच्छत्रकमण्डलूनि' दण्ड —आषाढो ब्रतिदण्ड छत्र—आतपत्र कमण्डलु—कुण्डिका (तानि)। 'कलयन्' उद्वहन्। 'स'। 'ब्रह्मशान्तिः' ब्रह्मशान्तिनामा ब्रह्मराक्षसः। 'क्रियात्' विधेयात्। 'सन्ति' शोभनानि। 'अज्यानि' ज्यानिरहितम्। 'शमी' प्रशमवान्। 'क्षणेन' सपदि। 'श' सुखम्। 'इन' प्रभु। 'मुक्ताक्षमाली' मौक्तिकाक्षमालावान्। 'हित' परिणतिसुखम्। 'तप्ताष्टापदपिण्डपिङ्गलरुचि' तप्तो योऽष्टापदपिण्ड—कनकगोल तद्वत् पिङ्गलरुचि —कपिलच्छविः। 'यः'। 'अधारयत्' धृतवान्। 'मूढता' अज्ञताम्। 'सत्यज्य' त्यक्त्वा। 'अनिश' अनवरतम्। 'ईक्षणेन' आलोकनेन। 'शमिनः' मुने कस्यापि। 'मुक्ताक्षमाली' मुक्ता—त्यक्ता अक्षमाया—अक्षान्ते आली—परम्परा येन स। 'ईहित' चेष्टितम्। सन्ति दण्डच्छत्रकमण्डलूनि कलयन् स ब्रह्मशान्तिरज्यानि श क्षणेन क्रियात् य शमिन अनिश ईक्षणेन मूढता सत्यज्य हित अधारयदिति सम्बन्धः ॥ ६४ ॥

अवचूरि

स ब्रह्मशान्तिनामा यक्षः श-सुखं कुरुतात्। किं कुर्वन्? । दण्डच्छत्रकमण्डलूनि कलयन्-उद्वहन्। किंभूतानि? । सन्ति-शोभनानि। अज्यानि-अहीनानि। शमी-प्रशमवान्। क्षणेन-वेगेन। मुक्ताक्षमाला अस्यास्तीति। तप्तस्वर्णपिण्डपीतरुचिः। यो यक्षः कस्यापि शमिनो-मुनेरनिशं निरन्तरमीक्षणेन-विलोकनमात्रेण-मूढतां सत्यज्य हितं परिणतिसुखमधारयत्। हितं किंभूतम्?। मुक्ता अक्षमा यैस्ते मुनयस्तेषामाली-श्रेणिस्तस्या ईहितं-चेष्टितम् ॥ ६४ ॥

अन्वयः

यः शमिनः अनिशं ईक्षणेन मूढता सत्यज्य मुक्त-अक्षमा-आली-ईहितं हितं अधारयत्, स सन्ति, [illegible] दण्ड-छत्र-कमण्डलूनि कलयन्, शमी, इन, मुक्त-अक्ष-माली, तप्त-[illegible]-रुचिः ब्रह्मशान्तिः क्षणेन (अ-ज्यानि) श क्रियात्।

શબ્દાર્થ

दण्ड=દંડ
छत्र=છત્ર
कमण्डलु=કમણ્ડળ
दण्डच्छत्रकमण्डलूनि=દણ્ડ, છત્ર અને કમણ્ડલને
कलयन् (धा० कल्)=ધારણ કરનારો
ब्रह्मशान्ति (मू० ब्रह्मशान्ति)=બ્રહ્મશાન્તિ (યક્ષ)
सन्ति (मू० सत्)=શોભાયમાન
हानि=હાનિ
नव्यानि=(૧) હાનિરહિત, (૨) નવીન
शमी (मू० शमिन्)=ઉપશમ-યુક્ત
क्षणेन=ક્ષણમાં, પળમાં.
इन (मू० इन)=સ્વામી
मुक्ता=મોતી
मुक्ताक्षमाली=મોતીની જપ-માલા છે જેની પાસે એવો

पिण्ड=પિણ્ડ, સમૂહ
पिङ्गल=પીત, પીળી
तप्ताष्टापदपिण्डपिङ्गलरुचि=તપેલા સુવર્ણના પિણ્ડના સમાન પીળી પ્રભાવાળો
अधारयत् (धा० धृ)=ધારણ કરતો હવો
मूढतां (मू० मूढता)=અજ્ઞાનને, મૂર્ખતાને.
सत्यज्य (धा० त्यज्)=ત્યાગ કરીને, તજી દઈને
अनिशम्=સર્વદા
ईक्षणेन (मू० ईक्षण)=અવલોકનથી, દર્શનથી
शमित (मू० शमित)=ઉપશમ-યુક્તના
मुष (धा० मुष्)=ચોરી લીધેલ, ત્યાગ કરેલ
अक्षमा=ક્ષમાનો અભાવ, ક્રોધ
इहित=(૧) ચેષ્ટિત, (૨) અભીષ્ટ
मुषिताक्षमाईहित=ત્યાગ કર્યો છે ક્રોધનો જેણે એવા સાધુની ચેષ્ટિને અભીષ્ટ

શ્લોકાર્થ

બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષની સ્તુતિ—

"ઉપશમ-યુક્ત (એવા કોઇક મુનિવર)નું નિરંતર દર્શન કરવાથી મૂર્ખતાને ત્યજી દઈને, ત્યાગ કર્યો છે ક્રોધનો જેમણે એવા (સાધુ પુરુષો)ની ચેષ્ટિને અભીષ્ટ એવા દિનને ધારણ કરતો હવો, તે, શોભનીય [અથવા વિદ્યમાન] અને હાનિ-રહિત એવા દણ્ડ, છત્ર અને કમણ્ડળને ધારણ કરનારો, અને ઉપશમયુક્ત, વળી સ્વામી, તથા મોતીની જપ-માલાવાળો તેમજ તપેલા સુવર્ણના પિણ્ડના સમાન પીત પ્રભાવાળો એવો બ્રહ્મશાન્તિ (નામનો યક્ષ) (હે ભવ્યો ! તમને) ક્ષણમાં (૨ ક્ષેત) સુખ કરો "—૯૪

સ્પષ્ટીકરણ

બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષ—

આ પ્રથમજ પદ્ય છે કે જેમાં કવીશ્વરે દેવીની સ્તુતિ ન કરતાં યક્ષની સ્તુતિ કરી છે. અત્ર ... છતાં આ પદ્યમાં પણ નજરે પડે છે ... કહેવાનું ... દેવીની ... સ્તુતિ રચી છે, બાકી તો દેવીઓનીજ સ્તુતિ કરી છે.

श्रीब्रह्मशान्तियक्षस्य स्तुतिः—

दण्डच्छत्रकमण्डलूनि कलयन् स ब्रह्मशान्तिः क्रियात्
सन्त्यज्यानि शमी क्षणेन शमिनो मुक्ताक्षमाली हितम्।
तप्ताष्टापदपिण्डपिङ्गलरुचिर्योऽधारयन्मूढतां
सत्यज्यानिशमीक्षणेन शमिनो मुक्ताक्षमालीहितम् ॥ ६४ ॥ १६

—शार्दूल०

टीका

दण्डेति । 'दण्डच्छत्रकमण्डलूनि' दण्डः—आपादोन्नतिदण्डः छत्रम्—आतपत्रं कमण्डलु कुण्डिका (तानि)। 'कलयन्' उद्वहन् । 'सः'। 'ब्रह्मशान्तिः' ब्रह्मशान्तिनामा ब्रह्मराक्षसः 'क्रियात्' विधेयात् । 'सन्ति' शोभनानि । 'अज्यानि' ज्यानिरहितम् । 'शमी' प्रशमवान् । 'क्षणेन' सपदि । 'श' सुखम् । 'इन' प्रभु । 'मुक्ताक्षमाली' मौक्तिकाक्षमालावान् । 'हित' परिणतिसुखम् । 'तप्ताष्टापदपिण्डपिङ्गलरुचिः' तप्तो योऽष्टापदपिण्ड—कनकालिः तद्वत् पिङ्गलरुचिः—कपिलच्छविः । 'यः'। 'अधारयत्' धृतवान् । 'मूढतां' अज्ञताम् । 'सत्यज्य' त्यक्त्वा । 'अनिशं' अनवरतम् । 'ईक्षणेन' आलोकनेन । 'शमिनः' मुनेः कस्यापि । 'मुक्ताक्षमाली' मुक्ता—त्यक्ता अक्षमाया—अक्षान्तेः आली—परम्परा येन सः । 'ईहित' चेष्टितम् । सन्ति दण्डच्छत्रकमण्डलूनि कलयन् स ब्रह्मशान्तिरज्यानि श क्षणेन क्रियात् यः शमिनः अनिशं ईक्षणेन मूढतां सत्यज्य हितं अधारयदिति सम्बन्धः ॥ ६४ ॥

अवचूरि

स ब्रह्मशान्तिनामा यक्षः श-सुखं कुरुतात् । किं कुर्वन् ? दण्डच्छत्रकमण्डलूनि कलयन्-उद्वहन् । किंभूतानि ? सन्ति-शोभनानि । अज्यानि-अहीनानि । शमी-प्रशमवान् । क्षणेन-वेगेन । मुक्ताक्षमाला अस्यास्तीति । तप्तस्वर्णपिण्डपीतरुचिः । यो यक्षः कस्यापि शमिनो-मुनेरनिशं निरन्तरमीक्षणेन-विलोकनेनाज्ञतां-मूढतां सत्यज्य हितं परिणतिसुखमधारयत् । हितं किंभूतम् ? मुक्ता अक्षमा येन ते मुक्ताक्षमास्तेषामाली-श्रेणिस्तया ईहितं-चेष्टितम् ॥ ६४ ॥

अन्वय

यः शमिनः अनिशं ईक्षणेन मूढतां सत्यज्य मुक्त-अक्षमा-आली-ईहितं हितं अधारयत्, (सः) सन्ति दण्ड-छत्र-कमण्डलूनि कलयन्, शमी, इनः, मुक्त-अक्ष-माली, तप्त-अष्टापद-पिण्ड-पिङ्गल-रुचिः ब्रह्मशान्तिः क्षणेन (अ-ज्यानि) श क्रियात् ।

શબ્દાર્થ

દ=દંડ.
=છત્ર
ણ્ડલુ=કમણ્ડળ
દચ્છત્રકમણ્ડલૂનિ=દંડ, છત્ર અને
　કમણ્ડલને.
યત્ (ધા૦ કલ્)=ધારણ કરનારો
શાન્તિ (મૂ૦ બ્રહ્મશાન્તિ)=બ્રહ્મશાન્તિ
　(યક્ષ)
ત (મૂ૦ સત્)=શોભાયમાન
=હાનિ
હાનિ=(૧) હાનિરહિત, (૨) નવીન
ો (મૂ૦ શમિન્)=ઉપશમ-યુક્ત
ન=હણુમા, પગમાં
(મૂ૦ ઇન)=સ્વામી
ા=મોતી.
ાક્ષમાલી=મોતીની જપ-માલા છે જેની
　પાસે એવો

પિણ્ડ=પિંડ, સમૂહ
પિઙ્ગલ=પીત, પીળી
તતાપ્તાપદપિણ્ડપિઙ્ગલરુચિ=તપેલા સુવર્ણના
　પિંડના સમાન પીળી પ્રભાવાળો
અધારયત્ (ધા૦ ધૃ)=ધારણ કરતો હવો
મૂઢતાં (મૂ૦ મૂઢતા)=અજ્ઞાનને, મૂર્ખતાને
સન્ત્યજ્ય (ધા૦ ત્યજ્)=ત્યાગ કરીને, તજી
　દઈને
અનિશમ્=સર્વદા
ઈક્ષણેન (મૂ૦ ઈક્ષણ)=અવલોકનથી, દર્શનથી
શમિન (મૂ૦ શમિન્)=ઉપશમ-યુક્તના
મુક્ત (ધા૦ મુચ્)=મૂકી દીધેલ, ત્યાગ કરેલ
અક્ષમા=ક્ષમાનો અભાવ, ક્રોધ.
હિત=(૧) રહિત, (૨) અભીષ્ટ
મુક્તાક્ષમાલીહિત=ત્યાગ કર્યો છે ક્રોધનો જે
　એવાની શ્રેણિને અભીષ્ટ

શ્લોકાર્થ

બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષની સ્તુતિ—

"ઉપશમ-યુક્ત (એવા કોઇક મુનિવર)નું નિરન્તર દર્શન કરવાથી મૂર્ખતાને ત્યા[illegible], ત્યાગ કર્યો છે ક્રોધનો જેમણે એવા (સાધુ પુરુષો)ની શ્રેણિને અભીષ્ટ એવા દિ[illegible] ધારણ કરતો હવો, તે શોભનીય (અથવા વિદ્યમાન) અને હાનિ-રહિત અ[illegible], છત્ર અને કમણ્ડલને ધારણ કરનારો અને ઉપશમયુક્ત, [illegible] [illegible] ની જપ-માલાવાળો તેમજ તપેલા સુવર્ણના પિંડના સમાન પીત પ્રભા[illegible] [illegible]શાન્તિ (નામનો યક્ષ) [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]શાન્તિ યક્ષ—

આ પ્રથમ [illegible] [illegible]

આ યક્ષરાજના સબધમા કોઈ મુનિવરનું દિન પ્રતિદિન દર્શન કરવાથી તેનું અજ્ઞાન નષ્ટ થયુ એમ જે ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે, તે વાસ્તવિક છે કેમકે મહર્ષિ ભર્તૃહરિએ "सत्सगति किं न करोति पुसाम्?" એ વાક્યામૃત શુ અજાણ્યુ છે?

વિશેષમા આ દૃષ્ટાન્તથી એ પણ વાત વિચારવા લાયક છે કે જ્યારે સાધારણ મુનિના દર્શનથી પણ આટલો લાભ થાય છે, તો મુનીશ્વર એવા વીતરાગ તીર્થંકરના દર્શનથી શા શા લાભો ન થાય વારૂ?[1]

હવે આ યક્ષ પરત્વે વિચાર કરીએ આ પદ્ય ઉપરથી એટલુ તો સુસ્પષ્ટ જોઇ શકાય છે કે આ યક્ષને ચાર હાથ છે અને તે દણ્ડ, છત્ર, કમણ્ડળ અને જપ-માલાથી શોભે છે, તેમજ તેનો વર્ણ સુવર્ણના સમાન પીત છે પરતુ આ યક્ષના વાહનના સબધી માહિતી અત્ર મળી શકતી નથી

આ યક્ષના સબધમા સપૂર્ણ માહિતી તો નિર્વાણ-કલિકામાના નીચે મુજબ ઉલ્લેખમાથી મળી આવે છે —

"तथा ब्रह्मशान्तिं पिङ्गवर्णं दष्ट्राकराल जटामुकुटमण्डित पादुकारूढ भद्रासनस्थितमुपवीतालङ्कृतस्कन्ध चतुर्भुज अक्षसूत्रदण्डकान्वितदक्षिणपाणिं कुण्डिकाच्छत्रालङ्कृतवामपाणिं चेति"

અર્થાત્ બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષનો પીત વર્ણ છે અને તેની દાઢ ભયકર છે તે જટા અને મુકુટથી મણ્ડિત છે વળી તે પગમા પાદુકા પહેરે છે અને ભદ્રાસને રહે છે તેનો ખભો ઉપવીત (જનોઇ)થી અલકૃત છે તેને ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને દણ્ડથી અલકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ કમણ્ડળુ અને છત્રથી વિભૂષિત છે

---

૧ સરખાવો—

' दर्शनाद् दुरितध्वसी, वन्दनाद् वाञ्छितप्रद ।
पूजनात् पूरक श्रीणां, जिन साक्षात् सुरद्रुम ॥ '

તથા વળી—

" दर्शन देवदेवस्य, दर्शन पापनाशनम् ।
दर्शन स्वर्गसोपान दर्शन मोक्षसाधनम् ॥

१७ श्रीकुन्थुजिनस्तुतय

श्रीकुन्थुनाथाय वन्दनम्—

भवतु मम नमः श्रीकुन्थुनाथाय तस्मै
अमितशमितमोहायामितापाय हृद्य ।
सकलभरतभर्ताऽभूज्जिनोऽप्यक्षपाशा-
यमितशमितमोहायामितापायहृद् य ॥ ६५ ॥

—मालिनी (८, ७)

टीका

भवत्विति । 'भवतु' अस्तु । 'मम नमः' मत्सम्बन्धी नमस्कारः । 'श्रीकुन्थुनाथाय'
न्थुनाम्ने नाथाय । 'तस्मै' । 'अमितशमितमोहायामितापाय' अमित -अपरिगत शमित -
नीतो मोहापायितापः -मोहनीयदीर्घदुःखपुर्येन तस्मै । 'हृद्य' हृदयहारी । 'सकलभरतभर्ता'
लभरतवर्षाधिप, चक्रवर्तीत्यर्थः । 'अभूत्' सञ्जातः । 'जिनोऽपि' जिनश्च । [illegible]
वनार्थ । 'अक्षपाशायमितशमितमोहाय' अक्षपाशे -इन्द्रियरज्जुभिः अयमिता-अबद्धा ये
नः-मुनयास्तेषां तमोहाय-अज्ञानघातिने । 'अमितापायहृद्' अमितान् अपायान् हरति
। तस्मै श्रीकुन्थुनाथाय मम नमो भवतु य सकलभरतभर्ता जिनोऽपि अभूदिति
-र्थः ॥ ६५ ॥

अवचूरि

तस्मै श्रीकुन्थुनाथाय जिनाय नमोऽस्तु । अमित शमिता मोहस्यापायमिताः-[illegible]
यामा हृद्य-हृदयहारी । सकलभरतभर्ताधिप-चक्रवर्ती । जिनोऽप्यभूत् । किंभूत [illegible]
हरतीति तस्मै । किंभूताय । अक्षपाशा-इन्द्रियरज्जवस्तैरयमिता अबद्धा ये [illegible]
-हाय-अज्ञानघातिने ॥ ६५ ॥

अन्वय

य हृद्य सकल भरत भर्ता अमित [illegible] जिनः अपि अभूत् तस्मै [illegible]
[illegible] नाथाय मम नमः [illegible]

[illegible]

શબ્દાર્થ

भवतु (धा० भू)=હોજો
कुन्थु=કુન્થુ (નાથ), સત્તરમા તીર્થંકર
श्रीकुन्थुनाथाय=શ્રીકુન્થુનાથને, સત્તરમા તીર્થંકરને
तस्मै (मू० तद्)=તેને
आयामिन्=વિસ્તીર્ણ
अमितशमितमोहायामितापाय=નષ્ટ કર્યો છે અપાર એવા મોહના વિસ્તીર્ણ સતાપને જેણે એવા
हृद्य (मू० हृद्य)=મનોહર.
भरत=ભરત (ક્ષેત્ર), ભારત વર્ષ
भर्तृ=સ્વામી.
सकलभरतभर्ता=સપૂર્ણ ભારતવર્ષના અધિપતિ, ચક્રવર્તી
अभूत् (धा० भू)=થતા હવા
जिन (मू० जिन)=જિન, તીર્થંકર
अपि=સમુચ્ચયવાચક અવ્યય
अक्ष=ઇન્દ્રિય
पाश=રજ્જુ, દોર
यमित (धा० यम्)=બધાયેલ
शमिन=ઉપશમથી યુક્ત
अक्षपाशायमितशमितमोहाय=ઇન્દ્રિયરૂપી રજ્જુ વડે નહિ બધાયેલા (અત એ) ઉપશમયુક્ત એવા (મુનિવરો) (અજ્ઞાનરૂપી) અધકારનો નાશ કરના
हृत=હરનાર
अमितापायहृत्=પાર વિનાના કષ્ટોને હરના

શ્લોકાર્થ

શ્રીકુન્થુનાથને વન્દન—

"જે મનોહર (કુન્થુનાથ) સમસ્ત ભરત (ક્ષેત્ર)ના સ્વામી (અર્થાત્ ચક્રવર્તી (હોવા ઉપરાંત) અગણિત કલેશોને પણ દૂર કરનારા એવા તીર્થંકર પણ થયા, તે શ્રીકુન્થુનાથ કે જેમણે અપાર એવા મોહના વિસ્તીર્ણ સતાપનો નાશ કર્યો છે, તેમજ જેઓ ઇન્દ્રિયરૂપી રજ્જુ વડે નહિ બધાયેલા અને (અત એવ) ઉપશમયુક્ત એવા (જનો)ના (અજ્ઞાનરૂપી અધકારનો નાશ કરનારા છે, તે કુન્થુનાથને મારી (વારવાર) વન્દના હોજો "—૬૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીકુન્થુનાથ-ચરિત્ર—

સત્તરમા તીર્થંકર કુન્થુનાથનો જન્મ હસ્તિનાગપુરમા થયો હતો શ્રી રાણી અને સૂર રાજા એ તેમના માતાપિતા થતા હતા છા ના લાંછનથી અંકિત તેમજ સુવર્ણવર્ણી એવો તેમનો દેહ પાત્રીસ ધનુષ્ય પ્રમાણ ઊંચો હતો આ શ્લોકમા કહેવામા આવ્યુ છે તેમ એકજ ભવમા ચક્રવર્તીનું પદ તેમજ વ ી તીર્થંકરનું પણ પદ પ્રાપ્ત કરવા તેઓ ભાગ્યશાળી થયા હતા આ તેમનુ અલૌકિક પુણ્ય સૂચવે છે પચાણુ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પરિપૂર્ણ થતા તેઓ પરમ નદ પદને પામ્યા

ભરતક્ષેત્ર અને ચક્રવર્તીનું સ્વરૂપ—

જબૂદ્વીપના વિષ્કમ્ભથી એકસો નેવુંમા ભાગના વિષ્કમ્ભવાળુ અર્થાત્ $\frac{}{૧૯૦}$ =૫૨૬$\frac{૬}{૧૯}$ યોજનના વિષ્કમ્ભવાળું ભરતક્ષેત્ર છે આ ક્ષેત્રના મધ્યભાગમા પૂર્વથી પશ્ચિમે સમુદ્ર પર્યંત

...વાળો વૈતાઢ્ય પર્વત આવેલો છે તેમજ વળી આ ક્ષેત્રમાં ગંગા અને સિન્ધુ એ નામની ...નદીઓ આવેલી છે આથી કરીને આ ક્ષેત્રના છ વિભાગો પડે છે આ પ્રત્યેક વિભાગને ...'ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં તેમજ ઉત્તરાર્ધ ભરતમાં ત્રણ ખંડો છે આ છએ ખંડના અધિપતિને 'ચક્રવર્તી' કહેવામાં આવે છે જ્યારે આમાના ...ણાર્ધના ત્રણ ખંડોના અધિપતિને 'વાસુદેવ' યાને 'અર્ધચક્રવર્તી' કહેવામાં આવે છે ...મકે ઉત્તરાર્ધમાં વાસુદેવનો સંભવ નથી) આ શ્લોકમાં સકલ ભરતના અધિપતિ એમ ...ને કુન્થુનાથનું ચક્રવર્તિત્વ પ્રકટ કર્યું છે[1]

અત્ર એ નિવેદન કરવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે જેમ સમસ્ત ભરત ક્ષેત્રના અધિપતિને ...કવર્તી કહેવામાં આવે છે, તેવીજ રીતે સમસ્ત ઐરાવત ક્ષેત્ર તેમજ વળી મહાવિદેહના ...ત્રીસ વિજયો પૈકી ગમે તે કોઈ વિજયના અધિપતિને પણ 'ચક્રવર્તી' કહેવામાં આવે છે આ ...સિવાય અન્યત્ર ચક્રવર્તીનો સદ્ભાવ નથી, કેમકે અન્ય સ્થલે તો અકર્મભૂમિ છે વિશેષમાં ...જેમ બે તીર્થંકરો અરસપરસ મળે નહિ, અર્થાત્ એકજ ક્ષેત્રમાં બે તીર્થંકરોનો જેમ સદ્ભાવ ...હોઈ શકે નહિ, તેવીજ રીતે એક ચક્રવર્તી બીજા ચક્રવર્તીને મળી શકે નહિ[2] વળી જેમ ...તીર્થંકરનો જન્મ ચૌદ સ્વપ્નોથી સૂચિત છે, તેમ ચક્રવર્તીનો પણ છે આ ઉપરાંત જેમ તીર્થંકરની ...પાસે ધર્મ-ચક્ર હોય છે તેમ ચક્રવર્તી પાસે ચક્ર-રત્ન હોય છે[3] વળી જેમ તીર્થંકરો [4]શલાકાપુરુષ ...ગણાય છે, તેમ ચક્રવર્તી પણ ગણાય છે, તેમજ વળી બંનેના દેહ પણ ૧૦૦૮ લક્ષણોથી લક્ષિત ...હોય છે પરંતુ વિશેષતા એ છે કે તીર્થંકરો તો તદ્ભવમાં નિર્વાણ-પદને પામે છેજ, જ્યારે ...ચક્રવર્તી તે પદ પામે પણ ખરા ને નહિ પણ પામે, કેમકે જો તે રાજ્યનો ત્યાગ કરી દીક્ષા-ગ્રહણ ...કરે, તો તો દેવગતિ કે મોક્ષ પામે, બાકી તો સાતમી નરકે સિધાવે[5]

અત્ર ચક્રવર્તીની ફક્ત સ્થૂલ રૂપરેખા આલેખવામાં આવે છે આ સબંધમાં વાચકવર્ય શ્રીઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના દ્વિતીય અધ્યાયના પરમા સૂત્રનું વિવરણ કરતા શ્રીસિદ્ધસેનગણિ કહે છે કે—

---

૧ એ ધ્યાનમાં [illegible] અવસર્પિણીમાં ફક્ત કુન્થુનાથજ ચક્રવર્તિ-પદ તેમજ તીર્થંકર-પદ પ્રાપ્ત [illegible] શાન્તિનાથ તેમજ અરનાથ (અર્થાત્ સોળમા તેમજ અઢારમા ...કર્યા છે એમ નથી પરંતુ [illegible]
તીર્થંકરો) પણ તે [illegible]

૨ જુઓ જ્ઞાતાધર્મકથા [illegible] એમ સિદ્ધ થાય છે

૩ આ [illegible] નહિ વ્યાકરણી [illegible] એમ શકાય છે ૨૪

૪ [illegible] (વાસુદેવના [illegible]) એ ...પણ હોય અને [illegible] કુન્થુનાથ [illegible] એ તેમની ...તીર્થંકરો ૧૨ ચક્રવર્તીઓ [illegible] વિશેષણ સમાડવા [illegible] કહ્યું છે કે—
ઉપર્યુક્ત [illegible] અભિધાન ચિન્તામણિ (તૃતીય કાંડ શ્લોક ૩૬૭)ની ટીકામાં
ઉત્તમતા [illegible]

शलाकापुरुषा पुरुषपु जातरेखा इत्यर्थ

...વાતની આ સાક્ષી પૂરે છે

"चक्रवर्तिनोऽपि नवनिधिपतयश्चतुर्दशाना रत्नाना नेतार स्वपौरुषोपात्तमहाभोगभुज सकलभरताधि-
भवन्ति"

અર્થાત—ચક્રવર્તીઓ (પણ) નવ નિધિ તેમજ ચૌદ રત્નના સ્વામી છે તેમજ તેઓ સ્વપ-
ક્રમ વડે પ્રાપ્ત કરેલા મહાભોગોને ભોગવનારા છે તેમજ સમસ્ત ભારતક્ષેત્રના અધિપતિ છે

ચક્રવર્તીના નવ નિધિ તેમજ ચૌદ રત્નો વિષેની સવિસ્તર માહિતી તેમજ તે કેવી રીતે
છ ખંડો સાધે છે, ઇત્યાદિકનું ટુંક વર્ણન ૯૯મા પદ્યના સ્પષ્ટીકરણમાંથી મળી શકશે, બાકી તેનું
વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરૂષચરિત્ર નામના મહાકાવ્યના પ્રથમ પર્વના ચતુર્થ
સર્ગમાંથી તેમજ જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિના તૃતીય વક્ષસ્કારમાંથી મળશે

सकलतीर्थपतिभ्यः प्रणाति —

सकलजिनपतिभ्य पावनेभ्यो नम सन्–
नयनरवरदेभ्यः सारवादस्तुतेभ्य. ।
समधिगतनुतिभ्यो देववृन्दाद् गरीयो–
नयनरवरदेभ्य सारवादस्तु तेभ्य ॥ ६६ ॥

—मालिनी

टीका

सकलेति। 'सकलजिनपतिभ्य.' निखिलतीर्थकृद्भ्य'। 'पावनेभ्य' पवित्रताजनकेभ्य। 'नम ' इति स्तुत्यर्थे। 'सनयनरवरदेभ्यः' रदाः-दशना शोभना नयाश्च रवश्च रदाश्च येषां तेभ्य'। 'सारवादस्तुतेभ्य ' सारः-मर्थप्रधानो वादः-उक्तिर्येषां तेभ्य, सारेण वादेन स्तुतेभ्य'-वन्दितेभ्य। 'समधिगतनतिभ्य ' प्राप्तप्रणामेभ्यः। 'देववृन्दात् ' सुरसमूहात्। 'गरीयोनयनरवरदेभ्य ' गरीयोनया-उत्कृष्टनीतयो ये नरास्तेभ्यो वरदेभ्य'। सारवात् सशब्दात्। स्तुतिरूपादित्यर्थं। 'अस्तु' भवतु। 'तेभ्य '। ये इत्थंभूता' 'सारवात् ' देववृन्दात् समधिगतनतिभ्य तेभ्य सकलजिनपतिभ्यो नम इति योग ॥ ६६॥

अवचूरि

[illegible] सर्वजिनपतिभ्यो नमोऽस्तु। [illegible]। पावनेभ्य -पवित्रताजनकेभ्य। [illegible] [illegible] रदा-दन्ताश्च यत्रो तेभ्य। सार-अर्थप्रधान [illegible] [illegible] स्तुता। [illegible] वादेन स्तुता तेभ्य। समधिगता-प्राप्ता नुति[illegible]

१ [illegible]

कस्मात् ? । देवसमूहात् । किंविशिष्टात् ? । सारवात्-प्रस्तुतस्तुतिकात् । गरीयांसो-गरिष्ठा नदा-नीतयो येषु ते च ते नराश्च तेषां वरेभ्यः । इत्थंभूतेभ्यो जिनेभ्यो नमोऽस्तु-भवतु ॥ ९६ ॥

अन्वय

पावनेभ्यः, सत्-नयन-रव-रदेभ्यः, सार-वाद्-स्तुतेभ्यः सह-आरवात् देव-वृन्दात् समधि-गत-नुतिभ्यः, गरीयस्-नय-नर-वरदेभ्यः तेभ्यः सकल-जिन-पतिभ्यः नमः अस्तु ।

શબ્દાર્થ

सकलजिनपतिभ्यः=સમસ્ત જિનવરોને
पावनेभ्यः (मू० पावन)=(૧) પવિત્ર કરનારા; (૨) નિર્મલ
सन्नयनरवरदेभ्यः=ઉત્તમ છે નેત્ર, ધ્વનિ અને દન્ત જેના એવાને.
सार=ઉત્તમ
वाद्=વચન
सारवाद्=(૧) અર્થ-પ્રધાન વચન, (૨) સાર્થ છે વચન જેનું એવા
स्तुत (धा० स्तु)=સ્તુતિ કરાયેલ
सारवाद्स्तुतेभ्यः=અર્થ-પ્રધાન વચનો વડે અથવા સાર્થ છે વચન જેનું એવાથી સ્તુતિ કરાયેલા
समधिगत (धा० गम्)=પ્રાપ્ત થયેલી
नुति=(૧) સ્તુતિ, (૨) પ્રણામ
समधिगतनुतिभ्यः=પ્રાપ્ત થઇ છે સ્તુતિ જેમને એવાને.
देव=સુર
वृन्द=સમૂહ
देववृन्दात्=સુર-સમૂહથી
गरीयस्=શ્રેષ્ઠ.
गरीयोनयनरवरदेभ्यः=શ્રેષ્ઠ છે નીતિ જેમની એવા ઉત્તમ મનુષ્યોને તેમના મનો-વાંછિત અર્પણ કરનારા.
अस्तु (धा० अस्)=થાઓ.
सारवात् (मू० स+आरव)=શબ્દાયમાન
तेभ्यः (मू० तद्)=તેમને.

શ્લોકાર્થ

સકલ તીર્થંકરોને પ્રણામ—

" પવિત્ર કરનારા [અથવા પવિત્ર] એવા, વળી [1]ઉત્તમ છે નેત્ર, (દેશના-સમયની) ધ્વનિ તેમજ દન્ત જેમનાં એવા, તથા વળી અર્થ-પ્રધાન વાક્યો વડે [અથવા સાર્થ છે વચનો જેમનાં એવા વડે] સ્તુતિ કરાયેલા, તેમજ (સ્તુતિનો આરંભ કર્યો હોવાથી) શબ્દાયમાન એવા સુર-સમૂહ દ્વારા પ્રાપ્ત થઇ છે સ્તુતિ જેમને એવા (અર્થાત્ દેવને પણ સ્તુતિ-પાત્ર) અને વળી શ્રેષ્ઠ છે નીતિ જેમની એવા ઉત્તમ જનોને તેમના મનોવાંછિત અર્પણ કરનારા એવા તે સમસ્ત જિનેશ્વરોને (મારા) પ્રણામ હોજો. "—૯૬

---

૧ કમલની લક્ષ્મીનો તિરસ્કાર કરનારા નેત્ર, દેશના સમયે સ્નિગ્ધ મધુર અને ગંભીર ધ્વનિ હોવાથી અને હીરા વિગેરેનો પરાભવ કરનારા દન્ત હોવાથી 'ઉત્તમ' શબ્દ વપરાયો છે

૨ જિનેશ્વરના દેહના વર્ણન સારૂ જુઓ ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૮૮).

सिद्धान्त-स्मरणम्—

स्मरत विगतमुद्रं जैनचन्द्रं चकासत्-
कविपदगमभङ्गं हेतुदन्तं कृतान्तम् ।
द्विरदमिव समुद्यद्दानमार्गं धुताघै-
कविपदगमभङ्गं हे तुदन्तं कृतान्तम् ॥ ६७ ॥

—मालिनी

टीका

स्मरतेति । 'स्मरत' ध्यायत । 'विगतमुद्रं' अपर्यन्तम् । 'जैनचन्द्रं' जिनचन्द्रसत्कम् । 'चकासत्कविपदगमभङ्गं' चकासन्तः-शोभमानाः कविपदानि-कवियोग्यशब्दा गमभङ्गाश्च यस्मिन् तम् । 'हेतुदन्तं' हेतव एव प्रतिपक्षभेद(क)त्वात् दन्तौ-विषाणौ यस्य तम् । 'कृतान्तं' आगमम् । 'द्विरदमिव' द्विपमिव । 'समुद्यद्दानमार्गं' समुद्यन्-समुल्लसन् दानमार्गो ज्ञानादीनां वितरणक्रमो यत्र तम् । 'धुताघैकविपदगं' अघ-पाप तदेवैका-अद्वितीया विपदेव दुःखप्रदायकत्वात् अगो-विटपी, धुतो-निरस्तः अघैकविपदगो येन तम् । 'अभङ्गं' अभेद्यम् । 'हे' इत्यामन्त्रणम् । 'तुदन्तं' पीडयन्तम् । 'कृतान्तं' अन्तकम् । अत्र द्विरदे श्लेषः । सोऽपि विगतमुद्रः-अपेतमर्यादः स्वच्छन्दो भवति, तस्यापि पदगमभङ्गाः-पदप्रचारक्रमप्रकाराः [illegible], दन्ताश्च भवन्ति, दानमार्गः-मदमार्गः समुदेति, सोऽपि अघं धुनाति अभङ्गश्च [illegible] कृतान्तमिव (?) नाग विपक्षादिकं तुदति । तदेव द्विरदमिव हे (भव्य-लोकाः !) जैनचन्द्रं कृतान्तं स्मरत [illegible] ॥ ६७ ॥

अवचूरिः

हे [illegible] ! जिनचन्द्रसम्बन्धिनं कृतान्तं यूयं स्मरत । हस्तिनमिव । किंभूतम् ? । विगतमुद्रं-[illegible] । चकासन्तः-शोभमानाः कविपदानि-कवियोग्या शब्दा गमा भङ्गाश्च यस्मिन् । हेतव एव दन्तौ [illegible] विषाणौ यस्य तम् । कृतान्तं-यमम् । तुदन्तं-व्यथयन्तम् । [illegible] हस्तिपक्षे [illegible] यस्मिन् । अघैकविपद्-पापैकविपद् [illegible] कृतान्त [illegible] । अभङ्गं-अभेद्यम् । अत्र द्विरद [illegible] । [illegible] । तस्यापि पदगमनभङ्गाः [illegible] । [illegible] ॥ ६७ ॥

अन्वयः

हे (भव्य-) ! [illegible] विगत-मुद्रं, चकासत्-कवि-पद-गम-भङ्गं, हेतु-दन्तं [illegible] , धुत-अघ-एक-विपद्-अगं, अ-भङ्गं, कृतान्तं [illegible] जैनचन्द्रं कृतान्तं स्मरत ।

શબ્દાર્થ

स्मरत (धा० स्मृ)=તમે સ્મરણ કરો
विगत (धा० गम्)=વિશેષતઃ ગયેલ
विगतमुद्=નષ્ટ થયું છે પરિમાણ જેનું એવા, અપરિમિત.
जैनचन्द्र (मू० जैनचन्द्र)=જિનચન્દ્રસંબંધી.
चकासत् (धा० चकास्)=પ્રકાશતા
भङ्ग=રચના.
चकासत्कविपद्गमभङ्ग=(૧) પ્રકાશમાન છે કવિ-યોગ્ય પદો, આલાપકો અને રચના જેના એવા; (૨) શોભાયમાન તેમજ પણ્ડિતયોગ્ય છે ચરણની ચાલની રચના જેની એવા.
दन्त=દાંત
हेतुदन्तं (मू० हेतुदन्त)=હેતુ છે દન્ત જેના એવા.
कृतान्तं(मू० कृतान्त)=સિદ્ધાન્તને.
द्विरदं (मू० द्विरद)=હાથીને
इव=જેવા
समुद्यत् (धा० इ)=દેદીપ્યમાન.
दान=(૧) ત્યાગ; (૨) મદ-જલ.
समुद्यद्दानमार्ग=(૧) દેદીપ્યમાન છે ત્યાગ-માર્ગ જેનો એવા; (૨) શોભી રહ્યો છે મદ-જલનો માર્ગ જેનો એવા.
धुत (धा० धू)=હલાવેલ, નષ્ટ કરેલ.
विपद्=કષ્ટ.
अग=વૃક્ષ
धुताघैकविपद्ग=(૧) નષ્ટ કર્યું છે પાપરૂપી અદ્વિતીય આપત્તિરૂપ વૃક્ષ જેણે એવા, (૨) નષ્ટ થયું છે પાપ જેનું એવાના અદ્વિતીય સ્થાન પ્રતિ ગમન કરનારા.
अमद्ग(मू० अमद्ग)=અજેય.
तुदन्त (मू० तुदत्)=પીડા કરનાર.
कृतान्त (मू० कृतान्त)=(૧) યમનો (૨) અન્ત કર્યો છે અન્ત જેણે એવાને.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તનું સ્મરણ—

"અત્યંત વિશાળ એવા, તથા શોભાયમાન તેમજ કવિઓને (વર્ણન કરવા) લાયક છે ચરણની ચાલની રચના જેની એવા, વળી (શત્રુ-સમૂહનો નાશ કરવામાં) કારણભૂત છે દન્ત જેના એવા, શોભી રહ્યો છે મદ-જલ વડે માર્ગ જેનાથી એવા, તથા નષ્ટ થયું છે પાપ જેનું એવા (પુણ્યશાળી મનુષ્યો)ના અદ્વિતીય સ્થાન પ્રતિ ગમન કરનાર, તેમજ વળી કર્યો છે વિનાશ જેમણે એવાને પીડા કરનારા એવા કુંજરની જેમ અપરિમિત, વળી પ્રકાશમાન છે કવિ-યોગ્ય પદો, આલાપો અને રચનાઓ જેના એવા, તથા (અન્ય દર્શનોનું ખંડન કરવામાં) હેતુરૂપ છે દન્ત જેના એવા, વળી દેદીપ્યમાન છે (દાન રૂપી) દાન-માર્ગ જેનો એવા, તેમજ વળી વિનાશ કર્યો છે પાપરૂપી અસાધારણ આપત્તિરૂપ વૃક્ષનો જેણે એવા અને અજેય તથા યમને પીડા કરનારા એવા જિનચન્દ્ર-વિષયક સિદ્ધાન્તને હે (લોકો)! તમે યાદ કરો."—૬૭

સ્પષ્ટીકરણ

શ્લોક-સમીક્ષા—

આ શ્લોકમાં પણ ૬૧મા શ્લોકની માફક શ્લેષાલંકાર દૃષ્ટિ રહ્યો છે એ આ શ્લોકની ચમત્કૃતિમાં વધારો કરે છે

श्रीपुरुषदत्तायै प्रार्थना—

प्रचलदचिररोचिश्चारुगात्रे ! समुद्यत्-
सदसिफलकरामेऽभीमहासेऽरिभीते ! ।
सपदि पुरुषदत्ते ! ते भवन्तु प्रसादाः
सदसि फलकरा मेऽभीमहासेरिभीते ॥ ६८ ॥ १७ ॥

—मालिनी

टीका

प्रचलदिति । 'प्रचलदचिररोचिश्चारुगात्रे !' प्रचलन्ती-स्फुरन्ती या अचिररोचिः तडित् तद्वत् चारुगात्रे-रुचिराङ्गि !। 'समुद्यत्सदसिफलकरामे !' समुद्यन्ती-प्रोल्लसन्ती ये सती-शोभने असिफलके-खड्गचर्मणी ताभ्यां रामे-रमणीये !। 'अभीमहासे !' सौम्यहसने !। 'अरिभीते !' अरिभ्यो भीः अरिभीः तस्या इते-इतिभूते !। 'सपदि' तत्क्षणम् । 'पुरुषदत्ते ! पुरुषदत्तादेवि !। 'ते' त्वत्सम्बन्धिनः । 'भवन्तु' सम्पद्यन्ताम् । 'प्रसादाः' अनुग्रहाः । 'सदसि' सभायाम् । 'फलकराः' कार्यसिद्धिकारिणः । 'मे' मम । 'अभीमहासेरिभीते' अभी:-अविद्यमानभया या महासैरिभी-महामहिषी तस्यां इते-गते ! । हे पुरुषदत्ते सपदि ते प्रसादाः सदसि फलकरा मे भवन्तु इति योगः ॥ ६८ ॥

अवचूरिः

हे पुरुषदत्ते ! ते-तव प्रसादाः सदसि-सभायां फलकराः-कार्यसिद्धिकारिणो भवन्तु मे-मम । प्रचलन्ती-स्फुरन्ती या विद्युत् तद्वत् चारु गात्रं यस्याः सा तस्याः संबोधनम् । [illegible] करी-खड्गखेटकाभ्यां रामा रमणीया तस्याः सम्बोधनम् । अभीम-अरौद्रो हासो-हसनं यस्याः । [illegible] तस्याः इतिभूते ! । अभी-निर्भया या महासैरिभी-भीष्ममहिषी [illegible] तस्याः [illegible] ॥ ६८ ॥

अन्वय

प्रचलत्-अचिर-रोचिस्-चारु-गात्र ! समुद्यत्-सत्-असि-फलक-राम ! अ-भीम-हास ! अरि-भी-इते ! अ-भी-महत्-सैरिभी-इत ! पुरुषदत्ते ! ते प्रसादाः सदसि सपदि मे फल-कराः भवन्तु ।

शब्दार्थ

[illegible]

प्रचलदचिरोचिश्चारुगात्रे !=સ્ફુરાયમાન સૌદામિનીના જેવો મનોહર દેહ છે જેનો એવી ! (સં૦)

राम=રમણીય

समुपासदसिफलकरामे !=હે દેદીપ્યમાન તેમજ ઉત્તમ એવા ખડ્ગ અને ખેટક વડે રમણીય !

भीम=ભયંકર.

हास=હાસ્ય.

अभीमहासे !=નથી ભયંકર હાસ્ય જેનું એવી ! (સં૦)

इति= ઈતિ, ઉપદ્રવ

अरिभीति !=હે શત્રુઓ તરફના ભય પ્રતિ ઈતિ સમાન !

सपदि=એકદમ

पुरुषदत्ते ! (मू० पुरुषदत्ता)=હે પુરૂષદત્તા (દેવી) !

ते (मू० युष्मद्)=તારા

भवन्तु (धा० भू)=થાઓ

प्रसादाः (मू० प्रसाद)=પ્રસાદો

सदसि (मू० सदस्)=સભામાં

कर=કરનાર

फलकराः (मू० फलकर)=ફલદાયક, ફળીભૂત

सैरिभी=મહિષી, ભેંસ

अभीमहासैरिभीते !=હે નિર્ભય તેમજ મોટી એવી મહિષીને પ્રાપ્ત થયેલી એવી ! (સં૦)

શબ્દાર્થ

શ્રીપુરૂષદત્તા દેવીને પ્રાર્થના—

"હે સ્ફુરાયમાન સૌદામિનીના જેવા મનોહર દેહવાળી (દેવી) ! હે દેદીપ્યમાન તેમજ ઉત્તમ એવા ખડ્ગ અને ખેટક વડે રમણીય (વિદ્યા-દેવી) ! નથી (અન્ય જનોને) ભયંકર હાસ્ય જેનું એવી હે (મહાદેવી) ! હે શત્રુઓ તરફના ભય પ્રતિ ઈતિ સમાન (નરદત્તા) ! હે નિર્ભય તેમજ મોટી એવી મહિષીના ઉપર આરૂઢ થયેલી ! (પુરૂષાગ્રદત્તા) ! હે પુરૂષદત્તા ! તારા પ્રસાદો અને સભામાં સત્વર ફલીભૂત થાઓ "—૯૮

સ્પષ્ટીકરણ

ઈતિ-વિચાર—

એક દર ઈતિની સંખ્યા છ છે –(૧) અતિવૃષ્ટિ, (૨) અનાવૃષ્ટિ, (૩) ઉંદર, (૪) તીડ, (૫) પોપટ અને (૬) પરદેશી રાજાનું આક્રમણ આ વાત નીચેના શ્લોક ઉપરથી પણ જોવાય છે

> "अतिवृष्टिरनावृष्टि-र्मूषकाः शलभाः शुकाः ।
> प्रत्यासन्नाश्च राजानः, षडेता ईतयः स्मृताः ॥"

પુરૂષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ—

'મનુષ્યને વરદાન આપે તે પુરૂષદત્તા' એમ પુરૂષદત્તાના નામ ઉપરથી સૂચન થાય છે આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે નરદત્તા અને પુરૂષાગ્રદત્તા એ એના નામાન્તરો છે એનો વર્ણ

સુવર્ણ જેવો છે વળી એને ચાર હાથ છે એના જમણા બે હાથ વરદ અને ખડ્ગથી વિભૂષિત છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ તો બીજોરા અને ખેટક(ઢાલ)થી અલંકૃત છે એને સૈરભનું વાહન છે આ વાતની નિર્વાણ-કલિકા પણ સાક્ષી પૂરે છે કેમકે ત્યા કહ્યું છે કે—

"तथा पुरुपदत्तां कनकाभदाता महिपीवाहना चतुर्भुजां वरदासियुक्तदक्षिणकरा मातुलिङ्गखेटकयुत वामहस्ता चेति "

આ સબધમા આચાર-દિનકર શું કહે છે તે પણ જોઇ લઇએ ત્યાં કહ્યું છે કે—

"खड्गस्फराङ्कितकरद्वयशासमाना
मेघाभसैरिभपदुस्थितिमासमाना ।
जात्यार्जुनप्रभतनु: पुरुषामदत्ता
भद्रं प्रयच्छतु सतां पुरुषामदत्ता ॥ "

१८ श्रीअरजिनस्तुतय

अथ श्रीअरनाथाय प्रणिपात,—

व्यमुचच्चक्रवर्तिलक्ष्मीमिह तृणमिव य क्षणेन त
सन्नमदमरमानससारमनेकपराजितामरम् ।
द्रुतकलधौतकान्तमानमतानन्दितभूरिभक्तिभाक्-
सनमदमरमानस सारमनेकपराजितामरम् ॥ ६९ ॥

—द्विपदी

टीका

व्यमुचचचेति । 'व्यमुचत्' त्यक्तवान् । 'चक्रवर्तिलक्ष्मीं' चक्रधरश्रियम् । 'इह' अत्र जगति । 'तृणमिव' तृण-वीरणादि तदिव । 'य.' । 'क्षणेन' सपदि । 'तम्' । 'सन्नमदमरमानससार' मा(म)र -मरण सन्न क्षीणो मदश्च मरश्च मानश्च ससारश्च यस्य तम् । 'अनेकपराजितां' अनेकपा -करिण तै राजिताम् । 'अर' अरनामानम् । 'द्रुतकलधौतकान्त' द्रुत यत् कलधौत तद्वत् कान्तम् । 'आनमत' प्रणिपतत । 'आनन्दितभूरिभक्तिभाक्सनमदमरमानस' आनन्दित-आह्लादित भूरिभक्तिभाजां-प्रभूतभावजुषां सनमतां अमराणां मानस-मनो येन तम् । 'सार' श्रेष्ठम् । 'अनेकपराजितामर' अनेके पराजिता दिग्विजयादिमक्रमे अमरा येन तम् । अथवा चक्रवर्तिलक्ष्मीविशेषणम् । अनेकै परै -शत्रुभिर्न जितां अनेकपराजिताम् । 'अर' शीघ्रम् । यश्चक्रवर्तिलक्ष्मीं तृणमिव व्यमुचत् त अर आनमतेति सम्बन्ध ॥ ६९ ॥

अवचूरि

यश्चक्रवर्तिलक्ष्मीं क्षणेन-वेगन तृणवत्त्याक्षीत् त अरं-अरनामान जिनं हे जना । आनमत । किंभूतम् ? । सन्ना -क्षीणा मदमरणमानससारा यस्य तम् । लक्ष्मीं किंभूताम् ? । अनेकपा-गजास्तै राजितां-शोभिताम् । जिन किंभूतम् ? । द्रुत-विलीन यत् सुवर्ण तद्वत् कान्तं-कमनीयम् । आनन्दितं भूरिभक्तिभाजां सनमतां प्रणामकारकाणाममराणां मानसं-चित्तं येन । तथा सारं-श्रेष्ठम् । दिग्विजयादिषु अनेके-बहव पराजिता-अमरा मागधादिदेवा येन तम् । यद्वा लक्ष्मीं कथंभूताम् ? । अनेकै परैर जिताम् । अरं-शीघ्रम ॥ ६९ ॥

अन्वय

य अनेकप-राजितां (अथवा अनेक-पर-अजितां) चक्रवर्तिन्-लक्ष्मीं इह तृण इव क्षणेन व्यमुचत्, त सन्न-मद-मर-मान-ससार, द्रुत-कलधौत-कान्त, आनन्दित-भूरि-भक्ति-भाज्-सनमत्-अमर-मानस, सार अनेक-पराजित-अमर अरं (अर) आनमत ।

વ્યમુચત્ (ધા૦ મુચ્)=ત્યાગ કરતા હવા.

ચક્રવર્તિન્=છ ખંડના અથવા એક વિજયના સ્વામી.

લક્ષ્મી=લક્ષ્મી, સંપત્તિ, વૈભવ.

ચક્રવર્તિલક્ષ્મીં=ચક્રવર્તીની લક્ષ્મીને

તૃણ (મૂ૦ તૃણ)=તૃણ, ઘાસ

ક્ષણેન (મૂ૦ ક્ષણ)=ક્ષણમાં.

નષ્ટમદમરણમાનસંસારં=નષ્ટ કર્યાં છે મદ, મરણ, માન અને સંસાર જેણે એવા

[illegible]=[illegible].

અનેકપરાજિતશ્રી=[illegible] શોભતી.

અરં (મૂ૦ અર)=અરનાથને, અઢારમા તીર્થંકરને.

[illegible]=[illegible] તૃણના જેવા મનોહર.

આનમત (ધા૦ નમ્)=તમે નમસ્કાર કરો

આનન્દિત (ધા૦ નન્દ્)=આનંદ પમાડેલ.

ભૂરિ=ઘણી, અત્યંત

સનમત્ (ધા૦ નમ્)=પ્રણામ કરનારા

આનન્દિતભૂરિભક્તિભાક્સનમદમરમાનસં=મહાભક્તિવંત (હોઈ કરીને) પ્રણામ કરનારા દેવોના ચિત્તને આનંદ પમાડ્યો છે જેણે એવા

સારં (મૂ૦ સાર)=શ્રેષ્ઠ

પરાજિત (ધા૦ જિ)=હરાવેલ

અનેકપરાજિતામરં=પરાજય કર્યો છે અનેક દેવોનો જેણે એવા

અનેકપરાજિતાં=અનેક શત્રુઓથી અજેય એવી

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅરનાથને પ્રણામ—

“જેણે આ જગત્‌માં [illegible] શોભતી એવી [તેમજ અનેક શત્રુઓથી (પણ) અજિત એવી] ચક્રવર્તીની લક્ષ્મીનો એક ક્ષણમાં તૃણવત્ ત્યાગ કરતા હતા, તે અરનાથને [illegible] જેણે મદ, મરણ, માન તેમજ (ભવ-ભ્રમણરૂપી) સંસારનો નાશ કર્યો છે, તથા વળી [illegible] કાન્તિવાળા છે, તેમજ જેમણે મહાભક્તિવંત (હોવાને લીધે) પ્રણામ કરનારા [illegible] ચિત્તને આનંદ પમાડ્યો છે, તથા [illegible] છે અને [illegible] ([illegible]) [illegible] દેવોનો પણ [illegible] છે, તે (અઢારમા તીર્થંકર) ને (હે ભવ્યો ! તમે ભક્તિ) પ્રણામ કરો ”—૧૮

સ્પષ્ટીકરણ

[illegible]

નવ નિધિ—

નવ નિધિના નામો સંબંધી નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવે છે—

> "नेसप्पे १ पण्डुअए २ पिंगलए ३ सव्वरयण ४ महपउमे ५ ।
> काले ६ अ महाकाले ७ माणवगे ८ महानिही संखे ९ ॥ —આર્યા
>
> —જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિ, સૂ૦ ૬૬

આ સંબંધમાં ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્રમાં પ્રથમ પર્વમાં ચતુર્થ સર્ગમાં ૫૮[illegible] થી ૫૮૪ સુધીના શ્લોકો દ્વારા શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિજીએ ઉલ્લેખ કર્યો છે તે શ્લોકોમાંથી અત્ર ૫૭૦ થી ૫૭૩ સુધીના શ્લોકો આપવામાં આવે છે

> "नैसर्पः पाण्डुकश्चाथ, पिङ्गलः सर्वरत्नकः ।
> महापद्मः कालमहा-कालौ माणवशङ्खकौ ॥
> तेऽष्टचक्रप्रतिष्ठाना, उत्सेधेनाष्ट योजना ।
> नवयोजनविस्तीर्णा, दैर्घ्ये द्वादश योजना ॥
> वैडूर्यमणिकपाट-स्थगितवदनाः समाः ।
> काञ्चना रत्नसम्पूर्णा-श्चक्रचन्द्रार्कलाञ्छनाः ॥
> तेषामेषामभिधानैरेव, तदधिष्ठायकाः सुराः ।
> पल्योपमायुषो नाग-कुमारास्तन्निवासिनः ॥"

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે (૧) નૈસર્પ, (૨) પાણ્ડુક, (૩) પિંગલ, (૪) સર્વરત્ન (૫) મહાપદ્મ, (૬) કાલ, (૭) મહાકાલ, (૮) માણવક, અને (૯) શંખ એ નવ [2]નિધિ છે [illegible] આઠ યોજન ઊંચા, નવ યોજન પહોળા અને દશ યોજન લાંબા એવા આ નવ નિધિઓ આઠ ચક્રો ઉપર પ્રતિષ્ઠિત હોય છે અને તેમના મુખ વૈડૂર્ય મણિથી આચ્છાદિત હોય છે [illegible] સરખા, કનકમય, રત્નોથી ભરપૂર અને ચક્ર, ચન્દ્ર અને સૂર્યના લાંછનથી યુક્ત હોય છે. વળી એજ નામના તેમજ [3]પલ્યોપમ આયુષ્યવાળા તથા તે તે નિવાસ-સ્થાનમાં રહેનાર [4]નાગકુમાર દેવો તેના અધિષ્ઠાયકો છે

---

૧ સંસ્કૃત-છાયા—

> नैसर्पः पाण्डुकः पिङ्गलकः सर्वरत्नः महापद्मः ।
> कालश्च महाकालः माणवकः महानिधिः शङ्खः ॥

૨ હિંદુ [illegible] તો (૧) મહાપદ્મ (૨) પદ્મ (૩) શંખ (૪) મકર (૫) કચ્છપ (૬) મુકુન્દ (૭) કુન્દ, (૮) નીલ અને (૯) ખર્વ એ નવ નિધિ [illegible]

> "महापद्मश्च पद्मश्च शङ्खो मकरकच्छपौ ।
> मुकुन्दकुन्दनीलाश्च खर्वश्च निधयो नव ॥"
>
> —અભિધાનચિન્તામણિ [illegible]

૩ [illegible]

૪ ભુવનપતિ દેવના (૧) અસુર-કુમાર, (૨) નાગ-કુમાર, (૩) [illegible] (૫) અગ્નિ-કુમાર, (૬) વાયુ-કુમાર (૭) મેઘ-કુમાર (૮) દિક્-કુમાર (૯) [illegible] દિક્-કુમાર એમ દશ પ્રકારો [illegible]

'નૈસર્પ' નિધિથી શહેર, ગામ, ખાણ, છાવણી ઇત્યાદિ સ્થાનોનું નિર્માણ થાય છે 'પાણ્ડુક' નામના નિધિથી માન, ઉન્માન, પ્રમાણ ઇત્યાદિનું ગણિત અને ધાન્ય અને બીજનો સંભવ છે 'પિંગલ' નિધિ નર, નારી, હાથી અને ઘોડાઓના આભૂષણો ઉપર પ્રકાશ પાડે છે 'સર્વ રત્ન' નિધિ એ ચક્રવર્તીના ચૌદ રત્નોનું ઉત્પત્તિ-સ્થાન છે 'મહાપદ્મ' નિધિ શુદ્ધ અને રંગીન વસ્ત્રો પૂરા પાડે છે 'કાલ' નિધિથી ત્રણ કાળનું, ખેતી વિગેરે કર્મનું અને શિલ્પાદિનું જ્ઞાન થાય છે 'મહાકાલ' નિધિથી પરવાળા, લોહ, રૂપુ, સોનું ઇત્યાદિની ખાણો ઉત્પન્ન થાય છે 'માણવક' નિધિથી સુભટો, આયુધો, અને કવચોની સંપત્તિ તથા સર્વે પ્રકારની યુદ્ધ-નીતિ અને દણ્ડ-નીતિ પ્રકટ થાય છે 'શંખ' નિધિથી [1]ચાર પ્રકારના કાવ્યની સિદ્ધિ, નાટ્યની તેમજ નાટકની વિધિ અને સર્વ પ્રકારના વાદિત્રો ઉત્પન્ન થાય છે

ગંગા નદીના મુખ આગળ આવેલા માગધ તીર્થમાંથી ચક્રવર્તીને પ્રાપ્ત થતા આ નવ નિધિઓનું સ્વરૂપ જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિના ૬૬મા સૂત્રમાં આલેખવામાં આવ્યું છે એવું નિવેદન કરી આ પ્રકરણ અત્ર પૂર્ણ કરવામાં આવે છે

ચૌદ રત્નોના નામ તથા માપ—

ચક્રવર્તી પાસે જે ચૌદ રત્નો હોય છે, તેના નામોના સંબંધમાં બૃહત્-સંગ્રહિણીની ૩૦૩ મી ગાથા પ્રકાશ પાડે છે ત્યાં કહ્યું છે કે—

"[2]सेणावइ गाहावइ, पुरोहि गय तुरय वड्ढइ इत्थी ।
चक्क छत्त चम्म, मणि कागिणी खग्ग दंडो य ॥" —આર્યા

અર્થાત્ (૧) સેનાપતિ, (૨) ગૃહપતિ, (૩) પુરોહિત, (૪) કુંજર, (૫) અશ્વ, (૬) વાર્ધકિ, (૭) [3]સ્ત્રી, (૮) ચક્ર, (૯) છત્ર, (૧૦) ચર્મ (૧૧) મણિ, (૧૨) કાકિણી, (૧૩) ખડ્ગ અને (૧૪) દંડ એ ઉપર્યુક્ત ચૌદ રત્નો છે

આ રત્નોમાંના પ્રથમના સાત રત્નો પંચેન્દ્રિય છે, જ્યારે બાકીના સાત રત્નો એકેન્દ્રિય છે આ પ્રત્યેક રત્નના નવ નિધિઓની જેમ હજાર હજાર દેવો અધિષ્ઠાયક છે આમાંના સાત એકેન્દ્રિય રત્નોનું પ્રમાણ નીચે મુજબ છે —

---

૧ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થનું નિરૂપણ હોવાથી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને મિશ્ર એમ ચાર પ્રકારની ભાષામાં રચેલું હોવાથી અથવા ગદ્ય, પદ્ય, ગેય અને ચૌર્ણ સ્વરૂપનું હોવાથી કાવ્ય ચાર પ્રકારે સંભવે છે

૨ સરખાવો —

सेनापति गृहपति पुरोहित गज तुरग वार्धकि स्त्री ।
चक्रं छत्र चर्म मणि काकिणी खड्ग दण्डाः ॥

૩ [illegible] અને [illegible] મન:કલ્પિત છે અર્થાત્ શ્રી-રત્નને [illegible] જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિ-સૂત્ર [illegible] પણ અંતિમ [illegible] પૂરે છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

"[illegible]"

"[1]चक्क छत्त दंडं, तिन्नि वि एयाइं वाममित्ताइं।
चम्मं दुहत्थदीहं, बत्तीसं अंगुलाइं असी॥
चउरंगुलो मणी पुण, तस्सद्धं चेव होइ विच्छिण्णो
चउरंगुलप्पमाणा, सुवण्णवरकागिणी नेया॥"

—બૃહત્-સંગ્રહિણી, ગા૦ ૩૦૧-૩૦૨

અર્થાત્-ચક્ર, છત્ર અને દંડ એ ત્રણ રત્નો [2]વામમાત્ર છે, ચર્મ-રત્ન બે હાથ જેટલું અને ખડ્ગ-રત્ન બત્રીસ [3]આંગળ જેટલું લાંબુ છે વળી મણિ-રત્ન ચાર આંગળ જેટલું લાંબુ છે અને બે આંગળ પહોળું છે, જ્યારે ઉત્તમ સુવર્ણમય કાકિણી રત્ન ચાર આંગળ જેટલું છે

પંચેન્દ્રિય રત્નોના માપના સંબંધમાં તો ચક્રવર્તીના દેહ અને કાયને ઉચિત તેનું માપ હોવું જોઇએ એમ લાગે છે શાસ્ત્રમાં એના માપના સંબંધી કોઇ ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો નથી.

ચૌદ રત્નોનો પૂર્વ ભવ—

ચક્રવર્તીના પંચેન્દ્રિય રત્નો પૈકી (૧) સેનાપતિ, (૨) ગૃહપતિ, (૩) પુરોહિત, (૪) વાર્ધકિ અને (૫) સ્ત્રી એ પાંચ રત્નો પૂર્વ ભવમાં સાતમી [4]નરક, તેજસ્કાય અને વાયુકાય સિવાયની ગમે તે ગતિમાં હોય છે આ વાતની નીચેની ગાથા સાક્ષી પૂરે છે

"[5]मंडलिअमणुअरयणा अहसत्तमतेउवाउवज्जेहिं।
वासुदेवमणुयरयणा, अणुत्तरविमाणवज्जेहिं॥"

—બૃહત્-સંગ્રહિણી, ગા૦ ૨૯૮

બાકીના અશ્વ-રત્ન અને કુંજર-રત્નના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે—

"[6]तेरिच्छमणुअसंखा-उएहिं कप्पाओ जा सहस्सारो।
हयगयरयणुववाओ, नेरइएहिं च सव्वेहिं॥"

—બૃહત્-સંગ્રહિણી, ગા૦ ૨૯૯

---

૧ સંસ્કૃત છાયા—

चक्रं छत्रं दण्डं त्रीण्यपि एतानि वाममात्राणि।
चर्म द्विहस्तदीर्घं द्वात्रिंशदङ्गुलानि असिः।
चतुरङ्गुलो मणिः पुनः तस्यार्धं चैव भवति विस्तीर्णः।
चतुरङ्गुलप्रमाणा सुवर्णवरकाकिनी ज्ञेया॥

૨ બે હાથ પહોળા કરીને ઊભા રહેલા પુરુષની આંગળીઓ વચ્ચે જે અંતર રહે તે 'વામ' કહેવાય છે

૩ આંગળથી અત્ર 'પ્રમાણાંગુલ' સમજવું

૪ નરક સંબંધી માહિતી માટે જુઓ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના ૬૬મા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ

૫-૬ સંસ્કૃત છાયા—

माण्डलिकमनुजरत्नानि अथ सप्तमतेजोवायुवर्जेभ्यः।
वासुदेवमनुजरत्नानि अनुत्तरविमानवर्जेभ्यः॥
तिर्यङ्मनुजेभ्यः संख्यातायुष्केभ्यः कल्पात् यावत् सहस्रारात्।
हयगजरत्नोपपातः नैरयिकेभ्यश्च सर्वेभ्यः॥

અર્થાત્ અશ્વ-રત્ન અને કુંજર-રત્ન પૂર્વ ભવમાં સંખ્યાત વર્ષ આયુષ્યવાળા તિર્યંચ અને મનુષ્ય તેમજ સહસ્રાર કલ્પસુધીના દેવ અને સાતે નરકો પૈકી ગમે ત્યાં હોઈ શકે.

ચક્રવર્તીનાં ચક્રાદિ એકેન્દ્રિય સાત રત્નો પૂર્વ ભવમાં દેવ-ગતિમાં હોય છે. તેમાં પણ વળી અસુરકુમારથી તે ઈશાન કલ્પસુધીજ તેનો સંભવ છે, એમ નીચેની ગાથા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

"एगिंदियरयणाइं, असुरकुमारेहिं जाव ईसाणो ।
उववज्जन्ति अ नियमा, सेसठाणेहिं पडिसेहो ॥"

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે પૂર્વ ભવમાં એકેન્દ્રિય રત્નોની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં દેવ-ગતિ સિવાયની અન્ય ગતિએ સંભવતી નથી.

ચૌદ રત્નોનો ઉત્તર ભવ—

ચક્રવર્તીનાં ચૌદ રત્નો પૈકી સ્ત્રીરત્નના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે તે મરીને છઠ્ઠી [illegible] બાકીનાં છ પંચેન્દ્રિય-રત્નો પૈકી કોઈ ઉલ્લેખ કે નિયમ જોવામાં આવતો નથી. [illegible] એકેન્દ્રિય-રત્ન[illegible] સંબંધમાં તો એ દેખીતી વાત છે કે તેમને માટે તો તેઓ એકેન્દ્રિય હોવાને [illegible] દેવ-ગતિ કે નરક-ગતિ સંભવતી નથી.

ચૌદ રત્નોનું કાર્ય—

[illegible] ઇત્યાદિ વિચારી ગયા. હવે તેનું સ્વરૂપ વિચારી લઈએ. [illegible] 'સેનાપતિ' રત્ન એ સૈન્યનો નાયક છે અને તે ગંગા, સિન્ધુ ઇત્યાદિ સ્થળો ઉપર વિજય [illegible] વિષમ અને ઉન્નત ભાગોને સરખા કરનારા તેમજ ૧૦૦૦ યોજન [illegible] 'છત્ર' રત્નને ધારણ કરી 'અશ્વ' રત્ન ઉપર આરૂઢ [illegible] 'ગૃહપતિ' રત્ન સૈન્યને માટે [illegible] 'પુરોહિત' રત્ન શાન્તિક વિધિમાં કામ લે છે. 'કુંજર' રત્ન [illegible] અને મહા પરાક્રમી હોય છે. 'વાર્ધકિ' રત્ન [illegible] તેમજ તમિસ્રા અને ખંડપ્રપાત ગુફાઓમાં [illegible] 'સ્ત્રી' રત્ન [illegible] ચક્રવર્તી પ્રયાણ કરે, ત્યારે [illegible] અને તે [illegible] 'રત્ન ચક્રવર્તીના [illegible] તે બાર યોજન [illegible]

[illegible]

અને વિસ્તારવાળા બને છે તેમાં વૈતાઢ્ય પર્વતના ઉત્તર વિભાગમાં વસનારા મ્લેચ્છે એ [illegible] ધન કરેલા મેઘકુમાર દેવોની વૃષ્ટિથી સૈન્યનો બચાવ કરવાનું કાર્ય ' છત્ર 'રત્ન કરે છે [illegible] સવારે વાવેલા ધાન્યને સાંજના ઉગાવી આપવાનું કાર્ય ' ચર્મ 'રત્ન કરે છે ' કાકિણી ' અને [1]મણિ એ બે રત્નો સૂર્ય-ચન્દ્રની જેમ અંધકારનો નાશ કરવામાં [illegible] છે '[2]કાકિણી' રત્ન વડે ૪૯ મંડલો આલેખવામાં આવે છે અને તે બાર યોજન સુધી પ્રકાશ [illegible] છે

ચક્રવર્તીની છ ખંડની સાધના—

ચક્રવર્તી છ ખંડ સાધવા નીકળે ત્યારે સૌથી આગળ ' ચક્ર 'રત્ન ચાલે છે પ્રથમ [illegible] બાદ તે રત્ન જ્યાં અટકે તેટલા માપને એક ' યોજન ' ગણવામાં આવે [illegible] તે [illegible] સહિત ચાલતા ચાલતા કેટલાક દિવસે ચક્રી પૂર્વ સમુદ્રના તટ ઉપર જઈ પહોંચે છે [illegible] કરી માગધ તીર્થના અધિપતિને લક્ષ્યમાં રાખીને તે [3]અષ્ટમ તપ કરે છે તેમજ [4]પૌષધ [illegible] કરે છે આ ક્રિયા પૂર્ણ થતા ચક્રી રથમાં બેસીને સમુદ્રમાં રથની ધરી સુધી રથને પ્રવેશ [illegible] ત્યાર બાદ પોતાના નામથી અંકિત એક બાણ તે માગધ તીર્થના અધિપતિ [illegible] બાણ તેની સભામાં જઈ પડે છે તે જોઈને પ્રથમ તો તે અધિપતિ [illegible] તેના ઉપરના દિવ્ય અક્ષરો વાંચીને તે શાન્ત બની જાય છે ત્યાર પછી તે [illegible] વસ્તુઓ ચક્રીને અર્પણ કરે છે

તેમ થતાં ચક્રી રથ સહિત છાવણીમાં પાછા આવે છે અને અષ્ટમનું પારણું ([illegible]) કરે છે અને માગધ તીર્થપતિને ઉદ્દેશીને અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ કરે છે [illegible] પાછું ચક્ર-રત્ન આકાશમાં ચાલવા માંડે છે ચાલતું ચાલતું તે [illegible]

---

૧ આ 'કાકિણી' રત્નનો આકાર અધિકરણી જેવા [illegible] ([illegible]) [illegible] સરખા તળિયાવાળું અને આઠ કર્ણિકાવાળું હોય છે આ [illegible] 'ત્રિષષ્ટિ-શલાકા-પુરુષ-ચરિત્ર' [illegible] શોધ સર્ગ ઉપરથી જોઈ શકાય છે

૨ આ રત્નને હાથે બાંધવા માથે ધારણ કરવાથી તે સમસ્ત ઉપદ્રવ [illegible]

૩ આગલે દિવસે એકાસણું કરવું, ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરવા, અને પછી એકાસણું કરવું [illegible] કરી છ ભોજનનો ત્યાગ કરવો અને ત્યાર પછી પણ એકાસણું કરવું [illegible] ત્યાગ કરવો તે 'અષ્ટમ' કહેવાય છે

૪ 'પર્વ ધત્ત ઇતિ પોષધ' એ પૌષધ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે [illegible] પુષ્ટિ કરે તે પૌષધ કહેવાય છે આના ચાર પ્રકાર છે—(૧) આહાર-પૌષધ [illegible] પર્વને દિવસે ઉપવાસ વિગેરે તપ કરવું તે (૨) શરીર-સત્કાર-પૌષધ [illegible] પાળવું તે અને (૪) અવ્યાપાર-પૌષધ [illegible]

ત્રિષષ્ટિ-શલાકા-પુરુષ-ચરિત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

ચક્રવર્તી ચતુર્દશ-[illegible]

[illegible]

[illegible]

સૈન્ય સહિત દક્ષિણ સાગર ઉપરના વરદામ તીર્થે આવી પહોંચે છે. માગધતીર્થના અધિપતિને સાધવાને જે કાર્ય કર્યું હતું તેવુંજ કાર્ય અત્ર પણ ચક્રવર્તી કરે છે. અર્થાત્ અષ્ટમ તેમજ પૌષધ કરી રથમાં બેસી સમુદ્રમાં પ્રયાણ કરી તે વરદામ તીર્થાધિપતિને ઉદ્દેશીને તેના ઉપર પોતાના નામથી અંકિત બાણ ફેંકે છે. આ બાણ બાર યોજન ઉલ્લંઘન કરી તેની સભામાં જઈ પહોંચે છે. આ જોઈને તે તીર્થાધિપતિને ઘણોજ ગુસ્સો ચડે છે, પરંતુ તે બાણ હાથમાં લઈ તેના ઉપરના અક્ષરો વાંચતા તેનો રોષ ઉતરી જાય છે અને તે પણ તે બાણ તેમજ અન્ય ઉત્તમ વસ્તુઓ ચક્રવર્તીને ભેટ આપી ચાલ્યો જાય છે. ચક્રવર્તી અત્ર પણ રથમાં બેસી છાવણીમાં આવી પારણું કરી વરદામ પતિનો અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ કરે છે.

ત્યારથી ચક્રી ચક્રાનુસારે પશ્ચિમ દિશામાં આવેલા પ્રભાસ તીર્થ તરફ પ્રયાણ કરે છે અને ઉપર મુજબ [illegible] તેમ ત્યાં જઈ તે તીર્થપતિને પણ પોતાને વશ કરી લે છે. ત્યાર બાદ તે (ચક્રવર્તી) [illegible] દક્ષિણ તટ ઉપર આવેલી સિન્ધુ નદીની અધિષ્ઠાયિકા દેવીને પણ અષ્ટમ તપ કરવા પૂર્વક જીતી લે છે. ત્યાર પછી ઈશાન કોણ તરફ પ્રયાણ કરતા કરતાં ચક્રી બે ભારતાર્ધની મધ્યમાં આવેલા વૈતાઢ્ય પર્વતના અધિપતિને પણ એવી રીતે જીતી લે છે. ત્યાર બાદ ચક્રરત્નનું અનુસરણ કરતો ચક્રી તમિસ્રા ગુફા આગળ આવી પહોંચે છે. ત્યાં તે ગુફાના અધિષ્ઠાયક કૃતમાલકને [illegible] અષ્ટમ તપ કરી તેને વશ કરી લે છે. બીજે દિવસે ચક્રી પોતાના સેનાપતિને 'ચર્મ' રત્ન [illegible] સિન્ધુ નદી ઉતરી સિન્ધુ સમુદ્ર અને વૈતાઢ્ય પર્વતની મધ્યમાં આવેલા સિન્ધુના દક્ષિણ નિષ્કુટને [illegible] મોકલે છે. તે કાર્યમાં વિજય પ્રાપ્ત કરી સેનાપતિ પાછો આવતાં ચક્રવર્તી [illegible] તેને આજ્ઞા કરે છે. એ ગુફાના અધિષ્ઠાયકને ઉદ્દેશીને [illegible] 'દંડ' રત્ન વડે તે ગુફાના દ્વાર ઉપર ત્રણ વાર તાડન કરે છે [illegible] 'કુંજર' રત્ન ઉપર આરૂઢ થઈ, 'મણિ' રત્નને [illegible] ઉપર સ્થાપન કરી 'કાકિણી' રત્નથી મંડલોને આલેખતા તે ગુફામાં પ્રવેશ કરે છે. [illegible] તથા તે ગુફાની પૂર્વ ભિત્તિ (ભીંત) [illegible] સિન્ધુ નદીને મળનારી એવી 'ઉન્મગ્ના' અને 'નિમગ્ના' [illegible] તે નદીઓને પેલે પાર સૈન્ય સહિત જઈ [illegible] સહિત ઉતરી જાય છે [illegible] દ્વાર પાસે આવી પહોંચે છે [illegible] સૈન્ય સહિત ચક્રી તે ગુફાની બહાર નીકળી જાય છે.

[illegible] સિન્ધુ નદીમાં [illegible]

[illegible]

પોતાના કુલ દેવતા મેઘકુમાર તથા નાગકુમારનું અષ્ટમ તપ કરવા પૂર્વક આરાધન કરે છે તે દેવો પ્રકટ થઈ પોતાના સેવકોની વિનતિ સ્વીકારી ચક્રીને સાત દિવસ પર્યંત મૂસળધાર વૃષ્ટિ વડે હેરાન કરે છે આ દરમ્યાન ચક્રી ચર્મ અને છત્રની સહાયથી સૈન્યનું રક્ષણ કરે છે આમ અહોનિશ (દિવસ અને રાત) ઉપદ્રવ ચાલૂ રહેવાથી અંતમાં ચક્રી ગુસ્સે થતાં તેના સોળ હજાર અંગરક્ષક દેવો મેઘકુમારને યથાવિધ વસ્તુથી વાકેફ કરી તેમની પાસે મેઘને સંહરવાનું કાર્ય કરાવે છે ત્યાર બાદ તે કિરાતો તેમના કુળદેવતા નાગકુમારની આજ્ઞાનુસાર ચક્રીને શરણે જાય છે આ પ્રમાણે ચક્રી કિરાતો ઉપર વિજય મેળવે છે

અન્યદા તે પોતાના સેનાપતિને સિન્ધુના ઉત્તર નિષ્કૂટને સાધવા મોકલે છે તે કાર્યમાં જય મેળવી તે પાછો ફરતા ચક્રવર્તી સૈન્ય સહિત ક્ષુદ્ર હિમાલય તરફ પ્રયાણ કરે છે આ પર્વતના દક્ષિણ નિતમ્બ પાસે આવી ત્યાં પડાવ કરી એ પર્વતના અધિષ્ઠાયક દેવને ઉદ્દેશીને અષ્ટમ તપ તથા પૌષધ કરી ત્રણ દિવસના પૌષધને અંતે ચક્રી રથમાં બેસી પર્વતની સમીપ જઈ રથના અગ્રભાગથી તે પર્વતને ત્રણ વાર પ્રહાર કરી પોતાના નામથી અંકિત એવું બાણ છોડે છે આ બાણ બહોંતેર યોજનનું ઉલ્લંઘન કરીને તે અધિષ્ઠાયક પાસે આવી પહોંચે છે આ દેવ પણ પ્રથમ તો કોપાતુર થાય છે, પરંતુ એ બાણ ઉપરના અક્ષરો વાંચી શાંત પડી જાય છે પછી તે દેવ પણ ભેટણાં તથા અન્ય વસ્તુઓ ચક્રીને ભેટ કરી વિદાય થાય છે રથને પાછો વાળી ચક્રી ઋષભકૂટ પાસે જાય છે રથાગ્ર વડે ત્રણ વાર તેનું તાડન કરી તે કૂટના પૂર્વ ભાગ ઉપર પોતે ચક્રી [illegible] કાકિણી’ રત્નથી ઉલ્લેખ કરે છે ત્યાંથી પાછા ફરી છાવણીમાં આવી તે પારણું કરે છે, તેમજ ક્ષુદ્ર હિમાચલ દેવનો અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ કરે છે

અનુક્રમે ત્યાંથી પ્રયાણ કરી ચક્રી ચક્રની પછવાડે પછવાડે ગંગા નદી પાસે આવી સિંધુ દેવીની જેમ તેની અધિષ્ઠાયક ગંગા દેવીને જીતી લે છે ત્યાર બાદ દક્ષિણ દિશામાં પ્રયાણ કરતાં તેઓ ખંડપ્રપાતા ગુફા નજીક આવી પહોંચે છે તમિસ્રા ગુફાના સંબંધમાં જે કાર્યો કર્યાં હતાં તેમ તેઓ અત્ર પણ કરી આ ગુફાના નાટ્યમાલ નામના અધિષ્ઠાયકને વશ કરી લે છે ત્યાર બાદ સેનાનીને અર્ધ સૈન્ય લઈને ગંગાનો પૂર્વ નિષ્કૂટ સાધવા મોકલે છે તે કાર્ય પૂર્ણ કરી સેનાની પાછા ફરતા ચક્રી તેની પાસે તમિસ્રાની માફક આ ગુફાના દ્વાર ખોલાવી સૈન્યસહિત તેમાં પ્રવેશ કરે ઉન્મગ્ના અને નિમગ્ના નદીઓ ઓળંગી તેઓ તે ગુફાની બહાર આવે છે

પછી ગંગાના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર છાવણી નાખી નવ નિધાન પ્રાપ્ત કરવાના ઇરાદે ચક્રી અષ્ટમ તપ કરે છે એટલે તે નવ નિધિ પ્રકટ થાય છે તેમ થતાં તે પારણું કરે અને નવ નિધિને અંગે અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ કરે છે ત્યાર બાદ ચક્રીની આજ્ઞાથી સેનાપતિ ગંગાની પૂર્વ દિશામાં રહેલા બીજા નિષ્કૂટ ઉપર વિજય મેળવી આવે છે

આ પ્રમાણે ચક્રવર્તી ગંગા તેમજ સિંધુ નદીની બન્ને બાજુના [illegible] અને તેના મધ્યમાં રહેલા [illegible] છ ખંડવાળા કહેવાતા ભરતક્ષેત્ર ઉપર વિજય મેળવે [illegible] આવી રીતે તેનું છ ખંડ સાધવાનું કાર્ય પૂર્ણ થતાં તે ચક્ર તેમજ સૈન્ય સહિત પોતાની રાજધાનીમાં જઈ પહોંચે છે

ચક્રવર્તીના પૂર્વ અને ઉત્તર ભવ—

ચક્રવર્તી પૂર્વ ભવમા દેવ-ગતિ કે નરક-ગતિમાજ હોય છે, એ સિવાયની બાકીની બે ગતિમા તેનો સભવ નથી કહ્યુ પણ છે કે—

> "[1]अरिहतचक्कवट्टी, बलदेवा तह य वासुदेवा य ।
> न मणुयतिरिएहिंतो, अणतर चेव जायति ॥"
>
> —બૃહત્-સગ્રહિણી, ગા૦ ૨૯૫

વિશેષમા જો ચક્રવર્તી પૂર્વ ભવમા નરક-ગતિમા હોય, તો તે પણ પ્રથમ નરકજ સમજવી[2] જ્યારે દેવ-ગતિને સારૂ [3]સર્વાર્થસિદ્ધ અને [4]અનુત્તર વિમાન સિવાય ગમે તે સ્થાન સભવી શકે છે

જો ચક્રવર્તી રાજ્ય છોડી સયમ ગ્રહણ કરવા પૂર્વક પચત્વ પામે, તો તે દેવગતિ પામે અથવા તો મોક્ષે પણ જાય, પરતુ ગૃહસ્થ તરીકેજ ચારિત્ર અગીકાર કર્યા વિના મરણ પામે, તો તે સાતમી નરકે જાય

ચક્રવર્તીની સખ્યા—

સોળ હજાર યક્ષોથી સેવિત તથા '[5]નરદેવ' તરીકે પણ ઓળખાતા ચક્રવર્તીની સખ્યા સબધી હવે વિચાર કરવામા આવે છે જમ્બૂદ્વીપ આશ્રીને ચક્રવર્તીની જઘન્ય સખ્યા ચારની છે અર્થાત્ ગમે તે કાળમા મહાવિદેહના બત્રીસ વિજયો પૈકી ચાર વિજયોમા તો ચક્રવર્તી હોયજ (આ વાત તીર્થંકરોને પણ લાગૂ પડે છે), જ્યારે તેની ઉત્કૃષ્ટ સખ્યા ત્રીસની છે અર્થાત્ મહાવિદેહના બત્રીસ વિજયો પૈકી અઠ્ઠાવીસ વિજયોમા (કેમકે બાકીના ચાર વિજયોમા વાસુદેવોનો સભવ છે), ભરતમા તેમજ ઐરાવતમા એકી વખતે ૩૦ ચક્રવર્તીઓ હોઇ શકે (આ વાત તીર્થંકરના સબધમા ઘટતી નથી, કેમકે તેમની સખ્યા તો ૩૪ની છે, કેમકે તેઓનો સભવ બત્રીસે વિજયોમા હોઇ શકે છે)

---

૧ સસ્કૃત છાયા—

> अर्हन्तश्चक्रवर्तिनो बलदेवास्तथा च वासुदेवाश्च ।
> न मनुजतिर्यग्भ्योऽनन्तर चैव जायन्ते ॥

૨ સરખાવો બૃહત્-સગ્રહિણીની ૨૯૨ મી ગાથા

૩-૪ વૈમાનિક દેવોના કલ્પાતીત નામના ભેદના નવ ગ્રૈવેયકમા ઉત્પન્ન થનારા અને વિજયાદિક વિમાનમા ઉત્પન્ન થયેલા એમ બે ભેદો છે તેમા દ્વિતીય ભેદના (૧) વિજય, (૨) વૈજયન્ત, (૩) જયન્ત, (૪) અપરાજિત અને (૫) સર્વાર્થસિદ્ધ એમ પાચ વિમાનો આશ્રીને પાચ અવાન્તર ભેદો છે આ પાચે વિમાનોને 'અનુત્તર' કહેવામા આવે છે આ પાચે પ્રકારના અનુત્તર વાસી દેવોમાના પ્રથમના ચાર પ્રકારના દેવો દ્વિચરમ ભવવાળા છે એટલે કે તેઓ અહિથી ચ્યવીને મનુષ્ય તરીકે અવતરી ફરીથી અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થઇ મનુષ્ય થઇ સિદ્ધ થાય છે (આ સબધમા મતાન્તરો છે) જ્યારે સર્વાર્થસિદ્ધ વાસી દેવો એકાવતારી છે, એટલે તેઓ ત્યાથી ચ્યવી મનુષ્ય તરીકે ઉત્પન્ન થઇ મોક્ષ જાય છે

૫ ભગવતીમા દેવના બતાવેલા દ્રવ્યદેવ, નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ અને ભાવદેવ એ પાચ પ્રકારો પૈકી એક

આ ઉપરથી એ પણ જોઇ શકાય છે કે જમ્બૂદ્વીપ આશ્રીને ચક્રવર્તીના પચેન્દ્રિય રત્નોની જઘન્ય સખ્યા ૨૮ની છે, જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ સખ્યા ૨૧૦ની છે આ વાત એકેન્દ્રિય રત્નોને પણ લાગૂ પડે છે[1]

માન અને મદ સબધી વિચાર—

જોકે આપણે ૫૨મા પૃષ્ઠમા માન અને મદમા શુ ફેર છે એ વિચારી ગયા છીએ છતા અત્ર એ નિવેદન કરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે આ બે શબ્દોમા પણ ફેર રહેલો છે એ વાતની શ્રીવિમલસૂરિકૃત 'સવેગદ્રુમકદલી'નું દ્વિતીય પદ્ય તેમજ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિકૃત 'અયોગવ્યવચ્છેદિકા'નું ૨૫મું પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે વિશેષમાં પર્યાયવાચક શબ્દોમા પણ કથચિત્ (કોઇક રીતે) ભિન્નતા રહેલી છે એ વાતનું શ્રીબપ્પભટ્ટિસૂરિકૃત 'ચતુર્વિંશતિકા'ના ૮૩મા પદ્યમા ભિન્ન અર્થમાં વાપરેલા 'ભા' અને 'પ્રભા', શ્રીમાનદેવસૂરિકૃત 'લઘુશાન્તિસ્તોત્ર'ના ૧૧મા પદ્યમા વાપરેલા 'કીર્તિ' અને 'યશસ્' અને જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિના ૪૩મા સૂત્રમા વાપરેલા 'જએણ' અને 'વિજએણ' શબ્દો પણ સમર્થન કરે છે

અત્ર એ પણ ઉમેરવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે દશમા અને પચીસમા પદ્યોમા તેમજ આ પદ્યમા પણ 'મદ'નો અર્થ 'હર્ષ' પણ કરી શકાય છે અને તે અર્થ જિનેશ્વરોના સબધમા ઘટી પણ શકે છે, કેમકે તેઓ સર્વજ્ઞ હોવાથી કોઇ પણ વસ્તુ તેમની જાણ બહાર નહિ હોવાથી તેમજ ઠઠ્ઠા મશ્કરીથી તેઓ સર્વથા વિમુખ હોવાથી તેમને હર્ષ સભવી શકતો નથી વળી 'તીર્થંકર' નામ-કર્મના વિપાકરૂપ સપત્તિ પ્રાપ્ત થવાથી પણ તેમને હર્ષ નજ થાય એ સ્વાભાવિક છે, કેમકે તેઓ એક વિરલા નર છે કહ્યુ પણ છે—

"सम्पदि यस्य न हर्षो, विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् ।
तं भुवनत्रयतिलकं, जनयति जननी सुतं विरलम् ॥"[2]

પદ્ય-મીમાસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીના પદ્યો [3]દ્વિપદી નામના છદમા રચાયેલાં છે છન્દોનુશાસનમાં તેનું લક્ષણ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યું છે —

"षशुगौ द्वितीयषष्ठौ जो लीर्वा द्विपदी"

આનું વિવરણ કરતા શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિ લખે છે કે—

"एकः षण्मात्र पञ्च चतुर्मात्रा गुरुश्च । तथा द्वितीयषष्ठौ चगणौ जो लीर्वा द्विपदी "

---

૧ સરખાવો જમ્બુદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિ

૨ સરખાવો ભક્તામર-સ્તોત્રનું ૨૨મું પદ્ય

૩ આવા છદમા રચાયેલું એક પદ્ય આચાર-દિનકર (પૃ० ૧૬૭)મા દષ્ટિગોચર થાય છે તે પદ્ય નીચે મુજબ છે —

"श्यामलाभकरुणार्जितचतुसौभाग्यसंहति
कुङ्कुमपर्णवर्णनीयद्युतिमरिसचयनिवारितोदसि ।
कुसुमायुधासवाहततरतरपतरम्बकेतुधाराणो
रचयतु सर्वेमिष्टमतिगुणगणगतियशा सुदारुणः ॥"

કહેવાની મતલબ એ છે કે—જે છંદમાં પહેલાં એક છ માત્રાનો ગણ, પછી ચાર માત્રાવાળા પાંચ ગણો અને અન્ત્ય વર્ણ ગુરૂ હોય અર્થાત્ એકંદર એકેક પાદમાં અઠ્ઠાવીશ માત્રા હોય તે 'દ્વિપદી' છંદ કહેવાય છે પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે બીજા અંકનો ગણ યાને પહેલો ચાર માત્રાવાળો ગણ તેમજ છઠ્ઠો ગણ યાને છેલ્લો પાંચમો ચાર માત્રાનો ગણ તે જગણ યાને મધ્ય ગુરૂ અને આગળ પાછળ લઘુ એવો જોઇએ અથવા ચાર લઘુ અક્ષરવાળો જોઇએ.

આ વાત બરાબર ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ ચરણ તપાસીએ.

१ १ २ २	⏑ – ⏑	२ २	१ १ १ १	१ १ २	⏑ – ⏑	–
ध्य मु च्च् दद्द्	र वर् ति	स्म् मी	मि ह तृग	मि व य ह्	प णे न	त
	ज				ज	ग

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે આ પદ્ય 'દ્વિપદી' છંદમાં રચાયેલું છે એમ કહેવું વ્યાજબી છે.

અત્ર એ વાતનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક સમજાય છે કે આ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના પદ્યોના છંદો ઉપર ખાસ કરીને પ્રકાશ પાડનારી શ્રીસિદ્ધિચન્દ્રકૃત વિવૃત્તિ તેમજ શ્રીમત્ સૌભાગ્યસાગરકૃત વિવૃત્તિ અને તે સંબંધમાં કોઇ કોઇ વાર ઉલ્લેખ કરનારી શ્રીદેવચન્દ્રકૃત વ્યાખ્યા. એ થી કૃષ્ણ શ્રીસૌભાગ્યસાગરે આ છંદ સંબંધી ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે [1]ઉલ્લેખ દ્વારા તેમણે આ તેમજ ત્યાર પછીનાં પદ્યો વીસ વર્ણવાળા વૈશ્વદેવી નામના વિષમ વૃત્તમાં રચાયાં છે એમ નિવેદન કર્યું છે. આ પદ્ય તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતાં એ તો સહજ જોઇ શકાય છે કે પ્રત્યેક ચરણમાં વીસ વર્ણો છે અને વળી તેના ત્રણ ચરણોની રચનામાં ભિન્નતા છે. આ ઉપરથી એમ માનવાનું કારણ મળે છે કે આ પદ્ય વીસ વર્ણવાળા વિષમ વૃત્તમાં રચાયું છે[2] પરંતુ આવા વૃત્તને 'વૈશ્વદેવી' કહેવામાં આવે છે કે કેમ તે સારૂ 'વૈશ્વદેવી' વૃત્તનું લક્ષણ જોવું જોઇએ. કેમકે નહિ તો 'વૈશ્વદેવી' એ તો બાર વર્ણના અને "पञ्चाश्वैश्छिन्ना वैश्वदेवी ममौ यौ" એવા લક્ષણવાળા 'સમવૃત્ત'નું નામ છે.

વિદેશના ઘણા વર્ષ ઉપર આ કાવ્યનું સંશોધન તેમજ જર્મન ભાષાંતર કરનારા ડૉ. યાકોબી (Jacobi) પણ આ છંદના ઉપર પ્રકાશ પાડી શક્યા હતા નહિ. મેં પણ આ સંબંધમાં પ્રયાસ કર્યો. અંતમાં એ સંબંધમાં શ્રીમાન્ આગમોદ્ધારકસૂરિને પૂછાવતાં તેમના તરફથી આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો 'દ્વિપદી' છંદમાં રચાયેલાં છે એવી માહિતી મળી.

जिनवरेभ्यो वन्दना—

स्नं ते समन्तत स्म समवसरणभूमौ य सुरालि-

मकलङ्कलाकलापकलितोऽपमदोऽदयाकरमपापदम् ।

त जिनराजविसरमुन्नामितजन्मजर नमाम्यहं

महत्कल्याकलापकलितोऽपमदाऽदयाकरमपापदम् ॥ ७० ॥

—द्विपदी

१ [illegible]

२ [illegible]

टीका

स्तौतीति । 'स्तौति' स्तवे । 'समन्तत ' सर्वत: । 'स्म' इति [illegible] निपात: । 'समवसरणभूमौ ' समवसृतिक्षितौ । 'यम्' । 'सुरावलि ' विबुधराजि । '[illegible] कलापकलिता ' सकलेन-समग्रेण कलाकलापेन-विज्ञानसन्दर्भेण कलित-युक्ता । '[illegible]' अपेतदर्पा । 'अरुणकर ' आताम्रपाणिम् । 'अपाप' अपगतकिल्बिषम् । 'तम्' । 'जिनराजं' जिनेन्द्रपदम् । 'उल्लासितजनसमर' उल्लासितजननिवहम् । 'नमाम्यह' [illegible] । 'सकलकला' सषोडशकला । 'कला' मधुरा । '[illegible]' [illegible] । 'अदारुणकर ' अदारुण-भद्रं करोति यस्तम् । 'अपापद ' [illegible] । [illegible] समवसरणभूमौ सुरावलि स्तौति स्म त जिनराजविभं नमाम्यह [illegible] ॥ ७० ॥

अवचूरि:

सुरेन्द्रश्रेणी यं जिनेन्द्रपदं स्तौति । [illegible] । [illegible] । [illegible] विभुता ।। सकला-समस्ता कला विज्ञानानि तासां कलापेन-समूहेन कलिता कलिता । [illegible] अपगतमदा । सह कलकलेन-कोलाहलेन वर्तते । कला-मधुरा । तं [illegible] । [illegible] रितम् ।। अरुणौ-आरक्तौ करौ-हस्तौ यस्य । अपगता आपदो यस्मात् तम् । [illegible] । अपकलितापद-अपगतकलङ्कसन्तापम । अदारुणम्-भद्रं करोति तम् । [illegible] [illegible] तम् ॥ ७० ॥

अन्वय

सकल-कला-कलाप-कलिता, अप-मदा, स-कलकला कला सुर-[illegible] समवसरण-भूमौ समन्तत स्तौति स्म, त अरुण-करं, अ-पाप-दं, उल्लासित-[illegible]-भरं अप-[illegible]-तापं, अ-दारुण-करं, अप-आपदं जिन-राज-विभुं अहं नमामि ।

शब्दार्थ

स्तौति (धा० स्तु)=स्तुति करे छे
समन्तत =सर्व दिशामा.
स्म=भूतकालद्योतक अव्यय
समवसरण=धर्म-देशनानु स्थल
भूमि=स्थल
समवसरणभूमौ=समवसरणभूमीमा
यं (मू० यद्)=जेने
सुरावलि=सुर-कवि देवोनी पंक्ति
कला=कला.
कलाप=समूह

कलित (धा० कल्)=युक्त.
सकलकलाकलापकलिता=[illegible] समूहथी युक्त.
अपमदा=[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
जिनराजविभुं=[illegible] [illegible]

उज्जासित (धा० जस्)=નાશ કરેલ
उज्जासितजन्मजरं=નાશ કર્યો છે—અન્ત આણ્યો છે જન્મ અને વૃદ્ધાવસ્થાનો જેણે એવા
नमामि (धा० नम्)=નમું છું
अहं (मू० अस्मद्)=હું
कलकल=કોલાહળ
सकलकला=કોલાહળ સહિત, શબ્દાયમાન
कला (मू० कल)=મધુર.
कलि=(૧) કલહ, કકાસ, (૨) કલિ (યુગ)
अपकलिताप=દૂર કર્યા છે કલહ અને સતાપ અથવા કલિનો સતાપ જેણે એવા
दारुण=ભયકર
अदारुणकरं=ભયકર કૃત્યને નહિ કરનારા

શ્લોકાર્થ

જિનવરોને વન્દન—

" સમસ્ત (વિજ્ઞાનાદિક) કળાના સમૂહથી યુક્ત એવી, વળી ત્યાગ કર્યો છે અભિમાનનો જેણે એવી, તથા (ઊંચે સ્વરે સ્તુતિ કરતી હોવાથી) કોલાહળે કરીને યુક્ત એવી તેમજ (મધુર સ્વરે કરીને) મધુર એવી સુર-શ્રેણિ જે (જિનેન્દ્ર-સમુદાય)ની [1]સમવસરણમાં ચારે દિશામાં સ્તુતિ કરતી હતી, તે [2]રક્ત હસ્તવાળા, પુણ્યને આપનારા, વળી નાશ કર્યો છે જન્મ અને જરાનો જેણે એવા, તેમજ વળી દૂર કર્યા છે કકાસ અને સતાપ [અથવા [3]કલિ (યુગ)નો સતાપ] જેણે એવા, વળી ભયકર કૃત્યથી વિમુખ તેમજ નષ્ટ થઇ છે વિપત્તિઓ જેનાથી [અથવા જેની] એવા તે જિનેન્દ્ર-સમુદાયને હું પ્રણામ કરૂં છું "—૭૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-વિચાર—

આ પદના પ્રથમ ચરણમાંના ઘણા ખરા પદો સકારથી શરૂ થાય છે એ અને આના દ્વિતીય તેમજ ચતુર્થ ચરણમાં 'कलकलाकलापकलिता' શબ્દો ખૂબીથી વાપરવામાં આવ્યા છે એ આ [illegible]ની ચમત્કૃતિમાં વધારો કરે છે

વિશેષમાં 'દ્વિપદી'ના લક્ષણના સંબંધમાં જે એમ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે ત્રીજા [illegible] ચાર માત્રાવાળો ગણ કર્યા તો જગણ રાખવો જોઇએ અથવા [illegible] એકએ એમાંનો દ્વિતીય વિકલ્પ આ પદ્યના તૃતીય ચરણ—

तं जिनराजविसरं सुरमा | लितजन्म | मजरं | नमाम्यहम्

—[illegible] છે

[illegible] [illegible] ત્યારે [illegible]
૨ [illegible] અને [illegible] [illegible] કરવા [illegible] છે
૩ [illegible] અને [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] અને ચતુર્થ [illegible]
[illegible]
[illegible]

जिनागमाय नम —

भीममहाभवाब्धिभवभीतिविभेदि परास्तविस्फुरत्-
परमतमोहमानमतनूनमलं घनमघवते हितम् ।
जिनपतिमतमपारमर्त्यामरनिर्वृतिशर्मकारण
परमतमोहमानमत नूनमलङ्घनमघवतेहितम् ॥ ७१ ॥

—द्विपदी

टीका

भीमेति । 'भीममहाभवाब्धिभवभीतिविभेदि' भीम महाभवाब्धौ भवन्ति [illegible] [illegible]स्तासां विभेदि–भेदनशीलम् । 'परास्तविस्फुरत्परमतमोहमान' परास्तानि–क्षिप्तानि विस्फुरन्ति परमतानि मोहश्च मानश्च येन तम्, अथवा मोहात्–अज्ञानात् मानो मोहमानो–मिथ्याभिमान [illegible] [illegible]टष्ट विस्फुरत् यथा भवत्येव अस्त परमतानां मोहमाना येन तम् । 'अतनूनं' तनु [illegible] [illegible] यत्र भवति । 'अल' अत्यर्थम् । 'घन' निबिड प्रमेयगाम्भ् । 'अघवते' [illegible] । 'हित' श्रेयस्कारि । 'जिनपतिमत' सर्वज्ञप्रवचनम् । 'अपारमर्त्यामरनिर्वृतिशर्मकारण' [illegible] [illegible]णि–अपर्यन्तानि यानि मर्त्यानां अमराणां निर्वृतेश्च–निर्वाणस्य सम्बन्धीनि शर्माणि–सुखानि तेषां कारण–हेतु । 'परमतमोह' परम तमो हन्ति यत् तत्, अथवा परमतमा–[illegible] [illegible]–तर्षा यत्र तत् । 'आनमत' प्रणमत । 'नून' निश्चयेन । 'अलङ्घनमघवता' [illegible] [illegible]लङ्घन–अभिभवो यस्य तेन मघवता–महेन्द्रेण, सामर्थ्यादच्युतस्वर्गनाथेन । 'ईहित' [illegible] [illegible]षितम् । जिनपतिमत आनमतेति सम्बन्ध ॥ ७१ ॥

अवचूरि

भीषणमहासंसारसमुद्रोत्पन्नभयविदारकम् । परास्ता–दूरीकृता विस्फुरन्त [illegible] [illegible]न । यद्वा मोहात्–अज्ञानान्मानो–मिथ्याभिनिवेश परमतानां मोहमानो [illegible] । तनु–[illegible] [illegible] । अलम्–अत्यर्थं घनं निबिडं प्रमेयगाढम् । अघवते–पापिने अहितं–न [illegible] । [illegible] [illegible]न्तानि मर्त्यानाममराणां निर्वाणस्य शर्माणि तेषां कारणम् । परम तमो हन्ति [illegible] [illegible] [illegible]रिमत् । आनमत–प्रणमत । नूनं–निश्चयम् । न लङ्घनम्–अभिभवो यस्य [illegible] [illegible] सामर्थ्यादच्युतनाथेन ईहितम्–अभिलषितम् ॥ ७१ ॥

अन्वय

भीम–महत्–भव–अब्धि–भव–भीति–विभेदि परास्त–विस्फुरत्–पर–मत–मोह–मान [illegible] [illegible] तनु–ऊनं, अलं, घनं, अघवते हितं अपार–मर्त्य–अमर–निर्वृति–शर्मन्–कारणं [illegible] [illegible] (अथवा परमतम–उह) न–लङ्घन–मघवता ईहितं जिन–पति–मत [illegible]

શબ્દાર્થ

अब्धि=સમુદ્ર
भीति=ભય, બીક
विभेदिन्=ભેદનારા
भीममहाभवाब्धिभवभीतिविभेदि=ભયંકર તેમજ મહાન્ એવા સંસાર-સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થતા ભયને ભેદનારા
परास्त (धा० अस्)=દૂર કરેલ
विस्फुरत् (धा० स्फुर्)=સ્ફુરાયમાન, પ્રકટ
परास्तविस्फुरत्परमतमोहमान=(૧) દૂર કર્યાં છે સ્ફુરાયમાન એવા અન્ય મતોને, મોહને અને માનને જેણે એવા, (૨) નાશ કર્યો છે સ્ફુરાયમાન એવા અન્ય દર્શનોના મોહ અને ગર્વનો જેણે એવા, (૩) દળી નાખ્યો છે સ્ફુરાયમાન એવો અન્ય મતોનો અજ્ઞાનમૂલક મિથ્યાભિનિવેશ જેણે એવા.
हित (मू० हित)=કલ્યાણકારી
अघवते (मू० अघवत्)=પાપીને
जिनपतिमत=જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને
अपार=નિઃસીમ
अपारमर्त्यामरनिर्वृतिशर्मकारण=મનુષ્યો અને દેવતાઓના નિર્વાણના અપાર સુખના હેતુરૂપ.
परमतमोह=(૧) ગાઢ અંધકારનો નાશ કરનારા, (૨) પ્રબલ છે યુક્તિઓ જેમાં એવા
मघवत्=ઇન્દ્ર
अलङ्घनमघवतेहित=અલંઘનીય એવા ઇન્દ્રને (પણ) અભીષ્ટ

શ્લોકાર્થ

જિન-આગમને નમસ્કાર—

" ભયંકર અને મહાન્ એવા સંસાર-સાગરમાંથી ઉત્પન્ન થતા ભયને ભેદનારા, વળી દૂર કર્યાં છે સ્ફુરાયમાન એવાં અન્ય મતોને, મોહને અને અભિમાનને જેણે એવા [અથવા નાશ કર્યો છે સ્ફુરાયમાન એવાં અન્ય (જૈનેતર) દર્શનોના મોહનો અને ગર્વનો જેણે એવા અથવા દળી નાખ્યો છે સ્ફુરાયમાન એવો અન્ય મતોનો (પોતાના) અજ્ઞાનને લઇને (ઉત્પન્ન થયેલ) મિથ્યાભિનિવેશ જેણે એવા], તથા અનલ્પ, પૂર્ણ તેમજ (પ્રમેયો વડે) અત્યંત ગહન એવા, વળી પાપીઓને (પણ) હિતકારી એવા, તથા માનવ (તેમજ દાનવ) અને દેવના અપાર નિર્વાણ-સુખના હેતુરૂપ એવા, તથા વળી અત્યંત (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારનો નાશ કરનારા [અથવા અત્યંત પ્રબલ તર્કથી યુક્ત] એવા તેમજ વળી અલંઘનીય એવા ઇન્દ્ર (અર્થાત્ બારમા દેવલોકના સ્વામી અચ્યુતેન્દ્ર)ને (પણ) અભીષ્ટ એવા જિનેન્દ્ર-પ્રરૂપિત સિદ્ધાન્તને (હે ભવ્ય જનો !) તમે અચિન્ત્ય પ્રણામ કરો "—૭૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-વિચાર—

આ પદ્યમાં ઓષ્ઠ્ય અક્ષરો અને તેમાં ખાસ કરીને ભકાર અને મકાર વિશેષતઃ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, એ આ પદ્યની મધુરતામાં વધારો કરે છે

श्रीचक्रधराया' स्तुति —

याऽत्र विचित्रवर्णविनतात्मजपृष्ठमधिष्ठिता हुतात्–
समतनुभागविकृतधीरसमदवैरिव धामहारिभि ।
तडिद्दिव भाति सान्ध्यघनमूर्धनि चक्रधराऽस्तु सा मुदे–
ऽसमतनुभा गवि कृतधीरसमदवैरिवधा महारिभि ॥ ७२ ॥ १८ ॥

—द्विपदी

टीका

यति । 'या'। अत्र' अस्मिन् जगति । 'विचित्रवर्णविनतात्मजपृष्ठ' विचित्रवर्ण–नानावर्ण "आमातु कनकगौरम्" इत्यादिवचनात् यो विनतात्मजो–गरुत्मान् तस्य पृष्ठ–गात्रोपरिभागम्। 'अधिष्ठिता' अधिरूढा । 'हुताशसमतनुभाक्' हुत अत्तीति हुताद्–अग्नि तत्सम तनु–मूर्तिं भजते या सा। 'अविकृतधी.' अविकृता–अविकारिणी धीर्यस्याः सा । 'असमदवैरिव' असदृशदावैरिव । 'धामहारिभि' धाम्ना–तेजसा हारिभि.–कान्तै' । 'तडिदिव' विद्युदिव । 'भाति' शोभते । 'सान्ध्यघनमूर्धनि' सन्ध्याभवाम्भोदशिरसि । 'चक्रधरा' अप्रतिचक्रा । 'अस्तु' भवतु । 'सा'। 'मुदे' प्रीत्यै । 'असमतनुभा' समा च तनुश्च समतनु, न समतनु (असमतनु)भा यस्या सा। 'गवि' पृथिव्यां, स्वर्गे वा। 'कृतधीरसमदवैरिवधा' कृतो धीराणां समदानां वैरिणां वधो यया सा। 'महारिभि' महद्भिररै'। या विचित्रवर्णविनतात्मजपृष्ठ अधिष्ठिता सती सान्ध्यघनमूर्धनि तडिदिव भाति सा महारिभि कृतधीरसमदवैरिवधा चक्रधरा मुदेऽस्त्विति सम्बन्ध' ॥ ७२ ॥

अवचूरि

अरा एवो सन्त्यत्यरीणि–चक्राणि। महान्ति च तान्यरीणि च तैर्महारिभि –महाचक्रै याऽत्र–जगति चक्रधरा देवी–अप्रतिचक्रा देवी भाति–शोभते । कथंभूता ?। विविधवर्णगरुडपृष्ठमधिरूढा । हुतमत्तीति हुताद्–वह्निस्तत्तुल्यां तनुं भजते । अविकृता–अविकारिणी धीर्यस्या सा । महारिभि किंभूतै ?। असमानदवानलैरिव। धाम–तेजस्तेन हारिभि–मनोहरै । यथा विद्युत् सन्ध्याभवमेघमस्तके भाति तद्वत्। सा देवी मुदेऽस्तु–भवतु। समा च तनुश्च समतनु न समतनुरसमतनु एवंविधा भा यस्या । गवि–पृथिव्यां स्वर्ग वा । कृतो धीराणां समदानां वैरिणां वधो यया ॥ ७१ ॥

अन्वय

या विचित्र–वर्ण–विनतात्मज–पृष्ठ अधिष्ठिता, हुताद्–सम–तनु–भाज्, अ–विकृत–धी, अ–सम–दवै इव धामन्–हारिभि महत्–अरिभि, सान्ध्य–घन–मूर्धनि तडित् इव अत्र भाति, सा अ–सम–तनु–भा, गवि कृत–धीर–स–मद–वैरिन्–वधा चक्रधरा मुदे अस्तु ।

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतय

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

> नुदंस्तनुं प्रवितनु मल्लिनाथ ! मे
> प्रियङ्गुरोचिररुचिरोचिता वरम् ।
> विडम्बयन् वररुचिमण्डलोज्ज्वल
> प्रियं गुरोऽचिररुचिरोचिताम्बरम् ॥ ७३ ॥

—रुचिरा (४, ९)

टीका

नुदन्निति । 'नुदन्' प्रेरयन् । 'तनु' मूर्तिम् । 'प्रवितनु' प्रकर्षेण विस्तारय । 'मल्लिनाथ !' मल्लिस्वामिन् ! । 'मे' मह्यम् । 'प्रियङ्गुरोचि' श्यामद्युतिः । 'अरुचिरोचितां' रुचिरां च उचितां च रुचिरोचितां, न रुचिरोचिताम् । 'वर' प्रार्थितार्थम् । 'विडम्बयन्' हसन् । 'वररुचिमण्डलोज्ज्वलः' वरं यत् रुचिमण्डल–प्रभामण्डलं तेन उज्ज्वल–कान्त । 'प्रिय' प्रीतिकरम् । एतद् वरस्याम्बरस्य वा विशेषणम् । 'गुरो !' महात्मन् ! । 'अचिररुचिरोचिताम्बरम्' अचिररुच्या–विद्युता रोचित–उद्भासितं यत् अम्बर–आकाश तत् । हे मल्लिनाथ ! तनुमरुचिरोचितां नुदन् वररुचिमण्डलोज्ज्वलः सन् अचिररुचिरोचिताम्बर विडम्बयन् वरं मे प्रवितन्विति योगः ॥ ७३ ॥

अवचूरिः

नुदन्-क्षिपन् तनु-शरीरम्। प्रियंगु-श्यामो वृक्षविशेषस्तद्वद् रोचिर्यस्य। तनुं कर्मभूताम् ।। रुचिरां उचितां च न एवंविधाम्। रुचिमण्डलं-भामण्डलं तेनोज्ज्वल-कान्त । अचिररुच्या रोचितं विद्युता [illegible] अम्बरम्-आकाशं विडम्बयन् । हे मल्ल (मल्लिनाथ) ! हे गुरो ! अरुचिरोचितां तनुं नुदन् प्रियंगुवर्ण [illegible] विद्युद्दीप्तमाकाशं पराभवन् मम वरं प्रवितर ॥ ७३ ॥

अन्वय

(हे) मल्लि-नाथ ! गुरो ! अ-रुचिर-उचितां तनुं नुदन्, प्रियङ्गु-रोचि, वर-रुचि-मण्डल-उज्ज्वल अचिर-रुचि-रोचित-अम्बरं विडम्बयन् (त्वं) मे प्रियं वरं प्रवितर ।

---

१ '[illegible]' [illegible] ।

શબ્દાર્થ

नुदन् (धा० नुद्)=દૂર ફેંકતા
तनुं (मू० तनु)=દેહને
प्रवितनु (मू० तन्)=તું વિસ્તાર કર
मल्लि=મલ્લિનાથ, ઓગણીસમા તીર્થંકર
मल्लिनाथ !=હે મલ્લિનાથ !
प्रियङ्गु=કંગિની, વૃક્ષ-વિશેષ
प्रियङ्गुरोचिः=પ્રિયંગુના જેવી કાંતિ છે જેની એવા
अरुचिरोचितां=નહિ મનોહર કે નહિ ઉચિત એવા
विडम्बयन् (धा० विडम्ब्)=તિરસ્કાર કરનારા.
वरं (मू० वर)=વરને.
उज्ज्वल=પ્રકાશિત
वरभ्रमिमण्डलोज्ज्वल=ઉત્કૃષ્ટ ભ્રમર વડે ઉજ્જ્વલ
गुरो ! (मू० गुरु)=હે ગુરુ !
अचिररुचि=વિજળી
अम्बर=આકાશ.
अचिररुचिराचिताम्बर=વિજળી વડે પ્રકાશિત એવા આકાશને

શ્લોકાર્થ

શ્રીમલ્લિનાથની સ્તુતિ—

"હે મલ્લિનાથ ! હે ગુરુ ! અમનોહર તેમજ અનુચિત એવા દેહને દૂર કરતો થકો પ્રિયંગુ (નામના વૃક્ષ)ના જેવી (નીલ) કાંતિવાળો, તથા ઉત્કૃષ્ટ ભ્રમરથી વિભૂષિત અને (એથી કરીને) સૌદામિની(ના પ્રકાશ વડે) પ્રકાશિત થયેલા એવા (પ્રિય) ગગનને વિડંબના પમાડતો થકો તું મને પ્રિય વરદાન આપ. "—૭૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીમલ્લિનાથ-ચરિત્ર—

મલ્લિનાથનો જન્મ મિથિલા નગરીમાં થયો હતો. કુમ્ભરાજ અને પ્રભાવતી રાણી એ તેમના પિતા અને માતા થતા હતા. તેમના કુંભના લાંછનથી અંકિત દેહનો વર્ણ નીલ હતો અને તેમની ઊંચાઈ પચીસ ધનુષ્ય-પ્રમાણ હતી.

આ ઓગણીસમા તીર્થંકરને શ્વેતામ્બરો સ્ત્રી[2] તરીકે માને છે, જ્યારે દિગમ્બરો તો તેને પુરુષજ ગણે છે. કારણ કે દિગમ્બર મત પ્રમાણે કોઈ પણ સ્ત્રી તે ભવમાં તો મોક્ષે જઈ શકે નહિ. આથી કરીને જ્યારે તીર્થંકર તો તેજ ભવમાં મુક્તિ-રમણીને વરે છે તો પછી તેઓ સ્ત્રી હોવાનો સંભવજ તે મતમાં ક્યાંથી હોય ?

---

૧ [illegible]।

૨ આ ઓગણીસમા તીર્થંકર પુરુષ હતા કે સ્ત્રી હતા તે બાબત શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર વચ્ચે મત-ભેદ છે. શ્વેતામ્બરો એમ કહે છે કે તેઓ સ્ત્રી હતા અને એ વાત અપવાદરૂપ [illegible] કોઈ તીર્થંકર સ્ત્રીરૂપે હજી સુધી થયા છે અને [illegible] આશ્ચર્યોમાંનો એક [illegible] છે [illegible]

આ પ્રમાણેના આ બે ફિરકાઓ વચ્ચે મત-ભેદ હોવા છતાં એ વાત તો બન્નેને સમત છે કે તેઓ જીવન-પર્યંત બ્રહ્મચારી રહ્યા હતા અર્થાત્ વિષય-વાસનાને તેમણે જન્મથી હમેશને માટે દેશવટો દઈ દીધો હતો અખંડિત ચારિત્ર પાળી, અનેક જીવો ઉપર અનુપમ ઉપકાર કરી અનુક્રમે પચાવન હજાર (૫૫૦૦૦) વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તેઓ પરમ પદને પામ્યા

પદ્ય-વિચાર—

આ પદ્ય તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ સમવૃત્તમાંના તેર અક્ષરવાળા રુચિરા વૃત્તમાં [illegible] છે આ વૃત્તને કેટલાક પ્રભાવતી કહે છે એનું લક્ષણ એ છે કે—

'अम्हे [illegible] चउद्दहि'

[illegible] જ, સ, જ અને જ એમ ચાર ગણો છે અને અન્ત્યાક્ષર દીર્ઘ છે [illegible] તેરમે અક્ષરે 'યતિ' છે આ સંબંધમાં આ પદ્યનું પ્રથમ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] છે, તે વૃત્તનો પણ આ પદ્યમાં સાક્ષાત્ [illegible] છે આના વિશેષ જિજ્ઞાસુએ શ્રીજિન[illegible]

[illegible] પ્રભાવતી [illegible]

जिनपतीनां स्तुतिः—

जवाद् गतं जगदवतो वपुर्व्यथा-
कदम्बकैरवशतपत्रसत् पदम् ।
जिनोत्तमान् स्तुत दधतः स्रजं स्फुरत्-
कदम्बकैरवशतपत्रसम्पदम् ॥ ७४ ॥

—रुचिरा

टीका

जवादिति । 'जवात्' वेगात् । 'गतं' यातम् । 'जगदवतः' विश्वं रक्षतः । 'वपुर्व्यथाकदम्बकैः' शरीरपीडोत्पीडैः । 'अवशतपत्रसत्' अवशा -परवशा [illegible] अनुभवन्त्-सत्त्वा यत्र तत् । 'पदं' स्थानं नरकादिकम् । 'जिनोत्तमान्' जिनवरान् । 'स्तुत' प्रणत । 'दधतः' धारयन्तः । 'स्रजं' पुष्पमालाम् । 'स्फुरत्कदम्बकैरवशतपत्रसम्पदम्' [illegible] कुमुदानि स्फुरन्ती कदम्बानां कैरवाणां शतपत्राणां च सम्पत्-समृद्धिर्यस्यां ताम् । [illegible] स पदं गतं जगज्जवादवतो जिनोत्तमान् स्तुतेति सम्बन्धः ॥ ७४ ॥

अवचूरिः

जवात्-वेगाज्जगत्-विश्वमवतो-रक्षतो जिनोत्तमान् हे भव्यजना ! स्तुत-नुत । [illegible] पदं-स्थानं नरकादिलक्षणं गतं प्राप्तम् । पदं किंभूतम् ? । वपुर्व्यथाकदम्बकैः [illegible] अनुभवन्त्यवशाः-प्राणिनो यत्र तत् । जिनोत्तमान् कथंभूतान् ? । स्रजं-पुष्पमालां दधतः । [illegible] भूताम् ? । स्फुरन्ती कदम्बानां कैरवाणां शतपत्राणां च सम्पद् यस्यां ॥ ७४ ॥

अन्वयः

वपुस्-व्यथा-कदम्बकैः अवश-सत्त्वं [illegible] पदं गतं जगत् जवात् अवतः, स्फुरत्-कदम्ब-कैरव-शतपत्र-सम्पदं स्रजं दधतः जिन-उत्तमान् स्तुत ।

शब्दार्थ

जवात् (मू० जव)=वेगथी
जगत् (मू० जगत्)=दुनियाने
वपुस्=देह
व्यथा=पीडा
वपुर्व्यथाकदम्बकैः=देहनी पीडाना समूह वडे
अवश=परवश
सत्त्व (मू० सत्)-[illegible]
सत्=[illegible]
अवशशतपत्रसत्=[illegible]
[illegible]
जिनोत्तमान्=जिनेश्वरोने
दधतः (धा० दध्) [illegible]
स्रजं (मू० स्रज्)=[illegible]
स्फुरत् (धा० स्फुर्) [illegible]

कदम्ब=કદમ્બ
कैरव=શ્વેત કમલ, ચદ્રવિકાસિ કમલ
शतपत्र=સો પાખડીવાળુ કમલ, શેવતી.
स्फुरत्कदम्बकैरवशतपत्रसम्पद्=સ્ફુરાયમાન છે કદમ્બ, કૈરવ અને શતપત્રની સપત્તિ જેને વિષે એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-પતિઓની સ્તુતિ—

" શરીરની પીડાના સમુદાય વડે પરતન્ત્ર તેમજ (અત્યન્ત) સતાપનો અનુભવ કરનારા એવા જીવો છે જેને વિષે એવા (નરકાદિક ચાર ગતિઓ વડે લક્ષિત) પતને પ્રાપ્ત થયેલા વિશ્વનુ વેગ વડે રક્ષણ કરનારા એવા, તેમજ વિકસ્વર છે કદમ્બ, કૈરવ અને શતપત્રની સપત્તિઓ જેને વિષે એવી (પુષ્પની) માલાને ધારણ કરનારા એવા જિનેશ્વરોની (હે ભવ્યો !) તમે સ્તુતિ કરો "—૭૪

સ્પષ્ટીકરણ

જીવ-વિચાર—

જોકે અત્ર ' ત્રસ ' શબ્દનો દુ ખથી ઉદ્વેગ પામનાર અર્થ ગણીને બધા જીવો ભયસજ્ઞાવાળા હોવાથી સામાન્ય જીવ અર્થમા પ્રયોગ કરવામા આવ્યો છે, છતા તેનો વિશેષ અર્થ જોઈ લઈએ. જૈન શાસ્ત્રમા પ્રથમ તો જીવના ' મુક્ત ' (સિદ્ધ) અને ' સસારી ' એમ બે ભેદો પાડવામા આવ્યા છે તેમા વળી સસારી જીવના ' સ્થાવર ' અને ' ત્રસ ' એમ બે અવાંતર ભેદો પાડેલા છે [૧]પૃથ્વીકાયાદિક જીવો કે જેમને ફક્ત ત્વચા (ચામડી) રૂપી એકજ ઇન્દ્રિય[૨] છે તે જીવોને અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવોને '[૩]સ્થાવર ' કહેવામા આવે છે, જ્યારે અનેક (બેથી પાચ સુધીની) ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને '[૪]ત્રસ કહેવામા આવે છે આ પ્રમાણેના સ્થાવર અને ત્રસના લક્ષણોથી અન્ય લક્ષણો તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર, જીવાજીવાભિગમ અને આચારાગ-નિર્યુક્તિ-વૃત્તિમા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે (જો કે આ પણ અપેક્ષાનુસાર ઘટી શકે છે), પરંતુ ગ્રન્થ-ગૌરવના ભયથી તે અત્ર વિચારવામા આવતા નથી

---

૧ ' આદિ ' શબ્દથી અપ્ (જલ)-કાય, અગ્નિ-કાય વાયુ-કાય અને વનસ્પતિ-કાય સમજવા

૨ આ વાત દ્રવ્યેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ વિચારવામા આવી છે

૩ ' સ્થાવર ' શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ ' સ્થિર રહેનાર ' થાય છે પરંતુ તે અર્થ અગ્નિ અને વાયુમા નહિ ઘટી શકે તેથી અહિં ' સ્થાવર ' શબ્દથી એકેન્દ્રિય જીવોનુ પારિભાષિક નામ સમજવુ

૪ ' ત્રસ ' શબ્દનો અર્થ હાલનાર, ચાલનાર થાય છે વાયુ-કાય અને અગ્નિ-કાય જીવોમા ગમનક્રિયા રહેલ છે તેથી ' ત્રસ ' શબ્દથી બેથી પાચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોનું પારિભાષિક નામ સમજવુ

सिद्धान्त-स्थापनम्—

स सम्पद दिशतु जिनोत्तमागम
शमावहन्नतनुतमोहरोऽदिते ।
स चित्तभू क्षतरिह येन यस्तप –
शमावहन्नतनुत मोहरोदिते ॥ ७५ ॥

—रुचिरा

टीका

स सम्पदमिति । 'स' । 'सम्पद' श्रियम् । 'दिशतु' ददातु । 'जिनोत्तमागम' अर्हत्सिद्धान्तः । 'शं' सुखम् । 'आवहन्' कुर्वन् । 'अतनुतमोहर' अतनु-प्रभूत तमो हरति य स, यद्वा अतनुतमान् उहान् राति य स । 'अदिते' अखण्डित । 'स' । 'चित्तभू' मनोभव । 'क्षत' ध्वस्त । 'इह' अत्र जगति । 'येन' आगमेन । 'य' । 'तप शमौ' तपश्च शमश्च (तौ) । 'अहन्' हतवान् । 'अतनुत' अपप्रयत ? । 'मोहरोदिते' मोह च रोदित च । स जिनोत्तमागम सम्पद दिशतु येन चित्तभू क्षत स यस्तपशमावहन् अदिते मोहरोदिते अतनुतेति याग ॥ ७५ ॥

अवचूरि

स जिनन्द्रागम सम्पदं दद्यात् । कथंभूत ? । शं-सुखम् वहन्-कुर्वन् । अतनु-प्रौढं तमो हरतीति । यद्वा अतनुतमानूहान् राति-ददातीति । स चित्तभू-कामो येन क्षतो-हत । य कन्दर्पस्तप शमौ अहन्-जघान । अदिते-अखण्डिते मोहस्य रोदितं च मोहरोदितं च योऽतनुत-अप्रथयत् ॥ ७५ ॥

अन्वय

य तपस्-शमौ अहन्, अ-दिते मोह-रोदिते (च) अतनुत, स चित्त-भू येन इह क्षत, स शं आवहन् अ-तनु-तमस्-हर (अथवा अतनुतम-ऊह-र) जिन-उत्तम-आगम सम्पदं दिशतु ।

શબ્દાર્થ

सम्पद (मू० सम्पद्)=લેભવને.
जिनोत्तमागम=(१) જિનેશ્વરનો આગમ, (२) જિનોનો ઉત્તમ સિદ્ધાન્ત
आवहन् (धा० वह्)=કરનારો
हर=હરનાર
अतनुतमोहर=(१)અનલ્પ અંધકારને હરનારો (२) પ્રબલ યુક્તિઓ આપનારો
अदित (मू० अदित)=અખણ્ડિત

चित्तभू=મદન.
क्षत (मू० क्षत)=નષ્ટ કરેલ
शम=ઉપશમ.
तपःशमौ=તપ અને ઉપશમને
अहन् (धा० हन्)=નાશ કર્યો.
अतनुत (धा० तन्)=વિસ્તાર કર્યો, ફેલાવ્યો.
रोदित=રુદન.
मोहरोदिते=અજ્ઞાન અને રુદનને.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની પ્રશંસા—

"જે (બાહ્ય તેમજ અભ્યન્તર) તપ અને ઉપશમનો નાશ કરતો હવો તેમજ જે અખણ્ડિત અજ્ઞાન અને રૂદનનો વિસ્તાર કરતો હવો તે કંદર્પ જેનાથી અત્ર નાશ પામ્યો, તે, સુખને અર્પણ કરનારો તેમજ અનલ્પ અજ્ઞાનનો અંત આણનારો [અથવા સૌથી પ્રબલ તર્કને રજુ કરનારો] એવો જિનેશ્વરનો સિદ્ધાન્ત (હે ભવ્યો ! તમને) સંપત્તિ અર્પો "—૭૫

સ્પષ્ટીકરણ

જૈન સિદ્ધાન્તમાં તર્કનું સ્થાન—

જૈન સિદ્ધાન્તમાં જેટલે અંશે 'તર્ક' પ્રમાણને[1] સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે તેટલે અંશે અન્ય સિદ્ધાન્તમાં તેને સ્થાન આપવામાં આવ્યું હોય એમ જોવામાં આવતું નથી કેટલાક દર્શનકારોએ તો 'આગમ' પ્રમાણને અત્યંત વજન આપ્યું છે અને તેથી કરીને 'बाबावाक्यं प्रमाणं' એ સૂત્ર લજ્જાસ્પદ બની ગયું છે જૈન સિદ્ધાન્ત કંઈ 'આગમ' પ્રમાણનો તિરસ્કાર કરતો નથી (કેમકે આ દર્શનમાં પણ તર્ક-ગમ્ય અને આગમ-ગમ્ય એમ બંને પ્રકારના પદાર્થો માનેલા છે), પરંતુ તે તેનું અનુચિત મહત્ત્વ વધારવા તૈયાર નથી, જોકે કેટલીક વાર એમ જોવામાં આવે છે કે 'તર્ક' પ્રમાણથી કેટલીક[2] અતીન્દ્રિય બાબતો સિદ્ધ કરવામાં આવી હોય પરંતુ તે 'આગમ' પ્રમાણથી બાધિત થતી હોય, તો તે બાબતોનો સ્વીકાર કરવા સૈદ્ધાન્તિકના નામથી ઓળખાતો પક્ષ તૈયાર નથી

श्रीकपर्दि-स्मरणम्—

द्विप गतो हृदि रमता दमश्रिया
प्रमाति मे चकितहरिद्विप नगे ।
वटाह्वये कृतवसतिश्च यक्षराट्
प्रमातिमेचकितहरिद् विपन्नगे ॥ ७६ ॥

—રચિતા

---

1 બૌદ્ધ દર્શનમાં 'પ્રત્યભિજ્ઞાન' અને 'તર્ક'ને પ્રમાણ તરીકે ગણવામાં આવ્યા નથી

2 તાર્કિક શિરોમણિ શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરે પ્રરૂપેલ કેવલજ્ઞાન અને કેવલ દર્શનના ઉપયોગના સમયની અભિન્નતા, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાનની એકતા, સાત નયોને બદલે ૭ નયોનું અસ્તિત્વ ઇત્યાદિ વાતો કેટલાકને માન્ય નથી.

टीका

द्विपमिति । ‘द्विप गत’ गजमारूढ । ‘हृदि रमता’ मनसि क्रीडतु । ‘शमश्रिया’ शमसम्पदा । ‘प्रभाति’ शोभमाने । ‘मे’ मम । ‘चकितहरिद्विप’ चकित-त्रस्तो हरिद्विप-सुरेन्द्रहस्ती यस्य तम् । ‘नगे’ विटपिनि । ‘वटालये’ न्यग्रोधनाम्नि । ‘कृतवसतिः’ विहितालयश्च । ‘यक्षराट्’ यक्षराज कपर्दिनामा । ‘प्रभातिमेचकितहरित्’ प्रभया अतिशयेन मेचकिता-श्यामीकृता हरित-ककुभो मरकतस्वरूपा एव येन सः । ‘विपगे’ विगतमले । द्विप गतो नगे कृतवसतिश्च यक्षराड् मे हृदि रमतामित्यन्वयः ॥ ७६ ॥

अवचूरिः

यक्षराट् कपर्दिनामा मम मनसि रमतां-परिक्रीडताम् । हृदि कथंभूते ? । शमश्रिया-उपशमलक्ष्म्या प्रभाति-प्रकर्षेण शोभमाने । यक्षराट् किंविशिष्टः ? । चकित-त्रस्तो हरिद्विप-ऐरावणो यस्मात् सः । द्विपं-करिणं गतः-प्राप्तः । विपगे-विगतसर्पे नगे-वृक्षे वटाभिधाने कृता वसतिः-आश्रयो येन । प्रभया-कान्त्या अतिमेचकिता-श्यामलीकृता हरितो-दिशो येन सः ॥ ७६ ॥

अन्वयः

चकित-हरि-द्विपं द्विपं गतः वि-पगे वट-आलये नगे च कृत-वसतिः, प्रभा-अति-मे-चकित-हरित् यक्ष-राट् मे शम-श्रिया प्रभाति हृदि रमताम् ।

શબ્દાર્થ

द्विप (मू० द्विप)=હાથીને
गत (मू० गम्)=પ્રાપ્ત થયેલો
रमताम् (मू० रम्)=રમો, રમણ કરો.
शमश्रिया=ઉપશમની લક્ષ્મી વડે
प्रभाति (मू० प्रभात्)=પ્રકાશમાન
चकित=ભય પામેલ
हरि=ઇન્દ્ર
हरिद्विप=ઇન્દ્રનો હાથી, ઐરાવત, ઐરાવણ
चकितहरिद्विप=વિસ્મય પમાડ્યા છે ઐરાવણને જેણે એવા
नग (मू० नग)=વૃક્ષને વિષે
वट=વડ.
आलय=અભિધાન, નામ
वटालय=વટ છે નામ જેનું એવા
वसति=વાસ, રહેઠાણ
कृतवसति=કર્યો છે નિવાસ જેણે એવો
यक्ष=એ જાતનો દેવ
यक्षराज्=('કપર્દી') યક્ષ
मेचकित=કૃષ્ણવર્ણી
हरित्=દિશા.
प्रभातिमेचकितहरित्=પ્રભા વડે કરી છે અત્યન્ત શ્યામવર્ણી દિશા જેણે એવો
शमन=શમ, શાં.
विपग=સર્પથી મુક્ત

૧ કપર્દી એ મહાવીરનું યક્ષ નામ છે

શ્લોકાર્થ

શ્રીયક્ષરાજ (કપર્દી)નું સ્મરણ—

"(પોતાની સ્થૂલતા, સમર્થતા, સુન્દરતા ઇત્યાદિ ગુણોએ કરીને) ભય પમાડ્યો છે ઐરાવતને જેણે એવા ગજરાજ ઉપર આરૂઢ થયેલો એવો, વળી સર્વથી મુખ્ય એવા વડ નામના વૃક્ષ ઉપર નિવાસ કર્યો છે જેણે એવો તેમજ વળી તેજ વડે અત્યંત શ્યામવર્ણી કરી નાખી છે દિશાઓ જેણે એવો (કપર્દી નામનો) યક્ષરાજ ઉપશમરૂપી લક્ષ્મી વડે પ્રકાશમાન (એવા) મારા અંતઃકરણમાં રમણ કરો "—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

યક્ષ-વિચાર—

દ્વિતીય દેવ-નિકાયના વ્યંતર જાતિના (૧) કિન્નર, (૨) કિંપુરુષ, (૩) મહોરગ, (૪) ગાન્ધર્વ, (૫) યક્ષ, (૬) રાક્ષસ, (૭) ભૂત અને (૮) પિશાચ એમ આઠ ભેદો પૈકી યક્ષ પણ એક ભેદ છે એ સહજ સમજી શકાય છે યક્ષના સંબંધમાં તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (અ૦ ૪, સૂ૦ ૧૨)ના ભાષ્યમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે —

" यक्षाः श्यामावदाता गम्भीरा तुन्दिला वृन्दारका प्रियदर्शना मानोन्मानप्रमाणयुक्ता रक्तपाणिपादतलनखतालुजिह्वौष्ठा भास्वरमुकुटधरा नानारत्नविभूषणा वटवृक्षध्वजा "

અર્થાત્ યક્ષો શ્યામ પરંતુ કાન્તિવાળા, ગંભીર, ઊંચી નાભિવાળા, પ્રતિષ્ઠિત, મનોહર દર્શનવાળા, માન અને ઉન્માનરૂપ પ્રમાણથી યુક્ત દેહવાળા, તથા હસ્ત અને ચરણનાં તળીઆ, નખ, તાલુ, જીભ અને ઓઠ રાતા છે જેમના એવા, વળી દેદીપ્યમાન મુકુટને ધારણ કરનારા, વિવિધ રત્નોના વિભૂષણોવાળા અને વડ વૃક્ષરૂપી ધ્વજવાળા છે

વિશેષમાં આ ભાષ્યમાં નિવેદન કર્યા મુજબ યક્ષોના તેર ભેદો છે –(૧) પૂર્ણભદ્ર, (૨) માણિભદ્ર, (૩) શ્વેતભદ્ર, (૪) હરિભદ્ર, (૫) સુમનોભદ્ર, (૬) વ્યતિપાતિકભદ્ર, (૭) સુભદ્ર, (૮) સર્વતોભદ્ર, (૯) મનુષ્ય-યક્ષ, (૧૦) વનાધિપતિ, (૧૧) વનાહાર, (૧૨) રૂપ-યક્ષ અને (૧૩) યક્ષોત્તમ આ તેર અવાન્તર કોટિમાંથી કઈ કોટિમાં ૬૪મા પદ્યમાં સ્તુતિ કરાયેલા બ્રહ્મશાન્તિ યક્ષનો તેમજ આ પદ્યમાંના કપર્દી યક્ષનો અંતર્ભાવ થાય છે તે સમજી શકાતું નથી

કપર્દી યક્ષરાજની સ્તુતિ—

આ યક્ષરાજની [1]એક સ્થલે નીચે મુજબ સ્તુતિ કરવામાં આવી છે —

> "यः पूर्वं तन्तुपायं कृतसुकृतलवे दूरिते पूरितोऽपि
> मत्वारत्याममायाममरसुगदशामातिथेयं प्रपेदे ।
> सेवाहेवाकशाली प्रथमजिनपदाम्भोजयोस्तीर्थरक्षा-
> दक्षः श्रीयक्षराजः स भवतु भविनां विघ्नमर्दी कपर्दी ॥"

---

[1] આ શત્રુંજય-મણ્ડન શ્રીઋષભદેવના સ્તુતિ-કદમ્બકમાની છે. સી સ્તુતિ છ પ્રથમની ત્રણ સ્તુતિઓ પણ ચમત્કૃતિથી ભરપૂર હોવાથી તેનો અત્ર ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે

> 'आनन्दानम्रकम्रत्रिदशपतिशिरःस्फारकोटीरकोटी-
> प्रेङ्खन्माणिक्यमालाशुचिरुचिलहरीधौतपादारविन्दम् ।
> आद्यं तीर्थाधिराजं भुवनभृतां कर्ममर्मापहारं
> वन्दे शत्रुञ्जयाख्यक्षितिधरकमलाकण्ठशृङ्गारहारम् ॥ १ ॥
>
> मायन्मोहद्विपेन्द्रस्फुटकरटतटीपाटने पाटवं ये
> बिभ्राणाः शौर्यसारा रुचिरतररुचो भूषणायोचितानाम् ।
> सद्वृत्तानां शुभानां प्रकटनपटवो मौक्तिकानां फलानां
> तेऽमी कण्ठीरवाभा जगति जिनवरा विश्ववन्द्या जयन्ति ॥ २ ॥
>
> सद्बोधावन्ध्यबीजं सुगतिपथरथः श्रीसमाकृष्टिविद्या
> रागद्वेषाहिमन्त्रः स्मरदवदवथुप्रावृषेण्याम्बुवाहः ।
> जीयाज्जैनागमोऽयं निबिडतमतमःस्तोमतिग्मांशुबिम्बं
> द्वीपः संसारसिन्धौ त्रिभुवनभवने ज्ञेयवस्तुप्रदीपः ॥ ३ ॥"

આ ઉપર્યુક્ત ત્રણ સ્તુતિઓનો અનુવાદ અત્ર આપવો અસ્થાને નહિ ગણાય એમ માની તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે—

હર્ષ વડે વિશેષે કરીને નમ્ર બનેલા એવા મનોહર દેવેન્દ્રોના મસ્તક (ઉપર)ના વિશાળ મુકુટોની શ્રેણીને સ્પર્શ કરતા માણેકોની માળાની પવિત્ર તેમજ રુચિકર લહરી વડે પ્રક્ષાલિત થયા છે ચરણ-કમલો જેના એવા, તથા સંસારી જીવોના કર્મના મર્મને દૂર કરનારા તેમજ શત્રુંજય નામના પર્વતરૂપી લક્ષ્મીના કણ્ઠને વિષે શૃંગાર-હારના સમાન એવા પ્રથમ તીર્થંકર (શ્રીઋષભદેવ)ને હું વન્દુ છું —૧

જે જિનેશ્વરો મદોન્મત્ત મોહરૂપી ગજેન્દ્રના સ્પષ્ટ ગણ્ડ-સ્થલના તટનું વિદારણ કરવામાં કુશલતાને ધારણ કરનારા છે તેમજ પરાક્રમ વડે શ્રેષ્ઠ છે તથા વળી જેઓ અતિશય મનોહર કાન્તિવાળા બરાબર ગોળાકૃતિવાળા તેમજ અલંકારોને માટે યોગ્ય એવા શુભ મુક્તા-ફલોને પ્રકટ કરવામાં સિંહ જેવા ચતુર છે, તે આ જગત્-પૂજ્ય જિનેશ્વરો જગતમાં જયવંતા વર્તે છે —૨

સમ્યગ્જ્ઞાનના અવન્ધ્ય (ફલદાયક) બીજરૂપ સુગતિ (મોક્ષ)ના માર્ગે (લઈ જવામાં) રથસમાન લક્ષ્મીનું આકર્ષણ કરનારી વિદ્યારૂપ રાગ અને દ્વેષરૂપી સર્પને (વશ કરવામાં) (નાગ-દમની) મન્ત્ર જેવો કંદર્પરૂપી દાવાનલની પીડાને (દૂર કરવામાં) વર્ષા-ઋતુના મેઘસમાન, અત્યંત ગાઢ એવા અન્ધકારના સમૂહને (નષ્ટ કરવામાં) સૂર્ય-મણ્ડલના સમાન સંસાર-સમુદ્રમાં દ્વીપ (બેટ) સમાન અને ત્રિભુવનરૂપી ગૃહમાં જાણવા લાયક પદાર્થોને (પ્રકાશિત કરવામાં) પ્રદીપસમાન એવો આ જૈન સિદ્ધાન્ત સર્વોત્કૃષ્ટપણે વર્તો —૩

અર્થાત્—પૂર્વાવસ્થામાં પાપોથી ભરપૂર (અર્થાત્ અત્યંત પાપી) એવા જે વણકરે [1]પ્રત્યાખ્યાનના પ્રભાવથી પુણ્યાંશ ઉપાર્જન કરી અપ્સરાઓનું અતિથિપણું પ્રાપ્ત કર્યું, તે યક્ષરાજ કપર્દી કે જે પ્રથમ જિનેશ્વર (શ્રીઋષભ પ્રભુ)ના ચરણ-કમલોની સેવા કરવાના સ્વભાવવાળો છે તેમજ જે તીર્થના રક્ષણને વિષે ચતુર છે, તે (હે ભવ્યો !) તમારા વિઘ્નનો નાશ કરનારો થાઓ.

કપર્દી યક્ષરાજનું જીવન-વૃત્તાન્ત—

સોરઠ દેશમાં મધુમતિ નગરમાં કપર્દી નામે એક વણકર વસતો હતો. તેને આદિ અને કુહાદિ નામે બે પત્નીઓ હતી. આ વણકરને અભક્ષ્ય તેમજ અપેય વસ્તુ ઉપર અત્યાસક્તિ હતી. એક વેળા આ અનાચારથી તેને મુક્ત કરવાને માટે તેની સ્ત્રીઓ તેને પ્રહાર મારી શિક્ષા આપતી હતી. તેવામાં ચૌદમા પટ્ટધર શ્રીવજ્રસેનસૂરિ બહિર્ભૂમિ જતા હતા તેમણે એને જોયો અને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. આ વણકર તેમની સમીપ ગયો અને હાથ જોડીને ઊભો રહ્યો. આગમ-જ્ઞાને આને સુલભબોધિ જાણીને તેમજ તેનું આયુષ્ય ફક્ત બે ઘડીનું બાકી છે એમ જાણીને તે સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે તને ઘણું કષ્ટ વેઠવું પડે છે તો આ કષ્ટમાંથી મુક્ત થવાને માટે તું ધર્મ-ધ્યાન કર અને પ્રત્યાખ્યાન અંગીકાર કર. આ વાત તે વણકરે સ્વીકારી અને જમવા બેસવા પૂર્વે નવકાર મંત્ર કહી જવો, કેડે બાંધેલા દોરાની ગાંઠ છોડવી અને ત્યાર બાદ ભોજન કરવું અને ભોજન કરી રહ્યા પછી દોરાની ગાંઠ બાંધી દેવી આ પ્રમાણેનો તેણે નિયમ લીધો. આ નિયમપૂર્વક તે ભોજન કરવા બેઠો. ભોજનમાં સર્પના વિષથી વ્યાપ્ત માંસ હતું તેની એને ખબર ન હોવાથી એ તો તે ખાઇ ગયો. આથી કરીને તેના રામ રમી ગયા, પરંતુ પ્રત્યાખ્યાનના પ્રભાવથી તે પ્રજ્ઞાહીન હોવા છતાં પણ વિબુધપણે ઉત્પન્ન થયો. આ પ્રમાણે ફક્ત એકજ વાર નિયમનું પાલન કરવાથી તે દેવ થયો.

સૂરિજીએ પ્રત્યાખ્યાનનો નિયમ લેવડાવ્યો હતો એ વાત આ વણકરની બે સ્ત્રીઓ જાણતી ન હતી. તેઓ તો એમ માનતી હતી કે આ મહાત્માએ તેમના પતિને કંઇક શીખવ્યું છે પરંતુ જ્યારે તેમનો પતિ બે ઘડીમાં મરી ગયો, ત્યારે તેનું મરણ આ મહાત્માને લીધે થયું છે એવી ફરિયાદ તેમણે રાજાને કરી. આ સાંભળીને રાજાએ વજ્રસેનસૂરિજીને પકડી મંગાવી કહ્યું કે આ બે સ્ત્રીના સ્વામીને તમે કેમ મારી નાખ્યો ? સૂરિજી મૌન રહ્યા એટલે તેમને ચોકીમાં બેસાડ્યા.

આ સમયે કપર્દીએ દેવલોકમાં બેઠા બેઠા અવધિજ્ઞાન વડે જોયું કે પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનારા સૂરિજીને માથે કષ્ટ આવી પડ્યું છે. આથી કરીને તેણે દેવ-શક્તિ વડે તે ગામનું બાળે ઓ[illegible] કશું ન રહે તેવી મોટી એક શિલા વિકુર્વી અને આકાશમાં રહીને તેણે લોકોને કહ્યું કે- "વજ્રસેનસૂરિજી મારા ગુરુ છે અને તેમણે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે, વાસ્તે તેમને બંધન

[1] પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચક્ખાણ) [illegible]

દેતા તેમની ક્ષમા માગો અને તેમને પ્રણામ કરો, નહિ તો આ શિલા વડે આખા ગામનો નાશ કરીશ " મરણના ભયથી બીધેલા રાજાએ સૂરિજીને વન્દન કર્યું, તેમની ક્ષમા માગી અને તેમને મુક્ત કર્યા, એટલે કપર્દી યક્ષે શિલા સંહરી લીધી અને તેણે પ્રસન્ન વદને ર[1]આદિ સાક્ષાત્ તેમ નીચે મુજબની ગાથા બોલવી શરૂ કરી

" मंसासी मज्जरओ इक्केण, चेव गठिसहिएण ।
छोट्टु तत्तवाओ, सुसाहुवाओ सुरो जाओ ॥ "

અર્થાત્—માંસ ખાનારો તેમજ મદ્ય (=મદ્ય)માં આસક્ત એવો તે હું વણકર (સુસાધુના વચનપૂર્વક) ફક્ત એકજ ગાંઠ સહિત (ભોજન કરીને) યશસ્વી દેવ થયો છું

આ પ્રમાણે બોલી રહ્યા બાદ તેણે સૂરિજીને નમન કર્યું અને પૂછ્યું કે હે ભગવન્! મેં કેવાં કર્મ કર્યાં છે? સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે પૂર્વ ભવમાં તેં પ્રૌઢ પાપો કર્યાં છે, પરંતુ હવે પવિત્ર થવાને વાસ્તે તારે સકલ કર્મ-સૈન્યનો સંહાર કરનારા એવા શ્રી[2]શત્રુંજય તીર્થે જઈ શ્રીઋષભ પ્રભુની ભક્તિ કરવી આ સાંભળી કપર્દી યક્ષ ખુશી થયો અને ગુરુના વચનાનુસાર વર્તન કરતો પોતાને કૃતાર્થ માનવા લાગ્યો

૧ સંસ્કૃત છાયા—

मांसाशी मद्यरत एकेन चैव ग्रन्थिसहितेन
संजातु तत्त्ववान् सुसाधुवाद सुरो जातः ॥

૨ શત્રુંજય તીર્થનું માહાત્મ્ય [illegible] ૧૯૫૨-૧૧૮ [illegible] માહાત્મ્યનામક [illegible] ૩૧૧ છે

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतय·

थ श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य सस्तवनम्—

> जिनमुनिसुव्रत· समवताज्जनतावनतः
> संमुदितमानवा घनमलोभवतो भवत· ।
> अवनिविकीर्णमादिपत यस्य निरस्तमन·—
> समुदितमानवाधनमलो भवतो भवत· ॥ ७७ ॥

—नैर्कुटकम् (७,१०)

टीका

जिनमुनीति । ‘जिनमुनिसुव्रत·’ मुनिसुव्रतनामा जिन· । ‘समवतात्’ सरक्षतु । जनतावनत·’ जनतया–जनसमूहेन अवनतः–प्रणतः । ‘समुदितमानवा ’ हृष्टा· पुमासि । घन ’ द्रव्यम् । ‘ अलोभवतो भवत· ’ लोभेनायुक्तस्य सत· । ‘ अवनिविकीर्णे ’ भूमौ रीकृतम् । ‘ आदिपत ’ गृहीतवन्त· । ‘ यस्य ’ भगवत· । ‘ निरस्तमनःसमुदितमानबाध मल· ’ बाधन–बाधा निरस्ता–अपकीर्णा मन·समुदिता–हृदि समुद्गता· सहता वा मानश्च धनं च मलश्च येन स । ‘ भवत· ’ युष्मान् । ‘ भवत ’ ससारात् । स जिनमुनिसुव्रतो वतो भवत समवतात् यस्य धन समुदितमानवा आदिपतेति सम्बन्ध ॥ ७७ ॥

अवचूरि.

जिनमुनिसुव्रतो भवतो–युष्मान् भवत –ससारात् समवतात्–संरक्षतु । कथंभूत· । जनता- [illegible]समूहेनावनत । समुदिता–सहर्षा य मानवा–मनुष्या अवनिविकीर्णे–भूमौ राशीकृत धन–[illegible] [illegible] यस्यालोभवत–अलोभिना भवत–सत । [illegible] गृहीतुकामस्यार्थं । आदिपत–आददत । [illegible] [illegible] । निरस्ता–अपकीर्णा मन·समुदिता–हृदि समुन्नता संहता वा मानो बाधनं–पीडा म[illegible] [illegible] च येन ॥ ७७ ॥

अन्वय

[illegible] यस्य अ–लोभवत भवत अवनि–विकीर्णं धनं आदिपत, स जनता- [illegible], निरस्त–मनस–समुदित–मान–बाधन–मल· जिन–मुनिसुव्रत भवत भवत समवतात् ।

---

१ [illegible] । २ [illegible] इति श्रीमान्यचन्द्राः ।

શબ્દાર્થ

जिन=તીર્થંકર
मुनिसुव्रत=મુનિસુવ્રત (સ્વામી), વીસમા તીર્થંકર.
जिनमुनिसुव्रत=તીર્થંકર મુનિસુવ્રત
समवतात् (धा० अव्)=રક્ષણ કરો
जनता=જન-સમાજ, લોક.
अवनत (धा० नम्)=નમન કરાયેલા
जनतावनत=જન-સમાજ વડે નમન કરાયેલા
मुदितमानवा=હર્ષિત મનુષ્યો
धनं (मू० धन)=લક્ષ્મીને.
अलोभवत=લોભરહિત.
भवत (मू० भवत्)=સતા
अवनि=પૃથ્વી.
विकीर्ण (धा० कॄ)=વિખેરેલું
अवनिविकीर्ण=પૃથ્વી ઉપર વિખેરેલું
आदिषत (धा० दा)=ગ્રહણ કરતા હવા
यस्य (मू० य)=જેના
निरस्त (धा० अस्)=નિરાસ કરેલ
समुदित (धा० इ)=(૧) ઉદ્‌ભવેલ, (૨) એકત્રિત થયેલ
बाधन=પીડા
निरस्तमन समुदितमानबाधनमल=નિરાસ કર્યો છે મનમા ઉદ્‌ભવેલા અથવા એકત્રિત થયેલા એવા અભિમાનનો, પીડાનો અને મલનો જેણે એવા

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિસુવ્રતનાથની સ્તુતિ—

"(દીક્ષા-ગ્રહણની તીવ્ર અભિલાષા રાખતા હોવાથી) લોભરહિત બનેલા એવા જેના પૃથ્વી ઉપર ઢગલા કરેલા ધનને હર્ષિત મનુષ્યો (એક વર્ષ પર્યંત) ગ્રહણ કરતા હવા, તે તીર્થંકર મુનિસુવ્રત (સ્વામી) કે જેમને જન-સમાજે નમન કર્યું છે તેમજ વળી જેમણે મનમાં ઉદ્‌ભવેલા [અથવા એકત્રિત થયેલા] એવા અહંકારનો, પીડાનો અને (કર્મરૂપી) મલનો નિરાસ કર્યો છે, તે (વીસમા તીર્થંકર) (હે ભવિક જનો!) તમારૂ સંસારથી રક્ષણ કરો "—૭૭

સ્પષ્ટીકરણ

મુનિસુવ્રત સ્વામીનુ ચરિત્ર—

સુમિત્ર રાજા અને પદ્મા રાણીના પુત્ર મુનિસુવ્રત સ્વામીનો જન્મ રાજગૃહ નગરમા થયો હતો તેમની પૂર્વે થઇ ગયેલા ૧૯ તીર્થંકરોની જેમ તેઓ કાશ્યપ ગોત્રીય હતા નહિ, પરતુ તેઓ ગૌતમ ગોત્રીય હતા [૧]કૂર્મના લાછનથી અંકિત તેમજ કૃષ્ણવર્ણી એવો તેમનો દેહ વીસ ધનુષ્ય-પ્રમાણ હતો ત્રીસ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પરિપૂર્ણ કરી તેઓ અનુપમ પદને પામ્યા

૧ કાચબો

पद्य-मीमांसा—

'भवत' शब्दना विविध अर्थोथी अलंकृत आ पद्य तेमज त्यार पछीनां त्रण पद्यो पण समवृत्तमां सत्तर अक्षरवाळा नर्कुटक नामना वृत्तमां रचायेलां छे आ वृत्तने अवितथ तेमज कोकिलक एवां नामोथी पण ओळखाववामां आवे छे आ वृत्तनुं लक्षण ए छे के—

"यदि भवती नजौ भजजला गुरुनर्कुटकं ।
मुनिगुहकार्णवैः कृतयतिं वद कोकिलकम् ॥"

अर्थात् आ वृत्तमां न, ज, भ, ज अने ज एम पांच गणो छे अने छेवटना बे अक्षरो अनुक्रमे ह्रस्व अने दीर्घ छे वळी सातमे अक्षरे तेमज सत्तरमे अक्षरे विश्राम-स्थान याने 'यति' छे आ वातना उपर विशेष प्रकाश पडे तेटला माटे आ पद्यनुं प्रथम चरण विचारीए

मि न मु	नि सु व्र र	त, स म	व ता ज् ज	न ता व	न त
⏑ ⏑ ⏑	⏑ – ⏑	– ⏑ ⏑	⏑ – ⏑	⏑ – ⏑	⏑ –
न	ज	भ	ज	ज	ल ग

जिनसमुदायप्रणाम —

प्रणमत तं जिनव्रजमपारविसारिरजो-
दलकमलानना महिमधाम भयासमरुक् ।
यमतितरां सुरेन्द्रवरयोषिदिलामिलनो-
दलकमला ननाम हिमधामभया समरुक् ॥ ७८ ॥

—नर्कु०

टीका

प्रणमतेति । 'प्रणमत' नमत । 'तम्' । 'जिनव्रजं' अर्हत्सन्दोहम् । 'अपारविसारिरजोदलकमलानना' अपाराणि-अपर्यन्तानि विसारीणि-प्रसरणशीलानि रजांसि यस्य तद् अपारविसारिरजः, [illegible] दलं यस्य तत् कमलं च तद्वद् आननं-मुखं यस्याः सा । 'महिमधाम' [illegible] स्थानम् । 'भयासम' [illegible] यस्तम् । 'अरुक्' नीरोगः । 'यम्' । 'अतितराम्' अत्यर्थम् । 'सुरेन्द्रवरयोषित्' सुरेन्द्रस्य वरा-प्रधानभूता योषित्-अङ्गना शची । 'इलामिलनोद्दलकमला' इह [illegible] यस्याः सा । 'ननाम' प्रणनाम । 'हिमधामभया' हिमधामा-मृगाङ्कस्तस्य भया-दीप्त्या । 'समरुक्' समकान्तिः । तं जिनव्रजं प्रणमत यं सुरेन्द्रवरयोषित् ननामेति योगः ॥ ७८ ॥

अवचूरि

प्रणमत-नमत तं जिनव्रजम्-अर्हत्सन्दोहम्। कथंभूतम्?। भयासं-भयक्षयकारकम्। सुरेन्द्र
विद्-इन्द्राणी यं प्रनाम-अनंसीत्। कथंभूता?। अपाराणि-अपर्यन्तानि प्रसरणशीलानि र
दलानि च यस्य तच्च तत् कमलं च तद्वत् सुगन्धमाननं-मुखं यस्याः। महिम्नो धाम-गृहम्। जिनव्र
शोषणमेतत्। हिमधामा-चन्द्रस्तस्य भया-कान्त्या समाना रुग्-रुचिर्यस्याः सा। इलामिल
क्षितिघट्टनेन उद्गतोऽलकेषु-केशेषु मलो यस्याः सा ॥ ७८ ॥

अन्वय

अपार-विसारिन्-रजस्-दल-कमल-आनना, अ-रुज् इला-मिलन-उद्-अलक-म
हिम-धामन्-भया सम-रुच् सुर-इन्द्र-वर-योषित् यं अतितरां प्रनाम, तं महिमन्-धाम भ
भयासं जिन-व्रजं प्रणमत।

શબ્દાર્થ

प्रणमत (धातु नम्)=તમે નમન કરો
जिनव्रज=જિન-સમુદાયને
विसारिन्=પ્રસરણશીલ.
कमल=કમળ
अपारविसारिरजोदलकमलानना=અપાર
 તેમજ પ્રસરણશીલ એવા રજ અને
પત્રો છે જેનાં એવા કમલના સમાન (સુગંધી)
 મુખ છે જેનું એવી.
महिमन्=મહિમા
महिमधाम=મહિમાના ગૃહ
अंस्=ફેંકવું, નાશ કરવો
भयासं=ભયનો નાશ કરનાર
अरुज्=રોગ-રહિત
अतितराम्=અત્યન્ત

योषित्=સ્ત્રી
सुरेन्द्रवरयोषित्=અમરેન્દ્રની મુખ્ય સ્ત્રી,ઇ
इला=પૃથ્વી
मिलन=સંયોગ
अलक=કેશ
इलामिलनोद्दलकमला=પૃથ્વીનો સંયોગ
 થવાથી ઉત્પન્ન થઇ છે મલિનતા કેશમાં
 જેના એવી.
प्रनाम (धा० नम्)=નમસ્કાર કર્યો
हिम=શીતલ.
हिमधामन्=શીતલ છે પ્રકાશ જેનો તે, ચન્દ્ર
हिमधामभया=ચન્દ્રની કાન્તિથી
रुच्=કાન્તિ.
समरुच्=સમાન કાન્તિ છે જેની એવી

શ્લોકાર્થ

જિન-સમુદાયને પ્રણામ—

"અપાર તેમજ પ્રસારણશીલ (અર્થાત્ દૂર દેશ પર્યંત પ્રસાર પામનારા સ્વભાવવાળા)
એવા રજ તેમજ પત્રો છે જેનાં એવા કમલના સમાન (સુગંધી) મુખ છે જેનું એવી, વળી
રોગ-રહિત એવી, તથા પૃથ્વીને વિષે (નમનાર્થે) આળોટવાથી પ્રાપ્ત થઇ છે મલિન કેશ જેને
એવી, તેમજ ચન્દ્રની કાન્તિના સમાન કાન્તિ છે જેની એવી શચી (ઇન્દ્રાણી) એ જે જિન-
સમૂહને અત્યંત (ભક્તિ-પૂર્વક) નમસ્કાર કર્યો, તે મહિમાના મન્દિર તેમજ ભયને
ક્ષય કરનારા એવા જિન-સમૂહને (હે લોકો જિનની સ્તુતિ કરો.) તમે પ્રણામ કરો "—

૪૧

सिद्धान्त-स्तवनम्—

त्वमवनताञ्जिनोत्तमकृतान्त ! भवाद् विदुषो-
ऽव सदनुमानसङ्गमन ! याततमोदयित ।
शिवसुखसाधक स्वमिदधत् सुधिया चरण
वसदनुमानस गमनयातत ! मोदयित ! ॥ ७९ ॥

—नर्कु०

टीका

त्वमिति । 'त्वम्' । 'अवनतान्' प्रणतान् । 'जिनोत्तमकृतान्त !' तीर्थकृत्सिद्धान्त ! । 'भवात्' संसारात् । 'विदुषः' सम्यग्ज्ञानवतः । 'अव' रक्ष । 'सदनुमानसङ्गमन !' सत्-विद्यमानं शोभनं वा अनुमानसङ्ग-मन-अनुमानसङ्गतिर्यस्य स आमन्त्र्यते । 'याततमोदयित.' यात-अपगतं तमो येषां ते याततमसो-मुनयस्तेषां दयित -इष्ट । 'शिवसुखसाधक' मुक्तिसौख्यावर्जकम् । 'स्वभिदधत्' सम्यक् अभिदधानम् । 'सुधियां' धीमताम् । 'चरणं' अनुष्ठानम् । 'वसत्' तिष्ठत् । 'अनुमानसं' मानसं लक्ष्यीकृत्य । 'गमनयातत !' गमाश्च नयाश्च गमनयास्तै: आतत-विस्तीर्ण ! । 'मोदयितः !' प्रमोदजनक ! । हे जिनोत्तमकृतान्त ! त्वं याततमोदयित, सुधियां अनुमानसं वसत् चरणं स्वभिदधत् भवात् अवनतानवेत्यन्वयः ॥ ७९ ॥

अवचूरिः

हे जिनोत्तमसमय ! त्वमवनतान्-प्रणमतो विदुषोऽव रक्ष भवात्-संसारात् । सत्-शोभमानं विद्यमानं वा अनुमानस्य प्रमाणस्य सगमनं-संगतिर्यस्य तस्य संबोधनम् । त्वं किंविशिष्ट ? । यात तमो येभ्यस्ते याततमसो-मुनयस्तेषां दयित -अभीष्ट । मोक्षसुखसाधकं चरणं-चारित्रं स्वभिदधत्-स्थापयन् । किंभूतम् ? । सुधियां मानसमनु-लक्ष्यीकृत्य वसत्-तिष्ठत् । हे गमनयातत ! गमा -सदृशपाठा नयाश्च-नैगमादयस्तैराततं-विस्तीर्ण ! । हे मोदयित !-प्रमोदकारक ! ॥ ७९ ॥

अन्वयः

(हे) जिन-उत्तम-कृतान्त ! सत्-अनुमान-सङ्गमन ! गम-नय-आतत ! मोदयित ! यात-तमस्-दयित, सुधियां अनु-मानसं वसत्, शिव-सुख-साधकं चरणं सु-अभिदधत् त्वं अवनतान् विदुषः भवात् अव ।

શબ્દાર્થ

अवनतान् (मू० अवनत)=પ્રણામ કરેલાને	भवात् (मू० भव)=સંસારથી
कृतान्त=સિદ્ધાન્ત	विदुषः (मू० विद्वस्)=પંડિતોને
जिनोत्तमकृतान्त !=હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત !	अव (धा० अव्)=તું રક્ષણ કર

अनुमान=અનુમાન.
सङ्गम=સગતિ
सदनुमानसङ्गम !=હે ઉત્તમ છે અથવા વિદ્યમાન છે અનુમાનની સગતિ જેને વિષે એવા ! (સ૦)
यात (धा० या)=ગયેલ, નષ્ટ થયેલ.
दयित=પ્રિય
याततमोदयित=નષ્ટ થયો છે મોહ જેનો એવા (મુનિઓ)ને પ્રિય
सुख=સુખ.
साधक=સાધનારા
शिवसुखसाधक=મુક્તિના સુખને સાધનારા
स्वभिदधत् (धा० धा)=રૂડી રીતે કહેનારો, સારો પ્રકાશ પાડનારો
सुधियां (मू० सुधी)=બુદ્ધિમાનોના
चरण (मू० चरण)=ચારિત્રને
वसत् (धा० वस्)=નિવાસ કરનારા.
अनु=અભિમુખ્યાર્થક અવ્યય
अनुमानस (मू० मानस)=મનને ઉદ્દેશીને.
आतत (धा० तन्)=વિસ્તીર્ણ
गमनयातत !=હે ગમ અને નયથી વિસ્તીર્ણ એવા ! (સ૦)
मोदयित ! (मू० मोदयितृ)=હે ખુશ કરનાર !

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

" હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત ! ઉત્તમ [અથવા વિદ્યમાન] છે અનુમાનની (અને ઉપલક્ષણથી અન્ય પ્રમાણોની પણ) સગતિ જેને વિષે એવા હે (જૈન શાસન) ! હે આલાપક અને નયથી વિસ્તીર્ણ (આગમ) ! હે પ્રમોદકારી (શાસ્ત્ર) ! ગયો છે (મોહરૂપી યાને અજ્ઞાનરૂપી) અધકાર જેનો એવા (મુનિવરોને) પ્રિય, તથા [1]પણ્ડિતોના મનને લક્ષ્ય કરીને વસનારા તેમજ શિવ-સુખના સાધક એવા ચારિત્રનો પ્રકાશ કરનારો તુ (જિન-પ્રરૂપિત સિદ્ધાન્ત) અત્યત નમ્ર એવા વિદ્વાનોનુ (ચોરાસી લાખ યોનિઓમા પારભ્રમણરૂપ) સસારથી રક્ષણ કર "—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

અનુમાન—

[2]સાધન દ્વારા જે [3]સાધ્યનુ જ્ઞાન થાય છે તે '[4]અનુમાન' કહેવાય છે એ ધ્યાનમા રાખવુ કે સાધનનો નિશ્ચય અને વ્યાપ્તિનુ સ્મરણ એ બને અનુમાનના આવશ્યક અગો છે કહેવાની મતલબ એ છે કે ધારો કે કોઇક સ્થલે "[5]ધૂમ જેવામા આવ્યો, એનુ દર્શન થતાજ ' જ્યા જ્યા ધૂમ

---

૧ ખરેખરો પણ્ડિત કોણ કહેવાય તે વિચારવુ આવશ્યક છે આ વાતના ઉપર નિમ્ન-લિખિત શ્લોક દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે —

"मातृवत् परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत् ।
आत्मवत् सर्वभूतेषु य पश्यति स पण्डित ॥

૨-૩ पर्वतो वह्निमान् धूमवत्त्वात् અર્થાત્ પર્વત ધૂમવાળો હોવાને લીધે અગ્નિમાન્ છે આમા અગ્નિમાન્ એ 'સાધ્ય' છે અને 'ધૂમવાન્ હોવાપણુ' અર્થાત્ ધૂમવત્ત્વ એ સાધન છે

૪ परामृश्यमानं लिङ्गमनुमानमित्युपयनाचार्या मणिकृतस्तु लिङ्गपरामर्शोऽनुमानमिति ।
૫ ધુમાડો

હોય છે, ત્યા ત્યા અગ્નિ હોય છે' એ વાતનુ અર્થાત્ ધૂમમા અગ્નિની વ્યાપ્તિ હોવાનું સ્મરણ થયું. આમ થયા બાદ આ સ્થળે અગ્નિ હોવો જોઇએ એવુ અનુમાન થઇ શકે છે આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે સાધનનું દર્શન અને સાધનમા સાધ્યની વ્યાપ્તિ હોવાનું સ્મરણ એ બનેથીજ અનુમાન થઇ શકે છે

આ અનુમાનના પણ પ્રત્યક્ષની માફક સ્વાર્થાનુમાન અને પરાર્થાનુમાન એમ બે પ્રકારો પડે છે બીજાના સમજાવ્યા વિના પોતાનીજ મતિપૂર્વક સાધન યાને હેતુ દ્વારા જે અનુમાન કરાય છે તે 'સ્વાર્થાનુમાન' છે, જ્યારે બીજાને સમજાવવાની ખાતર પચાવયવી કે દશાવયવી હેતુ-પ્રયોગપૂર્વક જે રજુ કરવામા આવે છે તે 'પરાર્થાનુમાન' છે ઉપચારથી આ હેતુ-પ્રયોગને પણ 'અનુમાન' કહેવામા આવે છે

અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે ચાર્વાક દર્શન અનુમાન પ્રમાણ સ્વીકારતું નથી, કેમકે તે તો ફક્ત પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનેજ પ્રમાણભૂત ગણે છે (જુઓ ન્યાયકુસુમાજલિ, તૃતીય સ્તબક, શ્લો० ૧,૧૦).

श्रीगौरी-स्तुतय —

अधिगतगोधिका कनकरुक् तव गौर्युचिता-
कुवलयराजि तामरसभास्यतुलोपकृतम् ।
मृगमदपत्रभङ्गतिलकैर्वदनं दधती
कमलकरा जिनामरसभाऽस्यतु लोपकृतम् ॥ ८० ॥ २० ॥
—नर्कु०

टीका

अधिगतेति । 'अधिगतगोधिका' अधिगता-प्राप्ता गोधा-देववाहनविशेषो यया सा । [illegible] । 'कनकरुक्' सुवर्णरुचिः । 'तव' भवतः । 'गौरी' गौरीनाम्नी देवता । 'उचिताङ्गी' उचित-योग्या अङ्गा-[illegible] यस्य तत् । 'कुवलयराजि' कुवलयश्रेणि । 'तामरसभासि' पद्मरुचि । 'अतुलोपकृतम्' [illegible] [illegible] यस्य तत्, अथवा अतुलं यथा भवति [illegible] [illegible] । 'मृगमदपत्रभङ्गतिलकैः' [illegible] [illegible] । 'वदनं' आननम् । 'दधती' बिभ्राणा । 'कमलकरा' [illegible] [illegible] । 'जिनामरसभा' जिना [illegible] [illegible] यस्याः सा । 'अस्यतु' क्षिपतु, अथवा [illegible] । [illegible] [illegible] ॥ ८० ॥

अवचूरिः

गौरी देवी तव लोपकृत-विनाशकारकमस्यतु-क्षिपतु । किंभूता ? । अधिगता-प्राप्ता गोधिक देववाहनविशेषो यया सा । कनकवद् रुग्-दीप्तिर्यस्य वदनं मुखं दधती । किंभूतम् ? । मृगमदस्य-कस्त काया ये पत्रभङ्गा -पत्रच्छेदास्तैरुपलक्षिता ये तिलकास्तैरुचिता-योग्या अङ्का-लाञ्छनानि य तदुचिताङ्कम् । अलकैः चिकुरै राजते इत्येवंशीलमलकराजि । तामरसभासि । अतुलमुपकृतं स्वकार्य विभागाद्विना उपकारो यस्य तत् । कमले करे यस्याः कमलवद् वा करो यस्याः सा । जिता-नि र्भीकृता रूपेणैश्वर्यभाग्यादिभिरमराणां सभा यया सा ॥ ८० ॥

अन्वय

अधिगत-गोधिका, कनक-रुच्, मृग-मद-पत्र-भङ्ग-तिलकैः उचित-अङ्क, अलक-रा तामरस-भासि [अथवा अलक-राजि-तामरस-भासि], अ-तुल-उपकृतं (कनक-रुच्) व दधती, कमल-करा, (अ-तुल-उपकृत) जित-अमर-सभा गौरी तव लोप-कृतं अस्यतु ।

શબ્દાર્થ

अधिगत (धा० गम्)=પ્રાપ્ત થયેલ
गोधिका=પ્રાણી-વિશેષ, ઘો
अधिगतगोधिका=પ્રાપ્ત થયું છે ગોધિકા (રૂપી વાહન) જેને એવી
कनकरुच्=કનકના જેવી કાન્તિ છે જેની એવી.
गौरी=ગૌરી (દેવી)
अङ्क=ચિહ્ન, લાંછન
उचिताङ्क=યોગ્ય છે લાંછન જેનું એવા.
अलकराजि=કેશ વડે શોભાયમાન.
तामरसभासि=કમલના જેવો પ્રકાશ છે જેનો એવા
अतुल=જેની તુલના ન થઇ શકે તેવો
उपकृत=ઉપકાર
अतुलोपकृत=અનુપમ છે ઉપકાર જેનો એ
मृगमद=કસ્તૂરી
तिलक=તિલક, ટીલું
मृगमदपत्रभङ्गतिलकैः=કસ્તૂરીના પત્રની રચ વડે ઉપલક્ષિત એવા તિલકોથી
वदनं (मू० वदन)=મુખને
कमलकरा=(૧) કમલ છે હસ્તમાં જેના એવ (૨) કમલના સમાન હસ્ત છે જેના એવ
जितामरसभा=જીતી છે સુર-સભા જેણે એવ
अस्यतु (धा० अस्)=દૂર કરો, નષ્ટ કરો.
लोप=વિનાશ.
कृत=કરનાર
लोपकृत=વિનાશ કરનારાને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીગૌરી દેવીની સ્તુતિ—

"(૧) પ્રાપ્ત થયુ છે ગોધિકા (રૂપી દેવ-વાહન) જેને એવી, વળી (૨) કનક સમાન કાન્તિવાળી, તથા (૩) [(અ) સુવર્ણના સમાન પ્રભાવાળા], (આ) કસ્તૂરીના પત્રોની રચના વડે ઉપલક્ષિત એવા તિલકોને યોગ્ય છે લાંછનો જેને વિષે એવા, (ઇ) તેમજ

---

१ एतद् क्रियाविशेषणम् ।

(ભ્રુકુટી, વાંકડિયા) કેશ (ઇત્યાદિ) વડે શોભાયમાન એવા તથા (ઈ) કમલના જેવી કાન્તિવાળા અને (ઉ) વળી કર્યો છે (સ્વકાન્તિના સંવિભાગાદિકે કરીને) અનુપમ ઉપકાર જેણે એવા [અથવા અનુપમ છે (હીરા, મોતી, વિગેરેના) અલંકારો જેને વિષે એવા] (અકારાદિ પંચ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ) મુખને ધારણ કરનારી, તથા વળી (૪) કમલ છે હસ્તમાં જેના એવી [અથવા કમલના સમાન હસ્ત છે જેના એવી], અને વળી (૫) પરાસ્ત કરી છે (અર્થાત્ નિષ્પ્રભ બનાવી છે પોતાના નેપથ્ય, સૌન્દર્ય ઇત્યાદિ વડે) સુરની સભાને જેણે એવી (પાંચ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ) ગૌરી (દેવી) (હે મુમુક્ષુ જન!) તારા વિનાશ કરનારા (અભ્યન્તર શત્રુઓ)નો નાશ કરો "—૮૦

સ્પષ્ટીકરણ

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ—

'ગૌરવર્ણી હોય તે ગૌરી' એમ 'ગૌરી' શબ્દ સૂચવે છે આ ગૌરી દેવી પણ એક વિદ્યાદેવી છે એ ગૌરવર્ણી છે અને ગોધિકા એ એનું વાહન છે વિશેષમાં એ હસ્તમાં સહસ્રપત્રી કમલ રાખે છે એના સંબંધમાં કહ્યું પણ છે કે—

> "गोधासनसमासीना, कुन्दकर्पूरनिर्मला ।
> सहस्रपत्रसंयुक्त-पाणिर्गौरी श्रियेऽस्तु नः ॥"
>
> —આચાર૦ પત્રાંક ૧૬૨

આ દેવીના સ્વરૂપ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકાશ તો નિર્વાણ-કલિકા પાડે છે ત્યાં કહ્યું છે કે—

"तथा गौरीदेवीं कनकगौरीं गोधावाहनां चतुर्भुजां वरदमुशलयुतदक्षिणकरां अक्षमालाकुवलयालङ्कृतवामहस्तां चेति" અર્થાત્ ગૌરી દેવીને ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશલથી વિભૂષિત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ તો જપ-માલા અને કમલથી અલંકૃત છે

२१ श्रीनमिजिनस्तुतय

अथ श्रीनमिनाथस्य संकीर्तनम्--

स्फुरद्विद्युत्कान्ते ! प्रविकिर वितन्वन्ति सतत
ममायास चारो ! दितमद ! नमेऽघानि लपित ! ।
नमद्भव्यश्रेणीभवभयभिदां हृद्यवचसाम्
अमायासञ्चारोदितमदनमेघानिल ! पित ! ॥ ८१ ॥

—शिखरिणी (६,११)

टीका

स्फुरदिति । 'स्फुरद्विद्युत्कान्ते !' चञ्चत्तडित्प्रभ ! । 'प्रविकिर' निरस्य । 'वितन्वन्ति' विस्तारयमाणानि । 'सतत' सर्वदा । 'मम' मे । 'आयास' श्रमम् । 'चारो !' दर्शनीय ! । 'दितमद !' खण्डितदर्प ! । 'नमे !' नमिजिन ! । 'अघानि' पापानि । 'लपित !' कपनशील ! । 'नमद्भव्यश्रेणीभवभयभिदां' नमन्त्या भव्यश्रेण्या भवभय भिन्दन्ति यानि तेषाम् । 'हृद्यवचसां' हृदयगमवचनानाम् । 'अमायासचार !' न विद्यते मायासचारः-शाठ्यस्य प्रचारो यस्मिन् स सम्बोध्यते । 'उदितमदनमेघानिल !' मदनो मेघ इव मदनमघ, उदित –उद्गतो या मदनमघस्तस्य विघट्टनहेतुत्वात् अनिल–नभस्वन् ! । 'पित !' जनकभूत ! । हे नमे ! हृद्यवचसां लपित ! आयास वितन्वन्ति अघानि मम प्रविकिरेति योग ॥ ८१ ॥

अवचूरिः

हे नमे !–नमिजिन । ममायास वितन्वन्ति अघानि–पापानि प्रविकिर–निरस्य । स्फुरन्ती या विद्युत् तद्वत् कान्तिर्यस्य तस्य सबोधनम् । हे चारो !–दर्शनीय ! । हे दितमद !–छिन्नमद ! । हे लपित !–वादक ! । केषाम् ? । हृद्यवचसाम् । कथंभूतानाम् ? । नमद्भव्यश्रेणीभवभयभिदाम् । मायाया–दम्भस्य सचारो यस्य स नैवविधस्तस्य संबोधनम् । उदित–उदयं प्राप्तो मदन –काम स एव मेघो–जीमूतस्तस्य संहारकत्वादनिलो–वात इव तस्य संबोधनम् । हे पित !–जनक इव हितकारक ! ॥ ८१ ॥

अन्वय

(हे) स्फुरद्–विद्युद्–कान्त ! चारो ! दित–मद ! नमत्–भव्य–श्रेणी–भव–भय–भिदां हृद्य–वचसां लपित ! अ–माया–सचार ! उदित–मदन–मेघ–अनिल ! पित ! नमे ! मम आयास वितन्वन्ति अघानि सतत प्रविकिर ।

શબ્દાર્થ

સ્ફુરત્ (ધા० સ્ફુર્)=સ્ફુરાયમાન.
વિદ્યુત્=સૌદામિની, વિજળી.
સ્ફુરદ્વિદ્યુત્કાન્તે !=હે સ્ફુરાયમાન સૌદામિનીના જેવી કાન્તિ છે જેની એવા ! (સ૦)
પ્રવિકિર (ધા० કૃ)=તું વિખેરી નાખ
વિતન્વન્તિ (મૂ० વિતન્વત્)=વિસ્તાર કરનારા
ચારો ! (મૂ० ચારુ)=હે દર્શનીય, હે મનોહર !
હિતમદ !=છેદી નાખ્યો છે અભિમાન જેણે એવા ! (સ०)
નમે ! (મૂ० નમિ)=હે નમિ(નાથ) !
અઘાનિ (મૂ० અઘ)=પાપોને.
ત્પિત ! (મૂ० ઉદિતૃ)=હે વદનારા !
શ્રેણી=પંક્તિ
ભિદ્=ભેદનાર

નમદ્ભવ્યશ્રેણીભવભયભિદાં=પ્રણામ કરતી ભવ્ય-શ્રેણિના સંસારરૂપી ભયને ભે...
વચસ્=વચન
હૃદ્યવચસાં=મનોહર વચનોના
સંચાર=(૧) પ્રચાર, (૨) સંબંધ
અમાયાસંચાર !=અવિદ્યમાન છે માયાનો સં... જેને વિષે એવા ! (સ०)
ઉદિત (ધાં० ઈ)=ઉદય પામેલા
મેઘ=વાદળ.
અનિલ=પવન
ઉદિતમદનમેઘાનિલ !=ઉદય પામેલા કામરૂપી મેઘ પ્રતિ પવનસમાન !
પિતઃ ! (મૂ० પિતૃ)=હે જનક !

શ્લોકાર્થ

શ્રીનમિનાથનું સંકીર્તન—

"(સુવર્ણવર્ણી હોવાને લીધે) સ્ફુરાયમાન સૌદામિનીના સમાન પ્રભા છે જેની એ... હે (નાથ) ! હે દર્શનીય (દેવાધિદેવ) ! નાશ કર્યો છે અભિમાનનો જેણે એવા હે (ઈશ) ! (ભક્તિપૂર્વક) વન્દન કરનારી એવી ભવ્ય (પ્રાણીઓ)ની પંક્તિના સંસારરૂપી ભયને ભે... નારાં એવાં મનોહર વચનોના વદનારા (અર્થાત્ હે અમૃતમય ઉપદેશ આપનારા એકવીસમા તીર્થંકર) ! નથી માયાનો (અલ્પત પણ) સંચાર જેને વિષે એવા હે (જિનેશ્વર) ! ... ઉદય પામેલા મદનરૂપી મેઘને (વિખેરી નાંખવામાં) પવનસમાન (પ્રભો) ! હે જન... (સમાન હિતકારી જગદીશ) ! હે નમિ (નાથ) ! તું મારા (સંસાર-ભ્રમણરૂપ) પ્રવાસને નિરન્તર વિસ્તાર કરનારાં પાપોને વિખેરી નાખ "—૮૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીનમિનાથ-ચરિત્ર—

વિજય રાજાની વપ્રા રાણીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયેલા નમિનાથે પોતાના જન્મ દ્વારા મિથિલા નગરીને પાવન કરી હતી. આ તીર્થંકર કાશ્યપ ગોત્રના હતા. નીલ કમલના લાંછનથી યુક્ત એવો તેમનો કાંચન સમાન દેહ પંદર ધનુષ્યપ્રમાણ હતો. દશ હજાર (૧૦,૦૦૦) વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને તેમનાં અષ્ટ કર્મોનો ક્ષય થતાં તેઓ નિર્વાણ પદને પામ્યા.

પદ્ય-વિચાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીના ત્રણે પદ્યો સમવૃત્તમાંના સત્તર અક્ષરોવાળા શિખરિણીનામક વૃત્તમા રચાયેલા છે આ વૃત્તનું લક્ષણ એ છે કે—

"रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभला गः शिखरिणी"

અર્થાત્-આ વૃત્તમા ય, મ, ન, સ અને ભ એમ પાચ ગણો છે અને છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ છે વિશેષમા દરેક ચરણના છઠ્ઠે અને ત્યાર બાદ અગ્યારમે એટલે સત્તરમે અક્ષરે વિશ્રામ-સ્થાન યાને યતિ છે[1] આ વાત બરાબર ધ્યાનમા ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ.

नखां शु श्रे	णीभिः क पि	शि त न	म त्ना कि	मु कु ट	...
⏑ – –	– – –	⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ –	– ⏑ ⏑	⏑ –
य	म	न	स	भ	ल ग

जिनेश्वराणां जयः—

नखांशुश्रेणीभिः कपिशितनमन्नाकिमुकुट
सदा नोदी नानामयमलमदारेरिततम । ।
प्रचक्रे विश्वं यः स जयति जिनाधीशनिवह
सदानो दीनानामयमलमदारेरिततम ॥ ८२ ॥

—शिख०

टीका

नखांशुश्रेणीभिरिति । 'नखांशुश्रेणीभिः' नखमयूखसन्ततिभिः । 'कपिशितनमन्-नाकिमुकुट ' कपिलितनमत्सुरकिरीट । 'सदा ' शश्वत् । 'नोदी ' प्रेरणशील । 'नानामय

---

૧ સરખાવો શ્રુતબોધમા આપેલું 'શિખરિણી'નું નીચે મુજબનું લક્ષણ —

"यदा मान्त्या ह्रस्वः कमलनयने ! पञ्च गुरव-
स्ततो वर्णाः पञ्च प्रकृतिसुकुमाराङ्गि ! लघवः ।
ततोऽन्ये चोपान्त्याः सुतनु ! भवनाभोगसुभगे !
रसैरीशैर्यस्यां भवति विरतिः सा शिखरिणी ॥"

અર્થાત્-હે કમલના જેવા નયનવાળી (નારી) ! જે પદ્યમા પહેલો અક્ષર હ્રસ્વ હોય અને ત્યાર બાદ બીજાથી છઠ્ઠા સુધીના પાચ અક્ષરો દીર્ઘ હોય, અને વળી ત્યાર પછીના પાચ (એટલે કે સાતથી અગ્યાર સુધીના) અક્ષરો તેમજ ચાદમા પદરમા અને સોળમા અક્ષરો હ્રસ્વ હોય તથા વળી હે સ્વભાવથી સુકુમાર દેહવાળી (રમણી)! હે સુન્દરી ! જેમા 'રસ અને ઇશ' વડે એટલે કે છઠ્ઠા અને ત્યાર પછીના અગ્યારમા એટલે સત્તરમા અક્ષર ઉપર વિરામ હોય તો, હે ભવનના વિસ્તાર વડે સૌભાગ્યવાળી (રમા) ! તે વૃત્ત 'શિખરિણી' છે

मलमदारेः ' नाना-अनेकरूपा ये आमयाश्च मलाश्च मदाश्च त एवारिस्तस्य । ' इततम ' गत मोहम् । ' प्रचक्रे ' कृतवान् । ' विश्व ' जगत् । ' स. ' । ' जयति ' सर्वमविशते । ' जिनाधीश निवहः ' जिनेन्द्रविसर. । ' सदानः ' दानसमेतः । ' दीनानां ' कृपणानाम् । ' अय ' एप' । ' अल ' अतिमात्रम् । ' अद्वारेरिततम' ' अतिशयेन दारैः-कलत्रैरीरितो-धैर्याचालितो दारे रिततमः स यो न भवति । य इततमो विश्व प्रचक्र स जिनाधीशनिवहो जयतीति सम्बन्धः ॥ ८१ ॥

अवचूरिः

यो विश्व इततमो-गतमोह प्रचक्रे स जिनेन्द्रसमूहो जयति । कथमूत ? । नखांशुश्रेणीभि-नख मयूखसततिभि कपिशितनमन्नाकिमुकुट -पीतीकृतनमद्देवकिरीट । सदा-शश्वत् नोदी-प्रेरणशील । कस्य ? । नाना-अनेकरूपा आमयाश्च मलाश्च मदाश्च समाहारद्वन्द्व, तदेवारिस्तस्य । सदानो-दान सहित । दीनाना-कृपणानाम् । अयम्-एप । अलम्-अतिमात्रम् । अतिशयेन दारै -कलत्रैरीरितो-धैर्या-चालितो दारेरिततम , न एवविध अदारेरिततम ॥ ८१ ॥

अन्वयः

य विश्वं इत-तम प्रचक्रे, स नख-अशु-श्रेणीभि कपिशित-नमत्-नाकि-मुकुट, नाना-आमय-मल-मद-अरे (सदा) नोदी, दीनाना स-दान, (अल) अ-दार-ईरित-तम अय जिन-अधीश-निवह सदा अल जयति ।

શબ્દાર્થ

नख=નખ
नखांशुश्रेणीभिः=નખના કિરણોની પંક્તિઓ વડે
कपिशित=કપિલવર્ણી, પીતવર્ણી
नाकिन्=દેવતા
मुकुट=મુગટ
कपिशितनमन्नाकिमुकुटः=કપિલવર્ણી કર્યો છે નમન કરનારા દેવોના મુગટને જેણે એવા
नोदी (मू० नोदिन्)=પ્રેરક, નાશ કરનાર
नानामयमलमदारे=વિવિધ જાતના રોગો, મલ અને અભિમાનરૂપી શત્રુના
इततमः=(૧) ગયું છે અજ્ઞાન જેનું એવા, (૨) ગયો છે શોક જેનો એવા
प्रचक्रे (धा० कृ)=કર્યું
विश्वं (मू० विश्व)=બ્રહ્માણ્ડને
अधीश=સ્વામી
जिनाधीशनिवह=જિનેશ્વરોનો સમુદાય
सदान=દાન-સહિત
दीनानां (मू० दीन)=કૃપણોના
अय (मू० इदम्)=આ
दार=સ્ત્રી
ईरित (धा० ईर्)=ચલિત
ईरिततम=અતિશય ચલિત
अदारेरिततम=સ્ત્રી દ્વારા જરા પણ ચલાયમાન નહિ થયેલા

जिनेश्वरोनो जय—

श्लोकार्थ

" जेणे ब्रह्माण्डने अज्ञानथी [अथवा शोकथी] मुक्त कर्युं, ते जिनवरोनो
जेणे (पोताना चरणना) नखना किरणोनी पङ्क्तिओ वडे नमन करनारा देवोना
कपिलवर्णी कर्यां छे, तथा वळी विविध प्रकारना रोगो, (अष्ट कर्मरूपी] भव
अभिमानरूपी शत्रुनो जे (निरंतर]नाश करनारा छे, तेमज जे दीन जीवोने [सावत
दान दे छे [अथवा दुःखी (प्राणीओ)ने ([1]अभय)दान दे छे] अने वळी जे तत्रमा
रूपीओ वडे चलायमान थया नथी, ते आ जिनेश्वर-समुदाय सर्वदा जय पामे छे "

सिद्धान्त-परिचय —

जलव्यालव्याघ्रज्वलनगजरुग्बन्धनयुधो
गुरुर्वाहोऽपातापदघनगरीयानसुमत ।
कृतान्तत्रासीष्ट स्फुटविकटहेतुप्रमितिभाग्
उरुर्वाऽहो ! पाता पदघनगरीयानसुमत ॥ ८३ ॥
—शिख०

टीका

जलेति । ' जलव्यालव्याघ्रज्वलनगजरुग्बन्धनयुध ' व्याल -पन्नग रुक्-रोग जलोद-
रादि' बन्धन-काराादिनिरोध युध्-संग्राम जलादेरुपसर्गात् सकाशात् । ' गुरु ' महान् ।
' वाह ' अश्व । ' अपातापदघनगरीयानसुमत ' पात -च्यवन, न विद्यन्ते पातश्च आपच्च अघ
च यस्या' सा अपातापदघा, सा चासौ नगरी च अपातापदघनगरी, मुक्त्या मुक्तिरेव, तस्यां
यान-गमन तत्र सुमत -सुष्ठु सम्मत । ' कृतान्त ' राद्धान्त । ' आसीष्ट ' स्थेयात् । ' स्फुट
विकटहेतुप्रमितिभाक् ' प्रमितय-प्रमाणानि हेतुश्च प्रमितिश्च हेतुप्रमिती स्फुट-अविसंवादिनी
विकट-अक्लिष्टा हेतुप्रमितीर्भजते य स । ' उरु ' विशाल । ' वा ' द्वन्द्वसहार्थे । ' अहो '
इत्यामन्त्रणे । ' पाता ' त्रायक । ' पदघनगरीयान् ' घन -अर्थनिबिड गरीयान्-महत्त्वादिरे-
कयुक्त' पदेषु-वाक्यावयवेषु घनश्च गरीयांश्च । ' असुमत ' प्राणिन । अहो कृतान्तो जला
देरसुमत आसीष्टेति सम्बन्ध ॥ ८३ ॥

[1] जैन शास्त्रमां दानना पांच प्रकारो दर्शाव्या छे -(१) अभय-दान, (२) सुपात्र-दान (३) अनुकम्पा दान
(४) कीर्ति-दान अने (५) उचित-दान. आ सौमां अभय-दान श्रेष्ठ छे आ पांचे प्रकारना दान तु जे सुरत्न स्वरूप
श्रीरत्नमन्दिरगणिए उपदेश-तरङ्गिणी (पृ० १४-८)मां आपेल्लु छे ते मनन करवा जेवु छे दान-दान
अभय-दान अने धर्मोपष्टम्भ-दानना सम्बन्धमां द्वितीय आदिनाथ चरित्र अने पुष्पमाळा पण जो

अवचूरिः

कृतान्त-सिद्धान्तोऽसुमत-प्राणिनस्त्रासीष्ट-रक्षतात्। कस्मात्?। जलव्यालव्याघ्रज्वलनगजरुग्बन्धनयुधः। व्याल-सर्पः। रुजो-जलोदरादिरोगाः। बन्धन-कारानिरोधादि। युध्-सङ्ग्रामः। जलादिभ्यः सकाशादित्यर्थः। किंभूत?। गुरु-महान्। वाह-अश्व। न विद्यते पात-च्यवनं आपद्-विपत् अघ-पाप च यस्यां सा चासौ नगरी च, मुक्त्या मुक्तिरेव, तस्या याने-गमने सुष्ठु मत-अभिमत। स्फुटा-अविसंवादिन्यो विकटा-विस्तृता हेतुप्रमितयः हेतवः प्रमाणानि च (ता) भजते य (स) स्फुटविकटहेतुप्रमितिभाक्। उरु-विशाल। वा-समुच्चयार्थे। अहो इत्यामन्त्रणे। पाता-रक्षक। पदघनगरीयान् पदघन-अर्थनिबिड गरीयांश्च महत्त्वयुक्त। यद्वा पदेषु वाक्यावयवेषु घनश्च गरीयांश्च ॥ ८३ ॥

अन्वयः

अहो (भव्या)! अ-पात-आपद्-अघ-नगरी-यान-सुमत गुरु वाह, स्फुट-विकट-हेतु-प्रमिति-भाक्, उरु, पाता, पद-घन-गरीयान् वा कृतान्त असुमत जल-व्याल-व्याघ्र-ज्वलन-गज-रुज्-बन्धन-युध त्रासीष्ट।

શબ્દાર્થ

व्याल=સર્પ.
व्याघ्र=વાઘ
ज्वलन=વહ્નિ, આગ
गज=કુંજર, હાથી
बन्धन=કારાગૃહ, કેદખાનું
युध्=વિગ્રહ, સંગ્રામ, લડાઇ
जलव्यालव्याघ्रज्वलनगजरुग्बन्धनयुधः=જલ, સાપ, વાઘ, આગ, હાથી, રોગ, કેદખાનું તેમજ લડાઇથી
गुरु (મૂ० गुरु)=(૧) વિશાળ, (૨) ઉપદેશક.
वाह (મૂ० वाह)=અશ્વ, ઘોડો
पात=પતન, પડવું તે.
नगरी=પુરી.
[illegible] પતન, વિ-
પત્તિ અને પાપ જ્યાં એવી (મુક્તિ) નગરી પ્રતિ ગમન કરવામાં અત્યંત માન્ય.
कृतान्त (મૂ० कृतान्त)=સિદ્ધાન્ત
त्रासीष्ट (ધા० त्रा)=રક્ષણ કરો.
स्फुट=સ્પષ્ટ, અવિસંવાદી.
विकट=(૧) વિસ્તૃત, (૨) અકિલષ્ટ, (૩) દુર્ગમ
प्रमिति=(૧) પ્રમાણ, (૨) જ્ઞાન
स्फुटविकटहेतुप्रमितिभाक्=સ્પષ્ટ અને વિકટ એવા હેતુઓ અને પ્રમાણોને ભજનારો
उरु (મૂ० उरु)=વિશાળ
पाता (મૂ० पातृ)=રક્ષક
पदघनगरीयान्=(૧) પદોમાં ગહન અને મહત્ત્વશાળી, (૨) અર્થ વડે ગંભીર અને મહત્ત્વયુક્ત પદવાળો
असुमत (મૂ० असुमत्)=પ્રાણીઓને.

શ્લોકાર્થ

પરિચય—

"અહો (ભવ્યો)! અવિદ્યમાન છે (અ-) પતન, આપત્તિ અને પાપ જ્યાં એવી (મુક્તિરૂપી) પુરી તરફ ગમન કરવામાં અત્યંત અભિપ્રેત તથા મહાન્ તેમજ (દક્ષિણ સ્થળે લઇ જવામાં) અશ્વ (સમાન), વળી સ્પષ્ટ તથા વિસ્તૃત હેતુઓ તેમજ

પ્રમાણોને ભજનારો [અથવા (શબ્દથી) સ્પષ્ટ અને (અર્થથી) વિકટ એવા હેતુએ[illegible] જ્ઞાનને ભજનારો], તથા વિશાળ તેમજ રક્ષણ કરનારો અને વળી પદોને વિષે ગહન અને મહત્ત્વશાળી [અથવા અર્થ વડે ગભીર અને મહત્ત્વ-યુક્ત પદવાળો] એવો (જૈન) સિદ્ધાન્ત પ્રાણીને જલ, સર્પ, વ્યાધ્ર, વહ્નિ, કુંજર, રોગ, કારાગૃહ તેમજ સંગ્રામ (એ [illegible] ભય)થી બચાવો."—૮૩

कालीदेव्याः स्तुतिः—

विपक्षव्यूहं वो दलयतु गदाक्षावलिधरा-
ऽसमा नालीकालीविशदचलना नालीकवरम् ।
समध्यासीनाऽम्भोमृतघननिभाऽम्भोधितनया-
समानाली काली विशदचलनानालिकचरम् ॥ ८४ ॥ २१ ॥
—शिख०

टीका

विपक्षेति । 'विपक्षव्यूहं' शत्रुसन्दोहम् । 'व' युष्माकम् । 'दलयतु' [illegible] । 'गदा[illegible]क्षावलिधरा' गदां अक्षावलिं धारयति या सा । 'असमा' असदृशी । '[illegible]विशदचलना' नालीकाली-पद्मपङ्क्तिः तद्वद् विशदौ-उज्ज्वलौ चलनौ [illegible] सा । '[illegible]' प्रधानपद्मम् । 'समध्यासीना' सम्यग् अधिरोहन्ती । 'अम्भोमृतघननिभा' [illegible] प्रभावत्वादित्यर्थः । 'अम्भोधितनयासमानाली' अम्भोधितनया-[illegible] तया समा आली-सखी यस्याः सा । 'काली' कालीसंज्ञिका । '[illegible]' [illegible]-निर्लोपमानि अचलं-[illegible] [illegible] नालिकवरं समध्यासीना काली विपक्षव्यूहं वो दलयतु इति [illegible] ॥ ८४ ॥

अवचूरिः

काली देवी [illegible] युष्माकं [illegible] दलयतु [illegible] [illegible] अक्षावलि-अक्षमाला [illegible] धारयति [illegible] नालीकाली-कमल[illegible] [illegible] अधिरोहन्ती अधि[illegible] [illegible] अम्भोधितनयासमाना-लक्ष्मीतुल्या [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
विकचपद्मम् ॥ ८४ ॥

१ [illegible]

अवचूरिः

कृतान्त -सिद्धान्तोऽसुमत -प्राणिनस्त्रासीष्ट-रक्षतात् । कस्मात् ? । जलव्यालव्याघ्रज्वलनगजरुग्बन्धयुध । व्याल -सर्प । रुजो-जलोदरादिरोगा । बन्धन-कारानिरोधादि । युध्-सङ्ग्राम । जलादीनां सकाशादित्यर्थ । किंभूत ? । गुरु -महान् । वाह -अश्व । न विद्यते पात -च्यवनं आपद्-विपत् अघ-पाप च यस्यां सा चासौ नगरी च, मुक्त्या मुक्तिरेव तस्या याने-गमने सुष्ठु मत -अभिप्रेत । स्फुटा-अविसंवादिन्यो विकटा-विस्तृता हेतुप्रमितयः हेतव प्रमाणानि च (ता)भजते य (स)स्फुटविकटहेतुप्रमितिभाक् । उरु-विशाल । वाश ब्दश्चार्थे । अहो इत्यामन्त्रणे । पाता-त्रायक । पदघनगरीयान् पदघन -अर्थनिविड गरीयांश्च महत्त्वयुक्त । यद्वा पदेषु वाक्यावयवेषु घनश्च गरीयांश्च ॥ ८३ ॥

अन्वयः

अहो (भव्या)! अ-पात-आपद्-अघ-नगरी-यान-सुमत गुरु वाह, स्फुट-विकट-हेतु-प्रमिति-भाज्, उरु, पाता, पद-घन-गरीयान् वा कृतान्त असुमत जल-व्याल-व्याघ्र-ज्वलन-गज-रुज्-बन्धन-युध त्रासीष्ट ।

શબ્દાર્થ

व्याल=સર્પ
व्याघ्र=વાઘ
ज्वलन=વહ્નિ, આગ
गज=કુંજર, હાથી
बन्धन=કારાગૃહ, કેદખાનું
युध्=વિગ્રહ, સંગ્રામ, લડાઇ
जलव्यालव्याघ्रज्वलनगजरुग्बन्धनयुध=જલ, સાપ, વાઘ, આગ, હાથી, રોગ, કેદખાનું તેમજ લડાઇથી
गुरु (મૂ૦ गुरु)=(૧) વિશાળ, (૨) ઉપદેશક
वाह (મૂ૦ वाह)=અશ્વ, ઘોડો
पात=પતન, પડવું તે.
नगरी=પુરી
अपातापदघनगरीयानसुमत =નથી પતન, વિપત્તિ અને પાપ જ્યાં એવી (મુક્તિ) નગરી પ્રતિ ગમન કરવામાં અત્યંત માન્ય
कृतान्त (મૂ૦ कृतान्त)=સિદ્ધાન્ત
त्रासीष्ट (ધા૦ त्रा)=રક્ષણ કરો
स्फुट=સ્પષ્ટ, અવિસંવાદી
विकट=(૧) વિસ્તૃત, (૨) અકિલષ્ટ; (૩)દુર્ગમ
प्रमिति=(૧) પ્રમાણુ, (૨) જ્ઞાન
स्फुटविकटहेतुप्रमितिभाज्=સ્પષ્ટ અને વિકટ એવા હેતુઓ અને પ્રમાણોને ભજનારા
उरु (મૂ૦ उरु)=વિશાળ
पाता (મૂ૦ पातृ)=રક્ષક
पदघनगरीयान्=(૧) પદોમાં ગહન અને મહત્ત્વશાળી; (૨) અર્થ વડે ગંભીર અને મહત્ત્વયુક્ત પદવાળો
असुमत (મૂ૦ असुमत)=પ્રાણીઓને

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તનો પરિચય—

" અહો (ભવ્યો) ! અવિદ્યમાન છે (અધ-) પતન, આપત્તિ અને પાપ જ્યાં એવી (મુક્તિરૂપી) પુરી તરફ ગમન કરવામાં અત્યંત અભિપ્રેત તથા મહાન્ તેમજ (ઇચ્છિત સ્થને લઇ જવામાં) અશ્વ (સમાન), વળી સ્પષ્ટ તથા વિસ્તૃત હેતુઓ તેમજ

પ્રમાણોને ભજનારો [અથવા (શબ્દથી) સ્પષ્ટ અને (અર્થથી) વિકટ એવા હેતુઓના જ્ઞાનને ભજનારો], તથા વિશાળ તેમજ રક્ષણ કરનારો અને વળી પદોને વિષે ગહન અને મહત્ત્વશાળી [અથવા અર્થ વડે ગભીર અને મહત્ત્વ-યુક્ત પદવાળો] એવો (જૈન) સિદ્ધાન્ત પ્રાણીને જલ, સર્પ, વ્યાધ, વહ્નિ, કુંજર, રોગ, કારાગૃહ તેમજ સંગ્રામ (એ આઠ ભય)થી બચાવો "—૮૩

कालीदेव्या स्तुति —

विपक्षव्यूहं यो दलयतु गदाक्षावलिधरा-
ऽसमा नालीकालीविशदचलना नालीकवरम् ।
समध्यासीनाऽम्भोमृतघननिभाऽम्भोधितनया-
समानाली काली विशदचलनानालिकवरम् ॥ ८४ ॥ २१ ॥
—दिक्०

टीका

विपक्षेति । 'विपक्षव्यूहं' शत्रुसन्दोहम् । 'वः' युष्माकम् । 'दलयतु' भिनत्तु । 'गदाक्षावलिधरा' गदां अक्षावलिं धारयति या सा । 'असमा' असदृशी । 'नालीकाली [illegible] चलना' नालीकाली-पद्मपङ्क्ति [illegible] विशदौ-उज्ज्वलौ चलनौ [illegible] । '[illegible]' प्रधानपद्मम् । 'समध्यासीना' सम्यग् अधिरोहिणी । '[illegible]' [illegible] मभाद्रपायोरयर्थ । 'अम्भोधितनयासमानाली' अम्भोधितनया-[illegible] [illegible] पाप्मा आली-सखी या सा । 'काली' कालीनाम्नी । '[illegible]' विशदे-निर्मलमाने अचले -[illegible] -[illegible] [illegible] नालिकवरं समध्यासीना काली विपक्षव्यूहं वो दलयतु इति वृत्तार्थः ॥ ८४ ॥

अवचूरि

काली देवी वो युष्माकं विपक्षव्यूहं-शत्रुसमूहं दलयतु भिनत्तु । [illegible] अक्षावलिं -अक्षमालां [illegible] धरतीति । असमा [illegible] नालीकाली-कमल [illegible] विशदौ-निर्मलौ चलनौ-[illegible] [illegible] [illegible] अधिरोहिणी अधिष्ठिता [illegible] [illegible] अम्भोधितनयासमाना-लक्ष्मीतुल्या [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विशदा नाना-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ८४ ॥

१ [illegible] ११५ १८

अन्वयः

गदा-अक्ष-आवलि-धरा, अ-समा, नालीक-आली-विशद-चलना, विशद्-अचल-नाना-अलि-कबर नालीक-वर समध्यासीना, अम्भस्-मृत-घन-निभा, अम्भोधि-तनया-समान-आली काली व विपक्ष-व्यूह दलयतु ।

શબ્દાર્થ

विपक्ष=શત્રુ, દુશ્મન.
व्यूह=સમૂહ, સમુદાય
विपक्षव्यूह=શત્રુ-સમુદાયને
दलयतु (धा० दल्)=દળી નાખો, નષ્ટ કરો
धृ=ધારણ કરવું
गदाक्षावलिधरा=ગદા તેમજ જપ-માલાને ધારણ કરનારી
असमा=નિરૂપમ
नालीक=કમળ
विशद=નિર્મલ
नालीकालीविशदचलना=કમલની શ્રેણિના સમાન નિર્મલ છે ચરણો જેના એવી
नालीकवर=ઉત્તમ કમલને
समध्यासीना (धा० आस्)=(૧) આરૂઢ થયેલી, (૨) આરોહણ કરનારી
अम्भस्=જલ
मृत (धा० मृ)=ભરેલ
अम्भोमृतघननिभा=જલથી ભરેલા મેઘ સમાન
अम्भोधि=સમુદ્ર
तनया=પુત્રી
अम्भोधितनया=[1]સમુદ્ર-પુત્રી, લક્ષ્મી.
आली=સખી, બેનપણી
अम्भोधितनयासमानाली=લક્ષ્મી જેવી સખી છે જેને એવી
विशद् (धा० विश्)=પ્રવેશ કરનારા
अचल=સ્થિર, નિશ્ચલ
अलि=ભ્રમર, ભ્રમરો
कबर=મિશ્રિત, વ્યાપ્ત
विशदचलनानालिकबर=લીન થનારા તેમજ નિશ્ચલ એવા વિવિધ ભ્રમરોથી વ્યાપ્ત

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ—

" ગદા તેમજ જપ-માલાને ધારણ કરનારી, વળી (સૌન્દર્યાદિકમાં) નિરૂપમ, તથા કમલોની પંક્તિના સમાન નિર્મલ છે ચરણો જેનાં એવી, વળી લીન થનારા તેમજ નિશ્ચલ

૧ સમુદ્રનું મથન કરતી વેળાએ તેમાથી ઉત્પન્ન થયેલા નિમ્નલિખિત પદ્યમાં બતાવેલા—

लक्ष्मीः कौस्तुभपारिजातकसुरा धन्वन्तरिश्चन्द्रमा
गावः कामदुघाः सुरेश्वरगजो रम्भादिदेवाङ्गनाः ।
अश्वः सप्तमुखो विषं हरिधनुः शङ्खोऽमृतं चाम्बुधेः
रत्नानीह चतुर्दश प्रतिदिनं कुर्वन्तु वो मङ्गलम् ॥

—ચૌદ રત્ન પૈકી એક રત્ન હોવાને લીધે લક્ષ્મીને સમુદ્ર-પુત્રી કહેવામાં આવે છે. આ હિંદુ ધર્મની માન્યતા છે અને એ હિન્દુ ધર્મ પ્રમાણે અત્ર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે

એવા વિધ વિધ તરેહના ભ્રમરોથી મિશ્રિત એવા ઉત્તમ કમલના ઉપર બેસનારી [અથવા બેઠેલી] એવી, તેમજ જલથી પરિપૂર્ણ એવા મેઘના જેવી (શ્યામવર્ણી) તથા લક્ષ્મી જેવી સખીઓ છે જેને એવી કાલી (દેવી) (હે ભવ્યો) તમારા શત્રુ-સમૂહને દળી નાખો "—૮૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી-દેવીનું સ્વરૂપ—

જેમ બાવનમા શ્લોકમા રોહિણી દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરવામા આવી છે, તેમ અત્ર કાલી દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરવામા આવી છે આ વિદ્યા-દેવીની સ્થૂલ રૂપરેખા તો આપણે વીસમા શ્લોકમા જોઈ ગયા છીએ, એટલે હવે અહિ કંઈ વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી પરંતુ આ પ્રમાણે એજ દેવીની બીજી વાર કવીશ્વરે શા સારૂ સ્તુતિ કરી તે જાણવું બાકી રહે છે

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनेमिनाथाय नमस्कारः—

> चिक्षेपोर्जितराजकं रणमुखे यो लक्षसंख्यं क्षणाद्
> अक्षाम जन ! भासमानमहस राजीमतीतापदम् ।
> तं नेमिं नम नम्रनिर्वृतिकरं चक्रे यदूनां च यो
> दक्षामञ्जनभासमानमहसं राजीमतीतापदम् ॥ ८५ ॥
>
> —शार्दूल०

टीका

चिक्षेपेति । 'चिक्षेप' निरस्तवान् । 'ऊर्जितराजकं' बलवद्राजसमूहम् । 'र[illegible] समरारम्भे । 'यः' । 'लक्षसङ्ख्यं' लक्षा सङ्ख्या यस्य तत्, अथवा अलक्षसङ्ख्य-अवि[illegible] रिमाणम् । 'क्षणात्' अक्षेपेण । 'अक्षाम' समर्थम् । 'जन !' इति लोकस्यामन्त्रणम् । 'भ[illegible] विभ्राजमानम् । अथवा जनैर्भासमानं जनभासमानम् । 'अहस' अविद्यमानहासम् । '[illegible] मतीतापद' राजीमती-उग्रसेनराजपुत्री तस्या मनोरथविफलीकरणात् तापदं-सन्तापदा[illegible] 'दम्' । 'नेमिं' नेमिनामधेयम् । 'नम' प्रणिपत । 'नम्रनिर्वृतिकरं' नम्राणां निर्वृति-[illegible] करोतीति । 'चक्रे' कृतवान् । 'यदूनां' यादवानाम् । 'च' । 'यः' । 'दक्षां' अस[illegible] 'अञ्जनभासमानमहसं' अञ्जनभया-कज्जलच्छायया समान-सम महः-तेजो यस्य [illegible] 'राजीं' सन्ततिम् । 'अतीतापदं' अतिक्रान्तविपदम् । यः ऊर्जितराजकं चिक्षे[illegible] यदूनां राजीं अतीतापदं चक्रे तं नेमिं नमेति सम्बन्धः ॥ ८५ ॥

अवचूरि

[illegible]

[illegible]

अन्वय

य अ-क्षाम लक्ष-सख्य ऊर्जित-राजक रण-मुखे क्षणात् चिक्षेप, य च यदूनां दक्षां राजीं अतीत-आपदं चक्रे, तं (हे) जन ! भासमान [अथवा जन-भासमान] अ-हस [अथवा जन-भासमान-महस] राजीमती-तापद, नम्र-निर्वृति-कर, अञ्जन-भा-समान-महस नेमिं नम ।

શબ્દાર્થ

चिक्षेप (धा० क्षिप्)=ફાગી નાખ્યુ, વિખેરી નાખ્યુ
ऊर्जित (धा० ऊर्ज्)=પરાક્રમી
राजक=રાજાઓનો સમૂહ
ऊर्जितराजक=પરાક્રમી રાજાઓના સમૂહને.
मुख=આગલો ભાગ
रणमुखे=રણને મોખરે
लक्ष=લાખ.
सख्या=સખ્યા
लक्षसख्य=લાખની છે સખ્યા જેની એવા.
अलक्ष=અચિન્ત્ય
अलक्षसख्य=અચિન્ત્ય છે સ ખ્યા જેની એવા
क्षणात्=ક્ષણમા.
अक्षाम (मू० अक्षाम)=(૧) અક્ષીણ, (૨) એક-ત્રિત થયેલા
जन ! (मू० जन)=હે લોક !
भासमान (मू० भासमान)=પ્રકાશમાનને
भासमान (धा० भास्)=દેદીપ્યમાન, પ્રકાશમાન
जनभासमान=મનુષ્યો વડે શોભતા
हस=હાસ્ય
अहस=હાસ્ય-રહિતને
जनभासमानमहस=લોકને વિષે દેદીપ્યમાન તેજ છે જેનું એવા
राजीमती=રાજીમતી, ઉગ્રસેનની પુત્રી
राजीमतीतापद=રાજીમતીને સ તાપ કરનારા
नेमिं (मू० नेमि)=નેમિ(નાથ)ને
नम (धा० नम्)=તું નમસ્કાર કર
नम्र=નમનશીલ
नम्रनिर्वृतिकर=(૧) પ્રણામ કરનારાઓને મુક્તિ આપનારા; (૨) નમન કરેલાને સુખી કરનારા
चक्रे (धा० कृ)=કરી
यदूनां (मू० यदु)=યાદવોની
दक्षां (मू० दक्षा)=ચતુર
अञ्जन=કાજળ.
अञ्जनभासमानमहस=કાજળની કાંતિ જેવી પ્રભા છે જેની એવાને.
राजीं (मू० राजी)=શ્રેણિને
अतीत (धा० इ)=અતિક્રાન્ત થયેલ
अतीतापद=અતિક્રાન્ત થઈ છે આપત્તિ જેની એવી

શ્લોકાર્થ

શ્રીનેમિનાથને નમસ્કાર—

" જેણે અક્ષીણ [અથવા એકત્રિત થયેલ] પરાક્રમી નૃપતિઓના એક લાખની [અથવા અચિન્ત્ય] સખ્યા જેટલા સમૂહ (સૈન્ય)ને રણને મોખરે એક ક્ષણમા ભાગી નાખ્યું, તેમજ વળી જેણે યાદવોની ચતુર શ્રેણિ (સેના)ને આપત્તિથી સર્વથા મુક્ત કરી, તે, (મનુષ્યો વડે) શોભતા, [1]હાસ્ય-રહિત, રાજીમતીને (તેના સયોગાદિક મનોરથોનો નાશ કરનાર હોવાથી)

[1] હાસ્ય એ અજ્ઞાનસૂચક ચિન્હ છે અને તેમ હોવાથી સર્વજ્ઞ તેનો અભાવ હોય તે કહ તેમજ ન્યાય-સગત છે

સતાપ કરનારા, નમન કરનારા જીવોને મુક્તિ [અથવા સુખ] અર્પણ કરનારા તેમજ (શ્યામ હોવાને લીધે) કાજલની કાન્તિસમાન પ્રભાવાળા નેમિ(નાથ)ને હે જન! તું નમસ્કાર કર"—૮૫

સ્પષ્ટીકરણ

નેમિનાથ-ચરિત્ર—

નેમિનાથ એ જૈનોના બાવીસમા તીર્થંકર છે આ ગૌતમગોત્રીય તીર્થકરને અરિષ્ટ-નેમિના નામથી પણ ઓળખવામા આવે છે તેઓ શ્રીકૃષ્ણના સમકાલીન હતા એટલુજ નહિ, પરતુ તેઓ બન્ને કાકા કાકાના પુત્ર થતા હતા **નેમિનાથનો** જન્મ **સૌરીપુર** નગરમા થયો હતો વસુદેવના બધુ **સમુદ્રવિજય** રાજા અને **શિવા** રાણીના તેઓ પુત્ર થતા હતા તેમનો દેહ શ્યામવર્ણી હતો તેમજ તેઓને શખનું લાછન હતુ તેમના શરીરનું માન દશ ધનુષ્ય જેટલુ હતું **રાજીમતી** જેવી વલ્લભા સાથે વિવાહ (સગાઇ) કર્યા પછી પણ તેની સાથે લગ્ન-ગાઠથી ન બધાતા તેમણે ચારિત્ર અગીકાર કર્યું હતું વિશેષમા તેમણે **રાજીમતીને** પોતાની શિષ્યા બનાવી હતી અને અતમા તેનો પણ સસાર-સમુદ્રમાથી ઉદ્ધાર કર્યો હતો બધુ મળીને એક હજાર વર્ષનું આયુષ્ય અખડિત બ્રહ્મચર્યપૂર્વક ભોગવ્યા બાદ તેઓ નિર્વાણ-પદને પામ્યા ધન્ય છે એવા નેમિનાથને

મહાસતી રાજીમતી—

રાજીમતી એ ઉગ્રસેન રાજા અને **ધારિણી** રાણીની પુત્રી થતી હતી તેના ભાઇનું નામ **કસ** હતું અને તેની બેનનું નામ **સત્યભામા** હતું શ્રીકૃષ્ણે કસને મારી નાખ્યો અને ત્યાર બાદ ઉગ્રસેનને તેના પુત્ર કસે નાખેલા બદીખાનામાથી મુક્ત કરી તે તેની પુત્રી સત્યભામાને પરણ્યા, તેમજ તેમણે ઉગ્રસેનને **મથુરાની** રાજગાદી ઉપર બેસાડ્યો

એક વખત **નેમિનાથ** પ્રભુ બાલ-ક્રીડા કરતા કરતા કૃષ્ણની આયુધ-શાળામા જઇ ચડ્યા અને ત્યા જઇને તેમણે લીલામાત્રમા તેનો **પાચજન્ય** શખ હાથમા લઇ લીધો અને અધર ઉપર જાણે દતનો પ્રકાશ ન પાડતા હોય તેમ તે શખને મુખમા રાખીને પૂર્યો આના નાદથી આખુ બ્રહ્માણ્ડ ગાજી ઊઠ્યુ કૃષ્ણને તેમજ તેના ભાઇ બલરામને પણ ક્ષણ વાર ક્ષોભ થયો નેમિનાથનુ આવું અપૂર્વ પરાક્રમ જોઇને કૃષ્ણને શકા થઇ કે રખે ને તેઓ સમસ્ત રાજાના અધિપતિ થઇ બેસે, પરતુ તેમની તે શકાનુ બલરામે તેમજ દેવતાઓએ આકાશ-વાણી વડે નિવારણ કર્યું અને ઉલટું સૂચન કર્યું કે 'નેમનાથ તો બાલબ્રહ્મચારી રહેશે અને તીર્થ પ્રવર્તાવશે ' તેમ છતા પણ કૃષ્ણે પોતાની સત્યભામાદિક પત્નીઓને તેમને સસાર-વાસનાથી લિપ્ત કરવાનું સૂચવ્યુ વિવિધ પ્રયત્નો કરી આખરે સત્યભામાએ પોતાની નાની બેન રાજીમતી સાથે વિવાહ કરવાનું તેમની પાસે તેમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ નક્કી કરાવ્યુ આ પ્રમાણે બધુ નક્કી થતા મોટી ધામધૂમપૂર્વક લગ્નની તૈયારી કરીને અનેક યાદવોથી પરિવૃત નેમનાથ પ્રભુ રાજીમતીના ગૃહ તરફ આવી પહોચ્યા ત્યા આવતાજ તેમણે પશુઓને કરુણાત્મક પોકાર સાભળ્યો સારથિના મુખથી એ પશુઓને મારીને આ જાનમા આવેલાઓ ને તેનું ભોજન કરાવવામા આવનાર છે એમ સાભળતાજ તેઓએ પોતાનો રથ સારથિ પાસે તે પશુઓને રાખવામા આવેલા સ્થલ તરફ લેવડાવ્યો અને તત્કાલ તે

જીવોને છોડાવી મુકાવ્યા અને માતૃકા—ગૃહ તરફ ન જતાં ગિરનાર તરફ [illegible] બનાવથી જીત પર આવેલી બાજી હારી જનારને જેવું અસહ્ય દુઃખ થાય તેવું દુઃખ રાજીમતીને થયું અને જેમ વૃક્ષ ભેદાતાં તેને વળગીને રહેલી વેલ [illegible] તેમ તે મૂર્છા ખાઈને પૃથ્વી ઉપર પડી ગઈ આથી કંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી કેમકે ધન અને મન વતીના ભવથી માંડીને આઠ આઠ ભવ થયાં નેમિનાથ અને રાજીમતીનો [illegible] હતો અનેક ઉપચારો કર્યા બાદ રાજીમતીને [illegible] થઈ અને તે [illegible] લાગી અનમાં નેમિનાથ પ્રભુ દૃઢ સમયમાં [illegible] થઈ અને તેનું મન વિષય—વાસનાથી વિરક્ત થઇ ગયું નેમિનાથ [illegible] કાલક્ષેપ કરવા લાગી. આખરે જ્યારે નેમિનાથ પ્રભુએ ચારિત્ર [illegible] સમયે તો દીક્ષા હસ્તથી મારા હસ્તને સ્પર્શ કરવો પડે તેમ હતું તે ન [illegible] મારા મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ કરવા વડે હસ્ત—પ્રક્ષેપ કરાવું [illegible] પોતાનોજ હક્ક ખરો કરાવતી ન હોય તેમ તેણે પણ [illegible] પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું આ પ્રમાણે આ મહાસતીએ [illegible] મેળવી પોતાનો વિજય—ધ્વજ ફરકાવ્યો એટલુંજ નહિ [illegible] કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું પાંચસો વર્ષ પર્યંત આ અવસ્થામાં [illegible] પરિપૂર્ણ થતાં તે અવ્યાબાધ પદને પામી આવી મહાસતીના [illegible] આ આર્ય-દેશ પૂજાય છે આવી સતીઓને અનેકવાર પ્રણામ હો !

નેમિનાથે યુદ્ધમાં લીધેલો ભાગ—

જ્યારે કૃષ્ણે કંસને મારી નાખ્યો, ત્યારે તેની પત્ની [illegible] બુદ્ધિથી પોતાના પિતા જરાસંધ પાસે ગઈ અને તે હાર કૃષ્ણ [illegible] યુદ્ધ [illegible] આ વાસુદેવ (કૃષ્ણ) અને પ્રતિવાસુદેવ (જરાસંધ) [illegible] ભાગ લીધો હતો અને તે સમયે શક્રે અનેક અપૂર્વ [illegible] રથ માતલિ સારથિ સાથે મોકલાવ્યો હતો આ [illegible] મોકલ્યા હતા

પછી યુદ્ધ થતાં થતાં [illegible] છિન્ન-ભિન્ન કરી નાખી અને બલરામને પણ [illegible] રુધિરનું વમન થયું આથી જરાસંધે એમ [illegible] હવે હું કૃષ્ણનેજ મારી નાખું એમ વિચાર [illegible] ભળી ઉઠયું અને કૃષ્ણ [illegible]

૧ [illegible]

૨ રાજીમતી [illegible]

માતલિ સારથિએ પોતાના કુળનો સંહાર થતી વેળાએ પણ ઉપેક્ષા કરવી તે યુક્ત નથી એમ પ્રભુને કહ્યું તેથી પ્રભુએ ક્રોધ વિના પૌરંદર નામનો શંખ ફૂંક્યો અને તેમ કરીને જરાસંધના સૈનિકોના હાંજા ગગડાવી નાખ્યા વિશેષમાં તેમણે માતલિ સારથિને પોતાનો રથ રણભૂમિમાં ભમાડવાનો હુકમ કર્યો અને તે વખતે તેમણે બાણ-વૃષ્ટિ કરીને કોઈકના ધનુષ્યો કાપ્યા તો કોઈકની ધ્વજા છેદી, તો કોઈકના રથ ભાગ્યા, તો કોઈના મુકુટ તોડ્યા આ પ્રમાણે પ્રભુએ એકલાએજ એક લાખ મુકુટધારી રાજાઓને ભગ્ન કરી દીધા [1] પરંતુ પ્રતિવાસુદેવનો વધ તો વાસુદેવને હાથેજ થાય છે એવી મર્યાદા હોવાથી એનો તેમણે વધ કર્યો નહિ અંતમાં આ કાર્ય [2]કૃષ્ણે કર્યું, એ કહેવાની કંઈ હવે જરૂર રહેતી નથી

जिनश्रेण्याः स्तुतिः—

प्राव्राजीज्जितराजका रज इव ज्यायोऽपि राज्य जवाद्
या ससारमहोदधावपि हिता शास्त्री विहायोदितम् ।
यस्या· सर्वत एव सा हरतु नो राजी जिनाना भवा–
यास सारमहो दधाव पिहिताशास्त्रीविहायोऽदितम् ॥ ८६ ॥

—शार्दूल०

टीका

प्राव्राजीदिति । 'प्राव्राजीत्' प्रव्रज्यां अग्रहीत् । 'जितराजका' वशीकृतराजसमूहा । 'रज इव' रेणुमिव । 'ज्यायोऽपि' प्रशस्यमपि । 'राज्य' राजव्यापारम् । 'जवात्' वेगात् । 'या' । 'ससारमहोदधावपि' भवमहार्णवेऽपि । 'हिता' श्रेयस्करी । 'शास्त्री' शिक्षयित्री । 'विहाय' त्यक्त्वा । 'उदित' प्राप्तोदयम् । 'यस्याः' । सर्वत एव' समन्तादेव । 'सा' । 'हरतु' अपनयतु । 'नः' अस्माकम् । 'राजी' परिपाटिः । 'जिनानां' अर्हताम् । 'भवायास' ससारखेदम् । 'सारमह' महार्हत् तेजः । 'दधाव' वेगात् प्रससार । 'पिहिताशास्त्रीविहाय·' पिहिता –स्थगिताः आशास्त्रियो–दिग्वनिताः विहायो–व्योम च येन तत् । 'अदितं' अखण्डितम् । या राज्य विहाय प्राव्राजीत् यस्या· सारमह· सर्वत एव दधाव, सा जिनानां राजी भवायास हरतु न· इत्यन्वय· ॥ ८६ ॥

---

[1] આ પ્રમાણે તીર્થંકર પણ રણ-સંગ્રામમાં ભાગ લઈ શકે છે, તો પછી તેને પ્રવર્તાવનારો જૈન ધર્મ અને અહિંસાનું શિક્ષણ તો જગતને બાયલા બનાવે છે એમ કહેવું તે કયાં સુધી ન્યાય્ય ગણાય વારુ!

[2] શ્રીકૃષ્ણ હવે પછી બારમા તીર્થંકર થનાર છે, જો કે હાલમાં તો તેઓ ત્રીજી પૃથ્વીમાં યાને ત્રીજી નરકમાં છે એમ જૈનો માને છે

अवचूरि

या उदितम्-उदय प्राप्तं ज्यायोऽपि-अतिप्रौढमपि राज्यं रज इव विहाय प्राव्राजीत्-प्रव्रज्यामग्रहीत्। किंभूता ?। जित राजकं-राजसमूहो यया सा। संसारमहोदधौ-भवमहार्णवेऽपि हिता-सुखकारिणी। शास्त्री-शिक्षयित्री। यस्माच्च सर्वत-सर्वासु दिक्षु सारमहो-सारतेजो दधाव-प्रससार। किंभूतम् ?। पिहिता-आच्छादिता आशास्त्रियो-दिग्वनिता विहाय-आकाशं च येन तत्। अदितम्-अखण्डितम्। सा जिनानां राजी भवायासं-संसारक्लेशं न-अस्माकं हरतु ॥ ८६ ॥

अन्वय

या जित-राजिका संसार-महत्-उदधौ अपि हिता, शास्त्री उदितं ज्यायः अपि राज्यं रज इव अथात् विहाय प्राव्राजीत्, यस्या (च) पिहित-आशा-स्त्री-विहायः अदितं सार-महः सर्वतः एव दधाव, सा जिनानां राजी नः भव-आयासं हरतु।

શબ્દાર્થ

प्राव्राजीत् (धा० व्रज्)=પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી, દીક્ષા લીધી

जितराजका=જીત્યા છે મહીપાલોને જેણે એવી.

ज्यायः (मू० ज्यायस्)=મોટા

राज्यं (मू० राज्य)રાજ્યને

उदधि=સમુદ્ર

संसारमहोदधौ=સંસારરૂપી મહાસાગરમાં.

हिता (मू० हित)=હિતકારિણી.

शास्त्री=શિક્ષા આપનારી, ઉપદેશ દેનારી

विहाय (धा० हा)મૂકીને, ત્યજી દઇને

उदित (मू० उदित)=ઉદય પામેલ

सर्वतः=સર્વત્ર.

हरतु (धा० हृ)=હરે.

नः (मू० अस्मद्)=અમારા

भवायास=સંસાર-પ્રયત્નને.

सारमहः=સારભૂત તેજ

दधाव (धा० धाव्)=પ્રસરી ગયું

पिहित (धा० धा)=આચ્છાદિત કરેલ, ઢાંકી દીધેલ

स्त्री=દયિતા, નારી.

विहायस्=આકાશ

पिहिताशास्त्रीविहाय=આચ્છાદિત કર્યાં છે દિશારૂપી દયિતા તેમજ આકાશ જેણે એવું

अदित (मू० अदित)=અખણ્ડિત

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ—

" પરાજિત કર્યા છે પૃથ્વી-પતિઓને જેણે એવી જે (જિનોની પંક્તિ) ઉદયમાં આવેલા (અર્થાત્ પ્રાપ્ત થયેલા) મહારાજ્યને પણ ધૂળની માફક સત્વર ત્યાગ કરીને દીક્ષા-ગ્રહણ કરતી હવી, વળી જે સંસારરૂપી મહાસાગરમાં પણ હિતકારી થતી હવી, તેમજ જે (અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાં ગોથાં ખાતાં મનુષ્યાદિકને દેશના દ્વારા) શિક્ષા આપતી હવી, તથા વળી આચ્છાદન કર્યું છે દિશારૂપી દયિતાઓનું અને આકાશનું જેણે એવું તથા અખણ્ડિત તેમજ સારભૂત એવું જેનું તેજ સર્વત્ર જ પ્રસરી ગયું, તે જિનોની શ્રેણિ (સંસારને વિષે રખડપટ્ટી કરવા) રૂપી આપણા પ્રયાસને હરો "—૮૬

अवचूरिः

हे जिनपते ! तव भारती-वाणी मे-मम अरिद्रोहिका-बाह्याभ्यन्तरशत्रुजयकारिणी स्ताद्-भूयात्। किंविशिष्टा ? । अणव-सूक्ष्मा पदार्था-जीवाजीवादयस्तेषां दर्शनवशात्-प्रकाशनात् भास्वत्प्रभाया-सूर्यकान्तेस्त्रपां-लज्जां कुर्वाणा । आनत्या-प्रणामेन हेतुभूतया जनानां कृत्त-छिन्नो मोहो रतं च येन तस्य संबोधनम् । शस्ता-प्रकृष्टा । अदरिद्रा-आढ्या ऊहा-तर्का यस्या सा अदरिद्रोहिका । अक्षोभ्या-अपराभवनीया । प्रोन्मादिनां-दर्पवतां परवादिनां मानस्य-अहंकारस्य त्याजनं-मोक्षणं करोतीति । अतिशयेन तमो हरतीति तमोहरतमा । हे ईश !-नेतः ! ॥ ८७ ॥

अन्वय

आनत्या जन-कृत्त-मोह-रत ! (तमस-हर-सम !) (आनत्या) ईश ! जिन-पते ! अणु-पदार्थ-दर्शन-वशात् भास्वत्-प्रभाया त्रपां कुर्वाणा, शस्ता, अ-दरिद्र-ऊहिका (अथवा शस्त-अदरिद्र-ऊहिका), प्रोन्मादिनां वादिनां अ-क्षोभ्या आनत्या मान-त्याजन-कृत् तमस-हरतमा तव भारती मे अरि-द्रोहिका स्तात् ।

શબ્દાર્થ

कुर्वाणा (मू० कुर्वाण)=કરનારી
अणु=સૂક્ષ્મ
पदार्थ=પદાર્થ, તત્ત્વ, દ્રવ્ય
दर्शन=અવલોકન, જોવું તે
अणुपदार्थदर्शनवशात्=સૂક્ષ્મ પદાર્થના દર્શન દ્વારા
भास्वत्प्रभाया=સૂર્યની પ્રભાના
त्रपां (मू० त्रपा)=લજ્જાને
आनत्या (मू० आनति)=પ્રણામ દ્વારા
कृत्त (धा० कृत्)=કાપી નાખેલ
जनकृत्तमोहरत !=નાશ કર્યો છે મનુષ્યના મોહ અને મૈથુનનો અથવા અજ્ઞાનમૂલક સુખનો જેણે એવા ! (સં०)
शस्ता (मू० शस्त)=પ્રશસનીય
दरिद्र=ભામૃલી, નજીવી.
अदरिद्र=પ્રૌઢ
ऊहिका=તર્ક
अदरिद्रोहिका=પ્રૌઢ છે તર્કો જેને વિષે એવી
अक्षोभ्या (मू०अक्षोभ्य)=ક્ષોભ નહિ પામનારી.
जिनपते !=હે તીર્થંકર.
प्रोन्मादिनां (मू० प्रोन्मादिन्)=અત્યંત ઉન્મત્ત, મદો મત્ત
वादिनां (मू० वादिन्)=વાદીઓના
त्याजन=ત્યાગ
कृत्=કરનારી
मानत्याजनकृत्=માનનો ત્યાગ કરાવનારી
तमोहरतमा=અજ્ઞાનને સર્વથા દૂર કરનારી.
स्तात् (धा० अस्)=થાઓ
द्रोहिका=દ્રોહ કરનારી.
अरिद्रोहिका=શત્રુનો દ્રોહ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનું ગૌરવ—

" નમસ્કાર દ્વારા નાશ કર્યો છે મનુષ્યોના મોહ અને મૈથુનનો (અથવા અજ્ઞાનમૂલક સુખનો) જેણે એવા હે (જિનરાજ) ! હે પરમેશ્વર ! હે જિનેશ્વર ! અતિસૂક્ષ્મ પદાર્થોનું દર્શન

કરાવીને સૂર્યના પ્રકાશને [1]લજ્જાસ્પદ કરનારી, વળી (અવિસંવાદી હોવાને લીધે) પ્રશંસનીય, તેમજ પ્રૌઢ છે તર્કો જેને વિષે એવી [અથવા પ્રશંસા-પાત્ર તેમજ પ્રૌઢ છે યુક્તિઓ જેમાં એવી], વળી મદોન્મત્ત વાદીઓથી (પણ) ક્ષોભ નહિ પામનારી તથા પ્રણામ કરાવવા વડે (તેમના) માનને મોડનારી, (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારને સર્વથા હરનારી એવી [અથવા હે અજ્ઞાનરૂપ અંધારાનો તદ્દન નાશ કરનારા (નાથ) !] તારી (દેશનારૂપી) વાણી મારા (અભ્યન્તર) શત્રુઓનો સંહાર કરનારી થાઓ "—૮૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદાર્થ-વિચાર—

દરેક દર્શનકારે પદાર્થોની-તત્ત્વોની જૂદી જૂદી સંખ્યા સ્વીકારી છે જેમકે નૈયાયિકે ૧૬ પદાર્થો, તો વૈશેષિકે ૭ અને સાંખ્યે ૨૫ પદાર્થો માન્યા છે એ પ્રમાણે જૈન દર્શનમાં વિધ વિધ અપેક્ષા પ્રમાણે પદાર્થોની સંખ્યા એક, બે, છ, સાત તેમજ નવની માનવામાં આવી છે જેમકે "[2]उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सत्" અર્થાત્ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યથી યુક્ત હોય તે '[3]પદાર્થ' છે આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરતાં જોઇ શકાય છે કે દરેક પદાર્થનો 'સત્'માં સમાવેશ થાય છે, એટલે કે એ અપેક્ષાએ પદાર્થની સંખ્યા એકની ઠરે છે હવે જો જીવ અને અજીવ એમ બે વિભાગો પાડીએ, તો સમસ્ત પદાર્થો આ બે કોટિમાં અંતર્ભૂત થતા હોવાથી તેની સંખ્યા બેની સિદ્ધ થાય છે એ પ્રમાણે જીવ, [4]ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, પુદ્ગલ અને કાલ એમ છ પદાર્થો પણ ઘટી શકે છે વળી જીવ, અજીવ, [5]આસ્રવ, [6]બંધ, [7]સંવર, [8]નિર્જરા અને [9]મોક્ષ એમ પદાર્થો સાત પણ માની શકાય તેમ છે આમાં પુણ્ય અને પાપ એ બે ઉમેરતા પદાર્થોની-તત્ત્વોની સંખ્યા નવની બને છે અર્થાત્ જેવી અપેક્ષા, તેવો ઉત્તર આ પણ સ્યાદ્વાદની બલિહારી છે

अम्बादेव्याः स्तुति —

> हस्तालम्बितचूतलुम्बिलतिका यस्या जनोऽभ्यागमद्
> विश्वासेविततास्रपादपरता वाचा रिपुत्रासकृत् ।
> सा भूतिं वितनोतु नोऽर्जुनरुचिः सिंहेऽधिरूढोल्लसद्-
> विश्वासे वितताम्रपादपरताऽम्बा चारिपुत्राऽसकृत् ॥ ८८ ॥ २२ ॥

—शार्दूल०

---

[1] આમ કહેવાનું કારણ એ છે કે સૂર્ય તો મોટી મોટી સ્થૂલ વસ્તુ ઉપરજ પ્રકાશ પાડે છે, નહિ કે સૂક્ષ્મ વસ્તુઓ ઉપર, અર્થાત્ સૂર્યની મહાયતાથી તો સ્થૂલ વસ્તુનુંજ દર્શન થઇ શકે આથી કરીને છવાદિક સૂક્ષ્મ પદાર્થ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી વાણી સૂર્યથી ચડિયાતી છે, અર્થાત્ તેને લજ્જાસ્પદ કરનારી છે એમ કહેવું તે યુક્ત છે

[2] જુઓ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (અ॰ ૫, સૂ॰ ૨૯)

[3] दर्शनान्तरवत् पदार्था इति वैशेषिकादय बौद्धास्तु पञ्चस्कन्धनिर्दे… प्रमाणादि पदार्था इति।

[4] ધર્માસ્તિકાય ઇત્યાદિના સ્વરૂપ માટે જુઓ ન્યાયકુસુમાંજલિ (પૃ॰ ૨૨૦-૨૨૪)

[5-9] આસ્રવાદિના લક્ષણો તેમજ તેને લગતી કુલ હકીકત માટે જુઓ ન્યાયકુસુમાંજલિ (પ્રથમ સ્તબક, દ્વિતીય સ્તબક તેમજ તેનું સ્પષ્ટીકરણ)

टीका

हस्तेति । 'हस्तालम्बितचूतलुम्बिलतिका' हस्तात् (हस्ते ?) आलम्बिता चूतलुम्बिरेव लतिका यस्याः सा । 'यस्याः' । 'जनः' लोकः । 'अभ्यागमत्' आगतवान् । 'विश्वासेविताम्रपादपरतां' विश्वेन-जगता आसेवितयोस्ताम्रयोः पादयोः परतां-तदेकशरणताम् । 'वाचा' गिरा । 'रिपुप्रासकृत्' रिपूणां त्रासकारिणी । 'सा' । 'मूर्तिं' शरीरम् । 'वितनोतु' विस्तारयतु । 'नः' अस्माकम् । 'अर्जुनरुचि' चामीकरच्छविः । 'सिंहे' केसरिणि । 'अधिरूढा' आसीना । 'वल्गुसद्विश्वासे' वल्गुसद्विश्वासा-विश्रम्भो यस्य तस्मिन् । 'वितताम्रपादपरता' विततो-विस्तीर्णो यः आम्रपादपः-चूततरुः तत्र रता-आसक्तचित्ता । 'अम्बा' अम्बिकादेवी । 'वारिपुत्रा' वारिणौ-विघ्नवारिणौ पुत्रौ यस्याः सा । 'अनद्रुत्' अनारतम् । यस्या विश्वासेविताम्रपादपरतां जनोऽभ्यागमत् सा अम्बा मूर्तिं वितनोतु इति सम्बन्धः ॥ ८८ ॥

अवचूरिः

यस्या अम्बाया जनो-लोको विश्वेन-जगता सेविततास्रतामयो-रक्तयोः पादयोः-चरणयोः परतां तदेकशरणतामभ्यागमत्-जगाम साऽम्बा नः-अस्माकं मूर्तिं-तनुं वितनोतु । किंभूता ? । हस्त आलम्बिता चूतलुम्बिरेव लतिका यया सा । वाचा-वाण्या रिपूणां त्रासं करोतीति । अर्जुनं-काञ्चनं तद्वद् रुचि-कान्तिर्यस्याः सा । सिंहे-कण्ठीरवेऽधिरूढा-आसीना । वल्गुः-सुन्दरः सन् विश्वासो यस्य तस्य तस्मिन् । विततो-विपुलो य आम्रपादप-चूतवृक्षस्तत्र रता । वारिणौ-विघ्नवारिणौ पुत्रौ यस्याः सा । अद्रुत-निरन्तरम् ॥ ८८ ॥

अन्वय

यस्याः (अम्बायाः) जनः विश्व-आसेवित-ताम्र-पाद-परतां (अ-द्रुत्) अभ्यागमत् सा हस्त-आलम्बित-चूत-लुम्बि-लतिका, वाचा रिपु-त्रास-कृत्, अर्जुन-रुचि, वल्गु-सत्-विश्वासे सिंहे अधिरूढा, वितत-आम्र-पादप-रता, वारि-पुत्रा अम्बा नः मूर्तिं अ-द्रुत् वितनोतु ।

शब्दार्थ

हस्त=હાથ.
आलम्बित (धा० लम्ब्)=ધારણ કરેલ, ગ્રહણ કરેલ.
चूत=આંબો.
लुम्बि=કેરીનો ઝુમખો.
लतिका=લતા.
हस्तालम्बितचूतलुम्बिलतिका=હાથમાં ગ્રહણ કરી છે આંબાની કેરીના ઝુમખાવાળી લતાને જેણે એવી.

जन (मू० जन)=લોક.
अभ्यागमत् (धा० गम्)=આશ્રય કર્યો.
आसेवित (धा० सेव्)=અત્યંત સેવા કરેલ.
ताम्र=રાતું.
परता=તત્પરતા.
विश्वासेविताम्रपादपरतां=જગતે અત્યંત સેવેલ એવા રાતા ચરણને વિષે તત્પરતાને.
वाचा (मू० वाच्)=વાણી વડે.

કરાવીને સૂર્યના પ્રકાશને [1]લજ્જાસ્પદ કરનારી, વળી (અવિસંવાદી હોવાને લીધે) પ્રશંસનીય, તેમજ પ્રૌઢ છે તર્કો જેને વિષે એવી [અથવા પ્રશંસા-પાત્ર તેમજ પ્રૌઢ છે યુક્તિઓ જેમાં એવી], વળી મદોન્મત્ત વાદીઓથી (પણ) ક્ષોભ નહિ પામનારી તથા પ્રણામ કરાવવા વડે (તેમના) માનને મોડનારી, (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારને સર્વથા હરનારી એવી [અથવા હે અજ્ઞાનરૂપ અંધારાનો તદ્દન નાશ કરનારા (નાથ) !] તારી (દેશનારૂપી) વાણી મારા (અભ્યન્તર) શત્રુઓનો સંહાર કરનારી થાઓ ''—૮૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદાર્થ-વિચાર—

દરેક દર્શનકારે પદાર્થોની-તત્ત્વોની જૂદી જૂદી સંખ્યા સ્વીકારી છે જેમકે નૈયાયિકે ૧૬ પદાર્થો, તો વૈશેષિકે ૭ અને સાંખ્યે ૨૫ પદાર્થો માન્યા છે એ પ્રમાણે જૈન દર્શનમાં વિધ વિધ અપેક્ષા પ્રમાણે પદાર્થોની સંખ્યા એક, બે, છ, સાત તેમજ નવની માનવામાં આવી છે જેમકે "[2]उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सत्" અર્થાત્ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યથી યુક્ત હોય તે '[3]પદાર્થ' છે આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરતાં જોઇ શકાય છે કે દરેક પદાર્થનો 'સત્'માં સમાવેશ થાય છે, એટલે કે એ અપેક્ષાએ પદાર્થની સંખ્યા એકની ઠરે છે હવે જો જીવ અને અજીવ એમ બે વિભાગો પાડીએ, તો સમસ્ત પદાર્થો આ બે કોટિમાં અંતર્ભૂત થતા હોવાથી તેની સંખ્યા બેની સિદ્ધ થાય છે એ પ્રમાણે જીવ, [4]ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, પુદ્ગલ અને કાલ એમ છ પદાર્થો પણ ઘટી શકે છે વળી જીવ, અજીવ, [5]આસ્રવ, [6]બંધ, [7]સંવર, [8]નિર્જરા અને [9]મોક્ષ એમ પદાર્થો સાત પણ માની શકાય તેમ છે આમાં પુણ્ય અને પાપ એ બે ઉમેરતાં પદાર્થોની-તત્ત્વોની સંખ્યા નવની બને છે અર્થાત્ જેવી અપેક્ષા, તેવો ઉત્તર આ પણ સ્યાદ્વાદની બલિહારી છે

अम्बादेव्या. स्तुति —

हस्तालम्बितचूतलुम्बिलतिका यस्या जनोऽभ्यागमद्
विश्वासेविततास्रपादपरता वाचा रिपुत्रासकृत् ।
सा भूतिं वितनोतु नोऽर्जुनरुचिः सिंहेऽधिरूढोल्लसद्-
विश्वासे विततास्रपादपरताऽम्बा चारिपुत्राऽसकृत् ॥ ८८ ॥ २२ ॥

—शार्दूल०

---

[1] આમ કહેવાનું કારણ એ છે કે સૂર્ય તો મોટી મોટી સ્થૂલ વસ્તુ ઉપરજ પ્રકાશ પાડે છે, નહિ કે સૂક્ષ્મ વસ્તુઓ ઉપર, અર્થાત્ સૂર્યની સહાયતાથી તો સ્થૂલ વસ્તુનુંજ દર્શન થઇ શકે, આથી કરીને જીવાદિક સૂક્ષ્મ પદાર્થ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી વાણી સૂર્યથી ચઢિયાતી છે, અર્થાત્ તેને લજ્જાસ્પદ કરનારી છે એમ કહેવું તે યુક્ત છે

[2] જુઓ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (અ૦ ૫, સૂ૦ ૨૯)

[3] धर्मार्थक्रियासत्ता पदार्था इति वैशेषिकादयः बौद्धास्तु परमार्थविनिर्मुक्तं [illegible] परमार्थं पदार्था इति।

[4] ધર્માસ્તિકાયાદિકના સ્વરૂપ માટે જુઓ ન્યાયકુસુમાંજલિ (પૃ૦ ૨૨૦-૨૨૪)

[5-9] આસ્રવાદિકના લક્ષણો તેમજ તેને લગતી કુલ હકીકત માટે જુઓ ન્યાયકુસુમાંજલિ (પ્રથમ સ્તબક, દ્વિતીય શ્લોક તેમજ તેનું સ્પષ્ટીકરણ)

टीका

हस्तेति । 'हस्तालम्बितचूतलुम्बिलतिका' हस्ते (हस्ते ?) आलम्बिता चूतलुम्बिरेव लतिका यस्याः सा । 'यस्याः' । 'जनः' लोकः । 'अभ्यागमत्' आगतवान् । 'विश्वासेवितताम्रपादपरताम्' विश्वेन-जगता आसेवितयोस्ताम्रयोः पादयोः परतां-तदेकशरणताम् । 'वाचा' गिरा । 'रिपुभासकृत्' रिपूणां भासकारिणी । 'मा' । 'मूर्तिं' शरीरम् । 'वितनोतु' विस्तारयतु । 'नः' अस्माकम् । 'अर्जुनरुचिः' चामीकरच्छविः । 'सिंहे' केसरिणि । 'अधिरूढा' आसीना । 'उद्रसद्विश्वासा' उद्रसद्विश्वासा-विश्रम्भो यस्य इति । 'विततास्रपादपरता' विततो-विस्तीर्णो य आम्रपादप-चूततरुः तत्र रता-आसक्तचित्ता । 'अम्बा' अम्बिकादेवी । 'वारिपुत्रा' वारिणी-विहरणशीलौ पुत्रौ यस्याः सा । 'अनारतम्' अनारतम् । यस्या विश्वासेविताम्रपादपरतां जनोऽभ्यागमत् सा अम्बा मूर्तिं वितनोतु इति सम्बन्धः ॥ ८८ ॥

अवचूरिः

यस्या अम्बाया जना-लोका विश्वेन-जगता सेविततास्रपदा-[illegible] [illegible] तदेकशरणतामभ्यागमत्-आगाम साऽम्बा नः-अस्माकं मूर्तिं-देहं वितनु । [illegible] चूतलुम्बिरेव लतिका यया सा । वाचा-वाण्या रिपूणां भासं करोतीति । अर्जुन-काञ्चनं [illegible] कान्तिर्यस्याः सा । सिंहे-कण्ठीरवेऽधिरूढा-आसीना । [illegible] [illegible] [illegible] । विततो-विपुलो य आम्रपादप-चूततरुस्तत्र रता । वारिणी-विहरणशीलौ पुत्रौ [illegible] । [illegible]-निरन्तरम् ॥ ८८ ॥

अन्वय

यस्याः (अम्बायाः) जनः विश्व-आसेवित-ताम्र-पाद-परतां (अभि-आगमत्) [illegible] हस्त-आलम्बित-चूत-लुम्बि-लतिका, वाचा रिपु-भास-कृत्, अर्जुन-रुचिः, [illegible] सिंहे अधिरूढा, वितत-आम्र-पादप-रता, वारि-पुत्रा अम्बा नः मूर्तिं अ-[illegible] वितनोतु ।

शब्दार्थ

हस्त=હાથ.
आलम्बित (आ+लम्ब्)=ધારણ કરેલ, પકડી રાખેલ.
चूत=આમ્ર.
लुम्बि=કેરીનો ઝુમખો.
लतिका=લતા.
हस्तालम्बितचूतलुम्बिलतिका=હાથમાં ગ્રહણ કરી છે આમ્રની કેરીના ઝુમખારૂપી લતાને જેણે એવી.

जन (मू० जन)=લોક.
अभ्यागमत् (धा० गम्)=[illegible]
आसेवित (धा० सेव्)=[illegible]
[illegible]=[illegible]
[illegible]=[illegible]
विश्वासेवितताम्रपादपरताम्=[illegible]
वाचा (मू० वाच्)=[illegible]

रिपु=શત્રુ
रिपुत्रासकृत्=દુશ્મનોને ત્રાસ પમાડનારી, શત્રુઓને ઝાંખા પાડનારી.
मूर्ति (मू० मूर्ति)=મૂર્તિને
विस्तीर्य (धा० स्तृ)=વિસ્તારો
अर्जुन=સુવર્ણ
अर्जुनरुचि=સુવર્ણના જેવી કાંતિ છે જેની એવી.
सिंह (मू० सिंह)=સિંહ ઉપર
अधिरूढा (मू० अधिरूढ)=આરૂઢ થયેલી બેઠેલી
[illegible] ([illegible])=પ્રસરતો
[illegible]=[illegible], ભરોસો
उल्लसद्विश्वासे=પ્રસરતો છે વિશ્વાસ જેને વિષે એવા
आम्र=આંબો
पादप=વૃક્ષ, ઝાડ
विततासप्रपादपरता=વિશાળ આંબાના ઝાડને વિષે આસક્ત.
अम्बा=અંબા (દેવી)
चारिन्=વિહરણશીલ
पुत्र=પુત્ર, છોકરો
चारिपुत्रा=વિહરણશીલ છે પુત્રો જેના એવી
सकृत्=એક વાર
असकृत्=અનેક વાર, વારંવાર

શ્લોકાર્થ

અમ્બા દેવીની સ્તુતિ—

"[illegible] અ[illegible] સેવન કરેલા એવા તથા [illegible] એવા જે (દેવી)ના [illegible] [illegible] (અર્થાત્ લોક જેને શરણે જતા હતા), તે અમ્બા (દેવી) [illegible] યુદ્ધ [illegible] આમ્રની શાખા ગ્રહણ કરી છે, તથા જે વાણી [illegible] શત્રુને [illegible] છે (અર્થાત્ જેની વીર-હાક સાંભળીને દુશ્મનોના હાંજા ગગડી જાય છે), વળી [illegible] કાંતિવાળી છે, તથા વળી જે પ્રસરતા વિશ્વાસ-યુક્ત (અર્થાત્ આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] જેના [illegible]) એવા સિંહ ઉપર બેઠેલી છે, [illegible] વિસ્તીર્ણ આમ્ર-વૃક્ષની [illegible] છે, તેમજ જેના પુત્રો [illegible] કરવાના [illegible] [illegible], તે (અમ્બા દેવી) [illegible] મૂર્તિનો વારંવાર વિસ્તાર કરો."—૮૮

સ્પષ્ટીકરણ

અમ્બા દેવીનું સ્વરૂપ—

અમ્બા [illegible] શ્રીનેમિનાથની [illegible]-દેવીનું નામ છે [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] આવા તાત્પર્ય [illegible]—

"[illegible] [illegible], [illegible] ।
[illegible] [illegible] ॥"

આચાર-દિનકરમા નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે —

"सिंहारूढा कनकतनुरुग् वेदबाहुश्च वामे
हस्तद्वन्द्वेऽङ्कुशतनुभुवौ बिभ्रती दक्षिणेऽत्र ।
पाशाम्राली सकलजगतां रक्षणैकाग्रचित्ता
देव्यम्बा नः प्रदिशतु समस्तापविध्वंसमाशु ॥"

નિર્વાણ-કલિકામાંથી પણ આ દેવીના સંબંધી માહિતી મળી શકે છે, પરંતુ ત્યા આ દેવીનું નામ '[1]કૂષ્માણ્ડી' હોવાનો ઉલ્લેખ છે. આ રહ્યો તે ઉલ્લેખ.—

"तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कूष्माण्डीं देवीं कनकवर्णां सिंहवाहनां मातुलिङ्गपाशयुक्तदक्षिणकरां पुत्राङ्कुशान्वितवामकरां चेति"

અર્થાત્ તેજ (બાવીસમા તીર્થંકરના) તીર્થને વિષે ઉત્પન્ન થયેલી કૂષ્માણ્ડી દેવીનો વર્ણ સુવર્ણના સમાન છે અને સિંહ એ એનું વાહન છે એને ચાર હાથ છે એના જમણા બે હાથ બીજોરા અને પાશથી અલંકૃત છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુત્ર અને અંકુશ વડે વિભૂષિત છે

આ દેવીના પૂર્વ ભવની માહિતી અમ્બિકાદેવીકલ્પમાંથી મળી શકે છે આ કલ્પ તેમજ તેના ભાષાંતર સારૂ જુઓ ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૧૪૫-૧૪૯)

૧ આ અમ્બા દેવીનું નામાન્તર છે

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतय

अथ श्रीपार्श्वनाथाय प्रार्थना—

मालामालानबाहुर्दधदधदर यामुदारा मुदाऽऽराद्
  लीनाऽलीनामिहाली मधुरमधुरसां सूचितोमाचितो मा ।
पातु पाताद् स पार्श्वः रुचिररुचिरदो देवराजीवराजी—
  पत्राऽऽयमा यदीया तनुरतनुरजो नन्दको नोदको नो ॥ ८९ ॥

—स्रग्०

टीका

[illegible] । 'मालां' स्रजम् । 'आलानबाहुः' आलानाविव बाहू यस्यासौ । 'दधत्' धारयन् । 'अदधत्' पीतवती । 'अरं' शीघ्रम् । 'याम्' । 'उदारां' प्रधानाम् । 'मुदा' हर्षेण । 'आरात्' समीपे । 'लीना' श्लिष्टा । 'अलीनां' भृङ्गाणाम् । 'इह' अत्र । 'आली' श्रेणिः । 'मधुरमधुरसां' मधुरो मधुरसो-मकरन्दद्रवो यत्र ताम् । 'सूचितोमाचितः' [illegible] [illegible]—कीर्तिं [illegible] [illegible]:-संयुक्तः । [illegible] पार्श्वः । 'पातात्' [illegible] । 'पातु' रक्षतु । 'स' । 'पार्श्वः' जिनः । 'रुचिररुचिरदः' [illegible] [illegible] [illegible] स । 'देवराजीवराजीपत्राऽऽयमा' देवानां [illegible] [illegible] या राजीवराजी— [illegible] [illegible] [illegible] मा । 'आयमा' आयामः [illegible] [illegible] [illegible] मा । 'तनुः' [illegible] [illegible] । 'अरजः' धूलि । 'अतनुरजः' [illegible] । 'नन्दकः' [illegible] । 'नोदकः' [illegible] न भवति । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । ॥ ८९ ॥

अवचूरि

[illegible]

अन्वय

यदीया तनुः देव-राजीव-राजी-पद्मा, आपद्-त्रा, स आलान-बाहुः, यां मधुर-मधु-रसां मालां अलीनां उदारा मुदा आरात् अरं दद लीना आली अदधत्, (तां मालां) दधत् सु-उचित-उमा-[आ]चित रुचिर-रुचि-रद, अ-तनु-रव, मन्दक, मा मोदक पार्श्व मा पापात् पायात्।

शब्दार्थ

आलानबाहुः=गज-स्तंभ जेवा हस्त छे जेना एवा
दधत् (धा० धा)=धारण करनारा
अरं=अत्यन्त.
यां (मू० यद्)=जेने
उदारा (मू० उदार)=प्रचुर, मोटी.
मुदा (मू० मुद्)=हर्षथी.
लीना (मू० लान)=लीन थयेली, आसक्त बनेली
अलीनां (मू० अलि)=भ्रमरोनी
मधुर=स्वादिष्ट, मधुर
मधुरस=पुष्पनो रस
मधुरमधुरसां=मधुर मकरन्दनो रस छे जेमां एवी.
सुचित=अत्यंत योग्य
उमा=कीर्ति
सुचितोमाचित=सुयोग्य एवी कीर्ति वडे व्याप्त
मा (मू० अस्मद्)=मने.
पापात् (मू० पाप)=पापथी.
पार्श्व (मू० पार्श्व)=पार्श्व (नाथ), त्रेवीसमा तीर्थंकर
रुचिररुचिरद=मनोहर कान्ति छे दांतनी जेनी एवा.
पद्म=वाहन.
देवराजीवराजीपद्मा=देवना कमलोनी श्रेणिरूप पद्म छे वाहन जेनुं एवी.
आपत्त्रा=आपत्तिमांथी रक्षण करनारी
यदीया (मू० यदीय)=जेनी
तनु (मू० तनु)=मूर्ति.
अतनुरव=महान् छे ध्वनि जेनो एवा.
मन्दक (मू० मन्दक)=(१) आनन्ददायक (२) समृद्धि-दाता
मोदक (मू० मोदक)=[illegible].
कान्ति

श्लोकार्थ

श्रीपार्श्वनाथने प्रार्थना—

"जेनी मूर्ति देवोए रचेलां कमलोनी श्रेणिरूपी वाहनवाळी छे तेमज वळी जे आपत्तिमांथी रक्षण करनारी छे, ते गज-स्तंभ सम हस्तवाळा, वळी मधुर छे मकरन्दनो रस जेमां एवी जे (पुष्प-)माळाने भ्रमरोनी प्रचुर तेमज हर्षथी [illegible] थयेली एवी श्रेणि धारण करती हती, ते माळाने धारण करनारा एवा, [illegible] योग्य एवी कीर्ति वडे व्याप्त, तेमज जेना दांतनी कान्ति मनोहर छे एवा वळी (महान) ध्वनि-गोचर तेमज मेघना जेवी गंभीर देशना दे छे) [illegible] आनन्ददायक [अथवा समृद्धि देनारा] तेमज वळी [illegible] (नारकादिरूपी भय-) पापथी बचावो."—९६

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીપાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર—

આ ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથનો જન્મ વાણારસી નગરીમાં થયો હતો તેઓ કાશ્યપ ગોત્રીય હતા અશ્વસેન રાજા તેમના પિતા અને વામા રાણી તેમના માતા થતા હતા. તેમનો નવ હસ્તપ્રમાણ તેમજ નીલવર્ણી દેહ સર્પના લાંછનથી શોભતો હતો સો વર્ષનું આયુષ્ય સો ભ્યા બાદ તેઓ અક્ષય ગતિને પામ્યા

પદ્ય-વિચાર—

અત્યાર સુધી જે ચમત્કૃતિ ચતુરોના ચિત્તને ચોરી રહી હતી, તેને પણ પરાસ્ત કરનારી અલૌકિક વિચિત્ર યમકાલંકારથી અલંકૃત ચમત્કૃતિ આ તેમજ ત્યાર પછીના સ્રગ્ધરા વૃત્તમાં રચાયેલા ત્રણે પદ્યોમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે વિચાર કરતા સહજ જણાશે કે અમુક અક્ષરો બબ્બે વાર એકજ ચરણમાં વાપરવામાં આવ્યા છે જેમકે—

माला । माला । न वाहुर् । द्वधद् । द्वधद् । र या । सुदारा । सुदारा ।

અર્થાત્ આ ચાર ચરણાત્મક પદ્યના એકવીસ અક્ષરોવાળા દરેક ચરણમાંના પ્રથમના બે અક્ષરો લાગલાગટ બેવાર, આઠમા, નવમા અને દશમા એમ ત્રણ અક્ષરો બેવાર અને તેવીજ રીતે સોળમા, સત્તરમા અને અઢારમા એમ ત્રણ અક્ષરો બેવાર વાપરવામાં આવ્યા છે આ એક પ્રકારનો [1]પદ-યમક છે વિશેષમાં 'पातात्' શબ્દના બે જૂદા જૂદા અર્થો થાય છે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી હકીકત છે આના આજ યમકથી યુક્ત એવા બીજા ત્રણ પદ્યો રચીને કવિરાજે પોતાનો વિજય-વાવટો ફરકાવ્યો છે ગમે તેમ કહો પણ આ કવીશ્વરની પ્રતિભા કંઈ ઓરજ છે

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

राजी राजीववक्त्रा तरलतरलसत्केतुरङ्गत्तुरङ्ग—
व्यालव्यालम्बयोधाचितरचितरणे भीतिहृद् याऽतिहृद्या ।
सारा साऽऽराज्जिनानामलममलमतेर्बोधिका माऽधिकामाद्
अव्याद्व्याधिकालाननजननजरात्रासमानाऽसमाना ॥ १०॥

—स्रग्०

टीका

राजीति । 'राजी' परम्परा । 'राजीववक्त्रा' कमलानना । 'तरलतरलसत्केतुरङ्गत्तुर ङ्गव्यालव्यालम्बयोधाचितरचितरणे' तरलतरलसत्केतवः-कम्पतरविलसद्ध्वजा रङ्गन्तः-चपला

1 આવા યમકના દર્શન કરવાની વધારે ઉત્કંઠા થતી હોય, તો વિચારો ચતુર્વિંશતિકાના ૪૬-૪૯ પદ્યો

तुरङ्गाणां व्यालानां च-दुष्टदन्तिनां व्यालम्बा-भिदिना कृताधिरोहणा वा ये याधा-
शुभटास्तैराचित-आकीर्णो रचित-कृतो यो रण-सङ्ग्राम तत्र । 'भीतिहृत्' भयहरा
'या' । 'भतिहृद्या' अतीव हृदयङ्गमा । 'सारा' उत्कृष्टा । 'सा' । 'आरात्' दूरात्
अन्तिकाद् वा । 'जिनानां' तीर्थंकृताम् । 'अलं' अत्यथम् । 'अमलमते' निर्मलधिय
'बोधिका' बोधिजनका । 'मा' शब्दो माभित्यस्यार्थे । 'अधिकामात्' अधिक-उत्कृष्टो य
आमो-रोगस्तस्मात् अथवा आधिश्च कामश्च आधिकाम तस्मात् । 'अव्यात्' पायात्
'अव्याधिकालाननजननजराश्वासमाना' कालानन-यममुख मरणमित्यर्थ, न विद्यन्ते
व्याधिश्च कालाननं च जननं च जरा च श्वासश्च मानश्च यस्याः सा । 'असमाना' असदृशी ।
या इत्थंभूता रणे भीतिहृत् सा जिनानां राजी मा अधिकामादव्यादित्यन्वय ॥ १० ॥

अवचूरिः

राजी-श्रेणी राजीववक्त्रा-कमलवद्वक्त्रं यस्याः सा । तथा तरलतरलसत्... रङ्गतां-चलतां तुरङ्गाणां व्यालानां-दुष्टदन्तिनां व्यालम्बा-अभिघटिता कृताधिरोहणा वा ये याध-सुभटास्तैराचित-आकीर्णा रचित-कृतश्च यो रण-सङ्ग्रामस्तत्र या भीतिर्भयं तां हरतीति सा । सा अतिहृद्या-अत्यन्तहृदयङ्गमा । सारा-उत्कृष्टा । सा ... आरात्-दूरादन्तिकाद् वा । जिनानां सर्वज्ञानाम् । अलम्-अत्यर्थम् । अमला मतिर्यस्य तस्य । बोधिका-बोधजनका । मा-अत्र ... । ... आमो-रोगस्तस्मात् यद्वा आधिश्च कामश्च तस्मात् । व्याधिश्च कालाननं-यममुखं मरणं च जननं च जरा च श्वासश्च मानश्च न विद्यन्ते व्याध्यादयो यस्यां सा । असमाना गुणैः ... सा जिनानां राजी रणे भीतिहृत् सा अव्यादिति सम्बन्धः ॥ १० ॥

अन्वय

या जिनानां राजी राजीव-वक्त्रा, तरलतर-लसत्-(अथवा तरल-तरल-सत्) रङ्ग-रङ्गत्-तुरङ्ग-व्याल-व्यालम्ब-याध-आचित-रचित-रण भीति-हृत्, अति-हृद्या, सारा (अस्ति) सा अमल-मत अलं बोधिका, अ-व्याधि-काल-आनन-जनन-जरा-श्वास-मान, अ-समाना अधिक-आमात् [अथवा आधि-कामात्] मा आरात् (अलं) अव्यात् ।

शब्दार्थ

वक्त्र=वदन, मुख	तुरङ्ग=अश्व
राजीववक्त्रा=कमल जेवुं वदन छे जेनुं एवी.	व्याल=दुष्ट हाथी
तरलतर (मू० तरल)=अत्यंत चपल	व्यालम्ब=(१) अवलंबन, (२) ...
लसत् (धा० लस्)=शोभायमान.	याध=योद्धो, लडवैयो
तरलतरल=अति चपल	आचित (धा० चि)=व्याप्त
सत्=श्रेष्ठ, प्रशंसनीय	रचित (धा० रच्)=रचेल.
रङ्ग=रंग.	तरलतरलसद्रङ्गद्रङ्गत्तुरङ्गव्यालव्यालम्ब...
रङ्गत् (धा० रङ्ग्)=चालता.	...

ભિત અથવા અતિશય ચચળ તેમજ પ્રશસનીય એવી ધ્વજાઓ વડે તેમજ ચાલતા અશ્વો અને દુષ્ટ હાથીઓ ઉપર આરૂઢ થયેલા [અથવા તેમને હણનારા એવા] યોદ્ધાઓ વડે વ્યાપ્ત તેમજ તેમના દ્વારા રચાયેલા સગ્રામમા

हृद्=હરનારી

भीतिहृद्=ભયને હરનારી

अतिहृद्या=અતિશય મનોહર

सारा (મૂ૦ सार)=સારભૂત, ઉત્કૃષ્ટ

अमलमते=નિર્મલ છે બુદ્ધિ જેની એવાની

बोधिका=બોધ દેનારી

अधिक=વિશેષ

अधिकामात्=વિશેષ રોગથી

आधिकामात्=માનસિક પીડા અને વિષય-વાસનાથી

अव्यात् (ધા૦ अव्)=રક્ષણ કરો

व्याधि=રોગ

काल=યમરાજ

आनन=મુખ

अव्याधिकालाननजननजरात्रासमाना=અવિદ્યમાન છે રોગ, યમરાજનું મુખ (મરણ) જન્મ, વૃદ્ધાવસ્થા, ત્રાસ અને અભિમાન જેને વિષે એવી

असमाना (મૂ૦ असमान)=નિરૂપમ

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

" જે જિનોની શ્રેણિ કમલના જેવા વદનવાળી છે તેમજ વળી જે અત્યંત ચપળ તેમજ સુશોભિત એવી [અથવા અતિશય અસ્થિર તેમજ પ્રશસનીય એવી] ધ્વજાઓ વડે તથા નાચતા કૂદતા ઘોડાઓ અને દુષ્ટ હાથીઓ ઉપર આરૂઢ થયેલા એવા યોદ્ધાઓ વડે વિશેષતઃ વ્યાપ્ત એવા તેમજ તેમના દ્વારા રચાયેલા એવા રણ-સગ્રામમાંના ભયને હરનારી છે, તથા વળી જે અતિશય મનોહર તેમજ સારભૂત છે, તે, નિર્મલ મતિવાળાને અત્યંત બોધ દેનારી, વળી રોગ, મરણ, જન્મ, જરા, ત્રાસ અને માનથી રહિત એવી તેમજ (ગુણોએ કરીને) નિરૂપમ એવી તે જિન-શ્રેણિ વૃદ્ધિ પામતા રોગથી [અથવા માનસિક પીડા અને વિષય-વાસનાથી] મને દૂરથી [અથવા પાસે રહીને] બચાવો "—૯૦

સ્પષ્ટીકરણ

જન્મ-મરણનાં સ્થાનો—

આ પૂર્વે પૃ૦ ૧૦૫ માં 'જન્મ-મરણની વેદના' સબંધી વિચાર કરી ગયા. હવે અત્ર તેના સ્થાને અર્થાત્ ક્યાં ક્યાં યોનિઓમાં કયા કયા કુલમાં જન્મ-મરણ થાય છે તે સબંધી વિચાર કરવામાં આવે છે. આ હકીકત ઉપર નીચે લખેલી ગાથાઓ દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે, જેમકે

કહ્યું છે કે—

"न सा जाई न सा जोणी, न त ठाण न त कुल ।
न जाया न मुआ जत्थ, सव्वे जीवा अणंतसो ॥ —અનુષ્ટુપ્
त किंपि नत्थि ठाणं, लोए वालग्गकोडिमित्तंपि ।
जत्थ न जीवा बहुसो, सुहदुक्खपरंपरा पत्ता ॥" —આર્યા

—વૈરાગ્ય-શતક, શ્લો૰ ૨૩-૨૪

અર્થાત્ એવી કોઈ જાતિ નથી કે એવી કોઈ યોનિ નથી કે એવું કોઈ સ્થાન કે કુલ નથી કે જ્યાં સર્વ જીવો અનંત વાર જન્મ્યા કે મર્યા નહિ હોય. લોકમાં વાળની ટોચના ખૂણા જેટલું પણ એવું કોઈ સ્થાન નથી કે જ્યાં જીવોએ બહુ વાર સુખ-દુઃખની પરંપરા પ્રાપ્ત કરી નથી.

આ ઉપરથી પણ જન્મ-મરણની ભયંકરતા જોઈ શકાય છે, કેમકે ઉચ્ચ કુળ જાતિ કે યોનિમાં જ જન્મ-મરણનો સંભવ હોત, તો તો એવા જન્મ-મરણથી બહુ કંટાળો આવત નહિ

जिन-वाण्या विचार —

सद्योऽसद्योगभिद् वागमलगमलया जैनराजीनराजी-
नूता नूतार्थधात्रीह ततहतनम पातकाऽपातकामा ।
शास्त्री शास्त्री नराणां हृदयहृदयशोरोचिषाऽऽरोचिषा या-
ऽऽदेया देयान्मुदं ते मनुजमनु जरां त्याजयन्ती जयन्ती ॥ ११ ॥

—स्रग्०

टीका

सद्य इति । 'सद्यः' तत्क्षणम् । 'असद्योगभिद्' असन्-अशोभनो योगो-मनो-वाक्-काय-व्यापार, असद्भिः-असाधुभिर्योग-सम्बन्धं भिनत्ति या सा । 'वाक्' वाणी । 'अमलगमलया' अमलो गमानां लय-तिरोहिता यस्य सा । 'जैनराजी' जिनराजसम्बन्धिनी । 'इन-राजीनूता' इना-ईश्वरा आदित्या वा तेषां राज्या-पङ्क्त्या नूता-स्तुता । 'नूतार्थ'

1 संस्कृत छाया—

न सा जातिर्न सा योनिर्न तत् स्थानं न तत् कुलम् ।
न जाता न मृता यत्र सर्वे जीवा अनन्तशः ॥
तत् किमपि नास्ति स्थानं लोके वालाग्रकोटिमात्रमपि ।
यत्र न जीवा बहुशः सुखदुःखपरम्परां प्राप्ताः ॥

2 [illegible]

नूता-नवा ये अर्थाः तेषां धात्री-धरणशीला। 'इह' अत्र। 'ततहततमःपातकापातकामा' तता-प्रसृता हताः तमश्च पातकं च अपातः-पतनरहितः कामश्च यया सा। अपातकामेति पृथग् वा विशेषणम्। नास्ति पातश्च कामश्च यस्यामिति। 'शास्त्री' शास्त्रसम्बन्धिनी। 'शास्त्री' शासिका। 'नराणाम्'। अथवा 'शास्त्रीशा' शास्त्रिणां ईशा-स्वामिनी। 'स्त्रीनराणां' च (स्त्रीणां नराणां) 'हृदयहृत्' मनोहारिणी। 'अयशोरोधिका' अयशसां रोधिका-प्रचारविघातकारिका। 'अबाधिका' अबाधाजनिका। 'वा'शब्दश्चार्थे। 'आदेया' ग्राह्या। 'देयात्' वितीर्यात्। 'मुदं' प्रमोदम्। 'ते' तुभ्यम्। 'मनुजमनु जरां' पुमांसं लक्षणीकृत्य जरां-वयोहानिम्। 'ह्यासयन्ती' मोचयन्ती। 'जयन्ती' जयमासादयन्ती। या असद्योगभित् सा जैनराजी वाग् मुदं ते देयात् इति सम्बन्धः ॥ ९१ ॥

अवचूरिः

जिनराजानां सम्बन्धिनी जैनराजी वाग्-वाणी ते-तुभ्यं मुदं देयात्। किंविशिष्टा ?। सदा-शीघ्रं असन्तो ये योगा-मनोवाक्कायव्यापारास्तान् भिनत्तीति सा। अमलानां गमानां लयो यत्र सा। इना-इन्द्राः सूर्या वा तेषां राज्या नूता-स्तुता। नूतान्-नवीनानर्थान् दधातीति सा। इह-पृथिव्याम्। ततं-विपुलं हतं-ध्वस्तं तमः-अज्ञानं पातकं-पाप्मा। अपातः-पतनरहितः कामश्च यया। यद्वा पृथग् विशेषणम्। न विद्यते पातकामौ यस्याः सा। शास्त्री-शास्त्रसंबन्धिनी। नराणां शास्त्री-शासिका। यद्वा शास्त्रीणामीशा-स्वामिनी। स्त्रियो-नार्यो नरा-मर्त्यास्तेषां हृदयं हरतीति। अयशो रुणद्धीति। न बाधते इत्यबाधिका। वा समुच्चये। आदेया-ग्राह्या। मनुजं-मानवमनु-लक्ष्यीकृत्य जरां-विस्रसां ह्रासयन्ती-विनाशयन्ती। जयन्ती केनाप्यपरिभूतत्वात् ॥ ९१ ॥

अन्वयः

सदा अ-सत्-योग-भिद्, अमल-गम-लया, इन-राजी-नूता, नूत-अर्थ-धात्री, इह तत-हत-तमस्-पातका, अ-पात-कामा [अथवा तत-हत-तमस्-पातक-अपात-कामा] नराणां शास्त्री शास्त्री, (नराणां) हृदय-हृत् [अथवा शास्त्रिन्-ईशा, स्त्री-नराणां हृदय-हृत्], अ-यशस्-रोधिका, अ-बाधिका, आदेया, मनुजं अनु जरां ह्रासयन्ती जयन्ती वा जैन-राजी वाग् ते मुदं (सदा इह) देयात्।

શબ્દાર્થ

સદા=નિરંતર, હમેશ.
અસત્=અશુભ, અનિષ્ટ, દુષ્ટ
યોગ=(૧) વ્યાપાર (૨) સંબંધ.
ભિદ્=ભેદનારી.
અસદ્યોગભિદ્=(૧) અશુભ વ્યાપારોને નાશ કરનારી, (૨) દુષ્ટ [illegible] સંબંધનો [illegible]
વાચ્ (મૂ૦ વાચ્)=વાણી
લય=લય, ધ્યાન, એકતાન
અમલગમલયા=નિર્મળ આલાપકોને વિષે છે [illegible] જેમાં એવી.
જૈનરાજી=જિનરાજને લગતી.
ઇન=(૧) પતિ (૨) સૂર્ય
રાજી=શ્રેણિ

स्तराजीनुता=(१) धनिकोनी श्रेणि वडे स्तुति करायेली; (२) सूर्योनी श्रेणि वडे स्तुति करायेली

नूत=(१) नवीन, नूतन, (२) स्तुति करायेल

अर्थ=(१)भाव, (२) पदार्थ

धात्री=धारण करनारी

नूतार्थधात्री=(१)नूतन भावने धारण करनारी, (२) स्तुति करायेला पदार्थोने धारण करनारी

हत (धा० हन्)=नाश करेल

पातक=पाप

हततततमःपातका=नष्ट कर्यां छे विपुल अज्ञानने तेमज पापोने जेणे एवी

काम=(१) कामदेव; (२) इच्छा

अपातकामा=(१) पतन अने कंदर्पथी रहित, (२) अविद्यमान छे पतननी इच्छा जेने विषे एवी

हततततमःपातकापातकामा=नाश कर्यो छे विशाळ अज्ञान, पाप अने पतन-रहित कामनो जेणे एवी

शास्त्री=शास्त्र-विषयक

शास्त्रिन्=शास्त्री

शास्त्रीशा=शास्त्रीओनी स्वामिनी

स्त्रीनराणां=स्त्री अने पुरुषोना

हरण=अंत करवुं

हृत्=हरनारी

हृदयहृत्=हृदयने हरनारी, चित्तने चोरनारी

रोधिका=रोध करनारी

यशस्=कीर्ति

अयशोरोधिका=अपकीर्तिनो रोध करनारी.

अबाधिका=(१) पीडा नहि करनारी; (२) बाधा-रहित

आदेया (मू० आदेय)=ग्रहण करवा योग्य.

दद्यात् (धा० दा)=आपे

मनुजं (मू० मनुज)=मनुष्यने.

जरां (मू० जरा)=घडपणने.

त्याजयन्ती=मुक्त करावनारी, त्याग करावनारी

जयन्ती=जयवती

श्लोकार्थ

जिन-वाणी परत्वे विचार—

"(मानसिक, वाचिक अने कायिक) अशुभ व्यापारोनो [अथवा दुष्ट (जनो) रूपी सर्पोनो] एकदम नाश करनारी, वळी निर्मळ आलापकनो लय छे जेमां एवी, धनिकोनी पंक्ति वडे स्तवायेली [अथवा सूर्योनी श्रेणि वडे स्तुति करायेली], नूतन [अथवा स्तुति करायेला] अर्थने धारण करनारी, आ पृथ्वीने विषे नष्ट कर्यां छे विस्तीर्ण अज्ञान तेमज पापोने जेणे एवी, तथा वळी पतन अने कंदर्पथी रहित एवी [अथवा अविद्यमान छे अध पतननी अभिलाषा जेने विषे एवी अथवा नष्ट कर्यां छे प्रसार पामेला अज्ञान, पाप तथा पतनथी रहित एवा कामदेवने जेणे एवी], मनुष्योने शास्त्र-विषयक बोध आपनारी तेमज मानवोना चित्तने चोरनारी एवी [अथवा शास्त्रीओनी स्वामिनी तेमज स्त्री अने पुरुषोना हृदयने हरनारी एवी], अपकीर्तिने अटकावनारी, उपद्रव नहि करनारी [अथवा बाधा-रहित], (सर्व जनोने) ग्रहण करवा योग्य, तेमज वळी मनुष्य परत्वेनी वृद्धावस्थानो त्याग करावनारी (अर्थात् मानवोने नूतन यौवन आपनारी) तथा

વળી (કોઇથી પણ ગાઝી ન જાય તેવી હોવાને લીધે) જયવતી એવી જિનેશ્વર-અશ્વિની વાણી (હે ભવ્ય-જન !) તને (મત્વર અત્ર) આનંદ અર્પો"—૯૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-ચમત્કાર—

જૈન ભારતીના સંબંધમાં વાપરી શકાતા લગભગ સર્વ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ આ પદ્યમાં દ્વિતીય ચરણમાં પૂર્વોક્ત પદ-યમકમાં અલ્પાંશે ફેર થયેલો જોવાય છે, કેમકે એ ચરણમાં નવમા, સત્તરમા અને અઢારમા અક્ષરોનું પુનરાવર્તન દૃષ્ટિ-ગોચર ન થતાં તેને બદલે પંદરમા, સોળમા અને સત્તરમા અક્ષરોના પુનરાવર્તનનું અવલોકન થાય છે વિશેષમાં આ પદ્યના ત્રીજા ચરણમાં વ૦ ર અને બકારને એક ગણવા જોઈએ, કેમકે યમક સંબંધી એવો નિયમ છે

श्रीवैरोट्यायाः स्तुतिः—

याता या तारतेजाः सदसि सदसिभृत् कालकान्तालकान्ता-
ऽपारिं पारीन्द्रराजं सुरसुरपनृभूपूजिताऽरं जिताऽरम्।
सा त्रस्मात् त्रायतां त्वामविषमविषभृद्भूषणाऽभीषणा भी-
हीनाऽहीनाग्र्यपत्नी कुवलयवलयश्यामदेहाऽमदेहा ॥ ९२ ॥ २३ ॥

—स्रग्०

टीका

यातेति। 'याता' गता। 'या'। 'तारतेजाः' उज्ज्वलप्रभा। 'सदसि' सभायाम्। 'सद-
सिभृत्' [illegible] या सा। 'कालकान्तालकान्ता' काला-कृष्णा [illegible]
[illegible] यस्याः सा। 'अपारिं' [illegible]। 'पारीन्द्रराजं' [illegible]
[illegible]। 'सुरसुर[illegible]' [illegible] पूजिता।
[illegible]। 'जिताऽरम्' जित [illegible] यत्र तम्। 'सा'। 'त्रायताम्'
रक्षतु। [illegible]। 'त्वाम्' भवन्तम्। 'अविषमविषभृद्भूषणा' [illegible]
[illegible]। 'अभीषणा' [illegible]। 'भीहीना' [illegible]।
'अहीनाग्र्यपत्नी' [illegible]
[illegible]। 'कुवलयवलयश्यामदेहा' [illegible]
[illegible]। 'अमदेहा' [illegible]
[illegible] ॥ ९२ ॥

अवचूरि

याता-प्राप्ता देवी। तारम्-उज्ज्वलं तेजो यस्याः सा। सदृसि-समायाम्। सन्त-शोभनमसिं बिभर्ति सा। काला-कृष्णा कान्ता-रुचिरा अलकानामन्ता-प्रान्ता यस्याः सा। अपगता अरयो यस्मात् तमपारिम्। पारिन्द्रराजम्-अजगरेन्द्रम्। सुरवा-सुरा या या सुरवध्वो-देवकान्तास्ताभिः पूजिता। अरं-शीघ्रं जितमारम्-अरिसमूहो येन। सा वक्ष्यमाणविशेषणा प्राप्ताद्-भयाद् त्रायतां-रक्षताम्। त्वां-भवन्तम्। अविषमा सौम्या विषभृतः सर्पा भूषणं यस्याः सा। तथा अभीषणा-अरौद्राकारा। भिया भयेन हीना-त्यक्ता। अहीनो-नागपतिस्तस्याग्र्या-प्रधाना पत्नी अग्रमहिषी। वैरोट्याख्या। कुवलयानां वलय-समूहस्तद्वच्छ्यामो देहो यस्याः सा। अमदा-मदरहिता ईहा-चेष्टा यस्याः सा। या सदसि पारिन्द्रराजं (याता-) प्राप्ता सा अहीनाग्र्यपत्नी त्रासात् त्रायतामिति सम्बन्धः॥ ९६॥

अन्वय

या सदसि तार-तेजाः, सत्-असि-भृत्, काल-कान्त-अलक-अन्ता, जित-आर (अत एव) अप-अरिं पारिन्द्र-राजं याता, (अरं) सु-रव-सुर-वधू-पूजिता, सा अ-विषम-विष-भृत्-भूषणा, अ-भीषणा, भी-हीना, कुवलय-वलय-श्याम-देहा, अ-मद-ईहा, अहि-इन-अग्र्य-पत्नी त्वां त्रासात् त्रायताम्।

શબ્દાર્થ

तेजस्=તેજ, પ્રકાશ
तारतेजाः=ઉજ્જ્વલ છે પ્રકાશ જેનો એવી.
सदसिभृत्=ઉત્તમ ખડ્ગને ધારણ કરનારી.
काल=શ્યામ, કૃષ્ણ
कालकान्तालकान्ता=શ્યામ તેમજ મનોહર છે કેશના પ્રાન્ત ભાગો જેના એવી
अपारिं=દૂર કર્યો છે દુશ્મનોનો સમૂહ જેણે એવા
पारिन्द्र=અજગર
पारिन्द्रराज=અજગરરાજને.
पूजिता (મૂ० पूजित)=પૂજન કરાયેલી
सुरवसुरवधूपूजिता=સુ દર સાદવાળી સુરની સ્ત્રીઓ વડે પૂજાયેલી.
जित (ધા० जि)=જીતેલ
आरं (મૂ० आर)=શત્રુ-સમૂહને
जितार (મૂ० जितार)=જીત્યો છે શત્રુનો સમૂહ જેણે એવા
त्रासात् (મૂ० त्रास)=ત્રાસથી, ભયથી.
त्रायतां (ધા० त्रै)=બચાવો.
त्वां (મૂ० युष्मद्)=તને
विषम=ભયંકર
विष=ઝેર.
विषभृत्=ઝેરને ધારણ કરનારો, સર્પ.
भूषण=અલંકાર, ઘરેણું
अविषमविषभृद्भूषणा=સૌમ્ય સર્પ છે અલંકાર જેનું એવી
अभीषणा=ભયંકરતાથી રહિત
हीन=રહિત
भीहीना=નિર્ભય, ભયથી રહિત
अहि=સાપ.
अग्र्य=મુખ્ય
पत्नी=પોતાની સ્ત્રી
श्याम=કાળા
अहीनाग्र्यपत्नी=સર્પરાજની મુખ્ય પત્ની
कुवलयवलयश्यामदेहा=કમલોના સમૂહના સમાન શ્યામ છે શરીર જેનું એવી.
ईहा=ચેષ્ટા, (૨) ઇચ્છા.
अमदेहा=(૧) અવિદ્યમાન છે અભિમાનની ચેષ્ટા જેને વિષે એવી, (૨) સ્વર્ગ અભિલાષાથી રહિત

શ્લોકાર્થ

વૈરોટ્યા દેવીની સ્તુતિ—

"જે (વૈરોટ્યા દેવી) સભામાં ઉજ્જ્વલ પ્રકાશવાળી છે તેમજ ઉત્તમ ખડ્ગને ધારણ કરનારી છે, તથા વળી જેના કેશના પ્રાન્ત ભાગો શ્યામ તેમજ સુન્દર છે, તથા વળી પરાજિત કર્યો છે શત્રુ-સમૂહને જેણે એવા (અને એથીજ કરીને) વૈરિ-રહિત એવા અજગર-રાજને જે પ્રાપ્ત થયેલી છે (અર્થાત્ જે તેના ઉપર આરૂઢ થયેલી છે), તેમજ વળી જે દિવ્ય ધ્વનિવાળી દિવ્યાંગનાઓ વડે અર્ચન કરાયેલી છે, તે નાગેન્દ્રની મુખ્ય પત્ની (અર્થાત્ ધરણેન્દ્રની પટરાણી) કે જેનું સૌમ્ય સર્પ ભૂષણ છે, વળી જે ભય કરતાથી રહિત છે (અર્થાત્ જેની આકૃતિ ભયાનક નથી) તેમજ જે નિર્ભય છે, તથા વળી જેનું શરીર કુંદના સમૂહના સમાન શ્યામ છે, તથા જે ગર્વની ઇચ્છા રાખતી નથી (અથવા જેની ચેષ્ટા અભિમાનથી અંકિત નથી) એવી તે (વૈરોટ્યા નામની દેવી) તને (હે ભવ્ય!) ત્રાસમાથી સત્વર બચાવો "—૯૨

સ્પષ્ટીકરણ

ધરણેન્દ્ર-વિચાર—

ભવનપતિના દશ અવાતર ભેદોમાના [1]નાગકુમાર દેવોના ધરણ અને ભૂતાનંદ એમ બે સ્વામીઓ છે આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે નાગકુમાર નિકાયના બે ઇન્દ્રોમાના એકનું નામ ધરણ છે અધોલોકમા આવેલી અને એક લાખ અને એંસી હજાર યોજન જેટલી જાડી એવી રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીના એક હજાર યોજન ઊંચે અને એક હજાર યોજન નીચે એટલા ભાગને છોડી દેતા બાકી રહેલા ભાગમા ભવનપતિઓના દશે પ્રકારના દેવોના ભવનો છે આમાના દક્ષિણ દિશામા વસતા નાગકુમારોનો ધરણ સ્વામી છે, જ્યારે ઉત્તર દિશામા વસતા નાગકુમારોનો ભૂતાનન્દ સ્વામી છે

છ હજાર સામાનિક દેવતાઓ અને ચોવીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવતાઓથી અલકૃત ધરણેન્દ્રને છ છ હજાર દેવીઓથી પરિવૃત એવી છ અગ્ર-મહિષીઓ (ઇન્દ્રાણીઓ) છે આ વાતની ભગવતી નામનું પાચમુ અગ (શ૦ ૧૦, ઉ૦ ૫, સૂ૦ ૪૦૬) સાક્ષી પૂરે છે કેમકે

---

૧ નાગકુમાર દેવોના સબધમા તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (અ૦ ૪ સૂ૦ ૧૧)ના ભાષ્યમા નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે —

" शिरोमुखेष्वधिकप्रतिरूपा कृष्णश्यामा मृदुललितगतय शिरस्सु फणिचिह्ना नागकुमारा"

અર્થાત્ મસ્તક અને વદનો વિષે અધિક સ્વરૂપી, કૃષ્ણવર્ણા, મૃદુ તેમજ મનોહર ગતિવાળા અને સર્પના ચિહ્નવાળા નાગકુમારો છે

ત્યાં કહ્યું છે કે—

" [1]धरणस्स णं भंते ! नागकुमारिंदस्स नागकुमाररण्णो कति अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ ? । अज्जा ! छ अग्गमहिसीओ पण्णत्ताओ, तंजहा–[2]इला सुक्का सदारा सोदामणी इंदा घणविज्जुया तत्थ णं एगमेगाए देवीए छ छ देवीसहस्सा परिवारो पण्णत्तो "

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઇલા, શુક્રા, સદારા, સૌદામિની, ઇન્દ્રા અને ઘનવિદ્યુતા એ ધરણેન્દ્રની છ અગ્ર-મહિષીઓ છે આમાંથી એક અગ્ર-મહિષીની અત્ર કવિરાજે સ્તુતિ કરી હોવી જોઈએ, પરંતુ ટીકાકાર તો ધરણેન્દ્રની અગ્ર-મહિષીથી વૈરોટ્યા દેવી સમજવાનું સૂચવે છે તો શું વૈરોટ્યા આ છ અગ્ર-મહિષીઓમાંથી કોઈનું નામાન્તર છે અને તેમ હોય તો તે કોનું છે એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે સાથે સાથે એ પણ પ્રશ્ન વિચારવાની આવશ્યકતા છે કે કેટલાક સ્તુતિ-સ્તોત્રોમાં અને ખાસ કરીને સેનપ્રશ્ન (ઉ૦ ૨, પ્ર૦ ૧૧૨)માં પદ્માવતીનો ધરણેન્દ્રની મુખ્ય પત્ની તરીકે ઉલ્લેખ છે તેનું કેમ ? શું [3]પદ્માવતી એ પણ કોઈક અગ્ર-મહિષીનું નામાન્તર છે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તર સાધનના અભાવે હું આપી શકતો નથી

વૈરોટ્યા દેવીનું સ્વરૂપ—

આ શોભન-સ્તુતિના શ્રીમાન્ ધનપાલ પ્રમુખ વિવિધ ટીકાકારો અત્ર વૈરોટ્યા દેવીની સ્તુતિ કર્યાનું સૂચવે છે, તેથી આ વાત માન્ય કરીને તેમજ પદ્માવતીનું સ્વરૂપ આ પદ્યમાં આપેલા વર્ણન સાથે નહિ મળતું આવતું હોવાથી વૈરોટ્યા દેવીનું આચાર-દિનકરના ૧૬૩માં પત્રાંકમાં આપેલું સ્વરૂપ અત્ર વિચારવામાં આવે છે ત્યાં કહ્યું છે કે—

" खड्गस्फुरत्स्फुरितवीर्यवदूर्ध्वहस्ता
सद्दन्दशूकवरदापरहस्तयुग्मा ।
सिंहासनाब्जमुदतातुषारगौरा
वैरोट्ययाऽप्यभिधयाऽस्तु शिवाय देवी ॥" —વસન્ત૦

---

૧ સંસ્કૃત છાયા—धरणस्य भदन्त ! नागकुमारेन्द्रस्य नागकुमारराजस्य कत्य अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः ? । आर्य ! षट् अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–इला शुक्रा सदारा सौदामिनी इन्द्रा घनविद्युता तत्र एकैकस्या देव्याः षट् षट् देवीसहस्राणि परिकरः प्रज्ञप्तः ।

૨ સ્થાનાંગ-સૂત્રના ૩૬૧મા પત્રાંકમાં આપેલાં નામોમાં ભિન્નતા છે

૩ પદ્માવતીનું બીજું નામ વૈરોટ્યા હોય એમ કહી શકાય તેમ નથી, કેમકે નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે —

ॐ श्रीपार्श्वनाथाय विश्वचिन्तामणीयते ह्रीं धरणेन्द्रवैरोट्यापद्मावतीदेवीयुताय ते ।"

અર્થાત્ વૈરોટ્યા દેવીને ચાર હાથ છે તેમા તે એક હાથમા ખડ્ગ રાખે છે અને બીજો હાથ ઊચો રાખે છે, જ્યારે બાકીના બે હાથો સર્પ અને વરદથી વિભૂષિત છે વળી તેને સિંહનું વાહન છે અને તે ગૌરવર્ણી છે આ સ્વરૂપ તો આ પદ્યમા વર્ણવેલા વૈરોટ્યા દેવીના સ્વરૂપથી ભિન્ન છે ત્યારે શુ આ પદ્યમા આપેલુ સ્વરૂપ અસત્ય છે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે આના સમાધાનમા સમજવું કે આચાર-દિનકરમા તો દેવ-દેવીઓની સ્તુતિ કરતી વેળાએ એક સ્થલે (પત્રાંક ૧૫૦-૧૫૧) તો શોભન-સ્તુતિના પદમા પદ્યનું ટાચણ કરેલું જોવામા આવે છે, તો પછી અત્ર ભિન્નતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય તેથી કઈ અત્ર વર્ણવેલુ સ્વરૂપ અસત્ય સિદ્ધ થતું નથી વિશેષમા પ્રમાણભૂત ગ્રન્થ તરીકે લેખાતો અને વળી પ્રાચીન એવો નિર્વાણ-કલિકા નામનો ગ્રંથ આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કેમકે ત્યા કહ્યુ છે કે—

“ तथा वैरोट्या श्यामवर्णामजगरवाहना चतुर्भुजा खड्गोरगालङ्कृतदक्षिणकरां खेटकाहियुतवामकरां चेति ”

અર્થાત્ (સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક) વૈરોટ્યા દેવીનો શ્યામ વર્ણ છે અને તેને અજગરનું વાહન છે વળી તેને ચાર હાથ છે તેના જમણા બે હાથ ખડ્ગ અને સર્પથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ તો ઢાલ અને સર્પથી વિભૂષિત છે

२४ श्रीवीरजिनस्तुतय

अथ श्रीवीरनाथाय विज्ञप्ति —

नमदमरशिरोरुहस्रस्तसामोदनिर्निद्रमन्दारमालारजोरञ्जिताङ्घ्रे ! धरित्रीकृता-
वन ! वरतमसङ्गमोदारतारोदितानङ्गनार्यावलीलापदेहेक्षितामोहिताक्षो भवान् ।
मम वितरतु वीर ! निर्वाणशर्माणि जातावतारो धराधीशसिद्धार्थधाम्नि क्षमालङ्कृता-
वनवरतमसङ्गमोदारतारोदितानङ्गनार्याव ! लीलापदे हे क्षितामो हिताक्षोभवान् ९२

—अर्णवदण्डक.

टीका

नमदिति । 'नमदमरशिरोरुहस्रस्तसामोदनिर्निद्रमन्दारमालारजोरञ्जिताङ्घ्रे !' नमतां अमराणां शिरोरुहेभ्य -केशेभ्यः स्रस्ताः सामोदा निर्निद्राणां-विकसितानां मन्दाराणां या माला-समस्तासां रजसा रञ्जितांह्रि-पादाङ्कितचरण ! । 'धरित्रीकृतावन !' धरित्र्या -भुव कृतावन-विहितरक्ष ! । 'वरतमसङ्गमोदारतारोदितानङ्गनार्यावलीलापदेहेक्षितामोहिताक्ष ' वरतमा-प्रधानतमा सङ्गमस्य-सङ्गमकनाम्नो वैमानिकस्य सम्बन्धिनी उदारा च तारा च, अथवा वरतम-सङ्गम'-समागमो यस्याः सा वरतमसङ्गमा उदारतारा-अदीनलोचनकनीनिका उदितानङ्गा-उद्गतस्मरा या नार्यावली-नारीणां आवली-पङ्क्तिस्तस्या लापेन-जल्पितेन देहेन ईक्षितेन च अमोहितानि अक्षाणि-इन्द्रियाणि यस्य सः । 'भवान्' त्वम् । 'मम' मे । 'वितरतु' प्रयच्छतु । 'वीर!' हे वीरजिन ! । 'निर्वाणशर्माणि' मोक्षसुखानि । 'जातावतार' ' अवतीर्ण , उत्पन्न इत्यर्थ । 'धराधीशसिद्धार्थधाम्नि' धराधीश -क्षितिपतिर्य सिद्धार्थाभिधानस्तस्य धाम्नि-गृहे । 'क्षमालङ्कृत' क्षमाया -भुवोऽलङ्काररभूते । 'अनवरत' अनस्तम् । 'असङ्गमोद !' सङ्गमोदाभ्यां रहित ! । यद्वा सङ्गाद् यो माद स नास्ति यस्य असौ असङ्गमोद -स्वत प्रगुणमन्यथाम न्त्रणम् । 'अरत !' असक्त ! । 'अरोदित !' रोदितहीन ! । 'अनङ्गन !' अङ्गनावर्जित ! । 'आर्याव !' आर्यानवति यस्तदामन्त्रणम् । 'लीलापदे' विलासानां स्थाने । 'हे' इत्यामन्त्रण पदम् । 'क्षिताम !' क्षपितरोग ' । 'हित !' हितकारिन् ! । 'अक्षोभवान्' न क्षोभवान्, न भयान्वितः । हे वीर ! भवान् मम निर्वाणशर्माणि वितरात्विति सम्बन्ध ॥ ९२ ॥

१ वरतम सङ्गमा इत्यपि पा॰ ।

अवचूरि

नमताममराणां शिरोरुहेभ्यः-केशेभ्यः स्रस्ता सामोदानां निर्निद्राणां-विकासितानां मन्दाराणां या मालास्तासां रजसा-परागेण रञ्जितांह्रे !-पाटलितचरण !। अरिक्षया-भुयः कृतावन !-विहितरक्षण !। वरतम !-प्रधानतम !। सङ्गमनाम्नो देवस्य सम्बन्धिनी उद्धारा तारा उदिताङ्गा-उन्नततमरा अथवा वरतम संगम-समागमो यस्याः सा वरतमसंगमा उद्धारतारा-अधीनकनीनिका उदितानङ्गा-उन्नततमरा या नार्याली-नारीणां पङ्क्तिस्तस्या लापेन-जल्पितेन वेदेन ईक्षितेन च न मोदितानि अक्षाणि-इन्द्रियाणि यस्य स भवान्-त्वं मम वितरतु हे वीरजिन ! निर्वाणशर्माणि-मोक्षसुखानि। जातावतारः-अवतीर्णः, उत्पन्न इत्यर्थः। धराधीश-क्षितिपतिर्यः सिद्धार्थस्तस्य धाम्नि-गृहे। कथंभूते ?। क्षमालंकृती-भुवोऽलं कारभूते। अनवरतम्-अजस्रम्। हे असङ्गमोह !-सङ्गमोहाभ्यां रहित !। यद्वा सङ्गाद् यो मोहः स नास्ति यस्य सोऽसङ्गमोहः। रागरहित इत्यर्थः। हे अरत !-अनासक्त !। हे अरोगित !-रोगरहित !। शोकरहित इत्यर्थः। हे अनङ्ग !-अङ्गनारहित !। हे आर्याव ! आर्यान् अवति यस्तस्यामन्त्रणम्। धाम्नि कथंभूते ?। [illegible] पदे-स्थाने। हे इत्यामन्त्रणे। भवान् कथंभूतः ?। क्षितारि-क्षपितरोग !। हे जिन ! [illegible]। पुनः कथंभूतः ?। [illegible] भवान्-न भयान्वित। हे वीर ! भवान् मम निर्वाणशर्माणि [illegible] ॥ ९६ ॥

अन्वयः

हे नमत्-अमर-शिरस्-रुह्-स्रस्त-सामोद-निर्निद्र-मन्दार-माला-रजस्-रञ्जित-अंह्रे ! [illegible]-कृत-अवन ! अ-सङ्ग-मोह ! (अथवा अ-सङ्ग ! मद-न !) अ-रत ! अ-रोगित ! (अ-[illegible]) अन्-अङ्ग ! आर्य-अव ! जिन ! (हे) वीर ! वरतम ! सङ्गम-उद्धार-तार-उदित अङ्ग-नारी-आली-लाप वद-ईक्षित-अ-मोदित-अक्ष (अथवा वर-तम-सङ्गम ! उद्धार-तारा-[illegible]-अनङ्ग-नारी ....अक्ष अथवा वरतम-सङ्गम-उद्धार-तारा अ-भाषित-[illegible]) क्षमा-अलंकृतौ [illegible]-पदे धरा-अधीश-सिद्धार्थ-धाम्नि जात-अवतार, [illegible], [illegible], भवान् मम निर्वाण-शर्माणि अनवरतं वितरतु।

શબ્દાર્થ

[illegible]

મન્દારની માલાની પરાગ વડે રંગાયેલા છે ચરણો જેનાં એવા ! (હે०)

[illegible]

[illegible]

ધરિત્રી=પૃથ્વી

[illegible] એવા ! (સ०)

વરતમ ! (સ० વરતમ) [illegible]

[illegible]

ઉદ્ધાર-ઉદાર

[illegible]

इंगित=અવલોકન, કથન

अमोहित=નહિ મુગ્ધ બનેલ

अक्ष=(૧) ઇન્દ્રિય, (૨) આત્મા.

सद्गमोदारतारोदितानङ्गनारीवलीलापदेहेक्षितामोहिताक्ष=સંગમે (વિકુર્વેલી એવી) ઉદાર, તેજસ્વી તથા કામોદ્દીપક એવી લલના-ઓની શ્રેણિના આલાપ તથા શરીરના અવલોકનથી નહિ મુગ્ધ બની છે ઇન્દ્રિયો જેની એવા

वरतमसङ्गम !=ઉત્તમ છે સંગતિ જેની એવા ! (સં૦)

उदार=અદીન, બલવાન.

तार=કીકી, આંખની પૂતળી.

उद्गारतारोदितानङ्गनारीवलीलापदेहेक्षिता-मोहिताक्ष=અદીન છે આંખની કીકી જેની એવી તેમજ ઉદય થયો છે કામદેવનો જેને વિષે એવી નારીઓની પંક્તિના આલાપ દેહ અને અવલોકન વડે મુગ્ધ નથી બની ઇન્દ્રિયો જેની એવા

तम=અંધકાર

वरतम=(૧) શ્રેષ્ઠ, (૨) શ્રેષ્ઠ હોઇ કરીને (પણ) અંધકારરૂપ

इंगित=કથન.

वरतमसङ्गमोद्गारतारोदितानङ्गनारीवलीलापदेहेक्षितामोहिताक्ष=(વૈમાનિક દેવ હોવાને લીધે) ઉત્તમ એવા સંગમની અથવા ઉત્તમ (હોવા છતાં પણ વીર પ્રભુને ઉપસર્ગકારી હોવાથી) અંધકારરૂપ એવા સંગમની (અથવા ઉત્તમ છે સંગતિ જેની એવી) ઉદાર તેમજ ઉચ્ચ કથન અને કામદેવવાળી સ્ત્રીઓની શ્રેણિના આલાપ, શરીર અને
મોહિત બ
वितरतु (धा० तृ)=આપો
मयान् (मू० मयर)=આપ
वीर ! (मू० वीर)=હે મહાવીર, તીર્થંકર !

निर्वाणशर्माणि=મોક્ષના સુખોને

अवतार=જન્મ, અવતાર.

जातावतार=થયો છે જન્મ જેનો એવ

धरा=પૃથ્વી.

धराधीश=પૃથ્વીપતિ, નૃપતિ.

सिद्धार्थ=સિદ્ધાર્થ, મહાવીર પ્રભુના

धामन्=ગૃહ, મહેલ

धराधीशसिद्धार्थधाम्नि=પૃથ્વીપતિ સિ ર્થના મહેલમાં

अलङ्कृति=અલંકાર, શૃંગાર.

क्षमालङ्कृतौ=પૃથ્વીના શૃંગારને વિષે

अनवरत=નિરંતર

सङ्ग=(સંસાર-) સંગ, સોબત.

असङ्गमाद ! =(૧) હે સંસાર-સંગ અને હર્ષથી રહિત; (૨) અવિદ્યમાન છે સંસાર-સંગનો હર્ષ જેને વિષે એવા ! (સં૦)

असङ्ग !=હે સંગરહિત !

मद्=હર્ષ.

मोद ! (मू० मोद)=હે હર્ષદાયક !

अरत ! (मू० अरत)=હે અનાસક્ત !

रोदित=રુદન, શોક

अरोदित !=હે રુદન-રહિત !

अङ्गना=લલના, નારી

अनङ्गन !=અવિદ્યમાન છે લલના જેને એવા ! (સં૦)

आय=[2]આય.

---

[1] 'माद्यं हर्षिते मदे इत्यनेकार्थस्वनार् मम-हर दमा०ति मा० ।

[2] આયના અનેક પ્રકારો છે આનું સ્થૂલ સ્વરૂપ દ્રવ્ય-લોકપ્રકાશ (સ ૭ નો ૨૫-૩૭)માં આપવામાં આવ્યું છે જ્યારે એનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો પ્રજ્ઞાપના (સૂ૦ ૦૭)માં દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે

आर्याव !=હે આર્યોના રક્ષક !
पद=સ્થાન
लीलापदे=ક્રીડાના સ્થાન (૩૫)
क्षित (धा० क्षि)=નાશ કરેલ
क्षिताम =ક્ષીણ થયો છે રોગ જેનો એવા
हित ! (मू० हित)=હે કલ્યાણકારી !
क्षोम=ઉદ્વેગ
अक्षोमवान्=ઉદ્વેગરહિત, ભયરહિત

શ્લોકાર્થ

વીર પ્રભુને વિનતિ—

" નમન કરનારા અમરોના કેશ ઉપરથી પડેલી એવી સુવાસિત તેમજ વિકસિત એવી મન્દારની (અર્થાત્ કલ્પવૃક્ષના કુસુમોની) માળાઓની રજ વડે રંગાયેલા છે ચરણો જેનાં એવા હે (નાથ) ! પૃથ્વી(વાસી પ્રાણીઓ)નું રક્ષણ કર્યું છે જેણે એવા હે (પ્રભો)! (સ્ત્રી-) સંગ અને (ઇષ્ટની પ્રાપ્તિથી થતા) હર્ષથી રહિત [અથવા અવિદ્યમાન છે (સંસાર-) સંગનો હર્ષ જેને વિષે એવા, અથવા સંગતિથી ઉત્પન્ન થતા હર્ષથી રહિત (અર્થાત્ સ્વતંત્ર સુખનો અનુભવ કરનારા) એવા અથવા હે અનિષ્ટ સંગથી રહિત ! હે હર્ષદાયક (સ્વામિન્)] ! હે (વિષયથી) અનાસક્ત (ભગવન્) ! હે રૂદન (અર્થાત્ શોક-) રહિત (ઈશ્વર) ! હે વનિતાથી વિમુખ (પરમેશ્વર) ! હે આર્ય (જનો)ના રક્ષક ! હે હિતકારી (હરિ)! હે વીર (જિનેશ્વર) ! હે ઉત્તમ (જગદીશ) ! સંગમ (નામના દેવે અનુકૂલ ઉપસર્ગ કરવાની ખાતર વિકુર્વેલી એવી) ઉદાર, તેજસ્વી તેમજ કામોદ્દીપક કામિનીઓની શ્રેણિના સંભાષણ તથા દેહના અવલોકનથી અમોહિત છે ઇન્દ્રિયો જેની એવા [અથવા અત્યંત અભીષ્ટ છે સંગતિ જેની એવી તથા વિશાળ છે નેત્રની કીકી જેની એવી તેમજ ઉદય થયો છે મદનનો જેને વિષે એવી મહિલાઓની પંક્તિના આલાપ તથા દેહ તેમજ અવલોકન વડે (અલ્પાંશે પણ) મુગ્ધ નથી બની ગઇ ઇન્દ્રિયો જેની એવા, અથવા અતિ ઇષ્ટ છે સંગતિ જેની એવા હે (ત્રૈલોક્ય-પતિ) ! અદીન છે નેત્રની કીકીઓ જેની એવી તેમજ કામાતુર તરુણીઓની પંક્તિના આલાપ તથા દેહ-દર્શન વડે (પણ) મોહ નથી પામ્યો આત્મા જેનો એવા], વળી ભૂમંડલના ભૂષણરૂપ અને ક્રીડાના સ્થાનરૂપ એવા સિદ્ધાર્થ પૃથ્વીપતિના ભવનમાં જન્મ થયો છે જેનો એવા તેમજ નષ્ટ થયો છે રોગ જેનો એવા તથા વળી ક્ષોભ-રહિત એવા આપ મને નિરંતર નિર્વાણના સુખો સમર્પો "

અથવા

" પ્રણામ કરનારા દેવોના કેશ ઉપરથી પડેલી એવી સુગંધી તેમજ વિકસિત મન્દાર (નામના દેવ-વૃક્ષ)ની માળાઓની રજ વડે રંગાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવા હે (સિદ્ધાર્થ-સુત) ! ત્રિલોક(માં વસનારા પ્રાણીઓ)નું રક્ષણ કર્યું છે જેણે એવા હે (જગન્નાથ) ! હે (અનિષ્ટ) સંગથી રહિત (યશોદા-પતિ) ! હે હર્ષદાયક (મિથ્યાત્વીઓના પિતા) ! હે

સર્વદા વિષયથી અનાસક્ત (નં દિવર્ધનના લઘુ બાંધવ) ! હે રૂનરહિત (દેવાધિદેવ) ! હે વનિતાથી વિમુખ (વિશ્વેશ્વર) ! હે આર્ય (જનો)ના રક્ષક ! હે કલ્યાણકારી (જિનેશ્વર) ! હે વીર (પરમાત્મા) ! હે ઉત્તમ (અરિહંત) ! (વૈમાનિક દેવ હોવાને લીધે) ઉત્તમ એવા [અથવા ઉત્તમ (હોવા છતા પણ વીર પ્રભુને ઉપસર્ગ કરનારા હોવાથી) અપકારરૂપ એવા] સગમની ઉદાર છે નેત્રની કીકીઓ, ધ્વનિ તેમજ કામદેવ જેના એવી અબલાની આવલિના આલાપ, અગ અને (કટાક્ષપૂર્વકના) અવલોકન વડે મોહિત બની ગઇ નથી ઇન્દ્રિયો જેની એવા, અને વળી સૃષ્ટિના શૃગારરૂપ અને વિલાસના વમરૂપ એવા સિદ્ધાર્થ નૃપતિના મહેલમા અવતર્યા છે જેઓ એવા તેમજ નાશ કર્યો છે (અન્ય પ્રાણીઓ)ના રોગોનો જેમણે એવા તથા વળી ક્લેશથી રહિત એવ આપ મને મોક્ષના સુખો અર્પો "—૯૩

સ્પષ્ટીકરણ

વીર પ્રભુનુ ચરિત્ર—

આ ચોવીસમા યાને આ અવસર્પિણીમા થયેલા અન્તિમ તીર્થંકર વીર પ્રભુનો જ મ સિદ્ધાર્થ નૃપતિના ક્ષત્રિયકુડ ન ારમા થયો હતો એમના પિતાનુ નામ સિદ્ધાર્થ હતુ અને એમની માતાનુ નામ ત્રિશલા હતુ આ અવસર્પિણીમા થઇ ગયેલા મુનિસુવ્રત સ્વામી અને અરિષ્ટનેમિ સિવાયના અન્ય તીર્થંકરોની જેમ તેઓ કાશ્યપ ગોત્રના (જ્ઞાત વંશના) હતા તેમનો સુવર્ણવર્ણી દેહ સિંહના લાછનથી વિશેષ શોભતો હતો એમની ઊંચાઈ સાત હાથ જેટલી હતી બહોતર (૭૨) વર્ષનુ આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તેઓ દીવાળીની પાછલી રાત્રિએ પરમ પદને પામ્યા [1]

હાલમા આજ જિનેશ્વરનુ શાસન પ્રવર્તે છે અને જે જૈન ધર્મ અત્યારે પ્રવર્તે છે તે તેમનો જ પ્રભાવ છે વિશેષમા અત્યારના સમસ્ત સાધુઓ તેમના ગૌતમાદિ અગ્યાર ગણધરોમા ના સુધર્મા સ્વામીની ઓલાદના છે

વીર શબ્દના સબધી વિચાર—

'વીર' શબ્દ માટે નિરૂક્ત કરતા અનુયોગદ્વાર-વૃત્તિ, યોગશાસ્ત્ર અને ધર્મ-સગ્રહમા પણ કહ્યુ છે કે—

> " विदारयति यत्कर्म, तपसा च विराजते ।
> तपोवीर्येण युक्तश्च, तस्माद् वीर इति स्मृतः ॥

અર્થાત્ જે કર્મનુ વિદારણ કરે છે તથા તપશ્ચર્યાથી વિરાજમાન છે તેમજ તપ-વીર્યથી યુક્ત છે તે 'વીર' કહેવાય છે

---

૧ આ વાતને ઉ રીતે ૨ જિનપ્રભસૂરિએ ૧૪ ૨ પ્રમ સૂત્ર ૩ વીર નિર્વાણ-કલ્પ એ નામનું એક મનોરજક ક૦ ૨ રચ્યુ છે

'વીર' શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ પણ ઉપર્યુક્ત વાતની સાક્ષી પૂરે છે, કેમકે "विशेषेण ईरयति-प्रेरयति कर्माणि इति वीरः" અર્થાત્ જે વિશેષે કરીને કર્મોને પ્રેરે છે, ધક્કો મારે છે, આત્માથી અલગા પાડી તેને દેશવટો દે છે, તે 'વીર' છે આ 'વીર' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ છે

વિશેષમા 'વીર' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ અન્ય રીતે પણ વિચારી શકાય તેમ છે જેમકે "विशिष्टा ई-लक्ष्मी तपोरूपा तीर्थंकरनामकर्मरूपा वा तया राजते इति वीरः" અર્થાત્ તપશ્ચર્યારૂપ અથવા તીર્થંકર-નામકર્મરૂપ વિશિષ્ટ લક્ષ્મી વડે જે શોભે છે તે 'વીર' છે, અથવા "विशिष्ट ईरो-ज्ञानमस्य वीरः" અર્થાત્ વિશિષ્ટ છે જ્ઞાન જેનું તે 'વીર' કહેવાય, અથવા "विशिष्टा पञ्चत्रिंशद्‌गुणोपेता इरा-वाणी यस्य इति वीरः" અર્થાત્ પાત્રીસ વાણીના ગુણે કરીને યુક્ત હોવાને લીધે વિશિષ્ટ વાણી છે જેની તે 'વીર' કહેવાય

વીર પ્રભુની વીરતા—

વીર પ્રભુની વીરતા તો તેમનો જન્મસિદ્ધ હક હોય એમ લાગે છે એ સબધમા નિવેદન કરવાનું કે દરેક તીર્થંકરનો જન્મ થતા તેમનો જલાભિષેક મેરૂ પર્વત ઉપર કરવામા આવે છે, એ નિયમાનુસાર વીર પ્રભુનો પણ તથાવિધ જલાભિષેક કરતી વેળાએ સૌધર્મન્દ્રને શકા થઇ કે આ નાનુ બાલક આવો [1]પ્રબલ જલનો ધોધ કેમ સહન કરશે? આથી તે ઇન્દ્ર જલાભિષેક કરતાં અચકાયો. આ વાત અવધિજ્ઞાનથી ત્રિજ્ઞાની પ્રભુએ જાણી અને પોતાના ડાબા પગના અગુઠાથી મેરૂ પર્વતને ચાપ્યો એટલે તે તરતજ કમ્પી ઉઠ્યો આથી આખી આલમમા ખળભળાટ થઇ રહ્યો. આ પ્રકારનું પ્રભુનું અનુપમ બળ જોઇને ઇન્દ્ર તેનું 'મહાવીર' એવું નામ પાડયુ વિશેષમા આમલકી ક્રીડા કરતા પણ તેમણે દેવને હરાવ્યો (આ સ બધમા જુઓ વીર-ભક્તામરનું પૃ૦ ૧૦)

આ ઉપરાત કર્મ-કટક ઉપર વિજય મેળવવાને તો તેમણે અનાર્ય દેશમા પણ વિહાર કર્યો હતો એટલુંજ નહિ, પરન્તુ તેમણે [2]ઘોર તપશ્ચર્યા પણ કરી હતી.

આ ઉપરથી વીરમા વીરના હોવાનું સિદ્ધ થાય છે અને તેમની અપૂર્વ વીરતા વિચારતા તેમને 'મહાવીર' કહેવામાં આવે તો તે પણ કઇ ખોટુ નથી આ વાતની કલ્પસૂત્ર (સૂ૰ ૧૦૮)નો

---

૧ આ સબધમા જુઓ વીર-ભક્તામર (પૃ૦ ૬૪)

૨ મહાવીર સ્વામીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી ત્યારથી માંડીને સાડા બાર વર્ષ અને એક પખવાડીઆ [illegible] [illegible] તપશ્ચર્યા કરેલી [illegible] 'વીર' શબ્દ [illegible] એમ સિદ્ધ થાય છે —

એક છ [illegible] નવ ચાતુર્માસિક, છ દ્વિમાસિક, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સુધી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible]

નિમ્ન-લિખિત પાઠ સાક્ષી પૂરે છે —

"अचले भयभेरवाणं परीसहोवसग्गाणं खंतिखमे पडिमाण पालए धीमं अरतिरतिसहे दविए वीरियसंपन्ने देवेहिं से णामं कयं समणे भगवं महावीरे ।"[1]

અર્થાત્ (વીજળી પ્રમુખના અકસ્માત્) ભય અને (સિંહાદિક) ભૈરવને વિષે અચળ, (ક્ષુધાદિક બાવીસ) પરીષહ અને (દિવ્યાદિક સોળ) ઉપસર્ગોને (છતી શક્તિએ) ક્ષમાપૂર્વક સહન કરનારા, (ભદ્રાદિક) પ્રતિમાઓના પાલક, અરતિ અને રતિમા સમાન, રાગ-દ્વેષથી રહિત તેમજ વીર્ય-યુક્ત પ્રભુ હોવાથી દેવોએ તેમનું 'શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર' એવું નામ પાડ્યું

વીર પ્રભુના અન્ય નામો—

વીર પ્રભુના મહાવીર, વર્ધમાન, દેવાર્ય અને જ્ઞાત-નન્દન એ નામાન્તરો છે વિશેષમા આ નામો સાર્થક છે 'મહાવીર' નામની સાર્થકતા તો ઉપર્યુક્ત હકીકત ઉપરથી જોઈ શકાતી હોવાથી બાકીનાં નામોના સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે જન્મથી માંડીને જ્ઞાનાદિકમા ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી તે માટે અથવા પ્રભુ ગર્ભમા આવ્યા ત્યારથી તેમના પિતાના જ્ઞાત કુલમા ધન, ધાન્ય પ્રમુખ ઋદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈ તેટલા માટે પ્રભુનું વર્ધમાન નામ સાર્થક થાય છે દેવાર્યના સંબંધમા (૧) ઇન્દ્રાદિક દેવોના સ્વામી તરીકે, (૨) દેવો વડે પૂજિત કે પ્રાપ્ય તરીકે તેમજ (૩) દિવ્ય આર્ય તરીકે એમ ત્રણ રીતે વિચાર થઈ શકે છે જ્ઞાત કુલમા ઉત્પન્ન થવાથી સિદ્ધાર્થને 'જ્ઞાત' કહેવામા આવે છે, આથી કરીને તેમના પુત્ર મહાવીર પ્રભુને જ્ઞાત-નન્દન કહેવા એ વાસ્તવિક છે

પદ્ય-વિચાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીના ત્રણ પદ્યો પણ કવિવર ભવભૂતિકૃત માલતી-માધવ નામના નાટકના પ્રથમ અંકમા રચાયેલા એક સંગ્રામનામક મહાશ્લોકની જેમ દંડક વૃત્તમા રચાયેલા છે આ દંડક નામના સમવૃત્તના અનેક પ્રકારો છે એ વૃત્તના પ્રત્યેક ચરણમા ૨૭ અક્ષરો કે તેથી વધારે ઠેઠ ૯૯૯ સુધી અક્ષરો હોય છે પરંતુ આ દરેક પ્રકારના 'દણ્ડક'મા પ્રથમના છ અક્ષરો હ્રસ્વ હોય છે અર્થાત્ એ નગણ હોય છે, જ્યારે બાકીના અક્ષરો રગણ, યગણ કે સગણના હોય છે અત્ર તો આ ચારે પદ્યો ૩૩ અક્ષરવાળા ચાર ચરણોથી યુક્ત છે અને તેમાના પ્રથમના છ અક્ષરો નિયમાનુસાર હ્રસ્વ યાને લઘુ છે, જ્યારે બાકીના ૨૭ અક્ષરો રગણમા રચેલા છે આ વાત આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવાથી જોઈ શકાય છે જેમકે—

न म द | म र शि | रो रु ह | स्र स्त सा | मो द नि | र्नि द्र म | न्दा र मा |

न न र र र र र

ला र जो । रञ् जि तांह् । रे ध रि । त्री कृ ता ।

र र र र

[1] છાયા—अचलो भयभैरवयोः परीषहोपसर्गाणां क्षान्तिक्षमः प्रतिमानां पालको धीमान् अरतिरतिसहः द्रव्यः वीर्यसम्पन्नो देवैस्तस्य नाम कृतं श्रमणो भगवान् महावीरः ।

આ ઉપર્યુક્ત દણ્ડકને ' અર્ણવ-દણ્ડક ' એવી સજ્ઞા આપવામા આવે છે આ વાતની વૃત્ત રત્નાકર સાક્ષી પૂરે છે, કેમકે ત્યા કહ્યુ છે કે—

"यदिह नयुगल तत सप्तरेफास्तदा चण्डवृष्टिप्रपातो भवेद् दण्डक ।
प्रतिचरणविवृद्धरेफा स्युरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशङ्खादय ॥"

અર્થાત જે પદમા પ્રથમત બે નગણ હોય અને ત્યાર પછી સાત વખત રગણ હોય, તો તે દણ્ડક 'ચણ્ડવૃષ્ટિ-પ્રપાત'ના નામથી ઓળખાય છે અને એ ૨૭ અક્ષરોનો દણ્ડક છે હવે જો સાત વખત રગણને બદલે એક વખત વધારે રગણ હોય તો તેને અર્થાત્ ૩૦ અક્ષરોના દણ્ડકને 'અર્ણ' કહેવામા આવે છે એ પ્રમાણે બે નગણ અને ત્યાર બાદ નવ વાર રગણ હોય, તો તે દણ્ડક 'અર્ણવ' કહેવાય છે અને આમા ૩૩ અક્ષરો છે એ પ્રમાણે એક એક વધારે રગણવાળા દણ્ડકોને અનુક્રમે 'વ્યાલ', 'જીમૂત', 'લીલાકર', 'ઉદ્દામ', 'શખ' ઇત્યાદિ નામથી ઓળખ વવામા આવે છે

जिनसमूहस्य स्तुति —

समवसरणमत्र यस्या स्फुरत्केतुचक्रानकानेकपद्मेन्दुरुक्चामरोत्सर्पिसालत्रयी-
सद्वनमदशोकपृथ्वीक्षणप्रायशोभातपत्रप्रभागुर्वराराद् परेताहितारोचितम् ।
प्रतिरतु समीहित साऽर्हतां संहतिर्भक्तिभाजां भवाम्भोधिसम्भ्रान्तभव्यावलीसेविता-
ऽसदवनमदशोकपृथ्वीक्षणप्रायशोभातपत्रप्रभागुर्वराराद् परेताहितारोचितम् ॥४॥

—भर्ग॰

टीका

समवसरणमिति । 'समवसरण' सुरकृत तीर्थकृता धर्मदेशनास्थानम् । 'अत्र' अस्मिन् । 'यस्या' । 'स्फुरत्केतुचक्रानकानेकपद्मेन्दुरुक्चामरोत्सर्पिसालत्रयीसद्वनमदशोकपृथ्वीक्षणप्रायशोभातपत्रप्रभागुरु' केतु-ध्वज चक्र-धर्मचक्र आनक-देवदुन्दुभि, अनेक [illegible] -सुवर्णकमलानि इन्दुरुक्चामराणि-चन्द्रोज्ज्वलचामराणि उत्सर्पिसालत्रयी-प्राकार [illegible] [illegible] -सद्वनमदशोक पृथ्वीक्षणप्रायशोभा- [illegible] [illegible] -स्फुरत्-विराजमान केतुश्च चक्र च आनकश्च [illegible] [illegible] [illegible] च उत्सर्पिणी [illegible] च सत्-शोभन [illegible] [illegible] [illegible] पृथ्वी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । 'आरात्' [illegible] । 'परेताहितारोचित' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । '[illegible]' [illegible] । '[illegible]' [illegible] ।

'समीहितं' वाञ्छितम् । 'सा' । 'अर्हतां' जिनानाम् । 'ततिः' समूहः । 'भक्तिभाजां' अनुरागयुजाम् । 'भवाम्भोधिसम्भ्रान्तभव्यावलीसेविता' भवाम्भोधौ सम्भ्रान्ता-आकुलीभूता या भव्यावली तया सेविता । 'असदवनमदशोकपृथ्वी' सदवना च-सोपतापा च मदशोकाभ्यां पृथ्वी च-विस्तृता च या न भवति सा । 'ईक्षणभा' ईक्षणानि-चक्षूंषि ज्ञानानि वा भाति-पूरयति-आप्याययति या सा । 'यशोभावपयप्रभागुर्वराराट्परेताहितारोचित' यशोभावानि-(कीर्त्या) शोभना(भिता)नि पत्राणि-वाहनानि भजन्ते ये उर्वराराजः-पृथ्वीपतयः परेताः-पिशाचाः अहयो-नागाः ताराः-ज्योतिष्काः तेषां उचित-योग्यम् । यस्याः समवसरणं अत्र अराराट् सा अर्हतां ततिः समीहितं भक्तिभाजां वितरतु इति सम्बन्धः ॥ ९४ ॥

अवचूरिः

समवसरणं-धर्मदेशनास्थानं यस्याः अत्र अस्मिन् अराराट्-भृशमराजत सा अर्हतां ततिर्भक्तिभाजां समीहितं वितरतु । समवसरणं कथम्भूतम् ? । स्फुरत्केतु-धर्मध्वजश्चक्रं-धर्मचक्रं आनको-देवदुन्दुभिः अनेकपद्मानि-सुरकृतकमलानि इन्दुरुक्चामराणि-चन्द्रावदातप्रकीर्णकानि उत्सर्पिणी सालत्रयी-प्राकारत्रयं प्रधानावनमदशोकद्रुमः पृथ्वीपुस्तवभूतच्छायातपत्रत्रयं तस्य प्रभा-कान्तिस्तया गुरु-महत्तरम् । पुनः किम्भूतम् ? । परेता-अपगता अहिता-शत्रवो येषां तैरारोचित-शोभितम् । अथवा परा-प्रधाना इताहिता-गतशत्रुरित्यहतां ततेर्विशेषणे । आरोचितं-शोभितम् । संहतिः कथम्भूता ? । भवाम्भोधौ-संसारसमुद्रे संभ्रान्ता-आकुलीभूता या भव्यावली तया सेविता । पुनः कथम्भूता ? । सदवना-सोपतापा च मदशोकाभ्यां पृथ्वी-विस्तृता च या न भवति । ईक्षणानि-चक्षूंषि ज्ञानानि वा भाति-पूरयति सा । यशसा भातानि-शोभितानि पत्राणि-वाहनानि प्रभजन्ते ये उर्वराराजः-पृथ्वीपतयः परेताः-पिशाचाः अहयो नागास्ताराः-ज्योतिष्कास्तेषामुचितं-योग्यम् । समवसरणविशेषणमिदम् ॥९४॥

अन्वयः

यस्याः स्फुरत्-केतु-चक्र-आनक-अनेक-पद्म-इन्दु-रुच्-चामर-उत्सर्पिन्-साल-त्रयी-सद्-अवनमद्-अशोक-पृथ्वी-क्षण-भाव-शोभा-आतपत्र-प्रभा-गुरु, परेत-अहित-आ-रोचित [अथवा आर-उचित] (अ-स-दवन-मद-शोक-पृथ्वि), यशस्-भात-पत्र-प्रभाज्-उर्वरा-राज्-परेत-अहि-तारा-उचित (रोचित) समवसरणं अत्र अराराट्, सा (परा, इत-अहिता) भव-अम्भोधि-सम्भ्रान्त-भव्य-आवली-सेविता, अ-स-दवन-मद-शोक-पृथ्वी, ईक्षण-भा अर्हतां संहतिः भक्तिभाजां समीहितं वितरतु ।

शब्दार्थ

समवसरणं (मू० समवसरण)=धर्म-देशनानुं स्थान.
चक्र=(धर्म-) चक्र
आनक=दुंदुभि.
इन्दु=चन्द्र

चामर=चामर
उत्सर्पिन्=ऊडता, प्रसरता, ऊंचे जोरथी आगळ वधता.
साल=गढ
अवनमत् (धा० नम्)=नमतुं, नमन करतुं

अशोक=અશોક, આસોપાલવનું ઝાડ
पृथ्वी=પૃથ્વી, ભૂમંડળ
प्राय=સદૃશ, સરખું
शोभा=શોભા
आतप=તાપ
आतपत्र=તાપથી રક્ષણ કરનાર, છત્ર
गुरु=શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ
स्फुरत्केतुचक्रानकानेकपद्मेन्दुरुक्चामरोत्सापि सालत्रयीसन्नवनमदशोकपृथ्वीक्षणप्रायशोभात पत्रप्रभागुरु=સ્ફુરાયમાન ધ્વજ, ધર્મ-ચક્ર, દુંદુભિ, અનેક કમલો, ચન્દ્ર જેવી કાંતિવાળા ચામરો, પ્રસાર પામતા ત્રણ ગઢો તેમજ ઉત્તમ તથા નમતા અશોક તથા પૃથ્વીને વિષે ઉત્સવરૂપ છે શોભા જેની એવાં ત્રણ છત્રોની પ્રભા વડે શ્રેષ્ઠ.
अराराट् (धा० राज्)=અતિશય શોભતું હતું
परेत (धा० इ)=જતો રહેલ
अहित=(૧) શત્રુ, (૨) ઉપદ્રવ
परेताहिता=નષ્ટ થયા છે ઉપદ્રવો જે દ્વારા એવી
आर=(૧) ઋષિઓનો સમુદાય, (૨) [1]મુનિ.
आरोचित=ઋષિઓના સમુદાયને અથવા મુનિઓને યોગ્ય
परा (मू० पर)=ઉત્કૃષ્ટ
इताहिता=જતા રહેલા છે દુશ્મનો જેના એવી.
आरोचित (मू० आरोचित)=સુશોભિત
आरोचित=શોભાયમાન.
परेताहितारोचित=નષ્ટ થયા છે દુશ્મનો જેના એવા વડે શોભાયમાન
प्रदिशतु (धा० दा)=અર્પો.
समीहित (मू० समीहित)=મનોવાંછિતને
अर्हतां (मू० अर्हत्)=અરિહંતોની, તીર્થંકરોની.
संहति (मू० संहति)=સમુદાય, ટોળું
भक्तिभाजां (मू० भक्तिभाज्)=ભક્તોની
सम्भ्रान्त (धा० भ्रम्)=ભ્રાંતિ પામેલા
भवाम्भोधिसम्भ्रान्तभव्यावलीसेविता=સંસાર સમુદ્રમાં સમ્ભ્રાન્ત થયેલા ભવ્યોની શ્રેણિ વડે સેવાયેલા
दवन=સંતાપ
शोक=દિલગીરી.
असद्दवनमदशोकपृथ्वि=અવિદ્યમાન છે સંતાપ, અભિમાન અને શોક જેની ભૂમિને વિષે એવી.
पृथ्वी (मू० पृथु)=વિસ્તીર્ણ
असद्दवनमदशोकपृथ्वी=સંતાપ, ગર્વ તેમજ શોકથી વ્યાપ્ત નથી એવી.
ईक्षण=(૧) આંખ, (૨) જ્ઞાન
प्रा=(૧) ભરવું, પૂરવું, (૨) આપવું
ईक्षणप्रा=(૧) આંખ પૂરનારી; (૨) જ્ઞાન આપનારી.
भात (धा० भा)=પ્રકાશિત
पत्र=વાહન.
भाज्=ભોગવનાર.
उर्वरा=પૃથ્વી
उर्वराराट्=પૃથ્વીપતિ
परेत=પિશાચ
तारा=જ્યોતિષ્ક દેવ
यशोभातपत्रप्रभागुर्वराराट्परेताहितारोचिता=કીર્તિ વડે સુશોભિત એવાં વાહનોને ભજનારા પૃથ્વીપતિઓને, પિશાચોને, નાગ (દેવો)ને, તેમજ જ્યોતિષ્ક (દેવો)ને યોગ્ય

[1] आर्य-संवरादौ स्वप्रकृत्ये आर-मुनय ।

શ્લોકાર્થ

જિન-સમૂહની સ્તુતિ—

"સ્ફુરાયમાન (ધર્મ-) ધ્વજ, (ધર્મ-) ચક્ર, (દેવ-) દુન્દુભિ, અનેક (સુર-રચિત સુવર્ણનાં) કમલ, ચન્દ્ર જેવી કાન્તિવાળા ચામર, પ્રાકાર નામના (રત્ન સુવર્ણ અને રૂપાના) ત્રણ ગઢો તેમજ ઉત્તમ તથા (પુષ્પ, પત્ર, ફલ આદિના ભારથી) નમન કરતા અશોક (વૃક્ષ) અને પૃથ્વીને વિષે ઉત્સવરૂપ છે શોભા જેની એવાં (ત્રણ) છત્રોની કાંતિ વડે અમૂલ્ય એવું, તથા વળી નષ્ટ થયા છે શત્રુઓ જેના એવા (પ્રાણીઓ) વડે અત્યંત શોભાયમાન એવું, (તેમજ સંતાપ, ગર્વ અને શોકથી રહિત છે ભૂમિ જેની એવું), તથા કીર્તિ વડે સુશોભિત એવા (ગજ, અશ્વ પ્રમુખ) વાહનોને ભજનારા (અર્થાત્ એવાં વાહનોવાળા) પૃથ્વીપતિઓને, (ભૂત, પ્રેત અને) પિશાચોને, નાગ (દેવો)ને તેમજ જ્યોતિષ્ક (દેવો)ને યોગ્ય એવું જે (જિન-પતિ)નું સમવસરણ અત્ર વારંવાર શોભતું હતું, તે જિનેશ્વરોનો સમુદાય કે જે સંસારરૂપી સાગરમાં સંમગ્ન થયેલા જન્ય (જીવો)ની શ્રેણિ વડે અત્યંત સેવિત છે, તથા વળી જે ઉત્કૃષ્ટ છે તેમજ જેના શત્રુઓ નષ્ટ થયેલા છે તથા વળી જે સંતાપ, અભિમાન અને શોકથી લિપ્ત નથી, તેમજ વળી જે જ્ઞાન અને દર્શનને દેનારા છે, તે તીર્થંકરોનો સમૂહ ભક્ત (જનો)ના મનોરથને પૂર્ણ કરો."—૯૪

સ્પષ્ટીકરણ

સમવસરણનું સ્વરૂપ—

જે સ્થલમાં તીર્થંકરને કેવલ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, તે સ્થલમાં દેવતાઓ સમવસરણ રચે છે. તેમાં પ્રથમ તો [1]વાયુકુમાર દેવતાઓ સમવસરણને માટે એક યોજન પર્યન્ત ભૂમિનું માર્જન કરે છે ત્યાર પછી [2]મેઘકુમાર દેવતાઓ સુગંધી જલની વૃષ્ટિ કરી તે ભૂમિનું સિંચન કરે છે. પછીથી [3]વાણ-વ્યન્તર દેવો સુવર્ણ, માણિક્ય (માણેક) અને રત્નો વડે ભૂમિ-તલ (પીઠ-બંધ) બાંધે છે અને તેના ઉપર વ્યન્તર દેવતાઓ અધોમુખ ડીંટવાળાં (બંધન) પંચરંગી અને સુવાસિત પુષ્પો વેરે છે અને ચારે દિશામાં રત્ન, સુવર્ણ અને માણિક્યનાં તોરણો બાંધે છે.

પુષ્પ-વૃષ્ટિ—

અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે આ સ્તુતિએ કરેલી પુષ્પ-વૃષ્ટિના પ્રસંગે સચેતન છે. આ સંબંધમાં કેટલાક એવી દલીલ કરે છે કે જ્યારે વિસ્તાર અને મનોહર એવા સચિત્ત કુસુમોની વૃષ્ટિ સમવસરણમાં કરવામાં આવે પછી ત્યાં-ત્યાંથી અલ્પ પ્રમાણ જેવા મુનિવરોનું ત્યાં કેવી રીતે ગમન-આગમન થઈ શકે ? કેમકે શું તેમ કરતાં તે પુષ્પોની વિરાધના નહિ થાય શું ? આના ઉત્તર તરીકે કેટલાક એમ નિવેદન કરે છે કે આ પુષ્પો દેવોએ વિકુ-

---

૧–૨ જુઓ ભવનપતિના ૧૦ ભેદો (પૃ. ૧૦૮)

૩ આ દેવોને વાનમન્તર તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે અને તે વ્યન્તર-અન્તર્ગત દેવોનો વિભાગ છે

વેલા હોવાથી સચિત્ત નથી, પરતુ અચિત્ત છે કિન્તુ આ વાત યુક્તિ-યુક્ત નથી, કેમકે જલજ અને સ્થલજ એમ બને પ્રકારના પુષ્પોની દેવો સમવસરણમા સર્વત્ર વૃષ્ટિ કરે છે એવો નીચે મુજબનો પાઠ મળી આવે છે.

"[1]विंटट्ठाइ सुरभिं, जलथलय दिव्वकुसुमनीहारिं ।
पयरिंति समंतेण, दसद्धवण कुसुमवुट्ठिं ॥"

આવી પરિસ્થિતિમા કેટલાકો એમ કહે છે કે આ પુષ્પો તો સચિત્ત છે, પરતુ જ્યા મુનિવરો અવસ્થિત હોય છે, ત્યા દેવો પુષ્પની વૃષ્ટિ કરતા નથી પરતુ આ ઉત્તર પણ ઠીક નથી, કેમકે શું કાષ્ઠની માફક મુનિઓ એકજ સ્થાનમા સ્થિર રહે છે અને પ્રયોજન હોય તો પણ શુ તેઓ ગમનાગમનાદિક ક્રિયાઓ કરે નહિ ?

આ પ્રશ્નનો વાસ્તવિક ઉત્તર તો એમ લાગે છે કે જેમ એક યોજન પ્રમાણવાળી સમવસરણ-ભૂમિમા અપરિમિત દેવ, દાનવ અને માનવનો સમર્દ (ભીડ) થવા છતા પણ કોઇને કંઇ બાધા થતી નથી, તેમ મકરન્દની સપત્તિવાળા મન્દાર, મચકુન્દ, કુન્દ, કુમુદ, કમલ, દલ, મુકુલ, માલતી ઇત્યાદિ વિવિધ જાતના તેમજ જાનુ પર્યંત સમૂહવાળાં એવા પુષ્પો ઉપર મુનિવરો તેમજ અન્ય લોકોનો સચાર કે સ્થિતિ થતા તે પુષ્પોને તીર્થંકરના અસાધારણ અતિશયને લઇને જરા પણ કિલામણ (બાધા) થતી નથી, પરતુ ઉલટુ અમૃતની વૃષ્ટિના સિંચનની જેમ તે પુષ્પો વધારે પ્રફુલ્લિત બને છે

ત્રણ ગઢો—

ઉપર્યુક્ત ભૂમિ-તલ ઉપર ત્રણ વર્તુલાકાર વપ્રો યાને ગઢો બનાવવામા આવે છે તેમા સૌથી બહારનો ગઢ રૂપ્યમય (રૂપાનો) બનાવવામા આવે છે વળી તેના ઉપર સુવર્ણના વિશાળ કપિશીર્ષક (કાગરા) બનાવવામાં આવે છે અને તે દેવતાઓની વાપી (વાવ)માંના જલમાના સુવર્ણના કમલોનુ ભાન કરાવે છે આ ભવનપતિઓનુ કાર્ય છે સમવસરણમા આવતા નરેશ્વરોના વાહનો આ ગઢમા રહે છે

જેમ જમીનથી પીઠ-બધ (ભૂમિ-તલ) ઉપર આવવાને માટે દશ હજાર (૧૦૦૦૦) [2]પગથિયા ચઢવા પડે છે અને ત્યાર બાદ ૫૦ [3]ધનુષ્ય જેટલું સમભૂતલા પૃથ્વી ઉપર ચાલવું પડે છે, તેમ આ ગઢથી આ પછીના ગઢ ઉપર જવાને માટે પણ પાચ હજાર (૫૦૦૦) પગથિયાં ચ'ડવા પડે છે, તેમજ ૫૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ જેટલું અતર કાપવું પડે છે

---

૧ સંસ્કૃત છાયા—

वृन्तस्थायिनीं सुरभिं जलस्थलजां दिव्यकुसुमनिर्हारिणीम् ।
प्रकिरन्ति समन्ततो दशार्धवर्णां कुसुमवृष्टिम् ॥

૨ દરેક પગથિયુ એક હાથ પહોળુ અને [illegible] ઊંચુ અને એક એકથી એક હાથ [illegible]

૩ ૨૪ અગુલ=૧ હાથ, ૪ હાથ=૧ ધનુષ્ય, ૨૦૦૦ ધનુષ્ય=૧ કોશ (ગાઉ) ૪ કોશ=૧ યોજન

આ બીજા ગઢને મધ્ય ગઢની રચના જ્યોતિષ્કો કરે છે અને તે સુવર્ણમય [illegible]
તેના ઉપર રત્નના કાંગરાઓ હોય છે આ ગઢને અસુરોની અબળાઓને પોતાનું [illegible]
માટે રત્નમય આરીસો હોય તેમ શોભે છે વિશેષમાં આ ગઢના ઈશાન કોણમાં દેવચ્છ[illegible]
આવે છે અને તીર્થંકર પ્રથમ દેશના આપ્યા બાદ ત્યાં વિશ્રામ લે છે વળી તીર્થંકર[illegible]
શ્રવણ કરવા આવેલા તિર્યંચો આ ગઢમાં બેસે છે

આ ગઢ પછી તદન અંદરનો અને ત્રીજો રત્નમય ગઢ આવે છે ત્યાં જવાને સા[illegible]
પગથિયાં ચઢવા પડે છે તેમજ ૫૦ ધનુષ્ય જેટલું સમભૂતલ પૃથ્વીઉપર ચાલવું પડે છે આ
ગઢ વિમાનપતિઓની કૃતિ છે અને તેને વિવિધ જાતના મણિઓના કાંગરાઓથી [illegible]
કરવામાં આવે છે આથી કરીને તે ગગન-મંડલ જાણે રંગબેરંગી વસ્ત્રોવાળું હોય તેવો દેખ[illegible]
રહે છે વિશેષમાં આ ચોરસ સમવસરણના અથવા આ અભ્યન્તર ગઢના મધ્ય બિન્દુ[illegible]
ગઢની અંદરની દીવાલનું અંતર ૧૩૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ છે. આ પ્રમાણે દરેક ગઢ એક એકથી
છે અને એવા રીતે ત્રીજા ગઢની ભૂમિ તો જમીનથી ૧૦૦૦૦+૫૦૦૦+૫૦૦૦=૨૦૦૦૦
જેટલી એટલે કે ૧અઢી કોશ ઊંચી છે આ ગઢની કેટલી ઊંચાઈ છે તે મારા જાણવામાં આ[illegible]
નથી, પરંતુ બીજા બે ગઢોની જેમ ૫૦૦૦ હાથ જેટલી તો તેની ઊંચાઈ હશે એમ લાગે
આ અભ્યન્તર ગઢમાના મધ્ય ભાગમાં રત્નના સિંહાસન ઉપર બેસીને તીર્થંકર દેશના દે[illegible]
અને મનુષ્યો અને દેવો ત્યાં રહીને તેનું શ્રવણ કરે છે

વર્તુલાકાર સમવસરણનો વિષ્કમ્ભ—

આ વર્તુલાકાર સમવસરણનો વિષ્કમ્ભ એક યોજન છે, કેમકે અભ્યન્તર ગઢની અંદરની
દીવાલ સમવસરણના મધ્ય બિન્દુથી ૧૩૦૦ ધનુષ્ય જેટલી દૂર છે આ દીવાલ ૩૩ ધનુષ્ય
અને ૩૨ અંગુલ અર્થાત્ ૩૩૧/૩ ધનુષ્ય જેટલી જાડી છે આ દીવાલથી બીજા ગઢની અંદરની
દીવાલ વચ્ચે ૧૩૦૦ ધનુષ્યોનું અંતર છે૨ વળી આ ગઢની દીવાલ પણ ૩૩૧/૩ ધનુષ્ય જેટલી
જાડી છે આ દીવાલને અને સૌથી બહારના ગઢની અંદરની દીવાલ વચ્ચે ૧૩૦૦ ધનુષ્યનું અંતર
છે આ છેવટના ગઢની દીવાલ પણ ૩૩૧/૩ ધનુષ્ય જાડી છે એટલે સમવસરણના મધ્યબિન્દુથી
સૌથી બહારના ગઢની બહારની દીવાલનું અંતર ૧૩૦૦+૩૩૧/૩+૧૩૦૦+૩૩૧/૩+૧૩૦૦+૩૩૧/૩=૪૦૦૦
ધનુષ્ય જેટલું છે એટલે કે ગોળ સમવસરણની ત્રિજ્યા અડધા યોજનની છે એથી કરીને
તેનો વિષ્કમ્ભ એક યોજનનો કહેવો વ્યાજબી છે

---

૧ આ સંબંધમાં મતભેદ જેવું [illegible] છે કેમકે ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયજી લોક-પ્રકાશમાં
[illegible] દેવને નીચે મુજબ [illegible] —

रचयन्ति तत पाउ स्यन्तरास्तत्र भूतलं ।
भूम सपाश्कानाच स्वमरत्नमयामदम ॥

પરંતુ [illegible] અને ઉપરના [illegible]
૨ [illegible] કહેવાનું [illegible] એક [illegible] એક એક [illegible]
[illegible] ધનુષ્ય [illegible] છે [illegible]
૧૨૫ ધનુષ્ય [illegible] આથી તેમાં ૫ ધનુષ્ય ઉમેરતા ૧૩ [illegible] ધનુષ્ય થાય [illegible]

ચતુષ્કોણાકાર સમવસરણ—

અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે વર્તુલાકાર સમવસરણની જેમ ચતુરસ્ર સમવસરણ પણ હોય છે. આવા સમવસરણના દરેક ગઢની દીવાલ ૧૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ જાડી હોય છે સૌથી બહારના ગઢની અંદરની દીવાલ અને મધ્યમ ગઢની બહારની દીવાલ વચ્ચે ૧૦૦૦ ધનુષ્યનું અંતર છે, જ્યારે મધ્યમ ગઢની અંદરની દીવાલ અને અભ્યંતર ગઢની બહારની દીવાલ વચ્ચે ૧૫૦૦ ધનુષ્યોનું અંતર છે અંદરના ગઢની ચારે દિવાલો સમવસરણના મધ્યબિંદુથી ૧૩૦૦ ધનુષ્યને અંતરે આવેલી છે આથી કરીને આ સમવસરણ એક યોજન લાંબુ તેમજ એક યોજન પહોળુ છે, પરંતુ એ ધ્યાનમા રાખવું કે આ ગણત્રીમા સૌથી બહારના ગઢની દીવાલની જાડાઈ ગણવામા આવી નથી ૧૦૦૦+૧૦૦+૧૫૦૦+૧૦૦+૧૩૦૦+૧૩૦૦+૧૦૦+૧૫૦૦+૧૦૦+૧૦૦૦=૮૦૦૦ ધનુષ્યો=૧ યોજન વિશેષમા આ ચતુષ્કોણાકાર સમવસરણમા દરેક ખૂણે બબ્બે વાપીઓ હોય છે, જ્યારે વર્તુલાકાર સમવસરણમા તો એક એક હોય છે

ગઢનાં દ્વારો—

દરેક ગઢને એક એક દિશામા એકેક એમ ચાર દ્વારો (દરવાજા) હોય છે તે જાણે ચતુર્વિધ ધર્મને ક્રીડા કરવાના ગોખ ન હોય તેમ ભાસે છે દરેક દ્વારે ચાર ચાર દ્વારવાળી તેમજ સુવર્ણના કમલવાળી વાપિકાઓ (વાવો) હોય છે આ ઉપરાંત દરેક દ્વાર તોરણો અને વાવટાઓથી વિભૂષિત કરવામા આવે છે અને તેની નીચે સ્વસ્તિકાદિક [1]અષ્ટ મંગલો આલેખવામાં આવે છે વિશેષમા વ્યંતરો ત્યા ધૂપના પાત્રો પણ મૂકે છે આ ઉપરાંત દરેક દ્વાર ઉપર અનુપમ કાન્તિવાળુ સ્ફટિક મણિમય એક એક ધર્મ-ચક્ર સુવર્ણના કમલમા રાખવામા આવે છે

સૌથી અંદરના ગઢના દરેક દ્વારમા બબ્બે દ્વારપાલો હોય છે જેમકે પૂર્વ દ્વારમાં બે વૈમાનિક દેવો, દક્ષિણ દ્વારમા બે વ્યંતરો, પશ્ચિમ દ્વારમા બે જ્યોતિષ્કો અને ઉત્તર દ્વારમા બે ભવનપતિઓ હોય છે એ પ્રમાણે મધ્ય ગઢના દ્વાર આગળ અનુક્રમે અભય, પાશ, અંકુશ અને મુદ્‌ગરને ધારણ કરનારી ચારે નિકાયની જયા, વિજયા, અજિતા અને અપરાજિતા એ નામની બે બે દેવીઓ પ્રતિહાર તરીકે ઊભી રહે છે બહારના ગઢના દ્વાર આગળ દરેક દ્વારે એક એક તુંબરૂ, ખટ્‌વાંગધારી, મનુષ્યમસ્તકમાલાધારી અને જટામુકુટમંડિત એ નામના ચાર દેવતાઓ દ્વારપાલ તરીકે હાજર રહે છે

આ સંબંધમા નીચે પ્રમાણેના મતાંતરો હોવાનું સેન-પ્રશ્ન (ઉ૦ ૧, પ્ર૦ ૩૦) ઉપરથી જોઈ શકાય છે—

તેમા વૃદ્ધશ્રીશત્રુંજય-માહાત્મ્યમાં કહ્યું છે કે—

"प्रतिद्वार प्रतिद्वारं, तुम्बरुप्रमुखा सुरा ।
दण्डिनो हि प्रतीहारा, द्वारपालिनोऽभवन् ॥"

---

૧ (૧) સ્વસ્તિક, (૨) નન્દાવર્ત (૩) દર્પણ (૪) મત્સ્ય-યુગલ (મચ્છનું જોડું) (૫) શ્રીવત્સ (૬) ભદ્રાસન, (૭) કુંભ અને (૮) સંપુટ એ 'અષ્ટ મંગલ' કહેવાય છે

શ્રીશાન્તિનાથ-ચરિત્રમાં નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે:—

" द्वारेषु रौप्यवप्रस्य, प्रत्येकं तुम्बरुः स्थितः ।
नृमुण्डमाली खट्वाङ्गी, जटामुकुटभूषितः ॥ "

શ્રીહૈમવીરચરિત્રમાં નીચે મુજબ નિવેદન કરવામાં આવ્યું છે:—

" अन्यवप्रे प्रतिहार, तस्थौ द्वारस्यस्तु तुम्बरुः ।
खट्वाङ्गी नृशिरःस्रग्वी, जटामुकुटमण्डितः ॥ "

અશોક વૃક્ષ—

૨૦૦ ધનુષ્ય જેટલી લંબાઇ તેમજ પહોળાઇવાળા અને તીર્થંકરના દેહના જેટલી ઊંચાઇવાળા એવા ત્રણ ત્રણ પગથિયાવાળા ચાર દ્વારવાળા તેમજ સમવસરણની બરાબર મધ્યમાં વ્યન્તરોએ રચેલા મણિ-પીઠના ઉપર અશોક વૃક્ષ રચવામાં આવે છે. આ વૃક્ષની ઊંચાઇ તીર્થંકરના દેહ માન કરતાં બારગણી હોય છે અને તેનો ઉપરનો ઘેરાવો એક યોજનથી કંઇક અધિક હોય છે. વિશેષમાં આ વૃક્ષ એ આઠ [1]પ્રાતિહાર્ય પૈકી એક છે. કહ્યું પણ છે કે—

" अशोकवृक्षः सुरपुष्पवृष्टि-र्दिव्यध्वनिश्चामरमासनं च ।
भामण्डलं दुन्दुभिरातपत्रं, सत्प्रातिहार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥ "

અર્થાત્ (૧) અશોક વૃક્ષ, (૨) દેવકૃત પુષ્પ-વૃષ્ટિ, (૩) દિવ્ય ધ્વનિ, (૪) ચામર, (૫) સિંહાસન, (૬) ભામંડલ, (૭) દુંદુભિ અને (૮) છત્ર એ જિનેશ્વરોનાં [2]વિદ્યમાન પ્રાતિહાર્યો છે.[3]

વળી આ અશોક વૃક્ષના ઉપર [4]ચૈત્ય-વૃક્ષ હોય છે. સમવસરણના પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરી તીર્થંકર આ ચૈત્ય-વૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરે છે અને તીર્થને નમસ્કાર કરી પૂર્વાભિમુખ સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થાય છે.

સિંહાસન, ચામર, છત્ર ઇત્યાદિ—

આ અશોક વૃક્ષની નીચે છંદકની મધ્યમાં પાદ-પીઠ યુક્ત અને પૂર્વાભિમુખ એવું [5]રત્નમય

---

૧ પ્રતિહાર (પહેરેગીર)ની માફક જે વસ્તુઓને દેવતાઓ તીર્થંકર પાસે નિરંતર રીતે રજૂ કરે તે 'પ્રાતિહાર્ય' કહેવાય છે.

૨ 'વિદ્યમાન' શબ્દથી એમ સમજવું કે કેવલ નહિ કે તીર્થંકરનું [illegible] સ્થલે સમવસરણ નહિ રચવામાં આવે તો તેવે સ્થલે પણ તેઓ દેવતા આપે તે સમયે આ આઠ પ્રાતિહાર્યો હોય જ, [illegible] સિવાય અન્ય સમયમાં પણ પ્રાતિહાર્યો તો આઠે પહોર હોય છે.

૩ આ આઠ પ્રાતિહાર્યો અને અપાયાપગમ-અતિશય, જ્ઞાન-અતિશય, પૂજાતિશય અને વચન-અતિશય એ ચાર મૂલ અતિશયો મળી તીર્થંકરના બાર ગુણો થાય છે.

૪ જે વૃક્ષ નીચે તીર્થંકરને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તે 'ચૈત્ય-વૃક્ષ' કહેવાય છે.

૫ આવા રત્ન-મય સિંહાસન ઉપર બેસવાથી પ્રભુના [illegible] સમજવું ન [illegible] તો ઘટતા છે અને તીર્થંકર [illegible] સિંહાસન ઉપર બેસવાથી તેમની વીતરાગતામાં [illegible] દેવતાઓએ પોતાના સ્વામી પ્રત્યેની ભક્તિને વશ થઇને [illegible] તીર્થંકર તેને [illegible]

સિંહાસન રચવામા આવે છે આ સિંહાસન ઉપર ત્રૈલોક્યનું સ્વામિત્વ જાણે પ્રકટ ન કરતા હોય તેમ શરદ્ ઋતુના ચન્દ્ર તુલ્ય ઉજ્જવલ અને મૌક્તિકની હારો વડે સુશોભિત એવા એકના ઉપર એક એમ ત્રણ છત્રો હોય છે આ સિંહાસનની બન્ને બાજુએ અન્ય કોઈ ન જોઈ શકે તેમ બે યક્ષો રત્ન-જડિત સુવર્ણની દાંડીવાળા ચામરો લઈને ઊભા રહે છે આ બધુ કાર્ય વ્યન્તરો કરે છે

વિશેષમા દેવતાઓએ રચેલા એવા સહસ્ર પત્રવાળા સુવર્ણના નવ કમલોમાના બે બે કમલો ઉપર પાદ-ન્યાસ કરતા થકા જ્યારે તીર્થંકર સમવસરણમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યાર બાદ સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થાય છે, ત્યારે વ્યતરો પૂર્વ સિવાયની બાકીની દિશાઓમા રત્નના ત્રણ સિંહાસનો રચે છે, તેમજ તેના ઉપર પ્રભુના આબેહુબ ત્રણ પ્રતિબિંબો વિકુર્વે છે આથી કરીને પ્રભુ ચતુર્મુખ-ચાર ચતુર્દેહી હોય એમ લાગે છે આ દરેક સિંહાસન ચામર, છત્ર તેમજ [1]ધર્મ-ચક્રથી અલકૃત હોય છે અર્થાત્ સમવસરણમા આઠ ચામરો, બાર છત્રો તેમજ ચાર ધર્મ-ચક્રો શોભી રહે છે વળી પ્રભુના મસ્તકની પાછળ તેમના દેહની કાતિનું મડલ જાણે ન હોય તેમ દેવતાઓ ભામડલ રચે છે આને લીધે તો પ્રભુના મુખ સામુ જોઈ શકાય છે, કેમકે પ્રભુનું સર્વ તેજ તે પોતાના તેજમા સહરી લે છે આ સમયે પ્રતિશબ્દથી ચારે દિશાઓને શબ્દાયમાન કરતી મેઘના જેવા ગભીર નાદવાળી દુદુભિ આકાશમા વાગી રહે છે અને તીર્થંકરની સમીપ એક રત્નમય ધ્વજ, જાણે પ્રભુ એજ અદ્વિતીય ધર્મ છે એમ કહેવાને હાથ ઊંચો કર્યો હોય તેમ શોભી રહે છે

આ પ્રમાણે પૂર્વ દિશામા રહેલા ધર્મ-ધ્વજ ઉપરાત દક્ષિણ દિશામા માન-ધ્વજ, પશ્ચિમ દિશામા ગજ-ધ્વજ અને ઉત્તર દિશામા સિંહ-ધ્વજ હોય છે આ પ્રત્યેક ધ્વજનો દડ એક હજાર (?) યોજન ઊંચો હોય છે

સમવસરણની રચના—

જ્યારે કોઈ પણ તીર્થંકરને કેવલ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે ત્યા તો દેવો સમવસરણ રચે છેજ તેમજ વળી જ્યારે મહર્દ્ધિક દેવ કે ઇન્દ્ર તેને વન્દન કરવા આવે, ત્યારે પણ તેની રચના જરૂર કરવામા આવે છે આ ઉપરાત તીર્થંકર વિહાર કરતા કરતા એવા કોઈ સ્થલમા જઈ પહોંચે કે જ્યા ભૂતકાલમા તે પ્રભુ માટે કદી પણ સમવસરણની રચના થઈ ન હોય, તો ત્યા પણ સમવસરણ રચાય છેજ

વિશેષમા જે કોઈ સાધુ આ સમવસરણથી બાર યોજનથી ઓછે અતરે હોય અને વળી જેણે કદી પણ સમવસરણના દર્શન ન કર્યાં હોય, તેને તો જરૂર આ સમવસરણમા હાજર થવું પડે છે

---

૧ આ ધર્મ-ચક્ર સ્ફટિક મણિનું બનાવવામા આવે છે અને તેને સુવર્ણના કમલમાં સ્થાપન કરવામા આવે છે

સમવસરણમાં તીર્થંકરનું સ્વરૂપ—

સમવસરણમાં શું તીર્થંકર ગૃહસ્થ-વેષમાં હોય છે કે સાધુ-વેષમાં હોય છે ? જો તેઓ સાધુના વેષમાં હોય છે, તો તે જૈન સાધુના વેષમાં હોય છે કે અન્ય સાધુના વેષમાં હોય છે ? આના સંબંધમાં હીર-પ્રશ્નમાં એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે કે તેઓ ગૃહસ્થ-વેષમાં કે સાધુ-વેષમાં, સ્વ-લિંગમાં કે પર-લિંગમાં હોતા નથી, પરંતુ તેઓ લોકોત્તર રૂપે હોય છે

વિશેષમાં તીર્થંકર દેશના દે છે, ત્યારે કંઈ તેઓ ઊભા થઈને દેશના દેતા નથી, અથવા તો હાલમાં મુનિરાજો પાટ ઉપર અર્ધપદ્માસને [1]બેસીને વ્યાખ્યાન વાંચે છે, તેવી રીતે પણ તેઓ દેશના આપતા નથી પરંતુ જેમ કેટલીક પાઠશાળાઓમાં કેટલાક અધ્યાપકો ખુરસી ઉપર બેસીને ભાષણ આપે છે, તેવી રીતે તીર્થંકર સિંહાસન ઉપર બેસીને પાદ-પીઠના ઉપર પગ સ્થાપીને દેશના આપે છે પરંતુ તેઓના હાથ યોગ-મુદ્રાએ હોય છે અને તેજ મુદ્રાપૂર્વક સૂરીશ્વરો દેશના આપે છે એવો ચૈત્યવન્દન-બૃહદ્-ભાષ્યમાં ઉલ્લેખ છે

તીર્થંકરની દેશના—

જ્યારે તીર્થંકર દેશના આપે છે, ત્યારે તેઓ અર્ધમાગધી ભાષા બોલે છે, પરંતુ એ દેશનામૃતનું પાન કરવાને સમવસરણમાં આવેલા જીવોને એમ લાગે છે કે તેઓ અમારી ભાષામાં બોલે છે કહેવાનો મતલબ એ છે કે જેમ જલધર (મેઘ)નું જલ આશ્રય-વિશેષથી વિવિધ રસરૂપે પરિણમે છે, તેમ પ્રભુની વાણી પણ શ્રવણ કરનારની ભાષારૂપે પરિણમે છે

વિશેષમાં જેટલા સંસ્કૃત વાક્યના અર્થો થઈ શકે તેના કરતા પણ અર્ધમાગધી ભાષામાં બોલાયેલા વાક્યના વધારે અર્થો સંભવી શકે છે[2], કેમકે તેમાં શ, ષ અને સ એ ત્રણ જુદા જુદા સુખમાક્ષરો ને બદલે ફક્ત એકલો સકારજ છે આ સંબંધમાં 'સરો નત્થિ'નું ઉદાહરણ વિચારી લેવું વળી સંયુક્ત વ્યંજનો પણ સસ્થાનીયજ છે અર્થાત્ કણ્ઠ્ય, તાલવ્ય, મૂર્ધન્ય, દન્ત્ય અને ઔષ્ઠ્ય વ્યંજનોમાંથી અરસપરસ સંયુક્તતા સંભવતી નથી (કર્મ, પુદ્ગલ, એવા શબ્દોને બદલે કમ્મ, પુગ્ગલ એવા શબ્દોજ પ્રાકૃત ભાષામાં છે)

એ તો આપણે જોઈ ગયા તેમ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યાં બાદ પ્રભુ માલકોશાદિક રાગમાં દેશના આપે છે દેવતાઓ એના સ્વરની દુંદુભિના નાદ વડે પૂરવણી કરે છે આ દેશના સમવસરણના પ્રાન્ત ભાગ-એક યોજન સુધી સંભળાય છે વળી તેઓ પ્રતિદિન બે વાર દેશના આપે છે એક તો સૂર્યોદય થતા એક પૌરૂષી સુધી તેઓ દેશના આપે છે (ત્યારબાદ એક પૌરૂષી પર્યંત ગણધર દેશના આપે છે, ત્રીજી પૌરૂષી આહાર-વિહારને લગતી છે) અને વળી ફરીથી તેજ દિવસે દિવસનો ચોથો ભાગ અવશેષ રહેતા તેટલા કાલ સુધી અર્થાત્ એક પૌરૂષી પર્યંત તેઓ દેશના આપે છે આ દેશના દ્વારા તેઓ અનેક જનોના મનોગત સંદેહનું પણ સમકાલે નિવારણ કરે છે

---

[1] શું ગણધરો કોઈક વાર તીર્થંકરના પાદ-પીઠ ઉપર બેસીને દેશના આપે છે તેનું આ અનુકરણ છે ?

[2] આ સંબંધમાં એટલુંજ ઉમેરવું બસ થશે કે 'પરવાસા' એ માગધી પદના ૫૧ અર્થો થાય છે આ વાતની શ્રીરત્નશેખરસૂરિકૃત અર્થદીપિકા (પત્રાંક ૧૨૭-૧૨૮) સાક્ષી પૂરે છે

વિશેષમાં આ દેશનાનું માહાત્મ્ય કંઇ ઓરજ છે, કેમકે પ્રથમ તો સર્વ સાધારણ અને અદ્વિતીયપણાથી આહક-ગિરામાં ઉપયુક્ત શ્રોતાઓ આ દેશનાથી નિર્વેદ પામતા નથી બીજુ તેઓને પીડા, વિકથા, મત્સર કે ભય નથી વિશેષમાં તીર્થંકર કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા બાદ જે પ્રથમ દેશના આપે, ત્યારે કોઈ નહિ ને કોઈ મનુષ્ય તો અવશ્ય ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી દીક્ષા-ગ્રહણ કરે છેજ, અર્થાત તેમની દેશનાની સચોટ અસર થયા વિના રહેતીજ નથી (મહાવીરસ્વામીની પ્રથમ દેશના ખાલી ગઇ એ તો આ અવસર્પિણી કાલમાં બનેલા [1]દશ આશ્ચર્યો પૈકી એક હોવાથી તેની અત્ર ગણના કરવી નિરર્થક છે)

તીર્થંકરની પર્ષદા—

સમવસરણમાં જે માનવો અને દેવો તીર્થંકરની દેશનાનું શ્રવણ કરવા આવે છે તેના બાર વિભાગો કલ્પવામાં આવ્યા છે[2] આ પ્રત્યેક વિભાગને 'પર્ષદા' કહેવામાં આવે છે (૧) ગણધરો પ્રમુખ સાધુઓની, (૨) વૈમાનિક દેવીઓની, (૩) સાધ્વીઓની, (૪) જ્યોતિષ્ક દેવીઓની, (૫) વ્યંતર દેવીઓની, (૬) ભુવનપતિ દેવીઓની, (૭) જ્યોતિષ્ક દેવોની, (૮) વ્યંતર દેવોની, (૯) ભુવનપતિ દેવોની, (૧૦) વૈમાનિક દેવોની, (૧૧) મનુષ્યોમાં પુરૂષોની અને (૧૨) મનુષ્ય-સ્ત્રીઓની એમ બાર પર્ષદા હોય છે આમાંની કઇ પર્ષદા કયાં ઊભી રહે છે અથવા બેસે છે તે જોઇએ

[3]ગણધર પ્રમુખ સાધુઓ, વૈમાનિક દેવીઓ અને સાધ્વીઓ એ ત્રણ પર્ષદાઓ પૂર્વ બાજુથી પ્રવેશ કરી અગ્નિ કોણમાં, ભવનપતિ, વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક એ ત્રણ નિકાયની દેવીઓ દક્ષિણ બાજુથી દાખલ થઇ નૈઋત્ય કોણમાં, ભવનપતિ, વ્યંતર અને જ્યોતિષ્ક દેવો પશ્ચિમ

---

૧ દશ આશ્ચર્યોના સમ્બન્ધમાં નીચે મુજબનો સ્થાનાંગ (સ્થા૦ ૧૦)માં ઉલ્લેખ છે —

" उवसग्ग १ गब्भहरणं २ इत्थीतित्थं ३ अभाविया परिसा ४ ।
कण्हस्स अवरकंका ५ उत्तरणं चंदसूराणं ६ ॥ १ ॥
हरिवंसकुलुप्पत्ती ७ चमरुप्पातो ८ य अट्ठसयसिद्धा ९ ।
अस्संजयाण पूआ १० दसवि अणंतेण कालेण ॥ १ ॥

૨ દેશના શ્રવણ કરવા તો તિર્યંચો પણ આવે છે, પરંતુ તેઓ બહારના ગઢમાં બેસતા હોવાથી તેમની બાર પર્ષદામાં ગણના નહિ કરેલી હોવાથી અત્ર તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી

૩ તીર્થંકર ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી પૂર્વાભિમુખે સિંહાસન ઉપર બેસે છે ત્યાર બાદ ગણધરો તેને પ્રદક્ષિણા કરીને સ્વસ્થાને બેસે છે ... તીર્થંકરની અને ચૈત્ય-વૃક્ષની ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા [illegible]

તરફથી આવી વાયવ્ય કોણમાં અને ઇન્દ્ર પ્રમુખ વૈમાનિક દેવો, નૃપતિ પ્રમુખ મનુષ્યો અને તેમનો સ્ત્રી-વર્ગ ઉત્તર દિશાથી આવીને ઈશાન કોણમાં ઉપસ્થિત થાય છે કોઈ દિશામાં ત્રણ ત્રણ સંનિવિષ્ટ હોય છે, પ્રથમ અને અંતિમ દિશામાં સ્ત્રી અને પુરૂષો બન્ને હોય છે, જ્યારે બાકીની બે દિશાઓમાં અનુક્રમે સ્ત્રી-વર્ગ અને પુરૂષ-વર્ગ હોય છે.

ઉપર્યુક્ત બાર પર્ષદાઓમાંથી સાધુઓ ઉત્કટિક આસને રહીને તીર્થંકરની દેશનાનું શ્રવણ કરે છે, જ્યારે સાધ્વીઓ અને વૈમાનિક દેવીઓ[1] ઊભી રહીને અને બાકીની નવ પર્ષદાઓ તો બેઠા બેઠા પ્રભુની દેશનાનું શ્રવણ કરે છે, એમ આવશ્યક-ચૂર્ણિમાં કહેલું છે, જ્યારે સમવસરણ-પ્રકરણ અને આવશ્યક-વૃત્તિમાં તો ચારે નિકાયની દેવીઓ અને સાધ્વીઓ એ પાંચ પર્ષદાઓ ઊભી રહીને પ્રભુની દેશનાનું શ્રવણ કરે છે અને બાકીની સાત પર્ષદાઓ બેસીને તેનું શ્રવણ કરે છે, એવો ઉલ્લેખ છે

જૈન દર્શનમાં વિનયનું સ્થાન—

સમવસરણની વ્યવસ્થા તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં એ જોઈ શકાય છે કે જૈન દર્શનમાં વિનયને યથાયોગ્ય સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે ખુદ તીર્થંકર પણ વિનય-કર્મની ખાતર તીર્થને નમસ્કાર કરે છે કહ્યું પણ છે કે—

“ तप्पुव्विया अरहया पूइयपूया य विणयकम्मं च ।
कयकिच्चोऽवि जह कहं कहए णमए तहा तित्थं ॥ ”

—આવશ્યક-નિર્યુક્તિ, શ્લો૦ ૫૬૭

અર્થાત્ તીર્થપૂર્વક તીર્થંકરપણું હોય છે, તેથી કૃતકૃત્ય હોય છતાં પણ અરિહંત તો (તીર્થંકર) દેશના આપે છે તેમજ તેઓ પૂજિત વડે પૂજા અને વિનય-કર્મ [illegible] તીર્થને પ્રણામ કરે છે

વિશેષમાં કેવલીઓ તીર્થને પ્રણામ કરે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ [illegible] તેમનાથી અલ્પાંશે પણ ચડિયાતા નહિ એવા તીર્થંકરને પણ તેઓ પ્રણામ કરે છે [illegible] ‘ विद्या ददाति विनयं ’ એ વાક્ય પૂર્ણત ચરિતાર્થ થાય છે એમ [illegible] સમવસરણમાં દેવ-રચિત સિંહાસનરૂપી ઉચ્ચ આસને બેસી દેશના આપે છે ત્યારે કેવલીઓ તેમનાથી નીચે બેસીને તીર્થ તરફની પોતાની ફરજ બજાવે છે

આ ઉપરાંત દેવોમાં પણ અલ્પ ઋદ્ધિવાળા દેવો પાછળથી આવતા મહર્દ્ધિક દેવને વન્દન કરે છે અને વળી પૂર્વે બેઠેલા મહર્દ્ધિક દેવોને પાછળથી આવતા દેવો પ્રણામ કરી આગળ જાય છે આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે વિનય એ જૈન પ્રાસાદનો મુખ્ય સ્તંભ છે એને જૈન દર્શનનું મૂળ કહેવામાં આવે તો પણ ખોટું નથી.

---

૧ ભવનપતિની દેવીઓ [illegible] અને [illegible] દેવોના સંબંધમાં [illegible]

૨ સરખાવો—

तत्पूर्विका अर्हत्ता पूजितपूजा च विनयकर्म च ।
कृतकृत्योऽपि यथा कथां कथयति नमति तथा तीर्थम् ॥

આચારાંગની શીલાંકસૂરિકૃત વૃત્તિમાં કહ્યું પણ છે કે—

"[1]विणया णाणं णाणाओ दसणं दसणाहिं चरणं च ।
चरणाहिं तो मोक्खो मोक्खे सोक्खं अणाबाहं ॥"

અર્થાત્ વિનયથી જ્ઞાન, જ્ઞાનથી દર્શન, દર્શનથી ચારિત્ર અને ચારિત્રથી મોક્ષ મળે છે અને અંતમાં મોક્ષમાં અવ્યાબાધ સુખ મળે છે

અંતમાં, સમવસરણના સંબંધમાં જ્યાં જ્યાં ધનુષ્ય, કોશ ઇત્યાદિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, ત્યાં તેનું માપ વિનયથી વિભૂષિત, સર્વજ્ઞતાથી સુશોભિત અને અતિશયોથી અલંકૃત એવા અરિહંતના [2]આત્માંગુલથી અને અરિહંતના દેહનું માપ [3]ઉત્સેધાંગુલથી જાણવું એટલું નિવેદન કરી આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

---

૧ સંસ્કૃત છાયા—

विनयात् ज्ञानं ज्ञानात् दर्शनं दर्शनात् (ज्ञानदर्शनाभ्यां) चरणं च ।
चरणात् (ज्ञानदर्शनचारित्रेभ्यः) मोक्षो मोक्षे सौख्यमनाबाधम् ॥

૨ જૈન દર્શનમાં 'અંગુલ'ના (૧) આત્માંગુલ, (૨) ઉત્સેધાંગુલ અને (૩) પ્રમાણાંગુલ એમ ત્રણ પ્રકારો [illegible] છે (આ પ્રત્યેકના સૂચી અંગુલ, પ્રતર-અંગુલ અને ઘન-અંગુલ એમ ત્રણ પ્રકારો પાડેલા છે) [illegible] અંગુલથી એકસો આઠ અંગુલ ઊંચા હોય (એકસો આઠનું કહેવાનું કારણ [illegible] હોય છે અને મનુષ્ય નવ મુખ જેટલો ઊંચો હોય છે) તેમનું અંગુલ તે 'આત્માંગુલ' [illegible] આત્માંગુલની ભિન્નતા સમજી શકાય છે [illegible] 'આત્માંગુલ' [illegible] ઉપરથી 'આત્માંગુલ'ની વ્યાખ્યાના સંબંધમાં [illegible] 'પ્રમાણાંગુલ' કહેવાય [illegible] વન, કૂવા, તળાવ, નગર, ભૂમિ, ઘર, વસ્ત્ર, પાત્ર, [illegible]

૩ [illegible]

[illegible]

भारत्यै प्रार्थना—

परमततिमिरोग्रभानुप्रभा भूरिभङ्गैर्गभीरा भृशं विश्ववर्ये निकाय्ये वितीर्याचराम्
अहतिमतिमते हि ते शस्यमानस्य वास सदाऽतन्वतीतापदानन्दधानस्य साऽमानिनि ।
जननमृतितरङ्गनिष्पारसंसारनीराकरान्तर्निमज्जज्जनोत्तारनौर्भारती तीर्थकृत् !
महति मतिमते हि तेशस्य मानस्य वा ससदातन्वती तापदानं दधानस्य सामानि न ९५

—अर्णव०

टीका

परमतेति । 'परमततिमिरोग्रभानुप्रभा' परमतान्येव तिमिरं तस्य ध्वंसहेतुत्वात् उग्रभानोः — तिग्मांशोः प्रभा या । 'भूरिभङ्गैर्गभीरा' भूरिभिः—प्रचुरैर्भङ्गैः—अर्थविकल्पैर्गभीरा । 'भृशं' अत्यर्थम् । 'विश्ववर्ये' विश्वस्मिन्—जगति वर्ये—प्रधाने यत् तस्मिन् । 'निकाय्ये' निवासे । मोक्षे इत्यर्थः । 'वितीर्याचराम्' अतिशयेन वितरतु । 'अहतिमति' अविद्यमानहनने । 'मते' शासने आधारभूते । यद् वा अहतिं—अविद्यमानविघातम्, एतद् वासस्य विशेषणम् । 'अतिमते' अतिशयेन अभिमते । 'हि' स्फुटम् । 'ते' तव । 'शस्यमानस्य' स्तूयमानस्य । 'वास' आश्रयम् । 'सदा' नित्यम् । 'अतन्वतीतापत्' अतन्व्य अतीता आपदो यस्य तस्यामन्त्रणम् । 'आनन्दधानस्य' प्रमोदस्थानस्य । 'सा' इत्थंभूता । 'अमानिनि' निरहङ्कारस्य, अथवा सामानिन सहामानिभिः—दर्पराहित्यैर्वर्तते यस्तस्य । 'जननमृतितरङ्गनिष्पारसंसारनीराकरान्तर्निमज्जज्जनोत्तारनौः' जननानि मृतयश्च ता एव तरङ्गा यस्य स जननमृतितरङ्गः स चासौ निष्पारसंसारनीराकरश्च—तीररहितभवार्णवश्च तस्यान्तर्निमज्जतां जनानां उत्तारनौः—द्रोणीभूता । 'भारती' वाक् । 'तीर्थकृत् !' । 'महति' विस्तीर्णे । 'मतिमते' मनी-

---

रेणु'नो એક દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રવાસી મનુષ્યનો 'કેશાગ્ર', આવા આઠ કેશાગ્રો મળીને હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રવાસી મનુષ્યનો કેશાગ્ર, આવા આઠ કેશાગ્રો મળીને હૈમવત અને હૈરણ્યવત ક્ષેત્રવાસી મનુષ્યનો કેશાગ્ર, આવા આઠ કેશાગ્રો મળીને પૂર્વ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહવાસી મનુષ્યનો કેશાગ્ર એવા આઠ કેશાગ્રો મળીને ભરત અને ઐરાવત ક્ષેત્રવાસી મનુષ્યનો કેશાગ્ર, આવા આઠ કેશાગ્રોથી એક લીખ (આવો ઉલ્લેખ સંગ્રહણી-બૃહદ્વૃત્તિ અને પ્રવચન-સારોદ્ધાર-વૃત્તિમાં છે, જ્યારે જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞપ્તિ-વૃત્તિમાં તો પૂર્વ અને પશ્ચિમ મહાવિદેહવાસી મનુષ્યના આઠ કેશાગ્રોથી એક લીખ થાય છે એવો ઉલ્લેખ છે), આઠ લીખ મળીને એક 'યૂકા (જૂ) આઠ યૂકા મળીને 'યવનો મધ્ય ભાગ' અને આવા આઠ મધ્ય ભાગ મળીને એક 'ઉત્સેધાઙ્ગુલ' થાય છે

१ अहतिमति मते इत्यपि पदच्छेदः । २ सामानिन इत्यपि संभवति । ३ मनिनते [illegible] इति पदच्छेदान्तरम् ।

षिणे । 'हित!' नियकारिन् । अथवा मतिमना–मज्ञात्वता ईहिता–समीहिता । 'ईशस्य' स्वामिनः । 'मानस्य वा' पूजाया इव । 'ससत्' सभा । वाशब्द इवार्थे भिन्नक्रमस्त्वेन मानस्य सम दिवेति सम्बन्धनीया । 'आतन्वती' विस्तारयन्ती । 'तापदान' सन्तापखण्डनम् । 'दधानस्य' धुन्वतः । 'सामानि' प्रियाणि । 'नः' अस्मभ्यम् । हे तीर्थकृत् ! ईशस्य ते मते भारती विश्ववर्यै निकाय्य नो वास वितीर्याचरामिति योगः ॥ ९५ ॥

अवचूरिः

हे तीर्थकृत् ! ते–तव मते–शासने भारती विश्ववर्ये–निकाय्ये वासमाश्रय मोक्षमित्यर्थः वितीर्या [illegible] । भारती कथंभूता ? । परशासनाध्वान्तसूर्यसमा । सूरिभिः–अर्थविकल्पैर्भारा [illegible] कथंभूते ? । अद्वतिमाने–अविद्यमानतुलने । मते–शासने आधारभूते । यद्वा अहति–अविद्यमा [illegible] । अतिमते–अतिशयेनाभिमते । हि–स्फुटम् । ते–तव । शास्यमानस्य [illegible] । अनतो–बहुतरा अतीता आपदो यस्य तस्यामन्त्रणं अतन्वानापत् ! [illegible] । सा कथंभूता । अमानिनो–निरहङ्कारस्य । भी–तरणि । [illegible] । हे हित ! हितकारिन् ! । यद्वा मतिमना–मनीषिणा ईहिता । ईशस्य–स्वामिनः । वा इवार्थे [illegible] । मानस्य–पूजायाः सदस् वा–सभेव । तापदानं–सन्तापखण्डनमातन्वती । सामानि–प्रियाणि [illegible] । नः–अस्मभ्यम् ॥ ९५ ॥

अन्वयः

[illegible] ! (मतिमने हित !) तीर्थ–कृत् ! ते हि शास्यमानस्य आतन्– [illegible] ([illegible]) ईशस्य मानस्य सामानि दधानस्य सा पर–मत–तिमिर–उप– [illegible], [illegible] मतीता, जनन–मृति–तरङ्ग–निष्पार–संसार–नीर–आकर–अपार– [illegible] ईहिता (ईहित ! वा) मानस्य संसद् वा ताप–दानं आत– [illegible] ([illegible]) [illegible] विश्व–वर्ये, महति, अति–मत (अद्वतिमति) निकाय्ये अर्हति वासं वा [illegible] ।

શબ્દાર્થ

[illegible]

हि=નિશ્ચયાર્થક અવ્યય
शस्यमानस्य (मू० शस्यमान)=પ્રશંસા-પાત્રની
धाम (मू० धामन्)=નિવાસને
अस्तगुर्वापद्=નષ્ટ થઈ છે મોટી મોટી આપદાઓ જેની એવા
आनन्द=હર્ષ
धाम=ધામ, સ્થાન.
आनन्दधामस्य=હર્ષના સ્થાનરૂપની.
अमानिन् (मू० अमानिन्)=ગર્વ-રહિત, નિરભિમાની.
सामानिन=નિરભિમાનીઓથી યુક્ત
तरङ्ग=હિલોળ, મોજુ
निष्पार=અપાર, સીમા-રહિત
नीर=જળ
आकर=સમૂહ
नीराकर=સમુદ્ર
अन्तर्=મધ્યે.
निमज्जत् (धा० मस्ज्)=ડૂબતા
उत्तार=તારી જવું તે.
जननमृतितरङ्गनिष्पारसंसारनीराकरान्तर्निमज्जनोत्तारनौः=જન્મ અને મરણરૂપ તરંગો છે જેમાં એવા અપારસંસાર-સમુદ્રમાં ડૂબતા મનુષ્યોને તારવામાં નૌકાના સમાન
तीर्थकृत्! (मू० तीर्थकृत्)=હે તીર્થંકર!
महति (मू० महत्)=વિસ્તારયુક્ત.
मतिमता (मू० मतिमत्)=બુદ્ધિશાળી વડે
ईहिता (मू० ईहित)=વાંછિત
मतिमते (मू० मतिमत्)=બુદ્ધિમાન્‌ને.
हित! (मू० हित)=હે કલ્યાણકારી!
ईशस्य (मू० ईश)=સમર્થ.
मानस्य (मू० मान)=ગર્વના
वा=જાણે કે
आतन्वती (धा० तन्)=વિસ્તાર કરતી.
दान=વિદારણ, ખંડન
तापदान=સંતાપના વિદારણને.
दधानस्य (मू० दधान)=ધારણ કરનારા
सामानि (मू० सामन्)=પ્રિય

શ્લોકાર્થ

ભારતીને પ્રાર્થના—

"નષ્ટ થઈ છે મોટી મોટી વિપત્તિઓ જેની (અથવા જેનાથી) એવા હે (નાથ)! (હે પણ્ડિતોને હિતકારી)! હે તીર્થંકર! (જિન-શાસનરૂપ મતને વિષે) નિશ્ચયે કરીને (માનવ, દાનવ અને દેવ વડે) પ્રશંસા કરાયેલા એવા તથા આનન્દના ધામરૂપ તેમજ નિરભિમાની [અથવા ગર્વ-રહિત (એવા સાધુઓથી) યુક્ત] અને સમર્થ તથા અમારા મનોવાંછિતોને ધારણ કરનારા એવા તારી અન્ય (જૈનેતર [1] ૩૬૩) મતરૂપ અંધકારનો નાશ કરવામાં પ્રખર સૂર્યના સમાન કાંતિ છે જેની એવી, વળી ઘણા અર્થ-વિકલ્પોએ કરીને અત્યંત ગભીર, તથા વળી જન્મ અને મરણરૂપી તરંગો છે જેમાં એવા અપાર સંસાર-સમુદ્ર મધ્યે ડૂબતા મનુષ્યોનો ઉદ્ધાર કરવામાં નૌકાસમાન એવી, તેમજ બુદ્ધિશાળીને અભીષ્ટ એવી [અથવા હે બુદ્ધિમાન્‌ને અભિપ્રેત!], અને સમાનની જાણે સભા ન હોય તેવી તેમજ સંતાપના ઉચ્છેદનો વિસ્તાર કરનારી વાણી વિષમાં સર્વોત્તમ, (પિસ્તાલીસ લાખ યોજન પર્યંત) વિસ્તારવાળા, અતિશય ઇચ્છવા યોગ્ય (અથવા અવિનશ્વર તેમજ દીર્ઘ) એવા (મોક્ષરૂપ) ગૃહને વિષે નાશ-રહિત એવા નિવાસને અમને સર્વદા અર્પો."—૯૫

૧ આ મતો સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સૂત્રકૃતાંગ

श्रीअम्बिकायाः स्तुतिः—

सरभसनतनाकिनारीजनोरोजपीठीलुठत्तारहारस्फुरद्रश्मिसारक्रमाम्भोरुहे !

परमवसुताङ्गजाऽऽरावसन्नाशिताराति भाराऽजिते ! भासिनी हारतारा बलक्षेमदा।

क्षणरुचिरुचिरोरुचञ्चत्सटासङ्कटोत्कृष्टकण्ठोद्भटे संस्थिते ! भव्यलोकं त्वमम्बाऽम्बिके !

परमव सुतरां गजारावसन्ना शिताराति भा राजिते भासि नीहारताराबलक्षेऽमदा ॥९६॥

—अर्णव०

टीका

सरभसेति । 'सरभसनतनाकिनारीजनोरोजपीठीलुठत्तारहारस्फुरद्रश्मिसारक्रमाम्भोरुहे !' सरभसं नतः—प्रणतो यो नाकिनारीजनः तस्योरोजपीठीषु—स्तनपर्यङ्किकासु लुठतां तारहाराणां स्फुरद्भी रश्मिभिः सारे—कर्बुरे क्रमाम्भोरुहे यस्याः सा सम्बोध्यते । 'परमवसुताङ्गजा' अतिशयेन परमवसू—परमतेजसौ अङ्गजौ—पुत्रौ यस्याः सा । 'आरावसन्नाशिताराति भारा' आरावेण—ध्वनिना सन्नाशितः—सम्यग् अदर्शनं नीतः अरातिभारः—शत्रुसन्दोहो यया सा । 'अजिते !' अनभिभूते ! । 'भासिनी' भासनशीला । 'हारतारा' मौक्तिकमालोज्ज्वला । 'बलक्षेमदा' बलं—सामर्थ्यं क्षेमं—कल्याणं ते ददाति या सा । 'क्षणरुचिरुचिरोरुचञ्चत्सटासङ्कटोत्कृष्टकण्ठोद्भटे' क्षणरुचिरुचिराभिः—विद्युद्दीप्ताभिः उरुभिश्चञ्चन्तीभिः सटाभिः सङ्कट उत्कृष्टो यः कण्ठः तेनोद्भटे—कराले । सिंहस्य विशेषणमेतत् । 'संस्थिते !' निषण्णे ! । 'भव्यलोकं' भव्यजनम् । 'त्वं' भवन्ती । 'अम्ब !' मातः ! । 'अम्बिके !' अम्बा इति ! । 'परमं' उत्कृष्टम् । 'अव' रक्ष । 'सुतरां' अत्यर्थम् । 'गजारौ' केसरिणि । 'असन्ना' अखिन्ना । 'शिताराति भा' आरशब्देन रीतिर्लोहारकटश्चोच्यते शितस्य—तनूकृतस्यारस्य वा अतिशयेन भा—दीप्तिर्यस्याः सा । 'राजिते' भ्राजिते । 'भासि' दीप्तिविषये । 'नीहारताराबलक्षे' नीहारः—हिमं ताराः—नक्षत्राणि तद्वद् बलक्षे—धवले । 'अमदा' मदरहिता । हे अम्बिके ! गजारौ नीहारताराबलक्षे संस्थिते सुतरां त्वं भव्यलोकं अवेति सम्बन्धः ॥ ९६ ॥

इति श्रीमहाकविधनपालेन कृता शोभनचतुर्विंशतिकायाः वृत्तिः[१] समाप्ता ।

शासनाम्भोरुहभ्राजद्—हंसाऽसिताऽऽनु भासिता ।

शान्तिदेवी मुदे स्ताद् वो, हंसा शिताशुभाऽसिता ॥ १ ॥

---

१ 'अत्र' इत्यपि पाठः ।

अवचूरि

हे सवेगनतदेववधूजनस्तनपीठेषु लुठतां सारहाराणां स्फुरद्रश्मिभिः सारे-कर्बुरे क्रमा
धरणकमले यस्यास्तस्याः सम्बोधनम्। 'परमवस्तुतराङ्गजा' अतिशयेन परमवसू-परमतेजसी अङ्ग
दस्याः सा। रावेण-ध्वनिना सम्यग् नाशित-अदर्शनं नीतः अरातिमार-शत्रुवर्गो यया सा।
-अपराभूते'। भासिनी-भासनशीला। हारतारा-हारोज्ज्वला। बल क्षेमं च ददाति या। सिंहे च
क्षणरुचिरुचिराभिः-विद्युद्दीप्तिभिरिव रुचिराभिः उर्वीभिः घनन्तीभिः सटाभिः सकटे उत्कृष्टे
स्कन्धेनारूढे। हे अम्ब!-मातः!। हे अम्बिके! देवि!। पर-उत्कृष्टमव-रक्ष। सुतराम् अत्यर्थम्।
सिंहे असभा-अखिला सस्थिता। शितस्य-तनूकृतस्य आरस्येव-पित्तलस्येव अतिशयेन भ
सा। राजिते-भ्राजिते। भासमानहिमनक्षत्रधवले। अमदा-मदरहिता। हे अम्बिके! सिंहे सां
सुतरां त्व मर्त्यलोकमवेति सबन्ध ॥ ९६ ॥

इति श्रीमहाकविशोभनमुनिप्रणीता सावचूरिश्चतुर्विंशतिजिनस्तुतिः।

अन्वय

सरभस-नत-नाकिन्-नारी-जन-उरोज-पीठी-लुठत्-तार-हार-स्फुरत्-रश्मि-सार
अम्भोरुहे! अजिते! क्षण-रुचि-रुचिर-उरु-घमत्-सटा-सङ्कट-उत्कृष्ट-कण्ठ-उन्नटे, (र
भासि-नीहार-तारा-बलक्षे (अजिते) गज-अरौ सस्थिते! राजिते! अम्ब! नीहार-
बलक्षे! अम्बिके! परम-वसु-तर-अङ्गजा, आराव-सन्नाशित-अराति-मारा, सिनी,
तारा, बल-क्षेम-दा, अ-सभा, शित-आर-अति-भा, अ-मदा त्व पर मर्त्य-लोकं तरां

શબ્દાર્થ

रभस=(१) वेग, (२) હર્ષ.
सरभस=(१) वेगपूर्वक; (२) હર્ષપૂર્વક
उरोज=સ્તન
पीठी=આસન.
लुठत् (धा० लुठ्)=આળોટતો.
रश्मि=કિરણ
क्रम=ચરણ
अम्भोरुह=કમલ.
सरभसनतनाकिनारीजनोरोजपीठीलुठत्तारहार
स्फुरद्रश्मिसारक्रमाम्भोरुहे!=વેગપૂર્વક અથવા
　હર્ષપૂર્વક નમેલા દેવોની સ્ત્રી-જનોના
　સ્તનરૂપી આસન ઉપર આળોટતા એવા
　મનોહર હારના સ્ફુરાયમાન (
　વડે કરીને સારભૂત છે ચરણ-
　જેના એવી! (સં૦)
अङ्गज=પુત્ર.
परम=પરમ
वसुतर=વસુતર
परमवसुतराङ्गजा=(१) ઉત્કૃષ્ટ તેજવાળા છે
　જેના એવી, (२) [1]પરમ અને વસુ
　છે પુત્રો જેના એવી
सन्नाशित=રૂડી રીતે નાશ કરેલ.
मार=સમુદાય

---

[1] આ અર્થ શ્રીસૌભાગ્યસાગરકૃત ટીકાને આધારે આપે છે

आरावसन्नाशितारातिमारा=નાદ વડે રૂડી રીતે નષ્ટ કર્યો છે વૈરિ-વર્ગને જેણે એવી.
अजिते! (मू० अजिता)=હે નહિ જીતાયેલી!
भासिनी (मू० भासिन्)=દેદીપ્યમાન, તેજસ્વી
हारतारा=હારના જેવી ઉજ્જ્વલ
बल=પરાક્રમ
क्षेम=સુખ, કલ્યાણ
बलक्षेमदा=પરાક્રમ તેમજ કલ્યાણને દેનારી
क्षण=પળ, ક્ષણ
क्षणरुचि= સૌદામિની, વીજળી
चलत् (धा० चल्)=હાલતા, અસ્થિર
सटा=સિંહની યાળ
सङ्कट=સાંકડું, ભરચક, ચીચોચીચ ભરેલ
उत्कृष्ट=શ્રેષ્ઠ, અનુપમ
कण्ठ=ગરદન
उद्भट=શૂર, શૌર્યવાન્
क्षणरुचिरुचिरोद्यच्चलत्सटासङ्कटोत्कृष्टकण्ठोद्भट=વીજળીના જેવી પ્રકાશમાન, વિશાળ તેમજ અસ્થિર એવી સટા વડે ચીચોચીચ ભરેલા એવા શ્રેષ્ઠ કંઠ વડે શૌર્યવાન્
सस्थिते! (मू० सस्थिता)=હે બેસનારી!
भव्यलोक=ભવ્ય-જનોને
अम्ब! (मू० अम्बा)=હે માતા!
अम्बिके! (मू० अम्बिका)=હે અમ્બિકા (દેવી)!
पर (मू० पर)=ઉત્તમ
अव (धा० अव्)=રક્ષણ કર
सुतरां=અત્યન્ત
गजारौ (मू० गज+अरि)=સિંહ ઉપર.
असन्ना (मू० असन्न)=ખેદ-રહિત
शित=તીક્ષ્ણ
आर=પિત્તળ
अति=અતિશય
शितारातिभा=તીક્ષ્ણ કરેલા પિત્તળના કરતાં વધારે છે કાંતિ જેની એવી.
राजिते! (मू० राजिता)=હે પ્રકાશમાન!
भासिन्=દેદીપ્યમાન
नीहार=હિમ, બરફ
वलक्ष=ધવલ, શ્વેત
भासिनीहारतारावलक्षे=દેદીપ્યમાન હિમ અને તારા સમાન શ્વેત
अमदा=ગર્વ-રહિત

શ્લોકાર્થ

અમ્બિકા દેવીની સ્તુતિ—

"હે વેગપૂર્વક [અથવા હર્ષથી] નમેલા દેવોના સ્ત્રી-વર્ગના (અર્થાત્ અપ્સરાઓના) સ્તનરૂપી આસન ઉપર આળોટતા એવા મનોહર (મૌક્તિક) હારનાં સ્ફુરાયમાન કિરણો વડે કરીને સંગત છે પાદ-પદ્મો જેનાં એવી હે (દેવી)! હે (કોઇથી પણ) નહિ જીતાયેલી (નિરુપમા)! હે સૌદામિનીના સમાન પ્રકાશમાન તથા વિશાળ તેમજ અસ્થિર એવી સટા વડે ચીચોચીચ ભરેલા એવા શ્રેષ્ઠ કંઠ વડે શૌર્યવાન્, દેદીપ્યમાન તેમજ પ્રકાશમાન હિમ અને તારાના જેવા શ્વેત સિંહ ઉપર બેસનારી! હે (પિત્તળના કરતાં અતિશય પ્રકાશે કરીને) દેદીપ્યમાન! હે જનની! હે અમ્બિકા! ઉત્કૃષ્ટ તેજવાળા છે તનનાં કિરણ જેનાં એવી, વળી (સિંહ-)નાદ વડે સારી રીતે નષ્ટ કર્યો છે શત્રુ-સમુદાય જેણે એવી, તેજસ્વી, હારના જેવી ઉજ્જ્વલ, બલ અને સુખને અર્પણ કરનારી, ખેદ-રહિત, તીક્ષ્ણ કરેલા પિત્તળના કરતાં અધિક છે કાન્તિ જેની એવી તથા નિરભિમાની એવી તું (સંસારરૂપી અટવીમાં ભ્રમણ કરતા દેહધારી) ઉત્તમ (એવા) ભવ્ય-જનનું અત્યન્ત રક્ષણ કર."—૯૬

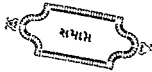
અમ્બિકા દેવીનું સ્વરૂપ—   સ્પષ્ટીકરણ

કવિરાજે અત્ર અમ્બિકા દેવીની બીજી વાર સ્તુતિ કેમ કરી છે એવો
ઉપસ્થિત થાય છે આના સમાધાનાર્થે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે શું અમ્બિકા એ સિ
નામાન્તર નહિ હોય? આના પ્રત્યુત્તર વતીકે નિવેદન કરવાનું કે એ નામાન્તર છે
દેવીના પ્રભમ અને વસુતર નામના બે પુત્રો છે એમ શ્રીસૌભાગ્યસાગરે રચેલી
વૃત્તિ ઉપરથી જોઈ શકાય છે પરંતુ આના સમર્થનમા અન્યત્ર ઉલ્લેખ જોવામા
નથી.[1] વિશેષમા એમ માની લઈએ કે અમ્બિકાનું બીજું નામ સિદ્ધાયિકા હોય, પ
કરીને આ દેવી તે ચોવીસમા તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુની શાસનદેવી છે કે કેમ તેનો નિર્ણ
બાકી રહે છે, કેમકે તેનું વાહન તો સિંહ છે તો આ શાસન દેવીના સબધમા-નિર્વાણ-
માથી નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે —

" तत्तीर्थोत्पन्नां सिद्धायिकां हरितवर्णां सिंहवाहनां चतुर्भुजां पुस्तकाभययुक्तदक्षिण
मातुलिङ्गबाणान्वितवामहस्तां चेति "

અર્થાત્ સિદ્ધાયિકા દેવીનો હરિત વર્ણ છે અને તેને સિંહનું વાહન છે વિશેષમાં તેને
હાથ છે તેના જમણા બે હાથ [2]પુસ્તક અને અભયથી અલકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ
બીજપૂરક (બીજોરા) અને બાણથી વિભૂષિત છે

અમ્બિકા દેવીના સ્વરૂપ ઉપર આ પદ્ય દ્વારા વિશિષ્ટ પ્રકાશ નહિ પડતો હોવાથી તેમજ
આ ચોવીસમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવી સિદ્ધાયિકા હોવાનો નિર્ણય નહિ થઈ શકતો હોવાથી
તેમજ અન્ય ટીકાકારો પુત્રના ઉલ્લેખને લગતી વાત પૂર્વ ભવ આશ્રીને ઘટાવી લેવાનું સૂચવતા
હોવાથી આ અમ્બિકા દેવી તે બાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથની શાસન-દેવી હોવી જોઈએ
એમ લાગે છે પરંતુ આ પરિસ્થિતિમા એ તો સ્વીકારવુંજ પડશે કે કોઈ પણ સ્તુતિ-કદમ્બ
કમાં ચતુર્થ સ્તુતિ દ્વારા કોઈ પણ જિનેશ્વરની શાસન-દેવીની પણ સ્તુતિ કરી શકાય છે,
અર્થાત્ અમુક જિનેશ્વરના સ્તુતિ-કદમ્બકમા તેજ જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનીજ અને નહિ કે
અ ય જિનેશ્વરની શાસન-દેવીની સ્તુતિ હોવી જોઈએ એવો નિયમ નથી

નેમિ ઠિ...
દાન...

---

[1] પ્રવચન-સારોદ્ધારની વૃત્તિમા દેવીઓનાં નામાન્તરો આપ્યા છે પરંતુ ત્યા પણ આ દેવીના
નામાન્તરનું નિવેદન કર્યું નથી

[2] મતા તર પ્રમાણે તેના જમણા બે હાથમા પદ્મ અને પાશ છે

अनङ्ग (पु०)=કામદેવ
अनन्त (वि०)=અપાર
अनन्तजित् (पु०)=અનંતનાથ, જૈનોના ચૌદમા તીર્થંકર
अनल (पु०)=અગ્નિ
अनवम (वि०)=શ્રેષ્ઠ
अनवरत (वि०)=નિરંતર, કાયમનું
अनवरतम् (अ०)=નિરંતર, કાયમ.
अनामयिन् (वि०)=તંદુરસ્ત
अनिल (पु०)=પવન
अनिशम् (अ०)=સર્વદા
अनु (अ०)=અનુગમનવાચક અવ્યય
अनुगमन (न०)=અનુસરણ
अनुमान (न०)=અનુમાન.
अनेक (वि०)=એક કરતાં વધારે
अनेकप (पु०)=હાથી
अनेकान्त (पु०)=સ્યાદ્વાદ.
अन्त (पुं०)=(૧) છેડો, (૨) નાશ
अन्तर् (अ०)=મધ્યમાં.
अन्तराल (वि०)=વચ્ચેનું, અંદરનું
अन्तिम (वि०)=છેવટનું
अन्य (वि०)=બીજું
अप (अ०)=દૂરવાચક અવ્યય
अपवर्ग (पुं०)=મોક્ષ
अपाय (पु०)=કષ્ટ
अपार (वि०)=છેડા વિનાનું
अपि (अ०)=(૧) પણ (૨) અને.
अप्रतिम (वि०)=અસાધારણ
अबला (स्त्री०)=નારી, સ્ત્રી
अब्ज (न०)=કમળ
अब्धि (पुं०)=સમુદ્ર
अभङ्ग (वि०)=અજેય.
अभिनन्दन (पु०)=અભિનન્દનનાથ, જૈનોના ચોથા તીર્થંકર
अभिनन्दन (न०)=આનન્દ પમાડનારૂં
अभिवृद्धि (स्त्री०)=સમૃદ્ધિ
अभिषेक (पु०)=અભિષેક
अभीम (वि०)=ભયંકર નહિ એવું
अमत (वि०)=નહિ માનેલ
अमर (पु०)=દેવ
अमरी (स्त्री०)=દિવ્યાંગના, દેવી.
अमल (वि०)=નિર્મળ, મેલ વિનાનું
अमित (वि०)=માપ વગરનું
अमृत (न०)=અમૃત.
अम्बर (न०)=આકાશ, ગગન
अम्बा (स्त्री०)=(૧) અમ્બા (શાસન-દેવી), (૨) માતા, જનની
अम्बिका (स्त्री०)=(૧) અમ્બા (શા० દેવી)
अम्बु (न०)=જળ
अम्बुरुह् (न०)=કમળ.
अम्भस् (न०)=પાણી
अम्भोज (पुं०)=કમળ
अम्भोधि (पुं०)=સમુદ્ર
अम्भोनिधि (पु०)=સમુદ્ર
अम्भोरुह (न०)=કમળ.
अय (पु०)=સુભાગ્ય.
अयशस् (न०)=અપકીર્તિ.
अयि (अ०)=અહો, અરે.
अर (पुं०)=અરનાથ, જૈનોના અઢારમા તીર્થંકર
अर (वि०)=(૧) અત્યંત, (૨) ઉતાવળ
अरत (वि०)=અનાસક્ત.
अरम् (अ०)=જલદી, (૨) અત્યંત
अरविन्द (न०)=કમળ
अराति (पु०)=દુશ્મન.
अरि (पु०)=(૧) દુશ્મન (૨) પૈડું, ચક્ર
अरुज् (वि०)=નીરોગી, તંદુરસ્ત
अरुण (वि०)=રાતું
अर्जुन (पु०)=ધોળું
अर्ति (स्त्री०)=પીડા
अर्थ (पुं०)=(૧) ધન, (૨) પદાર્થ.

अर्य (पु०)=સ્વામી
अर्य (वि०)=શ્રેષ્ઠ
अर्हत् (पु०)=(૧) સામાન્ય કેવલી, (૨) તીર્થંકર
अलक (पु०)=વાળ
अलक्ष(वि०)=અચિન્ત્ય
अलङ्कृत (मू०)=શણગારેલું, વિભૂષિત.
अलङ्कृति(स्त्री०)=અલંકાર, ભૂષણ
अलम् (अ०)=અત્યન્ત
अलस (वि०)=આળસુ
अलि (पु०)=ભ્રમર, ભમરો
अलीक(न०)=અસત્ય.
अल्प (वि०)=થોડું
अव् (१, प०)=રક્ષણ કરવું
अवतार (पु०)=જન્મ
अवन (न०)=રક્ષણ
अवनत (मू०)=નમેલું, નીચું થયેલું
अवनि (स्त्री०)=પૃથ્વી.
अवम (न०)=પાપ
अवश (वि०)=પરતન્ત્ર.
अविकृत (वि०)=વિકાર નહિ પામેલું
अविचलत्व (न०)=અચળતા
अशुभ (न०)=પાપ, અમંગલ
अशोक (पु०)=આસોપાલવનું ઝાડ.
अष्टापद (न०)=સુવર્ણ, સોનું
अस् (२, प०)=થવું, હોવું
,, (४, प०)=ફેંકવું
असत् (वि०)=અનિષ્ટ, ખરાબ
असङ्गम (वि०)=સંગતિ વિનાનું
असम (वि०)=નિરૂપમ, અસાધારણ
असमद (वि०)=મદથી યુક્ત નહિ એવું, નિરભિમાની.
असमान (वि०)=અસાધારણ
असार (वि०)=સાર વિનાનું
असि (पुं०)=તરવાર.
असित (वि०)=કૃષ્ણ, શ્યામ.
असु (पु०)=પ્રાણ
असुमत् (पु०)=પ્રાણી
असुर (पु०)=અસુર, દાનવ.
अस्त (पु०)=અસ્તાચળ
अस्त (मू०)=ત્યજી દીધેલ
अस्त्र (न०)=હથિયાર.
अस्मद् (अ०)=પ્રથમપુરૂષવાચક સર્વનામ
अहन् (न०)=દિવસ
अहि (पु०)=સાપ.
अहित (पु०)=(૧) શત્રુ, (૨) અનર્થ, ઉપદ્રવ
अहो (अ०)=અહો

आ

आ (अ०)=મર્યાદાવાચક અવ્યય.
आगम(पु०)=સિદ્ધાન્ત
आगार (न०)=ઘર.
आजि (स्त्री०)=યુદ્ધ
आढ्य (वि०)=પરિપૂર્ણ, ભરપૂર.
आतप (पु०)=તાપ.
आतपत्र (पु०)=છત્ર
आत्त (वि०)=ગ્રહણ કરેલ
आत्मज (पु०)=પુત્ર.
आदि (पु०)=શરૂઆત
आदित्य (पु०)=સૂર્ય
आदिष्ट (मू०)=ઉપદેશ કરેલ
आदेय (वि०)=ગ્રહણ કરવા લાયક
आद्य (वि०)=મુખ્ય.
आधि (पु०)=માનસિક પીડા, મનનું દુઃખ.
आन (पु०)=પ્રાણ
आनक (पु०)=દુંદુભિ, નગારું
आनत (मू०)=નમેલ
आनति (स्त्री०)=પ્રણામ.
आनन (न०)=મુખ.
आनन्द (पुं०)=હર્ષ
आनन्दित (मू०)=આનન્દ પામેલ
आन्तर (वि०)=આન્તરિક

आप् (५, प०)=મેળવવું
आपद् (स्त्री०)=આપત્તિ, કષ્ટ
आपादन (न०)=સંપાદન
आप्त (वि०)=પ્રામાણિક
आभा (स्त्री०)=કાન્તિ.
आम (पु०)=રોગ.
आमय (पुं०)=રોગ.
आमयिन् (वि०)=રોગી.
आमरी (स्त्री०)=દેવ સંબંધી
आमोद (पु०)=સુગંધ
आम्र (पु०)=આંબો.
आयत (वि०)=મોટું
आयति (स्त्री०)=ઉત્તર કાળ
आयाम (पुं०)=લંબાઈ
आयामिन् (वि०)=વિસ્તીર્ણ
आयास (पुं०)=પ્રયત્ન, મહેનત
आर (पु०)=(૧) શત્રુઓનો સમૂહ (૨) ભ્રમણ (૩) મુનિ, (૪) મુનિઓના સમુદાય.
आर (न०)=પિત્તળ
आरम्भ (पुं०)=પાપમય આચરણ
आरव (पु०)=શબ્દ, અવાજ
आरात् (अ०)=(૧) પાસેથી, (૨) દૂરથી, (૩) જલદી.
आराम (पु०)=બાગ, બગીચો
आराव (पु०)=ધ્વનિ, અવાજ
आराविन् (वि०)=શબ્દાયમાન
आर्य (वि०)=આર્ય
आलय (पु०)=ઘર.
आलान (न०)=હાથીને બાંધવાનો થાંભલો
आलि (पु)=ભમરો
आली (स्त्री०)=(૧) શ્રેણિ, હાર, (૨) સખી, બેનપણી
आलीन (भू०)=એકઠું થયેલ
आवलि (स्त्री०)=શ્રેણિ, હાર.
आवली (स्त्री०)=હાર
आशा (स्त्री०)=(૧) દિશા; (૨) આશા
आशु (अ०)=શીઘ્ર, સત્વર.
आश्रय (न०)=આધાર
आस् (२, आ०)=બેસવું
आसार (पुं०)=વેગવાળી વૃષ્ટિ
आसुर (पुं०)=અસુર, દેવ-વિશેષ
आस्य (न०)=મુખ
आहत (भू०)=માર ખાધેલ
आहित (भू०)=સ્થાપેલ
आह्वय (पु०)=નામ

इ

इ (२, प०)=જવું
इति (अ०)=એમ.
इद्ध (न०)=પ્રકાશ
इन (पुं०)=(૧) સ્વામી, (૨) ધનિક, (૩) સૂર્ય
इन्दु (पु०)=ચન્દ્ર
इन्द्र (पुं०)=સુર-પતિ
इन्द्र (वि०)=પ્રથમ
इभ (पु०)=કુંજર, હાથી
इरम्मद (पु०)=સૌદામિની, વિજળી
इला (स्त्री०)=પૃથ્વી.
इन्ध् (७, आ०)=પ્રકાશવું
इव (अ०)=જેમ
इष्ट (भू०)=ઇચ્છેલ, ચાહેલ
इह (अ०)=અહિંયાં

ई

ईक्षण (न०)=(૧) લોચન, આંખ, (૨) દર્શન, (૩) જ્ઞાન
ईक्षित (न०)=દર્શન
ईति (स्त्री०)=ઉપદ્રવ
ईर् (१०, प०)=પ્રેરવું
ईश (पु०)=સ્વામી
ईषत् (अ०)=જરા

ईहा (स्त्री०)=(૧) ચેષ્ટા, (૨) ઇચ્છા
ईहित (न०)=વાંછિત, (૨) ચેષ્ટિત

उ

उग्र (वि०)=તીવ્ર, પ્રખર
उचित (वि०)=યોગ્ય
उच्च (वि०)=ઊંચુ
उज्ज्वल (वि०)=કાન્ત
उज्जृम्भित (न०)=ચેષ્ટા
उज्झ् (૬, प०)=છોડવુ
उत्कृष्ट (वि०)=ઉત્તમ, શ્રેષ્ઠ
उत्तम (वि०)=ઉત્તમ, શ્રેષ્ઠ
उत्तार (पु०)=ઉત્તારણ, તારવુ તે
उत्सर्पिन् (वि०)=વધતું જતું
उत्सव (पु०)=ઓચ્છવ
उद्=પ્રકાશ, મોટાઈ, પ્રબલતા ઈત્યાદિ સૂચક અવ્યય
उदधि (पु०)=સમુદ્ર
उदय (पु०)=ઉદય
उदर (न०)=પેટ
उदार (वि०)=વિશાળ
उदित (न०)=(૧) ઉદય, (૨) શબ્દ
उदित (भू०)=ઉદયમા આવેલ, ઉગેલ
उदीर्ण (भू०)=ઉદય પામેલ
उद्धत(वि०)=મગરૂર
उद्धृति (स्त्री०)=ઉદ્ધાર
उद्भट (वि०)=(૧) ઉદાર, (૨) પરાક્રમી.
उद्यत् (व०)=ઉદય પામતું
उद्रेक (पु०)=વેગ
उन्मादिन् (वि०)=ઉન્મત્ત
उपकृत (न०)=ઉપકાર.
उपद्रुत (भू०)=પીડિત
उपपत्ति (स्त्री०)=યુક્તિ, સંગતિ
उपमा (स्त्री०)=ઉપમા, સરખાપણું
उपमान (न०)=ઉપમા
उपरि (अ०)=ઉપર
उपशम (पु०)=ઇન્દ્રિય ઉપરનો કાબુ, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ
उमा (स्त्री०)=કીર્તિ
उरु (वि०)=વિશાળ
उरोज (पु०)=સ્તન
उर्वरा (स्त्री०)=પૃથ્વી
उल्लसत् (व०)=ઉલ્લાસ પામતો

ऊ

ऊन (वि०)=ઓછુ
ऊरु (पु०)=જંઘા, જાગ
ऊर्जित (वि०)=પરાક્રમી
ऊह (पु०)=તર્ક
ऊहिका (स्त्री०)=તર્ક

ए

एक (वि०)=અદ્વિતીય, અસાધારણ
एनस् (न०)=પાપ
एव (अ०)=જ

ओ

ओघ (पु०)=સમૂહ

क

क (न०)=(૧) સુખ, (૨) જળ, (૩) મસ્તક
कज (न०)=કમળ
कण (पु०)=અંશ
कण्ठ (पु०)=ગળુ, ટોક
कदम्ब (पु०)=કદમ્બનું ઝાડ
कदम्बक(पु०)=સમુદાય
कनक (न०)=સોનું
कपिशित (वि०)=કાળો મિશ્રિત રાતો
कर्बुर (वि०)=મિશ્રિત.
कमण्डलु (पुं०)=સંન્યાસી, યતિ વિગેરેનું પાત્ર
कम्प् (१, आ०)=ધ્રુજવું
कमल (न०)=કમળ

कर (पुं०)=(૧) હાથ, (૨) કરનાર
कराल (वि०)=ઉત્કૃષ્ટ
करिन् (पुं०)=કુંજર
करीन्द्र (पुं०)=શ્રેષ્ઠ હાથી, ગજરાજ
कर्मन् (न०)=કર્મ.
कष् (१०, प०)=ઘર્ષણ કરવુ
कल (वि०)=મધુર
कलकल (पुं०)=કોલાહલ શબ્દ
कलधौत (न०)=સુવર્ણ, સોનુ
कला (स्त्री०)=કળા
कलाप (पुं०)=સમુદાય.
कलि (पुं०)=(૧) કલહ, કજીઆ, (૨) કલિ (યુગ)
कल्पतरु (पुं०)=કલ્પવૃક્ષ.
कवि (पुं०)=(૧) કવિતા રચનાર, (૨) શુક્ર (દૈત્ય-ગુરૂ)
काञ्चन (न०)=સુવર્ણ, સોનુ
कान्त (वि०)=મનોહર
कान्ता (स्त्री०)=પત્ની
कान्तार (न०)=વન.
कान्ति (स्त्री०)=પ્રભા, તેજ
काम (पुं०)=(૧) કામ-દેવ, (૨) ઇચ્છા
कामम् (अ०)=અત્યંતપણું, સ્વીકાર ઈત્યાદિ સૂચક અવ્યય
कारण (न०)=કારણ, હેતુ
काल (पुं०)=યમ.
काल (वि०)=શ્યામ, કાળુ
काली (स्त्री०)=કાલી (વિદ્યા-દેવી)
कीर्ति (स्त्री०)=આબરૂ
कु (स्त्री०)=પૃથ્વી
कुण्डिका (स्त्री०)=પાત્ર-વિશેષ
कुन्द (पुं०, न०)=કુન્દ, મોગરાનું ફુલ
कुलिश (पुं०, न०)=વજ્ર
कुवलय (न०)=(૧) ભૂમંડળ, (૨) કમળ
कुवादिन् (पुं०)=ખરાબ બોલનાર
कुसुम (न०)=ફુલ
कुसुमधनुर्धर (पुं०)=કામદેવ
कृ (८, प०)=કરવું
कृत (वि०)=કરનાર
कृत् (६, प०)=કાપવુ
कृत (पुं०)=કરેલું
कृतान्त (पुं०)=(૧) સિદ્ધાન્ત, (૨) યમ
कॄ (६, प०)=ફેંકવુ प्रविकॄ=ફેંકવું, विप्रकॄ=ફેંકવુ
क्लृप् (१, आ०)=રચવુ
कोकिल (पुं०)=મોર
केतु (पुं०)=વાવટો.
केसर (पुं०)=પદ્મ વિગેરેમા ઉત્પન્ન કેશના આકાર જેવો તંતુ
केसरिन् (पुं०)=સિંહ
कैरव (पुं०, न०)=ચન્દ્ર-વિકાસી કમળ પોયણું
कोप (पुं०)=ગુસ્સો
क्रम (पुं०)=ચરણ, પગ
क्रिया (स्त्री०)=કાર્ય
क्षप् (८, उ०)=નાશ કરવો
क्षण=(૧) ઉત્સવ, (૨) પળ
क्षणरुचि (स्त्री०)=વીજળી
क्षति (स्त्री०)=ક્ષય, નાશ
क्षपा (स्त्री०)=રાત્રિ
क्षमा (स्त्री०)=(૧) ક્ષમા, માફી, (૨) પૃથ્વી
क्षिप् (८, उ०)=મારી નાખવુ
क्षित (पुं०)=ક્ષીણ થયેલ
क्षिप् (६, उ०)=ફેંકવુ आक्षिप=દૂર ફેંકવુ
क्षुद्र (पुं०)=ક્ષુદ્ર
क्षेम (न०)=કલ્યાણ
क्षोभ (पुं०)=ખળભળાટ

ख

खच (१, प०)=જડવુ

ग

गगन (न०)=આકાશ
गज (पु०)=હાથી
गत (भू०)=ગયેલું
गदा (स्त्री०)=ગદા, આયુધ વિશેષ
गन्ध (पु०)=વાસ
गभीर (वि०)=ગહન
गम् (१, प०)=જવુ अधिगम्=મેળવવું
गम (पु०)=સમાન પાઠ
गमन (न०)=જવુ તે
गरीयस् (वि०)=વધારે મોટુ
गात्र (न०)=દેહ
गान्धारी (स्त्री०)=ગાન્ધારી (વિદ્યા-દેવી)
गीत (न०)=ગાન
गुरु (पु०)=આચાર્ય
गुरु (वि०)=મોટુ
गै (१, प०)=ગાવું
गो (पु०)=સ્વર્ગ
गो (स्त्री०)=પૃથ્વી.
गोचर (पु०)=ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપ
गोधिका (स्त्री०)=એક જાતનું પ્રાણી
गौरी (स्त्री०)=ગૌરી (વિદ્યા-દેવી)
ग्रह (पु०)=ગ્રહ

घ

घण्टा (स्त्री०)=ઘણ્ટ
घन (पुं०)=મેઘ
घन (वि०)=ગહન.

च

च (अ०)=અને.
चकास् (२, प०)=પ્રકાશવું
चकित (वि०)=ભય પામેલ.
चक्र (न०)=ચક્ર
चक्रधरा (स्त्री०)=ચક્રધરા (વિદ્યા-દેવી)
चक्रवर्तिन् (पुं०)=ચક્રવર્તી
चत्वर (न०)=હાલનું
चतुर (वि०)=હોશિયાર
चन्द्रप्रभ (पु०)=ચન્દ્રપ્રભનાથ, જૈનોના આઠમા તીર્થંકર
चर् (१, प०)=ચરવુ
चरण (न०)=ચારિત્ર
चल् (१, प०)=ચાલવુ
चल (वि०)=ચચળ
चलन (पु०)=ચરણ
चाप (पु०)=ધનુષ્ય
चापल (न०)=ચપળતા
चामर (पु०, न०)=ચમ્મર
चारिन् (वि०)=વિહરણશીલ, ફરનારૂ
चारु (वि०)=મનોહર.
चि (५, प०)=એકઠુ કરવુ
चित (भू०)=વ્યાપ્ત
चित्त (न०)=મન
चित्तभू (पु०)=મદન
चिर (वि०)=લાંબા સમયનુ
चुलुक (पु०)=ખોબો
चूत (पु०)=આંબો
चूर्ण (न०)=ચૂર્ણ

छ

छत्र (न०)=છત્ર
छिद् (७, प०)=કાપવું
छो (४, प०)=કાપવું

ज

जगत् (न०)=દુનિયા
जन् (४, आ०)=ઉત્પન્ન થવું
जन (पु०)=લોક, મનુષ્ય
जनता (स्त्री०)=લોક
जनन (न०)=જન્મ
जनहितता (स्त्री०)=માનવ-જાતિનું હિત.
जन्तु (पु०)=પ્રાણી
जन्म (न०)=જન્મ, ઉત્પત્તિ.
जन्मन् (न०)=જન્મ, ઉત્પત્તિ

जरा (स्त्री०)=ઘડપણ
जल (न०)=પાણી
जव (पुं०)=વેગ.
जात (न०)=સમૂહ
जातरूप (न०)=સુવર્ણ, સોનું
जाति (स्त्री०)=જન્મ
जाल (पुं०, न०)=સમૂહ
जि (१, प०)=જીતવું
जिन (पुं०)=જીત્યા છે રાગ-દ્વેષ જેણે તે, वीतराग.
जिनपति (पुं०)=જિનેશ્વર, तीर्थंकर
जिनवर (पुं०)=तीर्थंकर
जिनेन्द्र (पुं०)=तीर्थंकर
जीव (पुं०)=પ્રાણી
जुष् (६, आ०)=સેવવું
ज्यानि (स्त्री०)=ઘડપણ
ज्यायस् (वि०)=વધારે મોટું
ज्वलन (पुं०)=અગ્નિ

त

तडित् (स्त्री०)=વીજળી.
तत्र (अ०)=ત્યાં
तति (स्त्री०)=શ્રેણિ
तद् (स०)=તૃતીયપુરુષવાચક સર્વનામ
तन (८, उ०)=વિસ્તાર કરવો. વિસ્તરવું
तनया (स्त्री०)=પુત્રી.
तनु (स्त्री०) દેહ
तनु (वि०) અલ્પ
तनुभृत् (वि०) શરીરધારી.
तप (१, उ०) તપવું
तपस् (न०)=તપ.
तम (न०)=અંધકાર.
तमस् (न०)=(૧) અજ્ઞાન (૨) અંધકાર
तरङ्ग (पुं०)=[illegible]

तरणि (पुं०)=સૂર્ય.
तरल (वि०)=ચંચળ.
तरवारि (पुं०)=તલવાર.
तरसा (अ०)=વેગથી (૨) જોરથી
तरु (पुं०)=ઝાડ.
ताडित (कृ०)=મારેલું
ताण्डव (न०)=નૃત્ય, [illegible]
तामस (वि०) [illegible]
तान (न०) [illegible]
[illegible] (स्त्री०)=[illegible]
ताप (पुं०)=[illegible]
तापित (न०) [illegible]
ताम (पुं०)=[illegible]
[illegible] (न०)=[illegible]
तामस (न०) [illegible]
ताय (वि०) [illegible]
तार (पुं०, न०) (૧) [illegible]
तार (वि०) [illegible]
तारा (स्त्री०) [illegible]
तारिका (स्त्री०) [illegible]
तिमिर (न०) [illegible]
तिलक (पुं०, न०) [illegible]
तीर (न०) [illegible]
तीर्थ (न०) [illegible]
तीर्थकृत् (पुं०) [illegible]
तुर (६, उ०) [illegible]
तुरग (पुं०) [illegible]
तुरङ्ग (पुं०) [illegible]
तृ (१ प०) [illegible]
[illegible]

त्याग (पु०)=છોડી દેવું તે
त्रपा (स्त्री०)=લજ્જા
त्रय (न०)=ત્રણનો સમૂહ
त्रयी (स्त्री०)=ત્રણનો સમૂહ
त्रस (त्रि०)=જંગમ
त्रास (पु०)=ભય
त्रि (त्रि०)=ત્રણ
त्रिलोक (न०)=ત્રણ લોક
त्रै (१, आ०)=રક્ષણ કરવું
त्विष् (स्त्री०)=પ્રભા, તેજ

द

दक्ष (त्रि०)=ચતુર.
दण्ड (पुं०, न०)=દંડ, લાકડી
दन्त (पु०)=દાંત.
दम (पु०)=સંયમ
दया (स्त्री०)=કરુણા
दयावत् (त्रि०)=દયાળુ, કૃપાળુ
दयित (त्रि०)=પ્રિય
दयिता (स्त्री०)=સ્ત્રી
दर (पु०)=ભય, ત્રાસ
दरिद्र (त्रि०)=કંગાળ.
दर्शन (न०)=જોવું તે.
दल् (१०, उ०)=નાશ કરવો
दल (पु०, न०)=પત્ર.
दलित (न०)=વિકાસ પામેલું
दव (पु०)=દાવાનલ.
दहन (न०)=તાપ.
दा (१, प०)=આપવું
दा (३, उ०)=આપવું
दान (न०)=(१) દાન, (२) મદ-જળ, (३) ખંડન
दानव (पु०)=અસુર
दान्त (त्रि०)=[illegible]
दार (पु०)=સ્ત્રી
दारिद्र (त्रि०)=[illegible]

दारुण (त्रि०)=ભયંકર
दाव (पु०)=અગ્નિ.
दिश् (६, उ०)=બતાવવું, દેખાડવું
दीन (त्रि०)=ગરીબ
दीर्ण (मु०)=ચીરેલું
दून (त्रि०)=દુઃખી
दृश् (स्त्री०)=(१) દૃષ્ટિ, (२) આંખ
दृष्टान्त (पु०)=દાખલો, ઉદાહરણ
देव (पु०)=સુર
देवी (स्त्री०)=દેવી
देह (पु०, न०)=શરીર
दो (४, प०)=કાપવું
द्राक् (अ०)=સત્વર, ઝટ
द्रु (१, प०)=વહેવું
द्रोहिका (स्त्री०)=દ્રોહ કરનારી
द्वयी (स्त्री०)=બેનો સમૂહ
द्विप (पुं०)=હાથી.
द्विरद (पु०)=હાથી

ध

धन (न०)=દોલત
धनुष् (न०)=ધનુષ્ય
धरा (स्त्री०)=પૃથ્વી.
धरित्री=પૃથ્વી
धर्म=(पुं०) (१) ધર્મ; (२) ધર્મનાથ, જૈનના પંદરમા તીર્થંકર
धा (३, उ०)=ધારણ કરવું आधा=મૂકવું निधा=મૂકવું प्रविधा=કરવું विधा=કરવું
धातृ (पु०)=ધારણ કરનાર
धान (न०)=સ્થાન.
धामन् (न०)=(१) સ્થાન, (२) તેજ, (३) કિરણ, (४) ગૃહ
धाव् (१, उ०)=(१) [illegible] (२) શુદ્ધ કરવું
धिषण (पु०)=બૃહસ્પતિ, દેવના ગુરુ
धिषणा (स्त्री०)=બુદ્ધિ
धी (स्त्री०)=મતિ

धीर (वि०)=(१) ધૈર્યવાળો; (२) બુદ્ધિવાળો
धु (५, उ०)=હલાવવું
धू (१, प०; ९, उ०, १०, उ०)=હલાવવું
धूत (भू०)=હલાવેલું
धूली (स्त्री०)=રજ
धृ (१०, उ०)=ધારણ કરવું
धौत (भू०)=શુદ્ધ કરેલું
ध्वन् (१, प०)=અવાજ કરવો
ध्वान्त (न०)=અંધકાર

न

न (अ०)=નહિ
नख (पुं०, न०)=નખ
नग (पुं०)=પર્વત
नगरी (स्त्री०)=પુરી
नत (भू०)=નમેલું
नति (स्त्री०)=પ્રણામ, નમન
नद (पुं०)=નદી
नन्द् (१, प०)=ખુશી થવું
नन्दक (वि०)=(१) આનન્દદાયક, (२) સમૃદ્ધિકારક
नन्दन (पुं०)=પુત્ર
नन्दन (वि०)=આનંદ દાયક
नभस् (न०)=આકાશ
नम् (१, प०)=નમસ્કાર કરવો, [illegible] નમવું
नमस् (अ०)=નમસ્કાર
नमि (पुं०)=નમિનાથ, જૈનોના [illegible] તીર્થંકર
नम्र (पुं०)=[illegible]
नय (वि०)=[illegible]
नय (पुं०)=(१) [illegible] (२) નીતિ
नयन (न०)=નેત્ર
नर (पुं०)=મનુષ્ય

नन्द (वि०)=[illegible]
नव (वि०)=નૂતન
नह् (४, उ०)=બાંધવું
नाकिन् (पुं०)=દેવ
नाग (पुं०)=નાગકુમાર
नाथ (पुं०)=સ્વામી
नाना (अ०)=અનેક
नाभि (पुं०)=નાભિ, ઋષભદેવના પિ-
नाभी (स्त्री०)=નાભિ, ડૂંટી
नायक (वि०)=[illegible]
नारी (स्त्री०)=સ્ત્રી
नाराच (पुं०)=[illegible]
नालीक (न०)=[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

नु (२, प०)=સ્તુતિ કરવી
नुद् (६, प०)=પ્રેરવુ
नुति (स्त्री०)=(૧) સ્તુતિ, (૨) પ્રણામ
नुन्न (भू०)=પ્રેરિત.
नू (६, प०)=સ્તુતિ કરવી
नूत (वि०)= નવીન
नूत (भू०)=સ્તુતિ કરાયેલ
नूतन (वि०)=નવીન
नूनम् (अ०)=ખરેખર.
नेमि (पु०)=નેમિનાથ, જૈનોના બાવીસમા તીર્થંકર.
नैगम (पु०)=સાત નયોમાનો એક
नो (अ०)=નહિ.
नोदक (वि०)=પ્રેરક
नोदिन् (वि०)=પ્રેરક, નાશ કરનાર.
नौ (स्त्री०)=વહાણુ, હોડી

प

पङ्क (पु०, न०)=કાદવ
पङ्क्ति (स्त्री०)=શ્રેણિ, હાર
पत् (१, प०)=પડવુ
पति (पु०)=અધિપતિ, સ્વામી.
पत्नी (स्त्री०)=પોતાની સ્ત્રી.
पत्र (न०)=(૧) પાદડુ, (૨) વાહન
पथिन् (पु०)=માર્ગ.
पद् (४, आ०, १०, आ०)=જવુ
पद (पु०, न०)=(૧) સ્થાન, (૨) વાક્યનો એક ભાગ.
पदार्थ (पु०)=વસ્તુ
पद्म (न०)=કમળ
पद्मराग (न०)=લાલ મણિ, માણેક
पन्नग (पु०)=સાપ.
पर (पु०)=શત્રુ
पर (वि०)=(૧) ઉત્તમ, (૨) અન્ય.
परता (स्त्री०)=શરણુતા
परम (पु०)=પરમ, સિદ્ધાર્થિકાનો પુત્ર.
परम (वि०)=શ્રેષ્ઠ
पराग (पु०)=પુષ્પમાની બારીક રજ
परि (अ०)=વર્જ્યવાચક અવ્યય
परिकर (पु०)=સમૂહ
परिगत (भू०)=(૧) પ્રખ્યાત, (૨) પરિવૃત
परेत (पु०)=પિશાચ.
परेत (भू०)=દૂર ગયેલ
पवि (पु०)=વજ્ર
पांशु (पुं०)=રજ, રેણુ
पा (२, प०)=રક્ષણ કરવું
पात (पु०)=ચલન, પતન.
पातक (न०)=પાપ.
पाताल (न०)=પાતાળ, અધોલોક
पातृ (पु०)=રક્ષક
पात्री (स्त्री०)=પાત્ર.
पाद (पु०)=ચરણુ, પગ
पादप (पु०)=વૃક્ષ, ઝાડ.
पाद्मप्रभी (वि०)=પદ્મપ્રભ સબંધી
पाप (न०)=પાપ.
पारिजात (न०)=પારિજાતક, દિવ્ય વૃક્ષ
पारिन्द्र (पु०)=અજગર
पार्श्व (पु०)=પાર્શ્વનાથ, જૈનોના ત્રેવીસમા તીર્થંકર
पार्श्व (पु०, न०)=બાજુ
पाल् (१, उ०)=પાળવું
पावन (वि०)=પવિત્ર.
पाश (पु०)=દોરડું
पिङ्गल (वि०)=કાળા અને પીળા વર્ણથી મિશ્રિત
पिण्ड (पु०)=સમૂહ
पिहित (भू०)=ઢાંકી દીધેલ.
पीठी (स्त्री०)=આસન.
पुत्र (पु०)=પુત્ર, છોકરો
पुरुषदत्ता (स्त्री०)=પુરૂષદત્તા (વિદ્યા-દેવી).
पूज् (१०, उ०)=પૂજવું

पूज्य (वि०)=પૂજ્ય.
पूत (वि०)=પવિત્ર
पृथु (वि०)=વિશાળ
पृथ्वी=(स्त्री०) ભૂમિ
पृष्ठ (न०)=પીઠ
पोत (पुं०)=નૌકા.
प्ता (स्त्री०)=જટા
प्रकटित (वि०)=સ્પષ્ટ થયેલું, ઉઘાડું કરેલું
प्रजा (स्त्री०)=લોક
प्रज्ञप्ति (स्त्री०)=પ્રજ્ઞપ્તિ (વિદ્યા-દેવી)
प्रणय (पुं०)=સ્નેહ
प्रणयिन् (पुं०)=સ્નેહી.
प्रति (अ०)=યત્નતાવાચક અવ્યય
प्रतिहति (स्त्री०)=ઉપદ્રવ
प्रथित (मु०)=પ્રસિદ્ધ થયેલ
प्रभव (पुं०)=ઉત્પત્તિ.
प्रभा (स्त्री०)=તેજ
प्रमिति (स्त्री०)=પ્રમાણ
प्रमोद (पुं०)=હર્ષ.
प्रयत्न (पुं०)=પ્રયાસ, મહેનત
प्रवचन (न०)=સિદ્ધાન્ત
प्रवर (वि०)=શ્રેષ્ઠ
प्रसभम् (अ०)=અત્યંત
प्रसाद (पुं०)=અનુગ્રહ, કૃપા
प्रा (२, प०)=ભરવું
प्राय (वि०)=સમાન.
प्रिय (वि०)=વલ્લભ, ઇષ્ટ.
प्रियङ्गु (स्त्री०)=એક જાતનું ઝાડ
प्रोज्झित (पुं०)=ત્યાગ કરેલું
प्लव (पुं०)=પ્રવાહ

फ

फल (न०)=ફળ
फलक (न०)=(૧) બાજુનો ભાગ, (૨) ઢાલ

ब

बत (अ०)=વિસ્મય, શોક તથા સંતોષ દર્શક અવ્યય.
बन्ध (पुं०)=બંધ, ગાંઠ
बन्धन (न०)=બંદીખાનું
बन्धु (पुं०)=મિત્ર.
बल (न०)=સામર્થ્ય, શક્તિ.
बलक्ष (त्रि०)=ધવલ, સફેદ.
बलात् (अ०)=બળથી, હઠથી
बलिन् (त्रि०)=બળવાન્, પરાક્રમી.
बाधन (न०)=પીડા.
बाधा (स्त्री०)=પીડા.
बाहु (पुं०)=હાથ.
बुध् (१, प०)=જાણવું
बोधि (पुं०)=સમ્યક્ત્વ, યથાર્થ શ્રદ્ધાન.
बोधिका (स्त्री०)=બોધ દેનારી
ब्रह्मशान्ति (पुं०)=બ્રહ્મશાન્તિ (યક્ષ)

भ

भक्ति (स्त्री०)=ભક્તિ
भङ्ग (पुं०)=(૧) વિકલ્પ, (૨) રચના.
भज् (१, उ०)=ભજવું
भजन (न०)=ભજવું.
भय (न०)=બીક
भरत (न०)=ભરત (ક્ષેત્ર)
भर्तृ (पुं०)=સ્વામી.
भव (पुं०)=(૧) ઉત્પત્તિ, (૨) સંસાર, (૩) શિવ
भवन (न०)=ભાવ.
भव्य (त्रि०)=ભવિક, મોક્ષગામી
भा (स्त्री०)=તેજ
भा (२ प०)=પ્રકાશવું
भाष् (१०, उ०)=ભાષણ કરવું
भास्वर (त्रि०)=દેદીપ્યમાન
भानु (पुं०)=સૂર્ય.

भार (पु०)=(૧) ભાર, બોજો, (૨) સમૂહ
भारती (स्त्री०)=વાણી
भास् (१, आ०)=પ્રકાશવુ
भास् (स्त्री०)=પ્રકાશ
भासित (वि०)=તેજસ્વી
भासुर (वि०)=(૧) પ્રકાશિત, (૨) ઘોર
भास्वत् (पु०)=સૂર્ય
भास्वत् (वि०)=તેજસ્વી, પ્રકાશિત
भिद् (७, उ०)=ભેદવુ
भिद् (वि०)=ભેદનાર
भिन्न (मू०)=ભેદાયેલુ
भी (स्त्री०)=ભય
भीति (स्त्री०)=ભય
भीम (वि०)=ભયકર
भीषण (वि०)=ભયકર
भुज् (७, उ०)=ભોગવવુ
भू (स्त्री०)=પૃથ્વી
भू (१, प०)=થવુ
भूति (स्त्री०)=સપત્તિ
भूपति (पु०)=રાજા
भूमि (स्त्री०)=પૃથ્વી
भूरि (वि०)=બહુ
भूषण (न०)=અલકાર, ઘરેણુ
भृ (३, उ०)=ધારણ કરવુ
भृत (मू०)=ધારણ કરેલ
भृशम् (अ०)=અત્યન્ત
भेदिन् (वि०)=ભેદનાર
भ्रम् (१, प०; ४, प०)=ભમવુ
भ्रमर (पु०)=ભમરો
भ्रामर (वि०)=ભ્રમર સબંધી

म

मघवत् (पु०)=ઈન્દ્ર
मण्डल (न०)=ચક્ર
मत (न०)=દર્શન, સિદ્ધાન્ત
मत (मू०)=ઈષ્ટ.
मति (स्त्री०)=બુદ્ધિ.
मतिमत् (वि०)=બુદ્ધિશાળી
मत्त (वि०)=મદવાળુ
मद (पु०)=અભિમાન, ગર્વ
मदन (पु०)=કામદેવ
मधुर (वि०)=મીઠો
मधुरस (पु०)=પુષ્પનો રસ
मध्य (वि०)=વચલુ
मनस् (न०)=મન, ચિત્ત
मनीषिन् (पु०)=બુદ્ધિશાળી
मनोभव (पु०)=કામદેવ
मन्थ् (९, प०)=મથન કરવુ, મથવુ
मन्द (वि०)=મૃદુ, કોમળ
मन्दार (पु०)=પારિજાતકનુ પુષ્પ.
मर (पुं०)=મૃત્યુ
मर्त्य (पु०)=માનવ
मल (पु०)=મેલ
मल्लि (पु०)=મલ્લિનાથ. જૈનોના ઓગણીસમા તીર્થંકર
मस्ज् (६, प०)=ડુબવુ निमस्ज्=ડુબવુ
मस्तक (न०)=ટોચ
मह (पु०)=(૧) ઉત્સવ, (૨) સન્માન.
महत् (वि०)=મોટા
महस् (न०)=તેજ
महाकाली (स्त्री०)=મહાકાલી (વિદ્યા-દેવી).
महामानसी (स्त्री०)=મહામાનસી (વિદ્યા-દેવી)
महित (वि०)=સત્કાર પામેલ
महिमन् (पु०)=મહિમા
मान (पु०)=(૧) અભિમાન, (૨) ક્રોધ
मान (न०)=(૧) પ્રમાણ, (૨) માપવુ તે
मानव (पु०)=મનુષ્ય
मानवी (स्त्री०)=માનવી (વિદ્યા-દેવી)
मानस (न०)=મન, ચિત્ત.
मानसी (स्त्री०)=માનસી (વિદ્યા-દેવી).
माया (स्त्री०)=માયા
मार (पु०)=(૧) કામદેવ, (૨) હત્યા

मार्ग (पु०)=रस्तो
माला (स्त्री०)=माळा, श्रेणि
मालिन् (वि०)=माळावाळु
मिथस् (अ०)=अरस्परस
मिलन (न०)=संयोग
मुकुट (न०)=मुगट, ताज
मुक्ता (स्त्री०)=मोती.
मुख (न०)=मोखरो
मुच् (६, प०)=छोडवु
मुद् (स्त्री०)=हर्ष, खुशी
मुदित (न०)=हर्ष.
मुदित (भू०)=हर्षित.
मुद्रा (स्त्री०)=मुद्रा
मुनिसुव्रत (पु०)=मुनिसुव्रतस्वामी जैनोना वीसमा तीर्थंकर
मुसल (न०)=मुसळ, साबेलु
मुह्(४, प०)=मोह पामवो
मूढता (स्त्री०)=मूढपणुं
मूर्धन् (पुं०)=मस्तक
मृगमद (पु०)=कस्तूरी
मृति (स्त्री०)=मृत्यु
मृदु (वि०)=कोमळ
मेघ (पु०)=वादळ.
मेचकित (वि०)=काळु बनावेल
मेदुर (वि०)=अतिशय स्निग्ध.
मेरु (पुं०)=मेरु (पर्वत)
मोद (पु०)=हर्ष
मोदित (भू०)=हर्ष पमाडेलुं
मोह (पुं०)=मोह
मोहित (भू०)=मोह पमाडेलुं

य

यक्ष (पुं०)=यक्ष
यत् (१, आ०)=प्रयत्न करवो
यति (पुं०)=मुनि.
यत्र (अ०)=ज्यां.

यद् (स०)=जे
यदीय (वि०)=जेनुं
यदु (पु०)=यादव
यम् (१, प०)=नियममा राखवो
यम (पु०)=(१) यम (२) योगना आठ अंगो पैकी एक
यमित (वि०)=नियममा राखेलुं, वश करेलुं
युज् (पुं०)=योग
यशस् (न०)=कीर्ति
याच्(१, उ०)=मागवुं
यान (न०)=(१) गति; (२) वाहन.
याम (पुं०)=पहोर.
युग (न०)=युगल, जोडुं
युध (स्त्री०)=लडाई
युष्मद् (स०)=द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनाम
योग (पु०)=(१) योग, (२) व्यापार; (३) संबंध.
योगिन् (पु०)=योगी मुनि
योध (पुं०)=लडवैयो.
योषित (स्त्री०)=स्त्री

र

रक्ष (१, प०)=रक्षण करवु
रक्षस् (न०)=राक्षस
रङ्ग् (१, प०)=चालवुं
रच (१०, प०)=रचवु
रजस् (न०)=रज
रञ्ज्(१, उ०)=(१) रंगवु (२) राजी
रण (पु०, न०)=लडाई
रत (न०)=मैथुन.
रत (वि०)=आसक्त.
रति (स्त्री०)=कामदेवनी पत्नी
रतीश (पु०)=कामदेव.
रत्न (न०)=रत्न.
रद् (१, उ०)=चीरवुं
रद (पुं०)=दांत

४१

रमस (पु०)=(૧) વેગ, (૨) હર્ષ
रम् (१, आ०)=રમવુ
रमा (स्त्री०)=લક્ષ્મી (દેવી)
रम्भा (स्त्री०)=કેળ
रव (पु०)=અવાજ
रवि (पु०)=સૂર્ય
रश्मि (पु०)=કિરણુ
रस (पु०)=રસ
रसा (स्त्री०)=પૃથ્વી
रसित (न०)=ધ્વનિ.
रसित (वि०)=શબ્દવાળા
रहस् (न०)=રહસ્ય, ગુપ્ત તાત્પર્ય
रहित (वि०)=વિનાનું
रा (२, प०)=આપવુ
राग (पु०)=(૧) લોભ, (૨) રતાશ
राज् (१, आ०)=પ્રકાશવુ विराज्=પ્રકાશવુ
राजक (न०)=રાજાઓનો સમુદાય
राजन् (पु०)=રાજા
राजि (स्त्री०)=પંક્તિ, હાર
राजित (भू०)=શોભેલુ
राजिन् (वि०)=સુશોભિત
राजी (स्त्री०)=શ્રેણિ
राजीमती (स्त्री०)=રાજીમતી, ઉગ્રસેન રાજાની પુત્રી
राजीव (न०)=કમળ
राज्य (न०)=રાજ્ય
राम (वि०)=રમણીય, મનોહર
रिपु (पु०)=દુશ્મન
रीण (वि०)=ખરેલુ
रुच् (स्त्री०)=કાંતિ
रुच् (१, आ०)=(૧) પ્રકાશવુ, (૨) ચાહવુ
रुचि (स्त्री०)=તેજ
रुचिर (वि०)=મનોહર
रुज् (स्त्री०)=રોગ
रुह् (१, प०)=ઊગવું
रूप (न०)=રૂપ
रोचिस् (न०)=પ્રકાશ.
रोदित (न०)=રુદન.
राधिका (स्त्री०)=રોકનારી
रोहिणी (स्त्री०)=રોહિણી (વિદ્યા-દેવી)

ल

लक्ष (न०)=લાખ
लक्ष्मी (स्त्री०)=વૈભવ
लग् (१, आ०)=લાગવુ
लघुता=લઘુપણું
लङ्घन (न०)=ઉલ્લંઘન, અતિક્રમણ.
लता (स्त्री०)=વેલ.
लतिका (स्त्री०)=લતા
लप् (१, प०)=બોલવુ
लपितृ (पु०)=બોલનાર
लभ् (१, आ०)=મેળવવું
लम्ब् (१, आ०)=લટકવું आलम्ब्=આશ્રય લેવો.
लय (पु०)=(૧) એકતાન, (૨) સ્થાન
लष् (१, उ०)=ચાહવું समभिलष्=ચાહવુ
लस् (१, प०)=શોભવુ उल्लस्=શોભવુ
पर्युल्लस्=શોભવુ
ला (२, प०)=ગ્રહણ કરવું
लाञ्छ् (१, प०)=ચિન્હ કરવુ
लाप (पु०)=પરસ્પર પ્રીતિથી બોલવુ તે
लाभ (पु०)=લાભ, ફાયદો
लालस (वि०)=આતુર
ली (४, प०)=વળગવુ
लीन (भू०)=આસક્ત
लीला (स्त्री०)=વિલાસ
लुम्बि (वि०)=ઝુમખાવાળી
लुट (६, प०)=આળોટવુ
लोक (पु०)=વિશ્વનો એક વિભાગ
लोप (पु०)=નાશ

व

वक्त्र (न०)=મુખ
वचस् (न०)=વચન
वज्र (पुं०, न०)=વજ્ર
वज्रशृङ्खला (स्त्री०)=વજ્રશૃંખલા (વિદ્યાદેવી)
वज्राङ्कुशी (स्त्री०)=વજ્રાંકુશી (વિદ્યાદેવી)
वट (पुं०)=વડ
वत्सल (वि०)=સ્નેહથી યુક્ત
वदन (न०)=મુખ
वध (पुं०)=હત્યા, નાશ.
वधू (स्त्री०)=(१) સ્ત્રી, (२) પત્ની
वन (न०)=(१) વન, (२) જળ
वन्द् (१, आ०)=સ્તુતિ કરવી
वपुस् (न०)=દેહ
वर (वि०)=શ્રેષ્ઠ
वरद (वि०)=ચાહેલો પદાર્થ આપનાર
वर्ण (पुं०)=રંગ
वर्य (वि०)=ઉત્તમ.
वर्तुल (न०)=વર્તુલ
वश (पुं० न०)=તાબેદારી
वस् (१, प०)=રહેવું
वसति (स्त्री०)=નિવાસ
वसु (न०)=(१) સુવર્ણ, (२) ધન.
वसुतर (पुं०)=વસુતર, સિદ્ધાયિકાનો પુત્ર
वसुधा (स्त्री०)=પૃથ્વી.
वस्तु (न०)=એક જાતનો છંદ.
वह् (१, प०)=વહન કરવું
वा (अ०)=અને, (२) અથવા
वाच् (स्त्री०)=વાણી
वाणी (स्त्री०)=વાણી
वाच् (पुं०)=વચન.
वादिन् (वि०)=વાદી
वार (पुं०)=સમૂહ
वारण (पुं०)=હાથી.
वारि (न०)=જળ
वारिज (न०)=કમળ.
वाल (पुं०)=કેશ
वास (पुं०)=નિવાસ, રહેઠાણ
वासुपूज्य (पुं०)=વાસુપૂજ્ય (સ્વામી), જૈનોના બારમા તીર્થંકર
वाह (पुं०)=ઘોડો
वि (अ०)=વિયોગવાચક અવ્યય.
विकट (वि०)=વિકટ, (२) વિસ્તૃત
विकीर्ण (भू०)=વિખરેલું
विकृत (भू०)=વિકાર પામેલું
विचित्र (वि०)=વિચિત્ર
विडम्ब् (१०, उ०)=તિરસ્કાર કરવો
वितत (भू०)=ફેલાયેલું
वितीर्ण (भू०)=દાન આપેલું
विद् (२, प०)=મેળવવું
विदारण (न०)=ચીરવું તે.
विद्युत् (स्त्री०)=વીજળી.
विद्वस् (पुं०) પંડિત.
विद्विष् (पुं०)=દુશ્મન.
विधु (पुं०)=ચન્દ્ર
विधुत (भू०)=કંપેલું
विनता (स्त्री०)=ગરૂડની માતા, કશ્યપની પત્ની.
विनय (पुं०)=[illegible]
विपद् (स्त्री०)=કષ્ટ, આફત.
विभाजन (न०)=વિકાસ.
विभव (पुं०)=[illegible]
विभा (स्त्री०)=પ્રભા.
विभ्रम (पुं०)=[illegible]
विमल (पुं०)=વિમલનાથ, જૈનોના તેરમા તીર્થંકર.
विमल (वि०)=નિર્મળ.
विश् (६, प०)=પ્રવેશ કરવો.

विशद (त्रि०)=(१) સફેદ, (૨) નિર્મળ
विशिख (पु०)=બાણ
विश्व (न०)=બ્રહ્માંડ
विश्वास (पु०)=ભરોસો
विष (न०)=ઝેર
विषभृत् (पु०)=સાપ
विषम (त्रि०)=ભયકર
विसर (पु०)=સમૂહ
विसारिन् (त्रि०)=પ્રસરતું, ફેલાતું
विस्तारिन् (त्रि०)=વિશાળ
विहायस् (न०)=આકાશ
वीथी (स्त्री०)=માર્ગ
वीर (पु०)=વીર પ્રભુ, જૈનોના ચોવીસમા તીર્થંકર
वृजिन (न०)=પાપ
वृत्ति (स्त्री०)=વળણ
वृन्द (न०)=સમૂહ
वृष (त्रि०)=ઉત્તમ
वेणु (पु०)=વાંસળી
वैर (न०)=દુશ્મનાવટ
वैरिन् (पु०)=દુશ્મન
व्यथा (स्त्री०)=પીડા
व्याघ्र (पु०)=વાઘ
व्याधि (पु०)=રોગ
व्याल (पु०)=(૧) સાપ, (૨) દુષ્ટ હાથી
व्यालग्न (भू०)=(૧) આરૂઢ થયેલ, (૨)હણનાર
व्यूह (पु०)=સમૂહ
व्रज् (१, उ०)=જવું प्रव्रज्=દીક્ષા લેવી

श

श (न०)=સુખ
शकुनि (पु०)=પક્ષી
शक्ति (स्त्री०)=એક જાતનું આયુધ
शङ्ख (पु०, न०)=શંખ
शतपत्र (न०)=સો પાખડીવાળું કમળ, શેવતી
शत्रु (पुं०)=દુશ્મન
शम् (४, प०)=શાંત થવું
शम (पु०)=ઉપશમ
शमनी (स्त्री०)=શાંત કરનારી
शमित (त्रि०)=શાંત
शमिन् (त्रि०)=ઉપશમધારી
शम्भव (पु०)=શંભવનાથ, જૈનોના તૃતીય તીર્થંકર
शर (पु०)=બાણ
शर्मन् (न०) સુખ
शशधर (पु०)=ચન્દ્ર
शस्त (भू०)=વખાણેલું
शस्य (त्रि०)=પ્રશંસા-પાત્ર
शान्ति (पु०)=શાન્તિનાથ, જૈનોના સોળમા તીર્થંકર
शान्ति (स्त्री०)=(૧) શાન્તિ, (૨) મોક્ષ, (૩) શાન્તિ (દેવી)
शास्तृ (पु०)=શિક્ષા આપનાર
शास्त्रिन् (पु०)=શાસ્ત્રી
शित (त्रि०)=તીક્ષ્ણ
शिरस् (न०)=મસ્તક
शिरोरुह (न०)=વાળ
शिव (न०)=મોક્ષ
शीत (त्रि०)=શીતળ
शीतल (पु०)=શીતળનાથ, જૈનોના દશમા તીર્થંકર
शीतांशु (पु०)=ચન્દ્ર
शुभ (त्रि०)=શુભ
शुभ्र (त्रि०)=પ્રકાશિત
शृङ्खल (पुं०, न०)=સાંકળ
शोक (पु०)=દિલગીરી
शोभा (स्त्री०)=શોભા, પ્રભા
श्याम (त्रि०)=કાળો
श्रवण (न०)=કાન
श्रान्ति (स्त्री०)=થાક
श्रि (१, प०)=આશ્રય લેવો आश्रि=આશ્રય લેવો

श्री (स्त्री०)=માનાર્થવાચક શબ્દ, (૨) લક્ષ્મી
श्रीतनय (पुं०)=કામદેવ
श्रुतदेवता (स्त्री०)=વિદ્યાની અધિષ્ઠાયિકા દેવી, સરસ્વતી.
श्रेणी (स्त्री०)=પંક્તિ.
श्रेयांस (पुं०)=શ્રેયાંસનાથ, જૈનોના અગ્યારમા તીર્થંકર
श्याव (वि०)=પીળુ

स

संयत (वि०)=સંયમી, સાધુ
संसद् (स्त्री०)=સભા.
संसार (पुं०)=સંસાર.
संहति (स्त्री०)=સમૂહ
सकल (वि०)=(૧) સમસ્ત, (૨) કલા-યુક્ત.
सकृत् (अ०)=એક વાર.
सङ्कट (वि०)=ઘીચ થયેલું
सन्ध्या (स्त्री०)=સંધ્યા
सङ्ग (पुं०)=સોબત.
सङ्गत (वि०)=યુક્તિથી સિદ્ધ, બંધબેસતું
सङ्गम (पुं०)=(૧) સંગમ નામનો વૈમાનિક દેવ, (૨) સોબત.
सङ्गमन (न०)=સંગતિ.
सज्जन (पुं०)=સાધુ પુરુષ
सञ्चार (पुं०)=પ્રવેશ
सञ्ज् (१, प०)=સંગતિ કરવી
सटा (स्त्री०)=સિંહની યાળ
सत् (पुं०)=સજ્જન
सत् (वि०)=(૧) ભલો, (૨) વિદ્યમાન, હૈયાત
सततम् (अ०)=હમેશાં
सत्य (न०)=ખરાપણું
सद् (१, प०)=નાશ થવો
सदस् (स्त्री०)=સભા
सद्गुण (पुं०)=સદ્ગુણ
सदा (अ०)=હમેશા
सद्यस् (अ०)=એકદમ

सन्तमस (न०)=ગાઢ અંધકાર.
सन्तानक (पुं०)=સંતાનક, એક જાતનું કલ્પવૃક્ષ
सन्न (भू०)=ખેદ પામેલ
सपत्न (पुं०)=દુશ્મન.
सपदि (अ०)=એકદમ
सभा (स्त्री०)=સભા
सम (वि०)=સમાન.
समन्ततस् (अ०)=સર્વ દિશામાં
समर (पुं०)=સંગ્રામ, યુદ્ધ
समवसरण (न०)=ધર્મ-દેશનાનું સ્થલ.
समान (वि०)=સમાન.
समीर (पुं०)=પવન, વા
समीहित (व०)=મનોવાંછિત
समुदित (भू०)=સારી રીતે ઉદય પામેલું
सम्पद् (स्त्री०)=સંપત્તિ.
सम्यच् (वि०)=યથાર્થ
सरल (वि०)=સરલ, કુટિલતાથી રહિત
सरित् (स्त्री०)=નદી.
सहित (वि०)=સાથેનું
सर्वतस् (अ०)=બધી તરફ
सह (वि०)=દઢ
सह (अ०)=સહિત.
साक्षात् (अ०)=પ્રત્યક્ષ, રૂબરૂ
साधक (पुं०)=સાધનાર
सान्ध्य (वि०)=સંધ્યા સમયનું
सामन् (न०)=મીઠાં વાક્ય વિગેરેથી સાન્ત્વન કરવું તે
सामज (पुं०)=કુંજર, હાથી
सार (पुं०)=બળ.
„ (वि०)=ઉત્તમ
साल (पुं०)=ગઢ
सिंह (पुं०)=સિંહ
सित (वि०)=શ્વેત.
सिद्धान्त (पुं०)=સિદ્ધાન્ત.
सिद्धार्थ (पुं०)=સિદ્ધાર્થ (રાજા), મહાવીર પ્રભુના પિતા.

सु (अ०)=સુન્દરતાવાચક અવ્યય.
सुख (न०)=સુખ
सुतराम् (अ०)=અલબત
सुधा (स्त्री०)=(૧) અમૃત, (૨) ચૂનો
सुपार्श्व (पु०)=સુપાર્શ્વનાથ, જૈનોના સાતમા તીર્થંકર
सुमति (पु०)=સુમતિનાથ, જૈનોના પાચમા તીર્થંકર
सुमनस् (पु०)=(૧) દેવ, (૨) પણ્ડિત
,, (स्त्री० न०)=પુષ્પ
,, (वि०)=સારા મનવાળું.
सुर (पु०)=દેવ
सुरभि (स्त्री०)=ગાય
सुरभि (वि०)=સુવાસિત
सुविधि (पु०)=સુવિધિનાથ, જૈનોના નવમા તીર્થંકર
सेतु (पु०)=પુલ
सैरभी (स्त्री०)=ભેંસ
सेव् (१, आ०)=સેવા કરવી आसेव्=અત્યત સેવા કરવી.
सौख्य (न०)=સુખ
स्तु (२, उ०)=સ્તુતિ કરવી.
स्तव (पु०)=સ્તુતિ
स्त्री (स्त्री०)=નારી
स्था (१, प०)=રહેવું अधिस्था=અધિષ્ઠાન કરવુ
स्ना (२, प०)=સ્નાન કરવું
स्पष्ट (वि०)=ખુ઼ુ
स्पृश् (६, प०)=અડકવુ
स्फुट (वि०)=સ્પષ્ટ
स्म (अ०)=અતીતાર્થક અવ્યય
स्मर (पुं०)=કામદેવ.
स्फुर् (६, प०)=સ્ફુરવુ
स्मृ (१, प०)=યાદ કરવુ
स्रस् (१, आ०)=પડવુ
स्रज् (स्त्री०)=માળા
स्व (वि०)=પોતાનું

ह

हति (स्त्री०)=નાશ
हन् (२, प०)=મારી નાખવું अपहन्=મારી નાખવુ
हर (वि०)=હરનાર
हरण(न०)=હરવુ તે.
हरि (पु०)=ઇન્દ્ર
हरित् (स्त्री०)=દિશા
हस (पु०)=હાસ્ય
हस्त (पु०)=હાથ.
हा (३, प०)=ત્યજવુ विहा=ત્યાગ કરવો.
हान (न०)=ત્યાગ.
हानि (स्त्री०)=નુકસાન
हार (पु०)=હાર
हारिन् (वि०)=(૧) મનોહર, (૨) પકડનાર
हास (पु०) વિકાસ, (૨) હાસ્ય
हि (अ०)=નિશ્ચયાર્થક અવ્યય
हित (न०)=કલ્યાણ
हित(वि०)=કલ્યાણકારી.
हिम (वि०)=શીતળ, ટાઢુ.
हीन (वि०)=રહિત
हुत (न०)=બળિદાન
हुताश (पु०)=અગ્નિ
हृत् (वि०)=હરનાર
हृद् (न०)=હૃદય
हृदय (न०)=અત કરણ
हृद्य (वि०)=મનોહર
हे (अ०)=સબોધનવાચક અવ્યય
हेतु (पुं०)=કારણ
हेम (न०)=સોનું
हेमन् (न०)=સુવર્ણ, સોનું

स्तुतिचतुर्विंशतिकापद्यानां मातृकावर्णक्रमेणानुक्रमणी

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

अ (३)

८० अधिगतगोभिका कनकरुक् तव गौर्यघिना
४९ अपापदमल घनं शमितमानमामो हितं
१५ असुमतां मृतिजात्यहिताय यो

आ (१)

१० आश्रयतु तव प्रणतं

क (४)

८७ कुर्वाणाऽणुपदार्थदर्शनवशाद् भास्वत्प्रभाया
४१ कुसुमधनुषा यस्माद्न्यं न मोदधनं दधुः
९५ कृतनति कृतवान् यो जन्तुजात निरस्त-
६० कोकिलस्या च विद्याद्ज्ञाति-

ग (१)

१४ गान्धारि ! वज्रमुसले जयत समीर—

घ (१)

४० घनघनघिर्जयताद् भुवि मानवी

च (१)

८५ चिक्षेपाजितराजयं रणमुखे यो लक्षसंख्य

ज (१२)

१९ जयति कल्पितकल्पतरूपमं
१७ जयति शीतलतीर्थकृतः सदा
८१ जलरयालस्यामस्यस्त्मगजदन्दभमभुभो
७४ जयाद् गतं जगद्यतो वपुर्यथा-
१४ जिनवरा ! प्रयतध्वमितामया
७७ जिनमुनिसुव्रत समवनाञ्जनतावन
११ जिनराजतां रचित रजाद्
४१ जिनवरततिर्जीयादीभामवारणवारण—
१५ जिनेन्द्र ! भङ्ग्या समद्भीरा-
५८ जीयाजिनौघो ध्यानाग्नि
१० जीयाद् राजी जनिमज्जनमनलनिहितर्जितजिता
६१ ज्ञैनेन्द्रं मतमातनोतु सततं सम्यग्दृशां सद्गुणा

त (७)

५ तमजितमभिनौमि यो विराजद्-
११ तवाभिवृद्धिं सुविधिर्विधत्त्
१९ तुभ्यं चन्द्रप्रभ ! जिन ! नमस्तामसोज्जृम्भि
६१ ते श्रीयासुरविद्विषा जिनवृषा माला [illegible]
१ ते व पान्तु जिनास्तमा सानन्दा मर्चिर्ता-
७९ त्वमरमनाविरीलमङ्गालं [illegible] विर्भा-
११ त्वमशुभान्यभिनन्दन ! नन्दना-

द (५)

६४ [illegible]
२८ दधासि ! [illegible]
११ दिश्यात् तवाशु [illegible]
१७ दिशतु [illegible]
७१ द्विपं [illegible]

ध (१)

४४ धूतपापविलासार्थं [illegible]

न (७)

८१ नतोत्तुङ्गैर्मि [illegible]
२० [illegible]
५१ [illegible]
५७ नम [illegible] -
४७ निर्धू [illegible]
९ निर्भिन्न [illegible]
७१ नु [illegible]

प (१०)

५५ [illegible]
५४ [illegible]
४१ [illegible]
६५ [illegible]
६१ [illegible]
१८ [illegible]
७८ [illegible]

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

५१ प्रभाजि तनुतामल परमचापला,रोहिणी
७ प्रवितर वसतिं त्रिलोकबन्धो !
८६ प्राप्राजीज्जितराजका रज इव ज्यायोऽपि

म (५)

४३ भयजलनिधिभ्राम्यज्जन्तुप्रजायतपोत ! हे
६५ भवतु मम मनः श्रीकुन्थुनाथाय तस्मै
१ भव्याम्भोजविबोधनैकतरणे ! विस्तारिकर्मा-
५९ भारति ! द्राग् जिनेन्द्राणां
७१ भीममहाभवाब्धिभवभीतिविभेदि परास्त-

म (४)

१९ मतिमति जिनराजि नरा-
१७ मदमदनरहित ! नरहित !
५४ मम रतामरसवित ! ते क्षण-
८९ मालामालानवाहुर्दधदधदरं यामुदारा

य (३)

३४ या जन्तुजातस्य हितानि राजी
७१ यात्र विचित्रवर्णविनतामनघप्रमभिष्ठिता
९१ याता या तारतेजाः सदसि सदसिभृत्काल-

र (४)

४८ रक्षन्तुदमदादिविसिहतिदामनी । याहितश्वेत
५९ रजितमुरुचतुर्गमनाय क
६१ राजन्त्या नवपद्मरागरुचिरे पादैर्जिनाशापदा
९० राजी राजीववक्त्रा तरलतरलसत्तुरङ्ग-

व (६)

३१ वमाङ्कुराङ्कुरशिखिनापृत ! त्वं विधत्स्व
९५ वन्दनुचवक्त्रान्तलक्ष्मीमिद तृणमिव य

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

२६ व्रजतु जिनतति सा गोचरं चित्तवृत्ते
१८ विधुतारा ! विधुतारा !
८४ विपक्षव्यूहं चो दलयतु गदाक्षावलिधरा-
१६ विशिखशङ्खजुषा धनुषाऽस्त सत्-

श (४)

२ शान्तिं वस्तनुतान्मिथोऽनुगमनाद् यन्नैगमाद्यै
४ शीतांशुत्विषि यत्र नित्यमदधद् गन्धाढ्यधूली
१२ शृङ्खलभृत् कनकनिभा
१३ श्रान्तिच्छिदं जिनवरागममाश्रयार्थम्

स (१६)

६६ सकलजिनपतिभ्यः पावनेभ्यो नमः सन्-
५३ सकलधौतसहासनमेरवः
९१ सद्योऽसद्योगभिद् वागमलगमलया जैनराजी
५० सज्ञानवसुराजिता असमरा जिना भीरदाः
५१ सदा यतिगुरोरहो ! नमत मानवैरञ्चितं
९४ समवसरणमत्र यस्याः स्फुरत्केतुचक्रानक-
९६ सरभसनतनाकिनारीजनोरोजपीठीलुठत्तार
७१ स सम्पदं दिशतु जिनोत्तमागमः-
६ स्तुत जिननिवहं तमर्तितताः-
७० स्तौति समन्तत स्म समवसरणभूमौ यं
८१ स्फुरद्विद्युत्कान्ते ! प्रविकिर वितन्वन्ति सततं
३८ स्मर जिनान् परिमुक्तसरारजो-
६७ स्मरत विगतमुद्रं जैनचन्द्रं चकासत्-
२१ सा मे मतिं वितनुताज्जिनपतिरस्त-
८ सितशकुनिगताऽशु मानसीव
३१ सिद्धान्तः स्ताददितदलवन्यापापदं यं

ह (१)

८८ हस्तालम्बितचूतलुम्बिलतिका यस्या जनाः

परिशिष्टम् ।

काशीजयावाप्तन्यायाचार्यन्यायविशारदपदमहोपाध्याय-

श्रीमद्यशोविजयविहिता

॥ ऐन्द्रस्तुतयः ॥

---

१ ऋषभजिनस्तुतयः

ऐन्द्रव्रातनतो यथार्थवचनः प्रध्वस्तदोषो जगत्-
संघो गीतिमहोदयः शमवतां राज्येऽधिकारोऽजितः ।
आर्यैस्तीर्थकृतां कृतान्वितिरिह गुणश्रेणीदर्शनाभिर्भू-
संघो गीतिमहोदयः शमवतां राज्येऽधिकारोऽजितः ॥ १ ॥

—[illegible] (१२, ७)

उद्भूतानतिरोधबोधकलितश्रेयोन्वयभावप्रभा-
निर्धिस्तरसा महोदितेभयाऽश्रान्तां सदाऽऽपदम् ।
पुष्णन्तु स्मरनिर्जयप्रसमरश्रीमन्नताप्रभा-
भेदिं शर्मरसा महोदितभयां शान्तां सदा सम्पदम् ॥ २ ॥—[illegible]

जैनेन्द्रं स्मरतोऽप्रनिर्विस्तरनयं निर्मोय मिथ्यात्वतो
सङ्गन्यागमभङ्गमानमहितं हृद्यप्रभावि धुनिम् ।
मिथ्यात्वं हरदुर्जितं शुचिपदैर्य पूर्णं यतीनां दिवं
साङ्गस्यागमभङ्गमानमहितं हृद्यप्रभा । विधुनैन् ॥ ३ ॥—[illegible]

[illegible]र्या श्रीऽश्वं देरते स्फूर्ताऽसि भवे यस्योरि विधुरैव-
सौभाग्या धैर्यतां हितौ निद्धती कुन्दप्रभाविभ्रमी ।
सा देवी विनोतु वो जिनमत श्यामयत्नी सदाऽ-
मां भाग्याऽऽपदनां हितानि दधती कुन्दप्रभा विभ्रमी ॥ ४ ॥—[illegible]

\+ \+ \+ \+ \+

---

१ [illegible] ([illegible])

* [illegible] ।

२ श्रीअजितजिनस्तुतय.

मुनिर्निततिर्र्रपि "य •र्न सय(श्रीर्ण)मोहौं
शमजितमोरमद मर्वन्दिताऽऽर्यन् ।
भैज तौमिहं जयन्तैमार्धुमीश
शैमजिंतमौरमदम्मैवन् ! दिलौपन् ॥ १ ॥—[illegible]पुष्पिताग्रा

हरं रुचिरं ! दर्दम्भिनौर्र ! त" ग्राहं
परमतमोर्हर ! "य भयानि दौनम् ।
[illegible]नियतैमुपगता भैरे कर्मन्ते
परमंतमोहरय भैया निर्दीनम् ॥ २ ॥—पुष्पि०

नयगहनमतिस्फुटानुयोग
जिनैमतमुद्यतमौनसा ! धुतारम् ।
जननभयजिहासया निरस्ता–
जि नैमत मुद्यतमानसांधुतारम् ॥ ३ ॥—पुष्पि०

पैविमर्षि दर्धतीहं मानसीन्द्रे–
महितैमदम्भैवता महाधिकौरम् ।
दलयतु निर्वहे सुराङ्गनानां–
महितमद भवैतां महाधिकौरम् ॥ ४ ॥—पुष्पि०

\+ \+ \+ \+ \+

३ श्रीसम्भवजिनस्तुतय.

सम्भव ! सुख देदव त्वं
भाविनि भावारवारवारण ! विभैम् ।
वासवसमूहमहिताऽ–
भाविनिमार्त्वीऽस्वारैवाऽरणं ! विभैम् ॥ १ ॥
—[illegible]स्कन्धकम् (आर्यागीतिरित्यपरनामकम्)

* निरुनमादा इति स-पाठ । † यस्या मजमा अयरवत्रम्, यान्तं पुष्पिताग्रा । ‡ पूर्वार्धोत्तरार्धयो पौंडा[illegible] स-प्रयाम् । § वटुम स्कन्धकम् ।

पैद्मं श्रैं भविनां
सन्तैतमुदितोदितोऽदितोदारस्र ।
सें जयतुं सार्वगेण शुचि-
सन्तैतमुदितोऽदितोदितोऽदारस्र ॥ २ ॥—स्रग्धरा

जैनी" गी "सौ जैयतात्र
नैं पया शमितामितां मिनाशरंस्या ।
त्रिं सैन्त सैमवतरन्-
नयया शमिताऽमिनाऽमिनाशररस्या ॥ ३ ॥—स्रग्धरा

दलैयतु काञ्चनकान्ति-
र्जिनतामहिता हिवीं हि नागर्मदा ।
ईह यक्षगृद्धिका दु-
र्जननामहिताऽऽहिताऽहितागर्मदा ॥ ४ ॥—स्रग्धरा

\+ \+ \+ \+ \+

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतय

स्वेमभिनन्दन ! दिव्यगिरा निरा-
कृतसभाजनसाध्वस ! हाँगिभि ।
अहतधैर्य ! गुणैर्जय शोभित
कृतमभाजन ! सार्वमहागिभि ॥ १ ॥—द्रुतविलम्बित

भगवतां जननस्य जर्दपिता-
ऽऽतु भैवतां ततुतां संहरत ।
त्रिजगतीदुरितार्तस्य ए-
तु भवतां ततुतां संहरत ॥ २ ॥—द्रु०

विदिवमिच्छति दक्षुर पूर्व-
गुरुममनूनमप संनर्दम्न् ।
स्मरतु वीर देवम् यदहरहः
गुरुमनूनमप देवदानम् ॥ ३ ॥—द्रु०

धृतसकाण्डधनुर्धृतिं तेजसा
न रहितां सदया रुचिराजितां ।
मदहितानि परैरिह रोहिणी
नरहिता सदया रचिराऽजितां ॥ ४ ॥—द्रुत०

\+ + + + +

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतय

नम नमदमरसदमरस–
सुमतिं सुमतिं सदसदरमुदारमुदा ।
जनिताऽजनितापदपद–
विभव विभव § नरकान्त नर ! कान्तम् ॥ १ ॥—स्कन्धक

भवभवभयदाऽभयदा–
वली वलीयोदयोदयाऽमायामा ।
दधादर्धाऽमितामित —
शमा शमादिष्टदिष्टीजोऽनीजो ॥ २ ॥—स्कन्धक

दमदमसुगम सुगम
सदा सदानन्दन दयाविद्याविद् ! ।
परमपरमस्मर ! स्मर
महामहा धीरधीर ! समय समयम् ॥ ३ ॥—स्कन्धक

फाली फालीरसरस–
भावाभावाय नयनसुखदाऽसुखदा ।
महिमहितनुता तनुता–
दिताऽदिताऽमानमानरुच्या रुच्या ॥ ४ ॥—स्कन्धक

\+ + + + +

६ श्रीपद्मप्रभस्तुतय

पद्मप्रभेश ! तव यस्य रुचिर्मिते सद्–
विश्वासमानसदयापर ! भाति तस्य ।
नोचैः पदं निर्मुं पचेलिमपुण्यसम्पद्
विश्वाऽसमान ! सदयाऽपर ! भाविनैव ॥ १ ॥—‡वसन्ततिलका

§ [illegible] । * [illegible] । ‡ [illegible] ।

मूर्तिं धर्मस्य दधती त्रिषु याँ पदानि
पुण्यानि कायेन सभीतु रौज मैव्या ।
सौ स्वयंता भगंवतां वितिति स्वभक्त्या
पुण्याऽनिर्वाचन ! सभासुरराजनव्या ॥ २ ॥—वसन्त०

क्षिप्तुं पदे परिगतैर्विनैयेन ' जैनी
वाचयमै संततमर्थैतु रोचितार्थाम् ।
स्याद्वादमुद्रितहुतीर्थनयावतारां
वाँच यमै सततमं चतुरोचितार्थाम् ॥ ३ ॥—वसन्त०

साहीय्यमत्र कुरुपे शिवसाधने याँ–
ऽपीता मुदा रसमयेस्य निरन्तराये ! ।
गान्धारि ! वज्रमुसले जगतीं तत्रास्याँ
पीतामुदाररसमयेस्य निरन्तराये ॥ ४ ॥—वसन्त०

\+ \+ \+ \+ \+

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतय

यादिहे जिनसुपार्श्व ! त्वं निरस्ताछतक्ष्मा–
वनमद ! सुरैवाऽघा हर्षशोभाऽवतारम् ।
तैत उदितमजैस्र "वैवुधैर्गीयते नौ–
वनमदसुरवाधाहद् यैशो भावितारम् ॥ १ ॥—*मालिनी (८, ७)

जगति शिवसुखं ये' कांतिभिर्भासयन्तोऽ–
दुरितमदरतापध्यानकान्ता सदाऽऽशां ।
"जिनवरवृषभास्त' नाशयन्तु मर्दै
दुरितमदरतापध्यानकान्ता सदाशा ॥ २ ॥—मालिनी

मुनिततिरपैठद्' 'यं वर्जयन्ती हतोयैव–
तमसमहितदानासाऽऽधिमानन्दितारम् ।
समयमिह भजाऽऽप्नेनोक्तमुच्चैर्दधान
तमसम ! हितदाता साधिमानं दितारम् ॥ ३ ॥—मालिनी

---

* नौ म्यौ यो मालिनी ।

सेवकवैविधेदधैस्तैव सन्तत
  नं परमं[illegible]वि ! मानवि ! लोसिता ।
मे घनसार[illegible]रिदारिणी
  मे परमच्छविमानविलासिना ॥ ४ ॥—द्रुत०

\+ + + + +

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतय

जिनवर ! भजन्ते श्रेयांस ! ये त्वां घनाम्बुदनोदपद्-
  मदंद्व ! ननोऽद्य तावान्[illegible]मुक्त ! महोगम ! ।
[illegible] फले[illegible]सद्-
  मदं[illegible] ॥ १ ॥—हरिणी (१,४,७)
[illegible]
  [illegible] ।
[illegible]
  [illegible] ॥ २ ॥—हरिणी
[illegible]
  [illegible] ।
[illegible]
  [illegible] ॥ ३ ॥—हरिणी
[illegible]
  [illegible] ।
[illegible]
  [illegible] ॥ ४ ॥—हरिणी

* * * * *

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतय

[illegible]
  [illegible] ।
[illegible]
  [illegible] ॥ १ ॥—[illegible]

लोकानां पूरयन्ती सपदि भगवतां जन्मसंज्ञे गतिमें"
  ईया राजी घनेऽत्रोभवतुदमरसोयानिताऽपातिमोहा ।
साशीत् किं कल्पवल्लिर्विबुधपरिगता क्रोधमानातिमाया-
  हृद् या राजीवनेत्रा भवतु दमरसाऽयानतीया समोहा ॥ २ ॥—स्रग्०

धर्तुर्हस्त्वंत्यभङ्गैः मथयति सुकृत चारुपीयूषपानाऽऽ-
  स्वादे शस्तोदरातिक्षतशुचि सदनेकान्त ! सिद्धान्त ! राग ।
रङ्गत्भङ्गप्रसङ्गोल्लसदसमनये निर्मितानङ्गभङ्ग-
  स्वादेश ! तादऽरातिक्षतशुचिसदने कान्त ! सिद्धान्तरागः ॥ ३ ॥—स्रग्०

शारदे ! विमीर्णयन्ती पदं विविधनयोद्गीतशास्त्रार्थनिघ्न-
  शङ्कान्ते देहि नव्ये रितरणकुशले ! सुम्ने ! पदे विशिष्टम् ।
भद्रोभाजां प्रसाद सुमतिकुमुदिनीचन्द्रकान्ति प्रपूर्णा-
  श कान्ते ! देहिनव्येऽरितरणकुशले सुम्नेवा देवि ! विशिष्टम् ॥ ४ ॥—स्रग्०

\+ \+ \+ \+ \+

१३ श्रीविमलजिनस्तुतय:

नमो हतरणायते ! ऽसमदमाय ! पुण्याशया-
  समाजित ! विभासुरैर्विमल ! विश्वमारक्षिते ।
नमो हतरणाय ते समदमाय ! पुण्याशया-
  ऽसमाजितविभासुरैर्विमलविश्वपारस्थिते ! ॥ १ ॥—§पृथ्वी (८,९)

महीय वरसाहिताऽजगति योधिदानामहो
  दया भवतुदा तताऽसंकलहाऽसमानाऽभया ।
महायतरसा हिता जगति बोधिदाना महो-
  दया भवतु दान्तताऽसंकलहाऽसमानाऽऽभया ॥ २ ॥—पृथ्वी

क्रियादरमनन्तरागतवयाचित वैभव
  मतं समुदित सदा शमवताऽभवेनादितम् ।
क्रियादरमनन्तरागतवया चित वैभव
  मत समुदित सदाशमवता भवे नो दितम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

---

§ जसजसयलवगा पृथ्वी चे ।

जयति जिनततिः सा विभ्रमार्धातुमीशां-
ऽमदयतिमहितोऽर "किलैं रीणाऽऽर्थपाशम् १ ।
विलसितमपि यस्यां हन्ते नैव स्वं चित्त
मदयति महि तार स्त्रीरीणामपांशम् ॥ २ ॥—मालिनी

अवतु गदितमस्मिन्त्री मत जन्मसिन्धौ
परमतरणहेतुश्छायया भासमाने ।
विविधनयसमूहस्थानसगत्यपास्ता-
परमतरणहेतुश्छायया भोऽसमाने ॥ ३ ॥—मालिनी

कलितमदनलीलाऽधिष्ठिता चारु शान्तौ
सेद्धसि रचितभारा यांम हतांऽपरीरम् ।
हरतु पुरुषदत्ता तन्वती शं पुंसां
सदगिरि रतिमारोद्धाऽर्थे तापं रम् ॥ ४ ॥—मालिनी—

\+ \+ \+ \+ \+

१८ श्रीअरजिनस्तुतय.

+हरन्त मर्त्येशीर्षदर्शे रोमरेजिन ! सनेन मरोद्धरा-
मानपदमुरमार्थसाचपेम ! दम्भरलोऽधिपादम् ।
विगणितचक्रवर्तिविभवमुदामसरोधमं हना-
मानमन्तुरमार्थसार्व यमदं भरतोशिवाऽर्थदम् ॥ १ ॥—"शिखरी

भीरमय हरनयरागनयदकोपरोगरोधसेवा
स्मरं रागारिकारमूलितादसुयपरित्रपुरुषम् ।
[illegible]
[illegible] ॥ २ ॥—[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥३॥ [illegible]

[illegible]

चक्रधरा कराळपरघातवल्लिष्टपांधिष्टिता ममा–
सुरविनता तनुमवंशृष्पतुदितापदऽंरगनांरवाङ ।
दल्पयंतु दुर्दन जिनवरागमभक्तिभ्रतामनारव
सुरविनवा वनुभेवशृष्पंनु दितापंदरगनारवाङ ॥ ४ ॥—[illegible]

\+ + + + +

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतय

महोदय मयिनंतु मल्लिनाथ ! य' –
ऽपनाप ! नादितपरमाईमान ! मं ।
अभूर्यंदायनपनेवाननेषु यो'
पनापनोऽदितपर्योमोनम' ॥ १ ॥—[illegible]

मुनीश्वरैः स्तूंन हुंप सौन्देवद्यै।
सदानवामर ! महद्राप ! दांविन ।
धनैर्गुणे भंगांवि विजयंन् श्रियो
सदानवांपरस ! हर्ता दंहाद्विम ॥ २ ॥—[illegible]

जिनं स्वे ४ पडितवनवेला[illegible]–
हंदा रंत नमर्षपरागस्टं हंह् ।
संदागम शिवयुंलद स्तुवेतां–
हदारसंगतमप[illegible]मह् ॥ ३ ॥—[illegible]

तनोतु मो सदपरावि सर्व दनो–
विद्या सभा भेवि हर्नवारलापम ।
हुविद्युनि वंदुरणदरवरतुला
विलासभांगविद्युत्पीतम्न्दा ॥ ४ ॥—[illegible]

\+ + + + +

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतय

तवं हानिर्गुमम ! [illegible] सेतु [illegible]–
वनपन ! [illegible] हि [illegible] हानिनेर[illegible] ।
नेतगुरवांहिरलाहिमता [illegible] हि–
दर्वेर ! [illegible] [illegible] ॥ १ ॥—[illegible]

---

१ [illegible] [illegible]

अवोति जगन्ति याशु
बलि । तैरसेहितो
दिशंतु गिरा निरस्तर्म
बलितरसे हितानि

यौतिभिरधीतैमहितैमत
घनगमभङ्गमानम
अतिहितहेतुता दधदप
घनगमभङ्गमानम

त्रितरतु वाञ्छित य
हृदितैतमा महाशु
रिपुमर्दनाश्विनी नि
हृदि संतमामहाऽऽ

\+ +

२१ श्री

यतो यान्ति
विमानयोऽनाश
दधद् मामा चक्र रा
विमावर्या नौ

मवोद्भूत मि यान्
जिनानामायाम
शरण्यानां पुण्या
जिनानामायाम

जिनानां मि
ऽस्त्रांमृति
दध ईदाधि
दा

गंजव्यालव्याघ्रानलजलसमिद्बन्धनरजो-
ऽगदाऽशीऽऽली कॉली नेयपवेति विश्वाऽसमहिता ।
जनैर्विश्वैर्ध्येया विघटयतु देवी करलसद्-
गदासाऽऽलीकाऽऽलीनपमवति विश्वामंमहिता ॥ ४ ॥—[illegible]

\+ \+ \+ \+ \+

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतय

त्वं येनांसतधीरिमा गुणनिधि प्रेम्णा विलेत्वन् सदाँ
नेमेऽकान्त ! महामनो ! विलसिता राजीमतीरागम ।
दुर्पास्तिस्य शिव शिवाङ्गज ! भवाम्भोधौ मे मोमगप्रभाग्
नेमे ! कान्तिमहामनाविर्ले ! सता राजीमतीरागत ॥ १ ॥—[illegible]

जीयासुर्जिनपुङ्गवा जगति त राज्यर्धिषु मन्मद्-
धामानेकपराजितासु विभयाऽसमाभिरामोदिता ।
योर्पालीभिरुदीरिता न गणिता ये स्वामये मेरुरद्-
धामानेकपराऽजितासु विभया सदाभिरामोदिता ॥ २ ॥—[illegible]

यो गङ्गेवं जनेस्य पङ्कमखिलं हन्ता हरत्यञ्जसा
भारत्यागमसङ्गता नयतताऽपायोचिता साधुना ।
ध्येयेतु गुरसैश्रिया मतिर्भिता बँहु सँना जन्मभी-
भारत्यागममर्गता मे ततमापाचिता साधुनां ॥ ३ ॥—[illegible]

व्योमे स्फारविमानदूरनिनदे श्रीनेमिभक्त अंब
मत्यसामरसोल्पादपरता कापोल्पदन्ती दिशं ।
दर्पोत्थितेर्यदितोऽप्यलुब्धिर्लोविश्वाविश्वामिरत्नाऽदे
मत्यैसामरसोल्पादपराऽदभ्रो पान्दन्तो दिशं ॥ ४ ॥—[illegible]

\+ \+ \+ \+

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतय

सीध ' सीधे देस दव [illegible]
पाप ' पाप निरस्तापर्नयवनस्या दरद [illegible] ।
पार्श्व पार्श्व समोद्री [illegible] ! मे [illegible]
[illegible] ॥ १ ॥—[illegible]

अवंति जगन्ति यास्तु भवंती मयि पारगता–
वलि ! तरसेहितानि सुरवारसमाजितया ।
दिशतु गिरा निरस्तमदना रमणीहसिता–
वलितरसे हितानि सुरत्रा रमभाजि तया ॥ २ ॥—अवि०

यतिभिरधीतमहितमत नयत्रजहता–
घनगमभङ्गमानमरणैरनुयोगभृतम् ।
अतिहितहेतुतां दधदपास्तभव रहित
घनगमभङ्गमानम रणैरनु योगभृतम् ॥ ३ ॥—अवि०

वितरतु वाञ्छितं कनकरुग् भुवि गार्यशो–
हृदितमा महाशुभविनोदिविमानवताम् ।
रिपुमदनाशिनी विलसितेन मुदं ददती
हृदि वतमामहाऽशुभविनो दिवि मानवताम् ॥ ४ ॥—अवि०

+ + + + +

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः

यतो यान्ति क्षिप्रं नमिरयरने नाथ तनुते
विभावयोऽनाशकमनलसमान दितमदः ।
दधद् भासां चक्रं रविकरसमूहादिव महा–
विभावर्यो नाश क्षमनलसमानन्दितमदः ॥ १ ॥–‡शिखरिणी (६,११)

भवोद्भूत भीत्यां भुवि भवभृतां भव्यमहिता
जिनानामायास चरणमुदिताऽऽली करचितम् ।
शरण्यानां पुण्या त्रिभुवनहितानामुपचिता–
जिनानामायासचरणमुदितालीकरचितम् ॥ २ ॥—शिख०

जिनानां सिद्धान्तश्चरणपटु कुर्यान् मम मनो–
ऽपरां भूतिलोके शमहितपदानामविरतम् ।
यतं यथाभ्रिर्वेनिदशविश्रुताया भवभृतां
परां भूतिलोके शमहितपदानामविरतम् ॥ ३ ॥—शिख०

‡ यम्नरस म्ना शिखरिणी चे ।

मंनध्यामध्यामानञ्जनकसमिद्ध घनरुजो–
ऽगादाऽसोऽऽली काली नेयमवेति विश्वाऽसमहिता ।
जैनेन्द्रिध्यायेया विदिटयतु देवी करलसद–
गदासाऽभीकाऽलीनयमवानि विश्वासमहिता ॥ ४ ॥—शिख०

\+ \+ \+ \+ \+

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतय

त्वं येनासर्वधीरिमा गुणनिधि प्रेम्णा वितन्वन् सदा
"नेमेऽकान्त ! महामनो ! विलसता राजीमतीरागत ।
दुर्वारस्तरय "शिवं शिवाङ्गज ! भवाम्भोधौ मे सौभाग्यभाग्
नेमे" ! कान्तमहामनाविले ! सता राजीमतीरागत' ॥ १ ॥—शार्दूलविक्रीडितम्

जीयासुर्जिनपुङ्गवा जगति "वे राज्यर्धिषु मोल्लसद्–
धामानेकपराजितासु विभयाऽसमाभिरामोदिता ।
योर्धाष्टीभिरुदित्वरा न गणिता ये स्फातये मेस्फुरद्–
धामानेकपराऽजितासु विभया समाभिरामोदिता ॥ २ ॥—शार्दूल०

यां गङ्गेवं जनस्य पङ्कमखिलं पूता हरत्यञ्जसा
भारत्यागमसङ्गता नयततांऽमार्याचिता साधुनां ।
अध्येतु गुरुसंनिधौ मतिमता कर्तुं सता जन्मभी–
भारत्यागमसंगता मे यततामार्याचिता साऽधुनां ॥ ३ ॥—शार्दूल०

व्योमे स्फारविमानवृन्दनिनदे श्रीनेमिभक्त जनं
मत्यक्षामरसालपादपरता पाचालयन्ती हितम् ।
दर्शीबिरैयमिताऽऽम्रलुम्बिलतिकाविभ्राजिहस्ताऽर्हं "त
मत्यैक्षामरसालपादपरताऽम्बा पालयन्तीहितम् ॥ ४ ॥—शार्दूल०

\+ \+ \+ \+

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतय

सौधे ' सौधे रसे स्वे रुचिरुरुचिरैया हारिलेखारिलेखा
पाय" पाय निरस्तापर्नेयघनपद्मो यस्य नाथस्य नौर्घ !
पार्श्व पार्श्व तमोद्रौ" तमहतमह ! मे सार्भजाल भमाऽल '
... मधुरमधुरमाभाजनस्व जन ! स्वम् ॥ १ ॥—स्रग्धरा

तीर्थे तीर्थेश्वराजी भवतु भवतुदऽस्मारिभीमारिभीमा-
लीकालीकालकूटाऽकलितकलितयोऽसा समूहे समूहे ।
या मायामानहर्त्री भवविभवविदां दत्तविश्वासविश्वा-
ऽनाप्तानाप्ताभिशङ्का विमदविमदनत्राऽभयेऽहाऽभयोऽहाः ॥ २ ॥—स्रग्०

गौरी गौरातिकीर्तिः परमपरमतर्हासविश्वासविश्वा-
देया देयान् मुदं मे जनितमनितनूभावतारावतारा ।
लोकालोकार्थवेत्तुर्नयविनयविधव्यासमानासमाना-
ऽभङ्गाऽभङ्गा सुयोगा सुगमसुगमयुङ् माकृतोऽलङ्कृताऽलम् ॥३॥—स्रग्०

लोके लोकेशनुत्या सुरससुरसभा राजयन्ती जयन्ती
व्यूहं व्यूहं रिपूणां जनमजनभवद्गौरवा गौरवामा ।
कान्तां कान्ताहिपस्येरितदुरितदुरन्ताहिताना हितानां
दैवादैवाऽऽलिमुच्चैरुचितरुचितमा सस्तवे च स्तवे च ॥ ४ ॥—स्रग्०

\+ \+ \+ \+ \+

२४ श्रीमहावीरजिनस्तुतय

तव जिनवर ! तस्य वर्द्ध्या रतिं योगमार्गे भजेयं महावीर ! पाथोधिगम्भीर ! धीरानिग
मुदित ! विभव ! सन्निधानेऽसमोहस्य सिद्धार्थनामक्ष्माभृत्कुमारापदे यस्य वाचा रते !
मुनिजननिकरस्य रित्रे पवित्रे परिक्षीणकर्मा स्फुरद्ज्ञानभाक् सिद्धिशर्माणि लेभेतरा-
मुदितविभवसन्निधानेऽसमोहस्य सिद्धार्थ ! नाम समाभृत् कुमारापदे यस्य वाऽऽचारित ॥ १ ॥
—*अर्णवदण्डकम्

नयकमलविकासने कौमुदी विस्मयस्मेरनेत्राऽऽनि भौमभौमण्डलस्य सतवान्त ! हे
नं तव रविभया समानस्य रुच्यागहारा हितेऽपारिजीतस्य भास्वन्महेलास्य भारोचिते ।
कनकरजतरत्नसालत्रये देवैर्ना सन्नवो ध्वस्तसंसार तीर्थेश्वरा ! घुसद्वोरणी-
नते ! वरे ! विभयाऽसमानस्य रुच्याङ्गहारा हित पारिजीतस्य भास्वर !
महे लास्यभारोचिते ॥ २ ॥—अर्णव०

* ना के वगड़ति॰, यथोत्तरमेकैकवृद्धा अर्णोगेवव्याख्श्रीपुलडीलाकरोद्गम इत्यादय ।

षर्चेनमुं[?]वितमर्हत सर्धेय धेर्यैसे मर्णिपदू भंव्य ! भीमे" दर्धेद् ध्वस्तताप भवाम्भोनिधौ
परमवरणहेतुं ऊाम गुरावीर्यमानन्दिताऽपापैशो भावतो भासमानस्य माराजितम् ।
दाँष्टवैजगदसद्ग्रह हेतुदृष्टान्तनि पिष्टसन्देहस दोहमद्रोह ! निर्मोह ! नि शेषितो–
परमतरण ! हेऽस्तुत्याभद्गुरावार्यमान दितापाप ! शोभावतो भाऽसंमानस्य
मारानिवम् ॥ ३ ॥—अर्णत०

अहमेहमिकया समाराधुमुत्कण्ठिताया हंणे षाड्मयस्वामिनी शक्तिमद्रायै दर्याचरा
सकलकलंकता रमाराजिता पापैहाने कलोमा स्थितोऽसाद्विषैशे मरोले रैवार्यागमम् ।
दर्पदोमेहे सता दिशन्ती सैद्धेहारविस्फारसारस्वतध्यानदष्टा स्वैय मङ्गेल तन्वेती
सकलकलङ्कतारमाऽऽराजितापापहाऽनेकलोभारिपता सद्विपंसेऽमराखेरवार्या
ऽऽगेपमम् ॥ ४ ॥—अगे०

× × × × ×

अथ प्रशस्तिः—

यस्यासन् गुरवोऽत्र जीतविजयाः प्राज्ञाः प्रकृष्टाशया
भ्राजन्ते सनया नयादिविजयाः प्राज्ञाश्च विद्याप्रदाः ।
प्रेम्णां यस्य च सद्म पद्मविजयो जातः सुधीः सोदरः
साऽप न्यायविशारद स्म तनुते विज्ञ स्तुतीरर्हताम् ॥ १ ॥—शार्दू०

कृत्वा स्तुतिस्रजमिमां, यदवापि शुभाशयान्मया कुशलम् ।
तेन मम जन्मबीजे, रागद्वेषौ विलीयेताम् ॥ २ ॥—आर्या

सूर्याचन्द्रमसौ याव–दुद्येते नभस्तले ।
तावन्नन्दत्वय ग्रन्थो, वाच्यमानो विपश्चिभिः ॥ ३ ॥—अनु०

॥ इति सान्वयाष्टभाषि-द्रस्तुतिसत्रम् ॥

શુદ્ધિ–વૃદ્ધિ–પત્ર

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧	૧૫	મ	મેં
૩	૧૪	છટકે	છૂટકે
૪	૨	સિદ્ધચન્દ્રગણિએ	સિદ્ધિચન્દ્રગણિએ
૫	૭	શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિપ્રણીત	શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિના શિષ્યરત્ન શ્રીપ્રભાચન્દ્રસૂરિપ્રણીત
૫	૧૫	શ્લોક કાવ્યાનુશાસનમા	દ્વિતીય શ્લોક કાવ્યાનુશાસન (પૃ૦ ૨૩૧)મા
૭	૮	ફ્કીએ	ફ઼ેકીએ
૭	૩૩	विद्वत्समप्राप्त०	विद्वत्तसप्राप्त०
૮	૭	ટકે	ટેકે
૯	૧૪	સ્વર્ગસ્થ આચાર્યશ્રી	સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્યશ્રી
૯	૧૮	ચસાબાદ	શમ્સાબાદ
૧૦	૧૨	નામથાજ	નામથીજ
૧૧	૧૫	નહિ તો હું તારે ઘેર જા	૦
૧૨	૯	જન	જૈન
૧૩	૧૧	રૂચ	રૂચિ
૧૩	૩૧	આપી છે	આપી છે, જ્યારે કથારત્નાકર (ત૦ ૫, ક૦ ૩૮)મા તો વિષમય મોદકની હકીકત નજરે પડે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ શ્રી શોભન મુનીશ્વરને સૂરિપદ મળ્યું હતું તે વાત પણ ત્યા દૃષ્ટિગોચર થાય છે ઉપદેશ કલ્પવલ્લીમા તો વિષમય મોદક તેમજ દધિ બને વીના છે આના જિજ્ઞાસુને સ્તુતિ-ચતુર્વિશતિકા (શ્રીજયવિજય ગણિ પ્રમુખ મુનીશ્વરોની ટીકા સહિત)ની મારી સંસ્કૃત ભૂમિકા જોવા ભલામણ કરું છું
૧૪	૧૫	દહી	દહીં
૧૪	૨૨	હેમચન્દ્રચાર્ય	હેમચન્દ્રાચાર્ય
૧૪	૨૨	તેનીઅનાવેલી	તેની બનાવેલી

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૬	૨૯	શ્રીસિદ્ધચન્દ્રકૃત	શ્રીસિદ્ધિચન્દ્ર[illegible]કૃત
૧૮	૨૭	૨૪ પદ્યોનું	૨૮ પ[illegible] શ્રીજિનસુન્દરસૂરિકૃત
૨૫	૧૩	શ્રીઅશ્રુતા	શ્રીઅશ્રુતા
૩૦	૯	૦	[illegible]
૩૧	૨૬	શ્રીગુણવિજય	શ્રીગુણવિજય ([illegible])
૩૨	૨	શ્રાવક 'ભીમસી માણેક'	શ્રાવક 'ભીમસી મ[illegible]' ([illegible])
૩૨	૧૮	વાલ્મીકિ	[illegible]
૩૨	૨૧	કાયનાશ	આ જૈન [illegible] છે
૩૨	૨૪	દ્રૌપદી નાટક [illegible]	સતી દ્રૌપદી
		સાક્ષર રાધાબાઈ [illegible]	
૪	૧૪	'ભાવતુ'	'[illegible]'
૧૨	૧૦	શ્રીમમભમમપાત્ર	[illegible]
૧૨	૨૩	૦	[illegible]
૧૩	૧૩	સમતનિશ્ચાણ	[illegible]
૨૨	૫	ક્ષમાદ્રુતા-	[illegible]
૨૪	૨૪	'ભરતમ । તદ્ધમો૦'	'[illegible]'
૬	૧૬	પુદ્ગલાસ્તિકાય	[illegible]
૬	૨૩	સદ્રૂપ	[illegible]
૯	૨	હતાં અને બે સતાન	એમ બે સતાન [illegible]
૧૦	૧	આનના	[illegible]
૧૦	૨	તેવાજ	[illegible]
૧૪	૨૪	અધિકાર,	[illegible]
૧૭	૨૧	પા૦ ક	[illegible]
૧૮	૫	[illegible]	[illegible]

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪૦	૨૫	૦	નષ્ટ થઈ છે ગ્લાનિ જે દ્વારા એવા !
૪૧	૨૩	सुस्तम्	सौख्यम्
૪૩	૬	એવુ કઇ નથી	એવું કઇ નથી (જોકે મુખ્યતા તો ખરીજ, કેમકે સ્વલિંગ યાને જૈન મુનિ–વેષમા એક સમયે વધારેમા વધારે ૧૦૮ સિદ્ધિ–પદ પામે, જ્યારે અન્ય લિંગમા એક સમયે ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ સિદ્ધિ–પદ પામે વળી અન્ય લિંગમા કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી જો તે વ્યક્તિનુ આયુષ્ય બાકી હોય તો તેને અવશ્ય જૈન મુનિનો વેષ અગીકાર કરવો પડે છે)
૪૩	૧૯	नरपुसा	नरनपुसा
૪૭	૪	मवकान्तार	मवकान्तारतार !
૪૭	૨૫	भय	मय
૪૯	૧	એમણે	એમને
૪૮	૧	त्रातजगत्त्रय	त्रातजगत्त्रय !
૪૮	૧૪	ભયનો	ભયનો [અથવા શત્રુઓનો, સસારનો અને ભયનો]
૫૦	૨૧	जिनकम्बक !	जिनकदम्बक !
૫૯	૧૩	નિકચિત કર્મ શાળાના	નિકાચિત કર્મશાળાના
૭૦	૯	દ્વિતીય ઉદ્દેશ	૦
૮૯	૨૬	વિનતિ	વિનતિ
૮૯	૩૨	તમના	તેમના
૯૦	૨૨	અથ	અર્થ
૯૦	૨૫	ત	તે
૯૩	૩	હવા	હવી
૯૬	૨૪	ભમરાને	ભૂમરાને
૯૭	૭	०मुहुरपुन दुरितहरम०	०मुहुर्मुहुर्दुरितहराम०
૯૭	૩૧	०वाग्दमनूसारलघु०	०वाग्दमनूसारलघु०
૯૯	૧૯	જેના	જેનાં
૧૦૧	૧૨	[illegible]	[illegible]
૧૦૨	૧૬	[illegible]	०संमार्गाये यैं
૧૦૨	૩૦	અ.ય	દ્વિતીય
૦૩	૧૬	च्दि (दि) [illegible]	चिद (दि) [illegible]
૮	૧૧	ધમ–વાને	ધમ–ધ્યાને

શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ-પત્ર.

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ
૧૨૦	૩૧	સત્	સદ્
૧૨૪	૨૬	પત્	પદ્
૧૨૫	૧૬	રથામા	¹રથામા
૧૨૫	૩૪	૦	¹શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ તરફથી પ્રકાશ [illegible]
[illegible]	૧૬	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૧૮	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૨૩	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૨૪	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૪૭	૫	प्रतिमया	प्रतिमया
૧૫૬	૬	નિરભિમાપણે	નિરભિમાનીપણે
૧૬૬	૪	नाभीरदा	नाभीरदा
૧૬૮	૧૯	नाति	नौति
૧૭૧	૯	श्चित	अश्चित
૧૮૦	૧૧	रसिते-मुद्	रसिते मुद्
૧૮૧	૧૪	कार्मुकस्फरा०	कार्मुकस्फुरा०
૧૮૧	૨૦	ખડગ	ખડ્ગ
૧૮૯	૮	धर्यवान्!	धैर्यवान्!
૧૯૨	૨૯	मिद्	मिद्
૧૯૪	૨૦	ब्रह्मशन्तिनामा	ब्रह्मशान्तिनामा
૧૯૪	૧૯	તી કરોને।	તીર્થંકરોને।
૧૯૫	૨૨	ક્રાધને।	ક્રોધને।
૧૯૬	૨૦	०घ्वसो	०घ्वसी
૧૯૮	૨૬	ભવમ	ભવમા
૧૯૯	૧૨	તી કરોને।	તીર્થંકરોને।
૨૦૦	૧૨	समधिर्गतनुतिभ्यो देववृन्दाद् गरीयो-	समधिर्गतनतिभ्यो देववृ दाद् वरीयो-
૨૦૦	૨૭	'र्गतनतिभ्यो देववृ दाद् वरीयो-	'गतनुतिभ्यो देववृ दाद् गरीयो-
૨૦૨	૧૮	स्मरेत्यन्वय	स्मरतेत्यन्वय'
૨૦૫	૧૦	ફ્ર્ણીભૂત	ફ્રણીભૂત
૨૦૯	૯	पाण्डुक०	पाण्डुक०
૨૦૯	૧૯	દશ	બાર
૨૦૯	૩૨	સખ્યાવાચક	કાલપ્રમાણુવાચક
૨૧૧	૧૯	जो	जा
૨૧૨	૩૦	एकेन्दिय०	एकेन्द्रिय०
૨૧૫	૯	હિમાવય	હિમવત
૨૧૫	૧૭	હિમાવત	હિમવત
૨૧૭	૨૨	છન્દોનુશાસનમા	છન્દોऽનુશાસન (પત્રાંક ૩૨)મા
૨૧૯	૪	कलापकलिता	कलाकलापकलिता
૨૨૦	૨	उ‍ ासित०	उज्जासित०
૨૨૬	૩	प्रवितनुं	प्रैवितनु
	૧૨	हसन्	हसन्
	૧	ज्निनरतीना	जिनरतीनो

પૃષ્ઠ.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૩૩૭	૨૦	ऽर्षमाना	र्समाना
૩૩૭	૨૩	दर्मनंत	दुंरमनन्त
૩૩૭	૨૬	सदाशर्मंवता	सद्रांशर्मंवता
૩૩૮	૨	मारोपिता	मारोचिता
૩૩૮	૩	सुरमियोंऽतैता	सुरमियोंऽऽतैता
૩૩૮	૪	मारोपिता	मारोचिता
૩૪૧	૨	रगतॉं	र गतॉं
૩૪૨	૪	हिंतानि	हितौंनि
૩૪૨	૫	महित	मार्हत
૩૪૨	૧૭	समूहादिंव मैंहा-	समूहौंदिंवें महौं-
૩૪૩	૭	येनाक्षतैंधीरिमा	येनौंक्षतधीरिमौं
૩૪૩	૯	कुँर्या	कौंर्या
૩૪૩	૨૧	हिं'त	हित '
૩૪૪	૨	तयोस्त्वौं सैंमूहे	तयोर्ङौसमूंहे
૩૪૪	૨૦	हे"	हि"
૩૪૪	૨૩	मास्वर !	मास्वन् !

શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રન્થોની યાદી

ગ્રન્થાંક	ગ્રંથનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે	રૂ આ પા
૧	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીહરિભદ્રસૂરિની ટીકા સહિત	૨-૪-૦
૨	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે	૩-૦-૦
૩	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૩ "	૩-૮-૦
૪	*આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૪ "	૧-૦-૦
૫	*આચારાગ ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીશીલાકાચાર્યની ટીકા સહિત	૧-૮-૦
૬	*આચારાગ ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે	૨-૬-
૭	*ઔપપાતિકસૂત્ર શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સહિત	૦ ૧૨ ૦
૮-૧૧	*પરમાણુ, નિગોદ, પુદ્ગલ અને બંધ છત્રીસી	૦-૬-૦
૧૨	*ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે	૩-૪-૦
૧૩	*ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે	૩-૨-૦
૧૪	*ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૩ "	૩-૪-૦
૧૫	*સમવાયાગ ઉપર પ્રમાણે	૧-૦-૦
૧૬	*નન્દીસૂત્ર શ્રીદેવવાચકગણિકૃત, શ્રીમલયગિરિસૂરિકૃત ટીકા સાથે	૨-૨-૦
૧૭	*ઓઘનિર્યુક્તિ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીદ્રોણાચાર્યની ટીકા સાથે	૩-૦-૦
૧૮	*સૂત્રકૃતાગ શ્રીધર્માચાર્યકૃત, શ્રીશીલાકાચાર્યની ટીકા સાથે	૨ ૧૨ ૦
૧૯	*પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીશ્યામાચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિની ટીકા સાથે	૩ ૧૪ ૦
૨૦	*પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) ઉપર પ્રમાણે	૧ ૧૨ ૦
૨૧	*સ્થાનાગસૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે	૨ ૧૨ ૦
૨૨	*સ્થાનાગસૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) ઉપર પ્રમાણે	૪-૦-૦
૨૩	*અતકૃદ્દશાદિ ત્રણ સૂત્રો, શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે	૧-૦-૦

* આ નિશાનીવાળા પુસ્તકો સીલકમાં નથી.

ગ્રન્થાંક.	ગ્રન્થનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ આ.
૨૪	*સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સાથે	૩-૮
૨૫	*જ્ઞાતધર્મકથા પૂર્વમુનિવર્યકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે	૧ ૧૨
૨૬	*પ્રશ્નવ્યાકરણ ઉપર પ્રમાણે	૧-૧૨
૨૭	*સાધુસામાચારીપ્રકરણ પૂર્વમુનિવર્યકૃત	(વિના મૂલ્યે
૨૮	*ઉપાસકદશા શ્રીઅભયદેવસૂરિની ટીકા સાથે.	૦ ૧
૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨	(૨) અષ્ટક પ્રકરણ તથા (૨) ષડ્દર્શનસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિ અને અન્ય મુનિરાજકૃત	૦-૪-
૩૩	નિરયાવલીસૂત્ર શ્રીચંદ્રસૂરિની ટીકા સહિત	૦ ૧૨
૩૪	વિશેષાવશ્યકગાથાનો અકારાદિક્રમ	૦-૨
૩૫	વિચારસારપ્રકરણ શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિકૃત, શ્રીમાણિક્યસાગરે રચેલી છાયા સાથે	૦-૮
૩૬	ગચ્છાચારપયન્ના શ્રીવાનરઋષિની ટીકા સાથે	૦-૬-
૩૭	ધર્મબિંદુપ્રકરણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિની ટીકા સાથે	૦ ૧૨ ૦
૩૮	વિશેષાવશ્યક ભાગ ૧ શ્રીજિનભદ્રગણિકૃત, ભાષાન્તરકર્તા મી ચુનીલાલ હકમચંદ	૨-૦-૦
૩૯	જૈન ફિલોસોફી (અંગ્રેજીમાં) મી વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીકૃત	૧-૦-૦
૪૦	યોગ ફિલોસોફી " "	૦ ૧૪ ૦
૪૧	કર્મ ફિલોસોફી " "	૦ ૧૨ ૦
૪૨	રાયપસેણીસૂત્ર શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સાથે	૧-૮-૦
૪૩	અનુયોગદ્વાર સ્થવિરકૃત	૨-૮-૦
૪૪	નંદીસૂત્ર (બીજી વાર)	૨-૪-૦
૪૫	શ્રીભક્તામર-સ્તોત્રની પાદપૂર્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહ ભાગ ૧, સટીક ભાષાન્તરકર્તા પ્રો હી ૨. કાપડિયા	૩-૦-૦
૪૬	ચતુર્વિંશતિકા શ્રીબપ્પભટ્ટિસૂરિકૃત સટીક, ભાષાન્તરકર્તા પ્રો હી ૨ કાપડિયા	૬-૦-૦
૪૭	સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભનમુનિરાજકૃત, શ્રીધનપાલ કવીશ્વરકૃત ટીકા તથા પૂર્વમુનિવર્યકૃત અવચૂરિ સહિત ભાષાન્તરકર્તા પ્રો હી ૨ કાપડિયા	૬-૦-૦

* આ નિશાનીવાળા ગ્રન્થો શિલકમાં નથી

છપાય છે

૧ પંચસંગ્રહ
૨ વિશેષાવશ્યક ભાગ [illegible]
૩ આચારપ્રદીપ
૪ શ્રીઆવશ્યક શ્રીમલયગિરિસૂરિકૃત ટીકા સાથે
૫ નન્દીઆદિનો અકારાદિક્રમ
૬ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ શ્રીમેરુવિજયગણિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સહિત
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો હી ર કાપડિયા
૭ શ્રીધર્મસિંહસૂરિકૃત સરસ્વતીભક્તામર સટીક, [illegible]
શાન્તિ ભક્તામર શ્રીભાવવિજયગણિકૃત પાર્શ્વભક્તામર
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો હી ર કાપડિયા
૮ ધનપાલ-પંચાશિકા શ્રીપ્રભાનન્દસૂરિ તેમજ [illegible]
તેમજ અવચૂરિઓ સહિત ભાષાન્તરકર્તા પ્રો હી ર કાપડિયા
૯ ભક્તામર-સ્તોત્ર શ્રીમાનતુંગસૂરિકૃત [illegible]
વિજય તેમજ શ્રીકનકકુશલગણિકૃત ટીકા સહિત [illegible]
સ્તોત્ર શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરકૃત, શ્રીકનકકુશલગણિ, તેમજ [illegible]
ચન્દ્રકૃત ટીકા સાથે (સંશોધક તથા અનુવાદક પ્રો હી ર કાપડિયા)
૧૦ જૈનધર્મવરસ્તોત્ર શ્રીભાવપ્રભસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સહિત
(સંશોધક પ્રો હી ર કાપડિયા)
૧૧ લીંબડી આદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સૂચી-પત્ર
૧૨ લોકપ્રકાશ ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત
૧૩ જીવસમાસ
૧૪ પ્રવ્રજ્યાદિ કુલકો
૧૫ સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભનમુનિકૃત, [illegible] (સંશોધક [illegible])
મુનીશ્વરોની ટીકા સહિત
૧૬ ભવભાવના
૧૭ [illegible]
નેમિ-ભક્તામર
[illegible]

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી

પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રન્થોની યાદી.

ગ્રન્થાંક.	ગ્રન્થનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે	રૂ આ
૧	*શ્રીવીતરાગસ્તોત્ર શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યકૃત, શ્રીપ્રભાચન્દ્રસૂરિએ રચેલી તેમજ મુનિશ્રીવિશાલરાજના શિષ્યે રચેલી ટીકા સહિત.	૦ –
૨	*શ્રમણપ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિ પૂર્વમુનિવર્યકૃત	૦-૧-૬
૩	*શ્રીસ્યાદ્વાદભાષા શ્રીશુભવિજયગણિકૃત	૦-૧-૦
૪	*શ્રીપાક્ષિક સૂત્ર, ખામણા અને પાક્ષિક સૂત્ર ઉપર શ્રીયશોદેવસૂરિકૃત ટીકા સાથે	૦-૬-૦
૫	*અધ્યાત્મમતપરીક્ષા મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે	૦-૬-૦
૬	*શ્રીષોડશક પ્રકરણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિજય અને શ્રીયશોભદ્રની ટીકા સાથે	૦-૬-૦
૭	*શ્રીકલ્પસૂત્ર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીવિનયવિજય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત	૦-૧૨-૦
૮	*વંદારૂવૃત્તિ, શ્રીદેવેન્દ્રની ટીકા સાથે	૦-૮-૦
૯	*દાનકલ્પદ્રુમ (ધન્ના—ચરિત્ર) શ્રીજિનકીર્તિસૂરિકૃત	૦-૬-૦
૧૦	*યોગ ફિલોસોફી (અંગ્રેજીમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીકૃત	૦-૫-૦
૧૧	*જલ્પકલ્પલતા મુનિશ્રીરત્નમંડણકૃત	૦-૩-૦
૧૨	*યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે	૦-૩-૦
૧૩	*કર્મ ફિલોસોફી (અંગ્રેજીમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીકૃત	૦-૫-૦
૧૪	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૧ લું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦-૧૦-૦
૧૫	*શ્રીધર્મપરીક્ષા પંડિત પદ્મસાગરકૃત	૦-૫-૦
૧૬	*શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિજય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત	૧-૨-૦
૧૭	*કર્મપ્રકૃતિ શ્રીશિવશર્માચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સહિત	૦-૧૪-૦
૧૮	*કલ્પસૂત્ર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીકાલિકાચાર્યની કથા સહિત	૦-૮-૦
૧૯	*પંચપ્રતિક્રમણ સૂત્ર પ્રાચીન મુનિરાજકૃત	૦-૪-૦

* આ નિશાનીવાળા પુસ્તકો સીલકમાં નથી

ગ્ર થાંક.	ગ્રન્થનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ આ પા
૨૦	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૨ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦ ૧ ૦ ૦
૨૧	*ઉપદેશરત્નાકર, શ્રીમુનિસુંદરસૂરિકૃત	૧-૪-૦
૨૨	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૩ જું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦ ૧ ૦ ૦
૨૩	*ચતુર્વિંશતિજિનાનંદસ્તુતિ શ્રીમેરૂવિજયગણિકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે	૦-૨-૦
૨૪	*પદ્મપ્રભચરિત મુનિશ્રીક્ષેમંકરગણિકૃત	૦-૨-૦
૨૫	*સ્થૂલભદ્રચરિત શ્રીજયાનંદસૂરિકૃત	૦-૨-૦
૨૬	*શ્રીધર્મસંગ્રહ (પૂર્વાર્ધ) શ્રીમાનવિજય ઉપાધ્યાયકૃત	૧-૦-૦
૨૭	*સંગ્રહણી સૂત્ર શ્રીશ્રીચંદ્રસૂરિકૃત, શ્રીદેવભદ્રસૂરિની ટીકા સહિત	૦ ૧૨ ૦
૨૮	*સમ્યક્ત્વપરીક્ષા (ઉપદેશશતક) શ્રીવિબુધવિમલસૂરિકૃત	૦-૨-૦
૨૯	*લલિતવિસ્તરા (ચૈત્યવંદન સૂત્ર) શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિની ટીકા સહિત	૦-૮-૦
૩૦	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૪ થું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦ ૧૨ ૦
૩૧	*અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીહેમચંદ્રસૂરિકૃત ટીકા સાથે	૦ ૧૦ ૦
૩૨	*આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૫ મું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦ ૧૦ ૦
૩૩	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૧ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ અને શ્રીશાંતિસૂરિની ટીકા સહિત	૧-૫-૦
૩૪	*મલયસુંદરીચરિત્ર શ્રીજયતિલકસૂરિકૃત	૦-૭-૦
૩૫	*સમ્યક્ત્વસપ્તતિ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીસંઘતિલકાચાર્યની ટીકા સહિત	૧-૦-૦
૩૬	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૨, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ તથા શ્રીશાંતિસૂરિની ટીકા સહિત	૧ ૧૨ ૦
૩૭	*અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીહેમચંદ્રસૂરિકૃત ટીકા સાથે	૧-૦-૦
૩૮	*ગુણસ્થાનકમારોહ શ્રીરત્નશેખરસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે	૦-૬-૦
૩૯	*ધર્મસંગ્રહણી ભાગ ૧ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમલયગિરિની ટીકા સહિત	૧-૮-
૪૦	*ધર્મકલ્પદ્રુમ શ્રીઉદયધર્મગણિકૃત	૧-૦-૦
૪૧	*ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૩, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્યુક્તિ અને શ્રીશાન્તિસૂરિની ટીકા સહિત	૧-૧૪ ૦
૪૨	*ધર્મસંગ્રહણી ભાગ ૨ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સહિત	૧-૪-
૪૩	*આનન્દ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૬ ઠું (ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦ ૧ ૦

* આ નિશાનીવાળાં પુસ્તકો સીલીકમાં નથી.

ગ્રન્થાંક	ગ્રન્થનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે	રૂ
૪૪	*પિણ્ડનિર્યુક્તિ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સહિત	૧
૪૫	*ધર્મસંગ્રહ (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીમાનવિજય ઉપાધ્યાયકૃત	૧
૪૬	*ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા (પૂર્વાર્ધ) શ્રીસિદ્ધર્ષિ મુનિરાજકૃત	૨
૪૭	*દશવૈકાલિક સૂત્ર શ્રીશય્યંભવસૂરિકૃત, શ્રીહરિભદ્રસૂરિની ટીકા સહિત	૨
૪૮	*શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ સૂત્ર, શ્રીરત્નશેખરસૂરિની ટીકા સહિત	૨-
૪૯	*ઉપમિતિભવપ્રપંચા કથા (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીસિદ્ધર્ષિ મુનિરાજકૃત	૩-
૫૦	*જીવાજીવાભિગમ શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સહિત	૩-
૫૧	સેનપ્રશ્ન (પ્રશ્નોત્તર રત્નાકર) શ્રીશુભવિજયગણિકૃત	૧-
૫૨	*જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ (પૂર્વાર્ધ) શ્રીશાન્તિચન્દ્રની ટીકા સહિત	૪-
૫૩	આવશ્યકવૃત્તિટિપ્પણ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિકૃત	૧
૫૪	જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિ (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીશાન્તિચન્દ્રની ટીકા સહિત	૨-
૫૫	*દેવસીરાઈપ્રતિક્રમણ પૂર્વમુનિવર્યકૃત	૦-
૫૬	શ્રીપાલચરિત્ર (સંસ્કૃત) શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિકૃત	૦
૫૭	સૂક્તમુક્તાવલિ પૂર્વમુનિવર્યકૃત	૧-
૫૮	પ્રવચનસારોદ્ધાર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીનેમિચન્દ્રસૂરિકૃત, શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિની ટીકા સહિત	૨-

૧ પંચવસ્તુક — છપાય છે.

૨ ચૌસરણપયના

૩ કથાકોશ શ્રીરાજશેખરકૃત

૪ અર્થરત્નાવલી (અષ્ટલક્ષાર્થી) શ્રીસમયસુન્દરઉપાધ્યાયકૃત
સંશોધક પ્રો હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ એ

૫ શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત સ્તોત્રાદિ, સંશોધક પ્રો હી ર કાપડિયા

૬ લોકપ્રકાશ (ક્ષેત્રલોક વગેરે)

૭ નવપદપ્રકરણ

૮ નવપદલઘુવૃત્તિ

૯ વિચારરત્નાકર

૧૦ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (બીજો ભાગ) સંશોધક પ્રો હી ર કાપડિયા.

૧૧ આનન્દ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૮ મું (કુમારપાળરાસ)

૧૨ શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ

૧૩ નવસ્મરણ શ્રીહર્ષકીર્તિસૂરિ અને શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત ટીકા સહિત
સંશોધક પ્રો હી ર કાપડિયા

૧૪ પ્રિયંકરનૃપકથા, સંશોધક પ્રો હી ર કાપડિયા

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું —

લાયબ્રેરીઅન, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ,
દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા,
બડેખા ચકલો ગોપીપુરા, સુરત